

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський
державний університет
імені Миколи Гоголя

Наукові
записки

Філологічні науки

Книга 2

Ніжин – 2014

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
Серія “Філологічні науки”

*Відповідальний редактор – д. філол. н., проф. **Самойленко Г. В.***

Члени редколегії:

Астаф'єв О. Г. – д. філол. н., проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Бойко Н. І. – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;

Ковальчук О. Г. – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;

Левицький А. Е. – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;

Михед П. В. – д. філол. н., провідн. спец. Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України та проф. Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя;

Плющ М. Я. – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя та Київського педагогічного університету ім. М. Драгоманова;

Потапенко С. І. – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;

Хархун В. П. – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя

Постановою ВАК України журнал включено до переліку наукових видань, публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт з філології (Бюлетень ВАК України, 2011. – № 2. – С. 6).

Рекомендовано до друку Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Протокол № 8 від 10.04.2014 р.

Н34 **Наукові записки.** Серія "Філологічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – Кн. 2. – 305 с.

Адреса видавництва університету: вул. Воздвиженська, 3/4,
м. Ніжин, 16600,
Чернігівська обл., Україна.

Тел.: (04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Верстка і макетування – Н. О. Приходько

Статті друкуються в авторській редакції.

Підписано до друку
Гарнітура Computer Modern
Наклад 100 пр.

Формат 60x90/8
Офсетний друк
Замовлення №

Папір офсетний
Ум. друк. арк. 35,45
Обл.-вид. арк. 26,05

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.

© Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя, 2014
© Г. В. Самойленко, відповідальний редактор, 2014

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Науковий журнал ○ Рік відновлення видання – 1996

Філологічні науки
Книга 2
2014 рік

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ТЕКСТУ І ДИСКУРСУ

<i>Білик О. І.</i> Образи часу в політичному дискурсі.....	9
<i>Бобкова Т. В.</i> Історичні та концептуальні передумови корпусної лінгвістики	13
<i>Бондарчук О. Ю.</i> Синоніми ключового слова “Der Aussteiger” як засоби вираження лінгвокультурного типажа “Aussteiger”	18
<i>Брухаль Я. Б.</i> Комунікативний підхід до вивчення публіцистичного дискурсу.....	23
<i>Vupina L. N., Timoshenko E. S.</i> The Essence of the Cooperative Principle and Conversational Implicature	29
<i>Войцехівська Н. К.</i> Сімейний ґендерний конфлікт очима лінгвіста.....	34
<i>Галуцьких І. А.</i> Міфологізм в образній концептуалізації <i>еротизованого тіла</i> в англійській художній прозі періоду модернізму	40
<i>Гнедько Т. Н.</i> Функціонально-стилевої статус научно-популярного тексту	47
<i>Губа Л. В.</i> Особливості індивідуального мовлення Германа Гессе	53
<i>Гуменюк Н. Г.</i> Оцінка та комунікативний акт в англійській мові.....	58
<i>Даниленко О. С.</i> Понятие и особенности политического дискурса	62
<i>Demidov D. V.</i> Cognitive development and moral decision making	67
<i>Дем’яненко О. Є.</i> Міжкультурне спілкування і національна мовна свідомість.....	73
<i>Єфименко В. А.</i> Сучасна літературна казка з трансформованим класичним сюжетом	77
<i>Запововський М. В.</i> Образне поле німецькомовних біблійних параболізмів.....	82
<i>Касіян Г. В.</i> Усна та письмова форми суспільно-політичного дискурсу: інтерпретаційні варіанти їх розуміння	88
<i>Кащишин Н. Є.</i> Експресивність термінів англомовного дипломатичного дискурсу.....	93
<i>Kovbasyuk L. A.</i> Internetbasierte Kommunikation aus Linguistischer Sicht: Weblogs ..	99
<i>Козак Н. І., Свєточєва С. М.</i> Соціокультурний вплив на розвиток комунікативних текстів та мови в цілому.....	104
<i>Козоріз І. С.</i> Освітлення проблеми пуризму на прикладі української та німецької мов.....	108
<i>Корнєва Н. А.</i> Комунікативно-прагматична спрямованість текстів сучасних наукових російськомовних рецензій	112
<i>Kudriavtseva N. S.</i> Conceptual metaphor as a basis for scientific theory	116
<i>Кузнецов Н. И.</i> Структурно-композиционные особенности коротких рассказов Сомерсета Моэма.....	120
<i>Кузьміна І. В.</i> Автобіографія як вид англомовного публіцистичного стилю	126

Луньова О. В. Мовна особистість Франкліна Делано Рузвельта	130
Лютянська Н. І. Мас-медійний дискурс: типологічні та структурно-організаційні особливості.....	136
Макарук Л. Л. Засоби та прийоми лінгвальної гри у сучасній англійській мові	142
Мініна О. В. Ідеопоетонімія діалогії Кена Фоллетта “Стовпи землі” та “Світ без кінця”	148
Міхальцо А. О. Порівняльний аналіз національної самоідентифікації та мовного питання	152
Мироненко Т. П. Вербальні та невербальні засоби дискурсу та фрейму “Risk” ..	156
Мукхайленко V. V. Conceptualizing ‘Economy’ in the English World View.....	160
Найдьонова А. Ю. Лексико-семантичні особливості німецькомовних гасел суспільно-політичного змісту	165
Острецова И. В. Современные подходы к понятиям “дискурс” и “текст” и их соотношение	169
Пивоварчик Т. А. Прагматический фактор слушателя в речезыкетных жанрах (на материале русской и белорусской речи).....	174
Подвойська О. В. Гендерні особливості мови політиків на матеріалі німецькомовних текстів інтерв’ю	180
Присяннікова Я. М. Онтологічні та гносеологічні властивості порівняння	187
Радецька С. В. Засоби вираження експресії в науково-популярній літературі ..	191
Решетарова І. В. Сильові доміанти сучасного медіа дискурсу.....	196
Рибалко М.-М. О. Функціонування невербального комунікативного засобу уніформа у рекламному дискурсі	200
Романова Н. В. Природа как зеркало эмоционального переживания (на материале романа Е. М. Ремарка “Drei Kameraden”).....	204
Савельєва Н. О. Лінгвістична модальність: формальний, логіко-семантичний, функціонально-семантичний підходи	210
Саляк Ю. М. Механізми актуалізації метафори в туристичній комунікації	215
Семенюк І. С. Проблеми міждисциплінарного дослідження дискурсу меритократії	219
Семенюк Т. П. Цілісність та зв’язність рекламного тексту (на матеріалі текстів німецької реклами)	222
Сіденко Н. Г. Жанрово-стилістичні детермінанти статусу англійської “жовтої” преси у газетному дискурсі	228
Стрельченко Н. С. Питання-перепити як тип питань	234
Сутуліна Л. Г. Семантико-прагматичний аспект розгортання метафоричної моделі <i>реальне – ірреальне</i> в іспанських романах-спогадах ХХ–ХХІ століття	240
Тихоновська Г. С. Гендерний аспект вживання непрямих мовленнєвих актів (на матеріалі сучасної англійської художньої прози).....	245
Томащук Ю. О. Соціальні ролі інтерв’юера та реципієнта в англійських інтернет-інтерв’ю	248
Туленінова Л. В. К вопросу о месте здоровья и болезни в лингвоцветовой картине мира.....	252
Филатенко І. А. Речевое событие в политическом дискурсе масс-медиа Украины: параметры классификации	257
Хорошун О. О. Архітектоніка сучасного американського документального тексту.....	262
Четова Н. Й., Лучит Л. В. Особливості мовної та наративної реалізації елементів готики у жанрі фентезі (на матеріалі творів Дж. Р. Р. Толкіна)	265
Човганюк М. М. Сучасний філологічний коментар до поняття “комунікативна стратегія”	269

Швайко Д. С. Засоби відтворення семантики заперечення у сучасному англомовному художньому дискурсі.....	274
Шведова Д. С. Дискурсивне конструювання пародійної особистості в американській кінокомедії	278
Шевченко І. В. Дослідження понять “дискурс” і “текст” у сучасній лінгвістиці.....	284
Шеремета К. Ю. Особливості ідіостилю Ентоні Берджерса на прикладі роману “Механічний апельсин”	288
Щербакова О. Л. Дискурс і текст як об’єкти лінгвістики	294
Ярема О. Б. Формальні трансформації алюзивних елементів	298
Наші автори	303

CONTENTS

THE PROBLEMS OF THE TEXT
AND THE DISCOURSE

Bilyk Olha. The Images of Time in Political Discourse	9
Bobkova Tetiana. Historic and Theoretical Background of Corpus Linguistics	13
Bondarchuk Olena. The synonyms of the Key Word “der Aussteiger” as the Means of Representation of the Linguocultural Type “Aussteiger”	18
Brukhal Yaryna. The Communicative Approach to the Study of Publicistic Discourse	23
Bunina Larysa, Timoshenko Ekaterina. The Essence of the Cooperative Principle and Conversational Implicature.....	29
Voitsekhivska Natalia. Family Gender Conflict through the Eyes of a Linguist	34
Galutskikh Iryna. Mythologism in the Imagery Conceptualization of the Eroticized Body in the English Modernist Fiction	40
Gnedko Tatiana. Functional and Stylistic Peculiarities of the Popular Sientic texts.....	47
Huba Larysa. The Peculiarities of Hermann Hesse’s Ideostyle	53
Humenyuk Natalya. Appraisal and Communicative Act in English	58
Danylenko Oksana. Concept and Political Discourse	62
Demidov Denys. Cognitive Development and Moral Decision Making	67
Demyanenko Olga. Cross-cultural Communication and National Language Awareness	73
Yefymenko Victoria. Modern Literary Fairy Tales with Transformed Classical Plots....	77
Zapolovskyi Mykola. Typology of Parabolic Expressions in German (on the material of the biblical texts and lexicographical sources)	82
Kasiayn Hanna. Oral and Written Forms of Socio-Political Discourse: Interpretational Variants	88
Kashchyshyn Natalia. Expressivity of the Terminology of the English Diplomatic Discourse	93
Kovbasyuk Larysa. Linguistic Features of Digital Communication: Weblogs	99
Kozak Nadiya, Svyetocheva Svitlana. Socio-cultural Influence on the Development of the Communicative Texts and Language in General.....	104
Kozoriz Iryna. The Considering of the Problem of Purism in Terms of the Ukrainian and German Languages	108
Korneva Natalya. Communicative and Pragmatical Orientation of the Texts of Modern Russian Academic Reviews.....	112
Kudriavtseva Natalia. Conceptual Metaphor As A Basis For Scientific Theory	116
Kuznetsov Mykola. Structural and Compositional Peculiarities of S. M. Maugham’s Stories	120
Kuzmina Irina. Autobiography as the Type of English Publicistic Style.....	126
Lunova Olga. Linguistic Personality of F. D. Roosevelt.....	130
Lyutyanska Natalya. The Media Discourse: Typological and Structural Specifics.....	136
Makaruk Larysa. Means and Types of Lingual Play in Modern English	142
Minina Olena. The Ideopoetonymiya of Ken Follett’s Dilogy “Pillars of the Earth” and “World without end”	148

Mikhaltso Anastasiia. Comparative Analysis of National Self-identification and Language Issues	152
Myronenko Tetyana. Verbal and Nonverbal Means of the Discourse and Frame “RISK”	156
Mykhaylenko Valerii. Conceptualizing ‘Economy’ In The English World View	160
Naydionova Anastasiia. Lexical-semantic Characteristics of German Political Slogans.....	165
Ostretsova Irina. Modern Approaches to the Concepts “discourse” and “text” and their Correlation	169
Pivovartchik Tamara. Pragmatic Factor of Listener in Etiquette Genres (based on the Russian and Belarusian speaking)	174
Podvoiska Oksana. Gender Peculiarities of the Politicians’ Language on the Basis of the German Interview Texts.....	180
Prosyannikova Yana. Ontological and Epistemological Characteristics of Simile	187
Radetska Svitlana. Means of Actualizing the Category of Expression in the Popular Scientific Literature	191
Reshetarova Iryna. The Style Dominant of the Modern Media Discourse	196
Rybalko Myroslava-Maria. Functioning of the Nonverbal Communicative Means of Uniform in Advertisement Discourse	200
Romanova Natalya. Nature as a Mirror of the Emotional Experience (based on the novel by E. M. Remarque “Three Comrades”).....	204
Savelieva Nataliia. Linguistic Modality: Formal, Logical and Semantic, Functional and Semantic Approaches.....	210
Salyak Yuliia. The Mechanisms of Actualization of the Metaphor in Tourism Communication.....	215
Semeniuk Iryna. Problems of Interdisciplinary Research of Meritocratic Discourse ...	219
Semenyuk Tetiana. Coherence and Cohesion of Advertising Text (on material of the German advertising texts).....	222
Sidenko Natalya. Genre-Stylistic Determinants of the Status of the “Yellow” Press within the Newspaper Discourse in the English-speaking countries.....	228
Strelchenko Natalia. Echo Questions as a Question Type.....	234
Sutulina Larysa. The Semantic and Pragmatic Aspects of the Development of the Metaphoric Model <i>real – unreal</i> in the 20th and 21st Century Spanish Memory Novels.....	240
Tykhonovskaya Ganna. Gender Aspect of Using not Direct Speech Acts (based on modern the English fiction literature)	245
Tomashchuk Yuliya. Social Roles of an Interviewer and a Recipient of the Internet interview.....	248
Tuleninova Larisa. The Place of Health and Disease in the Linguistic Color Mapping of the World.....	252
Filatenko Irina. Speech Event in the Political Discourse of Mass Media in Ukraine: classification parameters	257
Khoroshun Olga. Architectonics of the Contemporary American Documentary Text	262
Chetova Natalia, Luchyt Lubov. Peculiarities of Lingual and Narrative Realization of Gothic Elements in Fantasy (based on J. R. R. Tolkien’s literary works)	265
Chovhanyuck Myroslava. Modern Philological Commentary on the Notion of Communicative Strategy.....	269
Shvaiko Daria. Means of Negation Semantics Representation in the Modern English Narrative Discourse	274
Shvedova Daria. Discursive Construal of Mock Identity in American Comedy Film ...	278
Shevchenko Irina. The Study of the Concepts “Discourse” and “Text” in Modern Linguistics.....	284

Sheremeta Katerina. The Peculiarities of Antony Burgess's Individual Style through the Example of the Novel "A Clockwork Orange"	288
Shcherbakova Olena. Discourse and Text as Linguistic Objects.....	294
Yarema Oksana. Formal Transformations of Allusive Elements.....	298
Our authors	303

МОВОЗНАВСТВО

ПРОБЛЕМИ ТЕКСТУ І ДИСКУРСУ

УДК 811.111:81'42

ОБРАЗИ ЧАСУ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Білик О. І.

Стаття присвячена дослідженню образів часу як когнітивної категорії. Проаналізовано основні підходи до розуміння поняття образу. Встановлено особливості становлення образів часу у свідомості людини. Розглянуто образи минулого, теперішнього і майбутнього у політичному дискурсі.

Ключові слова: образ, політичний дискурс, образ минулого, образ теперішнього, образ майбутнього.

Статья посвящена изучению образов времени как когнитивной категории. Проанализированы основные подходы к определению образа. Изучены особенности становления образов времени в сознании человека. Рассмотрены образы прошлого, настоящего и будущего в политическом дискурсе.

Ключевые слова: образ, политический дискурс, образ прошлого, образ настоящего, образ будущего.

The article deals with the cognitive approach to the study of the image of time as a cognitive category. The basic definitions of image are analyzed. The principles of time images appearing in the human mind are studied. The images of the past, the present and the future in political discourse are considered.

Key words: image, political discourse, the image of the past, the image of the present, the image of the future.

Для об'єктивного опису темпоральної організації дискурсу важливим є дослідження способів вираження часових відношень, комплексу граматичних і лексичних засобів, які беруть участь у репрезентації різних часових значень. На когнітивному рівні опис тільки граматичних і лексичних засобів видається недостатнім, оскільки організація мовних засобів розкривається як результат формування і сприйняття часу людиною. Очевидним стає паралелізм граматичних і лексичних засобів вираження часу та його особистої інтерпретації людиною. Феномен часу у свідомості мовця осмислюється і набуває різних форм і образів.

Метою даної розвідки є аналіз когнітивного підходу до розуміння образу, дослідження образних уявлень про час у свідомості людей, опис основних образів часу у політичному дискурсі.

Сам термін "образ" може мати чимало різних значень і семантичних відтінків, особливо, якщо він супроводжується епітетами "поетичний", "художній", "творчий" тощо [5, с. 175]. За когнітивного підходу образ належить до категорій свідомості і розуміється як ідеальна сутність, яка виражається засобами мови і співвідноситься з результатами чуттєвого пізнання реальної дійсності чи результатами інтелектуальної діяльності людини [2; 15]. Свідомість утворює для образу новий контекст, у якому важлива роль відводиться асоціативному ставленню, яке впливає на реорганізацію картини світу. Образ формується сприйняттям, пам'яттю, уявленням, враженнями, які є механізмами стихійного, мимовільного дослідження світу і життя [2].

Образні уявлення мають індивідуальний характер, що зумовлено життєвим досвідом і особистісними характеристиками суб'єкта [3, с. 246]. У свідомості людини виникають образи не тільки чуттєво сприйнятих речей, а й

абстрактних понять, наприклад, часу, і темпоральна складова індивідуальної картини світу формується багато в чому на основі особистого часового досвіду. Час індивідуума як його особисте надбання (*lived time*) [11, с. 128], асоціюється з різними переживаннями реального теперішнього, з багажем пам'яті, розкаянням, досвідом, знанням фактів, тобто минулим, а також з майбутнім, яке відображається в очікуваннях, бажаннях, страхах і передчуттях, планах і задумах. При формуванні темпорального тезаурусу важливими стають індивідуальний досвід, мовні ресурси і культурне середовище [там само].

Домінуюче розуміння часу як лінії дає підстави виділити три дейктичні часи: теперішній, минулий, майбутній, тобто час можна інтерпретувати як “єдність теперішнього, минулого і майбутнього” [14, с. 397]. На відміну від хронологічної моделі часу (моделі історичного часу), в якій причини передують наслідкам, і тому час рухається з минулого в майбутнє, внутрішньомовна модель характеризується наявністю точки присутності мовця, який задає різний напрямок руху часу: назад – в минуле і вперед – в майбутнє [1], тобто уява має властивість не тільки відтворювати картини того, що було, але і створювати образи того, що буде.

Справжнє сприйняття часу людиною обмежене кількома аспектами: одночасністю і тривалістю, усвідомленням теперішнього як часу, що проживається в даний момент, минулого – як подій, що пов'язані зі спогадами, майбутнього – як часу, що стосується передбачуваних подій [21]. Теперішній час збігається з моментом мовлення як темпоральною точкою віднесення, тобто мовець є спостерігачем, який на часовій лінії знаходиться в теперішньому, і від якого йде відлік часу “вправо – в майбутнє і вліво – в минуле” [1, с. 61]. Людина характеризується здатністю пам'ятати минуле і моделювати на його основі майбутнє з плануванням дій [4, с. 62], а минулий досвід і уявлення про близьке майбутнє, відповідно, впливають на сприйняття теперішнього [19]. Прийняття майбутнього – основа цілеспрямованої діяльності, а пам'ять – культури. Отже, образи минулого, теперішнього і майбутнього є невід'ємними складовими при створенні образу часу у свідомості людини.

Час як одна з основних категорій буття з'являється в усіх сферах діяльності людини. Політичне життя не є винятком. У період виборів, які стають важливою подією в історії країни, виникає нагальна потреба критичного переосмислення минулого, оскільки жодне суспільство, в якому відбуваються зміни, не може відректися від власного минулого, своїх традицій і норм політичного життя [7, с. 195]. Окрім того, реальна оцінка теперішнього з чіткими перспективами на майбутнє суттєво впливають на хід передвиборчої кампанії. Так само як соціальне життя груп відображається у темпоральних виразах [22], так і політичні події, ідеї, погляди знаходять своє відображення у образах минулого, теперішнього і майбутнього. Саме тому при когнітивному аналізі передвиборчого дискурсу важливими стають дослідження лінгвістичних засобів створення образів часу.

Образ минулого й образ майбутнього є одними з жанроутворюючих ознак моделі мовних жанрів у дослідженнях Т. В. Шмельової [17], а серед функцій політичного дискурсу виділяють проєкцію в майбутнє і минуле (“*projection to future and past*”) [18, с. 198]. Крім того, проникнення в минуле і передбачення майбутнього є відмінною рисою історичних актів великих засновників епох історії [9], серед яких і політики. Це свідчить про те, що політична комунікація безпосередньо пов'язана з різними аспектами часу. Так, одним із завдань політичного дискурсу в межах стратегії редукаціонізму є “створення моделі ситуації в темпоральному аспекті” [8, с. 50].

Опис минулого пов'язаний з колективною пам'яттю і дає важливі характеристики політичного дискурсу, оскільки колективна пам'ять створює модель суспільства як відображення потреб, проблем, страхів, менталітету [13]. Люди можуть посылатися на позитивні спогади про попередню політичну владу, виражаючи бажання зберегти її, а можуть і навпаки спробувати сконструювати ідеал як альтернативу тій владі, з якою вони стикалися раніше [6, с. 193-194]. Тому політичні діячі докладають великих зусиль, щоб подати інформацію з минулого у вигідному для них світлі. Тут варто звернути увагу на пошуки

передусім тих слідів у минулому, які, як ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків [12, с. 667], ведуть до теперішнього і майбутнього. Так, наприклад, прихильники опозиції акцентують увагу на негативних діях з минулого і пропонують способи виходу з ситуації, а також політиків, які здатні прийняти необхідні рішення, щоб організувати цю роботу [16].

Незважаючи на те, що теперішнє у кожного різне, і по-різному активне [20], політичне теперішнє наповнене різноманітними подіями, які можуть суттєво вплинути на осмислення сфери політики і використання мовних ресурсів, якими користуються учасники комунікації для створення політичної картини світу. Образ світлого чи темного теперішнього [8] залежить, передусім, від автора дискурсу, від мети його повідомлення і від стратегії, яку він вибрав для досягнення своєї мети (позитивної саморепрезентації своїх чи негативної дискредитації чужих).

Правильна інтерпретація минулого та проникливе бачення теперішнього допомагає логічно створити образ політичного майбутнього. Модель майбутнього формується переважно в межах передвиборчих матеріалів, які являються найбільш репрезентативною для цього базою [8]. І хоча у кожній партії чи політика своє планування часу і, відповідно, сподівання і бачення того, що буде, у планування світлого майбутнього робляться великі інвестиції, адже уникнення менш бажаних подій і наслідків стає метою як індивіда, так і групи людей чи нації [19]. За будь-якого звернення до часу важливим є усвідомлення характеру темпорального плину життя для того, щоб зуміти правильно спланувати і досягти бажаного майбутнього [20].

Отже, минуле, теперішнє і майбутнє як основні темпоральні аспекти буття пронизують усю сферу політичної комунікації і неодмінно стають предметом зацікавлення виборців. З метою успішної маніпуляції свідомістю електорату політики вміло оперують інформацією з минулого, створюють необхідний їм образ світлого чи темного теперішнього, що неодмінно вимагає ретельного планування майбутнього життя країни і її громадян.

Образи теперішнього, минулого і майбутнього різні не тільки за своєю суттю, але й за індивідуальними характеристиками мовця. Тому доцільним видається розглянути як загальні образи теперішнього, минулого і майбутнього, які формуються у період передвиборчої кампанії, так і образи часу окремих учасників передвиборчого дискурсу, зокрема кандидатів у президенти США.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Время: модели и метафоры / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Язык и время / Под ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Индрик, 1997. – С. 51-61.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. / Н. Д. Арутюнова. – М. : “Языки русской культуры”, 1999. – 896 с.
3. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б. М. Гаспаров. – М. : “Новое литературное обозрение”, 1996. – 352 с.
4. Красухин К. Г. Три модели индоевропейского времени на материале лексики и грамматики / К. Г. Красухин // Логический анализ языка. Язык и время / Под ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Индрик, 1997. – С. 62-77.
5. Лосев А. Ф. Проблема художественного стиля / А. Ф. Лосев. – Киев : “Collegium”, “Киевская Академия Евробизнеса”, 1994. – 288 с.
6. Медведева С. Влияние социальной памяти россиян на их представления об идеальной власти / С. Медведева // Логос. – 2003. – № 4-5. – С. 186-194.
7. Мирзеханов В. Власть, демократия и “разумное правление” в переходных обществах / В. Мирзеханов // Логос. – 2003. – № 4-5. – С. 195-205.
8. Миронова П. О. Стратегия редукционизма в современном политическом дискурсе: когнитивно-прагматический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Миронова Полина Олеговна. – Омск, 2003. – 184 с.
9. Муравьев В. Овладение временем как основная задача организации труда [Электронный ресурс] / В. Муравьев. – Режим доступа: http://www.chronos.msu.ru/RPUBS/rknowpublications_27.html.

10. Мурьянов М. Ф. Время (понятие и слово) / М. Ф. Мурьянов // Вопросы языкознания. – 1978. – № 2. – С. 52-66.
11. Потаенко Н. А. Языковая темпоральность: содержательные аспекты / Н. А. Потаенко. – Пятигорск : ПГЛУ, 2007. – 310 с.
12. Савельева И. М. История и время. В поисках утраченного / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. – М. : “Языки русской культуры”, 1997. – 800 с.
13. Солопова О.А. Метафорическое моделирование образов прошлого, настоящего и будущего в дискурсе парламентских выборов в России (2003 год) и Великобритании (2001 год) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Солопова Ольга Александровна. – Екатеринбург, 2006. – 224 с.
14. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / М. Хайдеггер. – М. : Республика, 1993. – 447 с.
15. Чернухина И.Я. Семантика образного слова в поэтическом тексте / И. Я. Чернухина // Семантика слова и синтаксической конструкции. – Воронеж, 1987. – С. 65-74.
16. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: Учеб. пособие / А. П. Чудинов. – Москва : Изд-ва “Флинта”, “Наука”, 2006. – 254 с.
17. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра [Электронный ресурс] / Т.В. Шмелева. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/node/75212>.
18. Graber D. Political Languages / D. Graber // Handbook of Political Communication. – Beverly Hills, London : Sage Publications, 1981. – P. 195-224.
19. Judge A. Presenting the Future [Электронный ресурс] / A. Judge. – Режим доступа: <http://www.laetusinpraesens.org/docs/present.php#concl>.
20. Koehler G. Simulating the Timing Effects of Public Policy Interventions [Электронный ресурс] / G. Koehler. – Режим доступа: <http://www.chronos.msu.ru/rauthorpublications.html>.
21. Radden G. The Metaphor TIME AS SPACE across Languages / G. Radden // Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht [Online], 2003. – 8(2/3). – P. 226-239.
22. Sorokin P.A. Social Time: A Methodological and Functional Analysis / P. A. Sorokin, R. K. Merton // American Journal of Sociology, 1937. – Volume 42. – Issue 5. – P. 615-629.

УДК 81'33

ІСТОРИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**Бобкова Т. В.**

У статті досліджуються основні підходи до встановлення передумов формування корпусної лінгвістики. Виділено ключові напрямки корпусно-базованих досліджень та їх автоматизації. Встановлено концептуальні основи корпусної лінгвістики залежно від методології аналізу корпусу.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпус, основи, теорія, методологія.

В статье рассматриваются основные подходы к определению основ формирования корпусной лингвистики. Выделяются ключевые направления корпусных исследований и их автоматизации. Определяются концептуальные основы корпусной лингвистики в зависимости от методологии анализа корпуса.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, корпус, основы, теория, методология.

The article deals with the main approaches to defining of corpus linguistics background. The main trends of corpus analysis and its automation are defined. Corpus linguistics theoretical background is determined depending on the corpus methodology.

Key words: corpus linguistics, corpus, background, methodology, theory.

Актуальність заявленої теми пояснюється необхідністю впровадження концепції корпусної лінгвістики в українське мовознавство й перспективою створення репрезентованого національного корпусу.

Мета дослідження полягає у встановленні історичних і концептуальних основ сучасної корпусної лінгвістики. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати основні підходи до визначення передумов формування корпусної лінгвістики в мовознавстві; 2) окреслити концептуальні основи корпусної лінгвістики залежно від мовознавчої традиції і методології дослідження.

Основна проблема визначення передумов постановки корпусної лінгвістики пов'язана з інтерпретацією поняття “корпус текстів” у сучасному мовознавстві. Наявність вузького й широкого розуміння цього терміна є причиною існування двох основних підходів до встановлення періодизації і передумов формування дисципліни, та виникнення корпусної лінгвістики.

У широкому значенні під корпусом розуміються доелектронні та електронні корпуси текстів, створені з метою дослідження мови [4, с. 270; 7, с. 1-13; 10, с. 13-14]. При такому розумінні основною детермінативною ознакою корпусу є не його форма, а підхід до лінгвістичного аналізу: термін “корпусна лінгвістика” не є синонімом терміна “комп'ютерна корпусна лінгвістика” [14, с. 34]. Така інтерпретація основного поняття призводить до виділення періоду ранньої корпусної лінгвістики (кінець XIX ст. – 1960 рр.), що характеризується створенням доелектронних паперових корпусів текстів і формуванням теоретичного підґрунтя корпусного аналізу [1, с. 10]. Це дозволяє розширити хронологію розвитку корпусної лінгвістики й виділити історичні та теоретичні передумови її формування в окреслений період [7, с. 5-8; 8, с. 2; 9].

Відомо, що передумовами виникнення лінгвістичної теорії є, насамперед, практичні потреби й нерозв'язані проблеми дослідження мови. У цьому розумінні становлення корпусної лінгвістики пов'язано з історією лінгвістики як емпіричної науки [7, с. 5-6]. Ідея вивчення мови за допомогою текстів не є новою в історії лінгвістики, а корпусно-базована методика, застосовувана, зокрема, в текстоорієнтованих дослідженнях, є значно старішою за комп'ютер. Отже, з'ясування передумов корпусної лінгвістики слід почати з вивчення традиції

текстоорієнтованих досліджень, аналіз [7, с. 1-14] яких дозволяє виділити основні напрямки застосування корпусно-базованої методики в різних галузях інтро- та екстралінгвістиці:

1. Фонологічний – корпус Г. Дьюї для вивчення частотності звуків (1923 р.) [4, с. 270], “Спроба звукової характеристики літературної української мови” (1929 р.) Олекси Синявського, а також праці структуралістів на основі корпусно-базованої методики [16, с. 3] – Фр. Боаса (Handbook of Native American Indian Languages, 1911 р.), Л. Блумфільда (Language, 1933 р.), З. Харріса (Methods in Structural Linguistics, 1951 р.).

2. Лексикологічний (і лексикографічний) – 1) словники-конкорданси: а) Біблії – “перших корпусно-базованих лінгвістичних досліджень” [10, с. 13] – за авторством кардинала Х'юго (XIII ст.), Іс. Н. бен-Калонімуса (XV ст.), Дж. Марбека (XV ст.), О. Крудена (XVIII ст.) і б) мови авторів – Дж. Чосера (XIX ст.) [7, с. 1-3]; 2) італійсько-англійський словник Дж. Флоріо (1598 р.), словник англійської мови С. Джонсона (1775 р.), Oxford English Dictionary (1928 р.) [7, с. 2-8].

3. Морфологічний і синтаксичний – 1) граматики Паніні (IV ст. до н.е.), Аристона Олександрійського (I ст.), Р. Лоуса (XVI ст.), О. Єсперсена (сер. XX ст.) [7, с. 3-6]; 2) праці: Л. Блумфільда (Language, 1933 р.), З. Харріса (Methods in Structural Linguistics, 1951 р.), Ч. Фріза (The structure of English, 1952); 3) корпус англійського вживання (SEU, 1959 р.) Р. Кварка [7, с. 10-12].

4. Семасіологічний – лексична грамика французької мови Дж. Гадженгайма та Севаджета (1956 р.), зокрема, компаративний – реєстр частоти значень слів в англійській, французькій, німецькій та іспанській мовах (1940 р.) Х. С. Ітон [9].

5. Психолінгвістичний – “примітивний корпус” батьківських щоденників (1876-1926 рр.) В. Прейера [16, с. 3]; дослідження мови дітей в онтогенезі Р. Брауна (1964 р.) [14, с. 3].

6. Лінгводидактичний – частотний словник англійської мови (1921 р.) Ед. Торндайка [4, с. 270].

7. Прикладний – частотний словник німецької мови Ф. В. Кедінга (1897-1898), укладений для вдосконалення системи стенографії [5, с. 52].

Окреслені напрямки емпіричних досліджень доводять універсальність застосування корпусно-базованої методики в усіх галузях мовознавства. Саме тому видається не доречним обмеження передумов формування корпусної лінгвістики лише рамками польової лінгвістики [9]. У цьому розумінні корпусна лінгвістика є не окремою парадигмою, а методологією для всіх галузей мовознавства [16, с. 8]. Отже, при широкому розумінні корпусу текстів основною історичною передумовою формування корпусної лінгвістики є традиція емпіричних текстоорієнтованих досліджень у мовознавстві. Наведені вище докази застосування паперових, або доелектронних корпусів і картотек свідчить про столітню історію [8, с. 2] формування засад корпусної лінгвістики в межах мовознавства.

Опоненти, які будують свою аргументацію на вузькому розумінні корпусу, вважають окреслений вище підхід наївним і пропонують обмежити витoki корпусної лінгвістики розробкою власне електронних корпусів на початку 1960 рр. [18, с. 136]. У вузькому значенні під корпусом розуміють зібрання текстів, що презентує певну мову, в електронній формі, [13, с. 29-30; 3, с. 3]. За такою інтерпретацією основною ознакою корпусу текстів стає машиночитаність: термін “корпусна лінгвістика” стає синонімом терміна “комп'ютерна корпусна лінгвістика”. Відсутність репрезентативності й належної фіксації емпіричних даних у примітивних корпусах ставить під сумнів існування відповідної методики в період ранньої корпусної лінгвістики.

За аналізованим підходом до з'ясування передумов корпусної лінгвістики практичними потребами її становлення були нерозв'язані проблеми прикладної лінгвістики в галузі викладання англійської мови як іноземної [18, с. 137]. При цьому особливо важливим для розвитку корпусної лінгвістики видається період 1950 рр., зокрема, для осмислення аргументів, висунутих проти застосування корпусно-базованої методики в дослідженнях мови [14, с. 2]. В окреслений

період на перший план висуваються передумови науково-технічного прогресу, зокрема, впровадження комп'ютерних технологій у мовознавство:

1. Автоматизація лінгвістичного аналізу – дослідження лабораторії лексикографічного аналізу (Безансон, 1957 р.) і лабораторії Центру з автоматизації філологічного аналізу (Галараті, 1953 р.) [1, с. 9].

2. Розробка інструментарія машиночитаних корпусів – комп'ютерний конкордансер (1949-1967) Р. Буза при підтримці IBM; механолінгвістика й методологія формування вибірки (1956-1970) А. Джіланда [9].

Відомо, що праці зачинателів автоматизації лінгвістики мали значний вплив на розвиток текстоорієнтованих досліджень у СРСР (див. дискусія між І. О. Мельчуком і Л. М. Засоріною щодо механолінгвістики та лінгвістичного моделювання, відносин між структурною та прикладною лінгвістикою, теорією мови та сучасною технікою в мовознавстві) [2, с. 149-150]. Фактично, зусиллями Р. Буза й А. Джіланда було закладено основи сучасної корпусної лінгвістики [9], однак відсутність розробок на матеріалі англійської мови призвела до недостатнього поширення й визнання їх методики. Однак, у такий спосіб, завдяки впровадженню комп'ютерних технологій у лінгвістичні дослідження було завершено “зчеплення” між корпусом і комп'ютером, що призвело до справжнього буму корпусних досліджень у 1980 рр. [9].

Остаточному виокремленню нового напрямку в науці передують формування його концептуальної основи, що базується на провідній науковій ідеї, покладеній в основу розуміння й дослідження явищ. У цьому розумінні, розвиток корпусної лінгвістики не є винятком, хоча має певні особливості. Емпіричний характер корпусної лінгвістики передбачав переважний розвиток практичних засад дисципліни на початкових етапах. Саме тому корпусним лінгвістам часто закидали звинувачення у “філософській наївності” розроблених фундаментальних питань і, загалом, у відсутності власної розробленої теорії. Зокрема, такі звинувачення базувалися на помилковому твердженні про емпіричний характер корпусної лінгвістики та теоретичний – генеративної граматики [16, с. 1].

За таких обставин, недостатня увага до розробки теорії призвела до невизначеності основних понять, відсутності аналізу питань онтології та епістемології у корпусній лінгвістиці, що негативно вплинуло на розвиток усього напрямку [11, с. 18]. Однак, незважаючи на те, що корпусна лінгвістика спочатку народилася як методика, а вже потім як наука [15, с. 180], вона не є “вільною від теорії”, оскільки створення й використання корпусу диктується теоретичним підґрунтям дослідження [19, с. 35]. Бурхливий розвиток корпусної побудови у 1980 рр. потребував розв'язання основних філософських і методологічних питань: щодо визначення корпусу, теорії корпусу, встановлення зв'язку між істинністю, корисністю цієї теорії та завданнями опрацювання природної мови [11; 20].

Як і з'ясування історичних передумов, питання встановлення теоретичного підґрунтя корпусної лінгвістики є суперечливим в сучасному мовознавстві. В результаті полемічної дискусії 2008 р. щодо ролі корпусної лінгвістики в мовознавстві виявлено співіснування різних концепцій корпусної лінгвістики [6, с. 19]. Витоки цих концепцій корпусної лінгвістики слід шукати в тенденціях розвитку лінгвістичної думки ХХ століття.

Залежно від лінгвістичної традиції концептуальною основою сучасної корпусної лінгвістики вважається американський структуралізм або Фьорзіанство. Так, послідовники американської лінгвістичної традиції теоретичним підґрунтям корпусної лінгвістики вважають структуралізм [16, с. 15; 12, с. 8], точніше дескриптивну лінгвістику, “в якій більше, ніж у інших напрямках структуралізму, виявляється тенденція до використання ймовірнісних та статистичних методів дослідження” [1, с. 16]. Основною концептуальною ідеєю цього напрямку є верифікаціонізм Л. Блумфільдта: вивчення мови має спиратися на спостереження фактів. Однак, на думку Дж. Ліча, ідеї американської структурної лінгвістики становили концептуальну основу ранньої корпусної лінгвістики лише до кінця 1950 рр. [12, с. 6]. Розрив між двома напрямками корпусної лінгвістики було спричинено критикою Н. Хомського щодо неадекватності корпусів та адекватності інтуїції.

Про започаткування нового напрямку в корпусній лінгвістиці наприкінці 1959 р. свідчила заява Р. Кварка про планування корпусу англійського вживання (SEU) Р. Кварка [12, с. 9]. Незабаром незалежно від цього Н. Френсіс і Г. Кучера приступили до розробки Браунівського корпусу. Проте саме ідеологія представників Британської корпусної лінгвістики уособила ідеї Фьорзіанства [17, с. 49; 14, с. 242, 247], які покладено в основу нового напрямку. Засадничі принципи нової парадигми були представлені з самого початку, в середині 1960 рр., першою ґрунтовною роботою з корпусної лінгвістики – English Collocation Studies (Дж. Синклер, С. Джоунз, Р. Делей). Так, феномен колокації став ключовою концепцією нового напрямку корпусної лінгвістики [18, с. 136-37].

Загальна теоретична концепція нового напрямку базувалася на ідеї Дж. Р. Фьорза (1957 р.) про першорядність соціального контексту й мети комунікації, чітке розмежування моделей, продукуваних цілісною мовною спільнотою, й ментальних процесів у голові окремо взятого мовця [6, с. 9]. Таким чином, у західноєвропейській корпусній лінгвістиці закріпилась Фьорзіанська традиція з виокремленням лінгвістичного опису мови та теорії, базованої на систематичному дослідженні мовної варіативності, а не на інтуїції дослідника. Заслугою Дж. Синклера було застосування окреслених концептуальних засад у корпусному аналізі (нео-фьорзіанство) [6, с. 8; 18, с. 137], зокрема в проекті COBUILD (1980 р.).

Основні відмінності між окресленими напрямками сучасної корпусної лінгвістики полягають у методології дослідження мови [11, с. 18; 15, с. 1; 20, с. 84-85]. Більш широкий *корпусно-базований підхід до дослідження мови передбачає використання корпусних даних і методів без визнання принципів так званого корпусно-керованого підходу [15, с. 241], зокрема, для викладу й перевірки теорій, сформульованих заздалегідь. Корпусно-керований, власне нео-фьорзіанський підхід – це корпусний метод, що передбачає побудову лінгвістичного дослідження через ітеративний аналіз корпусу відповідно до його внутрішніх особливостей, які не можуть бути встановлені апріорно, а мають бути виведені з самого корпусу [20, с. 85]. Причому вважається, що корпус сам по собі має теоретичний статус [15, с. 6].*

Однак, незважаючи на відмінності в методології, усі корпусні дослідження об'єднуються певними концептуальними постулатами [12; 15; 18; 20]: 1. Емпіризм та безпосереднє спостереження реальних даних у корпусі. 2. Надання переваги мовній реалізації. 3. Визнання єдності форми й змісту. 4. Визнання зв'язаності мовлення з контекстом і часом, а мови – абстрактною та позачасовою. 5. Поєднання кількісного аналізу з якісним. Таким чином, завдяки формуванню суто корпусної методології дослідження мови завершилось "фундаментальне відмежування" [6, с. 21] сучасної корпусної лінгвістики від інших напрямків мовознавства.

Здійснене дослідження дозволяє дійти таких висновків: 1. Загальний підхід до визначення передумов виникнення корпусної лінгвістики залежить від розуміння корпусу текстів. 2. При широкому розумінні корпусу основною історичною передумовою є загальна лінгвістична традиція текстоорієнтованих досліджень, тому видається не доречним обмеження формування корпусної лінгвістики рамками окремої галузі мовознавства. 3. При вузькому розумінні корпусу практичними потребами становлення корпусної лінгвістики вважаються проблеми в галузі лінгводидактики. 4. За такою інтерпретації корпусу основними вважаються передумови впровадження комп'ютерних технологій у мовознавство, зокрема, автоматизації лінгвістичного аналізу та розробки інструментарія машиночитаних корпусів. 5. Залежно від методології дослідження мови концептуальною основою корпусної лінгвістики вважається американський структуралізм, а саме – дескриптивна лінгвістика, або Фьорзіанство. 6. У корпусно-керованій лінгвістиці визнається теоретичний статус корпусу. 7. Незважаючи на відмінності корпусно-базованої і корпусно-керованої методології усі корпусні дослідження об'єднуються загальноновизнаними концептуальними постулатами.

Література

1. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови : [монографія] / Оріся Демська-Кульчицька. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2005. – 219 с.
2. Засорина Л. Н. Письмо в редакцию / Л. Н. Засорина // Вопросы языкознания. – № 6. – М. : Изд. "Наука", 1968. – С. 149-150.
3. Захаров В.П. Корпусная лингвистика: Учебно-методическое пособие / Виктор Петрович Захаров. – СПб. : РОПИ С.-Петербур. ун-та, 2005. – 48 с.
4. Лендау Сидні І. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / Сидні І. Лендау; [пер. з англ. 2 вид.]. – К. : К. І. С., 2012. – 480 с.
5. Перебийніс В. І. Традиційна та комп'ютерна лексикографія. Навчальний посібник / В. І. Перебийніс, В. М. Сорокін. – К. : Видавництво Київського національного лінгвістичного університету, 2009. – 218 с.
6. A Mosaic of Corpus Linguistics: Selected Approaches / Ed. A. Sánchez, M. Almela. – Frankfurt on Main : Peter Lang, 2010. – 291 p.
7. An International Handbook / Eds. A. Lüdeling, M. Kytö. – Walter de Gruyter – Berlin – New York : Corpus Linguistics, 2008. – Volume 1. – 776 p.
8. Bennett G. R. Using Corpora in the Language Learning Classroom: Corpus Linguistics for Teachers / Gena R. Bennett. – Michigan : The University of Michigan Press: Ann Arbor, 2010. – 144 p.
9. Fort K. Corpus Linguistics: history [Електронний ресурс] / Karen Fort. – Loria. – 2011. – November, 18. – Режим доступу до джерела : www.loria.fr/~fortkare/CorpusLinguistics_01_history.pdf.
10. Kennedy Gr. Introduction to Corpus Linguistics / Graeme Kennedy. – London : Longman, 1998. – 315 p.
11. Lager T. A logical approach to computational corpus linguistics / Torbjörn Lager // Doctoral Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. – Göteborg : Göteborg University, Department of Linguistics, 1995. – 326 p.
12. Leech G. The State of the Art in Corpus Linguistics / G. Leech // English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik / Eds. K. Aijmer, B. Altenberg. – London : Longman, 1991. – 8-29 p.
13. Leech G., Fallon R. Computer corpora – what do they tell us about culture? / G. Leech, R. Fallon // ICAME Journal. – 1992. – Vol. 16. – 29-50 p.
14. McEnery T., Wilson A. Corpus Linguistics: An Introduction / Tony McEnery Andrew Wilson. – Edinburgh : University Press, 2001. – 235 p.
15. McEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice / Tony McEnery, Andrew Hardie. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 294 p.
16. Meyer Ch. F. English Corpus Linguistics. An Introduction // Charles F. Meyer. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 168 p.
17. Perspectives on Corpus Linguistics. Studies in Corpus Linguistics / Eds. V. Vander, S. Zyngier, G. Barnbrook. – Vol. 48. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2011. – 256 p.
18. Teubert W. Linguistique de corpus: un alternative / W. Teubert // Semen. Critical Discourse Analysis I. Les notions de contexte et d'acteurs sociaux. – Vol. 27. – Presses Universitaires de Franche Comté. – Collection Analles Littéraires, 2009. – P. 130-152.
19. The handbook of English linguistics / ed. Bas Aarts, April McMahon. – Malden MA : Blackwell Publishing, 2006. – 824 p.
20. Tognini-Bonelli E. Corpus Linguistics at Work / Elena Tognini-Bonelli. – Amsterdam : Benjamins, 2001. – 244 p.

УДК 811.112.2'42

**СИНОНИМИ КЛЮЧОВОГО СЛОВА “DER AUSSTEIGER” ЯК ЗАСОБИ
ВИРАЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖА “AUSSTEIGER”**

Бондарчук О. Ю.

В статті розглядається лінгвокультурний типаж “Aussteiger” як особливий вид концепту. В його структурі виділено понятійну, ціннісну та образну складові. Надано дефініцію поняттю “Aussteiger”. Пруділяється увага синонімам як засобам вираження концепту “Aussteiger”. Виділено 11 синонімічних рядів ключового слова з синонімічних словників та 10 – з публіцистичного дискурсу. Ситуативними вербалізаторами ключового слова є мовні одиниці з нейтральною та експресивною семантикою.

Ключові слова: дискурс, концепт, лінгвокультурний типаж, понятійна складова, синонім, Aussteiger.

В статье рассматривается лингвокультурный типаж “Aussteiger” как особый вид концепта. В его структуре выделено понятийный, образный и ценностный компоненты. Определена дефиниция понятия “Aussteiger”. Обращено внимание на синонимы как средство выражения концепта “Aussteiger”. Выделено 11 синонимических рядов ключевого слова с синонимических словарей и 10 – с публицистического дискурса. Ситуативные вербализаторы ключевого слова – языковые единицы с нейтральной и экспрессивной семантикой.

Ключевые слова: дискурс, концепт, лингвокультурный типаж, понятийный компонент, синоним, Aussteiger.

This article focuses on the linguocultural type “Aussteiger” as a specific kind of a concept. Its structure includes notional, figured and value components. The attention is paid to synonyms as means of expression of the concept “Aussteiger”. 11 synonyms lines in the synonym dictionaries and 10 in the publicistic discourse are distinguished. Situational expressions of the key word are the linguistic units with neutral and expressive semantics.

Key words: discourse, concept, linguocultural type, notional component, synonym, Aussteiger.

Постановка проблеми. Лінгвокультурологія – актуальний напрям в сучасній лінгвістиці, який вивчає відображення культури в мові, поєднує дослідження мовної особистості та концептів. Одним з центральних понять лінгвокультурології є лінгвокультурний типаж (далі ЛК типаж) – різновид концепту, “впізнавані образи представників певної культури, сукупність яких створює культуру того чи іншого суспільства” [4, с. 8]. *Лінгвокультурний типаж* – це типізована особистість, впізнаваність якої відбувається за рахунок певних специфічних характеристик вербальної та невербальної поведінки та ціннісної орієнтації [2, с. 105]. ЛК типажі характеризуються такими ознаками: асоціативність, рекурентність, хрестоматійність, широка впізнаваність, знаковість, яскравість, типовість, прецендентність [1].

ЛК типаж є різновидом концепту, тому передбачає виокремлення в його структурі понятійної, образної та ціннісної складових [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість ЛК типажів досліджена російськими мовознавцями: В. І. Карасик (“російський інтелігент”, “російський купець”, “російський чиновник”, “американський супермен”, “англійський дивак” та ін.), О. А. Дмитрієва (ЛК типажі Росії та Франції XIX ст.: “гусар”, “козак”, “декабрист”, “буржуа”, “гризетка” та ін.), О. В. Лутовинова (“хакер”, “програміст”, “чайник” та ін.), окремі типажі досліджені такими науковцями: В. В. Дерев’янська, Л. П. Селіверстова, Г. Ю. Коровіна, І. О. Мурзінова, Л. А. Васильєва, І. В. Щеглова та ін.

В українському мовознавстві свої праці ЛК типажам присвятили Є. М. Санченко “елітарна мовна особистість з діалектним субстратом”, Т. М. Сукаленко “чиновник”, І. В. Змієва “маклер”, І. Б. Бордуляк “неформал”, К. О. Ахтирська “англійський дивак”. О. П. Дубчак виділила узагальнені образи “Кум” та “Сват” як ЛК типажі української мови, В. М. Стуліна – ЛК типажі “божевільний геній”, “номад”, “чоловік-андрогін”, “фригідна жінка”, “мати-тиран” у німецькому постмодерніському дискурсі.

У німецькій концептуальній картині світу виокремлюємо ЛК типаж “Aussteiger”, який втілює в собі прагнення німців до порядку і справедливості, виражає індивідуалістичні тенденції у сучасному суспільстві та переорієнтацію цінностей як наслідок технічного прогресу та глобалізації.

Aussteiger – свідомо група людей, які через свої ідеологічні, релігійні переконання, переоцінку особистих цінностей чи внаслідок геополітичних, економічних, вікових причин залишають певне середовище спілкування, роботи, проживання, тощо. Німецький філософ Крістіан Шюле стверджує, що саме *Aussteiger* можуть дати об’єктивну характеристику суспільству та дати змогу іншим побачити недоліки у загальній системі цінностей: **“Niemand kann besser Auskunft geben über den Zustand einer Gesellschaft als der, der aus ihr aussteigt. In der Art des Ausstiegs und der Weise der Reaktion darauf lässt sich das Wertesystem eines Gemeinwesens lesen. Der Ausweg ist die Rache der Gesellschaft an sich selbst”** [12, с. 48]. ЛК типаж “Aussteiger” досі ще не був досліджений у лінгвістиці, що зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Мета статті – дослідити синоніми як мовне вираження понятійної складової ЛК типажу “Aussteiger”. Поставлена мета передбачає розв’язання таких **завдань**: 1) виокремити з словникових статей німецькомовних синонімічних словників та сучасного публіцистичного дискурсу матеріал дослідження, 2) проаналізувати синоніми ключового слова “der Aussteiger” як вербалізатори ЛК типажу “Aussteiger”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з методик, які найактивніше застосовуються у вивченні концептів, є аналіз лексичних парадигм різного об’єму і типу, які вербалізують концепт. На рівні мовної парадигматики концепт вербалізується сукупністю лексико-семантичних парадигм, які включають гіперо-гіпонімічні, синонімічні та антонімічні зв’язки. Аналіз синонімічного ряду дозволяє акцентувати диференціальні ознаки концепту, які виявляються у співставленні ключової лексичної репрезентації з близькими за значенням словами [5, с. 82]. Аналізуючи фрагменти семантичного простору ключової одиниці досліджуваного ЛК типажу, користуємося усталеним у когнітивній лінгвістиці польовим підходом до моделювання структури концепту та відносимо синоніми до вербалізаторів понятійної сторони концепту.

Для дослідження синонімічного ряду досліджуваного ЛК типажа використовувалися сучасні німецькомовні синонімічні словники [6-11; 13-17]. Відомі друковані синонімічні словники Duden та Wahrig не дають синонімів до слова “der Aussteiger”, тому дані базуються на електронних джерелах та друкованому словнику А. М. Textor. Це підтверджує гіпотезу про розширення значення лексеми *der Aussteiger* та сфери її вживання. Словники синонімів подають слова, які частково передають значення *der Aussteiger* за типом або способом виходу з певних структур, містять оцінні характеристики. Спостереження за базовими вербалізаторами концепту “Aussteiger” дозволило нам виокремити 11 синонімічних рядів:

1) *Aussteiger* як зрадник: *Deserteur* [15], *Fahnenflüchtiger* [15], *Frevler* [15], *Geschäftemacher* [15], *Hochverräter* [15], *Landesverräter* [15], *Renegat* [15], *Saubermann* [15], *Überläufer* [15], *Vaterlandsverräter* [15], *Verräter* [15], *Abtrünniger* [15];

2) *Aussteiger* як дивак: *Außenseiter* [6, с. 24; 7; 8; 11], *Außenseiterin* [8], *Eigenbrötler* [7; 8; 9; 11], *Eigenbrötlerin* [8], *Ausgeflippter* [6, с. 24; 10; 16; 17], *Freak* [6, с. 24; 8; 9; 10; 13; 14; 15; 16; 17], *Ökofreak* [6, с. 24], *Outdrop* [9; 17], *Ausgestoßener* [15];

3) *Aussteiger* як шукач пригод: *Abenteurer* [15], *Draufgänger* [15], *Fahrender* [15], *Heißsporn* [15], *Himmelsstürmer* [15], *Raufbold* [15], *Teufelskerl* [15], *Welteroberer* [15];

4) *Aussteiger* як член субкультури: *Hippie* [6, с. 24; 9; 10; 17], *Blumenkind* [9; 10; 16; 17], *Beatnik* [6, с. 24; 9; 16; 17], *Punk* [6, с. 24], *Gammler* [8; 13; 14; 15; 16; 17], *Gammlerin* [8], *Langhaariger* [9; 17];

5) *Aussteiger* як одинак: *Sonderling* [8], *einsamer Wolf* [7; 9; 11], *Einzelgänger* [9; 11], *Individualist* [7; 9; 10; 11; 16; 17], *Nerd* [7; 9; 17], *Einzelkämpfer* [7; 11], *Querdenker* [7; 11];

6) *Aussteiger* як любитель природи: *Zivilisationsflüchtling* [6, с. 24], *Naturbursche* [6, с. 24], *Naturapostel* [6, с. 24], *Naturkind* [6, с. 24], *Ökofreak* [6, с. 24], *Grüner* [10; 17];

7) *Aussteiger* як пасивний громадянин: *Faulenzer* [13], *Penner* [13], *Tramp* [9; 13; 17], *Clochard* [9; 16; 17], *Müßiggänger* [9; 16; 17], *Underdog* [7; 9; 11];

8) *Aussteiger* як кар'єрист: *Emporkömmling* [15], *Glückspilz* [15], *Günstling* [15], *Selbmademan* [15];

9) *Aussteiger* як людина, що веде альтернативний спосіб життя: *Alternativer* [6, с. 24; 9; 10; 14; 15; 16; 17], *Nonkonformist* [6, с. 24; 7; 9; 10; 11; 14; 15; 16; 17], *Abweichler* [9; 10; 14; 15; 16; 17];

10) *Aussteiger* як шпiон: *Schnüffler* [15], *Spion* [15], *Geheimagent* [15];

11) *Aussteiger* як втікач від суспільства: *Zivilisationsflüchtling* [6, с. 24].

Кожен окремо взятий синонім є частковий, бо значення співпадають лише за деякими денотативними ознаками. Проаналізувавши частотність вживання певного синоніма, встановлюємо що найповнішими синонімами є: *Freak* (9) – дивак, *Nonkonformist* (9) – нонконформіст, *Alternativer* (7) – альтернативна людина, *Abweichler* (7) – той, хто відступає від правила, *Gammler* (6) – хіппі, *Individualist* (6) – індивідуаліст, *Hippie* (5) – хіппі, *Außenseiter* (4) – аутсайдер, *Eigenbrötler* (4) – одинак, *Ausgeflippter* (4) – той, що веде асоціальний спосіб життя, *Blumenkind* (4) – дитя квітів, *Beatnik* (4) – бітнік, *einsamer Wolf* (3) – самотній вовк, та *Nerd* (3) – заучка. Вони перебувають в еквівалентних відношеннях з іншими поняттями наведеного синонімічного ряду.

Ситуативними вербалізаторами імені концепту “*der Aussteiger*” є мовні одиниці двох типів: а) з нейтральною семантикою: *Außenseiter*, *Abenteurer*, *Hippie*, *Punk*, *Sonderling*, *Einzelgänger*, *Grüner*, *Günstling*, *Alternativer*, *Nonkonformist*, *Abweichler*, *Spion*, *Verräter* та б) з експресивною семантикою: *Welteroberer*, *Himmelstürmer*, *Raufbold*, *Langhaariger*, *Querdenker*, *einsamer Wolf*, *Naturkind*, *Glückspilz*, *Emporkömmling*, *Zivilisationsflüchtling*, *Gammler*, *Geschäftemacher*, *Saubermann*, *Ausgeflippter*, *Freak*, *Ökofreak*, *Outdrop*, *Überläufer*, *Teufelskerl*, *Fahnenflüchtiger*. Саме лексеми з експресивною семантикою підкреслюють ставлення суспільства до *Aussteiger* та виражають оцінку. Те, що синоніми, на відміну від словникових дефініцій, містять оцінне забарвлення, свідчить про глибоку рефлексію про досліджуване явище та його важливість для німецької лінгвокультури. Якщо даний типаж асоціюється з різною оцінкою, як позитивною, так і негативною, бо “цінності являють собою глибинні характеристики культури” [4, с. 14], то його значущість для носіїв мови очевидна.

Аналіз сучасного німецькомовного публіцистичного дискурсу, а саме 5 видань 2012-2013 років: *Spiegel*, *Frankfurter Allgemeine*, *Stern*, *Welt*, *Focus*, дозволив виявити семантичні характеристики концепту на рівні узусу, до яких належать такі вербалізовані синонімами смисли:

1) інший спосіб мислення: *Andersdenkender*, *Lebenskünstler*, *Sinnsucher*, *Gleichgesinnte*, *Ideologe*, *Idealist*, *Enttäuschter*, *Anarchist*;

2) здатність висловити свою думку, відстояти свою позицію: *Mündiges Wesen par excellence*, “*Kämpfer gegen die Wirklichkeit*”, *der aufmüpfige Bürger einer durchregulierten Gesellschaft*, *das mündige Individuum par excellence*;

3) ігнорування дійсності, втеча від суспільства: *Wirklichkeitsverweigerer*, *Leidende Verweigerer*, *Leistungsverweigerer*, *Antikapitalisten*;

4) дивак: *Anzugmann*, “*Suitman*”, *der Kuschtier-Tauscher*, *ich bin Penner der Kuschtiere*, *die Veteranen einsamer Expeditionen*;

5) член субкультури: *die Boheme, Alternativer, Ehemaliger, Alt-Hippie, die Hippies von damals, Hunderte anderer hierher Zurückgekehrter*;

6) мандрівник: *Weltenbummler, die Unumkehrbaren, Weltreisender, Wüstenwanderer, Weltumsegler, Wasserbewohner, Abenteurerfreund, Segler, Sommermensch, Wellenreiter, ein bärdiger Yukon-Oldtimer; die sogenannten Traveller, fahrendes Volk, Irish Traveller*;

7) людина, яка прагне максимуму: *zwei Weltrekordler mit Eintrag ins Guinnessbuch, zwei Grenzgänger*;

8) захисник, любитель природи: *der Naturliebhaber, Wehrdienstverweigerer aus aller Welt, Umweltschützer*;

9) член секти: *Sektierer*;

10) людина, яка обмежується мінімумом: *die Stillen, die Genügsamen, die Andersartigen, Höhlenbewohner*.

На синонімічному рівні семантичний простір ЛК типу "Aussteiger" характеризується наявністю мережі семантично близьких субконцептів, які є типовими вербалізаторами імені концепту "Aussteiger" (див. рис. 1).

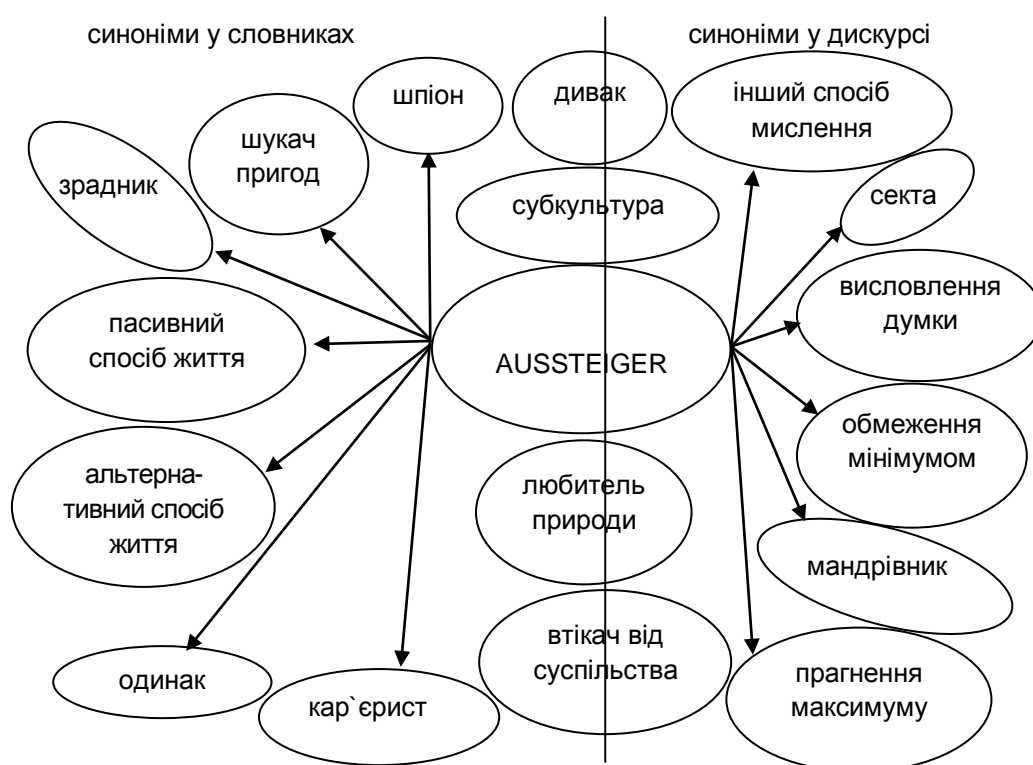

Рис. 1. Субконцепти ЛК типу "Aussteiger", які виражені синонімами

Як бачимо з Рисунок 1., спільними для синонімів, які відібрані з словників та з публіцистичного дискурсу, є субконцепти "дивак", "субкультура", "любитель природи", "втікач від суспільства". Цікавими для дослідження є субконцепти, які евокуються у дискурсі: "секта", "висловлення думки", "інший спосіб мислення" та два протилежні за змістом субконцепти "прагнення максимуму" та "обмеження мінімумом". Схожими за змістом є субконцепти "мандрівник" та "шукач пригод".

Висновки і перспективи дослідження. Синоніми як засоби вираження понятійної складової ЛК типу "Aussteiger" розширюють концептуальні ознаки, які виявлені у словникових дефініціях. Велика кількість синонімів свідчить про те, що в процесі свого розвитку ЛК типаж "Aussteiger" змінювався, набуваючи нових семантичних, асоціативних та конотаційних ознак. Новими значеннями іменника "der Aussteiger", згідно аналізу його синонімів, є: кар'єрист, висловлювати думку, мати інший спосіб мислення, прагнення максимуму, суперлативів та негативні конотації: шпiон, зрадник. Синоніми мають як нейтральну, так і експресивну

семантику. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні ціннісної сторони ЛК типажа "Aussteiger".

Література

1. Дмитриева О. А. Лингвокультурные типы России и Франции XIX века: монография. / О. А. Дмитриева. – Волгоград: Перемена, 2007. – 307 с.
2. Карасик В. И. Американский супермен как коммуникативный типаж / В. И. Карасик // Интенсивное обучение иностранным языкам: проблемы методики и лингвистики. – Вып. 2. – Волгоград: Перемена, 2004. – с. 105-113.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. / В. И. Карасик, Науч.-исслед. лаб. "Аксиологическая лингвистика". – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типы. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 5-25.
5. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 192 с.
6. Textor A. M. Sag es treffender. – Essen: Verlag Ernst Heyer, 2009. – 548 S.
7. Digitales Wörterbuch deutscher Sprache [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.dwds.de/?qu=aussteiger>.
8. Duden. Rechtschreibung [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.duden.de/rechtschreibung/Aussteiger>.
9. Fremdwort.de. Das Wissensportal im deutschsprachigen Raum [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.fremdwort.de/suchen/synonym/Aussteiger>.
10. InfoMAGAZIN [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.info-magazin.com/synonym/aussteiger.html>.
11. Openthesaurus.de Synonyme und Assoziationen [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.openthesaurus.de/synonyme/AUSSTEIGER>.
12. Schöle C. 21 Fragmente der Identität des Aussteigers. / C. Schöle. – Mare 65, 2007. – S. 48-62.
13. Synonyme.de [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.synonyme.de/aussteiger/>.
14. Synonymwörterbuch [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.synonymwoerterbuch.de/Aussteiger-Synonym.html>.
15. WORTSCHATZ [Электронный ресурс] – Режим доступа:
http://wortschatz.uni-leipzig.de/cgi-ortal/de/wort_www?site=208&Wort_id=3007698.
16. Wort-suche.com [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://synonym.wort-suche.com/aussteiger>
17. Woxikon [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://synonyme.woxikon.de/synonyme/aussteiger.php>.

УДК 811.111:81'42

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ**Брухаль Я. Б.**

У статті розглянуто специфіку публіцистичного дискурсу як середовища реалізації комунікативного впливу на масову аудиторію. Охарактеризовано особливості публіцистичного дискурсу, розглянуто сферу його функціонування та встановлено взаємодію автора і адресата повідомлення.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, медіатекст, масова інформація, комунікативний акт, функція впливу.

В статье рассмотрена специфика публицистического дискурса как среды реализации коммуникативного воздействия на массовую аудиторию. Охарактеризованы особенности публицистического дискурса, рассмотрена сфера его функционирования и установлено взаимодействие автора и адресата сообщения.

Ключевые слова: публицистический дискурс, медиатекст, массовая информация, коммуникативный акт, функция воздействия.

The article deals with the specificity of journalistic discourse as an environment for the realization of communicative influence on the mass audience. The characteristic features of journalistic discourse are analyzed, the scope of its operation is considered and the interaction between the author and the recipient of the message is studied.

Key words: journalistic discourse, mediatext, mass information, communicative act, influential function.

Зміни в комунікативних процесах кінця ХХ – початку ХХІ ст., що відображають потужний вплив на реальне життя сучасних мас-медіа, актуалізували проблеми, пов'язані з розумінням медіатексту. Цей період відзначається розвитком нових видів комунікацій у сфері техніки зв'язку, техніки створення й зберігання текстів, зв'язку мовних текстів зі здобутками технічної, естетичної і наукової думки, освіти, виховання й навчання.

Медіа як техніко-технологічний феномен виступає в ролі інформаційно-комунікативного (комунікаційного) каналу, при посередництві якого інформація стає доступною тому чи іншому адресату. До особливих, спеціалізованих інформаційно-комунікативних каналів, покликаних суспільством технічно і технологічно забезпечувати процес масової комунікації, забезпечувати оповіщення, негайне поширення і доставку соціально значущої інформації до найширшої аудиторії відноситься зокрема і преса (канал періодичної преси).

Сьогодні медіатекст набув статусу базової категорії в медіалінгвістиці, медіастилістиці, медіакультурі – нових напрямках лінгвістичної, філософської науки (див. праці Т. Г. Добросклонської, Н. Б. Кирилової, Г. Я. Солганика, А. Белл, М. Монтгомері та ін.).

Якщо брати текст у подійному аспекті як експліцитний компонент соціальної комунікації і розглядати як цілеспрямовану соціальну дію, то текст разом з екстралінгвістичними чинниками (прагматичними, соціокультурними) слід витлумачувати як дискурс. Публіцистичний дискурс має потужний регулятивний потенціал, тому його дослідження в межах теорії мовленнєвого впливу, що вивчає засоби і стратегії оптимізації процесу спілкування, є актуальним. Метою даної розвідки є узагальнення розуміння публіцистичного дискурсу в комунікативному аспекті, виокремлення основних особливостей публіцистичного дискурсу як середовища реалізації комунікативного впливу на масову аудиторію.

Чимало дослідників мови ЗМІ (А. О. Кібрик, Л. Р. Дускаєва, Л. М. Синельникова та ін.) виділяють в якості основної характеристики медіатексту його діалогічність, в чому полягає його комунікативний характер. У своєму

дискурсивному стані публіцистичний текст виявляє природу діалогічності через сукупність мовних складових, які тією чи іншою мірою співвідносяться з когнітивними процесами у свідомості комунікантів, на які впливає позамовна інформація – знання про світ.

Попри існування безлічі визначень дискурсу можна додати ще одне розуміння його як діалогу людини з навколишнім світом. Так, Л. Дж. Філіпс і М. В. Йоргенсен визначають дискурс як “особливий спосіб спілкування і розуміння навколишнього світу (або якогось аспекту світу)” [5, с. 18]. Дискурс трактується як складне комунікативне явище, що включає в себе соціальний контекст, інформацію про учасників комунікації, знання процесу продукування та сприйняття текстів. Дискурс, за Т. ван Дейком, – це “складна комунікативна подія, суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерні риси якої – інтереси, цілі та стилі” [2, с. 56].

Ідея дискурсивності як синонім комунікабельності тексту приваблює до аналізу учасників комунікації та соціокультурних контекстів, що дозволяє кваліфікувати журналістський текст як складну, “занурену в життя” комунікативну подію. У тій мовній моделі світу, яку конструює журналіст, знаходять відображення політико-ідеологічна та соціокультурна ситуації, групові і суспільні інтереси та ін.

В сучасну епоху боротьби за стабільність соціуму і відповідно спрямовану аудиторію, коли газетний текст реалізує функцію управління суспільною свідомістю шляхом символів і знаків, використовуючи усі наявні механізми маніпулятивного впливу, цілком логічно мати опертям поняття публіцистичного дискурсу, що являє собою інформаційний газетний текст про ту чи іншу подію або явище, “взяті у подійному вимірі”, тобто як посередник між мовленнєво-мисленнєвою діяльністю автора і реципієнта. Одиницею спілкування виступає текст як специфічна знакова структура, якій властива цілісність, завершеність і прагматична настанова. Текст як одиниця комунікації повністю виявляється тільки в ситуації спілкування [4, с. 12]. Тобто, у медіадискурсі відносини автора і читача діалогічні, тобто текст діалогічний як з позиції автора, так і з позиції читача.

Комунікативно-лінійний ланцюг *автор – текст – реципієнт* на рівні писемного мовлення розглядається як текстова діяльність, на рівні ж усного спілкування – як дискурс. Коректною постає кваліфікація будь-якого витвору мовленнєвотворчого процесу як такого, що завжди попадає у свідомість адресата і розпочинає власне життя в його мисленні, породжуючи мовленнєво-мисленнєву діяльність останнього. Тому будь-який писемний текст як елемент текстової діяльності на відповідному етапі його існування у свідомості адресата розпочинає тлумачитися як дискурс, тому що його повноцінне існування неможливе поза його інтерпретацією реципієнтом [4, с. 12].

Газетний дискурс, у процесі якого найповніше розкриваються функційні особливості газетного тексту, є результатом взаємодії мисленнєвої і мовленнєвої діяльності. Перша, що охоплює процеси породження і сприйняття тексту, становить надзвичайно складний семантичний комплекс, який виникає спочатку у мисленні автора згідно із задумом, метою й умовами комунікації, а потім – у мисленні реципієнта з урахуванням його мовної компетенції, індивідуально-психологічних особливостей, знань про світ, соціального статусу. Мисленнєва діяльність, що визначає підбір матеріалу і яка керує компонуванням мовного матеріалу, не має формального вияву і простежується тільки за зворотним зв'язком у вигляді взаєморозуміння комунікантів. Мовленнєва діяльність дискурсу являє собою зафіксований момент мовленнєво-творчого процесу. Мовленнєва діяльність газетного дискурсу реалізується шляхом передачі певної інформації про ту чи іншу подію вербально – шляхом певної послідовності зв'язаних за смыслом речень. Загалом проблема формування навантаження газетного тексту є досить різнобічною. У таких текстах на першому плані постають проблеми кодування і декодування змісту і соціально-політичної інформації, тому самовияв обов'язково присутнього автора часто у мовній формі не експліковано. У цьому разі наявне декодування концептуальної картини інформації як самостійного смислового простору з двома рівнями опису: експліцитний,

що являє собою базовий компонент основної ідеї інформації, тобто первинний смисловий простір, що постає у мисленні реципієнта під час його першого дотику до мовних одиниць тексту. Інший рівень – імпліцитний, під яким мають на увазі той смисл спілкування, який повинен декодуватися реципієнтом самостійно [3, с. 190].

Публіцистичний дискурс є дистантною формою комунікативної діяльності інституціонального та когнітивного характеру, основними учасниками якої є представники засобів масової інформації як соціального інституту та масова аудиторія. Саме публіцистичному дискурсу, у якому суб'єкту приписується найбільш еластична соціальна роль (виразити, тією чи іншою мірою, інтереси соціуму), належить домінантна роль у сучасному світі [10, с. 11].

Як зазначає А. П. Загнітко, “учасниками газетного дискурсу є автор і реципієнт. Перший створює інформаційне повідомлення згідно з власною уявою. Комунікативний портрет першого учасника даного дискурсу складає упорядкований вимір людської особистості, що виявляються в наявності певної мети комунікації, свідомої настанови на створення конкретного мовлення, самостійних ідей, чіткої та переконливої аргументації, належного рівня компетенції, освіти, ерудиції, моральної позиції та іншого, що складають основу мотивації мовленнєвої комунікації. Комунікативний портрет реципієнта складає єдність необхідної для автора інформації про ті аспекти особистості слухача, які визначають його властивості як отримувача мовленнєвотворчого витвору. Це його інтелектуально-культурний рівень, бажання і пріоритети, психологічний стан і психологічний тип особистості, рівень освіти й інші параметри, орієнтовані на отримання й адекватне сприйняття відповідної інформації. В акті комунікації позиції реципієнта є пріоритетними, тому що орієнтація на відповідного отримувача інформації складає основу кожного елемента мовленнєвої комунікації” [4, с. 13].

Автор текстів масової комунікації класифікується в науковій літературі з опорою на різні показники. Так, в дослідженні К. С. Щелкунової враховується міра присутності автора в текстовій тканині, відповідно до чого виділяються три типи комунікатора: персоніфікований, узагальнений і деперсоніфікований автор [15, с. 136]. Опираючись на поняття обсягу (кількісний критерій) і статусу комуніканта (якісний критерій), Н. В. Муравйова пропонує наступні типи автора: персональний / колективний, приватний / публічний / соціальний [9, с. 56]. Дотримуючись концепції Г. Я. Солганика, в категорії адресанта можна виділити опозицію: автор – “людина соціальна” і “людина приватна”. Між крайніми полюсами категорії учасника розташовується величезна кількість перехідних випадків, формуються типи автора: пропагандист, полеміст, редактор, літописець, художник, аналітик, дослідник та ін. [13, с. 14]. Категорію автора, представлену в тексті в різних спектрах і яка передбачає різні міру та ступінь соціальності, можна розглядати також як критерій розмежування журналістських і публіцистичних текстів у їх ядерних проявах (інформація, нейтральний виклад, безособова розповідь, полемічний виступ).

Неможливо здійснити ефективний інформаційний вплив без детального дослідження його об'єкта – аудиторії, на яку він спрямований. Пошук можливості зблизитись та вплинути на адресата виявляється у всіх медійних жанрах, відбиваючись в організації медіатексту, в його вербальній побудові. Роль адресата активізується в діалогічності медіатексту. Активізація ролі адресата у мові неодноразово підкреслювалася М. М. Бахтіним: “Висловлювання будується для іншого. Думка стає дійсною думкою в процесі її повідомлення іншому. Процес обміну думками відображає їх нерозривність, взаємність, залежність одна від одної. Це взаємне відображення пронизує і предметно-смислову, і композиційну, і стилістичну сторону висловлювання” [1, с. 279].

Адресат масової комунікації на відміну від адресата в ситуації безпосереднього діалогічного спілкування – це не присутній у ситуації комунікативного акту реальний індивід, а потенційна, невизначена кількість осіб. Тому автор тексту масової інформації сам моделює свого типового адресата, здійснюючи комунікативний акт, розрахований на певну групу, що виокремлюється за гендерною, віковою, національною, соціальною, конфесійною, світоглядною тощо ознаками [8, с. 176]. Слід зауважити, що участь у комунікативному акті бере

тільки той адресат, який враховується самим автором, на якого орієнтується і саме повідомлення, тому він внутрішньо визначає його структуру.

Категорія адресата визначає комунікативну взаємодію автора і адресата через текст: адресат, у розумінні Г. Я. Солганика, є “дзеркало, в якому відбивається автор” [14, с. 27]. Базовими ознаками текстової категорії образу автора є наявність в тексті опозиції “свій-чужий”, орієнтація на мовний досвід цільової аудиторії, використання елементів, які репрезентують картину світу адресата і характеризують його стиль життя і соціальний статус. У сучасних текстах масової комунікації можна виділити такі типи адресата, як “інтелігентна меншість”, “представник зразкового середовища”, “проста людина” [6, с. 10]. Адресність визнається істотною властивістю сучасних журналістських текстів.

Характерними ознаками публіцистичного дискурсу є: (1) відкритість і сфокусованість на соціально резонансних фактах та їх концептуально-емоційна розробка; (2) відкрита соціальна оцінність [12, с. 62], що дозволяє створити моделюючий ефект; відкрита світоглядна позиція, що забезпечує репрезентацію соціально-оцінних суджень (думок) і ідеологічний супровід “подій соціальної думки”, тобто обговорюваних суспільством ідей і пропонуваніх соціальних проектів; (3) оцінно-ідеологічна модальність і пов'язана з нею стратегія фокусування, тобто регулювання спрямованості думки на ті чи інші фрагменти соціальної практики та стратегія оцінювання; (4) “політико-ідеологічний модус” [7, с. 36] формування і формулювання думки, інформаційного контенту і його кодування; (5) “інтерстильове тонування викладу” [11, с. 160], тобто використання різностильових засобів і способів для репрезентації соціальної реальності.

Слід також враховувати, що публіцистичний дискурс – це інформаційний, функціональний стиль масової комунікації в газеті, засіб інформації і засіб переконання. Газета розрахована на масову і при тому дуже неоднорідну аудиторію. Засоби масової інформації – це не просто провідник необхідної інформації, але й агент соціалізації суспільства, розповсюджувач соціальних норм і стереотипів. Соціальні стереотипи – це схематичні, стандартизовані образи або уявлення про соціальний об'єкт, що характеризуються високою стійкістю і, як правило, є емоційно забарвленими [6, с. 175].

Принциповою відмінністю цього типу дискурсу є те, що крім виробництва певних знань, оцінок об'єктів і їх образів як результату мисленнєвої діяльності він створює уявлення про способи трансляції знання. Іншими словами, центральним предметом медіадискурсу є не стільки певні події в житті суспільства, скільки способи їх опису та передачі знання про них. У цьому відношенні медіадискурс є посередницькою діяльністю.

Якщо публіцистичний дискурс є діяльністю, що здійснюється суб'єктами масової комунікації, то він мотивований певною метою, залежно від якої він набуває специфічного змісту. Постаючи в актуальному для комунікатора плані певним тематичним матеріалом, газетний текст має на меті п'ять основних взаємопов'язаних завдань: (1) інформаційне, що полягає в інформуванні аудиторії про події внутрішнього і міжнародного життя; (2) аналітичне, основою якої є аналіз і коментування викладеної події або суспільного явища; (3) регулятивне, що полягає в необхідному для комунікатора спрямуванні плану сприйняття реципієнтом тієї чи іншої події, певних явищ об'єктивної дійсності; (4) оцінне, основою ознакою якого є оцінка викладеної інформації; (5) прогнозувальне, що полягає у примусі реципієнта рефлексувати щодо проєкції отриманої інформації на передбачувану дійсність. Тому реалізація будь-якого інформаційного повідомлення ґрунтується на таких основних завданнях: виклад, аналіз (або коментар), спрямований у необхідному ракурсі сприйняття, оцінка, прогнозування можливого впливу [4, с. 14].

Публіцистичний дискурс найбільш швидко реагує на зміни, що відбуваються у мові. Крім того, у ньому висвітлюються інтереси та погляди суспільства. За інтенсивністю впливу розрізняють дискурс звичайної розмови і персуазивний дискурс. Дискурс вважається персуазивним, якщо спроба впливу усвідомлено здійснюється одним із комунікантів. Отже, за своєю соціальною спрямованістю публіцистичний дискурс можна вважати одним із різновидів персуазивного дискурсу, а суть публіцистики становить єдність інформаційної функції та функції

впливу. Публіцистика є призмою, що трансформує інформаційний зміст текстів інших функціональних стилів у форму, що доступна розумінню широкої аудиторії.

Суть функції впливу в межах даного типу дискурсу полягає у тому, що ЗМІ не просто інформують адресата, а “підказують” йому як саме варто ставитися до предмету повідомлення, які висновки варто зробити та яких заходів ужити. Для цього, як правило, використовуються непрямі номінативні засоби та синтаксичні конструкції, які здатні опосередковано впливати на свідомість. Специфічною рисою маніпуляції вважається наявність двох рівнів впливу: експліцитного та імпліцитного. Перший реалізується відкрито, на соціальному рівні, другий – приховано, на психологічному рівні. Явний рівень маскує справжні наміри маніпулятора. Під час маніпуляції відбувається передача декількох повідомлень, одне з яких залишається непомітним для адресата, але саме заради нього проектується акт комунікації [8, с. 175].

Предметна сфера виражається в медіадискурсі не у вигляді “чистої ідеї”, а в конкретних знаково-символічних формах, за допомогою мовних одиниць, мовних актів і засобів вираження. Зауважимо, що, незважаючи на те, що значення мовного параметра переважно зумовлені цілями дискурсу, зв'язок між ними не завжди є очевидним. У цілому ж, виявляється залежність між типом медіадискурсу і його прагматикою, з одного боку, і ступенем семантичної визначеності його мовних одиниць, з іншого боку. Чим більше медіадискурс орієнтований на вираження фактуальної точності (опис дійсності), тим більше однозначними і експресивно нейтральними є лексичні одиниці, і навпаки, мета впливу передбачає широке використання семантично неточних або полісемічних лексичних одиниць.

Отже, публіцистичний дискурс є комунікативним середовищем систематичного поширення повідомлень серед численних розосереджених аудиторій з метою здійснення впливу на формування та зміну оцінок, думок, переконань і поведінки людей у вигляді передачі прагматично призначеної інформації. Цілі медіадискурсу включають в себе опис дійсності (пояснення, інтерпретація), регулювання (як-от, примушування чи обмеження) діяльності адресатів, вплив на свідомість адресатів (наприклад, навіювання), оцінку дійсності, прогнозування стану справ тощо.

Актуальні з комунікативної точки зору статусно-рольові та ситуативно-комунікативні особливості учасників спілкування (автор та адресат повідомлення), умови передачі та отримання медійних повідомлень (сфера, середовище, фонові знання, прецеденти комунікації), стратегії спілкування, мотиви, контроль, способи комунікації тощо дають підстави вважати перспективним дослідження аксіологічних параметрів темпорального дейксису в сучасному англійському публіцистичному дискурсі.

Література

1. Бахтин М. М. Проблема текста / М. М. Бахтин // Собр. соч. : в 7-ми томах. – Т. 5. – М., 1997. – 731 с.
2. Дейк Т. А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
3. Загнітко А. П. Комунікативно-прагматичні аспекти сучасного політичного газетного дискурсу / А. П. Загнітко // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – Т. 1, № 110. – С. 190-193.
4. Загнітко А. П. Сучасний політичний газетний дискурс : риторика і синтаксис / А. П. Загнітко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. – 2007. – Т. 16 – С. 5-19.
5. Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод. – 2-е изд., испр. / М. В. Йоргенсен, Л. Д. Филлипс – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2008. – 352 с.
6. Каминская Т. Л. Образ адресата в текстах массовой коммуникации : семантико-прагматическое исследование : автореф. дис. канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / Т. Л. Каминская. – Санкт-Петербург, 2009. – 26 с.
7. Клушина Н. И. Стилистика публицистического текста / Н. И. Клушина. – М. : Медиа-Мир, 2008. – 244 с.

8. Мосейчук О. М. Публіцистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата / О. М. Мосейчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – № 65. – С. 174-177.

9. Муравьева Н. В. Язык конфликта / Н. В. Муравьева. – М. : Изд-во МЭИ, 2002. – 264 с.

10. Новохачева Н. Ю. Стилистический прием литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX – начала XXI веков : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Н. Ю. Новохачева. – Ставрополь, 2005. – 31 с.

11. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века) / С. И. Сметанина. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 384 с.

12. Солганик Г. Я. Основы лингвистики речи : Учеб. пособие / Г. Я. Солганик – М. : Изд-во Московского ун-та, 2010. – 128 с.

13. Солганик Г. Я. Современная публицистическая картина мира / Г. Я. Солганик // Публицистика и информация в современном обществе / под. общ. ред. Г. Я. Солганика. – М. : МГУ, 2000. – С. 14-15.

14. Солганик Г. Я. Язык современной публицистики : сборник статей / Г. Я. Солганик. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 232 с.

15. Щелкунова Е. С. Публицистический текст в системе массовой коммуникации : Учеб. пособие / Е. С. Щелкунова. – Воронеж : ВГУ, 2004. – 194 с.

УДК 81'.276

THE ESSENCE OF THE COOPERATIVE PRINCIPLE AND CONVERSATIONAL IMPLICATURE**Bunina L. N., Timoshenko E. S.**

Дана стаття присвячена дослідженню сутності кооперативного принципу та комунікативної імплікатури. Стаття містить декілька дефініцій кооперативного принципу, імплікатури, а також комунікативної імплікатури з погляду вчених, які займалися вивченням цієї проблеми. Розглядаються чотири максими кооперативного принципу, а також два види комунікативної імплікатури, яка може виникати в разі дотримання чи недотримання максимум кооперативного принципу.

Ключові слова: комунікативна імплікатура, комунікація, кооперативний принцип, максима.

Данная статья посвящена исследованию сущности кооперативного принципа и коммуникативной импликатуры. Статья содержит несколько дефиниций кооперативного принципа, импликатуры, а также коммуникативной импликатуры с точки зрения учёных, изучающих данную проблему. Рассматриваются четыре максимы кооперативного принципа, а также два вида коммуникативной импликатуры, которая может появляться в случае соблюдения или несоблюдения максимум кооперативного принципа.

Ключевые слова: коммуникативная импликаатура, коммуникация, кооперативный принцип, максима.

This article is concerned with the investigation of the essence of the Cooperative Principle and conversational implicature. The article contains different points of view on such phenomena as the Cooperative Principle, implicature and conversational implicature stated by the linguists who contributed a lot to this issue. Cooperative Principle, namely the maxim of Quality, the maxim of Quantity, the maxim of Relation and the maxim of Manner are examined. The authors also consider types of conversational implicature which can arise from either observance or non-observance of the maxims of the Cooperative Principle.

Key words: communication, conversational implicature, Cooperative Principle, maxim.

Communication is not a matter of logic or absolute truth, but of cooperation. In reality people, who go into conversation with each other, follow the maxims of the Cooperative Principle, i.e. both the speaker and the listener are assumed to want a conversation to work.

The Cooperative Principle is a guarantee for successful communication and a premise for the generation of any conversational implicature. There are times when people say exactly what they mean, but generally they are not totally explicit. They manage to transmit far more than their words mean or even something quite different from the meaning of their words.

The problem of the Cooperative Principle and conversational implicature was investigated by such researchers as W. Davis, G. Gazdar, G. Green, P. Grice, P. Griffiths, L. Horn, G. Leech, S. Levinson, N. Schwarz, J. Thomas, G. Yule et al., who possess both similar and different opinions on the concept and distinctive features of these phenomena.

The goal of the article is to reveal the essence of the Cooperative Principle and conversational implicature.

P. Grice, an Anglo-American philosopher of language, was the first scholar who proposed the theory of the Cooperative Principle. In 1975, he published a seminal article entitled “*The Cooperative Principle*” that caused a stir on the linguistic scene and generated a considerable number of linguistic publications based on his postulates.

According to the scholar, speakers and hearers share a cooperative principle in an ordinary conversation. The basic assumption lies in the fact that any discourse, either

spoken or written, is a joint effort. Both the speaker and the addressee have to follow certain pragmatic, semantic and syntactic rules in order to communicate effectively. So, they have to cooperate.

The general principle based on the assumption that interlocutors cooperate with each other in most cases runs as follows: "Make your contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged" [3, p. 36]. Consequently, we can say that this principle provides a description of how people usually behave in a conversation. To be more specific, people, who obey the Cooperative Principle in their language use, make sure that what they say in a conversation furthers the purpose of that conversation. Obviously, the requirements of various types of conversations are different.

P. Grice claims that our oral exchanges do not consist of a series of disorganized remarks. There is a set of maxims guiding the conduct of conversation. The maxims arise from basic rational considerations and may be formulated as guidelines for the efficient use of language in a conversation. In other words, a conversation is not a chaotic process. Thus, the scholar identifies four basic maxims of a conversation (D. Crystal calls them conversational maxims; they are also sometimes named Grice's or Gricean maxims) which together form the Cooperative Principle.

There are such Gricean maxims as:

1. *The maxim of Quality* (this maxim is also called "supermaxim" [2, p. 478]) upholds the following principle: "Try to make your contribution one that is true". In other words, speakers are expected to be sincere and tell the truth. This maxim is subdivided into two related submaxims:

- do not say what you believe to be false;
- do not say that for which you lack adequate evidence [3, p. 25].

2. *The maxim of Quantity* comprises such two submaxims as:

• make your contribution as informative as is required for the current purpose of the exchange;

- do not make your contribution more informative than is required [3, p. 26].

In N. Schwarz's words, "speakers should provide all the information that is relevant to the ongoing conversation and they should respect the established common ground by providing the information that hearers need" [8, p. 5].

3. *The maxim of Relation* (the other terms for this maxim are "simple and straightforward" [1, p. 102]) enjoins speakers to say something that is relevant to what has been said before.

4. *The maxim of Manner* asks interlocutors to make their contribution such that it can be understood. To do so, speakers not only need to avoid ambiguity and wordiness, but also have to take into account their audience's characteristics. This maxim includes the supermaxim "be perspicuous" and such submaxims as:

- avoid obscurity of expression;
- avoid ambiguity;
- be brief (avoid unnecessary prolixity);
- be orderly [3, p. 27].

P. Grice points out that "the speaker can certainly observe all the maxims" [3, p. 28], for instance:

Sarah: "*Hi. How are you? We're interested in a single room. How much will that be?*"

Receptionist: "*A single room is \$ 200 a night*".

So, we can see that the receptionist answered clearly (the maxim of Manner), truthfully (the maxim of Quality), gave just the right amount of information (the maxim of Quantity) and directly addressed Sarah's goal in asking the question (the maxim of Relation).

In everyday language people can fail to observe or fulfill the maxims on many occasions. It happens because, for example, they are incapable of speaking clearly (they are nervous, frightened, have a stammer, etc.) or they deliberately choose to lie. Accordingly, P. Grice suggests four ways of failing to observe the maxims: *flouting a maxim*, *violating a maxim*, *opting out a maxim* and *infringing a maxim*. As opposed to

P. Grice, J. Thomas is convinced that there are five ways of the maxims' non-observance and adds *suspending a maxim*.

Flouting a maxim. It occurs when the speaker blatantly fails to observe a maxim, not with any intention of deceiving or misleading, but because he/she wants the hearer to look for the meaning which is different from or, in addition to, the expressed meaning [10, p. 70]. For instance, the speaker can flout *the maxim of Quantity* by giving either more or less information than the situation requires.

Doctor: "I am just checking your glands right now. You take all these pills?"

Helen: "Yes. They are different diets. Then I have my antidepressants and my sleeping pills".

Violating a maxim. It is unostentatious non-observance of a maxim. If the speaker violates a maxim, he/she will be liable to mislead [3, p. 49]. For example, the speaker can violate *the maxim of Quality* by telling a lie.

Mike: "They make a nice couple. He is charming and very attractive... Are you okay?"

Alex: "Yeah".

So, we can say that Alex is violating the maxim of Quality, because he is not OK. He feels sick because of drinking alcohol.

Having examined two ways of non-observance of the maxims, we can see the difference between flouting a maxim and violating a maxim. People do not generally find out that they are misled by violating the maxims, whereas flouting the maxims is meant to be noticed.

Opting out a maxim. It happens when the speaker is unwilling to cooperate in the way the maxim requires [3, p. 49]. Consider the example of opting out *the maxim of Quantity*.

Jack: "She is cheating on you!"

Tom: "How do you know?"

Jack: "Cause I know".

We can see that Jack does not provide the information that Tom asks.

Infringing a maxim. It can occur when the speaker has an imperfect command of the language (a child or a foreigner), he/she is nervous, drunk or because of some cognitive impairment [10, p. 74]. Regard the example of infringing *the maxim of Quality*.

Bill: "Is this a woman's hair?"

Peter (a bit drunk): "Is this... is this a woman's hair? I mean, it could be... I suppose. Possibly from, uh, the taxi. It was... I mean, I think, you know, all the people in and out, I probably sat up in... I guess, the woman's hair."

Suspending a maxim. The speakers do not observe the maxims, because there is no expectation on the part of any participant that they will be fulfilled. This category may be culture-specific. Instances of suspension of the maxim of Quality can be found in funeral orations and obituaries, of the maxim of Quantity in the case of telegrams, telexes and some international phone calls, of the maxim of Manner in poetry, and of all three maxims in the case of jokes. It is difficult to find any convincing examples, in which the maxim of Relation is suspended [10, p. 76 – 78].

In conversation the utterances produced by interlocutors have explicit and implicit meanings. The explicit meaning can be understood both by predicting the semantic meaning of words within a conversation and by knowing the syntactic structure of the language used in a conversation. In the other hand, to understand the implicit meaning in a conversation the rules of semantics and the syntactic structure of the language are insufficient. Therefore, the concept of conversational implicature is introduced.

Before we start examining conversational implicature, we consider what the term "implicature" means.

According to P. Grice, who was the first to put forward the key ideas of implicature, an implicature is "a piece of information that is conveyed indirectly by an utterance" [3, p. 67].

R. Fowler deals with an implicature and describes it as something that is said "between the lines", i.e. people can say one thing and mean something else. The definition of an implicature given by this scholar sounds as follows: "An implicature is a proposition emerging from something that is said, but not actually stated by the words uttered, nor logically derivable from them" [2, p. 135].

When the term “implicature” is clear, regard such a phenomenon as conversational implicature.

Conversational implicature refers to a kind of extra meaning that is not literally contained in the utterance. It is a meaning different from the “meaning” in semantics. The “meaning” in semantics is the literal meaning of a word or a sentence. For example, “*Have you read today’s newspaper?*” just means that the speaker wants to know if the listener has read the newspaper or not. The “meaning” in pragmatics is totally different. So, the sentence mentioned above can mean “*Please, pass the newspaper to me since you have read it.*” The “meaning” in semantics and the “meaning” in pragmatics can be the same, and can be different. When they are different, conversational implicatures are made [9, p. 177].

According to S. Levinson, conversational implicature is “one of the most important notions in pragmatics. It provides some explicit account of how it is possible to mean (in some general sense) more than what is actually said (i.e. more than what is literally expressed by the conventional sense of the linguistic expressions uttered)” [6, p. 97]. He illustrates the concept of conversational implicature by giving the following examples:

- (1) A: “*Can you tell me the time?*”
B: “*Well, the milkman has come.*”

From the semantic point of view the exchange is interpreted as follows:

- (2) A: “*Do you have the ability to tell me the time?*”
B: “*The milkman came at some time prior to the time of speaking.*”

We can see that the dialogue implies more than is said, there are extra levels of meaning:

- (3) A: “*Do you have the ability to tell me the time of the present moment, as standardly indicated on a watch, and if so, please, do so, tell me.*”

B: “*No, I do not know the exact time of the present moment, but I can provide some information from which you may be able to deduce the approximate time, namely the milkman has come.*”

Conversational implicatures can be produced in two ways:

- 1) when interlocutors observe the maxims of the Cooperative Principle, for example:

Husband: “*Where are the car keys?*”
Wife: “*They are on the table in the hall.*”

So, it is obvious that the wife answered clearly (the maxim of Manner) and truthfully (the maxim of Quality), gave just the right amount of information (the maxim of Quantity) and directly addressed her husband’s goal in asking the question (the maxim of Relation).

- 2) when interlocutors do not observe the maxims of the Cooperative Principle, for instance:

“*He is a tiger.*”

We can say that this utterance is literally false, openly against the maxim of Quality. But the hearer still assumes that the speaker is cooperative and then infers that he is trying to say something distinct from the literal meaning. The hearer can understand that probably the speaker meant to say that he has some characteristics of a tiger.

It should be mentioned that scholars divide conversational implicature into two types:

1. *Generalized conversational implicature (GCI)*

- GCI is a conversational implicature generated by default, that is to say, in all cases except in those, where there is contrary evidence to it [5, p. 124], for example:

“*Some of my students went to the lecture.*”

GCI: Not all my students went to the lecture.

- GCI is a conversational implicature that does not depend on context – it is context independent [4, p. 104], for instance:

“*I have been to some countries in Europe.*”

GCI: I haven’t been to every country in Europe.

2. *Particularized conversational implicature (PCI)*

- PCI is a conversational implicature generated by saying something in virtue of some particular features of context [5, p. 125], for example:

A: “*So, are you headed for the Neckarwiese afterwards?*”

B: “*The weather report said it will be raining this afternoon.*”

PCI: I won't be going to the Neckarwiese, because I don't want to be there if it rains.

To sum up, conversations are governed by the Cooperative Principle, the theory of which was put forward by P. Grice. The Cooperative Principle is, in essence, a sort of agreement between participants to work together (cooperate with each other) in order to create coherent and effective exchanges. The Cooperative Principle is associated with four conversational / Grice's / Gricean maxims (the maxim of Quality, the maxim of Quantity, the maxim of Relation and the maxim of Manner), each of which consists of one or more specific submaxims. The maxims can be non-observed on many occasions. Consequently, there are five ways of the maxims' non-observance: flouting a maxim, violating a maxim, opting out a maxim, infringing a maxim and suspending a maxim. The term "implicature" was coined by P. Grice, who developed an influential theory to explain such a phenomenon as conversational implicature. Conversational implicature is something meant, implied or suggested distinct from what is said. It can arise from either observance or non-observance of the maxims of the Cooperative Principle. Furthermore, there are two types of conversational implicature: generalized conversational implicature, which is context independent, and particularized conversational implicature, which is context dependent.

References

1. Cruse D. A. *A Glossary of Semantics and Pragmatics* / David Adam Cruse. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 198 p.
2. Fowler R. *Linguistic Criticism* / Roger Fowler. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 262 p.
3. Grice H. P. *Logic and Conversation* / Herbert Paul Grice. – Boston: Harvard University Press, 2002. – 164 p.
4. Griffiths P. *An Introduction to English Semantics and Pragmatics* / Patrick Griffiths. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 193 p.
5. Leech G. N. *Principles of Pragmatics* / Geoffrey Neil Leech. – London: Longman, 1983. – 250 p.
6. Levinson S. *Pragmatics* / Stephen Levinson. – Cambridge: Cambridge University.
7. Malmkjaer K. *The Linguistics Encyclopedia* / Kirsten Malmkjaer. – New York: Routledge, 2006. – 688 p. Press, 1983. – 420 p.
8. Schwarz N. *Cognition and Communication: judgmental biases, research methods, and the logic of conversation* / Norbert Schwarz. – NJ: L. Erlbaum Associates, 1996. – 112 p.
9. Shen X. *Outline of Linguistics* / Xiaolong Shen. – Shanghai: Fudan University Press, 2003. – 257 p.
10. Thomas J. *Meaning in Interpretation: An Introduction to Pragmatics* / Jenny Thomas. – Harlow: Longman, 1995. – 224 p.

УДК 811.161.2'42

СІМЕЙНИЙ ҐЕНДЕРНИЙ КОНФЛІКТ ОЧИМА ЛІНГВІСТА

Войцехівська Н. К.

У статті розглядаються основні аспекти вербальних побутово-сімейних конфліктів, спричинених ґендерними особливостями комунікантів. Описуються типи конфліктів з погляду джерела, поведінки учасників, рівня конфліктності. Систематизуються причини виникнення протиріч між членами родини, а також шляхи їхнього врегулювання.

Ключові слова: ґендер, діалогічний дискурс, сімейний конфлікт, стиль комунікативної поведінки, стереотипна сімейна роль.

В статье рассматриваются основные аспекты вербальных бытовых семейных конфликтов, порождаемых гендерной особенностями коммуникантов. Описываются типы конфликтов с точки зрения источника, поведения участников, уровня конфликтности. Систематизируются причины возникновения противоречий между членами семьи, а также пути их урегулирования.

Ключевые слова: ґендер, диалогический дискурс, конфликт, стиль коммуникативного поведения, стереотипная семейная роль.

The article deals with the main aspects of verbal domestic and family conflicts caused by gender of communicators. The types of conflicts in terms of the source, participants' behavior, the level of conflict etc. are described. The causes of conflicts between family members and the ways of their overcoming are systematized.

Key words: gender, dialogical discourse, family conflict, style of communicative behavior, stereotyped family role.

---

*При добрій годині – брати й побратими,
а при лихій годині – немає й родини.*

Інтерес до ґендерних проявів комунікації не випадковий: ґендер виступає однією з характеристик, що найповніше розкриває сутність індивіда в соціумі: відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим.

Під ґендером розуміють не біологічний фактор, а багатокомпонентний соціокультурний феномен, що зумовлюється тенденцією до антропоцентризму та інтеграції різних галузей гуманітарних знань. Навіть у лінгвістиці ґендер досліджується з різних поглядів. Його вивчають у синхронії та діахронії (І. Є. Буяр, Н. М. Гоца та ін.), у соціолінгвістичному, психолінгвістичному, лінгвокогнітивному та лінгвокультурному аспектах (О. О. Дорош, О. В. Комов та ін.). Описуються ґендерні стереотипи й концепти (Л. О. Бессонова, С. С. Емірл'ясова, О. К. Рябікіна та ін.); етнічні та кроскультурні аспекти статево-рольової поведінки (А. К. Байбурін, О. В. Мітіна, В. Ф. Петренко та ін.); особливості комунікації представників різних статей (М. В. Богачева, О. І. Горошко, А. П. Мартинюк та ін.), у т. ч. вербальні й невербальні ґендерно марковані мовні засоби (Н. Д. Борисенко, Г. І. Емірсуїнова, Л. В. Солощук); міжстатеві відмінності у різних видах дискурсу (Н. Д. Борисенко, В. О. Дорда, Т. В. Панькова та ін.) тощо. Більше того, на сьогодні уже сформувався самостійний науковий напрямок, що отримав назву лінгвістичної ґендерології, або ґендерної лінгвістики.

Разом із тим, попри посилений інтерес дослідників до питань ґендеру та його відображенні у мові, ряд проблем є недостатньо вивченим. Зокрема, йдеться про взаємодію ґендеру та конфліктності. Метою цієї розвідки є опис комунікативної поведінки чоловіка і жінки (дружини) в україномовному сімейно-побутовому конфліктному дискурсі.

Сімейний дискурс як невід'ємний елемент соціального життя найбільш специфічно презентує ментальність і визначається як комунікація споріднених сімейними зв'язками осіб, якій притаманні іррелевантність офіційної регламентації комунікативної поведінки, відсутність жорсткого сценарію комунікації, часової і протокольної регламентованості, порядку передачі комунікативних ходів [1].

Сімейний конфліктний дискурс є дискурсом, що визначається трьома основними параметрами (3) – сферою комунікації (сімейна), характером комунікації (конфліктний) та адресантно-адресатною конфігурацією. В його основі лежить “протиборство між членами сім'ї на підґрунті зіткнення протилежно спрямованих мотивів і поглядів” [2], інтересів, цілей і потреб; загострення суперечностей двох членів сім'ї, відстоювання ними своєї думки у процесі розв'язування певної проблеми, яка є особистісно значимою для кожного учасника сімейного конфлікту [10, с. 100].

Сімейний конфлікт містить у собі сварки між подружжям, батьками, дітьми, родичами та конфронтацію поколінь. Таким чином, аналізуючи сімейний дискурс у площині рольових відносин, прийнято вважати його складниками матримоніальний/шлюбний дискурс (спілкування “чоловік – жінка”), парентальний дискурс (спілкування “батьки – діти”), дискурс сублінгвів (спілкування “брати – сестри”) [9, с. 96; 14, с. 96], а також конфліктний дискурс родичів.

Незалежно від різновиду – матримоніальний, парентальний чи дискурс сублінгвів – сімейний конфліктний діалог творять його учасники – адресант й адресат. Вони є біосоціальними істотами з притаманними їм не лише психофізичними та психічними якостями, як-от властивості нервової системи, темперамент, індивідуально-психологічні особливості мислення, сприйняття тощо, але й характеристиками, що визначаються соціальними параметрами, міжособистісними стосунками, позицією в соціумі, ставленням до суспільних феноменів тощо [3]. Учасники сімейного конфліктного дискурсу не просто взаємодіють, вони спілкуються залежно від ґендерного стереотипу, соціальної та комунікативної ролі. Йдеться про стійкі, нормативно схвалені соціумом шаблони поведінки, що репрезентують дії, думки й почуття мовця і відповідають його соціальному статусу, комунікативній позиції в діалозі чи ґендерному набору характеристик, а отже, регулюються соціальними правилами участі в діяльності групи.

Стереотипи, що лежать в основі сімейних ролей, містять знання про права та обов'язки членів родини й дії, що відповідають чи не відповідають цим знанням, очікуванням. Напр., у сімейному дискурсі представлені стереотипні ролі ДРУЖИНИ (ДОМОГОСПОДАРКА, ВІРНА ПАРТНЕРКА, ПОДРУГА, КОХАНКА, ДІЛОВА ЖІНКА / УСПІШНИЙ ПРОФЕСІОНАЛ); ЧОЛОВІКА (ЗДОБУВАЧ-ГОДУВАЛЬНИК, ВІРНИЙ ПАРТНЕР, ДРУГ, КОХАНЕЦЬ, ДОМОГОСПОДАР); МАТЕРІ (ГОДУВАЛЬНИЦЯ, ПОДРУГА, ВИХОВАТЕЛЬКА); БАТЬКА (ГОДУВАЛЬНИК, ВИХОВАТЕЛЬ, ДРУГ) і ДИТИНИ (УТРИМАНЕЦЬ, ВИХОВАНЕЦЬ, ДРУГ) [2].

Зазначені ролі виражаються в конфліктному сімейному дискурсі у різні способи, як-от: 1) дескриптивно-оцінний спосіб – мовець описує дії носія ролі збіжні/незбіжні з стереотипними знаннями/уявленнями, очікуваннями, вимогами та на цій підставі оцінює його; 2) спонукальний спосіб – мовець спонукає носія ролі до здійснення дій, передбачених стереотипними вимогами, очікуваннями, знаннями/уявленнями; 3) каузальний спосіб – мовець здійснює вербальну дію через бажання/небажання дотримуватися рольових вимог, очікувань, знань/уявлень.

Побутово-сімейні конфлікти є найпоширенішим типом міжособистісних конфліктів. За оцінками спеціалістів, у 80-85 % родин відбуваються конфлікти, а у решти виникають суперечки [2]. Причини конфронтації у сімейно-побутовому дискурсі є різноманітними, адже “сім'я як відкрита складна соціальна система включає декілька підсистем, кожна з яких містить потенційні джерела конфліктів” [5].

У шлюбному та парентальному сімейному дискурсі – зокрема у повній сім'ї, що має два покоління, – найбільш конфліктогенними є стосунки у системі “чоловік – дружина” та “батьки – діти”, хоча нерідко конфліктують між собою й самі діти, а додаткові елементи напруження можуть міститися в стосунках із

іншими членами родини, які підтримують тісний зв'язок із сім'єю і впливають на її життєдіяльність.

Конфліктність між членами сім'ї може бути відкритою або латентною [7]. Напр., у матримоніальному дискурсі один із подружжя (або обоє) намагається приховувати такий стан справ у сім'ї, виходячи з інтересів дітей, матеріальної зацікавленості тощо. На відкриту чи приховану конфліктність спілкування в матримоніальному дискурсі може впливати асиметричність у віці, соціальному походженні, матеріальному забезпеченні, а також будь-які дрібниці й незначні деталі. У таких сім'ях навіть спілкування на нейтральні теми, включно з метаспілкуванням (про погоду, одяг тощо), є конфліктно небезпечним. Кооперативність у такому разі створюється штучно й вимагає додаткових зусиль мовців [14, с. 100].

Одну з причин посиленої конфліктогенності сімейно-побутового мовлення вбачають у тому, що члени родини досить тісно взаємодіють упродовж тривалого часу: "у такій системі інтенсивної взаємодії не можуть не виникати суперечки, конфлікти та кризи" [2]. Зокрема, встановлено прямий зв'язок рівня конфліктності між чоловіком і дружиною й тривалості сімейних стосунків. Якщо в романтичному періоді, що передує створенню шлюбу, мовці керуються настановою на взаєморозуміння та егалітарний (партнерський) стиль сімейної поведінки [13, с. 48-49], то подальше спільне проживання є досить конфліктним. Групу високого ризику становлять молоді сім'ї, що переживають процес формування спільних норм, поглядів і цінностей, який сам по собі є нелегким, тим паче в сучасних складних соціально-економічних умовах. Причини їхніх конфліктів залежать від "сімейного стажу". Зокрема, шлюби тривалістю до 1 року характеризуються боротьбою за головування у шлюбі, втручанням батьків подружжя в родинне життя та небажанням одного з членів подружжя позбавлятися батьківської опіки, узгодженням правил спільної життєдіяльності й мети співжиття, невмінням конструктивно вирішувати проблеми, безпідставними ревностями. В основі конфліктів у шлюбах тривалістю від 1 до 5 років лежить суперечність, зумовлена вибором між професійним становленням та опануванням батьківських ролей, неготовність до виконання батьківських ролей і суперечки з приводу сімейного виховання дітей, "перетягування" моделі функціонування батьківської родини у власну сім'ю, нерівномірний розподіл хатніх обов'язків. Шлюби тривалістю понад 5 років характеризуються суперечностями між виконанням професійних і сімейних ролей, надмірною зайнятістю, розбіжностями щодо способів використання вільного часу, проблемами з дітьми, невмінням раціонально використовувати кошти, егоїзм тощо [8, с. 66-67].

У сімейному дискурсі дослідники звертають увагу не лише на тривалість взаємостосунків, але на типи й проблематику конфліктів, на рівень конфліктності сім'ї у цілому. У зв'язку з цим, виокремлюють два основних типи сімейно-побутового конфлікту: інструментальний (функціональний) та структурний (дисфункціональний). Перший вирішується за наявності ефективної комунікації, другий – принципово не розв'язуваний. Другорядними типами сімейних конфліктів називають рольові конфлікти, конфлікти з приводу розподілу влади в сім'ї, конфлікти очікувань і реальної поведінки членів сім'ї, відкриті та приховані конфлікти тощо. Крім того, дослідниками розмежовуються сімейні конфлікти, спричинені закономірностями розвитку сім'ї як малої групи, і сімейні конфлікти, спричинені внутрішньоособистісними конфліктами одного чи кількох членів сім'ї. У цьому випадку сімейний конфлікт є наслідком внутрішнього особистісного конфлікту, вторинним за своєю суттю; тому розв'язанню міжособистісного сімейного конфлікту передує вирішення внутрішнього особистісного.

З погляду рівня конфліктності умовно виділяються три групи сімей: стабільні – що долають сімейні конфлікти; проблемні – що долають їх частково; нестабільні – що не долають конфліктів і мають негативну сімейну орієнтацію [12, с. 151; 14, с. 99]. Сучасні дослідження доводять, що для згаданих вище типів сімей характерні різні типи конфронтації. Так, у стабільних сім'ях конфлікти виникають, переважно, через відсутність однозначного уявлення про те, як саме належить виконувати сімейні стереотипні ролі – чоловіка, дружини, господаря, господині, батька, матері. Такі конфлікти, як правило, вирішуються конструктивно внаслідок позитивного фону міжособистісних стосунків. Натомість конфлікти в

нестабільних сім'ях пов'язані, головним чином, із незадоволенням у сфері захисту "Я"-концепції, що відображає потребу в коханні, відчутті власної значущості, гідності [12, с. 151-152].

За ступенем небезпеки для шлюбу конфлікти бувають: безпечні (виникають через об'єктивні труднощі, втому, "нервовий зрив"; швидко починаються і завершуються); небезпечні (спричинені протиріччями подружжя щодо лінії поведінки один одного; їхнє вирішення полягає в односторонній чи взаємній поступці) та особливо небезпечні (призводять до розлучень) [7].

За джерелом виникнення конфлікти і суперечки в сімейному дискурсі класифікують, як: 1) ціннісні конфлікти (розбіжність інтересів, цінностей), 2) позиційні конфлікти (боротьба за лідерство, визнання власного "я"), 3) сексуальні конфлікти (психосексуальна несумісність), 4) емоційні конфлікти (невдоволення власних потреб у позитивних емоціях: турботи, ласки, розуміння, підтримки тощо) та 5) побутово-економічні конфлікти (суперечливість поглядів на ведення домашнього господарства, розподіл хатніх обов'язків, фінансові негаразди) [7].

Поза цією класифікацією залишаються сімейні конфлікти, зумовлені іншими причинами. Зокрема йдеться про: пристрасть одного з членів подружжя до спиртних напоїв, азартних ігор; різні потреби та інтереси у проведенні дозвілля і відпочинку [5]; стосунки з родичами і друзями; виховання дітей; прийняття загальних норм поведінки; прояви ревнощів [10, с. 109]; несумісність рівнів тривожності; конфліктність одного члена подружжя; порушення гомеостазису системи сім'ї тощо.

На думку Т. О. Попович, конфліктнішими у сімейному житті виступають дружини [10, с. 109]. Вони є ініціаторами суперечок здебільшого у матеріальній сфері, що характеризує ставлення до грошей загалом, способів їх заробітку та витрачання зокрема. На цьому ж таки рівні знаходиться і сфера прояву ревнощів один до одного, сфера домінування та сфера стремління до автономії [10, с. 109-110]. Непорозуміння у цих сферах спричинені тим, що власна незалежність, особистий простір, індивідуальність у думках, поглядах і вчинках є досить важливими для членів подружжя (особливо молодих, які ще не дуже звикли до спільного сімейного "тандему"). Вони не вміють розуміти думки один одного з півслова, не вміють угадувати побажання партнера, часто не розуміють зміст дій чи вчинків своєї пари [10, с. 111-112]. Виховання дітей і виконання своїх батьківсько-материнських обов'язків також більше хвилюють жінок. Йдеться також про низький рівень залучення чоловіків-батьків до виховання малолітніх дітей [10, с. 113].

Сфера відносин молодого сім'ї з родичами та друзями є однаково конфліктно небезпечною і для дружин, і для чоловіків. Суперечки цього типу зумовлюються відсутністю знань і навичок правильно будувати міжособистісні взаємовідносини з власними батьками, із батьками свого чоловіка (дружини) та з іншими родичами [10, с. 109]. Однаково негативні реакції і в чоловіків, і в жінок викликає сфера рольових очікувань. Йдеться, насамперед, про чоловічу настанову на традиційний тип сімейних стосунків у побуті (коли жінка виконує більший об'єм хатньої роботи, а чоловік, якщо й допомагає, то лише у виконанні суто "чоловічої роботи"). І навпаки, жінки надають перевагу егалітарному типу, тобто розподілу сімейних обов'язків порівну або залежно від ситуації, що склалася.

Єдина сфера прийняття чи неприйняття загальних норм поведінки є більш конфліктно небезпечною для чоловіків, аніж для жінок [10, с. 113-114].

Аналізуючи значення різних чинників у контексті дестабілізації сімейних стосунків, варто підкреслити, що в динаміці конфлікту, особливо сімейного, значну роль відіграють емоції учасників. У сварці жінки часто згадують старі гріхи та провини чоловіка. Чоловіки, як правило, дотримуються проблеми, через яку виникла суперечка. У конфлікті жінки, швидше за все, готові заплакати, у той час як чоловіки вдаються до лайки. Це можна пояснити більшою схильністю жінок до стану пригніченості й депресії. Відчуваючи пригніченість, жінки думають про її можливі причини. Фемінна здатність "ретельно обмірковувати" призводить до нав'язливого фокусування на проблемі та збільшує вразливість жінки стосовно стрес-фактора. Чоловіки, навпаки, намагаються відсторонитися від депресивних

емоцій, концентруючись на чомусь іншому, напр., здійснюючи фізичну активність, аби у такий спосіб розрядити негативну напругу, що виникла [6, с. 40].

Від того, наскільки яскраво проявляються емоції, як впливають на поведінку сторін, значною мірою залежатиме характер перебігу конфлікту і можливість його мирного урегулювання.

Експериментально доведено, що існують істотні ґендерні розбіжності у виборі тієї чи іншої стратегії вирішення сімейного конфлікту. У цілому жінки проявляють більше терпимості і тяжіють до компромісного стилю врегулювання протиріч. Іншими стилями з “жіночого арсеналу примирення” виступають конкуренція, співпраця та пристосування. Неактуальним для жінок є стиль уникнення конфлікту. На відміну від жінок, чоловіки не надають переваги якомусь одному стилю поведінки в розв’язанні конфлікту. Найчастіше вони вдаються до компромісу, пристосування та уникнення; рідше – до співпраці; майже ніколи – до конкуренції [10, с. 105-115].

Запобігання і вирішення сімейно-побутових конфліктів залежить не лише від їх суб’єктів – подружжя чи дітей, але й від усіх членів сім’ї. Як свідчить практика, часто при розв’язанні сімейних конфліктів користуються послугами посередників – друзів, знайомих, родичів.

У будь-якому разі і суб’єкти конфлікту, і посередники мають бути обізнаними із умовами попередження та врегулювання протиріч.

До найзагальніших шляхів попередження сімейних конфліктів відповідно до соціально-психологічних закономірностей розвитку сім’ї зараховують: формування психолого-педагогічної культури, знань із основ сімейних відносин (у першу чергу це стосується подружжя); виховання дітей із урахуванням їхніх індивідуально-психологічних і вікових особливостей, а також емоційних станів; організація сім’ї на засадах рівноправності, формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємної відповідальності, довір’я і пошани; формування культури спілкування [4].

Серед умов подолання сімейних конфліктів називають: усвідомлення і визнання суперечностей; бажання змінюватися та розвиватися; розуміння партнера, шляхів та способів досягнення цілей; здатність робити вибір і нести за нього відповідальність [11, с. 362].

Незалежно від способу розв’язання чи попередження конфронтації, важливе місце в аналізі сімейного конфліктного мовлення має поняття міцності сімейного союзу. До факторів сімейного зв’язку належать: емоційна та фізична близькість; сумісне проживання і його наслідки (спільне ведення господарства; спільне виховання дітей); юридична фіксація шлюбу [5]. Якщо якийсь із цих чинників порушується, то вся система зазнає дезорганізації. Першим, як правило, руйнується найбільш тонкий і делікатний емоційний зв’язок між подружжям. Руйнування емоційних зв’язків між чоловіком і дружиною навіть отримало спеціальну назву – “емоційне розлучення”, за яким слідує дестабілізація інтимних зв’язків, а далі – руйнівний вплив на інші види стосунків, аж до розпаду шлюбу [5].

Як бачимо, сімейний конфлікт виступає показником нестабільності сім’ї. Але, оскільки сімейні конфлікти неминучі, їхня роль у житті сім’ї позитивна (за умови адекватного і своєчасного вирішення). Особливо це стосується деяких дрібних сімейних сварок, що допомагають дійти згоди зі спірних питань і попередити назрівання ще більшого конфлікту.

Отже, сімейних конфліктний дискурс – це вербальне протистояння двох членів родини на основі наявних у них розбіжностей цілей, інтересів, потреб, поглядів. Незалежно від типу сімейно-побутового конфлікту (за джерелом конфлікту; за поведінкою конфліктуючих сторін; за рівнем конфліктності та ін.) жіночими стилями врегулювання конфронтації є компроміс, конкуренція, співпраця та пристосування, чоловічими – компроміс, уникнення, пристосування, рідше співпраця. Зазначені стилі вирішення протиріч корелюють із жіночою емоційністю і чоловічим раціоналізмом.

Література

1. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А. А. Бігарі. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. – 21 с.
2. Гридасова О. І. Спонукальний та каузальний способи актуалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі / О. І. Гридасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 954. – С. 26-31.
3. Гридасова О. І. Стереотипна сімейна роль як чинник соціально-інтеракційної організації конфронтаційної мовленнєвої взаємодії О. І. Гридасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 17-23.
4. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління / Т. В. Дуткевич. – К., 2005. – 456 с.
5. Курляк І. Деякі аспекти виникнення сімейних конфліктів / Ірина Курляк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 3. – С. 145-154.
6. Липницькая О. Г. Гендерный аспект отношений субъектов современной семьи / О. Г. Липницькая // Человек и образование : Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. – 2008. – № 4 (17). – С. 39-44.
7. Лобан Н. А. Конфликтология : учебно-методический комплекс / Н. А. Лобан. – Минск.: Изд-во МИУ, 2008.
8. Омельченко Л. Соціально-педагогічні причини виникнення конфліктів у молодих сім'ях / Л. Омельченко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя. – 2005. – № 4. – С. 64-66.
9. Осовська І. М. Реактивні репліки як преферовані/непреферовані реакції в німецькомовному сімейному дискурсі / І. М. Осовська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – Вип. 5 (ч. 2). – С. 95-98.
10. Попович (Гісем) Т. О. Гендерний аспект вибору молодими людьми стратегій вирішення сімейних конфліктів / Т. О. Попович (Гісем) // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2012. – Т. 8. Психологічна теорія і технологія навчання. – Вип. 8. – С. 99-115.
11. Руденок А. І. Теоретичні аспекти проблеми запобігання та подолання сімейних конфліктів / А. І. Руденок // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2011. – Т. XIII, ч. 3. – С. 358-364.
12. Русинка І. І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктом / І. І. Русинка. – К. : Професіонал, 2007. – 332 с.
13. Святенко Г. І. Підготовка до сімейного життя, формування молодих сімей та репродуктивна поведінка молоді / Г. І. Святенко // Молодь України у дзеркалі соціології. – К.: УІСД, 2001. – С. 48-60.
14. Солощук Л. В. Невербальні аспекти матримоніального діалогічного дискурсу / Л. В. Солощук // Вісник СумДУ. Серія "Філологія". – 2008. – № 1. – С. 96-104.

УДК 811.111'42'272:82.02-3

МІФОЛОГІЗМ В ОБРАЗНІЙ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЕРОТИЗОВАНОГО ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ПЕРІОДУ МОДЕРНІЗМУ

Галуцьких І. А.

Статтю присвячено дослідженню специфіки образної концептуалізації еротизованого тіла в художньому тексті періоду модернізму, в якому основну увагу присвячено проявам міфологізму в ході формування його образного простору. Дослідження виконується методом семантико-когнітивного аналізу, що передбачає реконструкцію концептуальних метафор в тексті, на матеріалі художньої прози представника модернізму в англійській літературі Д. Г. Лоуренса.

Ключові слова: тілесність, еротизоване тіло, концептуалізація, образність, концептуальна метафора, міфологізм, художній текст, модернізм.

Статья посвящена освещению результатов исследования специфики образной концептуализации эротизированного тела в художественном тексте периода модернизма, в котором основное внимание уделяется проявлениям мифологизма в ходе формирования его образного пространства. Исследование выполнено методом семантико-когнитивного анализа, что подразумевает реконструкцию концептуальных метафор в тексте, на материале прозы представителя модернизма в английской литературе Д. Г. Лоуренса.

Ключевые слова: телесность, эротизированное тело, концептуализация, образность, концептуальная метафора, мифологизм, модернизм, художественный текст.

The research focuses on the specific ways of imagery conceptualization of the eroticized body in the English modernist fiction, the main accent being made on mythological imagery. The study is performed by means of semantic and cognitive analyses that imply the reconstruction of conceptual metaphors in the text, on the material of English modernist writer D.H. Lawrence.

Key words: corporeality, eroticized body, imagery, conceptualization, conceptual metaphor, mythologism, modernism, literary text.

На початку ХХ століття тематика тілесного буття людини переміщується на авансцену [5], і художня література як один з видів соціокультурної практики віддзеркалює цей фундаментальний зсув [6; 12; 15; 16].

Як продемонстрував аналітичний огляд філологічних досліджень репрезентації тілесності в художній літературі, переважна кількість яких належать до літературознавчих робіт [6-8; 11-16], особливо високим ступенем значущості тема тіла характеризується, починаючи з періоду модернізму [6; 10-13], коли тілесність набуває помітного висунання.

Дослідники відмічають інтерес модерністів до homo somaticos – “людини тілесної” [1], які, поряд із “тілом соціальним” і “тілом культурним” акцентують увагу на “тілі біологічному”. В основі такої зацікавленості лежить філософія відчуження, на якій ґрунтується світосприйняття модернізму, яка виражається у віддаленні індивідуальної особистості від соціального світу, тобто ідея про самотність людини, готової визнати абсурдність свого існування і зануритись до власних індивідуальних переживань, іноді фізіологічного (зокрема, еротичного) характеру [6; 11; 21; 22]. Експлікована увага до “біологічного тіла” людини і її “сома тики”, її “втаємниченого еросу” [6, с. 7], знайшла відображення в низці творів письменників-модерністів, в яких тілесність виступає однією з ключових категорій, реалізованих в різних образно-мотивних парадигмах, причому серед “видів” тіла, що дістають акцентування – сенсорне [21], еротизоване [11; 21; 22], соціалізоване тіло [1] тощо.

Разом із цим, вичерпного і детального лінгвістичного аналізу категорії тілесності в художній літературі ХХ століття дотепер немає, що підкріплює актуальність таких досліджень.

Вивчення зазначених аспектів тіла вже розпочато у виконаних раніше роботах [2-4; 17]. Об'єктом дослідження в цій статті є *еротизоване тіло* і засоби його інтерпретації в образному просторі художнього тексту англійського модернізму.

Мета дослідження полягає у виявленні когнітивних механізмів і засобів образного переосмислення *еротизованого тіла* та вивченні проявів міфологізму як риси, притаманної літературі модернізму, в ході формування образності художнього тексту зазначеного періоду.

Матеріалом дослідження послужив текст роману представника модернізму в англійській літературі Д. Г. Лоуренса "Lady Chatterley's Lover" ("Коханець Леді Чаттерлей") [20].

В дослідженні застосовано метод семантико-когнітивного аналізу, що передбачає реконструкцію концептуальних метафор в тексті. Методологічною базою дослідження виступає теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона [19], а також запропонований З. Кьовечешем підхід до розмежування основних когнітивних механізмів поетичного переосмислення базових концептуальних метафор [18, с. 47-53].

Результати проведеного аналізу продемонстрували, що в ході створення образу *еротизованого тіла* Д. Г. Лоуренс в основному застосовує аналоговий (метафору) і конверсивний (метаморфози) механізми концептуалізації, в результаті чого в якості метафоричних корелятивів *тіла* виступають міфологічні образи. Так, *жіноче тіло* знаходить образне переосмислення засобом трансформації в *тіло Афродіти, вакханки, Великої Матері, а тіло чоловіка* підлягає образним метаморфозам і уподібнюється *тілу сина богів*.

Застосування міфологічних образів в якості метафоричних корелятивів ТІЛА ЛЮДИНИ відображає тенденцію до впливу міфологізму, притаманному модерністам. Повернення до міфу для модерністів – "не просто художній прийом, а світогляд" [10, с. 66]. Адже міф і архетип, які складають своєрідний "нульовий цикл" і одночасно "арматуру усього універсуму людської культури" [9, с. 133], були намаганнями модерністів до пошуку витоків людства, "взірця втраченої гармонії" під "густим шаром цивілізації" [10, с. 376], прийняття абсолютних і універсальних цінностей.

Ця тенденція, зокрема, проявляється у специфіці процесу образного кодування художнього твору і слугує для акцентування еротичних і чуттєвих аспектів тілесності.

Так, *тіло жінки* в екстатичному стані зображується в образній системі Д. Г. Лоуренса крізь призму образу *водного простору* – образу *моря* (sea), із хвилями, що підіймаються та розбиваються вщент, і образу *океану* (Ocean) з неосяжною масою води, які, за допомогою конверсивного когнітивного механізму (метаморфозів) перетворюються на *тіло жінки*, порівняємо: "And it seemed **she was like the sea, nothing but dark waves rising and heaving, heaving with a great swell, so that slowly her whole darkness was in motion, and she was Ocean rolling its dark, dumb mass**" [20, с. 210].

В даному фрагменті тексту активовано концептуальну метафору ЕРОТИЗОВАНЕ ТІЛО ЛЮДИНИ Є ВОДНИЙ ПРОСТІР (MORF, OKEAN) / EROTICIZED (CARNAL) HUMAN BODY IS A WATER SPACE (SEA, OCEAN), причому тіло в такій образній інтерпретації отримує метафоричне ототожнення із водним простором і одночасно немов знаходиться в цьому водному просторі. Це стає зрозумілим з наступного текстового фрагменту, в якому автор продовжує опис такого уявлення про *тіло* та його стан, що утворюється автором завдяки таким художнім деталям, як *хвилі* (billows), *глибина* (depths) тощо, що створюють об'ємний та голографічний образ *океану, морської пучини* як метафоричного кореляту *еротизованого тіла*, у даному випадку - тіла в стані екстазу: "Oh, and far down **inside her the deeps parted and rolled asunder, in long, fair-travelling billows, and ever, at the quick of her, the depths parted and rolled asunder, from the centre of soft plunging, as the plunger went deeper and deeper, touching lower,**

*and she was deeper and deeper and deeper disclosed, the heavier **the billows of her rolled away to some shore**, uncovering her, and closer and closer plunged the palpable unknown, and **further and further rolled the waves of herself** away from herself leaving her, [...]. She was gone, she was not, and **she was born: a woman**" [20, с. 210].*

Відповідно до контексту, всередині *тіла-моря* нічого не помітно так, як його бурхливі води (*she was like the sea, nothing but dark waves rising and heaving, heaving with a great swell*), а *тіла-океану* – його величезна маса води (*she was Ocean rolling its dark, dumb mass*), – тіла, де бушують величезні вали, які переповняють його своїми накатами (*inside her the deeps parted and rolled asunder, in long, fair-travelling billows*). І ззовні тіло хитають і кидають безкінечні хвилі, що нарощують міць та темп і поглинають тіло глибше і глибше, затягуючи до морської пучини (*the depths parted and rolled asunder, from the centre of soft plunging, as the plunger went deeper and deeper*). Так тіло жінки в стані екстазу немов хитають хвилі моря, доки не викидають її на узбережжя (*the heavier the billows of her rolled away to some shore, uncovering her*) і не залишають її, відкочуючись назад, що у образній репрезентації автора ознаменує народження жінки (*she was born: a woman*).

Нагадаємо, що саме *еротизоване тіло* отримує такий напрям образної інтерпретації, оскільки відчуття, проінтерпретовані Д. Г. Лоуренсом крізь призму образу *морського простору*, можна охарактеризувати як вищій пік тілесної чуттєвої насолоди в акті кохання, екстатичний стан.

Вибір *акватичних* образів (*sea, ocean, billow*) для образної інтерпретації *еротизованого тіла* сягає архетипічних та міфологічних уявлень щодо виникнення Всесвіту, наскрізь просякнута еротизмом, де вода виступає однією з першооснов буття.

Не випадковим є, ймовірно, і схожість описаного Д. Г. Лоуренсом образного "народження жінки" (*she was born: a woman*) із виру моря почуттів еротичного характеру із міфологічним сюжетом народження Афродіти – давньогрецької богині кохання і чуттєвості – із піни морської, яка виходить з хвиль, що розбиваються о береги. Така подібність є символічною, оскільки "народження" тут знаменує нове світосприйняття, прояв нової психології жінки, яка відкривається в Конні Чаттерлей завдяки відвертості нових для неї почуттів і свободи тіла, які дарував їй коханий чоловік через своє тіло.

Втім, не лише у символічній складовій значення образу, обраного в якості метафоричного репрезентанта *тіла*, яка виступає передконцептуальною основою образного переосмислення, криється міфологічне підґрунтя.

В більшості випадків в тексті роману "Коханець Леді Чаттерлей" Д. Г. Лоуренс знаходить для актуалізації специфіки *еротизованого тіла* жінки образи з античної міфології – образ *вакханки* (*Bacchante*), *Великої Матері* (*Magna Mater*), тощо.

Порівняємо фрагмент тексту роману, в якому жінка в стані пристрасті зображується в образі *вакханки*, за рахунок чого автор підкреслює стан реалізованості її *чуттєвого тіла* через метаморфози, які відбуваються одночасно з її *тілом* та емоційним станом: "*Ah yes, to be **passionate like a Bacchante, like a Bacchanal fleeing through the woods, to call on Iacchos, the bright phallos that had no independent personality behind it, but was pure god-servant to the woman!**" [20, с. 162].*

Вакханки як учасниці оргіастичних свят на честь бога Вакха (Діоніса), покровителя виноградарства та виноробства, а, отже, і плодючості, прославились своєю розгнужаною чуттєвістю, прагненням насолоди. Вони перебувають у безумному захваті, слідуючи за Вакхом, вони позбавлені людських страхів та умовностей, вільні у своїх проявах, і для них характерна чуттєва невимушеність, доведення до несамовитого стану від пристрасті, яку вони виявляють бурно і безладно. Відповідно, фігурально такий образ застосовується для жінки, нестриманої у проявах своєї пристрасті, для якої чоловік є лише носієм чоловічого органу, фалосу, якого вона шукає і прагне. Саме такі ознаки жінки знаходять реалізацію в тексті роману: "*The man, the individual, let him not dare intrude. **He was but a temple-servant, the bearer and keeper of the bright phallos, her***

own.... the mere phallos-bearer, to be torn to pieces when his service was performed. She felt the force of the Bacchae in her limbs and her body, the woman gleaming and rapid, beating down the male; but while she felt this, her heart was heavy. She did not want it, it was known and barren, birthless; the adoration was her treasure" [20, с. 163].

Отже, образ *вакханки* автор обирає для акцентування свободи тіла, якого набула жінка в результаті перегляду її ставлення до життя, вільного вираження чуттєвості і сексуальності тіла, що ознаменувало його новий етап. Конні Чаттерлей як *вакханка* (*Bacchante*) шукає свого Діоніса (*Iacchos*), як його жриця, пристрасна та сповнена нестримного духу вакханалії (*passionate like a Bacchante*), прямує до свого фалосу (*like a Bacchanal fleeing through the woods, to call on Iacchos, the bright phallos*). В той час як чоловік виступав для жінки просто "носієм фалоса" (*phallos-bearer*), стан жінки зображується крізь відчуття в її тілі, що знаходить образну репрезентацію за допомогою образу "нестримної сили" у її тілі та кінцівках, що штовхала її до переслідування чоловіка та поклоніння фалосу (*she felt the force of the Bacchae in her limbs and her body, the woman gleaming and rapid, beating down the male*), чим вона немов би здійснює не просто акт кохання із чоловіком, а культ поклоніння богу плодючості через участь у оргії на честь Вакха, у яких, як відомо, був прийнятим культ фалосу як символу плодючості. І вона здійснювала цей символічний акт поклоніння йому не лише заради отримання чуттєвого задоволення і відчуття свободи, вивільнення потаємних бажань, але це ще й обіцяло їй реалізацію бажання стати матір'ю, зачати дитину. Саме тому вона ставить до його чоловічого органу із обожнюванням і це було для неї найціннішим скарбом (*the adoration was her treasure*).

Міфологічний образ, який застосовує автор в романі "Коханець Леді Чаттерлей" для інтерпретації образу другорядного жіночого персонажу – Місіс Болтон (сиділки Кліфорда), яка зображується в аспекті еротичних проявів її тіла в одному єдиному сюжеті, коли Кліфорд, дізнавшись про зраду жінки із його лісничим Олівером Мелорсом, починає відчувати до неї сексуально-перверсивне тяжіння, – образ *Великої Матері* (*Magna Mater*), що спостерігаємо в наступному фрагменті тексту: "*And they drew into a closer physical intimacy, an intimacy of perversity, when he was a child stricken with an apparent candour and an apparent wonderment, that looked almost like a religious exaltation: the perverse and literal rendering of: 'except ye become again as a little child'. – While she was the Magna Mater, full of power and potency, having the great blond child-man under her will and her stroke entirely*" [20, с. 356].

Образ *Великої Матері* або як її ще називають, *Матері Богів*, за ім'ям Кібела, обраного автором для репрезентації проявів саме *еротизованого тіла*, привабливого для скаліченого чоловіка в момент душевної трагедії, є не випадковим і ґрунтується на міфологічному символізмі.

Адже Кібела, або Мати Всіх Богів, спочатку фрїгійська богиня, культ якої був розповсюджений в більшості областей Малої Азії, а потім проник і в Грецію, де її ототожнили критською матір'ю Зевса, Реєю і також називали Великою Матір'ю Богів, була уособленням матері-природи. Її образ, застосований в художній семантиці як метафоричний корелят *жінки* для акцентування еротичного аспекту її тілесності обумовлено тим, що, культ Кібели, як і будь-якого бога/богині в язичництві, і святкування на її честь передбачали виплеск сексуальної енергії, особливо беручи до уваги той факт, що сам образ природи, якій вона покровительствує, був пронизаний еротизмом. Від служителів Кібели потребувалось повне підкорення своєму божеству, доведення себе до екстатичного стану, яке доходило до такого безумства, що переходило розумні межі і завершувалось навіть нанесенням кровавих ран і оскоплення в ім'я Кібели неофітів, які передали себе в руки цієї богині. Її оточення складали безумні в своїй пристрасності корибанти і курети (міфічні послідувачі Кібели, попередники жерців - Кібели, які танцювали оголеними і доходили до такого ж безумства, як вакханки із культу Діоніса), а могутність цієї богині була величезною.

Реалізацію образу *Великої Матері* в художньому тексті обумовлено низкою характеристик *жінки*, якій він приписується в образній системі Д. Г. Лоуренса.

По-перше, місіс Болтон була для скаліченого чоловіка усім, його силою, єдиною опорою в усіх смислах, у той час як він виступає як дитина по відношенню до неї (пор. Велика Мати – матір усієї природи і усього, що її населяє), цілковито під її владою та її волею, в той час як вона є сповненою сили (*she was the Magna Mater, full of power and potency, having the great blond child-man under her will and her stroke entirely*).

Інші ознаки підґрунтя запропонованого автором образу *Великої Матері* для інтерпретації жінки знаходимо у наступному фрагменті тексту роману: “*After this, Clifford became like a child with Mrs Bolton. He would hold her, and rest his head on her breast, and when she once lightly kissed him, he said! ... ‘Do kiss me!’ and she would lightly kiss his body, anywhere, half in mockery*” [20, с. 356].

Отже, по-друге, він, як дитина, а не чоловік, благоговіє перед її силою, вона для нього предстає у образі мадонни і його ставлення до неї виглядає як образне “поклоніння” (*madonna-worship*), в той час як вона приймає його трохи зі зверхністю та навіть насмішкою, порівнюємо: “*And he lay with a queer, blank face like a child, with a bit of the wonderment of a child. And he would gaze on her with wide, childish eyes, in a relaxation of madonna-worship. It was sheer relaxation on his part, letting go all his manhood, and sinking back to a childish position that was really perverse. And then he would put his hand into her bosom and feel her breasts, and kiss them in exultation, the exultation of perversity, of being a child when he was a man*” [20, с. 356].

По-третє, чоловік ніби справляє культ богині Кібели шляхом сексуального акту із земною жінкою, – акту, який автор позначає як перверсивний (*they drew into a closer physical intimacy, an intimacy of perversity*), як відхилення від соціально-сформованих норм, в результаті чого він немов забуває про свою належність до чоловічого роду і стає дитиною, її дитиною, що виглядало як перверсія, інцест (*letting go all his manhood, and sinking back to a childish position that was really perverse*). Він і поводить під час сексуального акту із нею схожим чином до послідовників культу Великої Матері – із найвищим проявом пристрасті, схильного до безумства (*he would put his hand into her bosom and feel her breasts, and kiss them in exultation, the exultation of perversity, of being a child when he was a man*).

Таке образне поклоніння, яке Кліфорд Чаттерлей здійснює через сексуальне бажання та сексуальний акт із нею в момент розгубленості, символізує його неусвідомлюване повернення до витоків природних явищ, які ґрунтуються саме на еротизмі. Цим природним і земним є тяжіння чоловіка до жінки, навіть таке, що суперечить соціальним нормам и устоям, адже статевий акт як спосіб продовження роду є природною глибинно вкоріненою у мозку будь-якої живої істоти інстинктивною реакцією на небезпеку та негаразди. Цей факт підкреслює значущість реалізації чуттєвості людського тіла та актуалізує ознаки *еротизованого тіла*: “природність”, “базовість”, “неусвідомленість”.

Чоловіче тіло в образній системі Д. Г. Лоуренса приймає напрям переосмислення, уподібнюючись до *тіла богів* або *синів бога*, як в наступному фрагменті тексту: “**A man! The strange potency of manhood upon her! ... now she touched him, and it was the sons of god with the daughters of men. Such utter stillness of potency and delicate flesh**” [20, с. 211].

Вибір образу *сина бога* (*son of god*) для образної репрезентації тіла чоловіка і акцентування його всесильного характеру, вірогідно, ґрунтується на тому, що син бога як і сам бог виступає уособленням потенції та сили. Саме такі якості уособлює чоловік в статевому акті, а отже, саме вони є актуалізованими ознаками *еротизованого тіла* чоловіка.

Окрім за це, в акті кохання *тіло чоловіка* уподібнюється також *тілу Будди*, порівнюємо: “*And softly, he laid his hand over her mound of Venus, on the soft brown maiden-hair, and himself-sat still and naked on the bed, his face motionless in physical abstraction, almost like the face of Buddha. Motionless, and in the invisible flame of another consciousness, he sat with his hand on her, and waited for the turn*” [20, с. 256].

Очевидно, що в акті кохання чоловік, уподібнюючись до Будди, за рахунок такої образної репрезентації зображується таким, що не втрачає самоконтролю і

зберігає вираз обличчя невідчужимий (*motionless*) та абстрагований (*in physical abstraction*), на якому невидимим було, що він перебуває у полум'ї, розчинившись у свідомості іншої людини (*in the invisible flame of another consciousness*).

Отже, виділення фрагментів речового світу, що обираються в якості метафоричних корелятивів *еротизованого тіла* в художній семантиці прози періоду модернізму, мають не випадковий характер, оскільки процес образного кодування супроводжується підживленням та збагаченням за рахунок смислів, що вилучаються з міфологічних та архетипічних уявлень, особливо якщо мова йде про випадки добору образів безпосередньо із світу міфології, в той час як сам процес образного кодування лише актуалізує вже притаманні на рівні символіки потенційні еротичні смисли обраних образів, що відбувається за допомогою аналогового та конверсивного мислення.

Література

1. Быховская И. М. "Homo somatikos": аксиология человеческого тела / И. М. Быховская. – М., 2000. – 208 с.
2. Галуцьких І. А. Соціалізоване тіло людини у художньому тексті епохи англійського модернізму: концептуальний аналіз (на матеріалі художньої прози В. Вулф) // Нова філологія: Зб. наук.праць. Вип. 58. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – С. 37-42.
3. Галуцьких І. А. Специфіка еротики тіла та еротизації в художній прозі В. Вулф та Д. Г. Лоуренса: семантико-когнітивний аналіз // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. праць, Вип. 11. – Київ: КНЛУ 2013. – С. 309-316.
4. Галуцьких І. А. Сенсорика смаку в контексті художньої тілесності (досвід концептуального аналізу) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 2012. – Том 15, № 1. – С.27-36.
5. Гомілко О. Є. Феномен тілесності: Автореф. дис. ... д. філос. наук: 09.00.04 / О. Є. Гомілко / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2007. – 38 с.
6. Дискурсы телесности и эротизма в литературе и культуре. Эпоха модернизма. Антология / Ред. Д. Иоффе. – М.: Издательство: Ладомир, Серия: Русская потаенная литература, 2008. – 528 с.
7. Елифёрова М. В. Телесность и метафора плоти в "Венецианском купце" / М.В. Елифёрова // Шекспировские штудии VII: Сборник научных трудов. – М.: Изд-во МосГУ, 2007. – С. 45-55.
8. Лебедева Е. В. Проблема телесности в философии С. Н. Булгакова: Дис... канд. филос. наук: 09.00.03 / Е. В. Лебедева. – М., 2003. – 173 с.
9. Марков В. А. Литература и миф: проблема архетипов (к постановке вопроса) // Тыняновский сборник. Четвертые Тыняновские чтения. – Рига, 1990. – С.133 – 145.
10. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976.– 407 с.
11. Панченко В. Антропология статевиx взаємин у романі Д. Г. Лоренса "Коханець Леді Чатарлей" [Електронний ресурс]// Studia methodologica: "Антропология літератури: комунікація, мова, тілесність". – Вип. 25. – Режим доступу: http://studiamethodologica.com.ua/?page_id=249.
12. Полтаробатько Е. Д. Категория телесности в акмеистическом дискурсе: Дис... канд. филол. наук: 10.01.01 / Е. Д. Полтаробатько. – М., 2009. – 189 с.
13. Татару Л. В. Представление концепта "Тело человека" в композиционно-нарративной структуре модернистского текста / Л. В. Татару // Вестник СПбУ. Серия 9. Филология, востоковедение, журналистика. – Вып. 4 (Ч. II). – 2007. – С. 68-77.
14. Храброва Г. Художня візія тілесності в епоху Відродження: аксіологія, семантика і провідні моделі репрезентації [Електронний ресурс] / Г. Храброва. – Режим доступу: <http://shakespeare.zp.ua/texts.item.188>.
15. Штейнбук Ф. М. Антропологічність тілесності в текстових стратегіях сучасної літератури в контексті відношення до власного тіла // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – №92. – С. 86-90.
16. Штохман Л. Антропология нарації: стать, ґендер і сексуальність в романі Дженет Вінтерсон "Тайнопис плоти" [Електронний ресурс] // Studia methodologica: "Антропология літератури: комунікація, мова, тілесність". – Вип.25. – Режим доступу: http://studiamethodologica.com.ua/?page_id=249.

17. Galutskikh I. Human Body in the Society: The View through the Prism of Literary Corporeality // International Journal of Social Science and Humanity. – Vol.3, No.3. – P. 237-242.
18. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford etc.: Oxford University Press, 2002. – 376 p.
19. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. - Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 374 p.
20. Lawrence D. H. Lady Chatterley's Lover / D.H. Lawrence. – NY: Empire Books, 2011. – 374 p.
21. Whiteman W. The Substance of Feeling // Proust was a Neuroscientist / Lehrer J. – Edinburgh: Canongate Books, 2012. – P. 1–24.
22. Woods G. Articulate Flesh. Male Homo-Eroticism and Modern Poetry / G. Woods. – New Haven, London: Yale University Press, 1987. – 280 p.

УДК 802/806

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛЕВОЙ СТАТУС НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТА

Гнедько Т. Н.

У статті розглядаються функціональні і стилеві особливості науково-популярного тексту. Надається визначення науково-популярного тексту.

Ключові слова: науково-популярний текст, мовний жанр, підстиль, функціональний стиль.

В статье рассматриваются функциональные и стилевые особенности научно-популярного текста. Дается определение научно-популярного текста.

Ключевые слова: научно-популярный текст, речевой жанр, подстиль, функциональный стиль.

The article deals with functions and stylistic peculiarities of the popular scientific texts. Definition of the scientific popular text is given.

Key words: a scientific popular text, speech genre, substyle, functional style.

Стилевая дифференциация языка в настоящее время – факт общепризнанный, хотя по поводу определения понятия “стиль” до сих пор ведутся дискуссии. Общее определение функционального стиля было дано В. В. Виноградовым еще в 1955 году: “Стиль – это общественно-осознанная и функционально-обусловленная, внутренне объединенная совокупность приемов употребления, отбора и сочетания средств речевого общения в сфере того или иного общественного, общенационального языка, соотносительно с другими такими же способами выражения, которые служат для иных целей, выполняют иные функции в речевой общественной практике данного народа” [11, с. 3].

Лингвистические исследования последних лет свидетельствуют о том, что адекватное описание и определение функциональных стилей невозможно без учета всего множества коммуникативных факторов, лежащих в основе их формирования и функционирования. При изучении функциональных стилей в коммуникативном аспекте традиционно выделяются два основных фактора, реализующих закономерности их организации: коммуникативная сфера и типизированная коммуникативная функция [15, с. 26]. Представляется, что для более последовательного описания и глубокого осмысления функциональных стилей следует исходить из всей структуры коммуникации и рассматривать функциональный стиль и стилеобразование, обращаясь в первую очередь к тем компонентам коммуникативной структуры, которые являются значимыми в функционально-стилевом аспекте.

Научно-популярный текст является объектом исследования многих наук. Он находится в центре внимания психологов, философов, педагогов, библиографов и лингвистов. Круг вопросов, исследуемых психологами, связан с восприятием научно-популярного текста, его пониманием и усвоением заложенной в нем информации. Проблемы научно-популярного изложения нашли свое отражение и в философской литературе. Например, в решении вопроса о диалектической взаимосвязи обыденного и научного познания. Педагоги рассматривают научно-популярную литературу как один из источников, используемых для образования и воспитания молодежи. Библиографы изучают вопросы типологии и классификации научно-популярных изданий, занимаются составлением библиографии научно-популярной литературы. Лингвистические особенности научно-популярной литературы были рассмотрены на материале русского языка Л. А. Баташевой [6], И. И. Барановой [4], Т. В. Ковтун [18], М. Н. Кожинной [21], Н. Н. Маевским [25], О. Л. Моровой [27], Н. В. Поздняковой [28], А. Стельмашук [32], английского языка Г. А. Васюченко [10],

С. В. Кислициной [17], С. И. Костыгиной [23], немецкого языка Г. Ш. Айтмухановой [1], Э. В. Будасси [9], О. В. Волковой [12], Л. В. Стегер [31], испанского языка Л. Г. Хакимовой [37].

Спорным остается вопрос о функционально-стилистическом статусе научно-популярного текста.

Часть лингвистов рассматривает научно-популярную литературу как проявление самостоятельного функционального стиля: А. Н. Гвоздев (1965), А. В. Степанов (1966), Н. Д. Андреев (1967), Н. Я. Сердобинцев (1969), Н. Н. Маевский (1979), В. И. Кодухов (1979), Г. А. Васюченко (1980), А. Стельмашук (1987), Н. В. Позднякова (1995), Г. Ш. Айтмуханова (1997) и др. Одним из первых выделил научно-популярный стиль А. Н. Гвоздев, указав на то, что данный стиль – это “сочетание различных стилей, дающих особую разновидность” текста [13, с. 25]. Автором определены также основные черты, отличающие научно-популярное изложение от собственно научного. Это специфичность использования терминологии, конкретность, иллюстрированность, доступность, живость, увлекательность и эмоциональность [13, с. 24].

Степанов А. В. отмечает, что “процесс отпочковывания научно-популярного стиля ... происходит в связи с общим процессом расслоения стилей литературного языка и в основе его лежат сложные соотношения между формами устной и письменной речи” [33, с. 85]. Как одну из центральных проблем данного стиля, автор справедливо выделяет проблему читателя: “специфика языка научно-популярной литературы заключается в том, что любое научное понятие, обозначаемое термином, непременно вовлекается в цепь житейских ассоциаций, подчиняясь, таким образом, центральной проблеме научно-популярного стиля – проблеме читателя” [33, с. 86].

Маевский Н. Н. главным аргументом выделения научно-популярного стиля называет то, что “он в противоположность научному стилю реализует не одну языковую функцию сообщения (коммуникативно-информативную), а две языковые функции: функцию сообщения и функцию воздействия, что определяется особой сферой общения, деятельности, в которой этот стиль используется, - сферой научной популяризации, а в связи с этим и особой по сравнению с научным стилем экстралингвистической основой” [25, с. 11].

Экстралингвистическое обоснование научно-популярного стиля в работе А. Стельмашук базируется на том положении, что “специфика данного стиля предопределяется отражением в нем совмещения двух видов сознания: бытового и научного, тогда как за спецификой собственно научного стиля стоит лишь научное сознание со всеми вытекающими из этого факта закономерностями теоретического мышления” [32, с. 3]. Собственно лингвистические критерии, определяющие специфику научно-популярного стиля, должны опираться не на поиски ограниченного набора языковых средств, характерных для того или иного стиля, а на “рассмотрение их специфических функций и особой роли в композиционном устройстве текста” [там же].

Опора на совокупность научного и бытового сознания определяется влиянием фактора адресанта и адресата, сторон, участвующих в процессе коммуникации. Целевая установка научно-популярных текстов – популяризация научного знания для непрофессионалов – определяет основные стилеобразующие черты, в числе которых выделяются доступность, образность, конкретность, наглядность (Н. Я. Сердобинцев, Н. Н. Маевский).

Айтмуханова Г. Ш. рассматривает научно-популярную литературу как “самостоятельный стиль со свойственными только ему специфическими особенностями, которые выделяют его от собственно-научного, оказывают влияние на отбор языковых средств (особая лексика, особый синтаксис, особая организация текста) и на характер их функционирования” [1, с. 36].

Позднякова Н. В. считает, что “широкая сеть научно-популярных изданий, важность функций, реализуемых этими изданиями, своеобразие стиля, особый отбор лексических и синтаксических средств дает основание расценивать и рассматривать научно-популярный стиль речи не как разновидность научного стиля, а как сложившийся и прекрасно действующий в языке самостоятельный стиль книжной речи” [28, с. 9].

Мы в целом разделяем позицию ученых, трактующих научно-популярную литературу как манифестацию самостоятельного стиля речи. Вместе с тем интересно рассмотреть, с каких позиций это положение оспаривается теми исследователями, которые оценивают научно-популярную литературу как подстиль или разновидность научного стиля: В. А. Кухаренко, Е. Г. Сошальская (1964), Р. А. Будагов (1967), Е. И. Калмыкова (1969), Т. А. Тимофеева (1969), И. Р. Гальперин (1971), М. Н. Кожина (1971), Э. Г. Ризель (1975), Л. Г. Барлас (1978), М. И. Брандес (1983), О. Д. Митрофанова (1985), Е. С. Троянская (1985), И. И. Баранова (1995), О. Л. Морова (1997) и др.

Тимофеева Т. А. подчеркивает, что “научно-популярное изложение представляет собой разновидность научной речи, так как современные функциональные стили могут иметь множество подразделений в соответствии с речевыми жанрами” [34, с. 7].

Кожина М. Н. высказывает мнение, что более целесообразно выделять научно-популярный подстиль в пределах одного научного стиля на том основании, что, “несмотря на дополнительное целевое задание, научно-популярное изложение в своей основе принципиально не отличается от собственно научного, сохраняя все основные и существенные особенности последнего, и даже в использовании средств выразительности и образности не отходит от него далеко” [21, с. 101].

Барлас Л. Г. рассматривает научно-популярную литературу в рамках научного стиля и отмечает, что научно-популярный подстиль “находится на периферии научного стиля” [5, с. 70].

В работах О. Д. Митрофановой принадлежность к научному стилю доказывается широким использованием в научно-популярных произведениях элементов научного стиля. По мнению автора, несмотря на очевидное своеобразие научно-популярных текстов, “нет оснований для отнесения их к особому функциональному стилю, поскольку здесь для передачи научного содержания используются те же средства научного стиля – термины, устойчивые и фразеологические сочетания, синтаксические конструкции” [26, с. 14].

Научная популяризация рассматривается в качестве составной части научной речи на основании общего объекта речи в работах А. П. Грызулиной [14] и Л. Г. Хакимовой [37]. Они считают, что и собственно научные и научно-популярные тексты содержат научную информацию. Однако изложение этой информации зависит от коммуникативной задачи, которую выполняет произведение. “Научно-популярное изложение синтезирует в себе черты многих функциональных стилей. В нем органически соединяются стилевые черты научного функционального стиля, стилистические средства и художественные приемы публицистики, тенденция к беллетризации и элементы разговорно-обиходной речи” [37, с. 3]. “Но это не просто конгломерат разностилевых элементов, здесь есть своя система, которая объединяет все эти элементы в нечто целое” [17, с. 29].

Троянская Е. С. отмечает, что дополнительная коммуникативная установка – популяризации – связана непосредственно с формой изложения и является важным фактором, “который позволяет уже говорить скорее о подстиле” [35, 196]. Иными словами, “научно-популярная литература – это литература научная по содержанию и популярная по форме изложения” [14, с. 11]. Научно-популярные произведения, сообщая факты и рассказывая о явлениях, “стремятся заинтересовать читателя, воздействуя не только на его ум, но и на воображение, на чувства” [30, с. 129].

Такую же позицию разделяет И. И. Баранова: “научно-популярный текст, функционируя как некое единство разрешающих признаков, может быть достаточно удален от научного. Научно-популярные произведения представлены текстами очень широкого диапазона: в некоторых научно-популярных текстах наиболее отчетливо выступают признаки научного стиля, другие же могут находиться правее на шкале “научный текст – научно-популярный текст – научно-фантастический текст...” [4, с. 34]. Несмотря на безусловное разнообразие научно-популярных произведений, научно-популярный стиль рассматри-

вається в качестве подстиля научного, хотя по отношению к ядру научного стиля он находится, “в основном, на самом краю пограничной зоны” [35, с. 196].

Стегер Л. В. признает своеобразие научно-популярной литературы и “ее отличие (в плане коммуникативных целей и языковой формы) от собственно научной литературы”, но считает “нецелесообразным и неправомерным выделять стиль данной коммуникативной сферы в самостоятельный функциональный стиль и противопоставлять его научному функциональному стилю. Решающим аргументом в пользу этого утверждения является, конечно, общность основной предметной области – науки и техники, позволяющая считать научно-популярную литературу одной из форм подачи научной информации, а именно – такой, в которой совмещена специфика научной и частично бытовой среды” [31, с. 12].

Некоторые ученые относят научно-популярное изложение к речевому жанру: А. Н. Васильева, Н. С. Фудель (1972), О. С. Ахманова, М. М. Глушко (1974), Д. Н. Шмелев (1977), С. В. Кислицина (1984).

Интересный подход к рассматриваемой проблеме обнаруживают Н. С. Фудель и А. Н. Васильева, “определяя научно-популярную литературу в лингвистическом плане как своеобразный межстилистический речевой жанр, складывающийся на пересечении основных функциональных стилей – научного, разговорного, газетно-публицистического и художественного” [36, с. 96].

Ахманова О. С. и Глушко М. М. также считают научно-популярную литературу жанровым подразделением внутри научной литературы [3, 9, 14]. Эту точку зрения разделяет Д. Н. Шмелев, рассматривая научно-популярную литературу как особый жанр научной прозы с “заметным отступлением от канона “чисто научного изложения”” [38, с. 32].

Отсутствие единства мнений относительно статуса научно-популярного изложения объясняется сложностью и неоднородностью научно-популярной литературы, а также и тем, что исследователи подходят к анализу объекта с различных позиций. Трудность в определении статуса научно-популярного изложения, отмечает С. В. Кислицина, обусловлена рядом факторов, в частности гибридностью его образования, переплетением и преломлением языковых средств в научно-популярной литературе, заимствованных из других функциональных стилей, поэтому становится возможным говорить о существовании особого научно-популярного стиля изложения [17, с. 28].

Действительно, “лингвистическую основу научно-популярного стиля составляет межстилистическая контаминация – объединение в самостоятельную структурно-функциональную систему типичных для научного, художественно-беллетристического, публицистического и разговорного стилей разнообразных языковых средств и стилистических приемов в результате их функционального взаимодействия, органического слияния, скрещения” [25, с. 58]. Однако следует отметить, что это не простой конгломерат заданных элементов, когда все они полностью сохраняют собственные черты и свойства. Научно-популярный стиль “дает им качественно новое, функционально своеобразное по сравнению с их использованием в каждом отдельном стиле, из которого они заимствованы и по отношению к которому их можно считать первично отнесенными и относительно закрепленными. Данное соединение, служащее совмещению в научно-популярном изложении научности и доступности, и составляет конструктивный принцип научно-популярного стиля” [25, с. 58].

Научно-популярная литература содержит в себе информацию о новых достижениях в области науки и техники. Ознакомление и постепенное внедрение их в жизнь зависит от средств и способов распространения этой информации. Одним из источников распространения являются средства массовой коммуникации (телевидение, радио, печать). Информация может быть представлена в устном или в письменном виде.

К научно-популярному тексту мы относим научно-популярное сообщение, рассчитанное на массового читателя или слушателя-неспециалиста, то есть “сообщение о достижениях науки, высказанное учеными в доступной форме” [20, с. 196]. Научно-популярный текст в отличие от собственно научного не претендует на исчерпывающее изложение научных проблем и гипотез. Цель и

задачи научно-популярного сообщения заключаются в том, "...чтобы доступным и красочным образом дать возможность проникнуть в среду науки и техники, возбудить вкус и желание работать в этой области" [33, с. 85]. Научно-популярный текст отличается от собственно научного тем, что он хотя и сохраняет частично научную терминологию и клишированность синтаксических конструкций, однако при этом больше, чем все другие типы научных текстов использует эмоционально оценочные средства. Он более нагляден, более эмоционален, более доступен, что и привлекает читателя-неспециалиста.

Все вышеизложенное дает возможность сформулировать необходимое для дальнейшей работы определение научно-популярного текста. В качестве такового мы принимаем определение И. И. Барановой: "научно-популярный текст – это текст, излагающий научные сведения для неспециалиста в данной области знания и реализующий коммуникативную установку на удовлетворение познавательного интереса адресата" [4, с. 37].

Литература

1. Айтмуханова Г. Ш.. Стратегии интерпретации немецких научно-популярных текстов (грамматический аспект): дисс.... канд. филол. наук : 10.02.04. / Гульнара Шаймуратовна Айтмуханова / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 1997. – 147 с.
2. Андреев Н. Д. Статистико-комбинаторные методы в теоретическом и прикладном языковедении. / Н. Д. Андреев. – Л.: Наука, 1967. – 403 с.
3. Ахманова О. С. Функциональный стиль общенаучного языка и методы его исследования. / О. С. Ахманова, М. М. Глушко – М., 1974. – 178 с.
4. Баранова И. И. Функциональные особенности научно-популярных текстов: На материале подъязыка физики: дисс.... канд. филол. наук: 10.02.01 / И. И. Баранова / Рос. ун-т дружбы народов.– М., 1995. – 183 с.
5. Барлас Л. Г. Русский язык. Стилистика. / Л. Г. Барлас– М.: Просвещение, 1978. – 258 с.
6. Баташева Л. А. Приемы популяризации в различных типах научной речи: дисс. ... канд. филол. наук. / Л. А. Баташева. – Саратов, 1985. – 186 с.
7. Брандес М. И. Стилистика немецкого языка. / М. И. Брандес – М., 1983. – 271 с.
8. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили. / Р. А. Будагов – М.: Высшая школа, 1967. – 376 с.
9. Будасси Э. В. Популяризация как форма обработки научно-технической информации: дис.... канд. филол. наук. / Э. В. Будасси – М., 1992. – 209 с.
10. Васюченко Г. А. Лексические характеристики английского научно-популярного повествования: дис. ... канд. филол. наук. / Г. А. Васюченко. – Днепропетровск, 1980. – 172 с.
11. Виноградов В. В. Итоги обсуждения вопросов стилистики. / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1955. – № 1. – С.60-87.
12. Волкова О. В. Функционально-коммуникативный аспект научно-популярного текста: дисс... канд. филол. наук. / О. В. Волкова – М., 1988. – 209 с.
13. Гвоздев А. Н. Очерки по стилистике русского языка. / А. Н. Гвоздев – М.: Просвещение, 1965. – 408 с.
14. Грызулина А. П. Чтение научно-популярной литературы в старших классах средней школы: автореф. дис... канд. пед. наук / А. П. Грызулина. – М., 1966. – 15 с.
15. Ирисханова К. М. Коммуникативные форманты стиля // Сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М.Тореза. – 1987. – Вып. 286. – С. 26-30.
16. Калмыкова Е. И. Образность как лингвистическая категория в современной научной прозе: автореф. дис... канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Е. И. Калмыкова– М., 1969. – 23 с.
17. Кислицина С. В. Лингвостилистические средства научно-популярного изложения: дисс... канд. филол. наук: 10.02.04 / С. В. Кислицина / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза – М., 1984. – 188 с.
18. Ковтун Т. В. Типы наименований текстов в научно-популярном подстиле: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Татьяна Валентиновна Ковтун / Киев. гос. пед. ин-т им. А.М. Горького – Киев, 1990. – 182 с.
19. Кодухов В. И. Введение в языкознание. / В. И. Кодухов. – М.: Наука, 1979. – 315 с.

20. Кожина М. Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. / М. Н. Кожина – Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та, 1966. – 213 с.
21. Кожина М. Н. Некоторые замечания по вопросу классификации функциональных стилей / М. Н. Кожина // Исследования по стилистике. – Пермь: Из-во Перм. гос. ун-та, 1971. – С. 99-112.
22. Коробова Л. А. Заглавие как компонент текста (на материале газетной публицистики ГДР): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Л. А. Коробова. – М., 1983. – 23 с.
23. Костыгина С. И. Коммуникативно-прагматическая направленность современного англоязычного научно-популярного текста: автореф. дис... канд. филол. наук : 10.02.04. “Германские языки” / С. И. Костыгина – Л., 1987. – 17 с.
24. Кухаренко В. А. Конспект лекций по стилистике английского языка (на английском языке). Стилистические приемы и выразительные средства английского языка [Текст]. / В. А. Кухаренко, Е. Г. Сошальская. – Одесса, 1984. – 132 с.
25. Маевский Н. Н. Особенности научно-популярного стиля: дисс... канд. филол. наук: 10.02.01 / Николай Николаевич Маевский / Ростовский государственный университет. – Ростов-на-Дону, 1978. – 234 с.
26. Митрофанова О. Д. Научный стиль речи. Проблемы обучения / О. Д. Митрофанова. – М.: Русский язык, 1985. – 128 с.
27. Морова О. Л. Средства речевого контакта в различных функциональных стилях (на материале русского и английского языков). дисс... канд. филол. наук : 10.02.19. / Ольга Львовна Морова / Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 1997. – 148 с.
28. Позднякова Н. В. Метафора в научно-популярном стиле: дисс... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. В. Позднякова / Белгор. гос. пед. ун-т им. М. С. Ольминского. – Белгород, 1995. – 209 с.
29. Ризель Э. Г. Стилистика немецкого языка. Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз./ Э. Г. Ризель, Е. И. Шендельс – М.: Высш. шк., 1975. – 316 с.
30. Сердобинцев Н. Я. Выразительность как средство становления научно-популярного стиля литературного языка // Проблемы лингвистической стилистики. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1969. – С. 129-131.
31. Стегер Л. В. Средства выражения экспрессивности в научно-популярном тексте (на материале немецкого языка): автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки”/ Л. В. Стегер. – М., 1990. – 16 с.
32. Стельмашук А. Функционирование вопросительных предложений в научно-популярном стиле: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04./ А. Стельмашук – Л., 1987. – 15 с.
33. Степанов А. В. Проблемы стиля научно-популярной литературы // Вопросы стилистики. – М.: МГУ, 1966. – С. 83-88.
34. Тимофеева Т. А. Некоторые речевые приемы популяризации в научно-популярной литературе: дисс... канд. филол. наук : 10.02.04 / Татьяна Александровна Тимофеева. – Краснодар, 1969. – 262 с.
35. Троянская Е. С. Особенности жанров научной литературы и отбор текстов на разных этапах обучения научных работников иностранному языку // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. – М.: Наука, 1985. – С. 189-201.
36. Фудель Н. С. Научно-популярный жанр / Н. С. Фудель, А. Н. Васильева // Вопросы стилистики в преподавании русского языка иностранцам. Под ред. А. Н. Васильевой. – М.: МГУ, 1972. – С. 96-113.
37. Хакимова Л. Г. Научно-популярный стиль в русском и испанском языках (на материале текстов научно-популярных биографий): автореф. дисс. .... канд. филол. наук / Л. Г. Хакимова. – М., 1993. – 21 с.
38. Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. / Д. Н. Шмелев – М.: Наука, 1977. – 168 с.
39. Galperin I. R. Stylistics./ I. R. Galperin – Moscow, 1971. – 334 p.

УДК 811.112:81'42

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ГЕРМАНА ГЕССЕ

Губа Л. В.

У статті аналізується поняття “ідіостиль” автора художнього тексту та досліджуються особливості індивідуального мовлення Германа Гессе у текстах малої прози.

Ключові слова: художній текст, ідіостиль, когнітивні стратегії, Герман Гессе.

В статье анализируется понятие “идиостиль” автора художественного текста и исследуются особенности индивидуальной речи Германа Гессе в текстах малой прозы.

Ключевые слова: художественный текст, идиостиль, когнитивные стратегии, Герман Гессе.

The article clarifies the concept “ideostyle” of the author of a literary text and analyses the peculiarities of the individual author’s style in Hermann Hesse’s pieces of prose.

Keywords: literary text, ideostyle, cognitive strategies, Hermann Hesse.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики особливу актуальність мають питання вивчення індивідуального мовлення, особливо в галузі лінгвістики тексту, літературознавства, лінгвостилістики, психолінгвістики, комунікативної та когнітивної лінгвістики. Індивідуальне мовлення відбиває мовну картину світу особистості, а дослідження ідіостилю письменника допомагає висвітлити всі грані його мовотворчості.

Актуальність дослідження даної статті зумовлена пошуком нових способів аналізу мовної репрезентації простору та вивчення вербальних засобів її актуалізації у художній прозі Германа Гессе, а також когнітивного аналізу ідіостилю автора художнього тексту, що передбачає дослідження особливостей індивідуальної концептуалізації дійсності, детермінованої особистісними цінностями.

Об’єктом вивчення виступає ідіостиль Германа Гессе як автора малої прози.

Предметом наукового пошуку є засоби та способи вербальної актуалізації особливостей індивідуального мовлення німецького митця.

Матеріалом дослідження слугують оповідання та казки Германа Гессе.

Новизна роботи зумовлюється відсутністю системного дослідження ідіостилю німецького письменника в аспекті висвітлення просторової організації його прозових текстів малого епічного жанру.

Аналіз художнього тексту часто передбачає розгляд проблеми авторського стилю. Індивідуальна манера вираження автора виявляється у перевазі певних лексичних, морфологічних, синтаксичних, фонетичних та стилістичних засобів.

Дослідження авторського мовлення проводилося у працях Н. С. Болотнової [1], В. В. Виноградова [2], В. П. Григор’єва [3], М. А. Караваєвої [6], Ю. Н. Караулова [7], В. Д. Лютикової [8], Н. В. Макарової [9] та інших.

Серед багатьох відомих підходів до вивчення ідіостилю письменника сучасний напрям лінгвістичних розвідок акцентує розуміння мовної діяльності як одного із модусів когніції, що становить вершину айсберга, в основі якого лежать когнітивні здібності особистості [4, с. 306].

У сучасній аналітичній літературі співіснують два терміни: “ідіостиль” та “ідіолект”, вживані часто синонімічно, що створює декотрі незручності при їх використанні. Проте ці поняття розмежовують таким чином: під “ідіостилем” розуміється відображення інтенцій та образу світу поета”, а “ідіолект” є сукупністю мовних форм індивідуального мовлення” [3, с. 19–20].

Російський лінгвіст В. Виноградов тлумачить індивідуальний стиль як своєрідну, історично зумовлену, складну, проте структурно єдину і внутрішньо пов'язану систему засобів і форм словесного творчого вираження [2, с. 105]. Варто наголосити, що саме В. Виноградов ввів у науковий обіг категорію стилю автора.

Поняття “індивідуальний стиль” застосовують насамперед до стилю майстра слова, оскільки письменник виробляє свою особливу мову та має свій власний стиль. Термін “*ідіостиль*” автора художнього тексту ми тлумачимо як актуалізований у художньому тексті унікальний авторський спосіб мовного висловлення, який відображається у особливостях індивідуально-авторської концептуалізації дійсності.

Останнім часом лінгвістичний аналіз художнього тексту активно комбінується з когнітивним підходом, який уможлиблює осмислення семантичної специфіки ідіостилу у новому ракурсі. Методи лінгвокогнітивного аналізу дають змогу дослідити ментальні процеси і стани, які детермінують світобачення індивіда та допомагають розкрити і дослідити його особистість.

Розглядаючи індивідуальне мовлення Германа Гессе, а саме особливості концептуалізації простору у його літературному доробку, варто розглянути в першу чергу когнітивні стратегії, які використовував автор. Головною когнітивною стратегією у проаналізованих текстах була визначена стратегія поділу простору на “зовнішній” (відкритий) та “внутрішній” (замкнений).

Варто відзначити, що для Г. Гессе кожен фрагмент дійсності та кожна деталь обстановки слугують для відображення сприйняття його героїв, розкривають їх внутрішній світ, водночас співвідносячи його із загальним культурним контекстом певного середовища, уявлень та епохи. Герман Гессе створює свій власний простір, який він заповнює предметами, причому він не тільки надає їм імпліцитно-символічного значення, але й змушує ці предмети говорити (а також тварин, природу, тобто все “персоніфікується”).

Простір репрезентується як реальне місце розгортання подій, що створюється за допомогою зміни послідовності картин перед очима читача. Кожен із самостійних фрагментів опису структурує загальний простір художніх текстів малих епічних жанрів, характерний для ідіостилу німецького письменника. У результаті дослідження лексичних та когнітивно-семантичних особливостей простору у текстах, що аналізувалися, було виділено дві просторові моделі.

Перша модель репрезентує місце дії героїв (Ort) у реальному (географічному) просторі, який можна також вважати необмеженим, тому що він виходить у космос і йде далі, не зупиняючись. Тому його основною характеристикою буде відсутність чітких границь. Така просторова модель передовсім співвідноситься із пейзажними описами, яких у Г. Гессе дуже багато. О. І. Діброва визначає ці сфери просторового опису наступним чином: сфера *хто / що* репрезентує світ матеріальних об'єктів, що розміщуються на різних відстанях у перервній чи безперервній протяжності, сфера *який / які* охоплює сферу атрибутів персонажів та об'єктів, сфера *де* – локальне розміщення об'єктів [5, с. 114].

Дослідниця вважає, що алгоритм процесу пізнання проходить за наступною схемою: людина, що опинилася у конкретній ситуації, передовсім визначає своє місцезнаходження, а потім розміщення предметів у просторі відносно обраних нею локумів, визначаючи об'єкти за певними ознаками.

Такий принцип побудови опису простору пояснюється граматичною будовою німецького речення. Так, звичайне німецьке речення передбачає позицію обставини у кінці речення. Якщо письменник виносить обставину в препозицію (позиція, що передує підмету), то таким чином він ставить її у сильну позицію відповідно до тема-рематичного членування речення, тобто це буде рема, а точніше нова інформація для реципієнта тексту, що дозволяє виділити чи привернути більше уваги місцезнаходженню предмета чи героя тексту, наприклад: (*wo? – de?*) → “*Nämlich im dritten Fenster, halb hinter den Blumentöpfen verborgen, stand geheimnisvoll in der dunklen Stube ein schönes Mädchen mit schwarzem Haar und hellen Wangen [...]*” [14, с. 355] (даний приклад демонструє навіть потрібну обставину); (*was*) → “*Die schöne warme*

Zwillingszypresse umströmte leis ein wohlig warmer Wind” [12, с. 373]; (*welcher / wie*) → “*Ein satter, leise glühender Oktobertag*” [16, с. 238].

Опис об'єкта подається із позиції спостерігача у такій перспективі, у якій він “бачить” та сприймає цей об'єкт. Якщо ознаки є незмінними для нього та такими, що констатують його характеристики, то вони виражаються означеннями, які стоять перед іменником, а синтаксична пауза на письмі передається комою: “*Das alte, feste und große Haus am Marktplatz [...]*” [13, с. 461].

У тому випадку, якщо характеристики об'єкта нетипові чи навіть вражаючі для читача, тоді вони виносяться у постпозицію: “*Waren die Helden, die Römer und Griechen, die Ritter, die ersten Christen – waren diese alle andere Menschen gewesen als ich, besser, vollkommener, ohne schlechte Triebe, ausgestattet mit irgendeinem Organ, das mir fehlte, da sie hinderte, immer wieder aus dem Himmel in den Alltag, aus dem Erhabenen ins Unzulängliche und elende zurückzufallen?*” [10, с. 382]. Отже, спостерігається розширення концептуальної сфери *який / які*, причому в результаті багаторазового вказування на денотат концептуальна система *хто / що* набуває ще більшого значення у процитованому реченні.

Концептуальні сфери “*де – що – який*” у художньому тексті нерозривно пов'язані один з одним та утворюють єдину просторову модель. Модель “відкритого простору” побудована на зразок фрейму, тобто це ієрархічно побудована структура даних, котра акумулює знання про певну ситуацію (подію). Із когерентної референтної ситуації (*coherent referential situation*) на передній план виступає найбільш значуща інформація, інша ж її частина взагалі не згадується. У цьому полягає суть подієвого фрейму (*event frame*) [17, с. 306].

Для репрезентації даного різновиду просторової моделі наведемо уривок із твору Г. Гессе, де описується відкритий простір (природний, географічний): “*Soviel sie indessen auf ihren bisherigen Wegen davon geredet hatten, und so begehrllich sie ihr Italien und Sehnsuchtsland in der Seele hegten, auf dieser freien Hügelhöhe vergaßen sie es doch für eine Weile völlig und verloren sich im Taumel ersten Erlebens in die Größe und unendliche Mannigfaltigkeit der Aussicht, die zu ihren Füßen und weiterhin nach drei Himmelsgegenden sich farbig erstreckte. Vor ihnen fiel in sanften Hügelstufen mit Reben und Obstgärten das Land gegen den See hin abwärts, dessen blaue und manchmal blendend spiegelnde Fläche nahezu regungslos in großer Ausdehnung leuchtete und das ganze Land unermesslich weit, licht und klar machte. Kleinere Hügel mit weichen Waldrücken umschlossen zur Rechten das riesige Seebecken, auf ihren Höhen leuchteten Burgen, Klöster und Gehöfte, zu ihren Füßen schmiegte sich das blaue Wasser zärtlich in runde, weich verfließende Buchten. An diesen Buchten da und dort lagen klein, still und säuberlich die Dörfer im Obstgardendunkel und die Städtchen mit Kirchturm und Schloß, einzelne träumerische Landhäuser, winzig und merkwürdig klar zu schauen, und auf der Seeseite, sparsam verteilt, schwammen die Fahrzeuge der Schiffer und der Fischer*” [14, с. 434].

Даний уривок містить опис відкритого простору, що простягається далеко, аж до горизонту, скільки може сягнути людське око (*in die Größe und unendliche Mannigfaltigkeit der Aussicht*). Навколишній світ автор описує панорамно, розмістивши своїх героїв, з точки зору яких ведеться опис простору, на горі, звідки найкраще можна охопити всю панораму: “[...] *der Aussicht, die zu ihren Füßen und weiterhin nach drei Himmelsgegenden sich farbig erstreckte*” [14, с. 434]. Даний текстовий пасаж включає наступні природні орієнтири – *der Weg; auf dieser freien Hügelhöhe; das Land mit Reben und Obstgärten; gegen den See; kleinere Hügel mit weichen Waldrücken; das riesige Seebecken; Burgen, Klöster und Gehöfte; das blaue Wasser, weich verfließende Buchten; die Dörfer und die Städtchen mit Kirchturm und Schloß; einzelne träumerische Landhäuser; die Fahrzeuge der Schiffer und der Fischer* [14, с. 434]. Характерним є постійне розширення концептуальної сфери *was?* (що?) сферою *wie?* (який?), що відбувається за допомогою епітетів чи груп епітетів (*frei, träumerisch, weich verfließend* тощо), що, в свою чергу, служить додатковим засобом актуалізації простору в мовній канві текстів Германа Гессе.

Під час кожної події відбувається якийсь рух, що поєднує різні місцезнаходження об'єктів. У вищенаведеному прикладі описується напрям руху погляду

персонажа, який почергово змальовує всю панораму, яка відкривається перед ним на вершині гори – він бачить містечка й села, виноградники та сади, церкви та селянські двори.

Перебування у будь-якому просторі завжди викликає у людини певні емоції та відчуття, автор виражає ставлення своїх героїв до того, що відбувається з ними на тій вершині гори "... *auf dieser freien Hügelhöhe vergaßen sie es doch für eine Weile völlig und verloren sich im Taumel ersten Erlebens* [...]" [14, с. 434], персонажі оповідання повністю забувають все на світі і мало не мліють від хвилювання.

Отже, проаналізований подієвий фрейм відкритого (природного) простору включає три концептуальні сфери: 1) де? (ORT – *auf der Hügelhöhe*); 2) що? / хто? (AGENS / OBJEKT) – Menschen (*sie*), Objekten (*Burgen, Klöster und Gehöfte; die Fahrzeuge der Schiffer und Fischer*); 3) який / які? (EIGENSCHAFTEN) – *blau, frei, träumerisch, weich verfließend*. Окрім трьох концептуальних сфер до структури подієвого фрейму долучається також РУХ та ЕМОЦІЇ.

Замкнений (внутрішній) простір побудований за іншим принципом. Такому типу простору властива певна закінченість та обмеженість у вимірі простору такого типу, зазвичай він локалізується всередині приміщень чи це можуть бути, наприклад, емоції та почуття людини, що є "замкненими" у межах людського тіла.

У моделі внутрішнього простору змінюється не тільки об'єм, але й когнітивний зміст. Базові просторові категорії виражаються через умовні осьові виміри горизонтального та вертикального типів. Додатково сюди можна включити поняття "місткості" чи "контейнера".

Аналіз літературних текстів Германа Гессе показав, що замкнений (внутрішній) простір у творах німецького письменника відповідає загальним принципам моделювання замкнутого простору. Цей простір має чіткі межі, що відповідають межах приміщень чи межах людського тіла. Він суб'єктивний, оскільки створений самою людиною, а тому часто є відображенням її характеру, способу життя чи світогляду. Людина – центральний елемент такої системи, хоча у текстах Германа Гессе головні герої чи сам автор завжди прагнуть подолати границі внутрішнього простору, вийти за межі: "*Mochte nun Sonne oder Regen sein, der Mutter Gesicht hold oder sauer, das Essen zart oder grob, solange der Zauber währte, hatte dies alles keine Macht, keine Stimme, hatte gar keine Wirklichkeit, fand irgendwo im Wesenlosen statt, in einer Zeit, die nicht heute, an einem Ort, der nicht hier war*" [15, с. 356].

У внутрішньому (замкненому) просторі сублімуються переживання, уявлення, почуття та емоції, і варто підкреслити, що зазвичай у надзвичайно концентрованому вигляді. У текстах такий тип простору може виражатися у формі, наприклад, душі, яка може вбирати в себе щось ("*Oder war es wirklich das Schicksal der Dichter, daß ihnen keine Sonnen scheinen konnte, deren Schatten sie nicht in der eigenen Seele sammeln mußten?*" [15, с. 99]); голови (*der Kopf*), де постійно кружляють думки; серця (*das Herz*), переповненого почуттями чи, навпаки, порожнього ("*Mit einem quälenden Zwiespalt im Herzen ging ich heim und vergrößelte die halbe Nacht*" [13, с. 230]).

У результаті проведеного дослідження виявилось, що традиційна схема "де – що – який" трансформується у схему "де – що – який – (суб'єктивне сприйняття)". Така модель містить не лише знання про просторові відношення, а також і внутрішній світ героїв, їх емоції, почуття та переживання.

Перспективами досліджень буде подальше поглиблене вивчення ідіодискурсу Германа Гессе та встановлення домінант його ідіостилію.

Література

1. Болотнова Н. С. Изучение идиостиля в современной коммуникативной стилистике художественного текста / Н. С. Болотнова // Материалы II Международного конгресса русистов-исследователей "Русский язык: исторические судьбы и современность". – МГУ, 2004. – С. 7.

2. Виноградов В. В. О языке художественной прозы / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Высшая школа, 1980. – 340 с.

3. Григорьев В. П. Из прошлого лингвистической поэтики и интерлингвистики / В. П. Григорьев. – М.: Наука, 1993. – 175 с.
4. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука конца XX века. – М.: Институт языкознания РАН, 1995. – С. 239–320.
5. Диброва Е. И. Пространство текста в композиционном членении // Структура и семантика художественного текста / Е. И. Диброва // Доклады VII-й международной конференции. – М., 1999. – С. 91–138.
6. Караваева М. А. Идиолект былинного певца: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / М. А. Караваева. – Курск, 1997. – 230 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 262 с.
8. Лютикова В. Д. Языковая личность: идиолект и диалект: дисс. ... док. филол. наук: 10.02.01 / В. Д. Лютикова. – Екатеринбург, 2000. – 316 с.
9. Макарова Н. В. Идиолект сказителя в аспекте былинного текстообразования: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н. В. Макарова. – Воронеж, 2000. – 198 с.
10. Hesse H. Die schönsten Erzählungen / Hermann Hesse. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2004. – 455 S.
11. Hesse H. Die Märchen / Hermann Hesse. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006. – 288 S.
12. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 1: Jugendschriften / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2001. – 690 S.
13. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 6: Die Erzählungen 1900–1906 / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2001. – 623 S.
14. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 7: Die Erzählungen 1907–1910 / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2001. – 507 S.
15. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 8: Die Erzählungen 1911–1954 / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2001. – 546 S.
16. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 9: Märchen, Legenden, Übertragungen, Dramatisches, Idyllen / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2001. – 678 S.
17. Talmy L. Towards a Cognitive Semantics / Leonard Talmy. – Vol. 1. – Massachusetts : Massachusetts Institute of Technology, 2000. – P. 257–311.

УДК 811.111:81'42

ОЦІНКА ТА КОМУНІКАТИВНИЙ АКТ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Гуменюк Н. Г.

Подана робота присвячена розгляду оцінки в англійській мові. Оцінка, яка, за своєю природою, позбавлена прагматичної компоненти, не може вважатися окремим комунікативним актом. Проте, вона може впливати на реалізацію іллокутивної сили комунікативного акту, дистанцюючи або ж наближаючи оцінюваний об'єкт до кола спілкування учасників акту комунікації, формуючи позитивне/негативне ставлення до оцінюваного об'єкту. Проте, жодна оцінка не може вважатися ані істинною, ані надуманою. Вона є продуктом суб'єкта оцінки, вона є однією із існуючих у світі точок зору.

Ключові слова: оцінка, комунікативний акт, іллокутивний ефект, прагматична компонента, пропозиційна компонента.

Данная работа посвящена рассмотрению оценки в английском языке. Оценка, которая, по своей природе, лишена коммуникативной составляющей, не может считаться отдельным коммуникативным актом. Однако, она может влиять на реализацию иллокутивной силы коммуникативного акта, приближая или отдаляя оцениваемый объект от сферы общения участников коммуникации, формируя позитивное / негативное отношение к оцениваемому объекту. Однако, ни одна оценка не может считаться ни истинной, ни ложной. Она является продуктом субъекта оценки, она является одной из существующих точек зрения в мире.

Ключевые слова: оценка, коммуникативный акт, иллокутивный эффект, прагматическая составляющая, пропозициональная составляющая.

The following work is devoted to the problem of appraisal in English. Appraisal which has no pragmatic component according to its nature is not considered to be the separate communicative act. But it influences the realization of the communicative act illocutive force by putting the appraised object far or near the sphere of the communicative relations between its participants, by forming positive/negative attitude towards the appraised object. But each appraisal can be neither true, nor invented. It is the product of the subject of appraisal, it is one of the existed view points.

Key words: appraisal, communicative act, illocutive effect, pragmatic component, proposition component.

Оцінка. Чи можна її вважати окремим комунікативним актом? До сих пір в оточенні науковців немає єдності думок з огляду на це питання. Одна група вчених вважає, що оцінка не може бути комунікативним актом [4; 5; 10], інша група вчених признає існування оцінного комунікативного акту [3; 7]. Саме розгляду цього спірного, проблемного питання і присвячена наша робота.

Як відомо, оцінка є універсальною категорією, яка містить уявлення про гарне й погане, про добро й зло. “У внутрішньому світі людини оцінка завжди відповідає думкам, бажанням, відчуттям, обов'язку та цілеспрямованій волі” [1, с. 6].

В оцінці завжди присутній суб'єктивний і об'єктивний фактор, тому що будь-яка оцінка судження передбачає наявність суб'єкта оцінки (особа, від якої йдеться оцінка) та об'єкта оцінки (особа, предмет, явище, яке підлягає оцінюванню). Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в оцінці є діалектичним, де суб'єктивне зростає зворотньо-пропорційно до зростання об'єктивного в оцінці [9, с. 2].

В мові будь-яке оцінне судження може бути представлене у формі:

X is good / bad .

Як відомо, в картині світу судження “X is good/ bad” не є ані істинним, ані неправдивим [6, с. 43], тому що в світі оцінок діє не істинність щодо об'єктивного

світу, а істинність щодо концептуального світу учасників акту комунікації. При цьому, “оцінка не намагається указати точне місце об’єкта з його ознаками в рамках картини світу, а лише розміщує його в деяку зону оцінної шкали” [2, с. 7]. Тому, на нашу думку, будь-яка оцінка не може вважатися ані істинною, ані правдивою, вона завжди є продуктом певного суб’єкта, судження якого може або ж правильно, або ж помилково відтворювати оточуючий світ.

Оцінка пов’язана з учасниками комунікативного акту, який передбачає наявність промовця (говорючий, пишучий, адресант), співрозмовника (слухаючий, читаючий, адресат) і третіх осіб. Як відомо, оцінюватися може як сам адресант, так і сам адресат і треті особи. Проте, за правилами комунікації, негативна оцінка, яка надається або ж адресанту, або ж адресату, може призвести до непорозуміння, конфлікту і, навіть, до розриву у відносинах між учасниками акту комунікації. Тому надавати негативну оцінку головним учасникам комунікативного акту, якими є адресант і адресат, необхідно дуже обережно.

Загально відомо, що комунікативний акт, який є мовленнєвою дією учасників комунікації, який є процесом взаємодії говорючого та його співрозмовника, передбачає наявність локутивного, перлокутивного та іллокутивного ефектів, де перлокутивний ефект висловлювання націлений на промовця (адресанта), іллокутивний ефект – на співрозмовника (адресата) [8, с. 160]. “Виконуючи іллокутивний акт, промовець має намір отримати певний результат, намагаючись вплинути на співрозмовника з метою розпізнання ним (співрозмовником) наміру отримати цей результат” [8, с. 160]. Але, щодо розпізнання наміру отримання результату співрозмовником, ми неповністю поділяємо точку зору Сьорля, вважаючи, що промовець може маскувати свої справжні наміри впливу на адресата і, навіть, їх приховувати. Проте, іллокутивний ефект – це акт мовленнєвого впливу на адресата з метою отримання від нього певних результатів, які потрібні промовцю.

З огляду на це, будь-яке висловлювання, яке може складати комунікативний акт, можна звести до форми:

I/We Villoc. You,

де дієслово *Villoc* відображає іллокутивний ефект, ефект впливу на адресата.

Слід зазначити, що будь-яке висловлювання, яке може складати комунікативний акт, має прагматичну компоненту (намір впливу на адресата) та пропозиційну компоненту (інформаційний зміст висловлювання). Іншими словами, будь-яке висловлювання про щось повідомляє (має пророзиційну компоненту) та має певну силу впливу на адресата (має прагматичну компоненту).

В цьому сенсі, оцінка у формі “X is good/bad” не є комунікативним актом, тому що вона позбавлена іллокутивного ефекту. Комунікативний акт, який містить оцінку, можна звести до форми:

I/We Villoc. You, that X is good/bad,

де “*I/We Villoc. You*” є прагматичною компонентою цього висловлювання, а “*X is good/bad*” є пропозиційною компонентою висловлювання. Оцінка завжди входить до пропозиції висловлювання [10, с. 7]. Наведемо приклад:

He is rather nervous. He is careless. I can't recommend you this specialist.

Поданий комунікативний акт можна звести до висловлювання:

I inform you, that he is a bad specialist,

де оцінка “*he is a bad specialist*” входить до пропозиції цього висловлювання, а прагматична компонента цього інформативного комунікативного акту зведена до форми “*I inform you*”.

Існують випадки, коли оцінні судження, які за своєю природою позбавлені прагматичної компоненти, можуть її набувати в межах певного дискурсу, залежно від прагнень і інтенцій промовця. Так, у ситуації з чітким розподілом соціальних ролей секретаря і начальника (боса) оцінке судження у формі ствердження “*The flowers are terrible*” набуває значення у формі команди “*Water the flowers!*”. В цьому випадку транспозиція ствердження у формі оцінного судження до форми спонування до дії не є прихованою в міру того, що між комунікантами є чіткий розподіл ролей і обов’язків, що кожний з них добре розуміє значення цієї фрази. Проте даний комунікативний акт, який містить оцінку, не є оцінним, за своєю

суттю, його іллокутивна сила – пряме спонування до дії. Вище зазначений комунікативний акт не є оцінним актом, але ж спонукальним, бо його призначення не розміщувати оцінний об'єкт на аксіологічній шкалі, але спонукати співрозмовника до дії.

Таким чином, за своєю природою оцінка, яка містить судження про щось позитивне/негативне, не має комунікативної компоненти і не може вважатися окремим оцінним комунікативним актом. Проте, вона може впливати на реалізацію іллокутивної сили певного комунікативного акту.

Як відомо, головне призначення оцінки – це розміщувати оцінний об'єкт на певному місці аксіологічної шкали, що для процесу комунікації набуває значення “спілкуватися / дистанціюватися”, “мати відношення / відсторонюватися” від оцінюваного об'єкта.

Таким чином, оцінка “*X is good/bad*”, яка надається оцінюваному об'єкту, може повторюватися багато разів і цим вплинути на співрозмовника, накопичуючи у нього або ж позитивне, або ж негативне ставлення до об'єкту, який підлягає оцінюванню. Як результат такого накопичення, співрозмовник може або ж орієнтуватися на співпрацю з оцінюваним об'єктом, або ж викреслити його з кола свого спілкування.

При цьому, оцінка “*X is good/bad*”, яка не є ані правдивою, ані надуманою, яка лише розміщує оцінюваний об'єкт на шкалі оцінок за уявленням суб'єкта оцінювання, може або ж накопичуватися, змінивши картину світу людини, котрій призначена ця оцінка, або ж залишитись лише точкою зору суб'єкта оцінки, яким в акті комунікації є промовець.

Як відомо, застарілі уявлення про світ змінюються досить повільно. Цей процес потребує часу. Цей процес не може бути безболісним, безконфліктним, особливо, якщо судження про об'єкт змінюється на протилежний.

Зміни в оцінній системі людини можуть призвести до зміни її уявлення про світ, а пізніше і, навіть, до зміни лінії її поведінки до оцінюваного об'єкту. Так спрацьовують технології впливу на людину у засобах масової комунікації: радіо, телебачення, Інтернет, преса та реклама.

Таким чином, оцінка, яка за своєю природою позбавлена прагматичної компоненти, не може вважатися окремим комунікативним актом. Проте, вона може впливати на реалізацію іллокутивної сили комунікативного акту, дистанціюючи або ж наближаючи оцінюваний об'єкт до кола спілкування учасників акту комунікації, формуючи позитивне/негативне ставлення до оцінюваного об'єкту. Але слід зазначити, що оцінне судження може залишитися поза увагою учасників комунікації, залишаючись однією з багатьох існуючих у світі точок зору, що є достатньо природнім.

Результати цієї роботи можуть бути корисними у подальшому розгляді скритих, непрямих комунікативних актів, у розгляді дискурсів як індивідуального, так і масового впливу на людини.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова – М.: Наука, 1988. – 339 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
3. Гончарова Н. В. Аксіологічна структура англійського діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови” / Н. В. Гончарова. – Київ, 2002. – 19 с.
4. Гулярь Т. Б. Комунікативні оціночні дії в іллокутивних і перлокутивних актах // Высказывание и дискурс в прагматическом аспекте / Сб. научн. тр. Киевск. ин-та ин. яз. – Киев, 1989. – С.30-34.
5. Гуменюк Н. Г. Дейкитические маркеры как фактор, влияющий на реализацию категории оценки в тексте (на материале англоязычной прессы и рекламы): Дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. Г. Гуменюк. – Киев, 1996. – 169 с.
6. Ивин А. А. Основание логики оценок./ А. А. Ивин. – М.: Изд-во МГУ, 1970. – 230 с.

7. Мирончук Т. А. Семантичні та прагматичні особливості виправдання в сучасній англійській мові: : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Т. А. Мирончук. – Київ, 1998. – 16 с.

8. Серль Дж. Что такое коммуникативный акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – М: Прогресс, 1986. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – С. 151-170.

9. Сорокин Ю. Е. Синтаксические конструкции приблизительной оценки в английском языке: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / Ю. Е. Сорокин. – М., 1988. – 24 с.

10. Федотова Е. И. Коммуникативно-функциональные и семантические особенности предложений оценочного типа в современном английском языке (объект оценки – адресат): Дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / Е. И. Федотова – Киев, 1987. – 207 с.

УДК 81'42(045)

ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Даниленко О. С.

У статті розглядаються існуючі в сучасній лінгвістиці осмислення поняття “політичний дискурс”, який може бути розглянутий завдяки синтезу лінгвістики і політики, що дозволяє виділити деякі особливості в розумінні даного явища, його природи і підходів до вивчення.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, політична лінгвістика, критичний дискурс-аналіз.

В статье рассматриваются существующие в современной лингвистике осмысления понятия “политический дискурс”, который может быть рассмотрен благодаря синтезу лингвистики и политики, что позволяет выделить некоторые особенности в понимании данного явления, его природы и подходов к изучению.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, политическая лингвистика, критический дискурс-анализ.

The article examines the understanding of “political discourse” concept existing in modern linguistics, which may be considered by the synthesis of linguistics and politics that allow to highlight some features in the understanding of this phenomenon, its nature and approaches to its study.

Key words: discourse, political discourse, political linguistics, critical discourse analysis.

На современном этапе развития общества языковую картину мира и языковое сознание людей определяет политический дискурс. Тесное единство политического мышления, политического коммуникативного действия и языковой формы делает политический дискурс объектом исследований таких дисциплин как политология, психология, философия, социология, экономика, теория коммуникации. В последние десятилетия эта область знания попала в сферу пристального внимания лингвистов.

Интерес к изучению политического дискурса привел к появлению нового направления в языкознании – политической лингвистики. “В череде событий 20-го века точкой отсчета для становления политической лингвистики стала I мировая война, которая привела к невиданным человеческим потерям и кардинальному изменению мироощущения человечества...” [5, с. 91]. После этого исторического события лингвисты заинтересовались “языком политики” [Там же].

Число трудов, посвященных дискурсу (в том числе и политическому дискурсу), насчитывает уже сотни научных исследований зарубежных и отечественных авторов, которые имеют определенный мировоззренческий и теоретико-методологический подход и свой оригинальный взгляд на проблему. Однако, по мнению Ю. И. Левшенко, совокупность подходов, существующих на данном этапе развития политической науки, сложно назвать строго оформленной научной дисциплиной. Правильнее будет считать это мировоззренческим направлением, интегрирующим разнообразные теоретические подходы и методы исследований мира политического [8, с. 101].

Огромное количество мнений по поводу понятия “политический дискурс” и методов его исследования является серьезным аргументом, подтверждающим стабильно высокий интерес к проблематике дискурса, а также актуальность данной статьи, целью которой является осуществить аналитический обзор теоретического наследия, касающегося этой проблематики.

Прежде всего необходимо рассмотреть следующие ключевые термины: “дискурс” и “политика”.

Так, Е. А. Карпухина под дискурсом понимает целенаправленное действие, которое зависит от экстралингвистических факторов; действие, представленное в лингвистическом плане и способное оказать влияние на сознание участников коммуникации [5, с. 91].

Дискурс включает в себя и отражает специфическое стечение следующих обстоятельств, при которых и для которых он был создан: коммуникативные намерения автора; взаимоотношения автора и адресатов; всевозможные обстоятельства, “значимые” и случайные; идеологию и стилистический климат эпохи в целом, конкретной среды, конкретных личностей, которым адресовано сообщение; жанровые и стилевые черты сообщения и коммуникативной ситуации; ассоциации с предыдущим опытом, попавшие в орбиту данного речевого действия [4, с. 275].

Учитывая данные факторы и обстоятельства, а также их комбинации с соответствующими лингвистическими средствами, выделяются определенные виды дискурса. С одной стороны, это национальные дискурсы (например, русский, английский, немецкий и т.д.), с другой – такие виды, как поэтический, научный, политический, экономический, педагогический. Главным критерием существования второй классификации является то, что все эти виды дискурса выделяются в рамках одного из национальных дискурсов. По мнению В. В. Красных, они “не есть отдельные типы дискурса, но лишь некоторые “модификации” последнего, определенным образом “адаптированные” в соответствии с той сферой, в которой он функционирует” [6, с.146].

Согласно классификации видов дискурса, предложенной В. И. Карасиком, дискурс разделяют на два основных типа: персональный (лично-ориентированный), в котором говорящий выступает как личность во всём богатстве своего внутреннего мира, и институциональный (статусно-ориентированный), в котором говорящий выступает как представитель определенного социального статуса [4, с. 5-20].

В основе первого типа дискурса лежат монологическое общение, стремление выйти на сокращенный его вид при близкой дистанции. А речевое взаимодействие представителей социальных групп друг с другом, т.е. общение в рамках статусно-ролевых отношений, подразумевает второй тип.

В применении к современному обществу выделяются следующие виды институционального дискурса: политический, дипломатический, административный, юридический, военный, педагогический, религиозный, мистический, медицинский, деловой, рекламный, спортивный, научный, сценический, массово-информационный.

Этот список не является строго фиксированным, как подчеркивает В. И. Карасик, его можно как изменить, так и расширить, поскольку общественные институты существенно отличаются друг от друга и не могут рассматриваться как однородные явления; они исторически изменчивы, могут сливаться друг с другом и возникать в качестве разновидностей в рамках того или другого типа [4, с. 5-20].

Переходя непосредственно к предмету нашего исследования – “политическому дискурсу”, следует отметить, что под “политикой” понимается наука; искусство; сфера деятельности; особый вид социальной коммуникации [5, с. 91].

Рассмотрев определения, данные политическому дискурсу различными авторами (Баранов 1997; Демьянков 2002; Паршин 1999; Почепцов 2000; Чудинов 2007; Шаховский 1998; Шейгал 2004 и др.), остановимся на определении, которое дал этому понятию в одной из своих статей О. В. Эпштейн: “Политический дискурс – это совокупность всех речевых актов, а также публичных правил, традиций и опыта, ситуативно детерминированных и выраженных в форме речевых образований, содержание, субъект и адресат которых относятся к сфере политики” [14, с. 151].

Под содержанием политического дискурса автор понимает сочетание всех его признаков, то есть признаков, общих для всех жанров данного дискурса и отличающих его от других типов дискурса. Создание четкой системы таких дистинктивных признаков является достаточно сложным, поскольку они

представляют собой подвижный каркас, особенности которого подчиняются типу и специфике конкретного дискурса.

Принимая во внимание классификации различных авторов (Алексеева 2001; Карасик 2004; Комаров 2003; Коньков 1996; Хлевова 1999), О. В. Эпштейн выделяет наиболее общие семантико-прагматические категории, т.е. присущие признаки, в составе политического дискурса: образ автора, адресативность, информативность, интенциональность, оценочность, конвенциональность, эмоциональность/ экспрессивность, модальность, интертекстуальность, социокультурную контекстность, форму коммуникации, средства коммуникации [14, с. 152].

Однако нельзя не упомянуть об индивидуальных признаках, свойственных только данному конкретному виду дискурса. Так, например, специфическими характеристиками политического дискурса являются агональность, агрессивность, идеологичность и театральность [14, с. 152-154].

Осмысление проблематики политического дискурса требует изучения уже накопленного опыта в данной области, знакомства с основными трактовками дискурса и анализа устоявшихся теоретико-методологических подходов. Интересные работы, которые определили развитие политической лингвистики на ближайшее десятилетие, появились в середине 90-х годов (Алтунян 1993, 1999; Проскуряков 1999; Шейгал 2000 и др.).

В 1956 году в серийном издании П. Ласлетта “Философия, политика и общество” были опубликованы первые результаты исследования политического дискурса [8, с. 101]. В 2003 году было опубликовано первое учебное пособие по новой дисциплине на русском языке – книга А. П. Чудинова “Политическая лингвистика” [9, с.43].

В разное время теоретиками направления, в центре внимания которого находится проблематика политического дискурса, выступали М. Фуко, Ш. Муфф, Э. Лаклау, Т. ван Дейк, Я. Торфинг, М. Пешо, П. Чилтон, К. Шаффнер, Д. Лакофф, среди отечественных исследователей – М. Ильина, Е. Шейгал и др.

Таким образом, за годы исследований сложилось несколько научно-методологических направлений, каждое из которых представляет оригинальную трактовку дискурса, его теоретическую модель и способы изучения.

Значительная часть теорий дискурса опирается на коммуникативный подход. Так, из планового развития теорий политической коммуникации, заложенных Г. Лассуэлом, П. Лазерсфельдом и др., возникает направление, в основе которого находится теория и практика политического дискурса. Корни теории данного дискурса также можно найти в работах последователей Франкфуртской школы, постмодернизма, социального конструктивизма и постструктурализма.

Критический дискурс-анализ, одно из значительных направлений, сложившееся в области теории политического дискурса, объединило таких блестящих исследователей как А. Грамши, Л. Альтюссер, М. Бахтин. Так, Грамши рассматривал идеологию как явление позитивное, с помощью которого можно создать новую культуру и объединить людей. Другой ученый, М. Бахтин, активно занимался исследованиями языка, рассматривая его как инструмент идеологической и политической борьбы [8, с.101-102].

Особый вклад в развитие направления критического дискурс-анализа вносит немецкая школа, которая рассматривала проблемы использования лингвистических конструктов для достижения политических целей [7, с. 59-75].

Исследователи О. Русакова и Е. Ишменев выделяют несколько течений внутри этого широкого и в определенном смысле мировоззренческого направления [10, с.10-28]: французский дискурс-анализ (М. Пешо, П. Серио, Э. П. Орланди, Ж.-Ж. Куртин, Д. Мальдидье); критическая лингвистика (Р. Фаулер, Б. Ходж); социальная семиотика (Г. Кресс, В. Лиуэн, Л. Чоулиораки); социокультурный дискурс-анализ (Н. Фэркло, Р. Водак); социокогнитивный дискурс-анализ (Т. А. ван Дейк).

Ученые всех направлений исследуют проблему использования языка как инструмента социального контроля и власти над обществом.

Представители критического дискурс-анализа широко используют лингвистические методы в исследованиях, делая акцент на изучении текста и речи с

целью выявления практик манипулирования общественным мнением. В работах Г. Кресса встречается мысль о том, что идеологическая позиция реализуется с помощью текстовой синтаксической структуры [8, с. 102-103].

Одни из самых известных представителей критического дискурс-анализа Н. Фэркло и Р. Водак в одной из причин бурного развития направления видят увеличение контактов политических деятелей (либо институтов) с массовой аудиторией посредством масс-медиа [8, с. 102-103]. Иными словами, в настоящее время контакт между представителем власти и обществом напрямую затруднен, приходится привлекать к участию информационные ресурсы, которые подразумевают использование текста, заключенного в продуманный контекст.

Другое направление, которое хотелось бы затронуть в данной статье – социальные теории П. Бурдьё и Ю. Хабермаса.

Бурдьё П. вводит в терминологию своей теории понятие габитуса, которое в определенном смысле означает способность говорящего посредством языка воплотить потенциальные намерения в реальность. Таким образом, политический дискурс для Бурдьё – инструмент реализации интересов [2].

Хабермас Ю. рассматривал понятие дискурса в рамках социально-коммуникативного подхода и создал некую идеальную ситуацию дискурсного общения, в которой стороны приходят к консенсусу.

Нельзя оставить без внимания такое широкое и значимое направление как постмодернизм, которое представило миру не один оригинальный подход, максимально расширив трактовку понятия “дискурс”. Максималистское утверждение о том, что “все есть дискурс” вышло из-под пера представителя именно этого направления [10, с. 14].

Один из самых популярных ученых, мысливших в рамках данного направления, М. Фуко, трактует дискурс с точки зрения интерпретации его как властного ресурса, воспроизводящего отношения доминирования и способствующего поддержанию неравенства в обществе.

Отдельного рассмотрения заслуживает дискурсная теория Э. Лаклау и Ш. Муфф, которые доказывают, что в пределах политического дискурса происходит формирование идеологии путем изменения структуры языка. Политика представляет собой сферу, конструирующую и трансформирующую социальную реальность, а общество – это открытая, изменяющаяся система, в которой присутствует множество значений. Дискурсы постоянно находятся в борьбе за право придания тем или иным событиям определенных значений.

Лаклау и Муфф пытались понять, каким образом происходит присвоение того или иного значения социальному феномену, т.е. как происходит трансформация дискурса.

Еще один известный исследователь политической реальности – Я. Торфинг отрицал в духе постмодернизма понятие объективной истины. По его мнению, существующий социальный порядок является результатом дискурсивного конструирования, которое решает, что есть истина: “Дискурс есть результат гегемонистских артикуляций, цель которых – установление как политического, так и морально-интеллектуального лидерства в обществе” [8, с. 105].

В среде ученых, изучающих дискурс, широко известно имя исследователя Е. Шейгал, которая выделяет два методологических течения: дескриптивное и критическое [13]. Дескриптивное направление изучает текст, его содержание, а также языковые приемы и методы, применяемые в политической среде. Критический анализ пытается найти корни социального неравенства в языке.

По мнению исследователя, политический дискурс представляет собой институциональное общение, которое в отличие от лично-ориентированного использует собственную систему знаков (терминологию, фразеологизмы и т.д.).

Итак, можно сказать, что середина XX века стала важным этапом в развитии гуманитарных дисциплин. Проведенный анализ убедительно демонстрирует, что в области исследований политического дискурса идет активное накопление и осмысление теоретической базы. При этом четко просматриваются тенденции усиления связи между политическими и языковыми явлениями, а также более глубокой специализации теорий политического дискурса.

Теоретический обзор работ, посвященных политическому дискурсу, ставит перед нами новые вопросы, связанные с влиянием феномена на конкретные социально-политические процессы и практики, а богатый теоретический фундамент дает плодотворную почву для постановки новых задач и дальнейшего научного поиска.

Литература

1. Будаев Э. В., Чудинов А. П. Современная политическая лингвистика [Электронный ресурс] / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/budaev-chudinov-06a.htm>.
2. Бурдые П. Структура, габитус, практика [Электронный ресурс] / П. Бурдые // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т.1. – № 2. – Режим доступа: <http://www.old.jourssa.ru/1998/2/4bourd.html>.
3. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32–43. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru>.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс. / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 447 с.
5. Карпухина Е. А. Специфика политического дискурса [Электронный ресурс] / Е. А. Карпухина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2011. – № 4. – С. 91-93. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/2/2011/4/23.html>.
6. Красных В. В. Структура коммуникации в свете лингво-когнитивного подхода: коммуникативный акт, дискурс, текст : дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19. – Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика / В. В. Красных. – М., 1999. – 188 с.
7. Крючкова Г. Б. Язык политики в работах ученых ГДР / Г. Б. Крючкова // Язык как средство идеологического воздействия. – М., 1983. – С. 59–75.
8. Левшенко Ю. И. Политический дискурс: Аналитический обзор теоретико-методологических подходов [Электронный ресурс] / Ю. И. Левшенко // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики – Тамбов : Грамота, 2012. – № 7. – Ч.2. – С. 100-108. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/3/2012/7-2/25.html>.
9. Маслова В. А. Политический дискурс: Языковые игры или игры в слова? / В. А. Маслова // Политическая лингвистика. – Вып. 1(24). – Екатеринбург, 2008. – С. 43-48
10. Русакова О. Ф. Современные теории дискурса. Опыт классификаций / О. Ф. Русакова // Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ. – Екатеринбург : Дискурс-Пи, 2006. – С. 10-28.
11. Стризое А. Л. Политика и общество: социально-философские аспекты взаимодействия [Электронный ресурс] / А. Л. Стризое – Режим доступа: http://www.society.polbu.ru/strizoe_politics/ch08_i.html.
12. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации [Электронный ресурс] / А. П. Чудинов. – Москва: Флинта, 2006. – 254 с. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-03a.htm>.
13. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал.– М. : Гнозис, 2004. – 324 с.
14. Эпштейн О. В. Семантико-прагматические и коммуникативно-функциональные категории политического дискурса [Электронный ресурс] / О. В. Эпштейн // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2008. – № 2. – С. 150-156. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/2/2008/2/55.html>.

УДК 811.111'23

COGNITIVE DEVELOPMENT AND MORAL DECISION MAKING**Demidov D.**

У статті розглядаються когнітивні аспекти прийняття моральних рішень. Зокрема, розглядається теорія когнітивного розвитку, запропонована американським психологом Л. Колбергом, та можливість її застосування до аналізу міркувань у процесі прийняття рішення.

Ключові слова: когнітивний розвиток, прийняття рішень, особистість, лінгвістика, психологія.

В статье рассматриваются когнитивные аспекты принятия моральных решений. В частности, рассматривается теория когнитивного развития, предложенная американским психологом Л. Колбергом, и возможность её использования при анализе рассуждений в процессе принятия решения.

Ключевые слова: когнитивное развитие, принятие решений, личность, лингвистика, психология.

The article deals with the cognitive aspects of moral decision making. In particular, the theory of cognitive development proposed by American psychologist L. Kohlberg is examined, which could be applicable to the analysis of reasoning in the decision making process.

Key words: cognitive development, decision making, an individual, linguistics, psychology.

Moral decision is understood as an intellectual phase of moral choice, rational procedure of moral consciousness determining the choice of an act to be performed with preference for certain moral values and rules. The main stages of the procedure of making a moral decision are the following: analysis of the moral situation, formulation of its problems, comparison of possible alternative acts, evaluation of the consequences, adopting a decision. Moral reason is a well developed ability of an individual to interpret social reality and him/herself in terms of moral and general values. For moral reason, reality is not a predetermined order of things, or a closed system, but an open process which requires of an individual not only understanding of the existing situation but the ability to critically evaluate it, to transform and create fundamentally different possibilities. Moral reason synthesizes cognitive and socially creative moral culture, which presupposes man's broader and richer inner world [1].

The purpose of the article is to consider the cognitive aspects of moral reasoning.

Although moral reasoning is an interesting object for research from the cognitive and linguistic perspective, little attention has been paid to the analysis of moral reasoning. Zvada Oksana used the frame analysis to analyze the concept of morality [4]. But she paid more attention to the analysis of external dialogue not the internal one. Kohlberg, psychologist, who taught education and social psychology at the University of Chicago and at Harvard (1968-87), developed the theory of moral development, and analyzed the moral reasoning in the internal dialogue. He used the cognitive-structural perspectives on development, and focused on moral development, a specific component of cognitive development that deals with how people make decisions that affect their lives and lives of others. Based on Piagetian principles, Kohlberg developed the typology of three distinct levels of moral judgment, and two related stages within each of these levels. Kohlberg (1972) stated: "The principle central to the development of moral judgment ...is that of justice. Justice, the primary regard for the value and equality of all human beings, and for reciprocity in human relations, is a basic and human standard" [5, p. 14].

Theory of moral development is the result of a 20-year longitudinal study. Subjects were 58 boys aged 10, 13, and 16 at time 1 and were approximately equally divided at each age by social class and sociometric status. Sociometric and

socioeconomic groups were equalized for intelligence. The study included six testing times - the original interview and five follow-up interviews administered at 3-4-year intervals. Subjects were interviewed first in 1955-56; the last set of interviews (including 35 subjects) was completed in 1976-77. At each testing time subjects were individually interviewed on their judgments about nine hypothetical moral dilemmas. Each dilemma was followed by 9-12 standardized probe questions designed to elicit justifications, elaboration, and clarifications of the subject's moral judgment [3, p. 7]. The example of the dilemma and questions are:

In Europe, a woman was near death from a special kind of cancer. There was one drug that the doctors thought might save her. It was a form of radium that a druggist in the same town had recently discovered. The drug was expensive to make, but the druggist was charging 10 times what the drug cost him to make. He paid \$200 for the radium and charged \$2000 for a small dose of the drug. The sick woman's husband, Heinz, went to everyone he knew to borrow the money, but he could only get together about \$1000, which is half of what it cost. He told the druggist that his wife was dying and asked him to sell it cheaper or let him pay later. But the druggist said, "No, I discovered the drug and I'm going to make money from it." So Heinz gets desperate and considers breaking into the man's store to steal the man's store to steal the drug for his wife.

1. Should Heinz steal the drug?

1a. Why or why not?

Based on his study Kohlberg saw moral development as representing the transformations that occur in a person's form or structure of thought. At the core of Kohlberg's theory is the claim that moral reasoning develops through a six-stage sequence grouped into three levels. Levels are considered from the socio-moral perspective, which refers to the point of view the individual takes in defining both social facts and sociomoral values, or "oughts" [6, p. 177]. The three major levels of social perspective are postulated corresponding to the three major levels of moral judgment.

<i>Moral Judgement</i>	<i>Social Perspective</i>
I. Preconventional	Concrete individual perspective
II. Conventional	Member-of-society perspective
III. Postconventional, or principled	Prior-to-society perspective

Stages are considered to be distinct or qualitative differences in individual's modes of thinking or of solving the same problem at different ages. Each of these different and sequential modes of thought forms a "structured whole" [7]. The concept of structure implies that consistent logic or form of reasoning can be abstracted from the content of an individual's responses to a variety of situations. Moral development may be defined in terms of the qualitative reorganization of the individual's pattern of thought rather than the learning of new content. The developing child becomes better able to understand and integrate diverse points of view on a moral conflict situation and to take more of the relevant situational factors into account. Each stage of development then is a better cognitive organization than the one before it, one that takes account of everything present in the previous stage but making new distinctions and organizes them into a more comprehensive or more equilibrated structure [3, p. 26]. Kohlberg believed that under normal environmental conditions the direction of moral change will always be upward. There will be no stage skipping, and an individual's thinking will be at a single dominant stage across varying content, though use of the adjacent stage may also be expected [3, p. 2].

The stages are defined in the following manner:

Level A. Preconventional Level.

Stage 1. The Stage of Punishment and Obedience

What is Right?

To avoid breaking rules backed by punishment, obedience for its own sake, and avoiding physical damage to persons or property.

Reasons for Doing Right

Avoidance of punishment and the superior power of authorities.

Social Perspective

This stage takes an egocentric point of view. A person at this stage doesn't consider the interests of others or recognize they differ from actor's, and doesn't relate two points of view. Actions are judged in terms of physical consequences rather than in terms of psychological interests of others" [6, p. 409-412].

For example:

Pro: If you let your wife die, you will get in trouble. You'll be blamed for not spending the money to save her, and there'll be an investigation of you and the druggist for your wife's death.

Con: You shouldn't steal the drug because you'll be caught and sent to jail if you do. If you do get away, your conscience would bother you thinking how the police would catch up with you at any time" [6, p. 121].

Stage 2. The Stage of Individual Instrumental Purpose and Exchange

What is Right?

Following rules only when it is to someone's immediate interest; acting to meet one's own interests and needs and letting others do the same. Right is also what's fair, what's an equal exchange, a deal, an agreement.

Reasons for Doing Right

To serve one's own needs or interests in a world where you have to recognize that other people have their interests too.

Social Perspective

This stage takes a concrete individualistic perspective. A person at this stage separates own interests and points of view from those of authorities and others" [6, p. 409-412].

For example:

Pro: If you do happen to get caught, you could give the drug back and you wouldn't get much of a sentence. It wouldn't/ bother you much to serve a little jail term, if you have your wife when you get back.

Con: He may not get much of a jail term if he steals the drug, but his wife will probably die before he gets out, so it won't do him much good. If his wife dies, he shouldn't blame himself it wasn't his fault she has cancer" [6, p. 121-122].

Level B. Conventional Level.

Stage 3. The Stage of Mutual Interpersonal Expectations, Relationships, and conformity

What is Right?

Living up to what is expected by people close to you or what people generally expect of people in your role as son, brother friend, etc. "Being good" is important and means having good motives, showing concern about others. It also means keeping mutual relationships, such as trust, loyalty, respect, and gratitude.

Reasons for Doing Right

The need to be good person in your own eyes and those of others. Your caring for others. Belief in the Golden Rule. Desire to maintain rules and authority, which support stereotypical good behavior.

Social Perspective

This stage takes the perspective of the individual in relationship to other individuals. A person at this stage is aware of shared feelings, agreements, and expectations, which take primacy over individual interests. The person relates points of view through the "concrete Golden Rule", putting oneself in other person's shoes. He or she does not consider generalized "system" perspective" [6, p. 409-412].

For example:

Pro: No one will think you're bad if you steal the drug, but your family will think you're an inhuman husband if you don't. If you let your wife die, you'll never be able to look anybody in the face again.

Con: It isn't just the druggist who will think you're a criminal, everyone else will too. After you steal it, you'll feel bad thinking how you've brought dishonor on your family and yourself; you won't be able to face anyone again" [6, p. 121-122].

Stage 4. The Stage of Social System and Conscience Maintenance

What is Right?

Fulfilling the actual duties to which you have agreed. Laws are to be upheld except in extreme cases where they conflict with other fixed social duties. Right is also contributing to society, the group, or institution.

Reasons for Doing Right

To keep the institutions going as a whole, to avoid the breakdown in the system "if everyone did it", or the imperative of conscience to meet one's defined obligations.

Social Perspective

This stage differentiates societal point of view from interpersonal agreement or motives. A person at this stage takes the viewpoint of the system, which defines roles and rules. He or she considers individual relations in terms of place in the system" [6, p. 409-412].

Example:

Q. - Why shouldn't you steal from a store?

A. – It's a matter of law. It's one of our rules that we're trying to help protect everyone, protect property, not just to protect a store. It's something that's needed in our society. If we didn't have these laws, people would steal, they wouldn't have to work for a living and our whole society would get out of kilter.

Joe is concerned about keeping the law, and his reason for being concerned is the good of society as a whole [6, p. 177].

Level C. Postconventional and Principled Level.

Stage 5. The Stage of Prior Rights and Social Contract or Utility

What is Right?

Being aware of the fact that people hold a variety of values and opinions that most values and rules are relative to one's group. These "relative" rules should usually be upheld, however, in the interest of impartiality and because they are the social contract.

Reasons for Doing Right

A sense of obligation to law because of one's social contract to make and abide by laws for the welfare of all and for the protection of all people's rights. A feeling of contractual commitment, freely entered upon, to family, friendship, trust and work obligations. Concern that laws and duties be based on rational calculation of overall utility, "the greatest good for the greatest number."

Social Perspective

This stage takes a prior-to-society perspective – that of a rational individual aware of values and rights prior to social attachments and contracts. The person integrates perspectives by formal mechanisms of agreement, contract, objective impartiality, and due process. He or she considers the moral point of view and the legal point of view, recognizes they conflict, and finds it difficult to integrate them" [6, p. 409-412].

For example

"Joe, an advanced Stage 5, says with regard to Heinz dilemma of whether to steal the drug to save his wife:

Usually the moral and the legal standpoints coincide. Here they conflict. The judge should weigh the moral standpoint more.

For Joe, the moral point of view is not yet something prior to the legal point of view. Both law and morality for Joe derive from individual rights and values, and both are more or less on an equal plane" [6, p. 182].

Stage 6. The Stage of Universal Ethical Principles

What is Right?

Following self-chosen ethical principles. Particular laws or social agreements are usually valid because they rest on such principles. When laws violate these principles, one acts in accordance with the principle. Principles are universal principles of justice: the equality of human rights and respect for the dignity of human beings as individual persons.

Reasons for Doing Right

The belief as a rational person in the validity of universal moral principles, and a sense of personal commitment to them.

Social Perspective

This stage takes the perspective of a moral point of view from which social arrangements derive or on which they are grounded. The perspective is that of any rational individual recognizing the nature of morality or the basic moral premise of respect for other persons as ends not means” [6, p. 409-412].

For example:

“It is wrong legally but right morally. Systems of law are valid only insofar as they reflect the sort of moral law all rational people can accept. One must consider the personal justice involved, which is the root of the social contract. The ground of creating a society is individual justice, the right of every person to an equal consideration of his claims in every situation, not just those, which can be codified in law. Personal justice means, “Treat each person as an end, not a means” [6, p. 183].

Kohlberg found that none of the subjects reached stage 4 without having attended some college, and none reached the 4/5 level without having completed college. This does not imply that college study is always necessary for development of consolidated stage 4 or movement to stage 5. In an era or a culture with less emphasis on formal education or less accessibility to college, one might find many self-educated people at stage 4 or 5. However, the relationship does suggest that development to the higher stages is facilitated by educational experience [3, p. 71].

Kohlberg stressed that one has to be cognitively mature to reason morally, but “you can be smart and never reason morally” [6, p. 138]. He also pointed out that “the sequence is not dependent on a particular religion or on any religion at all in the usual sense. I found no important differences in the development of moral thinking among Catholics, Protestants, Jews, Buddhists, Moslems, and atheists” [6, p. 25].

He also explored moral development in Turkey, Taiwan, and Mexico, and concluded that “... a stage concept implies universality of sequence under varying cultural conditions. It implies that moral development is not merely a matter of learning the verbal values or rules of the child's culture but reflects something more universal in development, something that would occur in any culture” [6, p. 122].

Kohlberg's theory has several weak points such as, for example:

1. Use of hard stage model;
2. Claim of cultural universality;
3. Exclusive focus on justice issues as the basis of moral reasoning;
4. Some have suggested women conceive of moral issues in terms of care-giving and relationships rather than justice as in Kohlberg's scheme. But available studies have mixed results [2].

However, Kohlberg's theory suggests an interesting approach to analyzing the reasoning in decision making, and defining the moral aspects of the decision made. For example, President of the USA, George W. Bush in his interview to NBC News, on February, 7, 2004, explains his decision to start the war with Iraq in the following way:

“Well, because he had the capacity to have a weapon, make a weapon. We thought he had weapons. The international community thought he had weapons. But he had the capacity to make a weapon and then let that weapon fall into the hands of a shadowy terrorist network.

It's important for people to understand the context in which I made a decision here in the Oval Office. I'm dealing with a world in which we have gotten struck by terrorists with airplanes, and we get intelligence saying that there is, you know, we want to harm America. And the worst nightmare scenario for any president is to realize that these kind of terrorist networks had the capacity to arm up with some of these deadly weapons, and then strike us.

And the President of the United States' most solemn responsibility is to keep this country secure. And the man was a threat, and we dealt with him, and we dealt with him because we cannot hope for the best. We can't say, “Let's don't deal with Saddam Hussein. Let's hope he changes his stripes, or let's trust in the goodwill of Saddam Hussein. Let's let us, kind of, try to contain him.” Containment doesn't work with a man who is a madman”.

Analyzing his explanation we can see that President Bush takes an egocentric point of view. He doesn't consider the interests of others or recognize they differ from

his, and does not relate two points of view. Actions are judged in terms of physical consequences rather than in terms of psychological interests of others. However, in his explanation of making decision on stem cell research he shows a higher stage of moral reasoning. He takes the perspective of a moral point of view from which social arrangements derive or on which they are grounded.

The perspective is that of any rational individual recognizing the nature of morality or the basic moral premise of respect for other persons as ends not means:

“And while we must devote enormous energy to conquering disease, it is equally important that we pay attention to the moral concerns raised by the new frontier of human embryo stem cell research. Even the most noble ends do not justify any means” (2006 MSNBC Interactive. President Discusses Stem Cell Research).

As those examples show, the same person can take different perspectives in moral reasoning. The idea of higher stage moral reasoning is that you are able to carry on a conversation in your mind that involves both a “self” that represents you and “others” who stand for those people. And the connection of moral reasoning with the individual's inner world and the issue requires further investigation.

References

1. Ado A. V. A dictionary of Ethics / Anatolii Vasilievich Ado. – M. : Progress Publishers, 1990. – 455 p.
2. Bruess B. J. The debate continues: Are there gender differences in moral reasoning as defined by Kohlberg? / B. J. Bruess, F. C. Pearson // *College Student Affairs Journal*. – Spring 2002. – P. 48 – 64.
3. Colby A. Longitudinal Study of Moral Judgment. / A. Colby, L. Kohlberg, J. Gibbs, M. Lieberman // *Monographs of the Society for Research in Child Development*. – 1983. – Vol. 48. – № 1–2. – 124 p.
4. Звада О. В. Фрейм “morality” и его объективизация в языке: на материале английского языка : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Звада Оксана Викторовна. – Иркутск, 2003. – 173 с.
5. Kohlberg L. A cognitive-developmental approach to moral education / L. Kohlberg // *Humanist*. – 1972. – № 6. – P. 13 – 16.
6. Kohlberg L. *Essays on moral development: Vol. 2. The psychology of moral development.* / L. Kohlberg. – San Francisco : Harper & Row, 1983. – 586 p.
7. Kohlberg L. Stage and sequence: the cognitive-developmental approach to socialization / L. Kohlberg // *Handbook of socialization theory and research*. – Chicago : Rand-McNally, 1969. – P. 352 – 353.

УДК 81'27

МІЖКУЛЬТУРНЕ СПІЛКУВАННЯ І НАЦІОНАЛЬНА МОВНА СВІДОМІСТЬ**Дем'яненко О. Є.**

У статті досліджено питання формування національної мовної свідомості та взаємини конкретних лінгвокультур в умовах міжкультурного спілкування. Розглянуто структуру мовної особистості, взаємозалежність між мовною і національною свідомістю.

Ключові слова: мовна особистість, національна мовна свідомість, міжкультурне спілкування, національна культура, комунікативна особистість, структура мовної особистості.

В статье рассматривается вопрос формирования национального языкового сознания и взаимоотношения конкретных лингвокультур в условиях межкультурного общения. Рассмотрена структура языковой личности, взаимозависимость между языковым и национальным сознанием.

Ключевые слова: языковая личность, национальное языковое сознание, межкультурное общение, национальная культура, коммуникативная личность, структура языковой личности.

The article investigates the issue of a formation of national language awareness and the relationship of language specific lingvocultures in terms of intercultural communication. The structure of a linguistic personality, the relationship between the linguistic and national identity is revealed.

Key words: linguistic personality, national linguistic awareness, intercultural communication, national culture, communicative personality, structure of a linguistic personality.

У процесі міжкультурного спілкування мовні особистості користуються мовою як засобом вираження національно-культурної свідомості. Ґрунтовне вивчення мовної особистості як предмета комплексного дослідження уможливує значний прогрес у вирішенні актуальних проблем на стику таких наук, як психолінгвістика (феномен білінгвізму та його психологічні механізми), соціальна психологія (проблеми комунікації і спілкування), етнічна психологія (проблеми етнічної свідомості, національного характеру, національно-культурного простору, формування міжетнічної толерантності), а також педагогічна й вікова психологія.

За словом рідної мови стоїть безліч знань та умінь, пов'язаних з культурним предметом, яке це слово позначає, а коли ми переходимо на мову іншої культури, то ми можемо засвоїти, як правило, тільки знання. Слово рідної мови несе в собі живу дію, а слово чужої мови ні. Індивідуальна свідомість формується через дії з предметами за правилами даної культури шляхом засвоєння різних видів значень: операційних, предметних і вербальних. Отже, значення належать культурі, особистості, яка опановує цю культуру, але не мові як зовнішній формальній структурі.

Метою статті є дослідження проблеми міжкультурного спілкування і національної мовної свідомості, специфіки спілкування при культурному і мовному різноманітті.

Все більше науковців звертається до теорії і практики міжкультурної комунікації, оскільки очевидно, що для вирішення проблем міжкультурного спілкування необхідно об'єднати зусилля представників різних наук. Так, важливим для міжкультурної комунікації є розгляд питання взаємовпливу мови і культури у психолінгвістиці (І. Н. Горєлов, О. О. Залєвська, О. О. Леонтьєв, К. Ф. Сєдов та ін.) і соціолінгвістиці (В. І. Карасик, Н. Б. Мечковська, А. Д. Швейцер та ін), а також такими міждисциплінарними науками, як етнопсихолінгвістика і лінгво-соціопсихологія.

Дослідження механізмів розуміння (Г. І. Богін, В. З. Дем'янков, О. О. Залєвська та ін.) дозволяє робити висновки про те, як контактують лінгвокультури, як

вони обмінюються інформацією в процесі міжкультурного спілкування. Велике значення має розгляд національно-специфічних особливостей мовної картини світу, а також співвідношення мови та національної самосвідомості (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, В. В. Гак, Н. В. Уфимцева та ін.). Крім того, у лінгвістичній науці добре розроблений ряд понять, що мають безсумнівне значення для теорії міжкультурної комунікації. До таких понять належить поняття “мовна особистість” (Ю. Д. Апресян, Г. І. Богін, В. Г. Гак, Ю. М. Караулов, М. В. Китайгородська та ін.).

Виклад основного матеріалу. Концепція В. І. Карасика базується на нерозривному зв'язку етнокультурних і соціокультурних основ в людині, з одного боку, та індивідуальних особливостей, з іншого. Отже, під мовною особистістю В. І. Карасик розуміє особистість комунікативну, “узагальнений образ носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок і поведінкових реакцій” [2, с. 9-19].

У структурі мовної особистості особливе місце належить цінностям – найбільш фундаментальним характеристикам культури. Цінності лежать в основі оцінки тих переваг, які людина робить, характеризуючи предмети, якості, події. З цієї точки зору здається виправданим розділити цінності на зовнішні і внутрішні, маючи на увазі, що між зовнішніми (соціально-зумовленими) і внутрішніми (персонально-зумовленими) цінностями немає чіткої межі. Так, протиставляються цінності індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, етнічні та загальнолюдські. Проте з лінгвістичної точки зору найбільший інтерес представляють ті явища, які зафіксовані в мові, насамперед, в її лексиці та фразеології [2, с. 116-144].

Залевська О. О., науковець яка багато років присвятила дослідженням у галузі двомовності, розглядає питання про те, як науковці називають людину, яка володіє або опановує другу мову. “Спочатку було прийнято називати таку людину *білінгвом*, далі стали говорити про *двомовного індивіда*, а тепер говорять про *вторинну мовну особистість*, про *суб'єкт міжкультурної комунікації*, про *бікультурного суб'єкта комунікації*, про *комунікативну особистість штучного білінгва* і т. п. Виникає питання: що ж змінилося при переході на інші терміни? Звичайно, кожен з них робить акцент на якійсь окремій властивості білінгва. Так, термін двомовний індивід вказує на кількість мов і протиставляє індивідуальну двомовність колективній. Термін вторинна мовна особистість, з одного боку, протиставляє білінгва монолінгву і передбачає певний вплив попереднього досвіду на оволодіння новою мовою та іншою культурою, а з іншого боку, начебто трактує його як особистість з усіма передбаченими наслідками. У той же час всі складні терміни, що включають посилення на комунікацію, в певній мірі редукують діяльність білінгва до взаємодії під час спілкування, залишаючи за рамками цього визначення пізнавальну активність, без якої неможлива ніяка комунікація. У разі, коли йдеться про комунікативну особистість штучного білінгва, до вищесказаного додається також протиставлення штучної двомовності природній. Цілком очевидно, що жоден з названих і подібних їм термінів не є самодостатнім і остаточним” [1, с. 10].

Мовна особистість в умовах міжкультурного спілкування може розглядатися як узагальнений образ носія культурних, мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок і поведінкових реакцій. Щодо комунікативної особистості можна виділити ціннісний, пізнавальний і поведінковий плани цього поняття.

За Ю. М. Карауловим, “ціннісний план комунікативної особистості містить етичні утилітарні норми поведінки, властиві певному етносу в певний період. Ці норми закріплені в моральному кодексі народу, відображають історію й світосприйняття людей, об'єднаних культурою і мовою. Моральний кодекс народу в мові виражається лише частково. До числа мовних (комунікативних) індексів такого кодексу належать універсальні висловлювання та інші прецедентні тексти, які складають культурний контекст, зрозумілий середньому носію мови, правила етикету, комунікативні стратегії ввічливості, оцінні значення слів, включаючи загальнолюдські цінності, етичні та утилітарні; цінності, властиві певному типу цивілізації; цінності, що характеризують певний етнос, а також підгрупи всередині етносу (такі етногрупові цінності лінгвістично виявляються в регіолектах і соціолектах)” [3, с. 105].

Так, ще в 1996 році О. О. Леонтьєв наголошував, що слід викладати мову як відображення соціокультурної реальності. “Культурну специфіку спільноти, мову якої ми викладаємо, складає в більшій мірі система змістових одиниць, що конструює образ світу і виступає в діяльності як орієнтовна основа, ніж система мовленнєвого реагування або утворення мовлення. Цей образ світу побудований не з вербальних, а скоріше, з предметних значень ... Ми не повинні викладати мову як формальну систему: викладатися повинні власне значення, які конституують образ світу, притаманний новій культурі... Під ім'ям мови ми викладаємо культуру!” [4, с. 43].

Проблеми, що не вирішені. З поширенням міжкультурних контактів виникає гостра потреба не тільки в розгляді проблем конкретно міжкультурної комунікації, але й у дослідженнях, присвячених взаєминам конкретних лінгвокультур. На жаль, такі роботи нечисленні.

Тарасов Є. Ф. дійшов важливого висновку: немає однакових національних культур, більше того, немає однакових образів свідомості, що відображають однакові або навіть один і той же культурний предмет. Якби навіть культурний предмет був перенесений з однієї національної культури в іншу, то в такому випадку почуттєвий образ мав би бути однаковим, але цього не відбувається, тому що для його формування використовуються не тільки перцептивні дані, отримані в процесі почуттєвого сприйняття цього предмета, але й апріорні знання (перцептивні еталони), які містять концептуальні, культурні за природою, знання. Розумовий образ цього предмета, перенесеного з однієї культури в іншу, завжди несе в собі елементи національно-культурної специфіки. Отже, нові знання при осягненні чужої культури формуються особистістю тільки тоді, коли її спонукає до цього необхідність шукати відмінності між образами своєї і чужої культури і з'ясувати суть цих відмінностей. При такому способі пізнання чужої культури потрібно пам'ятати, що нові знання про неї формуються зі старих знань суб'єкта аналізу [6, с. 19].

Спілкування в рамках рідної культури – це постійна взаємодія двох мов, постійний переклад з внутрішньої мови на зовнішню (під час мовлення) і з зовнішньої мови на внутрішню (під час розуміння). Оволодіння другою мовою за межами культурного середовища цієї мови призводить лише до білінгвізму, а не до бікультурності, оскільки мовна особистість опановує лише зовнішню мову даної культури. Знання, з якими працює внутрішня мова, належать рідній культурі, і у випадку штучного білінгвізму формується лише вміння перекладати знання, що належать рідній культурі, на зовнішню мову іншої культури. У цьому і криються основні труднощі міжкультурного спілкування, адже у чужій культурі білінгв неминуче користується знаннями, отриманими в рідній культурі. У людини немає іншого інструмента для пізнання світу крім рідної культури [8, с. 129-132].

Специфіка спілкування при використанні конкретної національної мови полягає: 1) у специфіці побудови мовного ланцюга, здійснюваного за граматичними правилами цієї мови, і 2) в специфіці образів свідомості, які відображають предмети конкретної національної культури. Отже, для досягнення взаєморозуміння необхідно, щоб комуніканти володіли 1) спільністю знань про використовувану мову (і спільністю навичок мовленнєвого спілкування), а також 2) спільністю знань про світ у формі образів свідомостей. Так, носії різних мов розумітимуть один одного в тій мірі, в якій образи їх свідомостей перетинаються, розбіжність цих образів буде служити причиною неминучого непорозуміння під час міжкультурного спілкування. Отже, є підстави вважати, що головна причина непорозуміння під час міжкультурного спілкування не відмінність мов – сформувані навички говоріння (письма) і слухання (читання) відносно просто, – а відмінність національних свідомостей комунікантів [7, с. 40].

Соціальна функція мови полягає в тому, що вона існує насамперед у мовній свідомості: колективній або індивідуальній. Відповідно мовний колектив, з одного боку, і конкретна особистість, з іншого боку, є носіями мовної культури. Колектив, як і етнос, нація, особистість є своєрідними точками на умовній шкалі мовної свідомості. Носієм мовної свідомості є мовна особистість, тобто людина, яка живе в конкретному мовному просторі – у спілкуванні, в стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, у значеннях мовних одиниць і текстів.

На думку П. О. Селігея, існує певна взаємозалежність між мовною і національною свідомістю. В етносу, який розмовляє мовою, відмінною від мов інших етносів, неминуче пробуджується відчуття власної самобутності. У цьому сенсі мова постає одним із вирішальних і, можливо, найперших історичних чинників формування національної свідомості. І навпаки, занепад мови, лінгвоцит майже завжди призводять до її спотворення й розпаду. З іншого боку, наявність окремої згуртованої національної спільноти плекає самобутність мови [5, с. 14].

Висновки. Отже, національна мовна свідомість об'єднує народ у культурному, суспільному, політичному житті. Мова стає об'єктивним об'єднуючим фактором для нації. Щодо питання про співвідношення мови й етносу в науці немає одностайної думки, тому що проблема співвідношення мови та етносу охоплює велику кількість складних питань, серед яких передусім питання національної мовної самосвідомості. У зв'язку з цим, потрібно враховувати всі чинники, що впливають на формування етносу – мову, культуру, спільність історії, території, наявність державності, самосвідомість. Одним з найголовніших чинників є національна самосвідомість: людина усвідомлює, що вона належить до певного етносу, і всі члени цього етносу усвідомлюють, що вони становлять етнічну спільноту, відмінну від інших.

Література

1. Залевская А. А. Вопросы психолингвистической теории двуязычия / А. А.Залевская // Вопросы психолингвистики. – 2009. – №10. – С. 10-18.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик – Волгоград: Перемена, 2002. – С.116-144.
3. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1976. – 75 с.
4. Леонтьев А. А. Язык не должен быть "чужим". / А. А. Леонтьев // Этнопсихолингвистические аспекты преподавания иностранных языков. – М.: ММА им. И. М. Сеченова, Институт языкознания РАН, 1996. – С. 43.
5. Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання / П. О. Селігей / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2012. – 118 с.
6. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания. / Е.Ф.Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания. / отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М.: ИЯ РАН, 1996. – С. 7–22.
7. Тарасов Е. Ф. Языковое сознание. / Е. Ф. Тарасов // Вопросы психолингвистики. – 2004. – №2. – С. 34-48.
8. Уфимцева Н. В. Этнический язык в условиях культурной и языковой полифонии. / Н. В. Уфимцева // Филология и культура. – Казань, 2012. – № 2(28). – С. 129-132.

УДК 81'42 811.111

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА З ТРАНСФОРМОВАНИМ КЛАСИЧНИМ СЮЖЕТОМ**Єфименко В. А.**

У статті розглядаються особливості сучасних літературних казок з трансформованим класичним сюжетом. Аналізується співвідношення між чарівними та реалістичними елементами, види оповіді, просторово-часові відносини.

Ключові слова: сучасна літературна казка, трансформований сюжет.

В статье рассматриваются особенности современных литературных сказок с трансформированным классическим сюжетом. Анализируется соотношение между чудесными и реалистичными элементами, виды повествования, пространственно-временные отношения.

Ключевые слова: современная литературная сказка, трансформированный сюжет.

The article analyzes peculiarities of modern literary fairy tales with transformed classical plots. Correlation between magic and realistic elements, types of narration, space and time relations are considered.

Key words: modern literary fairy tales, transformed plot.

Жанр казки є надзвичайно цікавим феноменом, який останнім часом переживає сплеск популярності не стільки серед дитячої, як серед дорослої аудиторії. Дослідженням казки займалися такі вчені, як В. Пропп, О. Веселовський, А. Дандес, Б. Холбек, М. Кокс, А. Рафаєва та інші. Серед загального масиву казок особливе місце посідають сучасні літературні казки з трансформованим класичним сюжетом. Казки, поряд з біблійними та міфічними сюжетами, найчастіше підлягають переробці, адже вони містять у сконцентрованому вигляді базові культурні цінності [9, с. 17]. Дослідники сучасної літературної казки, серед яких К. Баккілега, М. Татар, Дж. Зайпс, М. Уорнер, В. Джоосен, М. Ніколаєва виокремлюють її в якості особливого літературного феномену, який багато в чому відхиляється від усталеного канону. Метою цієї роботи є виявлення особливостей сучасних літературних казок з трансформованим класичним сюжетом.

Трансформації традиційних казок набувають найрізноманітніших форм: це можуть бути приквели, як у казці Дж. Йоулен “Прокляття тринадцятої феї” [25], або сіквели до класичного сюжету (М. Хеддікс “Просто Елла” [12]), оповідь може вестися від першої особи, а центральним персонажем може виступати другорядний герой традиційної казки. Беручи за основу певні класичні казки, сучасні письменники, як правило, зберігають знайомий сюжет та героїв. Звичайно, ступінь дотримання сюжету є різним, деякі казки обмежуються окремими фрагментами класичної казки. Наприклад, твори “Білосніжка” Д.Бартелма [3] та “Чорна як ніч” Р.Домен [7] присвячені періоду проживання Білосніжки у “гномів”, в якості яких виступають, відповідно, семеро звичайних нью-йоркських хлопців та монахи-францисканці.

Чарівне, надприродне оточення також зазнає суттєвих змін. В деяких казках магічне існує нарівні з реальним, інколи навіть важко провести грань між реальністю і фантазією, коли реальні, на перший погляд, події виявляються сном, мріями або галюцинаціями героїв (як це відбувається в “Шипшинці” Р. Кувера [6]). У деяких казках автори навіть віддають перевагу реалістичним елементам, намагаючись пояснити певні сюжетні повороти не фантастичним, а цілком раціональним способом. Наприклад, не всі сучасні прототипи Білосніжки “вмирають” після того, як відкусили отруйне яблуко, та повертаються до життя після поцілунку принца. Так, героїня казкової повісті Р. Домен “Чорна як ніч” [7] впадає в кому, з’ївши штрудель, нашпигований медикаментами, які викликають кому. Автор у післямові повідомляє, що спеціально консультировалася зі спеціа-

лістами-фармакологами з цих питань. Героїня повісті Т. Лінн “Сноу” [17] впадає в довгий сон та пробуджується за допомогою спеціальних пристроїв, в основі дії яких лежить електричний розряд.

Чарівне дзеркало як обов’язковий елемент казок про Білосніжку в деяких сучасних інтерпретаціях отримує цілком раціональне пояснення. Так, у казці “Хей-хо, ми йдемо страйкувати” мати наступним чином пояснює головній героїні Сноу принцип дії чарівного дзеркала:

Do you know what the secret of Magic Mirrors’ success is? Behind every mirror is a sheet of rosy pink, and every woman who looks into one thinks she’s the fairest of them all [20, с. 31].

У казковій повісті Т. Лінн “Сноу” [17] функції чарівного дзеркала виконує Алан, помічник мачухи, який тримає дзеркало і відповідає на її питання. В оповіданні Л. Енхолта “Білосніжка та семеро прибульців” [1] у ролі дзеркала виступає батько головної героїні. До речі, деякі критики вважають, що магічне дзеркало в казці про Білосніжку говорить голосом батька, який висловлює патріархальну точку зору, яка є вирішальною для самооцінки мачухи, як і кожної жінки.

Еквівалентом дзеркала в повісті Т. Холта “Білосніжка та семеро самураїв” [13] виступає комп’ютер із операційною системою *Mirrors 3.1*, за допомогою якого зла королева отримує всю інформацію про своє королівство. В повісті Р. Домен “Чорна як ніч” замість дзеркала “мачуха” Елен, власниця компанії *Mirror Corporation*, встановлює в своєму будинку систему відео спостереження.

Певні характеристики героїв знаходять цілком сучасні пояснення. Наприклад, бабуся Червоної Шапочки з казки А. Мейнерт [24] має незвично блискучі очі, великі вуха та рот, тому що носить контактні лінзи, слуховий апарат та зубні протези. Якщо йдеться про таких казкових героїв, як гноми, то в деяких творах, зокрема, казковій повісті Т. Лі “Біла, як сніг” [16] їх роль виконують горбуни.

Постмодерністські казки не завжди мають щасливий кінець. Принцип “Добро обов’язково перемагає зло”, характерний для традиційних казок, у даному випадку не спрацьовує. Наприклад, казка Г. Філліпса “Червона Шапочка у викладі диктатора” [24] після напруженої боротьби закінчується перемогою вовка, який з’їдає Червону Шапочку (бабусю він з’їв ще раніше). Не має щасливого закінчення і казка про Червону Шапочку, яка є складовою частиною повісті “Хлопець відьми” М. Грубера [11]. Після пригоди з вовком і мисливцем (які в цій казці помінялися ролями), матір Червоної Шапочки вмирає, а батько продає її відьми. Інколи автором пропонується декілька варіантів закінчення, і читачу надається змога вибрати один з них. Наприклад, так відбувається у казці У. Шеттерлі “Маленька червона і Великий поганий”:

Now, I could say that’s when a bold cop hears Red scream, runs in faster than the Bad can bite, shoots down the Bad like the cold, cruel creature he is, finds Grams tied up safe in a closet, and Red and Grams and the cop all get the happy ever after.

Or I could say there’s no scream, ho handy cop, and the Bad has a happy belly glow for days, thanks to Red and her Grams.

Either way, there’s uno problemo with my story: If the Bad dies, how do I know how he gets ‘cross town? If Red dies, how do I know how she feels biking to Grams’s?

Here’s what’s sure: One dies. One lives to tell the tale. And the one telling the tale is guessing ‘bout the other.

Now, pick the end you like. But before you do, think on this:

The storyteller’s still around. Maybe nearer than you think.

And everyone’s got to eat [22, с. 52].

У даному випадку читач може обрати або щасливий, або нещасливий варіант закінчення, проте автор наголошує, що те, що виглядає щасливим для одного персонажа, є нещасливим для іншого, і навпаки.

Більшої конкретності у сучасних казках з трансформованим класичним сюжетом набувають просторово-часові відносини. Наприклад, дія повістей “Білосніжка” Д. Бартелма та “Чорна як ніч” Р. Домен відбувається в Нью-Йорку, події в казковій повісті Дж. Йоулен “Шипшинка” [26] розгортаються в Нью-Йорку,

Освего, штат Нью-Йорк, та в польських містах Лодзь і Хелмно, а повісті О. Карда “Зачарування” [5] – в Києві, Карпатах та Сірак’юсі (США).

Часові рамки творів, як правило, прямо не визначені, проте часто наратив містить непрямі індикатори часу дії. Згадка таких сучасних реалій, як телевізор з великим екраном, листівки 3D в оповіданні Ф. Л. Блок “Кістки” [4] або одягу таких марок, як Гуччі та Оскар де ля Рента в оповіданні Г. Мейера “Попелюшка” [21] дозволяють ідентифікувати в їх героях наших сучасників.

У сучасних казках відбуваються зміни в наратологічній структурі оповіді. На зміну традиційному оповідачу приходять розповідь від першої особи, яку ведуть як головні, так і другорядні герої. Зокрема, у циклі сучасних казок про Білосніжку оповідь ведеться від імені Білосніжки, мачухи, зведеної сестри, принца і навіть гномів.

Автори деяких творів з трансформованим казковим сюжетом стверджують, що саме їх варіант є точнішим та правдивішим, ніж попередні інтерпретації. Подібне твердження може міститися вже в назві твору, як це відбувається в казковій повісті Дж. Йоулен “Прокляття тринадцятої феї: справжня історія Сплячої Красуні”. На правдивості саме свого варіанту казки про Попелюшку наполягає Б. Енсор:

*Cinderella is what I am calling her from the beginning, even though I don't know what people actually called her back then. I'm definitely not just going to call her Charlene when for all I know her name was Naomi, because that's how rumors start. Like the one about the stepsisters being ugly, which is a lie. **The truth is, they were nice enough to look at, maybe not as pretty as you or Cinderella, but certainly not ugly. All right, some of what they said was ugly, yes, I agree, but we are getting ahead of ourselves now. Trust me, everything else in this story is one hundred percent true*** [8, с. 1].

Насправді ці казки є пародією на традиційний варіант, як і більшість інтерпретацій, які наполягають на їхній правдивості. Деякі автори, зокрема Т. Лі в оповіданні “Коли проб’є годинник” [15], звертаються до читача для того, щоб з’ясувати, чи відповідає розгортання подій його очікуванням.

Варто зазначити, що окремі риси класичних казок практично не зазнали змін. Наприклад, йдеться про роль батька головної героїні. Роль батьків у класичних казках є надзвичайно пасивною: вони, як правило, просто спостерігають за тим, що відбувається з їхніми дочками, не втручаючись у цей процес і не намагаючись бодая якось їх захистити. Щоправда, в одному з варіантів “Білосніжки”, записаного братами Грімм, саме батько знаходить труну з Білосніжкою і намагається її оживити. У деяких казках з циклу казок про Попелюшку “активна” роль батька полягає в домаганнях власної доньки, спробах одружитися з нею, в результаті чого дочці доводиться залишити домівку. Е. Боклен [23, с. 154], проаналізувавши п’ятдесят сім різних варіантів “Білосніжки”, зазначає, що в деяких казках батько є напряму замішаним в інтриги мачухи щодо Білосніжки. Як зазначає М. Татар:

For some critics, the father has slipped into the mirror, for others he has been taken into the service of the queen, and for still others he has transformed himself into a handsome young prince [23, с. 155].

В переважній більшості сучасних казок, які є інтерпретаціями, наприклад, класичних казок про Білосніжку та Попелюшку, роль батька залишається надзвичайно пасивною. Навіть мачуха з повісті С. Мейтленд “Лемент злої мачухи” дивується відношенню батька Попелюшки до рідної доньки:

I couldn't believe how little the bastard finally cared when it came to the point. Perhaps he was bored to tears by goodness, perhaps he was too lazy. He was a sentimental old fart about her, of course, his eyes could fill with nostalgic tears every time he looked at her and thought of her dear mother; but he never did anything; or even asked me to stop doing anything [18, с. 150].

Чим би не пояснювалася бездіяльність батька головної героїні – втомуою від її чеснот чи простими лінощами – але він жодного разу нічого не зробив для того, щоб полегшити життя доньки.

Ще однією рисою класичних казок, яку запозичили деякі сучасні автори, зокрема, з казок братів Грімм, є елементи жорстокості. Так, у повісті Дж. Хайнса

“Задум зведеної сестри” [14] голуби викльовують очі мачусі та спотворюють обличчя однієї із сестер. Крім того, одна із зведених сестер стає кульгавою після того, як її власна матір відрізала їй частину п’ятки, а друга втрачає великий палець на нозі. Сліпою залишається мачуха з повісті Г. Магваєра “Зізнання потворної сестри” [19], а на зведену сестру з оповідання М. Етвуд [2] надягають розпечені залізні черевики та поміщають у діжку, оббиту цвяхами.

Підсумовуючи, зазначимо, що характерними рисами сучасних казок з трансформованим класичним сюжетом є перехід від чарівних до цілком реалістичних елементів, подекуди відсутність щасливого закінчення або ж наявність декількох варіантів закінчення. Більшої конкретності у сучасних казках набувають просторово-часові відносини, а на зміну традиційному оповідачу приходять розповідь від першої особи, яка ведеться від імені як головних, так і другорядних персонажів. Деякі риси, зокрема елементи жорстокості та пасивна роль батька, характерні для класичних казок, збереглися і в сучасних творах.

Література

1. Anholt L. *Snow White and the Seven Aliens* / L. Anholt. – London : Orchard Books, 2002. – 64 p.
2. Atwood M. *Unpopular Gals* / M. Atwood // *Good Bones and Simple Murders*. – New York: Nan A. Talese, 1994. – Pp. 6 – 12.
3. Barthelme D. *Snow White* / D. Barthelme. – New York: Simon & Schuster, 1996. – 187 p.
4. Block F. *Bones* / F. Block // *The Rose and the Beast: Fairy Tales Retold*. – New York: Joanna Cotler Books, 2000. – Pp. 153 – 166.
5. Card O. *Enchantment* / O. Card. – New York: Ballantine Publishing Group, 1999. – 419 p.
6. Coover R. *Briar Rose* / R. Coover. – New York: Grove Press, 1996. – 86 p.
7. Doman R. *Black as Night: A Fairy Tale Retold* / R. Doman. – Front Royal: Chesterton Press, 2007. – 276 p.
8. Ensor B. *Cinderella (as if you didn't already know the story)* / B. Ensor. – New York: Yearling Book, 2011. – 113 p.
9. Fisk A. *Not Simple, Not Pure: Revisioning of Mythical Wicked Women in the Stories of Sara Maitland* / A. Fisk // *Women: A Cultural Review*. – 2011. - № 22. – Pp. 15 – 28.
10. Galloway P. *The Prince* / P. Galloway // *Truly Grim Tales*. – New York: Delacorte Press, 1995. – Pp. 124 – 132.
11. Gruber M. *The Witch's Boy* / M. Gruber. – New York: Harper Tempest, 2005. – 377 p.
12. Haddix M.P. *Just Ella* / M. P. Haddix. – New York: Simon & Schuster, 1999. – 185 p.
13. Halt T. *Snow White and the Seven Samurai* / T. Halt. – London: Orbit, 2011. – 308 p.
14. Hines J. *The Stepsister Scheme* / J. Hines. – New York: Dow Books, 2009. – 344 p.
15. Lee T. *When the Clock Strikes* / Zipes J. (ed.) // *Spells of Enchantment: The Wondrous Fairy Tales of Western Culture*. – New York: Viking, 1991. – Pp. 758 – 771.
16. Lee T. *White as Snow*. – New York : A Tom Doherty Associates Book, 2000. – 319 p.
17. Lynn T. *Snow*. – New York : Simon Pulse, 2003. – 259 p.
18. Maitland S. *The Wicked Stepmother's Lament* / S. Maitland // *A Book of Spells*. – London: Michael Joseph, 1987. – Pp. 147 – 154.
19. Maguire G. *Confessions of an Ugly Stepsister* / G. Maguire. – London: Headline Review, 2008. – 397 p.
20. Maher M. *Hi Ho, It's off to Strike We Go!* / A. Claffey, L. Kavanagh, S. Russell (eds.) // *Rapunzel's Revenge*. – Dublin: Attic Press, 1985. – Pp. 31 – 35.
21. Mayer G., Mayer T. *Cinderella* / G. Mayer, T. Mayer // *Goldilocks on Management*. – New York: Amacom, 1999. – Pp. 141 – 149.
22. Shetterly W. *Little Red and the Big Bad* / Datlow E., Windling T. (eds.) // *Swan Sister*. – New York: Alladin Paperbacks, 2005. – Pp. 49 – 54.
23. Tatar M. *The Hard Facts of the Grimms' Fairy Tales* / M. Tatar. – Princeton: Princeton University Press, 1987. – 325 p.

24. The Trials & Tribulations of Little Red Riding Hood // Zipes J. (ed.) – New York: Routledge, 1993. – 405 p.
25. Yolen J. Curse of the Thirteenth Fey: The True Tale of Sleeping Beauty / J. Yolen. – New York: Philomel Books, 2012. – 290 p.
26. Yolen Briar Rose / J. Yolen. – New York: Tom Doherty Associates Book, 1992. – 200 p.

УДК 811.112.2'373.612.2

ОБРАЗНЕ ПОЛЕ НІМЕЦЬКОМОВНИХ БІБЛІЙНИХ ПАРАБОЛІЗМІВ

Заповловський М. В.

У статті йдеться про особливий тип лексичного поля – образне поле, яке складається із сукупності метафоричних слів для вираження певних понять. Біблійні параболи та їхні текстові модифікації, які ми потрактуємо параболізмами, формують у німецькомовному біблійному тексті образне поле із ключовою метафорою “Königreich der Himmel”. Було використано описовий метод дослідження при системному описі його класифікації та визначенні характеристик таксонів класифікаційної системи образного поля.

Ключові слова: поле, образ, парабола, біблійний, параболізм, текст, слово.

Статья посвящена особенному типу лексического поля – образному полю, которое состоит из множества метафорических слов для отображения определенных понятий. Библейские парабола, а также их текстовые модификации, которые мы обозначаем “параболізмами”, формируют в немецкоязычном библейском тексте образное поле с ключевой метафорой “Königreich der Himmel”. Было использовано описательный метод исследования при системном описании его классификации и определении характеристик таксонов классификационной системы образного поля.

Ключевые слова: поле, образ, парабола, библейский, параболізм, текст, слово.

The article provides a special type of a lexical field – an image field, which consists of metaphorical words for certain concepts. Biblical parables, as well as their text modifications, which we designate as “parabolizms” (“parabolic expressions”), form the image field with a key metaphor “Königreich der Himmel” in the German biblical text. The descriptive method of research in systemic description of its classification and taxa characteristics in the classification system of the image field has been used.

Key words: field, image, parable, biblical, parabolic expression, text, word.

Метою цієї статті є аналіз образного способу відображення дійсності у семасіологічному аспекті на матеріалі параболізмів як сукупності біблійних парабол та їхніх текстових модифікацій [1, с. 117-120]. Це пов'язується з дослідженням у якості одиниць аналізу лексичних парадигм різного обсягу та типу – образного поля, яке у німецькомовному біблійному тексті реалізує загальну асоціативно-образну основу різних найменувань.

У широкому значенні, “образ” – це узагальнене відображення об'єктивної дійсності, тобто поняття. Під “образом” у вузькому значенні слова розуміють конкретне уявлення, яке може бути відображенням реально існуючих чи уявних об'єктів на основі попереднього досвіду [3, с. 88]. У теорії метафори під поняттям “образ” (гр. “eikon” – “образ”) розуміють “синхронність значущого та незначущого у метафоричній предикації”, тобто в образному мовленні те, що мається на увазі передається через здатність до уяви учасників комунікації, а не понятійно-абстрактною мовою. У цьому смислі мовні образи є певною формою непрямого способу мовлення [10, с. 23].

Існує чимало німецькомовних досліджень процесу метафоризації у рамках біблійної традиції, що свідчить про наявність різних образних полів [7; 12; 8; 16]. При цьому образне поле є синхронною парадигмою, яка належить до мовної системи і описує загальний метафоричний склад мовної чи культурної спільноти. Актуальність нашого дослідження полягає в універсальному характері параболізмів, завдяки чому виокремлене в їхньому лексичному складі образне поле належить до біблійної мовної картини світу юдео-християнської культури, не обмежуючись лише німецькомовним простором.

За Г. Вайнріхом, який уперше обґрунтував теорію “образного поля” або метафоричного поля, окрема метафора (здебільшого) не існує ізольовано, так як і окреме слово не існує ізольовано [15, с. 317-327]. Теорія “образного поля” пов’язується з теорією лексичного (семантичного) поля Й. Тріра [14, с. 145-178]: це лексичне поле, яке базується на відношеннях лексемних метафор з іншим лексичним полем і стосується одного поняття. Г. Вайнріх також розуміє під образним полем “поєднання двох семантичних полів” [15, с. 326]. Метафора локалізується у 3 семантичних площинах: лексичній площині (“лексемна метафора”), площині лексичного поля (“образне поле”) та площині семантичних сфер (“вихідної” та “цільової”). Окрему лексему образного поля ще називають метафоричною лексемою, а саме поле називається за його ключовою метафорою [15, с. 284]. Оскільки деякі окремі метафори можуть належати до різних образних полів, можливе пересічення різних образних полів, які, зазвичай, не обмежуються окремою мовою, натомість належать до мовної картини світу певної культурної сфери [15, с. 287].

Як окремі слова в мові не існують ізольовано, а належать до парадигми лексичного поля, так і окремі метафори, на думку Г. Вайнріха [15, с. 283], перебувають у т. зв. “образному полі” (“Bildfeld”), яку дослідник розробив по аналогії з теорією лексичного поля Й. Тріра [14, с. 1-38], яка полягає у тому, що жодне слово не існує у свідомості мовця чи слухача ізольовано, натомість завжди знаходиться у поєднанні з рядом споріднених за змістом словами, що групуються у лексичні поля. Свою змістову та поняттєву визначеність окреме слово отримує з сукупності, так що кожна зміна у полі завжди стосується окремого його члена [15, с. 283]. Якщо слово синтагматично реалізується у лексичному полі, то воно у своєму значенні залишається залежним від значення, отриманого на основі своєї позиції у парадигмі. Це значення воно вносить з собою в синтагму. На відміну від лексичних полів, для образних полів визначальною є взаємна проєкція між змістом та формою образу (“bildspendendes Feld”, “tenor” – “зміст”; “bildempfangendes Feld”, “vehicle” – “форма”) [15; 11, с. 31-52], оскільки у діючій метафорі відбувається поєднання цих двох мовних смислових зон. Ці два елементи, які взаємодіють у реалізованій метафорі, вносять у свідомість мовця чи слухача своє польове оточення, так, що через актуалізовану метафору виникає образне поле. Воно представляє об’єктивну, своєрідну, віртуальну сукупність метафор певної мовної та культурної спільноти, з котрої мовець актуалізує окремі метафори, які у свою чергу залишаються парадигматично закріпленими у своєму полі [9, с. 141] і діють на нього. Хоча ці образні поля не прив’язані до окремої мови, усе ж вони належать до мовної картини світу певної культури та не існують абстрактно. Це означає, що не можна по справжньому зрозуміти метафору, не будучи знайомим із культурою, до якої належить образне поле цієї метафори [7, с. 10]. “Успішність” метафори у межах певної мовної спільноти полягає у її зв’язку з традицією метафори. Так як окреме слово, чи лексема зафіксована у лексичному полі, кожна окрема метафора пов’язана із її образним полем. Образне поле відрізняється від лексичного лише тим, що включає абстрактну лексику, тоді як останнє – слова з переносним значенням. В образному полі, як і в окремій метафорі, мають бути завжди поєднані два компоненти. Звідси випливає, що образні поля є сполуками метафоричних компонентів смислу.

Образні поля, на відміну від лексичних і подібно до асоціативних полів Ш. Баллі [5, с. 193-206], виявляються на основі тематичних взаємозв’язків і є відкритими, тобто кількість їхніх елементів може бути різною залежно від тексту. Але поняття асоціативного поля лише частково включає образне поле Г. Вайнріха, оскільки представляє собою потенційно незліченну кількість слів, які асоціаціюються з певним словом.

У структурі образного поля простежуються парадигматичні зв’язки їхніх елементів. Окремий елемент в образному полі детермінується парадигматичними зв’язками з іншими образними елементами. Це відбувається через часткові образи (“Teilbilder”) – лексемні метафори, які формують окремі фрагменти образного поля – образні варіанти (“Bildvarianten”), об’єднуючись у систему образного поля [6, с. 767-768].

Лексичні елементи образного поля “Königreich Gottes” (у нашому дослідженні під назвою “часткові образи”) ми розподілили на три тематичні групи залежно від типу номінації: а) людина; б) риси та якості; в) абстрактні та релігійні поняття. За допомогою лексики біблійних параболізмів зі Старого (далі по тексту – а) та Нового Завіту (далі по тексту – н) у німецькій мові реалізуються різні релігійні та абстрактні поняття через різні слова, які об’єднуються однією і тією ж типовою ситуацією чи однією темою. Ідентифікатором цих лексичних груп є слово чи словосполучення, яке лежить за їхніми межами (у нашому дослідженні під назвою “образний варіант”) [2, с. 101]. Деталізування тематичної групи веде до лексико-семантичної класифікації, оскільки багато “тематичних груп виявляються також і лексико-семантичними групами” [4]. Ці тематичні групи характеризує різноманітність відношень між її членами або взагалі відсутність яких-небудь відношень.

А) Людина (люди, світ) (80 одиниць або 21,11 %)

1) *Божі служителі* (13 одиниць або 3,43 %): die Herde, Pflüger (a), die Weinrebe (a, n), das Salz, der Weizen, Schnitter, Sklaven (Knechten), Winzer, Arbeiter, Jungfrauen, der Sohn, der Tempel, die Rebe (der Zweig) (n);

2) *наречена* (7 одиниць або 1,85 %): der Garten, die Granatfrucht, die Lilie, die Quelle, die Taube, der Turm, der Weizen (a);

3) *наречений* (8 одиниць або 2,11 %): der Apfelbaum, die Blume, das Haupt, der Hirsch, der Hirt, die Lilie, die Myrte, der Saphir (a);

4) *Ізраїль* (16 одиниць або 4,22 %): die Frau, die Mutter, Söhne, Töchter, die Schwester, die Braut, das Mädchen (Dirne), der Dornstrauch, das Haus, Bäume, der Kochtopf, der Krug (a), der Weinberg (der Weingarten) (a, n), der Feigenbaum, Kinder (n);

5) *цар, князь* (3 одиниці або 0,79 %): der Adler, die Zeder, der Löwe (a);

6) *людина* (29 одиниць або 7,65 %): der Dornstrauch, die Zeder, das Tier (das Getier) (a), der Baum, die Blume, der Vogel, der Fisch, das Gefäß, das Herz, die Pflanze, der Sohn, das Schaf, das Lamm, die Edelrebe, die Traube, das Unkraut, das Fleisch (a, n), der Fremde, das Kind, die Erde, der Boden, der Kaufmann, der Verwalter, der Geldverleiher, der Schuldner, der Geladene, der König, der Lohnarbeiter (der Mietling), die Drachme (n);

7) *світ* (4 одиниці або 1,06 %): der Wald (a), das Feld (Acker) (a, n), das Meer, der Weg (n);

Б) Риси та якості (95 одиниці або 25,06 %)

1) *бідність* (3 одиниці або 0,79 %): die Nacktheit (a), der Fremde, der Bettler (n);

2) *витривалість* (2 одиниці або 0,53 %): der Adler (a), der Flicken (n);

3) *милосердя* (2 одиниці або 0,53 %): das Öl (n), das Schilfrohr (a);

4) *готовність* (4 одиниці або 1,06 %): der Gürtel (a, n), der Schuh (a), die Lampe, der Fuss (n);

5) *добро* (8 одиниць або 2,11 %): der Baum, die Frucht, das Licht, der Ölbaum, die Palme, der Ring, die Zeder (a), das Schaf (n);

6) *гордість, високомірність* (4 одиниці або 1,06 %): die Zeder, der Adler (a), der Pharisäer, der Reiche (n);

7) *віра* (9 одиниць або 2,37 %): der Adler (a), das Licht, das Haus, das Gefäß, der Rebzweig, der Stein, der Tempel, die Quelle, die Wurzel (n);

8) *милість* (9 одиниць або 2,37 %): das Angesicht, das Horn, die Lilie, der Fluss, der Regen (a), das Öl, der Feigenbaum, der Tag (n), das Wasser (a, n);

9) *непорочність (незайманість)* (4 одиниці або 1,06 %): der Garten, der Kranz, die Lilie, die Myrte (a);

10) *хитрість* (2 одиниці або 0,53 %): der Schafpelz, die Schlange (n);

11) *тілесність* (3 одиниці або 0,79 %): die Blume, das Gefäß, das Fleisch (a);

12) *радість* (3 одиниці або 0,79 %): die Hochzeit, der Schmuck (a), der Wein (a, n);

13) *плодючість / хороший результат* (5 одиниць або 1,32 %): die Ähren, der Garten, die Weide, die Frucht (n), die Feige (a, n);

14) *любов* (4 одиниці або 1,06 %): der Flügel (a), die Sonne (n), das Feuer, das Herz (a, n);

- 15) *слабкість* (3 одиниці або 0,79 %): das Schaf (a, n), der Sand, die Witwe (n);
- 16) *сила, міцність* (4 одиниці або 1,06 %): der Adler, der Löwe, der Stier (a), der Fels (n);
- 17) *грішна людина / зла людина* (7 одиниць або 1,85 %): das Gras (a), das Schwein, der Ziegenbock, der Reiche, der Dieb, der Räuber, der Fremde (n);
- 18) *закоренілість* (2 одиниці або 0,53 %): der Stein (a), die Wurzel (n);
- 19) *пильність* (2 одиниці або 0,53 %): das Auge, die Lampe (n);
- 20) *мудрість* (3 одиниці або 0,79 %): der Lebensbaum, das Licht, die Palme (a);
- 21) *печаль, смуток* (2 одиниці або 0,53 %): die Brust (a), die Frau (das Weib) (n);
- 22) *відповідальність* (4 одиниці або 1,06 %): die Schulter (a), der Denar, der Talent, die Mine (n);
- 23) *скороминучість, непостійність* (6 одиниць або 1,58 %): der Schatten, der Wind (a), die Blume, das Fleisch, das Gras, die Motte (a, n);
- В) Релігійні та абстрактні поняття (204 одиниці або 53,83 %)**
- 1) *винагорода* (2 одиниці або 0,53 %): der Lohn, die Wohnung (n);
- 2) *ушанування, поклоніння* (2 одиниці або 0,53 %): Knien (a, n), der Weihrauch (a);
- 3) *обрання* (5 одиниць або 1,32 %): das Brot, der Ring, der Stab, der Weinberg, das Kleid (a, n);
- 4) *прийом у нову спільноту* (2 одиниці або 0,53 %): das Kleid, das Vorratshaus (n);
- 5) *зло* (5 одиниць або 1,32 %): das Netz (a), Dornen (n), die Finsternis (n), der Sauerteig (n), Vögel (n);
- 6) *спокута провини* (3 одиниці або 0,79 %): die Asche, das Kleid, Knien (n);
- 7) *тривалість* (3 одиниці або 0,79 %): das Salz (a, n), der Fels, Kosten (n);
- 8) *винищення зла* (час кінця, Божий суд) / *есхатологічні мотиви* (9 одиниць або 2,37 %): das Feuer (a, n), das Wasser (a), das Reich, die Hochzeit, der König, der Thron, die Nacht, der Ofen, die Ernte (n);
- 9) *просвітлення* (4 одиниці або 1,06 %): der Atem (a), die Lampe (a, n), das Licht, der Schatz (n);
- 10) *визволення* (3 одиниці або 0,79 %): das Blut, das Brot (a), der Brunnen (n);
- 11) *мир, злагода* (3 одиниці або 0,79 %): der Feigenbaum, die Heuschrecke (a), der Olivenzweig (a, n);
- 12) *(Божа) турбота* (5 одиниць або 1,32 %): der Adler, Flügel (a), der Busen, Lilien, Vögel (n);
- 13) *праведність* (4 одиниці або 1,06 %): die Frucht, die Kleidung, das Licht (a, n), die Lampe (n);
- 14) *суд* (12 одиниць або 3,17): der Adler, das Erdbeben, die Rute, das Schermesser, der Schmied, der Stab, das Wasser (a), die Ernte, das Feuer, die Kelter, die Sichel, der Ofen (n);
- 15) *відчуженість від Бога* (7 одиниць або 1,85 %): die Wüste, der Wein, die Prostituierte (die Hure), die Ehebrecherin (a), die Finsternis (a, n), die Nacht, das Unkraut (n);
- 16) *ідолопоклонство* (4 одиниці або 1,06 %): die Blindheit, der Ehebruch, der Schmied, der Stein (a);
- 17) *наближеність до Бога* (10 одиниць або 2,64 %): der Berg, der Garten, der Gürtel, Hüften, Lenden, der Ton (a), der Stein, das Haus, der Tempel, das Herz (n);
- 18) *Бог* (5 одиниць або 1,32 %): der Töpfer, der Mann (der Ehemann), der Vater, der König, der Schäfer (a);
- 19) *межа* (4 одиниці або 1,06 %): die Tür, das Tor (a), der Tag, die Nacht (n);
- 20) *рабство* (4 одиниці або 1,06 %): das Joch, der Strick (a), der Sklave (der Knecht), der Schuldner (n);
- 21) *очищення* (6 одиниць або 1,58 %): die Asche, der Ofen, das Silber, die Waschung, das Wasser (a), das Feuer (a, n);
- 22) *життя* (9 одиниць або 2,37 %): der Baum (a), der Brunnen, die Lampe, das Licht, die Traube, das Wasser (n), die Quelle, der Fuß, der Weg (a, n);
- 23) *християнський шлях* (5 одиниць або 1,32 %): die Saat, die Ernte, der Weg (a, n), der Turm, der Krieg (n);

- 24) *духовна пожива* (6 одиниць або 1,58 %): der Honig (a), das Brot, die Milch, das Wasser, die Speise, die Weide (a, n);
- 25) *жереб* (2 одиниці або 0,53 %): der Becher (a), der Talent (n);
- 26) *влада* (5 одиниць або 1,32 %): das Horn, die Krone, der Löwe, der Stein (a), der Richter (n);
- 27) *сором* (2 одиниці або 0,53 %): die Asche, die Nacktheit (a);
- 28) *розділення* (4 одиниці або 1,06 %): Körber (a), das Schwert (a, n), das Schleppnetz, die Kluft (n);
- 29) *страждання* (3 одиниці або 0,79 %): der Ofen (a, n), das Feuer, das Zähneknirschen (n);
- 30) *захист* (13 одиниць або 3,43 %): der Adler, der Arm, das Auge, die Stadt (die Burg), der Flügel, die Mauer, der Schatten, der Schoß, der Turm, das Zelt (a), das Schild (a, n), die Hand, Dünger (n);
- 31) *покарання* (7 одиниць або 1,85 %): Dornen, Disteln, die Rute, der Feigenbaum (a), der Blitz, das Feuer (a, n), die Finsternis (n);
- 32) *гріх, гріховність* (6 одиниць або 1,58 %): die Kleidung, der Schlaf, der Rost (a), Dornen (a, n), das Fleisch, die Schuld (n);
- 33) *смерть* (8 одиниць або 2,11 %): Gebeine, das Netz, die Grube (a), die Finsternis, die Erde (n), die Nacht, der Schlaf, der Strick (a, n);
- 34) *спокуса / випробування* (2 одиниці або 0,53 %): der Strick (a, n), die Sonne (n);
- 35) *завершення* (2 одиниці або 0,53 %): die Hochzeit, das Reich (n);
- 36) *Боже слово* (2 одиниці або 0,53 %): das Schwert (a, n), Samen (Samenkörner) (n);
- 37) *віровчення* (8 одиниць або 2,11 %): die Saat (Samen), der Wein, der Schlauch, die Speise, das Brot, das Fleisch, das Blut, das Licht (n);
- 38) *сховище* (4 одиниці або 1,06 %): die Stadt (die Burg, das Schloß), der Flügel (a), das Maßgefäß (der Scheffel, das Lampengestell), das Bett (n);
- 39) *Божий гнів* (2 одиниці або 0,53 %): der Becher, die Rute (a);
- 40) *Боже правління* (7 одиниць або 1,85 %): das Königreich (das Reich) (a, n), das Senfkorn, die Perle, der Sauerteig, das Abendessen (das Festmahl), das Hochzeitsfest, das Haus (n);
- 41) *традиція* (2 одиниці або 0,53 %): das Kleid, der Schlauch (n);
- 42) *воскресіння* (3 одиниці або 0,79 %): das Weizenkorn, die Erde, die Frucht (n).

На основі проведеного дослідження було встановлено, що німецькомовні біблійні параболи та їхні текстові модифікації, представляють різні явища навколишнього світу за допомогою образів, які структурують мислення, активують силу уяви та залучають реципієнта у процес розуміння іноказання.

Загальні спостереження за вищенаведеним образним полем, дозволяють зауважити, що:

1) Хоча окремі слова через можливість різностороннього використання потенційно можуть належати до різних образних варіантів поля, жоден елемент (частковий образ) не зустрічається в усіх прикладах, деякі одиниці можна знайти з більшою регулярністю та ширшим діапазоном вживання, ніж інші. Наприклад, 142 слова використовуються як часткові образи у старозавітніх параболізмах, 157 належать до новозавітніх і 66 є характерними для старо- і новозавітніх іноказань.

2) Усі образні елементи (часткові образи) у біблійній параболі є ключовою складовою її лексичного поля, тому при її інтерпретації за допомогою лексикографічних джерел потрібно залучати ще й тексти, у яких використовуються ці елементи.

3) Основною структурною ланкою для образних варіантів, яка характеризує різні мовні та екстралінгвістичні взаємозв'язки усіх біблійних параболізмів є: а) паратактичний взаємозв'язок "Gott – Mensch" ("Бог" як суддя людей, "людина" – як об'єкт, на який спрямовані дії "Бога"; або зворотний напрямом: позитивне чи негативне ставлення "людини" до "Бога", діяльність якої відбувається "перед Богом та людьми"); б) порівняльний зв'язок "Gott – Mensch" ("Бог" є величнішим за "людину" та її ідоли); в) анти-антропоморфічний зв'язок "Gott –

Mensch" ("Бог" діє не так як "людина"). Ці взаємозв'язки через свою спільну основу мають в образному полі узагальнюючий характер.

Перспективу подальших пошуків вбачаємо у дослідженні функціонування образного поля "Königreich der Himmel" та його складових у німецькомовному публіцистичному тексті.

Література

1. Заполовський М. В. Параболізми як реалізовані біблійні інакомовлення в німецькомовному публіцистичному тексті / М. В. Заполовський // Нова філологія : зб. наук. праць / редкол. : Манакін В. М., Морощкіна Г. Ф. та ін. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. - № 56. – С. 117-120.
2. Левицкий В. В. Лексикология немецкого языка / В. В. Левицкий. – Черновцы : Книги XXI, 2010. – 376 с.
3. Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – Изд. 2, испр. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
4. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
5. Bally Ch. L'arbitraire du signe. Valeur et signification / Ch. Bally // Franais Moderne 8 / 1940. – pp. 193-206.
6. Cruse A. D., Hundsnurscher F., Job M., Lutzeier P. R. Lexikologie (Lexikology) [Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen] / A. D. Cruse, F. Hundsnurscher, M. Job, P. R. Lutzeier. – Gruyter Verl. (Aufl. 1). – Bd. 1. – Berlin, 2002. – 896 S.
7. Gemünden, von P. Vegetationsmetaphorik im Neuen Testament und seiner Umwelt. Eine Bildfelduntersuchung (Novum Testamentum / Studien Zur Umwelt des NT) / P. von Gemünden. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1998. – 440 S.
8. Kettenbach G. Einführung in die Schiffahrtsmetaphorik der Bibel / G. Kettenbach. – Pieterlen : Lang Verlag, 1994. – 538 S.
9. Klauck H. J. Allegorie und Allegorese in synoptischen Gleichnistexten / H. J. Klauck // Neutestamentliche Abhandlungen. – Münster 1978. – 410 S.
10. Kurz G. Metapher, Allegorie, Symbol / G. Kurz. – 3. Auflage. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1993. – 107 S.
11. Richards I. A. Die Metapher / I. A. Richards // Theorie der Metapher. – Bd. 389. – Darmstadt : WdF. – 1983. – S. 31-52.
12. Schwankl O. Licht und Finsternis. Ein metaphorisches Paradigma in den johanneischen Schriften / O. Schwankl. – Freiburg : Herder Verlag, 1995. – 438 S.
13. Trier J. Aufsätze und Vorträge zur Wortfeldtheorie / J. Trier // hgg. A. van der Leem, O. Reichmann. – Hague-Paris-Mouton, 1973. – 216 S.
14. Trier J. Über Wort- und Begriffsfelder / J. Trier // Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. – Heidelberg : Carl Winter Verlag 1973. – S. 1-38.
15. Weinrich H. Sprache in Texten / H. Weinrich. – Stuttgart : Klett-Cotta Verlag, 1976. – 356 S.
16. Zimmermann R. Geschlechtermetaphorik und Gottesverhältnis. Traditionsgeschichte und Theologie eines Bildfelds in Urchristentum und antiker Umwelt / R. Zimmermann. – Tübingen : Mohr Siebeck Verlag, 2001. – 791 S.

УДК 811.133.1'177

УСНА ТА ПИСЬМОВА ФОРМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ВАРІАНТИ ЇХ РОЗУМІННЯ

Касіян Г. В.

Статтю присвячено аналізу матеріалу суспільно-політичної тематики в усному та письмовому дискурсах з точки зору норм і правил мовленнєвого етикету. Основна увага приділена питанню інтерпретації усних теледебатів в різних газетних публікаціях з метою виявлення основних смислових змін первинного змісту, яких він зазнає в писемній формі викладу по відношенню до його аутентичного усного породження.

Ключові слова: дискурс, функціональний стиль, теледебати, мовленнєвий етикет, ввічливість.

Статья посвящена анализу материала общественно-политической тематики в устном и письменном типах дискурса с точки зрения норм и правил речевого этикета и вежливости. Особенное внимание уделяется изучению интерпретации текстов теледебатов журналистами современных французских газет с целью исследования, каких видоизменений приобретает их содержание в публицистическом стиле подачи по отношению к его аутентичному устному продуцированию.

Ключевые слова: общественно-политический дискурс, функциональный стиль, теледебаты, речевой этикет, вежливость.

The article is devoted to the examination of socio-political material in oral and written types of discourse from the position of speech etiquette and politeness. The special attention is spared to the analyzing of debates text interpretation in contemporary editions in order to determine their main changes in publicist style.

Key words: social-political discourse, functional style, debates, speech etiquette, politeness.

Аналіз суспільно-політичного дискурсу як структурно-діяльнісного соціального явища, основними компонентами якого є мова та соціальний контекст її використання, зумовлюється як необхідністю проведення міждисциплінарних студій, так і інтересом до особливостей його функціонування в усній та письмовій формах.

Мета цієї розвідки – проаналізувати розбіжність між первинним і вторинним змістом мовленнєвих актів з точки зору збереження етикетних форм ввічливості в писемних варіантах одного з різновидів усного суспільно-політичного дискурсу, яким є теледебати. **Завдання**, які випливають з даної мети, передбачають розгляд усної та письмової форм суспільно-політичного дискурсу та функціональних стилів, що його обслуговують, для зіставлення комунікативних ситуацій усного суспільно-політичного дискурсу з їх писемними інтерпретаціями в публіцистичних публікаціях. Обраний для дослідження матеріал досі не розглядався під зазначеним кутом зору, що й зумовлює **актуальність** даної розвідки.

Російська дослідниця О. І. Шейгал доводить своїми науковими працями, що будь-який матеріал, в якому йдеться про політику, слід вважати “політичним дискурсом” [7, с. 36]. Це дає підстави твердити, що суспільно-політичний дискурс, як і політичний, не обмежується лише діалогічним мовленням суб’єктів спілкування. Н. В. Кондратенко зазначає, зі свого боку, що політичний дискурс залежно від формальних, комунікативних, інтенціональних та інших чинників, має різні прояви. Авторка класифікує політичний дискурс за формою його подання (“усний та писемний”), за чинником мовця (“адресантно прямий та опосередкований”), за метою (“інформативний, спонукальний, іміджевий, мотиваційний, експресивний”), за чинником адресата (“особисто та масово адресований”), за сферою функціонування (“телевізійний, газетно-журнальний, радіо-, рекламний, PR”) [5, с. 2–13]. Зазначені характеристики можна екстраполювати й на

суспільно-політичний дискурс, та дійти висновку, що до категорії усного суспільно-політичного дискурсу належать інтерв'ю з політиками, їхні промови, політичні теледебати, а до категорії письмового суспільно-політичного дискурсу належать тексти, що відносяться до політичної тематики й оприлюднені через засоби масової інформації (далі ЗМІ).

Говорячи про тексти ЗМІ, не можна оминати питання характерних рис публіцистичного дискурсу. Наукова література, що присвячена цьому типу дискурсу, трактує його як окремий функціональний стиль, якому притаманні такі ознаки: а) економія мовних засобів, лаконічність викладу в поєднанні з інформаційною насиченістю; б) відбір мовних засобів за принципом їх зрозумілості; в) наявність суспільно-політичної лексики, переосмислення лексики інших стилів; г) використання типових для стилю мовних стереотипів, кліше; ґ) жанрова різноманітність і пов'язана з цим різноманітність стильового використання мовних засобів [4].

Вивчаючи матеріал статті *“Les moments clés du débat Hollande-Sarkozy”*, що була опублікована в газеті **Le Monde** після того, як відбулися теледебати, бачимо, що поданий тут матеріал починається з фрази: *Dans un débat particulièrement tendu, voire violent, les deux ultimes candidats à la présidentielle, Nicolas Sarkozy et François Hollande, se sont affrontés, mercredi 2 mai, opposant deux visions de la France, de l'Europe et de la stature présidentielle.* З цього вже можна зрозуміти, що правила ввічливості порушувались опонентами неодноразово (*“débat particulièrement tendu, voire violent”*), хоча це формулювання не передає й частини тих емоцій, що вирували між співрозмовниками.

Після представленої вище фрази автор статті викладає інформацію поділивши її на тематичні підрозділи, першим з яких є **“Les attaques personnelles”**. З самої назви стає ясно, що мова йдеться про те, як опоненти докоряють та звинувачують один одного. Для ілюстрації озвучених в ході дебатів словесних нападів, автор обирає такі репліки з наявним докором: *“Quand on m'a comparé à Franco, à Pétain, à Laval, et pourquoi pas Hitler, vous n'avez pas dit un mot [...] Quand Mme Aubry me traite de Madoff et que le leader de la famille ne dit rien, c'est qu'il cautionne”, a d'emblée reproché Nicolas Sarkozy à François Hollande* (М 03.05.2012). З точки зору правил ґречної поведінки дане висловлення є ввічливим, адже адресат використовує етикетний маркер *vous* та непряму мовленнєву конструкцію негативної ввічливості *“vous n'avez pas dit un mot”* і *“que le leader de la famille ne dit rien”* для того, щоб зменшити комунікативний тиск на співрозмовника та зовнішньо мінімізувати своє незадоволення. Але, якщо порівняти зафіксований на письмі варіант з усним відеоматеріалом, можна констатувати, що поза увагою залишається інтонація, приглушений голос, стискання губ Н. Саркозі, характерні паузи після кожної ритмічної групи тощо. Цим імпліцитно экс-президент Франції акцентує увагу на надзвичайній несправедливості та недостойній поведінці його адресанта. І тому звинувачення Ф. Оланда свого співрозмовника, у тому, що останній робить з себе жертву, здається цілком прогнозованим: *“M. Sarkozy, vous aurez du mal à passer pour une victime”, lui a répondu le candidat socialiste avant de condamner “tous les excès” et de rappeler que lui aussi avait été victime d'attaques personnelles – “j'ai eu droit à tous les animaux du zoo, j'ai eu droit à toutes les comparaisons les moins flatteuses”* (М 03.05.2012). Варто звернути увагу й на те, що в силу об'єктивних причин, журналіст значно скорочує обсяг реплік зі взаємозвинуваченнями кандидатів у президенти. Відповідно, втрачається той важливий структурний компонент, що не погоджуючись, опоненти перебивають один одного та навіть говорять одночасно. Зокрема, Ф. Оланд звинувачує Н. Саркозі в небажанні співрозмовника припинити висловлювання несправедливих докорів, на що нинішній экс-президент Франції реагує етикетною конструкцією побажання, яку можна розцінити як прояв гіперувічливості.

François Hollande: *Ce n'est pas vrai.*

Nicolas Sarkozy: *Je termine.*

François Hollande: *Je vous laisse terminer puisque vous voulez aller plus loin. Allez-y.*

Nicolas Sarkozy: Non, je ne veux pas aller plus loin. Je ne tiens pas à vous manquer de respect (Pr 03.05.2012).

Публікацію того самого уривка з теледебатів під заголовком *“Insultes et dérapages des partisans”* знаходимо також в іншому французькому виданні – **Le Parisien** (P 02.05.2012). Цікавим є те, що цитати обрані здебільшого ті самі, що свідчать про те, що саме ці висловлення сприймаються як найяскравіша ілюстрація особистих політичних атак опонентів. Отже, не дивлячись, на формальне використання співрозмовниками етикетних мовленнєвих конструкцій, істинний зміст реплік, продемонстрованих вище, свідчить про яскраве як особистісне, так і політичне протистояння з обох боків. Не можна оминати й того факту, що опоненти далеко не завжди дотримуються норм офіційно-ділового стилю, адже ним не передбачається викладення інформації суб'єктивного та особистісного характеру, до чого вдаються учасники дебатів.

Наступне питання, якого торкається автор статті *“Les moments clés du débat Hollande-Sarkozy”* – це проблема зайнятості населення Франції. Журналіст коротко вводить читачів у курс справи, зазначаючи: *Après cette passe d'armes sur le ton de la campagne, MM. Sarkozy et Hollande sont entrés dans le vif du débat avec le premier thème prévu : l'emploi. Sur ce sujet, les deux candidats ont opposé deux visions du problème [...].* Далі автор презентує докір Ф. Оланда, в якому той засуджує потенційні кроки свого опонента: *“Cette TVA que vous allez imposer va prélever du pouvoir d'achat. J'ai fait le calcul : 300 euros pour un couple de smicards, voilà ce que va être le prélèvement annuel que vous allez infliger”, a affirmé M. Hollande* (M 03.05.2012). Як і в попередньому пункті статті, інформація тут передана досить поверхово, і виглядає так, що учасники розмови нібито повністю дотримуються правил етикетної мовленнєвої поведінки та ввічливості. Але, апелюючи до відеоматеріалу та його транскрипції, стає зрозуміло, що це не зовсім так, адже насправді Ф. Оланд переходить на пряме звинувачення та образу свого адресата: *On est sur le thème du pouvoir d'achat. Avec vous, c'est très simple, ce n'est jamais de votre faute. Vous avez toujours un bouc émissaire* (Pr 03.05.2012). Якщо у репліці **“ce n'est jamais de votre faute”** мовець ще вибудовує висловлювання у непрямій формі реалізуючи стратегію негативної ввічливості, то у репліці *“vous avez toujours un bouc émissaire”* незважаючи на наявний маркер ввічливості *vous*, який на мовленнєвому рівні дозволяє тлумачити висловлення як етикетне, ввічливим його назвати не можна. Оскільки це є відверта образа, дану репліку можна кваліфікувати як неввічливу.

Не дивлячись на те, що цей мовленнєвий акт ігнорується автором статті в газеті *Le Monde*, він привертає чималу увагу журналістів інших французьких видань. Зокрема, на офіційному сайті газети *Le Parisien* автор публікації *“Débat Hollande-Sarkozy: les principales déclarations”* відносить неввічливе висловлення Ф. Оланда в окремий параграф під заголовком *“Invectives”*. Хоча в тексті статті наявний окремий абзац під назвою *“Insultes et dérapages des partisans”*, обговорювана репліка розцінюється журналістом все ж таки не лише як образа чи порушення комунікативної норми, а вже як лайка (P 02.05.2012).

Не обходить стороною дане висловлення і газета *Le Nouvel Observateur*, яка інтерпретує його швидше як докір: *François Hollande a reproché mercredi soir à Nicolas Sarkozy de ne pas assumer son bilan: “ce n'est jamais de votre faute”, lui a-t-il reproché, lors du débat télévisé de l'entre-deux-tours. “Avec vous, c'est très simple: ce n'est jamais de votre faute, vous avez toujours un bouc émissaire”, a lancé le candidat socialiste au président sortant, alors que le débat portait sur le thème du chômage et de la formation des demandeurs d'emploi* (NO 02.05.2012).

Згодом нашу увагу привертає пункт *“Les “mensonges” et les “calomnies”*”, представлений у статті, опублікованій у *Le Monde*. Безперечно, в даному випадку навіть обрані автором цитування говорять про прояв неввічливості, адже образливі звинувачення та лайки домінують у даному фрагменті: *Enfin, les accusations de mensonges et de calomnies ont volé à de nombreuses reprises autour de la table. “Vous mentez” a ainsi lancé Nicolas Sarkozy lorsque François Hollande a affirmé qu'il avait fait une politique pour les plus riches. “C'est décidément un leitmotiv qui devrait pour moi être insupportable, mais qui dans votre bouche finit par être une habitude”, lui a répondu François Hollande. “Vous êtes un petit*

calomniateur”, a même lâché Nicolas Sarkozy au terme d’un ultime échange particulièrement tendu entre les deux candidats (M 03.05.2012).

Сказане вище ще в більшій мірі виявляється в процесі аналізу відеоматеріалу, адже абсолютно очевидним є те, що обмін репліками учасників теледебатів супроводжується підвищенням голосу, перебиванням один одного, активним агресивним жестукуванням та мімікою. Проте, не може не дивувати й те, що обидва опоненти продовжують залишатися в рамках мовленнєвого етикету і через етикетний мовленнєвий акт подяки проявляти гіперувічливість.

François Hollande: *Ils ont compris comment vous fonctionniez.*

Nicolas Sarkozy: *Merci de votre arrogance, mais ça ne me gêne pas.*

François Hollande: *Non, de la réalité* (Pr 03.05.2012).

Значно розширює набір образ та взаємних звинувачень у своїй публікації газета **Le Parisien**. Серед них висловлення Н. Саркозі: *Vos chiffres sont faux* (P 02.05.2012), яке набагато розгорнутіше подається в транскрипції до відеоматеріалу з наявним етикетним формулюванням прохання: *Vous me permettez de revenir sur les chiffres que vous avez donnés, monsieur Hollande, ils sont faux, et je vous en donne la preuve* (Pr 03.05.2012). Розцінюємо цю репліку як ввічливу та етикетну, адже адресант використовує маркери шанобливості та стратегію негативною ввічливості. Тому цілком обґрунтовано можна стверджувати, що саме цей мовленнєвий акт не слід розцінювати як образу, а скоріше як незгоду та негативну оцінку.

Не залишається без уваги і репліка Н. Саркозі, яка далі зустрічається в статті, опублікованій в газеті **Le Parisien**: *M. Hollande, ce n’est pas le concours de la petite blague* (P 02.05.2012). Вирвана з контексту, вона не до кінця зрозуміла. Відеоматеріал та його транскрипції, відображає значно ширше комунікативну ситуацію.

Nicolas Sarkozy: *Quand vous dites “je suis toujours content de moi”, que je ne prends pas mes responsabilités, c’est un mensonge.*

François Hollande: *Vous êtes très mécontent de vous. J’ai dû me tromper, j’ai dû faire une erreur. Je me mets à présenter mes excuses, vous êtes très mécontent de vous.*

Nicolas Sarkozy: *Ce n’est pas le concours de... Monsieur Hollande, ce n’est pas le concours de la petite blague.*

François Hollande: *Non, ce n’est pas la blague non plus. Mais je ne peux pas me faire traiter ici de menteur* (Pr 03.05.2012).

Не може не дивувати те, як опоненти перебиваючи один одного, досить жваво жестукуючи, звинувачуючи один одного, не погоджуючись та докоряючи один одного, залишаються на мовленнєвому рівні в рамках мовленнєвого етикету та ввічливості, а етикетну репліку “*Je me mets à présenter mes excuses*”, що прозвучала з уст Ф. Оланда, вважаємо навіть гіперувічливою.

Отже, як з’ясувалось, не дивлячись на відкрите протистояння обох опонентів на президентську посаду, яке супроводжується взаємними звинуваченнями, докорами та образами, співрозмовники намагаються не порушувати загальних комунікативних норми мовленнєвого етикету. Залишаючись у його рамках, вони знаходять способи виразити свою увічливість, гіперувічливість або ж неввічливість.

В остаточному підсумку зазначимо, що розглянутий матеріал показав, що текст теледебатів, який згодом обговорюється журналістами різних суспільно-політичних видань, набуває певних видозмін через суб’єктивність журналістських тлумачень та втрачає частково свій первинний зміст. Це зумовлено тим, що він потрапляє в комунікативну площину іншого типу дискурсу та функціональних стилів, які його обслуговують, що не може не варіювати інтерпретаційні рамки його розуміння.

Література

1. Арешенков Ю. О. Класифікація функціональних стилів і вивчення стилістики у вищій та середній школі / Ю. О. Арешенков // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 1. – С. 43–45.

2. Баранник Д. Х. До питання про інформаційний стиль мови / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 1967. – № 6. – С. 3–8.
3. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Офіційно-діловий стиль початку ЧЧ ст. / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наук. зап. Нац. ун-ту "Києво-Могилянська академія". – К., 2000. – Т. 18. – С. 19–29.
4. Зайцева В. В. Інформаційний стиль в україномовній газеті / В. В. Зайцева // На ниві української філології : [Зб. наук. праць]. – Д. : Пороги, 2003. – С. 232–240.
5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : монографія / Наталія Василівна Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
6. Черняк Ю. І. Інтердисциплінарні виміри проблеми типології дискурсів та літературознавча аналітика / Ю. І. Черняк // Вісник Запорізького нац. університету. – 2010. – № 1. – С. 94–100.
7. Шейгал Е. І. Семиотика политического дискурса : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Елена Иосифовна Шейгал. – Волгоград, 2000. – 431 с.
8. Kerbrat-Orecchioni C. Politesse, impolitesse, apolitesse, polirudesse : éléments théoriques et étude de cas / Catherine Kerbrat-Orecchioni // (Im)politesse linguistique : enjeux théoriques. – Lyon : Université de Lyon, 2010. – P. 35–61.
9. Chafe W. L. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics and point of view / W. L. Chafe // Subject and topic / ed. by C.N.Li. – N.Y. : Academic Press, 1976. – P. 26–56.

Список джерел ілюстративного матеріалу

10. M : Le Monde, mai 03, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2012/article/2012/05/03/les-moment-cles-du-debat-hollande-sarkozy_1694468_1471069.html.
11. Pr : Presidentielle 2012.ouest-france.fr, mai 03, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://presidentielle2012.ouest-france.fr/actualite/le-verbatim-du-duel-entre-hollande-et-sarkozy-03-05-2012-1500>.
12. P : Le Parisien, mai 02, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leparisien.fr/election-presidentielle-2012/debat-hollande-sarkozy-les-principales-declarations-02-05-2012-1981262.php>.
13. NO : Le Nouvel Observateur, mai 02, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tempsreel.nouvelobs.com/politique/20120502.FAP3275/hollande-a-sarkozy-ce-n-est-jamais-de-votre-faute.html>.

УДК 811.111'276.6:327

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ**Кащишин Н. Є.**

У статті здійснено аналіз прагматичного аспекту функціонування термінів у дипломатичному дискурсі. З'ясовано, що термінам дипломатії властива експресивність, яку диференційовано за трьома прагматичними категоріями: оцінка, власне експресивність, тональність. Дослідження дало змогу виявити, що насиченість тексту експресивними засобами значною мірою залежить від жанру.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, експресивність, термін, тональність.

В статье осуществлен анализ прагматического аспекта функционирования терминов в дипломатическом дискурсе. Выяснено, что терминам дипломатии свойственна экспрессивность, которую дифференцировано по трем прагматическими категориями: оценка, собственно экспрессивность, тональность. Исследование позволило показать, что насыщенность текста экспрессивными средствами в значительной степени зависит от жанра.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, экспрессивность, термин, тональность.

This paper analyzes the pragmatic aspects of functioning of terms in the diplomatic discourse. It was found that expressiveness inherent to the terms of diplomacy can be differentiated into three pragmatic categories: assessment, proper expressiveness, tonality. The study made it possible to discover that the occurrence of expressive means in the text largely depends on the genre.

Key words: diplomatic discourse, expressiveness, term, tonality.

Одним з головних аспектів дослідження фахового терміна є аналіз його прагматичного потенціалу. Незважаючи на те, що ця проблема є однією з найактуальніших у сучасному мовознавстві, вона все ж залишається недостатньо вивченою. Прагматичний аспект функціонування термінів присутній у працях таких авторів як В. В. Турчин [6], Г. О. Абакумова [1], Л. В. Рахманін [5] та ін., однак терміни дипломатії ще не були об'єктом такого дослідження.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні комунікативно-прагматичного аспекту функціонування термінів англомовного дипломатичного дискурсу (ДД). Досягнення поставленої мети вказує на необхідність аналізу експресивності термінів ДД та дослідження прагматичних категорій, які беруть участь у творенні прагматичного потенціалу термінів англомовного ДД, що й було завданням цієї роботи.

Термін, як і загальноживане слово, володіє певним прагматичним потенціалом, а саме – набором смислових нашарувань, які залежать від спеціальних комунікативних цілей, комунікативної ситуації, носія мови, тобто певних мовних та позамовних чинників. Ключовим для з'ясування питання прагматики терміна є конкретна сфера його застосування. Для термінів дипломатичної сфери прагматичний аспект становить особливий інтерес. Зокрема, присутність експресивності у термінах як різновиду прагматичних нашарувань, на перший погляд, може суперечити загальній стандартизованості та стилістичній стриманості текстів дипломатичних документів.

Питання експресивності термінів є дискусійним у сучасній лінгвістиці. Три-чотири десятиліття цією категорією нехтували, однак у сучасному розумінні експресивність термінів розглядають як необхідний засіб впливу на реципієнта інформації. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо відсутність експресивності, або стилістичну нейтральність не як ознаку терміна, а як вимогу до нього,

тобто вимогу до ідеального терміна. Ця думка присутня і в працях Г. О. Абакумової, яка вважає, що однією з головних причин непритаманності термінам емоційності є характер терміносистем, адже вони різні за складом і за функціями. Тому необхідно розрізняти сферу фіксації і сферу функціонування термінів. У сфері фіксації, наприклад, у словниках, термін неемоційний, однак у сфері функціонування вимоги до термінів не завжди збігаються з їхнім реальним використанням [1, с. 85].

Існують жанри ДД, де терміни, як і в сфері фіксації, зберігають нейтральність (резольюція, декларація, меморандум та ін.), проте є протилежні за стилістичним характером тексти, такі як дипломатична промова, де емоційне та експресивне наповнення відіграють важливу роль у досягненні прагматичної мети. Експресивні відтінки значень у термінах дають змогу говорити про присутність рис художнього стилю у дипломатичних документах. Щоправда, нерідко дослідники розглядають експресивність не як перехідне явище, яке сполучає художній стиль з іншими (наприклад, офіційно-діловим), а як нетиповий феномен у межах офіційно-ділового функціонального стилю. Ми визначаємо експресивність термінів як складне лінгвістичне явище, метою якого є увиразнення мовлення. Експресивність присутня у тих термінах, які здатні передавати ставлення мовця до його висловлювання.

Дослідники стилю англomовних дипломатичних документів частково звертаються до цієї теми у своїх працях, і говорять про відтінок експресивності у термінах дипломатії. Це питання у контексті нейтрального тону викладення як норми ділового етикету обговорює і Л. В. Рахманін. Він стверджує, що стиль викладу в офіційному тексті не завжди повинен бути абсолютно нейтральним. Адже документ може містити прохання, подяку, вимогу (доволі часто у категоричній формі) тощо [5, с. 11]. Отже, погоджуючись з деякими виявами експресивності, дослідник відзначає, що особистісний, суб'єктивний момент у документах необхідно зводити до мінімуму. Ми дотримуємось думки, що під час опису ситуацій і явищ у дипломатичній комунікації перевагу надають передусім логічним засобам, проте емоційно-забарвлена лексика є реальним фактом у ДД. Доволі часто ця особлива лексика внаслідок тривалого вживання функціонує як така, що поступово втратила свою експресивність, і її елементи стали умовними формулами звертання (*most humbly, most humble and obedient, I humbly subscribe*).

На основі наших спостережень пропонуємо класифікувати експресивність термінів ДД за трьома прагматичними категоріями, такими як: *оцінка, власне експресивність та тональність*. Ці 3 категорії представлені термінами, які володіють певними експресивними нашаруваннями. Зокрема, для вираження *оцінки* використовують прийом вживання стандартних лексичних одиниць з підсилювальною семою "*more*", "*intense*", де головним значенням терміна буде "зробити кращим, більшим, сильнішим". Наведемо приклади таких термінів: *intensify, stimulate, promote, encourage, enhance, extend, increase*. Ці терміни мають позитивну конотацію і задають оптимістичний поштовх усій інформації. Оскільки кожен дипломатичний текст створюють з метою покращення існуючих умов, то такі термінологічні одиниці допомагають втілити комунікативну мету дипломатичного послання.

Стиль дипломатичних документів отримує оцінне забарвлення завдяки порівняно широкому використанню прикметників: *large, deep, exorbitant, vast, extreme, overwhelming, entire, massive, global, exogenous, enormous, immense, tremendous, powerful, disastrous, effective*. Такі прикметники позначають гіперболізацію та інтенсивність характеристик понять чи явищ міжнародного життя.

Власне експресивність у деяких дослідженнях збігається з поняттям емоційності. Тому емоційність та експресивність в науковій мові нерідко стають темою для дискусій. Про розмежування цих понять йдеться зокрема у працях Л. В. Александрової [2, с. 48] та Н. Лазебної [4, с. 410].

На думку Н. Лазебної, експресивність (виразність) та емоційна забарвленість (позитивна або негативна) – це різні, проте близькі явища. Емоційність створює експресію, оскільки емоційні засоби мови завжди експресивні.

Експресивність – це ширше поняття, адже воно, окрім різних смислових відтінків, містить також відтінки емоційної забарвленості [4, с. 410].

Прагматичну категорію *власне експресивності* у термінах ДД реалізовано завдяки використанню епітетів, метафор, метонімії та стилістично різнопланової лексики. Розглянемо найяскравіші приклади цього явища в англомовному ДД. У сучасній дипломатичній комунікації використовують епітети: *gigantic plans, thorny problems, creeping annexation, root cause, sweeping actions, bright future*. Ще численнішими є приклади метафори: *to cushion the impact, financial tectonic plates, the brink of collapse, investment vehicle, to bear fruit, jumping-off place/ground of aggression, the process started to move, shuttle diplomacy, gunboat diplomacy, rooftop protest, cry/howl of protest, the brink of war, left/right wing of policy, to curb the corruption, to broaden the borders of understanding*, а також такі широковідомі терміни, як *cold war, instigator of war* та ін. Такі метафори можемо назвати “стандартизованими метафорами з підсилювально-експресивною семантикою”.

Згідно з теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, метафора є способом пізнання та концептуалізації дійсності. Метафори у ДД слугують не лише для вираження думки, але й беруть участь у процесі створення мовної картини світу у свідомості адресата [7, с. 4]. У дипломатичних текстах метафори передають та формують певну ідеологію, спонукають до дії, сприяють встановленню ближчих контактів. Завдяки образу, який створює метафора, дипломатичне послання дозволяє впливати і домінувати. Використання метафори з метою ухильності, інакомовності, або прямого обману нерідко простежується у ДД, адже двозначність та ухильність – непоодинокі явище у дипломатичній комунікації.

Нерідко відзначаємо присутність метонімії в англомовному ДД, коли назви столиць, будинків чи установ використовують у значенні держави та її уряду, наприклад, *The White House, Moscow, Paris, Downing Street* (МЗС Великобританії) та ін. Очевидно, що функція цих художніх засобів – передавання ідеї та загальностильової атмосфери документа. Зрозуміло також, що не усі жанри ДД можуть допускати вживання художніх засобів. Насиченість тексту метафорами та іншими експресивними засобами значною мірою залежить від жанру документа. Прикладом середовища їхнього активного вживання можуть слугувати тексти дипломатичних промов. Серед усіх жанрів ДД частотність експресивних засобів тут є найвищою, що і зумовлює особливе місце промов серед жанрової палітри ДД. Дипломатичні переговори, телеграми та тости теж не позбавлені експресивних засобів.

Існують жанри, зокрема, протоколи чи резолюції, де такі елементи майже відсутні. Специфіка кожного жанру вносить суттєві корективи у розуміння ДД загалом. Однак, можемо продемонструвати терміни, які вживають у різних типах документів, і які створюють значну емоційно-експресивну напругу, привертають увагу до гострого питання та допомагають створити цілісне враження про проблему, яку розглядають у документі:

The objectives of the common agricultural policy shall be: to increase agricultural productivity ... by ensuring the rational development of agricultural production and the optimum utilization of the factors of production [12, с. 11]. *This restriction would be highly unusual, as is made clear by the Council of Europe's definition of an ombudsman's role* [8, с. 149]. У цих прикладах експресивність лексики надає висловлюванню індивідуальності і творчого потенціалу. Експресивне забарвлення термінів створює загальну атмосферу впевненості для переконання адресата в тому, про що йдеться, для сузативного ефекту (від англ. “to soothe” – заспокоювати, втішати, пом'якшувати), для підготовки адресата до прийняття очікуваного та бажаного рішення.

Підсумуємо, що терміни з експресивними відтінками значень доволі часто трапляються у ДД. Експресивність термінів англомовного ДД зазнає певним чином перетворення в ньому, адаптується і підкоряється його законам функціонування. Дипломатичному стилю притаманне таке перехідне явище, як експресивність (нетипова для офіційно-ділового стилю), яке зближує його з художнім. Наголосимо, що це явище підкреслює, що між окремими функціональними

стилями немає непроникних бар'єрів і що елементи одного стилю можуть простежуватись в інших.

Тональність є третьою прагматичною категорією, яка бере участь у творенні прагматичного потенціалу англомовних ДД. Частково її виражено за допомогою термінів. Отже, категорія тональності виражається термінами, які містять семи “дія з метою домовленості”, “волевиявлення”: *ratify, sign, settle, provide, necessary, negotiate, obligation, agree, force, approve, affirm, adopt, consensus, accept, accord, confirm, consensus* та ін.

Окрім імперативності, ще одним аспектом категорії тональності ДД є часово-просторова структура документів. До певної міри цей аспект теж представлено термінами. Мовні засоби, що виражають час та простір, до яких належить документ, є особливими і зазвичай налічують 2 шари: час та місце створення документа; час та простір, які згадують у документі. Виокремлюємо два рівні категорії тональності ДД: об'єктивний та конкретний. Об'єктивний рівень у документах реалізують завдяки граматичним категоріям (часові форми, модальні дієслова тощо); конкретний рівень – це безпосередня вказівка на час у документі.

За нашими спостереженнями, об'єктивний рівень темпоральної перспективи тексту у ДД найчастіше організують наступні часово-видові дієслівні форми: Present, Past та Future Simple Active; Present та Past Progressive Active; Present та Past Perfect Active; Present Perfect Progressive Active. Рідше вживають форми пасивного стану: Present та Past Simple Passive; Present та Past Perfect Passive.

Форми простих часів виражають констатацію фактів у певному часовому відсіку, ілюструють конкретність дії, іноді підкреслюючи актуальність розв'язання певної проблеми. Наведемо такі приклади:

*“The Report also **contained** a non-exhaustive list of possible types of maladministration”. “Maladministration **occurs** when a public body fails to act in accordance with a rule or principle which is binding upon it” [8, с. 148]. Тональність перфектних форм сприяє зв'язку минулого і теперішнього, слугує наслідком дій у минулому на теперішню ситуацію: “For Category I material, storage within a protected area as defined for Category II above, to which, in addition, access is restricted to persons whose trustworthiness **has been determined**,...” [9, с. 131].*

Форми тривалих часів є поодиноким явищем у ДД. Зазвичай вони створюють ефект безпосередньої присутності в подіях, які описують. Некатегорична тональність у висловленнях, що виражається модальними дієсловами, також співвідноситься з часовою тональністю, позиціонуючи дію в певному часовому відтинку: *“The Council may, acting by a qualified majority, decide whether, to what extent and by what procedure appropriate provisions **may be laid down** for sea and air transport” [12, с. 23].* Модальні дієслова найчастіше виражають некатегоричну тональність, коли мовець намагається викласти свою версію подій, що відбулися.

Конкретний рівень часової категорії тональності найчастіше демонструє дата і місце, які притаманні майже усім документам і локалізують точки відліку “я-тут” та “я-тепер”. Точка відліку “я-тепер” визначає розгортання в часі усього документа та добір часової групи і належить так званому конкретному рівню реалізації часової категорії ДД. Так вибудовується лінія тональності, на якій формують весь текстовий зміст часовості документа.

У текстах ДД спостерігається координація смислів “час” і “простір”. Конкретність, лаконізм та чіткість стилю задано тональністю, де точки відліку “я-тут”, “я-тепер”, представлені термінологічними одиницями, містяться у конденсованому вигляді вже у заголовку, чи першій частині документа: *“Protocols annexed by Treaty of Amsterdam to EC Treaty and Treaty on European Union. 3. Schengen Acquis (Protocol No. 2, 1997)” [10, с. 121].* Текстова категорія темпоральності (часовості) наочно відображає загальну характерну властивість офіційно-ділового стилю: поєднання в ньому максимальної конкретності змісту і абстрагованості засобів вираження [3, с. 104].

Щодо точки відліку “я-тут”, яка є частиною дихотомії часово-просторової тональності документа, то вона містить дві складових, виражених

термінологічними одиницями: 1) країна (регіон), або співвідношення “країна-країна”, коли йдеться про укладення угод: *United Kingdom and Ireland: Visas, Asylum etc. (Protocol No. 4, 1997)* [11, с. 125]; 2) текстові вказівки простору (зазвичай вказівка на адміністративні заклади): *local authorities, specialized agency, specialized agency*.

Інші мовні засоби, які б виражали ідею простору, зрідка простежуються у дипломатичних текстах, отож їх важко систематизувати. У дипломатичних текстах не фіксують умовну точку відліку “я-тут”, а лише відштовхуються від неї. Зазвичай, перша складова визначається вже на початку документа: “*The President of Ukraine...*”, “*Her Majesty the Queen of Denmark...*”.

Отже, одним із особливих прагматичних аспектів функціонування термінів є експресивність. У результаті дослідження виявлено три прагматичні категорії експресивності термінів англomовного ДД: оцінка, власне експресивність та тональність. З'ясовано, що явище експресивності, притаманне певним термінам, зближує дипломатичний стиль з художнім. Експресивність термінів ДД зазнає певної адаптації у цьому дискурсі і підкоряється його законам функціонування. Терміни з експресивними відтінками значень є нечисленними в англomовному ДД, проте вони значно змінюють мовну картину документа, поєднуючи у ньому різні функціональні стилі. Виявлені лінгвостилістичні особливості дипломатичних текстів підтверджують існування особливого дипломатичного стилю, який має багато спільного з офіційно-діловим, проте не збігається з ним цілковито, передусім у використанні лексичного матеріалу та деяких особливостей синтаксису. Лексика та, зокрема, терміни відіграють ключову роль у формуванні англomовного ДД.

Результати дослідження прагматичного аспекту функціонування терміносистеми англomовного ДД відкривають перспективи для подальших зіставних досліджень різних терміносистем у межах однієї мови та терміносистеми ДД у двох чи більше мовах, а також для ґрунтовного вивчення текстотвірної ролі терміносистеми у різних жанрах дипломатичної комунікації.

Література

1. Абакумова Г. О. До питання про експресивність терміна / Г. О. Абакумова // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 85–87.
2. Александрова Л. В. Языковая выразительность научной прозы / Л. В. Александрова // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – № 3. – С. 45–57.
3. Кожин А. Н. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крилова, В. В. Одинцов. – М. : Высш. шк., 1982. – 223 с.
4. Лазебна Н. Проблема визначення припустимої межі образності в семантиці комп'ютерної термінології / Наталя Лазебна // Наукові записки. – Сер. філол. науки (Мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2010. – Вип. 89(3). – С. 408–410.
5. Рахманин Л. В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов / Л. В. Рахманин. – М. : Высш. шк., 1973. – 272 с.
6. Турчин В. В. Прагматика наукового терміна / В. В. Турчин. – Івано-Франківськ : Факел, 2004. – 227 с.
7. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
8. Decision of the European Parliament of 9 March 1994. Ombudsman's Annual Report for 1999 (Extract from section 2.2.1.) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 147–149.
9. Multilateral Convention on the physical protection of nuclear material, 1980 (Vol. 1456, I-24631) // United Nations – Treaty Series, 1987. – P. 124–132.
10. Protocols and Declarations. EMU and United Kingdom (Protocol No. 25, 1992) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 119–121.
11. Protocols and Declarations. United Kingdom and Ireland: Visas, Asylum etc. (Protocol No. 4, 1997) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 125–126.

12. Treaty Establishing the European Community (Consolidated Version) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 3–99.

УДК 811.112'2 23:316.77 (043.3)

**INTERNETBASIERTE KOMMUNIKATION AUS LINGUISTISCHER SICHT:
WEBLOGS****Kovbasyuk L.**

У статті висвітлено поняття “комунікація”, “Інтернет-комунікація”, “блог”, проведено аналіз блогів як різновиду Інтернет-комунікації, встановлено їх типи. Аналізуються характерні ознаки блогів з позиції лінгвістики, окреслюються напрями їхнього вивчення у площині досліджень німецької германістики. Висвітлюються останні дослідження мовознавців Німеччини та інтернаціональні проекти, окреслюються перспективи майбутніх досліджень в українській германістиці.

Ключові слова: комунікація, Інтернет-комунікація, блог, лінгвістичні дослідження.

В статье рассматриваются понятия “коммуникация”, “Интернет-коммуникация”, “блог”, проводится анализ блогов как одного из способов современной Интернет-коммуникации, приводятся типы блогов. Определяются характерные особенности блогов с позиции лингвистики, а также направления их изучения в современной немецкой германистике. Анализируются последние исследования немецких лингвистов и международные проекты, предлагаются перспективы будущих исследований в украинской германистике.

Ключевые слова: коммуникация, Интернет-коммуникация, блог, лингвистические исследования.

The article deals with the notion of communication, communication on the Internet, weblog. It also examines the weblog as a most important way of digital communication in the modern life. Blogs can surely be used for various themes and their types are differentiated concerning their function. The typical linguistic features of weblogs and the ways of the research in the Modern Germanistik are analyzed. The article has a close look at the latest researches and international projects on weblogs of German linguists and offers the perspectives to the new linguistic investigation of weblogs in Ukraine.

Key words: communication, communication on the Internet, Weblog, linguistic research.

Internetbasierte (digitale) Kommunikation gehört zu den wichtigsten Notwendigkeiten des modernen menschlichen Lebens. Über die Internet-Kommunikation haben die Leute eine grenzlose Möglichkeit bekommen, einander verschiedene Informationen, Wünsche, Sichtweisen weltweit mitzuteilen. Die Mediatisierung des Alltags und der rapide Wandel der Vermittlungskulturen bestimmt die Art und Weise, wie die Menschen ihre Beziehungen untereinander sowie in der echten als auch in der virtuellen Realität schaffen. Im heutigen Zeitalter “Neuer Medien” ist die digitale Kommunikation vom großen Interesse für die Forscher aus verschiedenen Bereichen des menschlichen Lebens.

Die Internet-Kommunikation wird aus verschiedenen Sichten sowohl von bekannten ausländischen als auch von ukrainischen Linguisten und Forschern untersucht. Innerhalb der linguistischen Disziplin haben sich vor allem C. Durscheidt [9; 10], M. Beißwenger [6], L. Kompanzeva [4], P. Schlobinski [15] u.a. mit den sprachlichen Besonderheiten der Internet-Kommunikation beschäftigt. Neuere Publikationen von O. Dosenko [2], O. Karina [3], A. Popov [5] beschäftigen sich mit den allgemeinen Fragen der Kommunikation im Zeitalter des Internets und der virtuellen Realität, der Beitrag von G. Freyermuth [11] richtet sich auf die Auswirkungen der digitalen Kommunikation auf die soziale Kommunikation. Aber sprachliche Forschung von Weblogs (Blogs) in der modernen Germanistik ist unseres Achtens in der Ukraine unterrepräsentiert. Das bestätigt die **Aktualität** und **Neuigkeit**

des ausgewählten Themas für die Forschungsschwerpunkte der ukrainischen Linguisten in diesem Bereich.

Der vorliegende Beitrag versteht sich als explorative Untersuchung von Kommunikation via Weblog in der modernen deutschen Kultur. Diese Studie hat sich das **Ziel** gesetzt, die Arten der Blogs sowie ihre gängigste Einsatzgebiete zu analysieren, die Aspekte der modernen Forschung von Blogs in der deutschen Germanistik aus linguistischer Sicht festzustellen.

Die Kommunikation ist eine der komplexesten und wichtigsten Fähigkeiten des Menschen und besteht nicht nur in der Weitergabe von sachbezogener Informationen mit Hilfe von Wörtern (verbale Mitteln), vielmehr laufen etwa 60-80% des Austausches in einem Gespräch über den visuellen oder akustischen Kanal in Form von verschiedenen nonverbalen Mitteln. Kommunikation ist ein Übermittlungsprozess der Information zwischen einem Sender und einem Empfänger mit Hilfe eines Übertragungsmediums (Kanal) [1, S. 59].

In der Wissenschaft unterscheidet man verschiedene Arten der menschlichen Kommunikation. Digitale Kommunikation ist eine indirekte Kommunikation via ein technisches Gerät, in unserem Fall per Computer/Smartphone und Internet, d.h. via so genannte Neue Medien. "Neue Medien" ist eine Sammelbezeichnung sowie für verschiedene technische Entwicklungen im Bereich der Unterhaltungselektronik, der Datenverarbeitung und der Nachrichtentechnik für Neuentwicklungen bei der Informationsübertragung und -speicherung als auch im weitesten Sinne auch die neuen Formen der Massenkommunikation, insbesondere das Internet (WWW, E-Mail, Chat, Weblogs, ICQ usw.) Laut der letzten Untersuchungen nutzen 76,5% der Bevölkerung Deutschlands das World Wide Web. Die Onliner in Deutschland verbringen durchschnittlich 169 Minuten pro Tag im Internet. Das Internet, das es als Massenmedium fast 20 Jahren gibt, und andere "Neue Medien" erleichtern und ermöglichen die neue Abart der Kommunikation – die transkulturelle Kommunikation. Unabhängig von Hierarchien, Nationalitäten oder institutionellen Anbindungen beteiligen sich weltweit mehr als 2,4 Milliarden an globalen Kommunikationsprozessen: vorausgesetzt haben sie Zugang zum Internet, zu Hause oder im Internet-Cafe [13].

Die Weblog-Ära begann 1997, und damit Blogging als eine Handlung der modernen Onliner [19, S. 10]. Die Weblogs gehen auf die Tagebücher zurück, in denen Leute über alle wichtigen und unwichtigen Ereignisse des Alltags berichtet haben. Ein *Weblog* oder kurz *Blog* ist medial solches Textmedium, in das multimedial Inhalte wie Filme (Spezialfall: Videoblog/Vlog), Musik (Spezialfall: Podcasting), Bilder/Fotos (Spezialfall: Fotoblog) oder Ähnliches implementiert werden können. Der Terminus "*Weblog*" ist ein Kunstwort von John Barger, eine Wortkreuzung aus zwei englischen Termini *World Wide Web* und *Logbuch* [7, S. 53]. Technisch ist der Weblog eine dynamische, automatisch und regelmäßig aktualisierte relativ komplexe Website. Neue Einträge von Onlinern stehen gewöhnlich an oberster Stelle, ältere folgen in chronologischer Reihenfolge, aber umgekehrt; alte werden in der Regel über ein Kalender- oder Monatsarchiv zugänglich gemacht [16, S. 233].

Grundsätzlich sind Weblogs erst einmal monologisch angelegt. Üblicherweise beinhalten Weblogs eine Kommentarfunktion, mittels derer die Rezipienten eines Beitrags zu diesem ihre eigene Meinung äußern können. Selbstverständlich wird auch außerhalb des Blogs darauf Bezug genommen, etwa in einem anderen Weblog-Bericht, der den ursprünglichen Eintrag zitiert, kommentiert, erweitert oder korrigiert, vor allem jedoch auf diesen verweist (per sog. Permalink). Die Gesamtheit aller existierenden Blogs und ihre Verknüpfungsmöglichkeiten werden als Blogosphäre bezeichnet [16, S. 234]. Weblogs müssen nicht unbedingt öffentlich zugänglich sein, denn wie jede Webseite können Weblogs für einen bestimmten Personenkreis geöffnet werden, dessen Mitglieder auf dieser Seite ein Benutzerkonto haben.

Die Blogs sind verbreitet und beliebt, jeden Monat gibt es eine Information zu den beliebtesten Blogs in der BRD. Laut der deutschen Blogcharts für Dezember 2013 gehören zu den Top-Blogs in Deutschland in erster Linie Nachrichtenblogs, z.B. <http://www.der-postillon.com/>, <http://www.mimikama.at/>, <http://www.bildblog.de/>. Die Anzahl der deutschsprachigen Blogs ist schwer zu beantworten, weil nicht alle so zu sagen "lebendig" sind [8]. Die Blogs lassen sich zu den verschiedensten Themen

betreiben, deshalb unterscheidet man aus funktionaler Sicht folgende Arten von Weblogs [17]:

1). Der **Ur-Blog** oder ein Online-Tagebuch, in dem persönliche Erfahrungs- und Zustandsberichte eines Menschen festgehalten werden.

2). **Die Warblog** (War + Blog), die während des Golfkrieges entstanden sind und von so genannten embedded reporters betrieben worden sind, die live aus den Kriegszentren berichteten.

3) **Der Fotoblog, ein Fotoalbum** vor allem zur Dokumentation von verschiedenen Reisen im weiten Sinne.

4) **Moblogs**, mobile Blogs, die per Smartphone mittels MMS oder Internetverbindung mit Fotos und Text aktualisiert werden. Als mobile Variante sei auch auf das **Podcasting** verwiesen, bei dem Musik und gesprochene Sprache gespeichert werden, sodass Sendungen "on demand" erstellt werden können.

5) **Videoblogs**, kurz **Vlogs**, eine Art persönliches Filmtagebuches.

6) **Microblogs** – der Prototyp: Twitter.com. Microblogs sind aus *micro+Weblog* gebildet und zeichnen sich durch sehr kurze Postings (bei Twitter: Tweets, 140 Zeichen) aus. Microblogs stellen laut einiger Forscher aber eher eine eigene Kategorie dar, als dass man sie Weblogs unterordnen könnte.

7) **Lifeblogs**, bei denen das Leben nicht nur manuell punktuell, sondern permanent automatisch dokumentiert wird – mit Foto- oder mit Videokamera. Alles, was nicht vorhersehbar ist, kann man später aber archivieren. Größter Kritikpunkt daran ist die Tatsache, dass die dritte Person ungefragt gefilmt wird.

Laut anderer Klassifikation kann man folgende Typen der Weblogs unterscheiden: 1) kollaborative, 2) Online-Tagebücher, 3) Weblogs mit regionalem Bezug, 4) Weblogs zur Vorbereitung einer Veranstaltung, 5) Experten-Weblogs, 6) Nachrichten-Digest usw. [19, S. 54].

Der Onliner muss bestimmte Voraussetzungen erfüllen, um einen Weblog zu führen. Erstens, soll er in der Lage sein, eine Internetseite zu erstellen, d. h. er soll Beschreibungssprache HTML und bestimmte Programme kennen. Zweitens, muss er einen Anbieter für Webspace finden, auf dem die Seite abgelegt wird. Zu den größten Weblog-Hostern der Welt gehört, z.B. Google, von dem ein oder mehrere Blogs kostenlos zur Verfügung gestellt werden [19, S. 11]. Drittens, gute Fähigkeiten im schriftsprachlichen Ausdruck sind sehr willkommen. Viertens, müssen die Onliner den Bezug auf bestimmte Normvorstellungen im Internet nehmen [20].

Die Blogs sind ein weites Feld für die modernen Forscher sowie in der BRD, als auch in der Ukraine, das bestätigen die neueren Arbeiten aus verschiedenen Bereichen der Wissenschaft [2; 5;16; 20]. Besonders tief und inhaltsreich ist die im 2005 durchgeführte sprachliche und textuelle Analyse meistens von privaten Blogs im Rahmen eines internationalen Projekts, wobei die Blogs in 9 Ländern erforscht worden sind [19]. Die Variante der Microblogs Twitter, das im März 2006 gegründet worden ist und ein Abonnement-Modell aufweist, ist von den Linguisten aus der Perspektive von 10 Sprachen und 11 Ländern vor kurzem gründlich untersucht [12].

Die Ergebnisse dieser 2 Studien zeigen, dass der Weblog solche Kommunikationsform darstellt, in der Mündlichkeit und Schriftlichkeit verschmelzen, wobei der Autor und der Leser in ein System integriert werden, wo die Opposition von Öffentlichkeit und Privatheit verschwindet. Die Verwendung eines gemeinsamen Analyserasters hat festgestellt, dass die Blogs sowohl sprachunabhängige Eigenschaften als auch sprachspezifische Merkmale weltweit haben. Dialektale und umgangssprachliche Lexik (*Kacke bauen, nix*), Anglizismen (vor allem Fachsprache: *Webhosting, Buttons*) und Ad-hoc-Bildungen (*he, Mo*), Assimilationen und Tilgungen, Diskurspartikeln und Interjektionen (*hääää, ahhhh, naja*), elliptische Konstruktionen sind die wichtigsten Merkmale dieser Kommunikation aus sprachlicher Sicht. In deutschen Weblogs werden kreativ Neologismen gebildet, vor allem auf der Basis "Blog": *bloggen, Blogger, Blogslang, Reiseblogger, Blogophobie* usw. [19, S. 68-74; 82].

Die Weblogs haben einen hypertextuellen Aufbau, d.h. die Texte existieren nicht real, sie werden dynamisch aus Datenbankinhalt erstellt. Was die Textsorte in Blogs betrifft, sind das meist verschiedene persönliche Berichte und Kommentare in vielfältigen Darstellungsformen. Die privaten Weblogs sind durch einen persönlichen,

unformellen Sprachstil gekennzeichnet. Da die Kommunikation in Blogs zu der geschriebenen Sprache tendiert, wird hier die Klein- und Großschreibung verbreitet und den orthographischen Normen wird stärker als z.B. im Chat gefolgt [16, S. 241-242; 19, S. 73]: *Klasse Text, war selber zwei Jahre selbstständig und habe identische Erfahrungen gemacht. Heute vermisse ich genau das: Freiheit.*

Mit schriftsprachlichen Mitteln (wie Smileys, Pausen, Partikeln etc.) simulieren die Blogger Mündlichkeit, während sie sich zugleich des Dialogs mit einer Öffentlichkeit bewusst sind. Weblogs sind also als Simulationen eines persönlichen Dialogs mit vielen Einzelnen zu betrachten [20]: *kann mir nicht helfen aber ich glaub das ist geklaut... aber nichtsdestotrotz: aus scheiße gold machen is klasse :).*

Die Analyse der wichtigsten Projekte und der letzteren Arbeiten zum Thema "Weblog" zeigt, dass diese neuen Formen der menschlichen Kommunikation eine große Beachtung in der Sprachwissenschaft erfährt. Zu den wichtigsten Schwerpunkten der linguistischen Forschung im Bereich der digitalen Kommunikation gehören unserer Meinung nach folgende Aspekte: 1) Wandel der Kommunikationskultur; 2) Weblogs und soziokultureller Wandel; 3) Schreibstile und Schreibweise in Blogs; 4) Sprachökonomie in Blogs; 5) Blogsprache und Wortschatzerweiterung der deutschen Sprache; 6) Sprachliches Verhalten in Blogs; 7) Paraverbale Kommunikationsmittel (Smilies, Emoticons); 8) Geschlechtsunterschiede in Blogs aus linguistischer Sicht.

Der vorliegende Beitrag bietet im Überblick eine Veranschaulichung der wichtigsten Eigenschaften von Weblogs. Die Forschungsschwerpunkte der modernen Untersuchungen werden in diesem Bereich in der deutschsprachigen Germanistik festgestellt. Die Ergebnisse dieser Analyse könnten als Basis für die Untersuchungen der ukrainischen Linguisten gelten. Die **Perspektive** der zukünftigen Forschungen liegt in der vielseitigen Analyse bestimmter Blogs, z.B. von Germanisten, modernen deutschsprachigen Autoren, deutschen Promis; der Studie der anderen Formen der Weblogs, z.B. Podcasting, und im sinnvollen Einsatz der Neuen Medien im Fremdsprachenunterricht.

Literaturverzeichnis

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр Академія, 2004. – 342 с. – (Серія "Альма-матер").
2. Досенко А. К. Електронні щоденники як одиниці соціальних комунікацій: монографія / А. К. Досенко. – К.: КиМУ, 2012. – 201 с.
3. Каріна О. М. Віртуальна реальність: онтологічний статус : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.01 "Онтологія, гносеологія, феноменологія" / О. М. Каріна – Х., 2004. – 17 с.
4. Компанцева Л. Ф. Інтернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра філол. наук : 10.02.02 "Російська мова" / Л. Ф. Компанцева. – К., 2007. – 36 с.
5. Попов А. В. Блоги. Новая сфера влияния / А. В. Попов. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2008. – 336 с.
6. Beißwenger M. Sprachhandlungskoordination im Chat / M. Beißwenger // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – 2003. – 31 (2). – S. 198-231.
7. Blood R. How Blogging Software reshapes the Online Community / R. Blood // Communications of the ACM. – 2004. – Vol. 47, № 12. – P. 53-55
8. Deutsche Blogcharts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://deutscheblogcharts.de/>.
9. Dürscheid C. E-Mail – verändert sie das Schreiben? / C. Dürscheid. // Sprache und Kommunikation im Internet / [Hrsg. J. Runkehl, P. Schlobinski, T. Siever]. – Berlin: De Gruyter, 2005. – S. 85– 97.
10. Dürscheid C. Merkmale der E-Mail-Kommunikation. / C. Dürscheid. // Von "hdl" bis "cul8r". Sprache und Kommunikation in den neuen Medien. / [Hrsg. P. Schlobinski]. – Mannheim et al.: Dudenverlag. 2006. – S. 104–117.
11. Freyermuth G. S. Internetbasierte Kommunikation und ihre Auswirkungen auf die soziale Kommunikation. / G. S. Freyermuth. // Von "hdl" bis "cul8r". Sprache und Kommunikation in den neuen Medien. / [Hrsg. P. Schlobinski]. – Mannheim et al.: Dudenverlag. 2006. – S. 9 – 25.

12. Microblogs global: Eine internationale Studie zu Twitter & Co. aus der Perspektive von zehn Sprachen und elf Ländern / [Hrsg. v. R. Jens, P. Schlobinski, T. Siever]. – Frankfurt/M.: Peter Lang Verlag, 2013. – Bd. 4. – 530 S.

13. Mobile Internetnutzung steigt rasant – Boom bei Endgeräten führt zu hohem Anstieg der täglichen Nutzungsdauer [Електронний ресурс] // Ard-zdf-onlinestudie.de. – Режим доступу:

<http://www.ard-zdf-onlinestudie.de/>.

14. Runkehl J. Sprache und Kommunikation im Internet / J. Runkehl, P. Schlobinski, T. Siever // Muttersprache. – 1998. – № 2. – S. 97–109.

15. Schlobinski P. Die Bedeutung digitalisierter Kommunikation für Sprach- und Kommunikationsgesellschaften. / P. Schlobinski. // Von “hdl” bis “cul8r”. Sprache und Kommunikation in den neuen Medien. / [Hrsg. P. Schlobinski]. – Mannheim et al.: Dudenverlag, 2006. – S. 26–37.

16. Schönberger K. Weblogs: Persönliches Tagebuch, Wissensmanagement-Werkzeug und Publikationsorgan. / K. Schönberger // Von “hdl” bis “cul8r”. Sprache und Kommunikation in den neuen Medien. / [Hrsg. P. Schlobinski]. – Mannheim et al.: Dudenverlag, 2006. – S. 233–248.

17. Siever T. Arten von Weblogs [Електронний ресурс] / T. Siever. – Режим доступу:

<http://www.mediensprache.net/de/websprache/weblog/form/>.

18. Siever T. Sprachökonomie in den Neuen Medien. / T. Siever. // Von “hdl” bis “cul8r”. Sprache und Kommunikation in den neuen Medien. / [Hrsg. P. Schlobinski]. – Mannheim et al.: Dudenverlag, 2006. – S. 71–88.

19. Sprachliche und textuelle Aspekte der Weblogs. Ein internationales Projekt. [Електронний ресурс] // Networx. – 2005. – № 46. – Режим доступу до журналу:

<http://www.mediensprache.net/networx/networx-46.pdf>.

20. Wolf A. Diaristen im Internet. Vom schriftlichen Umgang mit Teilöffentlichkeiten [Електронний ресурс]. / A. Wolf. // Kommunikation@gesellschaft. – 2002. – Jg. 3, Beitrag 6. – Режим доступу:

http://www.soz.uni-frankfurt.de/K.G/B6_2002_Wolf.PDF.

УДК 811

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ТЕКСТІВ ТА МОВИ В ЦІЛОМУ

Козак Н. І., Свєточєва С. М.

У даній статті висвітлюється взаємозв'язок мови і культури в процесі міжкультурної комунікації. Багатство національної культури, її цілісність забезпечує структурну повноту і багатство мови. Високорозвинена мова дає можливість створювати цілісну всеохоплюючу культуру.

Ключові слова: мова, культура, міжкультурна комунікація, спілкування.

В данной статье освещается взаимосвязь языка и культуры в процессе межкультурной коммуникации. Богатство национальной культуры, ее целостность обеспечивает структурную полноту и богатство языка. Высокоразвитый язык дает возможность создавать целостную всеобъемлющую культуру.

Ключевые слова: язык, культура, межкультурная коммуникация, общение.

This article deals with interconnection of language and culture in the process of intercultural communication. The richness of the national culture and its fullness ensure structural integrity and resplendence of language. Highly developed language gives an opportunity to create integral and universal culture.

Key words: language, culture, intercultural communication, communication.

Початок нового тисячоліття відзначається загальною глобалізацією, в умовах якої все більш нагальною стає інтеграція практично на всіх рівнях соціального, економічного, культурного життя, а також процесу розвитку міжкультурних зв'язків.

Як академічна дисципліна міжкультурна комунікація використовує в першу чергу досягнення культурної антропології та дослідження комунікативних процесів в суспільстві. Найбільш суттєвий внесок у вивчення комунікації вносять когнітивна й соціальна психологія, соціологія, когнітивна лінгвістика й типологія мов.

В дослідженнях міжкультурної комунікації можна виділити психологічні, соціологічні та лінгвістичні напрямки.

Загальні соціологічні проблеми пов'язані з проблематикою соціальної адаптації мігрантів, збереження чи втрати традиційних культур у національній меншості (Кан-Калик В. О., Кукоян О. Г., Сохань Л. В., Толстих В. І. та ін.). Психологів в області міжкультурної комунікації цікавить, в першу чергу, вплив культурних відмінностей на процеси інтерпретації та й категоризації поведінки людини в умовах іншої культури, а також природа відповідних стереотипів поведінки (Виготський Л. С., Моляко В. О., Киричук О. В., Платонов К. К., Рубінштейн С. Л. та ін.). Лінгвістів, в першу чергу, цікавить саме те, що в мовному повідомленні сигналізує про наявність міжкультурної взаємодії, в яких комунікативних контекстах це виявляється. Як саме відбувається конфліктна ситуація, або ситуація непорозуміння, неповне розуміння; які мовні особливості лінгво-культурологічні чинники, лінгвістичні кліше, мовленнєві механізми дозволяють чи не дозволяють компенсувати непорозуміння.

Поняття "міжкультурна комунікація" стосується при цьому відношень між різними культурами і має своїм підґрунтям дидактичну цільову настанову, яка в центр ставить розуміння чужої, а через порівняння також і своєї культури [6].

Міжкультурна комунікація – спілкування носіїв різних культур, які послугуються різними мовами [2].

В міжкультурних ситуаціях в контакт вступають особи з різних культур (країн). При цьому не можна передбачити однаковий рівень знань культури з боку тих, хто до цього причетний, отже ми змушені, в більшій мірі ніж при

монокультурних ситуаціях, пересвідчитись, що власне розуміння ситуації відповідає також і інтерпретації з боку інших.

В основі сучасного розуміння міжкультурної комунікації лежить аксіоматичне положення, яке виходить з ідей В. Вайнрайха, В. Гумбольдта, Р. Ладо, Е. Сепіра, Б. Л. Уорфа, Р. Якобсона, В. Щерби, щодо спілкування як діалогу культур, при якому кожна із них є складним багатокomпонентним утворенням: “культура - мова – особистість”. Відомо, що мова належить до так званих вторинних систем. Вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, утворенням якого вона є і на подальший розвиток якого вона впливає. Водночас мова – це один із факторів самоорганізації суспільства і невід’ємна ознака таких спільнот, як народність, нація. Мова існує у свідомості її носіїв – членів певного суспільства, вона реалізується в процесах мовлення і “консервується” в результатах цього мовлення. Тому доля мовлення залежить від кожного з мовців. Через мову ми пізнаємо світ. Наївно вважати, що кожен з нас сприймає світ безпосередньо, таким, яким він є. Насправді наше сприйняття світу відбувається крізь призму нашої мови.

Об’єктом наукової статті є міжкультурна комунікація як особливий процес спілкування носіїв певних мов. Предметом є лінгвістичні особливості адекватної міжкультурної комунікації.

Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити роль та особливості взаємозв’язку мови і культури в міжкультурній комунікації.

У кожного народу – своя неповторна мовна картина світу. Весь світ ми сприймаємо крізь призму мови, засоби мовних структур, у яких зафіксовано досвід попередніх поколінь різних епох. Отже, мова є найбільш досконалим соціальним феноменом, і може виникати, розвиватися й функціонувати лише у суспільстві.

У житті людини процеси спілкування, комунікації грають надзвичайно важливу роль. Існує точка зору, що базовою категорією є комунікація, що між людьми вона протікає у формі спілкування як обмін знаковими утвореннями (повідомленнями). Але існує й протилежне трактування співвідношення понять “спілкування” і “комунікація”, у якій основною категорією вважається спілкування, а в структурі останнього виділяються комунікація (обмін інформацією), інтеракція (організація взаємодії й впливу), перцепція (почуттєве сприйняття як основа взаєморозуміння). При цьому комунікація виступає свого роду посередником між індивідуальною й суспільно значимою інформацією.

Мова нації та її культура становлять органічне ціле. На сьогодні існує більш ніж 200 визначень культури: від самих спільних енциклопедичних до приватних, визначених з позиції тих наук, об’єктом вивчення яких є культура, етнографія, соціолінгвістика, семіотика та ін. Слово “культура” походить від латинського *Colere*, що означає “оброблення, виховання, розвиток, повага, культ”. З XVIII століття під культурою починають розуміти все, що з’явилося завдяки діяльності людини, його цілеспрямованим роздумам. Усі ці значення збереглися в різних використаннях слова “культура, але спочатку це слово позначало “цілеспрямований вплив людини на природу, зміна природи в інтересах людини, тобто оброблення землі” [1, с. 42].

Культура – це одне із фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання. Культура не існує поза діяльністю людини і соціальних спільнот. Звідси витікає, що культура – світ людської діяльності, тобто світ артефактів (від лат. *arte* - штучний *factus* - зроблений), це перетворення людиною природи за законами суспільства. Це штучне середовище іноді називають “другою природою”. Але культура – це не просто сукупність артефактів, тобто мовного світу, створеного руками людини, це світ смислів, які людина вкладає в продукти своєї діяльності і в саму діяльність. Створення нових смислів стає смислом діяльності в духовній культурі – в мистецтві, релігії, науці. Тому культура, яка створюється людською діяльністю, охоплюється і сама людина як суб’єкт діяльності, і способи діяльності й різноманітність предметів (матеріальних і духовних). Оскільки культура похідна від діяльності людини, її будова повинна визначатися структурою, яка породжує її діяльність [5, с. 65].

Людство, виявляючись єдиним біологічним видом, не є єдиним соціальним колективом. Різні спільноти людей живуть у різноманітних природних і історичних умовах, що дозволило їм виробити комплекси специфічних засобів і форм життєдіяльності, які в процесі взаємодії спільнот запозичуються один в одного. Таким чином, культури “взагалі” не буває, бо кожна культура втілює специфічний набір засобів соціальної практики конкретної спільноти, нації.

Національна культура вступає в діалог з іншими національними культурами, висвічуючи при цьому такі речі, на яких у рідній культурі увага і не зупинялась.

Між мовою і культурою існує взаємозалежний зв'язок. Багатство національної культури, її цілісність забезпечує структурну повноту і багатство мови. І навпаки: високорозвинена мова дає можливість створювати цілісну всеохоплюючу культуру. Тому всяке зазіхання на культуру ставить під загрозу мову, і всякі обмеження мови є загрозою для культури. Мова забезпечує вічність культури. Вона пов'язує культуру етносу в один безперервний процес від минулого через сучасне до майбутнього. Що міцніші позиції займає мова в суспільстві, то надійніші перспективи культури [4].

Мова – це те, що лежить на поверхні буття людини в культурі, тому й на сьогодні проблема взаємозв'язку, взаємодії мови й культури є однією з центральних у мовознавстві. Перші спроби рішення цієї проблеми розглядаються в працях В. Гумбольдта [3, с. 76].

Разом з тим взаємодію мови і культури слід досліджувати дуже обережно, пам'ятаючи, що це різні семіотичні системи. Але вони мають багато спільного:

- 1) культура, як і мова, – це форми свідомості, які відображають світогляд людини;
- 2) культура й мова існують у діалозі між собою;
- 3) суб'єкт культури й мови – це завжди індивід або соціум, особистість або суспільство;
- 4) нормативність - загальна для мови й культури риса;
- 5) історизм – одна із суттєвих властивостей культури й мови;
- 6) мові й культурі властиві антонімія “динаміка-статика” [3, с. 81].

Існує дуже багато підходів щодо міркувань про взаємозв'язок мови й культури. Такі вчені, як В. Гумбольдт, О. О. Потебня, розуміли мову як духовну силу [5, с. 53]. Гіпотеза Сепіра-Уорфа визначає мову як спосіб мислення народу, який на ній розмовляє.

Мова – це одночасно і продукт культури, і її важлива складова частина, й умова існування культури. Крім того, мова – специфічний спосіб існування культури, фактор формування культурних кодів. Культура живе і розвивається в “мовній оболонці”. Мова обслуговує культуру, але не визначає її. Мова й культура тісно пов'язані з історією, релігією, зі звичаями народу. Своєрідність культури, її неповторність, національний характер забезпечується передусім специфікою національної мови. Культура є матеріалізованим виявом духу народу, одним із засобів його самопізнання. Описати рух народу, його культуру адекватно, в усій їхній повноті та всеосяжності можна тільки рідною для носіїв цієї культури мовою [7].

Ми дійшли висновку, що міжкультурна комунікація як особливий вид комунікації припускає спілкування між носіями різних мов і різних культур. Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самобутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів. Проблеми міжкультурної комунікації породжуються зазвичай внаслідок своєрідної контамінації понятійних категорій “мови” та “культури”, а у більш вузькому і прагматичному тлумаченні, різних мов і різних культур. Оскільки вивчення іноземної мови передбачає завжди зустріч з іншою культурою, поняття “міжкультурного навчання” та “міжкультурної комунікації” стають визначальними в процесі зіставлення різних мов і різних культур. Концентрація уваги на цьому феномені як з боку лінгвіста-дослідника, так і мовника-практика зумовлена, з одного боку, наявністю певних загальних мовно-культурологічних особливостей мови, мовних і мовленнєвих засобів відображення об'єктивної дійсності

Отже, на основі проведеного нами аналізу сучасного стану дослідження взаємозв'язку мови і культури в процесі міжкультурної комунікації, слід зазначити, що це питання потребує подальшого вивчення й дослідження як лінгвістами-дослідниками, так і їх послідовниками.

Література

1. Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация / Т. Ван Дейк – М., 1989. – 431 с.
2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков – М., ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 288 с.
3. Гумбольдт В. О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития / В. Гумбольдт // В. Л. Звегинцев. История языкознания XIX - XX веков в очерках и извлечениях. М., 1964.
4. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М., 1990. – 250 с.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров/ Ю. М. Лотман – М.: “Языки русской культуры”, 1996. – 464 с.
6. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття “міжкультурна комунікація” / І. Ю. М'язова // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2006. – № 8 . – С. 108–113.
7. Тер-Минасова. Язык и межкультурная коммуникация. / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2008. – 264 с.

УДК 811.161.2'373'27

ОСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ

Козоріз І. С.

Стаття присвячена дискусійному питанню мовного пуризму на всіх етапах розвитку української та німецької мов, виявленню позитивних та негативних особливостей цього явища.

Ключові слова: пуризм, запозичення, нормалізація, англіцизми.

Статья посвящена спорному вопросу языкового пуризма на всех этапах развития украинского и немецкого языков, выяснению позитивных и негативных особенностей этого явления.

Ключевые слова: пуризм, заимствование, нормализация, англицизмы.

The article is concerned with the problems of the debatable question of linguistic purism on all stages of development of the Ukrainian and German languages. The considering of the positive and negative features of this problem is also distinguished.

Key words: purism, borrowing, normalization, Anglicism's.

Мова кожного народу зазнає впливу історичних подій держави, її культури, соціального та психологічного розвитку самого народу – носія мови. З плином часу засвоюються також лексичні одиниці від інших країн через тісні економічні, політичні або культурні стосунки з ними. Здебільшого у мову потрапляють запозичення з сусідніх держав, як, наприклад, російськомовні слова осідають в українській мові, що зумовлено насамперед історично та географічно. Але в останній час завдяки стрімкому розвитку науки і техніки, процесу глобалізації, американізації усього суспільства під впливом кіно, популярної музики, модного одягу тощо майже у всіх мовах світу, в українській та німецькій зокрема, з'явилося багато англіцизмів, тобто запозичень з англійської мови. Це цілком природний процес, оскільки нові обставини життя породжують нові поняття, винаходи різних галузей науки та техніки вимагають відповідних термінів, а, наприклад, більшість провідних компаній у галузі ІТ-технологій знаходяться саме в Америці.

На тлі все зростаючої українізації нашої держави, з одного боку, та насичення рідної мови англіцизмами, з іншої, гостро постає питання пуризму.

В українському академічному словнику поняття пуризм трактується як надмірне прагнення очистити свою мову від слів іншомовного походження, неологізмів та ін. [7, с. 104]. Але така дефініція виражає негативне ставлення до самого поняття. Це трапилось через те, що у всі часи існувало багато прибічників крайнього пуризму, які намагалися викоренити з мови усі існуючі запозичення, у тому числі наукові терміни, які здебільшого є інтернаціоналізмами. Але в основному завдання мовознавців-пуристів має полягати у нормалізації мови, очищенні її від зайвих іноземних елементів. Тому у своїй роботі ми будемо спиратися на тлумачення Великої радянської енциклопедії, де пуризм – це напрямок у формуванні літературної мови, основним завданням якого є стабілізація лексики, очищення її від усіх елементів, що засуджуються літературним каноном, у першу чергу від іншомовних слів, і подальше збагачення мови словами, утвореними виключно засобами рідної мови.

В історії різних літературних мов світу явище пуризму було і зараз існує як неминучий процес їх зміцнення та подальшого розвитку. Наприклад, очищення німецької мови від запозичень розпочалося ще в епоху Бароко. У цей час у Німеччині панувала латинська мова у всіх галузях науки та техніки. Ініціатором очищення від запозичень граматики та лексики у 17 сторіччя виступав педагог і мовознавець В. Ратке. Поряд із грецькими та латинськими термінами у німецькій

мові й дотепер існують власні лексеми: *Dermatologe – Hautarzt, Ökonomie – Wirtschaft, Purismus – Sprachreinigung, Advokat – Rechtsanwalt* та ін. У 18 столітті Німеччина перебувала під впливом французької мови. І тогочасні пуристи, серед яких Й. К. Аделунг, Й. Г. Кампі також взяли до справи. За допомогою цих мовознавців німецька мова позбавилася іншомовних запозичень та збагатилася тогочасними новотворами: *Kompanie – die Gesellschaft, Moment – der Augenblick, Autor – der Verfasser* тощо [3, с. 172].

Проблема пуризму для української мови також не нова. Але, на відміну від німецької мови, українську у всі часи мовознавці намагалися очистити здебільшого від російської мови. Ще наприкінці 19 – на початку 20 століть такі вчені-лінгвісти, як Гладкий М., Кримський А., Тимченко Є., Огієнко І., Смеречинський С., Сімович В., Курило О., Наконечний М., Синявський О., Сулима М. та багато інших, поставили за мету очищення нашої рідної мови від чужизмів, але не тільки окремих лексем, а також торкнулися синтаксису та граматики. Вони зробили великий внесок у розвиток тогочасної української мови, замінивши такі русизми: *воспитатель – виховник, емоціональний – емоційний, лакувати – лакувати*; дієслова на *-ся* в пасивному значенні: замість *братися, ділитися, досліджуватися – брано, ділено, досліджувано*; усунули активні дієприкметники-русизми на *-чий, -ча, -че; -ший, -ша, -ше* та замінили їх підрядними реченнями: *слово, зробивше показовим приклад – слово, що зробило показовим приклад* [2, с. 11]. Наконечним М., Гладким М., Кримським А. та іншими мовознавцями у 1928 р. вживання *и-* на початку слів замінено на *і-*: *уній – іній, иржа – іржа*. Ними були також встановлені правила, після яких приголосних та у яких випадках писати апостроф [4, с. 7]. Нормами, які були встановлені цими науковцями ще на початку 20 століття, ми користуємося й дотепер. Наприклад, пуристи того часу запропонували відмовитися від грецького “*ф*”, який ніколи не був притаманний українській мові: Афіни – Атени; кафедра – катедра; ефір – етер та ін. Тенденцію до заміни “*ф*” на “*г*” ми спостерігаємо й у сучасній українській мові. Таким чином, початок минулого сторіччя відзначений розквітом української мови, нормалізацією та очищенням від варваризмів. Проте для того, щоб збагачуватись, рідній мові інколи не вистачає внутрішніх джерел.

Так, наприклад, усі намагання мовознавців минулого сторіччя Нечуй-Левицького І. та Верхратського І. відкинути запозичені терміни з латинської та грецької мов зазнали невдачі. Науковці закликали не цуратися української мови, бо вона напроцуд багата, пропонуючи замість усталених термінологічних одиниць: *дишковиця замість бронхіту, солодиця – діабет, бігун – полюс, застужав – екран, краплек – пунктир, сторчовий – вертикальний та ін.*

Наприкінці 20 століття мовознавці (Антоненко-Давидович, Бурячок та ін.) активно займалися мовним питанням в Україні, але через русифікацію суспільства у той час не досягли унормування української мови у їхньому розумінні [5, с. 66].

Однак, хоча і велика кількість таких новотворів не була визнана суспільством, така спроба мовознавців перетворити терміносистему нашої держави на суто українську дала пуристам поштовх до подальших пошуків найкращих мовних відповідників. Так, засобами української мови, утворено безліч термінів у всіх галузях науки та техніки. Деякі з них ми вже не можемо уявити у іншому, наприклад англійському варіанті: *винахідник, галузь, ділянка, дослідник, звіт, облік, підвалини, підсумок, спричиняти, рільництво, гірництво, потилиця*.

Німецькомовні пуристи також завжди завзято боролися за чистоту своєї рідної мови. Мовознавці 20 сторіччя за традицією спочатку винаходили власні терміни, описуючи нове до тих пір невідоме поняття саме засобами німецької мови. Таким чином з'явилася багато новотворів: *das Rundfunk – радіо, der Fernseher – телевізор, der Wagen – автомобіль, der Kühlschrank – холодильник, das Fahrrad – велосипед* тощо.

Але сучасна німецька не надто захищена від напливу іншомовних слів. Хвиля англо-американських лексем захопила не тільки Німеччину, а й майже цілий світ. З'явилася нова тенденція до заміни вже існуючих німецькомовних слів англомовними. Наприклад, такі модні слова, як *der Computer, das Leasing, das Ticket, der Body guard, News* замінили вже існуючі в мові *der Rechner, die*

Vermietung, die Fahrkarte, der Leibwächter, die Nachrichten відповідно. На противагу такому “ганебному” засміченню німецької мови англіцизмами у 1997 році виникло товариство “Німецька мова”, головне завдання якої критичне ставлення до англломовних запозичень та заохочення народу до зміцнення своєї європейської самосвідомості [5, с. 51].

В Україні у нас час також існує багато лінгвістів, які вважають, що в українській мові достатньо засобів словотвору для того щоб утворити неологізм, описати невідоме явище чи предмет. Питанням нормалізації сучасної української мови займаються такі філологи, як Шевельов Ю. В., Дзісь Л. П., Трифонов Р. А., Радчук В. Д., а також багато інших науковців, оскільки це питання дуже дискусійне та залишається надалі відкритим.

Але чомусь сучасні мовознавці також зосереджені насамперед на вилученні російськомовних слів та сталих виразів. Хоча у сучасній українській мові існує безліч англломовних варваризмів на кшталт: *шоу, бізнесмен, кастинг, дизайн, шопінг, імідж, креативний, гламурний та ін.*, які вже мають українські відповідники: *видовище, підприємець, відбір, оздоблення, покупки, образ, творчий, розкішний* відповідно. Очищення української мови від такого роду чужизмів турбує більш за все простий народ, а не лінгвістів та філологів. Сучасні прибічники пуризму пропонують у словах іншомовного походження замінювати: “r” на “r̄” – *апr̄рейд, r̄im-параді*; “ia” на “īя” – соціяльний, матеріял; “ay” на “ав” – автентичний, лавреат. Таке змінення запозичених слів на нібито більш українські не можуть прикрасити мову, а лише ускладнюють сприйняття лексики пересічними громадянами [2, с. 17].

Проблема засмічення мови ще загострюється тим, що українська молодь через бажання здаватися сучасною, кмітливою, дотепною, дуже часто застосовує у побуті англіцизми. Деякі з них уже на стільки влилися у повсякдення, що сприймаються як рідні та навіть мають похідні: *гуглити, інсталувати, шопер, смс-ка*. Найгірше те, що така українізація англійських слів трапляється не тільки у розмовному варіанті української мови. Мова ЗМІ інколи також шокує своїм невиправданим використанням іншомовних слів. Постає питання вилучення таких немилозвучних для народу англійських лексем та заміни їх на звичні українські: *континуація – продовження, лізінг – оренда, брифінг – зустріч, бонус – нагорода, флешка – накопичувач*. І навіть деяких уже закоренілих запозичень можна було б запобігти. Тут показові приклади таких лексем-чужинців, як: *інфляція та девальвація – знецінення, реклама – зазивка, спонсор – коштовдавець, слоган – гасло*. Українська мова багата методами словотвору, а український народ багатий самобутністю.

Для сучасної німецької мови також характерна така тенденція. Оніменчення англломовних запозичень навіть переросло у суржик “Denglish” – похідне від Deutsch і English. Так, від деяких запозичених іменників утворилися похідні дієслова: *babysitten* від *der Babysitter* – няня, *jobben* від *der Job* – робота, *mailen* від *E-Mail* – електронна пошта та ін. Притаманне німцям словоскладання також відображається у таких німецько-англійських іменниках: *die Bahncard, das Halloweenfest, die Holdinggesellschaft, die Workstation, der Laserdrucker, der Discountladen*. Актуальне питання гендерної лексики також знайшло свій відбиток у Denglish, Через те, що в англійській мові дуже рідко зустрічаються закінчення, притаманні суто жіночому роду, деякі запозичення були адаптовані: *die Chatterin, die Powerfrau, die Designerin* тощо. Отже, читаючи деякі публіцистичні статті, або стикаючись з рекламними текстами, не одразу можна зрозуміти, якою мовою вони написані – англійською чи все ж німецькою [6, с. 12].

Через потужний вплив англломовних запозичень може відбутися вимивання національних лексем з мови, і таке вже траплялося – багато мов позникали через розчинення в іншій.

Проте процес проникнення іншомовних лексем має не тільки негативний вплив на мову. Запозичення приходять в мову в процесі соціально-економічних, політичних та культурних відносин з іншими країнами та стають показниками неминучої в наш час глобалізації та інтернаціоналізації. Разом із іншомовною лексикою українська та німецька мови збагачуються водночас і новими поняттями та реаліями.

З погляду перекладознавства процес запозичення має, напевно, лише позитивну оцінку. Через зосередження великої кількості англomовних слів у сучасних німецькій та українській мовах, легше вирішується пошук необхідного еквіваленту. Наприклад, *das Website* – веб-сайт, *chatten* – чатитися, *das Meeting* – мітинг, *das Business* – бізнес, *das Know-how* – ноу-хау, *der Manager* – менеджер, *scannen* – сканувати, *das Autocross* – автокрос. В обох мовах, що досліджуються у даній роботі, наочно спостерігається запозичення однакових мовних одиниць, при чому, як в усіх галузях науки та техніки, так і в різних стилях мовлення. Спільні мовні тенденції спрощують роботу перекладача, а також ведуть до полегшення порозуміння між німецько- та українськомовними реципієнтами.

Таким чином, можна зауважити, що пуризм є явищем багатогранним. Питання очищення мови від запозичених лексем постає на всіх етапах розвитку української та німецької мов та активно проявляється у більш критичних періодах історії. Крайній пуризм завжди розглядався як явище негативне. Крім того, спроби вилучення усіх іншомовних лексем, не зважаючи на їх усталеність і доречність, ніколи не мали результату. Але й дуже активне запозичення, нехтування засобами словотвору власної мови, зловживання чужорідних лексем тощо може тільки негативно сприяти розвиненню мови, а також мовної самосвідомості її носіїв.

Дана робота може бути використана для подальших досліджень у галузі соціолінгвістики.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. / Б. Антоненко-Давидович – К.: “KM Academia”, 1994. – 254 с.
2. Дзись Р. П. Пуристичні тенденції в процесі унормування української літературної мови: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2008. – 20 с.
3. Левицький В. В. Історія німецької мови. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. – 216 с.
4. Наконечний М. Про новий правопис український. / М. Наконечний. – Харків: Рух, 1928. – 26 с.
5. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі // Мовознавство. – 2008. – №1. – С.49-66.
6. Сидоров О. В. Прагматический статус заимствований в современном немецком языке // Взаємодія одиниць різних рівнів германських, романських і слов'янських мов. – К: КДПІІМ, 1991. – С. 10-14.
7. Яременко В. Новий словник української мови у трьох томах 200000 слів / В. Яременко, О. Сліпушко. 3-й том. – К.: Видавництво “Аконіт”, 2006. – 862 с.

УДК 81.22

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ РОСІЙСЬКОМОВНИХ РЕЦЕНЗІЙ

Корнєва Н. А.

В статті досліджуються особливості породження та реалізації текстів у сфері наукової комунікації на прикладі російських наукових рецензій, комунікативні та прагматичні аспекти створення та функціонування обраних критичних текстів гуманітарного циклу.

Ключові слова: наукова рецензія, комунікативні акти, прагматичне значення, оцінна інформація.

В статье исследуются особенности создания и реализации текстов в сфере научной коммуникации на примере русских научных рецензий, коммуникативные и прагматические аспекты создания и функционирования исследуемых критических текстов гуманитарного цикла.

Ключевые слова: научная рецензия, коммуникативные акты, прагматическое значение, оценочная информация.

The article deals with the peculiarities of creation and realization of the scientific texts of the Russian humanitarian book reviews. These scientific texts, being a significant type of texts in scientific discourse, have to fulfill some communicative and pragmatic tasks, which are caused by the text-creative and estimative aims.

Key words: scientific book review, communicative acts, pragmatic meaning, evaluative information.

Аналіз процесу створення та сприймання наукових текстів відповідно до вимог сучасного спілкування зумовлюється багатьма комунікативно-прагматичними факторами. Породження текстів у процесі наукової комунікації підпорядковане прагматичній ситуації, центральне місце в якій належить меті текстотворення та особливостям процесу взаємодії учасників спілкування. Основною комунікативною метою створення текстів наукових рецензій є реалізація їх пізнавальної функції в рамках певної наукової спільноти та динамічне накопичення інформації, що найбільшою мірою реалізується в акті повідомлення. Повідомлення нової та нетривіальної інформації в науковому тексті зумовлено логічним, чітким та послідовним викладом матеріалу. Це пов'язане з нормами та правилами наукової комунікації, які, в свою чергу, зумовлюють ефективність та успішність створення й рецензії (сприйняття) наукових текстів [4]. Функціональність тексту наукової сфери спілкування передбачає відповідність його складових та його комунікативно-прагматичної спрямованості до законів наукової комунікації [5]. Тому вивчення комунікативно-прагматичної організації наукового тексту передбачає підхід до нього в аспекті комунікативної діяльності науковця в рамках наукового дискурсу з його жанровими та прагмасемантичними складовими [3; 4; 5; 6].

При такому підході наукова рецензія вивчається як один із текстотипів письмової наукової комунікації та її продукт, створення якого зумовлено забезпеченням ефективності процесів наукового пізнання та підпорядковано ustalеним нормам наукового дискурсу, що визначають, зокрема, вибір мовних засобів, притаманних науковому стилю (мовлення). Це, наприклад, переважання іменних частин мови, іменних форм, використання слів абстрактного значення та загальнонаукових термінів (*мышление, анализ*), термінів певної галузі знань (*морфема, синтаксис*), кліше (*состоит из, подлежит исследованию*); а на синтаксичному рівні – частотне використання пасивних, безособових, складно-підрядних конструкцій, дієприкметникових, дієприслівникових та інфінітивних зворотів [2, с. 267]. Для тексту наукової рецензії при створенні інформативних та оцінних повідомлень властиві вирази, що вводять основну інформацію (*анализируется, характеризуется, представлено, рассматривается*), лексико-

синтаксичні одиниці, що реалізують денотативний, конотативний та підтекстовий види оцінної інформації (*обширный, полезный, ценный, интересный*, та ін.) [3]. Це також засоби встановлення контакту з потенційним читачем за допомогою використання вставних слів (*итак, наверное, например, более того, фактически*) та вставних конструкції типу *вполне природно, существует точка зрения; целесообразно считать; приведу пример; не стану утверждать*.

Національна та професійна належність рецензента відтворюється у виборі дискурсивних засобів оформлення критичного тексту, що зумовлені його фаховою спрямованістю та ментальними особливостями текстотворення. В процесі рецензування та створення тексту наукової рецензії спостерігається реалізація різних типів комунікативних дій із використанням відповідних мовних засобів, певного метамовного інструментарію. До основних комунікативних дій при рецензуванні належить інформування, оцінювання та інтерпретація.

Інформативна функція рецензії реалізується із повідомленням основного змісту автентичного наукового тексту. Процес інформування передбачає перехід від глобального (загального) повідомлення до конкретного розгляду тексту послідовно за розділами, або висвітлення важливих, на погляд рецензента, проблем окремо. При цьому оцінні значення накладаються на референційну основу рецензії та представляють реалізацію інтерпретаційних й оцінних інтенцій рецензента [6, с. 61]. У цьому полягає особливість інформативних дій при рецензуванні.

Якщо говорити про “вільні” від оцінного інформативні акти та їх місце в критичному тексті, то вони реалізуються в змістовому блоці, що вводить інформацію про автора рецензованого тексту, пропонує певний екскурс у проблему, що розглядається в науковому тексті, або при описі творчих дій автора рецензованого твору у реферативній формі, де автор критичного тексту виступає як відправник інформації та лише визначає (називає) ті дії, що їх реалізував автор РТ у процесі дослідження. Наприклад: *Обновление словарного состава русского литературного языка началось еще в эпоху Петра I. Шло обмирщение литературы, освобождение ее от церковно-славянских сюжетов и церковно-славянского слога* (Русский язык зарубежом, №2, 2008, с. 106).

Основна композиційна частина тексту наукової рецензії також містить інформативні акти, що повідомляють переважно про структуру рецензованого тексту, його змістову оформленість, процес та результати дослідження, що його пропонує сам автор рецензованого твору, наприклад: *В четырех главах работы последовательно решаются вопросы о роли категоризации в организации семантической структуры слова, в распределении слов по частям речи и в грамматическом оформлении языковых единиц* (Вестник ТГПУ, Вып. 1 (38), 2004, с. 96).

Введення нового зумовлює необхідність оцінки наукового матеріалу, що виявляється в авторському баченні та трактуванні проблеми, інтерпретації та оцінці інформації, що реалізується на тлі загального повідомлення змісту рецензованого видання. Оцінна інформація в текстах наукових рецензій може бути представлена у всіх композиційних частинах.

Найбільш концентрована в плані реалізації прагматичних, зокрема оцінних, значень є фінальна частина рецензії, яка представляє собою мікротекст, окремий критично-аналітичний компонент, що пропонує узагальнююче повідомлення про значимість та актуальність рецензованого тексту, його позитивні якості. Як бачимо, наприклад, із фрагменту фінальної частини російської рецензії, увага рецензента зосереджена на визначенні вагомості висновків, запропонованих автором РТ, фундаментальності та вагомості наукового твору, що рецензується: *В целом вполне очевидно, что рассматриваемая монография представляет собой масштабное само-стоятельное фундаментальное исследование, выполненное на высоком теоретическом уровне, свидетельствующее о высокой научной квалификации автора, его незаурядном исследовательском таланте и огромной научной эрудиции* (Вестник ТГПУ, Вып. 2 (65), 2007, с. 123).

Надаючи перевагу короткому висновку, рецензент у фінальній частині може обирати лише ту інформацію, що він вважає найбільш важливою для

загальної характеристики РТ, у такий спосіб сигналізуючи лише про одну з переваг РТ, напр.: *Считаем, что монографии Л. Ф. Компанцевой являются результатом становления новой научной дисциплины – Интернет-коммуникации* (Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика і літературознавство, Вип. 1, 2007, с. 305).

Особливим завданням заключного етапу наукового рецензування є конкретні критичні зауваження та рекомендації, що можуть бути як частиною висновків, так і їх єдиним наповненням, наприклад, *Согласно ГОСТа все три части этого реквизита – наименование должности, личной подписи и ее расшифровки – должны располагаться на одной горизонтальной линии, что можно легко исправить при переиздании книги, представляющей несомненный интерес для сопоставительной стилистики* (Стереотипность и творчество в тексте : межвуз. сб. науч. тр. – 2004, с. 386). Тут містяться також побажання продовження наукових розвідок у даному напрямку, подальших успіхів (*Хочется пожелать авторам новых успехов на этом пути* (Вопросы психологии, № 1., 1985, с. 182) тощо, які відбивають етикетний аспект рецензування.

Важливо зазначити також, що роль рецензента як критика і науковця полягає в тому, щоб неупереджено та максимально інформативно представити новий науковий твір. Обираючи форму критичного розмірковування при створенні оцінно-критичного тексту, рецензент досягає логічної, об'єктивної та послідовної інтерпретації нового матеріалу, інкорпорує оцінні значення в референційну основу рецензії. Безпосередньо критика в рецензії представлена сукупністю оцінних актів, оформлених у мікротекст, що структурується переважно висловлюваннями на позначення негативної оцінки, рекомендаціями, порадами щодо покращення наукового твору, що рецензується.

У текстах наукових рецензій (порівняно з мистецтвознавчою, літературною рецензіями) імпліцитна форма введення оцінки переважає над експліцитною, що диктується низкою прийнятих стереотипів, та забезпечує дотримання текстових норм для наукового типу спілкування [4; 2]. До цих норм належать специфічні правила та стратегії введення інформації до наукового тексту критичного типу (рецензія – не виняток), що передбачають нейтралізацію авторського (суб'єктного) фактору, низький рівень емоційно-експресивної інформації та переважання інтелектуально-оцінної інформації, некатегоричність та об'єктивність викладу матеріалу, використання мовних засобів, притаманних науковим текстам. Прикладами стандартного введення оцінки може слугувати наступна сентенція російською мовою: *Такое построение дает возможность решения новой для отечественной социологической задачи: “осуществит переход от первого этапа развития социологических исследований культуры, характеризующегося изучением частных вопросов, охватывающих проблемы взаимодействия человека и различных социальных институтов и элементов культуры, ко второму, принципиально новому – целостному изучению культурного образа жизни различных социальных групп и личностей* (Социс, № 6, 1993, с. 156).

Вивчення комунікативно-прагматичної специфіки рецензії передбачає висвітлення особливостей її прагмасемантичної організації та аналіз спектру засобів пакування наукової інформації при текстотворенні в процесі рецензування. Особливості комунікативно-прагматичної організації тексту наукової рецензії визначаються певними лінгвопрагматичними стратегіями та механізмами реалізації основних цілей наукового рецензування: інформування, оцінки та інтерпретації, при цьому відповідний (визначений) лексико-синтаксичний та прагмасемантичний інструментарій характеризує рецензію як одиницю наукового дискурсу та, водночас, як текстову модель критично-оцінної діяльності рецензента.

Література

1. Демьянков В. З. Интерпретация как инструмент и как объект лингвистики / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1999. – № 2. – С. 5–13.
2. Жанри і стилі в історії української літературної мови / [В. В. Німчук, В. М. Русанівський, І. П. Чепіга та ін.] ; відп. ред. С. Я. Єрмоленко ; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1989. – 299 с.

3. Ляшенко Т. С. Структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ляшенко Тетяна Степанівна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004. – 19 с.

4. Радзиевская Т. В. Научный текст как представитель особого типа коммуникации / Т. В. Радзиевская // Научно-техническая информация : Ежемесячный научно-технический сборник, Серия 2: Информационные процессы и системы. – М., 1984. – 6 с.

5. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзієвська. – К. : НАН України Інститут української мови, 1993. – 194 с.

6. Соловьева Г. И. Типичные языковые средства в научной рецензии / Г. И. Соловьева // Стереотипность и творчество в тексте : межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 1999. – С. 61–69.

7. Hyland K. Metadiscourse in Academic Writing: A Reappraisal / K. Hyland, P. Tse. // Applied Linguistics, 2004. – Vol. 25, № 2. – P. 156–177.

УДК 81-119

CONCEPTUAL METAPHOR AS A BASIS FOR SCIENTIFIC THEORY

Kudriavtseva N.

Когнітивний підхід до вивчення метафори, розвинутий на протипагу її традиційному витлумаченню як літературного прийому, визнає метафоричність загальною властивістю людського мислення. Зазначена перспектива дозволяє не тільки пояснити процес усвідомлення метафор, а й розглянути концептуальну метафору як підґрунття наукової теорії.

Ключові слова: метафора, концептуальна метафора, наукова метафора, наукова методологія.

Когнитивный подход к изучению метафоры, противостоящий ее традиционному пониманию как литературного приема, признает метафоричность общим свойством человеческого мышления. Данная перспектива позволяет не только объяснить процесс осознания метафор, но и рассматривать концептуальную метафору как основание научной теории.

Ключевые слова: метафора, концептуальная метафора, научная метафора, научная методология.

The cognitive view of metaphor, opposed to its traditional understanding as a literary device, defines metaphor as an attribute of thought. This perspective not only explains the process of metaphor understanding, but also suggests an interpretation of conceptual metaphor as a basis for scientific theory.

Key words: metaphor, conceptual metaphor, scientific metaphor, scientific methodology.

The objectivist view, deeply inherent in our Western culture, defines the purpose of language as communication and states that language expresses thoughts that have already been there before their expression [16, p. 8]. The given idea reflects the so-called “conduit metaphor” according to which communication is misleadingly taken to be the means of a direct description of reality. Representing languages as containers for thoughts that should be packed into words, the “conduit metaphor” completely ignores the background knowledge and experience that language speakers necessarily possess and the crucial contributions they themselves make into the process of communication. Pursuant to this is the claim that the meaning of a word is fixed no matter what the context or cultural entailments seem to suggest.

The position extremely opposed to the one described above is that cognition involves understanding things exactly the way they are in terms of their inherent properties [10, p. 122; 13, p. 14]. Words are not viewed as containers for thoughts, and meaning is never disembodied since it is always meaning to someone [10, p. 184]. As Gibbs says, our judgment that a particular word or sentence has a literal meaning is actually composed of a complex set of tacit knowledge that is highly dependent on the context in which such judgments are made [4, p. 435]. The extent to which this “literal” meaning is motivated by figurative language is explored within the scope of cognitive linguistics.

The expression *figurative*, or non-literal, *language* is sometimes referred to by such a general term as *metaphor*. Identified as existing in varieties [15, p. 13] and classified into several kinds [Miller 1982, cited in 17], metaphor has quite an ambiguous definition that varies according to theoretical perspectives. Müller [12] argues that theories of metaphor turn out to be affected by underlying conceptions of language. Thus, classic approaches to metaphor, regarding it as an implicit comparison, based on rules of analogy, pertain to the previously described objectivist view of language representing real facts about the world and reporting these facts to other people. Comparison and substitution theories of metaphor, developed under this view, as well as their recent elaborations [2; 3; 5; 6] serve well in explaining simple and complex metaphors but appear to be useless in telling how metaphors are understood. Categorization [7] and relevance theories [19], called forth by the

necessity to resolve this problem, suggest an understanding of metaphor as a category inclusion statement. Proposing a creation of an ad hoc category in one case, and describing metaphor as a form of “loose language”, allowing expansion and contraction of the category, in the other, both theories still imply the traditional view of metaphor as a figure of speech, based on some prominent common attributes of two entities that can be compared.

Although the enumerated theories can be recognized effective in explaining some of what we do with metaphors [15, p. 60], they do not provide a satisfactory explanation of what exactly happens in the brain when a metaphor is encountered, containing a “circularity” problem [14] produced by the assumption of a prior act of metaphorical interpretation. A key to this puzzle was given by an approach to metaphor radically different from those mentioned above.

Conceptual metaphor theory, proposed by Lakoff and Johnson in 1980 [10], suggests that metaphor is an attribute of thought, and metaphorical words and phrases in language express underlying conceptual metaphors. Thus, metaphor gained a new definition as “understanding and experiencing one kind of thing in terms of another” [10, p. 5]. For instance, such metaphors as ‘Sally is a *block of ice*’ and ‘a *warm* relationship’ are considered to express an underlying connection between the concepts of *emotion* and *physical temperature* that can be summarized as EMOTION IS WARMTH [15, p. 69]. Conceptual metaphor theory implies that the broader metaphorical concept EMOTION IS WARMTH designates an underlying relationship between the concepts of *emotion* and *warmth*, and not between the words expressing these concepts. Lakoff and Johnson [10] claim that conceptual metaphors originate in experience, when an abstract concept is repeatedly experienced in connection with a physical sensation, and therefore characterize them as “embodied” metaphors. Conceptual metaphors are also reinforced through cultural practice and get so profoundly fixed in language that it is often difficult to identify the metaphorical nature of words and phrases expressing them. Tracing the metaphorical mappings between emotional and physical concepts to correlations in physical experience is a way in which Lakoff and Johnson’s theory of conceptual metaphors seems to solve the circularity problem appearing in the traditional accounts of metaphor.

Stemming from the presumption that conceptual metaphors arrange perception and thinking processes, is the conclusion that most of our abstract thought is metaphorical, and science as a kind of cognitive activity allows conceptual metaphors as well. Scientific metaphor is often recognized to be a methodology of scientific research and characterized as unification of understanding and choice, a way to unite experience and concepts, a conjunction of semantic structure and metaphorical domain, and a method in which rationality and irrationality can be connected [9].

Together with the recognition of the metaphorical feature of thought, conceptual metaphor theory provided a basis for considering metaphor as a means of description and categorization of reality. Experiments on metaphor comprehension [8] have conclusively proved that people are not able to ignore metaphorical meanings of language, and allowed to understand metaphorization of reality as a way of constructing a picture of the world.

It is namely this view of metaphor developed by the contemporary cognitive approach that permits regarding metaphor as a methodology of scientific research and a basis for a scientific theory in general. The five methodological functions of metaphor in science described by Guichun Guo [9, p. 447-51] can be interpreted to provide examples of scientific metaphors expressing underlying conceptual metaphors based on experiential implications.

The function of inventing scientific theories specifies metaphorization as a way of getting out of the boundaries of literal meaning, and supply the means for theoretical innovation to the existing system of semantic rules used by scientists. Examples of metaphor in this function include understanding light as a stream of particles and as a wave in physics. Opposing the corpuscular theory of light (LIGHT IS A PARTICLE), Huygens created a theory of light waves defined by the conceptual metaphor LIGHT IS SOUND. Both models are presently used in science depending on the kind of situation requiring description. Another example of metaphor functioning as a source of a theoretic model is conceptualizing DNA as a cybernetic

programme (DNA IS A PROGRAMME) in genetics. Thus, metaphors for abstract concepts often generate entire families of metaphorical expressions: *DNA editing*, *(DNA) operator*, *(DNA) copy error*.

The function of representing scientific theories proceeds from the view of metaphor as the foundation of a theoretical model. Serving as a link to connect “pre-science” intuition and conceptualization of scientific experience, metaphor offers a specific language to represent certain technical entities, conditions or events. In particular contexts, metaphorical representations may appear more acceptable than their non-linguistic alternatives, as in the metaphor known as *Schrödinger's cat*¹ that is often featured in theoretical discussions of the interpretations of quantum mechanics. Here the problem depicting superposition of states of a quantum system is conceptualized in terms of an unopened box, which is defined by the conceptual metaphor STATE IS A CONTAINER.

The function of explaining scientific theories lies in the ability of metaphorical representation to explain new developments grounding on the norms of conventional syntax, accepted semantics and shared pragmatics. In cases when the descriptive language of science can no longer meet the demands of its revolutionary progress, metaphorical explanation allows understanding and further growth of scientific knowledge. A meaningful example of explanatory metaphor is *Maxwell's demon*² that explicates violation of the Second Law of thermodynamics picturing a little creature within a box that sorts faster and slower gas molecules causing one side of the box to heat up while the other one cools down. The conceptual metaphor underlying the given representation can be defined as TEMPERATURE IS A CONTAINER.

The function of evaluating scientific theories is realized through the two aspects of metaphorical explanation wherein a metaphor is an empirical description and a hypothetical supposition at one and the same time. The comparison of these two aspects makes it possible to evaluate a theory according to the standards of scientific acceptability. In physics, the complementarity of the wave and particle theories of light, which may be able to explain phenomena that defy interpretation by means of each theory taken separately, demonstrates the functional complementation of two metaphorical evaluations. This very function can be seen as constituting foundation for the possibility of multiple theory choices in the situation of empirical equivalence.

The function of communicating scientific theories signifies the exchange of knowledge employing the metaphorical language equally understandable for scholars and scientific communities from different cultural backgrounds. As relatively few

---

¹ Schrödinger's cat is a thought experiment, sometimes described as a paradox, devised by Austrian physicist Erwin Schrödinger in 1935. It represents a cat penned up in a steel chamber, along with the following device (which must be secured against direct interference by the cat): in a Geiger counter, there is a tiny bit of radioactive substance, so small, that perhaps in the course of the hour, one of the atoms decays, but also, with equal probability, perhaps none; if it happens, the counter tube discharges and through a relay releases a hammer that shatters a small flask of hydrocyanic acid. If one has left this entire system to itself for an hour, one would say that the cat still lives if meanwhile no atom has decayed. The psi-function of the entire system would express this by having in it the living and dead cat mixed or smeared out in equal parts [18]. In quantum computing the phrase ‘cat state’ often refers to the special entanglement of qubits wherein the qubits are in an equal superposition of all being 0 and all being 1: $|\psi\rangle = \frac{1}{\sqrt{2}}(|00\dots 0\rangle + |11\dots 1\rangle)$.

² Maxwell's demon is a thought experiment created by the physicist James Clerk Maxwell to show that the Second Law of thermodynamics has only a statistical certainty. Maxwell conceived a thought experiment as a way of furthering the understanding of the second law. He imagined a being whose faculties are so sharpened that he can follow every molecule in its course, such a being, whose attributes are as essentially finite as our own, would be able to do what is impossible to us. Molecules in a vessel full of air at uniform temperature are moving with velocities by no means uniform, though the mean velocity of any great number of them, arbitrarily selected, is almost exactly uniform. Then he supposed that such a vessel was divided into two portions, A and B, by a division in which there was a small hole, and that a being, who could see the individual molecules, opened and closed this hole, so as to allow only the swifter molecules to pass from A to B, and only the slower molecules to pass from B to A. He would thus, without expenditure of work, raise the temperature of B and lower that of A, in contradiction to the second law of thermodynamics [11].

concepts are based on direct physical experience common to all, conceptual metaphor theory suggests understanding of abstract concepts as expressions of conceptual metaphors that originate in correlations with the common physical experiences and the 'embodied' concepts associated with them. Thus, metaphors become widely shared because of the commonalities of embodied experience and their reinforcement in scholarly conversational practice.

All in all, conceptual metaphor theory manifests a new approach to the interpretation of science as a kind of cognitive activity. Supplying a foundation for a scientific theory, conceptual metaphor may also set certain limits to its further development, thus, requiring a constant process of re-metaphorization to secure the possibility for new theoretical models to emerge. Uniting notions from different branches of knowledge and experience, conceptual metaphor allows formation of new connections between separate sciences (e.g. Maxwell's demon and the concept of entropy in thermodynamics and information theory), as well as appearance of novel disciplines (e.g. memetics based on the metaphor of "selfish gene" [1], reconsidered in information theory), mediating our understanding of the world.

References

1. Dawkins R. *The Selfish Gene* / R. Dawkins. – New York: Oxford University Press, 1976. – 224 p.
2. Gentner D. Structure-mapping: A theoretical framework for analogy // *Cognitive Science*. – 1983. – №7. – pp. 155 – 170.
3. Gentner D., Bowdle B.F. Convention, form, and figurative language processing // *Metaphor and Symbol*. – 2001. – №16. – pp. 223 – 247.
4. Gibbs R.W. *The poetics of mind: figurative thought, language and understanding* / R.W. Gibbs. – California: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
5. Giora R. On the priority of salient meanings: Studies of literal and figurative language // *Journal of Pragmatics*. – 1997. – №31. – pp. 919 – 929.
6. Giora R. *On our mind: Saliency, context, and figurative language* / R. Giora. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 259 p.
7. Glucksberg S. How metaphors create categories – quickly // Gibbs R.W. (ed.), *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – pp. 67 – 83.
8. Glucksberg S., Gildea P., Bookin H.A. On understanding non-literal speech: Can people ignore metaphors? // *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*. – 1982. – №21. – pp. 85 – 98.
9. Guo G., Yiyu L. The methodological significance of scientific metaphor // *Frontiers of Philosophy in China*. – 2007. – Vol. 2. – №3. – pp. 437 – 453.
10. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by* / George Lakoff & Mark Johnson. – Chicago, 1980. – 256 p.
11. *Maxwell's Demon: Entropy, Information, Computing* // Leff H. S., Rex A. F. (eds.). – Bristol: Adam-Hilger, 1990. – 349 p.
12. Müller C. *Metaphors dead and alive, sleeping and waking: A dynamic view* / C. Müller. – Chicago: University of Chicago Press, 2008. – 290 p.
13. Ortony A. *Metaphor: A multidimensional problem* // A. Ortony (ed.), *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, (1979). – pp. 1 – 18.
14. Ritchie L.D. Categories and similarities: A note on circularity // *Metaphor and Symbol*. – 2003. – №18. – pp. 49 – 53.
15. Ritchie L.D. *Metaphor* / L. David Ritchie. – New York: Cambridge University Press, 2013. – 230 p.
16. Schlesinger I.M. The wax and wane of Whorfian views // R. L. Cooper & B. Spolsky (eds.), *The influence of language on culture and thought*. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1991. – pp. 7 – 44.
17. Schneider S.G. Exploring the metaphorical (de-)construction of legitimacy: A comparison of legitimization discourses in American and British newspapers // Carver T. & Pikalo J. (eds.), *Political language and metaphor: Interpreting and changing the world*. – London and New York: Routledge, 2008. – pp. 83 – 101.
18. Schroedinger E. The present situation in quantum mechanics // *Proceedings of the American Philosophical Society*. – 1980. – Vol. 124. – pp. 323 – 338.
19. Wilson D., Sperber D. *Relevance theory* // Horn L.R. & Ward G (eds.), *The handbook of pragmatics*. – Oxford: Blackwell, 2004. – pp. 607 – 632.

УДК 821.111.0:811.111'38

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОРОТКИХ РАССКАЗОВ СОМЕРСЕТА МОЭМА

Кузнецов Н. И.

Стаття присвячена аналізу структурно-композиційних особливостей оповідань С. Моема. Розглядаються усталені та спірні методи дослідження мови та стилю художнього твору як дискусійні.

Ключові слова: структура, композиція, оповідання, мова, стиль, дискусія.

В статье анализируются структурно-композиционные особенности рассказов С. Моэма. Рассматриваются также спорные и общепринятые подходы к исследованию языка и стиля художественного произведения.

Ключевые слова: структура, композиция, рассказ, язык, стиль, дискуссия.

The article deals with the analysis of structural and compositional peculiarities of short stories by S. Maugham. Some established and debatable problems are regarded and open to discussion.

Key words: structure, composition, story, language, style, discussion.

Выдающийся английский писатель В. С. Моэм был одним из наиболее читаемых прозаиков прошлого столетия. Он прожил долгую жизнь (1847 – 1965), писал романы, художественные очерки, эссе, пьесы, воспоминания, рассказы, которые популярны и сейчас, неоднократно переводились, издавались в нашей стране. Как автор рассказов он в числе виднейших классиков этого жанра в мировой литературе. Проблематика его рассказов чаще всего относится к бытовой и психологической сфере, где он проявил себя как мастер воссоздания характера, среды, места и времени действия. Для рассказов С. Моэма типично единство содержания и формы, интересный сюжет и характеры персонажей. Сюжеты основаны на реальных фактах, как подчеркивал сам писатель, разнообразны по содержанию и прагматике, но не запутаны по интриге. Сложность изложения чаще всего обусловлена взаимодействием композиционно-речевых форм (КРФ) – переход от повествования к описанию, размышлению, несобственно-прямой речи (НПР), диалогу. Иногда этот переход незаметен, неуловим, что способствует интеграции текста. В лингвистике текста (ЛТ) такое переключение разных речетворческих актов в художественной прозе названо контекстно-вариативным членением текста (КВЧ) [4, с. 64]. По своей структуре КВЧ представляет собой сложное синтаксическое целое (ССЦ), отражает актуальное смысловое членение текста [6, с. 61], связь между составными которого осуществляется как семантикой слов предыдущего высказывания, так и логико-смысловыми отношениями всего отрезка текста, например, единство, место и времени действия. Эта же функция свойственна и сверхфразовому единству (СФЕ). Иногда ССЦ совпадают с абзацем, которого И. Гальперин считает "...a graphical term, ...a category half linguistic and half logical in character", однако в художественных текстах абзац не всегда следует логическому принципу [4, с. 167].

Эти структурные особенности свойственны рассказам С. Моэма, они осуществляют прагматическое членение текста, исходя из индивидуально-авторского отображения динамики сюжета, ритмичности повествования, взаимоотношений персонажей.

В рассказах С. Моэма заметно трехмерное деление текста на начало, середину и конец, которые в структурно-композиционном плане оформляют сюжет. Такая трехмерность, свойственная рассказу как жанру малой формы, по-разному обозначается в филологии. С точки зрения теории литературы – это завязка, кульминация, развязка (эпилог) сюжета. Н. Энkvист сводит структурно-лингвистические параметры текста к трем основным – тема (topic), фокус (focus) и связь

(linkage). [4, с. 57]. Ц. Тодоров различает три основные грамматические категории – параметры, которые называет вербальный, синтаксический, семантический [4, с. 32]. И. Гальперин утверждает, что такие параметры могут быть положены в основание признаков текста, но не всегда являются дистинктивными (с. 13). Очевидно, это связано с общими понятийными категориями текста, необходимыми элементами его познания, такими как пространство, время, причина, следствие, обстоятельство и т.п. В структурно-композиционном анализе рассказов С. Моэма мы разделяем принцип, что “Структурность – неотъемлемый атрибут реально-существующих объектов и систем” [4, с. 396].

Исходя из вышеизложенного, мы анализируем структурно-композиционные параметры рассказов С. Моэма, создающие их содержательно-текстовую целостность: начало, середину и конец сюжета.

I. Начало рассказов и его формы

1. Это может быть краткое вступление (2-3 ССЦ) в форме размышлений, суждений автора *pro & con*, сомнений, разрешение которых наступает в конце рассказов. Характерно в этом отношении начало рассказа “The Happy Man”.

“... I have always hesitated to give advice, for how can one advise another how to act unless one knows that other as well as he knows himself. ... I know little enough of myself: I know nothing of others ... and who am I that I should tell this one and that how he should act? ... Once I know that I advised well.” [14, с. 259].

Такое начало делает читателя собеседником автора, с которым он делится своими предположениями.

2. Иногда рассказ начинается описанием среды, погоды, т.е. фона событий, как, например, в “The Force of Circumstances”, “Footprints in the Jungle”, “The Round Dozen”, “The Human Element”, etc.. Интересно в этом отношении начало рассказа “The Force of Circumstances”. Текст открывается описанием малазийского утра, создающего восточный фон повествования. Это приглушенный колорит, минорный, неясный характер погоды наступающего дня:

“She was sitting on the veranda waiting for her husband to come in for luncheon. The Malay boy had partly drawn the blinds when the morning lost its freshness but she had partly raised one of them so that she could look at the river. Under the dark breathless sun of midday it had the white pallor of death ... The colors of the day were ashy and wan. They were but the various tones of the heat. (It was like an Eastern melody, in the minor key, which exacerbates the nerves by its ambiguous monotony; and the ear awaits impatiently a resolution but waits in vain.)” [14, с. 250].

Подчеркнутые выражения своим неопределенным тоном подготавливают к драматической развязке событий.

3. Разнообразны начала в описаниях портрета персонажа, часто детальных: “The Alien Corn”, “Jane”, “The Missionary Lady”. Например, начало этого рассказа:

“She was certainly fifty, but a life of convictions harassed by never a doubt had left her face unwrinkled. The hesitation of thought had never lined the smoothness of her brow, her features were bold and regular, somewhat masculine, and her determined chin bore out the impression given you by eyes. They were blue, confident and unperturbed. They summed you up through large round spectacles. You felt that here was a woman to whom command came easily. ... she wore a dress of violent silk, heavy embroidered, and a toque of immense pansies which, on a less respectable head, would have been almost saucy. ... She spoke fluently, with the even flow of water turned on a tap. ... You felt that she knew what she meant ... and meant what she said.” [14, с. 248].

Описание созвучно с самоуверенными высказываниями женщины, как правило, лишены всякого здравого смысла. Например:

“... the fact remains that two and two make four and you can argue all night and you won't make them five. Am I right or am I wrong?”; “... we can't do more than we can.”; “... No one can eat their cake and have it.” Собеседнику ничего не оставалось, как адекватно ответить ей: *“Most men live long enough to discover that every cloud has a silver lining”, etc.* [14, с. 249], что очень понравилось ML, и она признала в нем равного ее интеллекту.

В отличие от других в рассказе “Jane” начало представлено следующим описанием, а детальный портрет героини составляет основу сюжета одноименного рассказа:

“I remember very well the occasion on which I first saw Jane Fowler. It is indeed only because the details of the glimpse I had of her then are so clear that I trust my recollection at all, for, looking back, I must confess that I find it hard to believe that it has not played me a fantastic trick ... I had no notion what her age was. When I was quite a young man she was a married woman a good deal older than I, but now she treated me as a contemporary.” [15, с. 315-316].

Начало довольно интригующее, а затем на уровне всего текста портрет Джейн выступает как структурный элемент, формирующий середину и конец рассказа. Каждая последующая встреча автора с Джейн – это новое описание ее внешности, одежды, манеры вести диалог; таких встреч было три, а она становится все интереснее и моложе. К сожалению, объем статьи не позволяет привести оригинальные описания.

4. Еще одна форма начала встречается в рассказах С. Моэма – начало с конца. Такая композиция требует художественного мастерства автора, так как конец уже известен, а потому повествование должно быть правдоподобным, вызывающим интерес, создающий сюжетную напряженность. Эти черты характерны для рассказа “The Lion’s Skin”:

“A good many people were shocked when they read that Captain Forestier had met his death in a forest fire when trying to save his wife’s dog, which had been accidentally shut up in the house.” [15, с. 129].

И дальше, в середине текста повествуется об обстоятельствах, причинах и мотивации такого поступка.

Обобщая анализ форм начала рассказов С. Моэма, можно отметить, что чаще всего это введение в тему, которое благодаря перспективным деталям вызывает интерес и желание прочитать текст до конца. Диалог для введения не характерен, начало – это сжатая форма обращения писателя к читателю, его мысли вслух, описание.

II. Середина рассказа – это какое-то событие, ситуация, вызывающие интерес автора; это ядро рассказа, оно, как правило, монотематично. Здесь наиболее отчетливо выступает переплетение КРФ: повествования, описания и диалога. Можно утверждать, что в этой части у автора превалирует диалог, поэтому рассказы С. Моэма легко инсценировать. Описание, НГР, диалог составляют середину рассказа и переходят в монолог, например в “The Force of Circumstances”. В середине рассказа вводится главный персонаж, а от него непосредственно или опосредованно и другие действующие лица. Структурная неоднородность обуславливает присутствие второстепенной сюжетной линии, что способствует раскрытию образа главного героя через его поступки, действия, поведение, но все композиционные вариации объединены авторской точкой зрения и работают на монотематичность рассказа. Здесь возможно введение образа рассказчика, и перепорученное повествование позволяет создать в тексте “рассказ в рассказе”: один сюжетный, а второй как авторское “я”, часто от первого лица. Это доверительная беседа с читателем, но объективная, как бы отстраненная от главного персонажа, а вместе составляющая структурную целостность рассказа.

Исходя из этих кратких наблюдений, проиллюстрируем их на примере текста “The Force of Circumstances”, т.к. в статье уже процитировано начало рассказа. Изображение восточного колорита создает фон для развития сюжета. Главное – это показ изменения характера, психологии персонажа под влиянием обстоятельств. В данной истории молодая жена, приехавшая в Малайю, узнает, что у её супруга в течение десяти лет жила прислугой туземная девушка, родившая ему троих детей. Весь сюжет – это диалог супругов (28 страниц), в котором жена в состоянии стресса не знает, как ей поступить: уехать или остаться. Её сомнения предстают в унисон с изменчивой неопределенной погодой раннего экзотического утра. Днем она готова к примирению, а уже вечером закрывает на ключ двери спальни. Она понимает, что такова норма поведения британского чиновника в восточной стране, но не может пережить, встречая туземку и её детей на улице. Наконец Дорис решается уехать навсегда. Вот отрывки фраз из

её диалога (с. 275-275): *"I want you to let me go home."* – *"You?" he cried, aghast.* *When? Why?" "How long you want to go for? For always?" "I don't know. I think so."* *She gathered the determination.* *"Yes, for always."* – *"Oh, my God!" ... , if you say I must stay here, I'll stay, but if I stay I shall die ... " ... She wept broken heartedly ... Exhausted, she leaned back in her chair. Her features were all twisted and awry.* Тай проводил жену до причала, помог сесть в лодку. После отъезда *" ... his head ached miserably"*, а вечером *"he was exhausted. He could not think and his mind was strangely vacant"*. К ночи он разрешает туземной семье вернуться в его дом. Сила обстоятельств оказалась выше его британского воспитания: убедить жену остаться или уехать с ней он не смог.

III. Конец рассказов часто приобретает форму композиционного обрамления. В этом случае события возвращаются к началу, основная идея которого подтверждается или отрицается заключительными фразами. В одних случаях такая рамочная конструкция созвучна началу рассказа, в других – это авторское резюме, краткая ироническая концовка; иногда интригующее начало раскрывается только в конце, но всегда концовка – это заключение с ярко выраженным оценочным смыслом. Вот некоторые примеры. Только в конце рассказа *"The Happy Man"* раскрывается смысл его начального утверждения *"Once I know I advised well."* Доктор, уехавший в Испанию, благодарит автора за совет, утверждая, что он никогда не был так счастлив, как сейчас, он никогда не был богат, но эту жизнь ни за что не променяет на другую, даже королевскую: *"I would not exchange the life I've had with that of any king in the world."*

В рассказе *"Jane"* последние слова подчеркивают удивительное качество этой личности, заявленное в начале рассказа: *"I certainly gave her the last word. I felt Jane would always have the last word. She was priceless."* [15, с. 351].

В *"The Lion's Skin"* ироническая фраза обращена к жене погибшего: *"Mrs. Forestier, he was a very gallant gentleman."* [15, с. 169]. Слова соседа создают иронический подтекст о бессмысленности жертвы ради тщеславия. В конце рассказа *"The Missionary Lady"* после замечания об интеллекте этой женщины, автор заключает: *"Her conversation was devastating."*

Таким образом, конечное ССЦ лаконично сигнализирует о завершенности текста, оформляет логико-смысловую связь с началом. Подобно предисловию и послесловию к тексту, начало и конец связаны с названием рассказа и своей перспективой способствуют однозначному толкованию его идеи.

Обобщая данные анализа структурно-композиционных особенностей рассказов С. Моэма, можно отметить, что классифицировать их довольно сложно. Во-первых, рассказы отличаются по длине – от 5000 слов до 15000; они разнообразны по тематике, репрезентации характеров, описаниям среды и фона событий; в структуре текстов большое разнообразие КРФ, хотя преобладает диалог и НПР. Мы рекомендуем начинать анализ короткого рассказа с его структуры, что раскрывает механизм аранжировки частей, разделов и последовательности изложения материала, указывает на формирование логической структуры в целом через взаимосвязь ССЦ высказывания. Кроме того, возможна систематизация структуры по определенной схеме, визуального и даже графического представления композиции текста.

Однако, исследование любого художественного произведения, особенно крупных жанров, результативно начинать с *широких филологических позиций*, диалектики единства лингвистического и литературоведческого подходов в определении художественной значимости каждого элемента текста в его связи с идейным содержанием. Начало такого подхода было положено в научных трудах выдающихся отечественных ученых-филологов А. Потебни, Л. Щербы, М. Бахтина, В. Виноградова, А. Чичерина и плодотворно продолжено в работах таких известных филологов, как О. Ахманова, И. Арнольд, В. Кухаренко, А. Мацько, А. Ткаченко и многих других. Их исследования по проблеме языка и стиля художественного произведения воспитали не одно поколение наших ученых. Можно с уверенностью утверждать, что современная наука еще многое не извлекла из отечественного филологического наследия.

Все филологи признают за художественной литературой важную роль в обучении иностранному языку. Об обильном чтении оригинальной литературы

пишет О. Ахманова: "Reading the great masters of English literature is a *conditio sine qua non*. ...The educated foreign anglicist is somebody who must have covered thousands of pages of classical English literature. Without this his knowledge of the language will always be superficial, he will never be able to appreciate what he is reading ... or writing" [12, с. 20].

Статья выполнена в русле проблемы профессионально-педагогической направленности в преподавании английского языка как специальности в одном из значимых аспектов обучения студентов – умению читать, понимать и адекватно интерпретировать художественный текст, а затем писать сочинения и научные работы, исходя из широких филологических позиций. Такой подход стимулирует мыслительные процессы, повышает языковую культуру, вырабатывает навыки понимания образной структуры и идейного содержания прочитанного. Никто не отрицает современных подходов и методов научных исследований – это закономерный процесс развития науки. Исследование с позиций когнитивной парадигмы дает выход в глубинные смыслы текста на разных лингвистических уровнях, помогает определению его ингерентных и индивидуально-авторских уровней. Плодотворным будет рассмотрение эволюции художественного концепта (ХК) сознания подростка и создание ХК *портрет персонажа*. На базе контрастивно-сравнительного анализа речемыслительных особенностей и диалогов подростков, начиная с марктовенских персонажей, а затем подростков из романов Д. Сэлинджера и Харпера Ли и девочки-подростка из современного романа Грэйс Макклин "The Land of Decoration", создается художественный портрет подростка в виде взаимодействия фрейма и полевой структуры.

В отечественной науке о языке существует давняя традиция не только обсуждения общетеоретических проблем, но и дискуссионных на базе современного состояния филологической науки, тенденций и конкретных результатов исследований ученых. Поэтому традиционные методы исследования языка и стиля художественного произведения, анализ лингвистической природы изобразительных средств и их функций, авторской индивидуальности в их использовании в тексте оказываются очень эффективными при подготовке филолога-англициста на первом этапе его обучения в вузе, а затем и в научной деятельности.

Литература

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов./ О. С. Ахманова – М.: Изд-во Советская энциклопедия, 1966 – 606 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет./ М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1975. – 504 с.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи./ В. В. Виноградов – М.: Сов. Россия, 1971. – 316 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. / И. Р. Гальперин – М.: Наука, 1981. – 138 с.
5. Лосева Л. М. Как строится текст./ Л. М. Лосева – М.: Просвещение, 1980. – 94 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретація тексту./ В. А. Кухаренко – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Мацько Л. І. Стилїстика української мови [Підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько.– К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
8. Потебня О. О. Эстетика і поетика слова. / О. О. Потебня – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
9. Стиль и жанр художественного произведения / под ред. Л. А. Кузнецовой. – Л., Вища шк., 1987. – 127 с.
10. Чичерин А. В. Сила поэтического слова. / А. В. Чичерин – М.: Сов., 1985. – 319 с.
11. Щерба Л. В. Опыт лингвистического толкования стихотворений // Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Акад. наук СССР. Отд-ние лит-ры и языка. – М.: Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1957. – С. 97–118.
12. Akhmanova O. What Is the English We Use? / O. Akhmanova – M.: Moscow University Press, 1978. – 157 p.

13. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Compiled by A.S. Hornby. – Oxford: OUP, 1994.
14. Making it All Right: Modern English Short Stories. – М.: Progress Publisher, 1978. – 458 с.
15. Maugham W. S. Rain and Other Short Stories./ W. S. Maugham – М. : Progress, 1977. – 407 с.
16. Kane T.S. Writing Prose Techniques and Purposes 2nd ed.. / T. S. Kane, L. S. Peters – N.Y.: OUP, 1964. – p. 248/

УДК 82.0

АВТОБІОГРАФІЯ ЯК ВИД АНГЛОМОВНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

Кузьміна І. В.

У поданій статті розглядаються етапи становлення жанру автобіографії та автобіографічного стилю. Автор наводить етапи автобіографії, з урахуванням особливостей специфічно побудованих текстів, що підлягають загальним правилам.

Ключові слова: автобіографія, автобіографічний жанр, мовна особистість.

В статье рассматриваются становления жанра автобиографии и автобиографический жанр в частности. Приведены этапы автобиографии, с учетом особенностей специфического построения текстов, подлежащих общим правилам.

Ключевые слова: автобиография, автобиографический жанр, языковая личность.

The article considers the development of autobiographical style and its genre. The author studies various stages of autobiography, taking into account the peculiarities of specifically built texts.

Key words: autobiography, autobiographical genre, language personality.

У сучасній лінгвістиці жанр автобіографії є однією з спроб відповісти на запитання про сутність людини, яке залишається актуальним та своєчасним вже багато століть. Розглядаючи автобіографію, ми вивчаємо мовну особистість а саме поняття мовної особистості є широким та доволі об'ємним. Тому для того щоб провести вірний та глибокий лінгвістичний аналіз цього терміна важливо застосовувати різні підходи.

Дану проблематику вивчали Караулов Ю. М., Красних В. В., Ляпоп М. В., Сухих С. А. та інші, однак питання самовираження у автобіографії не є достатньо висвітленим. Саме тому розглянемо цей термін більш детально.

Термін "автобіографія" походить від грецьких слів "автос" – сам, "біос" – життя та "графіо" – пишу. Отже, автобіографія – це розповідь про життя людини, написана нею самою. В нашій роботі ми розуміємо під автобіографією опис власного життя, опис свого життя [1, с. 11].

Як відомо, автобіографії розрізняються, по-перше, по співвідношенню фізичних і "ментальних" подій - з того, скільки місця відводиться, з одного боку, вчинкам, спостереженням і оточенню автора, а з іншої – його думок і переживань. По-друге, автобіографії розрізняються за різноманітністю і широтою порушених у них проблем, що, у свою чергу, залежить від можливостей і життєвого досвіду автора, від характеру його інтересів і кругозору. По-третє, існують ще відмінності моральних властивостей, частково обумовлених деякими додатковими факторами: "активністю" і надійністю пам'яті автобіографа, його чесністю і об'єктивністю, відвертістю, з якою він розповідає про себе або вносити ті або інші оцінки. Нарешті, автобіографію розрізняють за своїм художнім достоїнством – з того вміння, з яким автор відбирає найважливіше, організовує матеріал, оцінює взаємозв'язок причин і наслідків і виявляє єдиний план за різноманітним життєвим явищем. Автобіографічне "я" насправді є текстовим двійником реальної людини, а також текстовою конструкцією, яка стилістично та лексично говорить сама за себе.

Історія терміна "автобіографія" сягає кінця XVIII ст. Уперше його було вжито англійською мовою у прикметниковій формі у передмові до "Віршів" Ен Єрслі (Ann Yearsley), відомої як Лактілла, видане у 1786 р. Поряд із терміном autobiography існував термін self-biography, який іноді викликав дисонанс через поєднання грецького кореня із саксонським.

Питання часу виникнення автобіографії турбує дослідників від початку автобіографічних студій. Це в певному сенсі риторичне питання, адже “вона в тій чи іншій формі була завжди притаманна історичному становленню літератури” [2, с. 110]. Ті елементи, які виявили себе наприкінці XVIII ст., існували і до цього, зустрічалися і в Античності, але були частиною інших, у порівнянні із сучасними, структур.

З початком XX століття автобіографія вступає в четвертий період свого розвитку. Нові відкриття в області психології примушували задуматися про складності людської особистості, в тому числі про несвідомих механізмах психічної діяльності. З'явилися конкуруючі ідеології, і їх суперництво виливалося вже не “війни” ідей, але в війни в буквальному сенсі цього слова – і в масштабах, перевершували голландок всі минулі конфлікти. Не дивно, що в XX ст. було написано більше автобіографій, ніж за всі попередні епохи разом узяті.

Однак було б важко виділити якусь одну з них як типову для своєї епохи. До числа кращих автобіографів XX століття можна віднести Р. Адамса, Р. Д. Честертон, Т. Драйзера, Х. Елліса, А. Жида, Е. Госса, М. Горького, Р. Джеймса, М. Твена, Р. Дж. Уеллса, У. Б. Йетса та Ж. П. Сартра [2, с. 104].

Щодо феміністичної критики, то вона активно розробляє теорію автобіографії, адже її вважають суто жіночим жанром. Е. Єлінек у праці “Традиція жіночої автобіографії: Від античності до сучасності” (1986) висловила думку про те, що жіночі і чоловічі автобіографії містять відмінності на рівні теми, стилю і суб'єкта. Теми, про які пишуть жінки, пов'язані із сім'єю, близькими друзями, хатніми справами. Акцент робиться на особистих справах - не на професійних, філософських чи історичних подіях, про які частіше пишуть чоловіки. Стиль жіночих автобіографій Е. Єлінек визначає як фрагментарний та нехронологічний характер [8]. Саме тому, ми можемо зробити висновок, що автобіографія феміністок носила більш побутовий характер.

Проте, незважаючи на свою документальну природу, автобіографія є особливим видом специфічно побудованих текстів, що підлягають загальним правилам. Як вважає Б. Г. Ананьєв, головною ознакою автобіографічних текстів є написання від першої особи, в них автор демонструє свою техніку використання мови, створює свій словесний автопортрет [3]. Мета автобіографії – уявити життя (або якусь її частину) як якесь ціле, коли описуються події відокремлені від цього певним часовим проміжком і автор може поставитися до них більш-менш неупереджено, а самі події встигли придбати в його очах більшу або меншу свідомість.

Отже, автобіографія відрізняється від щоденника, проте день за днем фіксує факти і враження. Вона відрізняється також і від спогадів (хоча їх часто плутають), тому що являє собою особисту історію автора, у той час як мемуари – історію подій, в тій чи іншій мірі зачіпають все суспільство. Автобіографію також відносять до мемуарного жанру, белетристики, літератури документального жанру. Англійський учений В. Шпентеман вважає, що існує два погляди на автобіографію: як на текст, що вміщує автобіографічні, тобто документальні, а не художні матеріали. Людину можна описати, подаючи лише факти, які стосуються її життя, розвитку поглядів та становлення у реальному світі; вона розглядається як на твір, у якому людина представляє себе так, як вона вважає за потрібне – тільки так можна розкрити свою внутрішню сутність, своє “я”.

Документальна автобіографія належить до мемуарно-біографічної прози і має за мету якнайповніше відобразити індивідуальність автора, дати перелік подій його життя, показати своєрідність його філософських концепцій, картину соціально-історичного періоду. В художній автобіографії присутні автобіографічний герой, який не завжди є відображенням автора, ліричні відступи, специфічні критерії у відборі матеріалу, елементи вимислу й узагальнення. Вона частково дотримується законів автобіографічного жанру, а частково орієнтується на тенденції сучасної їй літератури, її герой твориться за тими ж законами, що і персонаж традиційної белетристики [4, с. 28].

Усі види автобіографічної прози мають вигляд текстів. Традиційно автобіографію поділяють на художню автобіографію та автобіографічний документ.

Взагалі автобіографічні мотиви (приховано або явно) зустрічаються в поезії не так вже рідко: досить пригадати “Сатири” і “Послання” Горація, “Нове життя” Данте, “Паломництво Чайльд Гарольда” Дж. Байрона, “In Memoriam” А. Теннісона. Ті ж мотиви часто присутні в есеїстиці – у Ч. Лема, У. Хезліта, Р. Л. Стівенсона та інших авторів. Більш того, навіть особистий лист - по суті, автобіографічний “анекдот” і коментарі до нього (правда, настільки ж фрагментарні, як щоденниковий запис).

Проблема визначення жанру автобіографії значною мірою викликана її внутрішнім характером – мінливістю її меж і взаємопроникненням різних автобіографічних форм: щоденника, листування тощо (наприклад, у своєму дослідженні “Читаючи автобіографію” Сідоні Сміт та Джулія Уотсон виокремлюють 52 автобіографічні жанри). Так, іноді у щоденник включають фрагменти листування, автобіографія може містити уривки з листування і щоденника, часто автобіографії пишуть на основі щоденників - чи навпаки, автобіографія створюється у формі щоденника [7].

Серед мотивів написання автобіографії лінгвісти виокремлюють наступні: - бажання повернути мить та почуття минулого, оживити померлих близьких, на даному етапі автобіографія постає своєрідною “машиною часу”; - (ре)конструювати ідентичність, отримати терапевтичну користь, зрозуміти себе; - спосіб спілкування з оточуючими. Очевидно, що “пишуть, щоб запам’ятати себе, щоб боротися із забуттям” [3]. Відправною точкою для спогадів може стати фотокартка, сувенір, старий лист, сновидіння, згадка про певне місце.

Класичні теми автобіографії: родина; юність, хвороба, розставання; будинки, професія, подорожі, їжа; війна, служба; дружні та любовні стосунки. Для автобіографії не буває незначних сюжетів – незначні події можуть набувати великої ваги через призму пам’яті.

Автобіографія може свідомо обмежуватися відрізком життя. Класичною формою є розповіді про дитинство, як “Дитинство” Наталі Саррот, “Слова” Жан-Поля Сартра, “Саботаж кохання” Амелі Нотомб. Автобіографія може бути присвячена певному епізоду дорослого життя – подорожі, хворобі, одруженню, розлученню, - будь-якій значній події, яка заслуговує на те, щоб бути викарбуваною в окремому творі. (Автобіографічний твір “Лист до себе” Франсуази Малле-Жоріс, відноситься саме до такого типу автобіографій: у “Листі до себе” письменниця імпліцитно розповідає про своє навернення до католицизму, розкриваючи власне цю подію лише на останніх сторінках книги). Іноді епізоди, описані окремо, кінець кінцем утворюють одну велику автобіографію письменника [5].

Отже автобіографія – це специфічна форма авторського існування в слові, яка розглядається як певний жанр літератури, оскільки він полягає у вивченні мовних засобів, що репрезентують автора як мовну особистість. Всебічний опис мовної особистості як творця автобіографічного тексту дозволяє вирішенню двох проблем: синтезу образу конкретної мовної особистості та побудови характерної для неї системи переваг, визначення стратегій використання мови, вияв мовних закономірностей.

Література

1. Автобіографія // Словник української мови в 11 томах. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. 1. – С.11.
2. Акимова А. Жизнь писатели: Заметки о биографическом жанре – Вопросы литературы. – 1996. – №12. – С.175 – 100.
3. Ананьев Б. Г. Человек как субъект познания. [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті:
<http://zubr.by/books/2904.html>
4. История всемирной литературы. / в 8 томах. – М.: Наука, 1988.
5. Лежен Ф. Когда кончается литература? Беседа с Е. Гальцовой от 28.10.2000 [Електронний ресурс] / Филипп Лежен. – Режим доступу до статті:
<http://www.item.ens.fr/index.php?id=223451>
6. Черноиваненко Е. Автобиография в истории литературы / Евгений Черноиваненко // Библия і культура [зб. наук. статей / за ред. А. Є. Нямцу]. – 2008. – № 8-9. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 253-260.

7. Rioul, Rene. Le desir d'autobiographie, conference, 2003 [Електронний ресурс] / Rene Rioul. – Режим доступу до статті:

<http://sitapa.free.fr>.

8. Mason, Mary G. The Other Voice: Autobiographies of Women Writers / Mary G. Mason // *Autobiography: Essays Theoretical and Critical* / Ed. by James Olney. – Princeton. New Jersey, 1980.

УДК 811.111'37'42

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ФРАНКЛІНА ДЕЛАНО РУЗВЕЛЬТА

Луцьова О. В.

У пропонованій статті розглядаються особливості мовної особистості Ф. Д. Рузвельта. Аналізуючи промови президента США, характеризуються особливості синтаксису, лексики, визначаються стилістичні фігури, а також провідні стратегії і тактики дискурсу видатного політика.

Ключові слова: дискурс, мовна особистість, стратегії, тактики, лексико-семантичні особливості, стилістика, синтаксис.

В предлагаемой статье рассматриваются особенности языковой личности Ф. Д. Рузвельта. Анализируя речи президента США, характеризуются особенности синтаксиса, лексики, определяются стилистические фигуры, а также ведущие стратегии и тактики дискурса выдающегося политика.

Ключевые слова: дискурс, языковая личность, стратегии, тактики, лексико-семантические особенности, стилистика, синтаксис.

This paper deals with the features of the linguistic personality of F. D. Roosevelt. Analyzing the speech of U.S. President, the author characterizes the features of syntax, lexicon, defines stylistic figures and leading strategies and tactics of prominent politician's discourse.

Key words: discourse, linguistic personality, strategies, tactics, lexical and semantic features, stylistics, syntax.

Роль особистості в історії особливо помітна в кардинально нових політичних обставинах, які не мають прецедентів у минулому, коли ситуація складна і суперечлива. Ця роль (особистості) визначається вибором засобів і методів мовного впливу на масову свідомість. Увага до мови як засобу формування державної політики та відображення ідеологічних принципів особливо актуалізується в періоди соціальних потрясінь. Саме мова стає тим об'єктом маніпулювання, який здатний вплинути на мислення, світогляд населення країни, а також уніфікувати його поведінку відповідно певним цілям.

Лассан Е. зазначає, що "обов'язковою умовою будь-якої влади є її вираження в мові, а політика є не що інше, як кодифіковані знаки, що розгортаються за допомогою акту висловлювання в соціально-семіотичному процесі ... Всяка влада створює свою мовну практику, яка прагне утвердити себе в якості універсальної, істинної і справедливої та тим самим ставить інші мовні практики в підлегле становище" [4, с. 16].

"Мова влади" – досить широке поняття, яке включає в себе мову політики, мову пропаганди, мову переконання, мову реклами і т.д. Політик є головним носієм мови влади, тому політик, а точніше мовна особистість політика є суб'єктом багатьох лінгвістичних досліджень.

Актуальність дослідження особливостей мовної особистості політика як різновиду мовної особистості очевидна. Під мовною особистістю розуміється "особистість, виражена в мові (текстах) і через мову, [...] особистість, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів" [3, с. 38], "певна абстракція від усіх результатів використання мови" [2, с. 7], "теоретично виведений в опорі на лінгвістичні процедури конструкт, [...] культурно специфічний когнітивно-дискурсивний інваріант, реалізований в різних дискурсивних умовах різноманітними варіантами" [1, с. 17-18]. Ю. Караулов, формулюючи основоположні тези багатоаспектної теорії мовної особистості, виділяє в її структурі когнітивний рівень (систему знань про світ), вербальний рівень (лексикон, що включає також фонд граматичних знань) і мотиваційний рівень (систему цілей, мотивів, установок особистості) [3, с. 238, с. 245].

Огляд сучасних робіт з проблематики дослідження показує, що предметом аналізу найчастіше стає окрема система мовної особистості політика чи елемент

даної системи. Так, дослідники зосереджують увагу на аналізі наступних компонентів:

- когнітивна система політика (когнітивні системи Н. Назарбаєва (В. І. Жумагалова), Н. Саркозі (В. В. Феніна), Б. Обама (С. Гесслер, К. В. Трошина, Є. В. Шустрова), В. Матвієнко, Х. Клінтон (Е. С. Храброва) тощо);

- конкретні концепти (оцінка в передвиборній кампанії В. В. Путіна (А. М. Стрельников), індивідуально-авторський концепт в передвиборній боротьбі Дж. Буша, Дж. Керрі (Н. Л. Ноблок) тощо);

- системи концептуальних метафор (концептуальні метафори А. Гітлера (А. Мусолфф), В. Черчілля, М. Тетчер, Б. Клінтона, Т. Блера, Дж. Буша (Дж. Чартеріс-Блек), метафора моста в передвиборних зверненнях Б. Доула, Б. Клінтона (У. Бенуа) і ін.).

Існують також роботи, спрямовані на аналіз прагматичної системи мовної особистості політика (системи цілей В. І. Леніна і Й. В. Сталіна (Е. В. Сергєєва), А. Гітлера (В. В. Макарова), Ж. Ширака (А. П. Сєдих), Н. Саркозі (Т. Аното, А. П. Сєдих).

Метою нашої роботи є розгляд в якості суб'єкта мовної особистості тридцять другого президента США Франкліна Делано Рузвельта, "мова влади" якого завдяки багатьом її особливостям була у певному сенсі "владною мовою". Вона в значній мірі стала дуже успішним засобом управління країною в найважчий період її розвитку (світова економічна криза, "велика депресія", друга світова війна). Для досягнення мети ми детально зупинимося на конкретних мовних засобах, що характеризують мовну особистість Ф. Д. Рузвельта та проаналізуємо їх на лексико-семантичному, синтаксичному та текстово-прагматичному рівнях. Матеріалом дослідження слугуватимуть тексти промов Ф. Д. Рузвельта за 1932-1945 рр. загальним об'ємом близько 145 тисяч слів [6].

Характеризуючи промови Ф. Д. Рузвельта на **лексико-семантичному рівні**, слід відзначити схильність президента до використання певних фраз-кліше. Наприклад, звертання *My friends*, адресоване як однопартійцям, членам уряду, так і співвітчизникам, виборцям, вживається досить часто – 30 СВ загальної вибірки. Менш численним є словосполучення *My fellow Americans* – 10 СВ загальної вибірки. Якщо останнє переважно відкриває промови Рузвельта, то звертання *my friends* вживається у різних позиціях у реченні.

My friends, may this be the symbol of my intention to be honest and to avoid all hypocrisy or sham, to avoid all silly shutting of the eyes to the truth in this campaign. Acceptance Speech at the Democratic Convention; President Hoover, Mr. Chief Justice, my friends; Statesmanship and vision, my friends, require relief to all at the same time.

Разом з цим, звертання *Ladies and gentleman* вжито лише 2 рази. Це свідчить про прагнення Рузвельта скоротити дистанцію між собою та виборцями, однопартійцями, про схильність до розмовного стилю у промовах.

На користь останньої думки говорять приклади вживання неформальної лексики. *Tot* – малюк, *say-so* – авторитет, *dupe* – роззява, *slacker* – ледащо, *damnable* – мерзотний, *stupid* – дурний, *bally-hoo* – галасувати є лише найяскравішими прикладами просторічної лексики. Крім того, президент часто звертається до аудиторії панібратським *You know* (7 СВ): *You know, I am actually four years older, which is a fact that seems to annoy some people.*

Скорочені форми дієслів також є елементами розмовного стилю у промовах Ф. Д. Рузвельта:

We don't like it - we didn't want to get in it - but we are in it and we're going to fight it with everything we've got.

Прикметникам, які характеризують низький рівень інтелекту особи, оратор приділяє особливу вагу. Для президента Ф. Д. Рузвельта найгіршою ознакою, яка здатна дискредитувати американську націю, може вважатися "дурість". У дурості та недалекості звинувачує Рузвельт своїх політичних попередників, чії нерозумні традиції слід ламати, тим самим реалізуючи стратегію критики опонента через негативно забарвлену лексику.

Let it be from now on the task of our Party to break foolish traditions. We will break foolish traditions and leave it to the Republican leadership, far more skilled in that art, to break promises.

Інші приклади лише підтверджують думку про те, що глупість – найбільша вада з точки зору президента: *silly shutting of the eyes, foolish tradition, shallow thinkers, foolish tariff, foolish optimist, foolish advice, foolish course, etc.*

Певним слоганом є його цитата:

As a nation, we may take pride in the fact that we are softhearted; but we cannot afford to be soft-headed.

У цьому прикладі прикметник *soft-headed* (дурний) є просторічним неологізмом, побудованим за принципом побудови прикметника *soft-hearted* (добродушний). Антитеза останнього вжита в іншому прикладі, який дає змогу припустити, що добродушність є важливою чеснотою для Рузвельта.

Hard-headedness will not so easily excuse hardheartedness.

Особливої виразності мовленню президента Ф. Д. Рузвельта додає використання каламбуру, побудованого на повторі однокореневого іменника та дієслова. Назва однієї з найвідоміших промов Рузвельта “**The only thing we have to fear is fear itself**” підсилювала почуття єдності серед слухачів та згодом перетворилася на цитату.

Найбільш частотним у промовах Рузвельта є займенники *we* (1560 СВ) та *our* (1294 СВ). З їхньою допомогою реалізується стратегія кооперації, і це знову ж таки свідчить про прагнення президента наблизитися до слухача.

Аналізуючи відбір стилістичних фігур, знаходимо в арсеналі Ф. Д. Рузвельта досить великий спектр відомих прийомів (метафора, метонімія, синекдоха, алегорія, гіпербола, евфемізм, порівняння, епітет, градація, афоризм, цитата та ін.). Проілюструємо лише деякі з них.

Як відомо, способом для подолання глибокої економічної кризи була запропонована Рузвельтом політика “**Нового курсу**” (New Deal) і саме з початком свого президентства Рузвельт пов’язує початок періоду відновлення (recovery): *You all know the history of recovery, beginning in 1933, and progressing ever since.*

Приймаючи до уваги той факт, що іменник *recovery* асоціюється саме з фізичним одужанням від хвороби, спостерігаємо тенденцію до вживання Рузвельтом, тривалий час хворої людини, так званих медичних метафор. Зокрема, у своїй промові “**Fireside Chat 9: On “Court-Packing”**” [5] Рузвельт торкається проблем судової системи США, де, з урахуванням існуючих тоді проблем, які евфемістично названі “судовим атеросклерозом” (“**hardening of the judicial arteries**”), він закликає спрямувати сили на те, щоб “ [...] судова влада постійно отримувала прилив нової, молододі крові [...]” (“*...bringing into the judicial system a steady and continuing stream of new and younger blood [...]; to infuse new blood into all our Court*). Існуючий суд Рузвельт називає *ill-balanced*, головною метою для нього є “*to maintain a vigorous judiciary*” та “*to enforce a sound public policy by law, to maintain the Federal bench in full vigor*”. Тут від політика вимагається збалансований комплекс евфемізму та щирості, що є типовим випадком його використання в кризовій ситуації.

Торкаючись питань безробіття в країні та економічної ситуації, Рузвельт також застосовує медичні терміни: *the creeping paralysis of unemployment, [...] we must never let our economic system get completely out of joint again; to prevent and to cure the abuses and the inequalities which had thrown that system out of joint; a program of remedying those abuses and inequalities; economic ills; economic panaceas; immediate relief; cure-alls; recovery is speeding up etc.*

Приклад використання метонімії знаходимо в уособленому в назві Washington образу попереднього уряду США, його керівників:

For years Washington has alternated between putting its head in the sand and saying there is no large number of destitute people in our midst who need food and clothing, and then saying the States should take care of them, if there are. Instead of planning two and a half years ago to do what they are now trying to do, they kept putting it off from day to day, week to week, and month to month, until the conscience of America demanded action.

Одразу декілька стилістичних фігур спостерігаємо у наведеному прикладі. Негативно забарвлена метафора *to put ones head in the sand* на адресу бывшего уряду реалізує тактику критики, яка стає ще гострішою завдяки використанню градації *putting it off day to day, week to week, and month to month. Conscience of America* також є метонімією, яка означає *conscience of every citizen*.

Синекдоха знаходить своє втілення у образі фермера та бізнесмена, які постраждали від економічної кризи та уособлюють усе фермерство та кожного бізнесмена США тих років.

It consists of lifting from the back of the farmer some of the crushing burden of taxation that he is carrying.

The unfeeling statistics of the past three decades show that the independent business man is running a losing race.

Рузвельт часто використовує антитезу, прийом, направлений на формування емоційного настрою аудиторії та реалізацію стратегії кооперації: *When we resort to force, as now we must, we are determined that this force shall be directed toward ultimate good as well as against immediate evil. We Americans are not destroyers - we are builders;* стратегії позитивної саморепрезентації: *I am fighting, as I always have fought, for the rights of the little man as well as the big man—for the weak as well as the strong, for those who are helpless as well as for those who can help themselves;* тактики критики та самовихваляння: *At last the American people are ready to acknowledge that Republican leadership was wrong and that the Democracy is right.*

Синонімічні повтори несуть не лише художньо-емоційну, а ще службову функцію. Вони уповільнюють розповідь і тим самим дають можливість уважніше слідкувати за розвитком думки чи системою аргументацій. Синонімічні повтори, виражаючи одну й ту ж саму думку, дають можливість розширити, деталізувати основний зміст висловлювання.

It seems that things are in a rut, fixed, settled, that the world has grown old and tired and very much out of joint.

Цитати у промовах Рузвельта виконують не лише ілюстративну функцію. За допомогою цитат президент апелює до авторитетів, що в свою чергу реалізує стратегію переконання.

“Those, who would give up essential liberty to purchase a little temporary safety, deserve neither liberty nor safety.” (B. Franklin) *“These are the times that try men's souls.”* (T. Paine) *Never speak of rope in the house of a man who has been hanged.* (a proverb)

На рівні синтаксису для мовної особистості Франкліна Рузвельта характерним є побудова речення з урахуванням правила трьох складників. Прикладів триад у промовах американського президента безліч, оскільки з їхньою допомогою мовець наголошує на певних концептах, переконаннях та робить незабутнім те чи інше послання.

This is no time for fear, for reaction or for timidity.

Одним з засобів експлікації емотивності є використання інверсії в синтаксичній конструкції, адже порушення порядку слів у реченні, як правило, означає особливий емоційний стан оратора. За допомогою інверсії автор акцентує увагу адресата на певних елементах висловлювання, які він висуває на перший план. Інколи інверсія у поєднанні з лексичними одиницями негативної конотації *have failed, disaster, no hope, no path* реалізує тактику критики діяльності партії-суперника.

Never before in modern history have the essential differences between the two major American parties stood out in such striking contrast as they do today. Republican leaders not only have failed in material things, they have failed in national vision, because in disaster they have held out no hope, they have pointed out no path for the people below to climb back to places of security and of safety in our American life.

Анафора в промовах Рузвельта сприяє формуванню емоційного настрою слухачів. Доповідаючи про перебіг війни, президент за допомогою анафори реалізує тактику дискримінації опонента (ворога) за рахунок власної позитивної

репрезентації. Використовуючи імперативи, Рузвельт ніби підбурює ворога визнати свою неправоту, одночасно вихваляючи сили американських воїнів.

*From Berlin, Rome and Tokyo we have been described as a nation of weaklings – “playboys” – who would hire British soldiers, or Russian soldiers, or Chinese soldiers to do our fighting for us. **Let them repeat that now! Let them tell that to General MacArthur and his men. Let them tell that to the sailors who today are hitting hard in the far waters of the Pacific. Let them tell that to the boys in the Flying Fortresses. Let them tell that to the Marines!***

Проголошуючи чотири людські свободи, за допомогою епіфори Рузвельт підкреслює їх фундаментальність для кожної людини у всьому світі.

*The first is freedom of speech and expression – **everywhere in the world.** The second is freedom of every person to worship God in his own way – **everywhere in the world.** The third is freedom from want – [...] – **everywhere in the world.** The fourth is freedom from fear – [...] – **anywhere in the world.***

Паралельні синтаксичні конструкції на початку кожного з наведених вище речень *the first is [...], the second is [...]* та ін. також часто застосовуються Рузвельтом, додаючи промова динамізму та деякого пафосу.

*But, as we face that continuing task, we may know that **the state of this nation is good—the heart of this nation is sound – the spirit of this nation is strong – the faith of this nation is eternal.***

Паралельні лексичні конструкції є типовими для ораторської мови; зміст, виражений в паралельних конструкціях, особливо легко сприймається на слух та запам'ятовується особливо важливі моменти.

*If all employers in each competitive group agree to pay their workers **the same wages – reasonable wages – and require the same hours – reasonable hours – then higher wages and shorter hours will hurt no employer.***

Деякі репліки президента є рамочними конструкціями та повторами, які направлені на автоматизацію закріплення слухачами ключових моментів промови.

I am fighting** for these great and good causes. **I am fighting** to defend them against the power and might of those who now rise up to challenge them. And I will not stop **fighting.

Навіюванню власних тверджень також сприяє використання паралельних конструкцій, в яких члени речення дзеркально міняють свою синтаксичну роль, тобто хіазму.

*The issue of Government has always been whether **individual men and women will have to serve some system of Government or economics, or whether a system of Government and economics exists to serve individual men and women.***

Прагматичний фокус риторичних запитань може бути різним. Зокрема, з їхньою допомогою реалізується стратегія самопрезентації. Віголошуючи промову перед Демократичною партією, Рузвельт через риторичні запитання реалізує тактику самокритики та одночасно виправдує дії партії, апелюючи загальнолюдськими поняттями про те, що людині властиво помилятися.

*We have made mistakes. **Who has not? Things will not always be perfect. Are they ever perfect, in human affairs?***

Риторичні запитання також реалізують агітаційну стратегію, зокрема є потужним засобом тактики заклик до активних дій та активної громадянської позиції, якою вміло користується Рузвельт.

Shall we pause now and turn our back upon the road that lies ahead? Shall we call this the promised land? Or, shall we continue on our way?

Крім того, слід відмітити особливу роль наказового способу в реалізації емоцій в сучасному політичному дискурсі. Так, в простих реченнях наказовий спосіб може виражати побажання, звертання або в деякій мірі докір:

Blame not Governments alone for this. Blame ourselves in equal share. Let us be frank in acknowledgment of the truth that many amongst us have made obeisance to Mammon, that [...].

В багатьох промовах Рузвельт звертається з проханням до Бога **God bless America, God bless them, God bless us all.** В інших випадках наказовий

спосіб може виражати роздратування або невдоволення, як у вже згаданому вище прикладі *“Let them tell that to General MacArthur and his men”* (Спробували б вони сказати це генералу МакАртуру та його бійцям).

Отже, проаналізувавши мовну особистість Рузвельта, слід відмітити схильність до використання просторічної лексики, превалювання займеннику першої особи множини, що свідчить про бажання президента буди на одній хвилі зі слухачем. Медична метафора перегукується з власними переживаннями щодо тривалої хвороби (Рузвельт пересувався інвалідним візком) та є незамінним інструментом реалізації тактики критики попереднього уряду та позитивної характеристики Нового Курсу. Великий спектр стилістичних фігур характеризують особистість Рузвельта як емоційну та відверту, а аргументованість, логічність викладу матеріалу, обґрунтованість і точність висловлюваних фактів говорять про нього як про людину раціональну. Перспективи дослідження вбачаємо у описі основних образів-символів та провідних концептів у промовах президента США.

Література

1. Гришаева Л. И. Индивидуальное использование языка / Л. И. Гришаева // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов, 2006. – № 1. – С. 16–22.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 234 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 523 с.
4. Лассан Э. Дискурс власти и инакомыслие в СССР: Когнитивно-исторический анализ / Э. Лассан. – Вильнюс, 1995. – 127 с.
5. Fireside Chat 9: On “Court-Packing” [Електронний ресурс] // Presidential Speech Archive – Режим доступу:
<http://millercenter.org/president/speeches/detail/3309>.
6. Fireside Chat 10: On “Court-Packing” [Електронний ресурс]// Presidential Speech Archive – Режим доступу:
<http://millercenter.org/president/speeches#fdroosevelt>.

УДК 81'42:316.77

МАС-МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС: ТИПОЛОГІЧНІ ТА СТРУКТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

Лютянська Н. І.

У статті розглядаються особливості мас-медійного дискурсу у лінгвістичній теорії. Подаються визначення поняття “дискурс” та зазначаються його основні різновиди. Увага приділяється розгляду поняття “мас-медійний дискурс”. Наводиться класифікація основних різновидів мас-медійного дискурсу відповідно до різних критеріїв. Зазначаються структурно-організаційні особливості мас-медійного дискурсу як окремого явища.

Ключові слова: дискурс, мас-медійний дискурс, типологія, мовна особистість, структура.

В статье рассматриваются особенности масс-медийного дискурса в лингвистической теории. Подаются определения понятия “дискурс” и упоминаются его основные разновидности. Внимание уделяется рассмотрению понятия “масс-медийный дискурс”. Приводится классификация основных разновидностей масс-медийного дискурса согласно различным критериям. Упоминаются структурно-организационные особенности масс-медийного дискурса как отдельного явления.

Ключевые слова: дискурс, масс-медийный дискурс, типология, языковая личность, структура.

The present article is devoted to the examination of peculiarities of media discourse in linguistic theory. The definitions of the notion discourse are given and its main types are mentioned. The notion of the media discourse is the further subject of investigation. Besides, the classification of the main types of media discourse according to different criteria is studied. The structural peculiarities of media discourse as a single notion are also mentioned in the article.

Key words: discourse, media discourse, typology, linguistic identity, structure.

Друга половина двадцятого століття характеризується підвищенням уваги лінгвістів до вивчення дискурсу (Т. А. Ван Дейк, В. І. Карасик, G. Cook, J. Cutting). При цьому виділяють два основні напрями дослідження дискурсу, *комунікативний* та *діяльнісний*. Представники першого напрямку досліджують шляхи взаємодії мови з екстралінгвальними чинниками (Н. Д. Арутюнова, Ю. М. Караулов). Представники діяльнісного напрямку (О. С. Кубрякова, М. Л. Макаров) розглядають дискурс як соціальне конструювання реальності та форму вияву знань. Мова виступає засобом реалізації активності людини.

Останнім часом тенденції глобалізації зумовили виникнення поняття “мас-медійний дискурс”, а разом із тим, - й інтерес до його дослідження [8, с. 63]. Представники діяльнісного підходу вивчають останній як реальність, створену засобами масової комунікації, що опосередковують продукування, зберігання і поширення суспільно важливої інформації [14, с. 15].

Метою даної статті є розгляд поняття “мас-медійний дискурс”, його типологічних та структурно-організаційних особливостей.

Спершу розглянемо визначення поняття “дискурс” та основних його різновидів. Термін “дискурс” використовується у різних значеннях, що дає змогу вченим стверджувати про “розмитість” його поняттєвих меж. Зокрема, поняття дискурсу асоціюється з усіма виявами комунікації в суспільстві. (комунікативний дискурс) [23] та комунікацією у межах певних каналів (візуальний дискурс) [6]. Крім того, дискурс пов'язують з виявом правил спілкування, способів викладу та втілення прагматичної мети мовців (дидактичний дискурс) [17]. У багатьох джерелах дискурс сприймається як вияв культурної комунікації. Наприклад, виділяють дискурс модернізму [18]. Зважаючи на етнокультурні особливості спілкування виділяють міжкультурний дискурс [25]. Соціальні, вікові та статеві

характеристики учасників комунікації також ототожнюються з типами дискурсу. У таких випадках говорять про політичний дискурс [16] та феміністичний дискурс [20].

У лінгвістиці поняттєвий діапазон терміна “дискурс” теж широкий. З огляду на різноманіття його тлумачень існує таке визначення як “тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників. Дискурс є синтезом когнітивних, мовних, позамовних чинників, які визначаються конкретним колом “форм життя”, залежних від тематики спілкування. До того ж, дискурс має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів” [3, с. 138].

В умовах сучасного суспільства, де головною рушійною силою є інформація, ключовим видом дискурсу, що реалізує рух соціальної думки і формує концептуальну картину світу людини, є мас-медійний дискурс, який ще називають медіадискурсом. Його визначають як “сукупність процесів та продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації у всьому їх різноманітті та складності їх взаємодії” [7, с. 21].

Розглядають це явище і як “тематично сфокусовану, соціокультурно обумовлену мовленнєво-мисленнєву діяльність у мас-медійному просторі” [13, с. 16].

Варто зазначити, що медіадискурс має вигляд ієрархічно організованого континууму текстів, у якому одиниці меншого структурно-змістового об’єму входять до складу більших цілих частин [8, с. 133].

Різновиди мас-медійного дискурсу виділяються залежно від використаних комунікативно-інформаційних каналів і реалізуються завдяки різноманітним мовним засобам і стратегіям.

Відповідно до *виконуваної комунікативної функції* виділені такі види мас-медійного дискурсу, як публіцистичний дискурс, рекламний дискурс, PR-дискурс [24].

Публіцистичний дискурс визначають як різновид інформаційно-орієнтаційного інституційного дискурсу, що реалізується за допомогою засобів масової комунікації та передбачає свідому та явно виражену авторську актуалізуючу позицію [21, с. 5].

Публіцистичний дискурс передбачає наявність двох комунікантів – автора та реципієнта. В першу чергу, публіцистичний дискурс дозволяє охопити значну кількість адресатів. Інформація, що отримана за допомогою публіцистичного дискурсу, сприяє формуванню у свідомості громадськості політичної, мовної, наївної картини світу [9, с. 30].

Метою публіцистичного дискурсу є повідомлення про явища навколишньої дійсності, її конструювання у текстах для передачі широкому колу осіб.

Сучасний публіцистичний дискурс характеризується значною кількістю кліше, готових до сприйняття блоків, зворотів та мовленнєвих стереотипів. З іншого боку, у публіцистиці існує чимало прийомів та форм, що не закріплені у мові та конструюються в умовах певної мовленнєвої ситуації, які використовуються з певною комунікативною метою.

Серед безлічі засобів, що характеризують сучасний публіцистичний дискурс, виокремлюють феномен, що проявляється через підбір альтернативного плану вираження. Він направлений на інформаційно-емоційний вплив на адресата та досягнення позитивного комунікативного результату. Вищезгаданий феномен виникає у тих випадках, коли безпосередня номінація не відповідає вимогам комунікації [21, с. 10].

Іншим видом мас-медійного дискурсу є *реklamний дискурс*. Представники комунікативної лінгвістики розуміють це явище як комунікативну структуру, фреймові стратегії функціонування якої в комунікативному просторі реклами визначаються комплексною взаємодією фреймів автора, предмета, адресата та мети рекламного дискурсу. Тобто, він має комунікативний потенціал, який дозволяє активізувати різноманітні вербальні та екстравербальні засоби для адекватного відображення антропоцентричних, когнітивних, комунікативно-функціональних, соціальних і культурологічних факторів контекстуалізації. Останні

формують жанровий контекст рекламного дискурсу з метою реалізації авторської прагматики та досягнення мети комунікації [22, с. 229].

Отже, метою рекламного дискурсу є вплив на свідомість покупця, щоб спонукати його до виконання потрібної дії – купівлі окремого товару. Завданням рекламного дискурсу є переконання адресата в правдивості та істинності рекламного повідомлення.

PR-дискурс, або дискурс у сфері публік релейшнз, – відносно новий тип мас-медійного дискурсу, спрямований на встановлення зв'язків між інституціями, партіями, окремими політиками і суспільством взагалі [3, с. 140]. Такі зв'язки роблять діяльність організації або політика прозорішою, зрозумілою решті суспільства.

PR (від англ. *public relations* “зв'язки з громадськістю”) – комунікація у сфері відносин суспільних інституцій з громадянами, тобто суспільна комунікація. Головне її завдання – створення позитивного іміджу інституції чи окремого політичного діяча, формування зовнішнього та внутрішнього соціального політико-психологічного середовища, сприятливого для успіху цієї інституції чи цього діяча [3].

За допомогою PR-дискурсу здійснюють плановий і постійний зв'язок між організацією та громадськістю, підтримують нормальні відносини. PR-спеціалісти проводять моніторинг свідомості, думок, ставлень і поведінки як усередині організації, так і поза нею. Іншим їх завданням є аналіз впливу політики на спільноту. PR-спеціалісти апробують нові прийоми політики, дій і впливів на спільноту. Вони здійснюють зміни в ставленнях, поведінці всередині певної організації й поза нею. До того ж, вони формують нові або закріплюють старі зв'язки між організацією і спільнотою [3].

Відповідно до каналу реалізації розрізняють наступні види мас-медійного дискурсу, як теледискурс, радіодискурс та комп'ютерний дискурс [24].

Теле- та радіодискурс передбачають невимушеність, неофіційність. Автори теле- та радіопередач створюють знаковий образ живого мовлення. Мовець (диктор) і слухач (глядач) перебувають у різних точках простору і часу, не можуть коригувати мовлене і почуте (наприклад, перепитати). Темп подавання (відбору) інформації не залежить від слухача (глядача). Статус мовця – офіційний, слухача (глядача) – неофіційний.

Теледискурс поєднує слово і зображення, що є особливим семіотичним “синтаксисом” зі складними правилами [3, с. 139].

Під комп'ютерним дискурсом розуміють спілкування в комп'ютерних мережах [5]. При цьому таке спілкування може бути як особистісно-орієнтованим (спілкування за допомогою електронної пошти), так і статусно-орієнтованим (конференції, присвячені різноманітним тематикам: політика, спорт, медицина, наука).

Серед жанрів комп'ютерного дискурсу виділяють електронну пошту, синхронні й асинхронні чати, веб-тексти [24].

Як і кожен з різновидів дискурсу, мас-медійний дискурс має свої структурно-організаційні особливості.

Мас-медійний дискурс є процесом та результатом діяльності мовної особистості [19, с. 12]. Останню визначають як сукупність здібностей та властивостей людини, що зумовлюють породження та сприйняття мовленнєвих творів [12, с. 3].

Модель мовної особистості у просторі мас-медійного дискурсу складається з трьох рівнів: медійно-орієнтаційного, лінгвокогнітивного та мотиваційного [11, с. 37]. Ці рівні мовної особистості підпорядковують організацію мас-медійного дискурсу чотирьом структурним етапам діяльності адресата. Серед них такі, як загальне орієнтування; побудова референтів, про які повідомляє медіа; встановлення відношень між даними референтами; конструювання подій та їх послідовностей [19, с. 9].

Ця схема відтворення медіаподій здійснюється за допомогою вербальних засобів, що утворюють відповідні виміри сучасного медіадискурсу. До них належать гіпертекстовий, номінативний, синтаксичний та текстовий, що одночасно знаходяться у гетерархічних відношеннях, що визначаються особливостями

орієнтування людини, яке може здійснюватися стосовно будь-якої точки в навколишньому середовищі [19, с. 9].

Гіпертекстовий вимір пов'язаний з розміщенням матеріалів на екрані або на сторінках видань стосовно гетерархічних просторових координат СПЕРЕДУ-ПОЗАДУ, ЗВЕРХУ-ЗНИЗУ, ЗЛІВА-СПРАВА, ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ, БЛИЗЬКО-ДАЛЕКО. Йдеться про різну організацію перших, останніх та внутрішніх сторінок великоформатних газет, таблоїдів та журналів, що визначає різне лексичне наповнення назв розділів і заголовків [19].

Номінативний вимір організації медіадискурсу представлений одиницями трьох груп, спрямованими на конструювання референтів, що репрезентують об'єкти позамовної дійсності. До них належать референційні, які називають речі, квантифікативні, які членують референти на складники, та характеристичні, призначені для відображення властивостей референтів [19].

Організація заголовків і заголовних комплексів, покладених в основу розгортання новинних текстів через структурування події реченням представляє *синтаксичний вимір* організації медіадискурсу [19].

Текстовий вимір мас-медійного дискурсу представлений двома тактиками, а саме – текстотвірними та номінативно-текстовими. Текстотвірні тактики передбачають переміщення у найбільш візуально помітні позиції медіадискурсу (початок заголовків, підзаголовків та абзаців) одиниць, що пов'язані з потребами аудиторії. Номінативно-текстові тактики визначають вибір засобів іменування та характеристики складників подій за умови, коли на позначення різних подій використовуються одні й ті ж самі одиниці [19, с. 10].

Отже, мас-медійний дискурс як сукупність процесів і продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації має свої особливості. Існують різні типи мас-медійного дискурсу, які виокремлюються за декількома ознаками, серед них такі, як виконувана комунікативна функція та канал реалізації [24]. Крім того, мас-медійний дискурс як процес і результат діяльності мовної особистості організований на трьох рівнях, медійно-орієнтаційному, лінгвокогнітивному та мотиваційному [11, с. 37]. Кожен з вищезазначених рівнів має свої особливості, що підпорядковують організацію мас-медійного дискурсу чотирьом структурним елементам, серед яких загальне орієнтування, встановлення референтів та міжреферентних зв'язків, конструювання подієвої послідовності. Ці рівні утворюють відповідні виміри медіадискурсу [19].

Завдяки глобалізаційним процесам та швидкому розповсюдженню інформації за допомогою ЗМІ зростає роль міжкультурної комунікації. Важливим є вивчення ситуацій міжетнічної взаємодії, що продукуються завдяки мас-медійному дискурсу, у різних аспектах, зокрема, і в порівняльному. Тому перспектива подальшого дослідження вбачається нами у зіставному вивченні вербальних засобів відтворення ситуацій міжкультурної взаємодії у англійському мас-медійному дискурсі, а саме його британських та американських практиках.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс/ Н. Д. Арутюнова// Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Ахренова Н. А. Интернет-дискурс как глобальное межкультурное явление и его языковое оформление: автореф. дисс. на соискание науч. степени д. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка”/ Н. А. Ахренова. – М., 2009. – 36 с.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики/ Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
4. Ван Дейк Т. А. К определению дискурса [Электронный ресурс]/ Психологическая сеть российского Интернета. – Режим доступа: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>.
5. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и на русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” [Электронный ресурс]/ Бесплатный учебный портал. – Режим доступа:

- <http://31f.ru/author-abstract/485-avtoreferat-specifika-kompyuternogo-diskursa-na-anglijskom-i-russkom-yazykax.html>.
6. Дашибалова И. Н. Образ детства в советском визуальном дискурсе 1930-х гг. [Электронный ресурс]/ Исследовательский комитет “Социология детства” Российского общества социологов. – Режим доступа: <http://ik.childsoc.ru/doc/tashibalova.pdf>.
  7. Добросклонская Т. Г. Медиадискурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации/ Т. Г. Добросклонская// Вестник МГУ. Сер. 10: Журналистика. – 2006. – № 2. – С. 20-23.
  8. Желтухина М. Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса: О проблеме речевого взаимодействия тропов в языке СМИ [Текст]: монография/ М. Р. Желтухина. – М.: Ин-т языкознания РАН; Волгоград: Изд-во ВФ МУПК, 2003. – 656 с.
  9. Каменева В. А. Композиционно-смысловая структура дискурса газетных сообщений как эффективное средство корректировки гендерного дисплея российской и американской лингвокультур/ В. А. Каменева, С. В. Коломиец // Вестник ЧелГУ. – Серия: Филология. Искусствоведение. –2009. – №10(148). – Вып. 30. – С. 30-31.
  10. Карасик В. И. О категориях дискурса [Электронный ресурс]/ Волгоградский государственный педагогический университет. – Режим доступа: <http://homepages.tversu.ru/~ips/JubKaras.html>.
  11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность/ Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
  12. Караулов Ю. Н. Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения/ Ю. Н. Караулов// Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – 261 с.
  13. Кожемякин Е. А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования/ Е. А. Кожемякин// Научные ведомости. – Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – №12(83). – Вып. 6. – С. 13-21.
  14. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в понимании мира/ Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
  15. Макаров М. Л. Основы теории дискурса/ М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
  16. Маслова В. А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова?/ В. А. Маслова// Политическая лингвистика. – 2008. – Вып. 1(24). – С. 43-48.
  17. Олешков М. Ю. Жанровая аттракция в дидактическом дискурсе/ М. Ю. Олешков // Жанры речи. – 2011. – Вып.7: Жанр и языковая личность. – С. 116-126.
  18. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі/ Соломія Павличко. – К.: Либідь, 1999. – 444 с.
  19. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: Монографія/ С. І. Потапенко. – Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
  20. Приходько Н. Ю. Феминистский дискурс мировых религий: статус женщины в буддийской традиции/ Н. Ю. Приходько// Вестник ТГЭУ. – Серия: Философия. – 2009. – Вып.4. – С. 95-104.
  21. Пташник М. И. Система реноминативных приемов в современном публицистическом дискурсе (на материале русского, английского, и испанского языков): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка”/ М. И. Пташник. – Ростов-на-Дону, 2010. – 23 с.
  22. Романюк С. К. Типологічні особливості рекламного дискурсу/ С. К. Романюк // Вісник Житомирського державного університету. – Серія: Філологічні науки. – 2010. – № 54. – С. 228-231.
  23. Слюян Г. Г. Коммуникативный дискурс справедливости: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. философ. наук: спец. 09.00.11 “Социальная философия”/ Г. Г. Слюян. – СПб, 2009. – 24 с.
  24. Шевлякова Ю. О. Особливості дискурсу Інтернет – ЗМІ (на матеріалі англомовних он-лайн журналів для підлітків) [Електронний ресурс]/ Науковий блог НаУ “Острозька академія”. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/osoblyvosti-dyskursu-internet-zmi-na-materiali-anhlomovnyh-on-lajn-zhurnaliv-dlya-pidlitkiv/>.

25. Шенбергер И. И. Коммуникативная ситуация недоразумения в межкультурном и внутрикультурном дискурсе: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / И. И. Шенбергер. – Новосибирск, 2010. – 24 с.
26. Cook G. *Discourse* / Guy Cook. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – 165 p.
27. Cutting J. *Pragmatics and Discourse* / Joan Cutting. – London and New York: Routledge, 2002. – 187 p.

УДК 811.111'42'33

ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ЛІНГВАЛЬНОЇ ГРИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Макарук Л. Л.

Статтю присвячено дослідженню графічної гри в сучасній англійській мові. Проаналізовано графічну гру як складову графічної лінгвістики. Звернуто увагу на категорійно-поняттєвий апарат, який стосується графічної гри. Окреслено ключові засоби та прийоми графічної гри, які складають значну частину її спектру.

Ключові слова: графічна гра, прийом, шрифт.

Статья посвящена рассмотрению графической игры в современном английском языке. Проанализировано графическую игру как неотъемлемый компонент графической лингвистики. Обращено внимание на категорійно-понятийный апарат, который касается графической игры. Охарактеризировано ключевые средства и приемы графической игры, которые составляют значительную часть ее спектра.

Ключевые слова: графическая игра, прием, шрифт.

This article deals with the investigation of graphic play in English. Graphic play has been analyzed as a part of graphic linguistics. Extensive attention has been focused on the terminology that is connected with graphic linguistics, and the means and types of graphic play which are an integral part of the process have been defined.

Key words: graphic play, type of graphic play, font.

Арсенал графічних засобів англійської мови, яким ми послуговуємося нині, є результатом еволюції людства, яке постійно самовдосконалюється, шукаючи нові способи та засоби самовираження. Сучасний графічний англійський інвентар, значну частину якого складають позначки літер, тривалий час перебував у процесі становлення та розвитку. Вочевидь, вони не одразу стали такими, якими ми їх звикли бачити. Це результат довготривалої та копіткої праці поколінь, які вважали, що недоліки однієї системи письма можна усунути створенням іншої, яка, протягом певного періоду була кращою та досконалішою, на відміну від попередньої. Так, виникненню сучасного англійського алфавіту передувало вузликоне, клинописне, піктографічне, ідеографічне та силабічне письмо. Однак, жодна із цих систем, як і сучасний алфавіт, не є ідеальними.

Будучи свідками та новаторами низки нових тенденцій, з впевненістю можна стверджувати, що досконалість не має меж. ХХІ століття принесло нечувані зміни не тільки у спектр графічних засобів, а й досить неочікувано змінило їх функціональне навантаження. Це дозволило мовознавцям радикально змінити свою точку зору щодо лінгвістичної спрямованості та значущості графічних засобів, їх безпосереднього взаємозв'язку з текстом. Т. van Leewen [15] зазначає, що параграфемні засоби є важливою та невід'ємною композиційною частиною тексту. Вони дозволяють ідентифікувати додаткове значення.

Відносно недавно термінологічний апарат лінгвістики поповнило нове, на перший погляд, досить незвичне поняття “графічна гра”. С. В. Ільєсова та Л. П. Амірі зазначають, що під графічною грою розуміють маніпулювання засобами графіки, до яких відносять літери та знаки пунктуації [5, с. 56]. “Крім того, до графічних засобів належать різні прийоми скорочення слів, використання пробілів між словами, великих літер, відступів, підкреслень, а у друкованому відтворенні тексту використовують ще й знак наголосу” [13, с. 102]. Атипові графічні комбінації, різні прийоми графічної розглянуто у роботах В. Г. Костомарова [7; 8], І. О. Нефляшевої [11], Л. Г. Феценко [14]. В. Г. Костомаров номінує графічні неологізми каламбурами.

Єліна О. А. виділяє три групи параграфемних елементів: синграфеміку, параграфеміку та топографеміку. Синграфеміка – це механізми пунктуаційного

варіювання. Специфіка цієї групи полягає у тому, що знаки пунктуації можна ставити у будь-якому місці в реченні, і на початку, і посередині, і в кінці. Супраграфеміка – це механізми шрифтового варіювання. Виокремлюють два способи шрифтового варіювання: 1) зміна кольору та розміру літер; 2) зміна кольору, розміру та кеглю. Топографеміка – це механізм варіювання процини та просторового розміщення тексту [4].

Єліна О. А. [4] також зазначає, що, зазвичай, ці можливості (синграфеміку, параграфеміку та топографеміку) використовують неізолювано, а у поєднанні зі шрифтовим варіюванням. Дослідниця зауважує, що до засобів параграфеміки відносять також графічні спотворення (перекручування, викривлення). Виокремлюють дві групи таких прийомів: графічні виділення, які створюють можливість подвійного прочитання фрази чи тексту та зумисні орфографічні помилки, які надають повідомленню додаткових смислів.

На думку Є. В. Дзяковича “до параграфемних елементів у друкованому тексті належать особливості шрифтового варіювання, надрядкові та підрядкові знаки, “зірочки”, крапки, та інші способи рубрикації тексту, а у широкому розумінні тексту – математичні знаки, букви інших алфавітів і, звичайно ж, знаки пунктуації” [3, с. 121].

Анохіна Т. О. вважає, що до засобів параграфеміки належить “капіталізація, декапіталізація, курсив, незвичайне написання, абзац, іконічний набір” [2, с. 73]. Анісімова О. Є. до паралінгвістичних засобів зараховує “графічну сегментацію тексту і його розміщення на папері, довжину рядка, пробіли, шрифт, колір, курсив, розбивку (сторінки), стягнення, лінійні підкреслення та окреслення, типографічні знаки, графічні символи, цифри, допоміжні знаки (наприклад: §, №, %), засоби іконічної мови (малюнок, фотографія, карикатура, таблиця, схема), незвичне написання слів і розміщення знаків пунктуації, формат паперу, ширину полів, а також інші засоби, набір яких не є чітко фіксованим і може варіюватися залежно від типу конкретного тексту” [1, с. 7].

До параграфемних елементів у друкованому тексті крім наведених вище, дослідники також відносять рядкові й підрядкові значки, математичні знаки, фізичні та грошові символи, знаки інших алфавітів, розділові знаки. Зважаючи на підходи учених, які окреслені вище, зазначимо, що спектр паралінгвальних засобів є досить об'ємним. Майже усі вони можуть бути важливими складовими тексту та виконують низку функцій. У багатьох випадках їхнє використання виходить за рамки усталених норм і правил, що й, відповідно, створює ефект гри. Відповідно до цього, змінюється їхнє призначення та функції.

Беручи до уваги полівекторність підходів, яка домінує у роботах сучасних дослідників зауважимо, що нині досить гостро постає проблема уніфікації та інвентаризації паралінгвальних засобів. Очевидно, що не усі вони входять до тих переліків, які представлені вище. Закономірно, що є й інші засоби, які належать до спектру паралінгвальних засобів та відіграють важливу роль у творенні самого процесу та його функціонуванні загалом.

Виникає закономірне питання, чи можливо взагалі їх стандартизувати, якщо новітні технології розвиваються так стрімко, що те, що сьогодні вважають незвичним, завтра може стати нормою, частиною буття, а відтак і спілкування. Незважаючи на те, що англійська лінгвальна гра нині перебуває у процесі становлення та розвитку учені вже виокремлюють низку процесів, які є характерними для неї. Зауважимо, що прийоми графічної гри не є універсальними для усіх мов. Вони є специфічними і залежать від самої мови та її графіки загалом.

Спектр писемних знаків, якими ми послуговуємося на письмі досліджують у рамках графіки, під якою розуміють “сукупність усіх засобів письма (літер і допоміжних знаків), які використовують для передавання звукової мови” [6, с. 176].

В рамках графіки розглядають форму літер, їх розміщення, напрям, розмір. Вивчаючи друковане мовлення, до уваги також беруть різні шрифти. Шрифт [16]

1) повний комплект друкарських літер певного типу й рисунку, необхідний для набору тексту; 2) графічна форма літер при написанні, характер малюнка написаних літер, накреслення букв та знаків, що складають єдину композиційну та стилістичну систему.

Гра зі шрифтом передбачає використання різних шрифтів (кеглю, насиченості). Одночасна гра кольором та шрифтом сприяє ефективнішій графічній репрезентації інформації з мінімальним використанням тексту. Зважаючи на диференціацію, запропоновану О. А. Єліною цей тип лінгвальної гри є складовою параграфеміки.

Ільясова С. В. та Амірі Л. П. вважають, що “саме злиття словесної і візуальної мови максимально сприяє успішній реалізації рекламного тексту. Вони також зазначають, що “у рекламі графічні прийоми використовують з метою привернення уваги реципієнта (потенційного користувача); графічна трансформація слова чи тексту дозволяє отримати додатковий зміст” [5, с. 92]. Зауважимо, що це стосується не лише рекламних текстів.

Гру зі шрифтом та кольором у лінгвістиці номінують псевдочленуванням. “Суть цього прийому полягає у тому, що за допомогою шрифту і кольору із ключового слова, рекламowanego поняття – можна одержати додаткове, незаплановане значення. Іноді таке додаткове значення пов'язане з основним значенням” [5, с. 92]. Серед різновидів псевдочленування виокремлюють такі: псевдочленування в рамках одного слова, псевдочленування в рамках кількох слів або усього тексту.

Шрифти диференціюють за гарнітурою (об'єднання різних за кеглем та нарисом, але однакою за характером накреслення шрифтів); за нахилом (прямий, похилий, курсив); за насиченістю (контурний, світлий, ужирений, напівжирний, жирний, над жирний); за шириною (надвузький, вузький, нормальний, широкий, надширокий); за ілюміновкою (оконтурений, відтінений, штриховий, орнаментований, негативний, кольоровий); за розміром (кеглем) [16].

Карпенко Ю. О. зауважує, що у друкарській графіці розмежовують різні шрифти, наприклад, корпус, петит (за розмірами), світлий, півжирний (за товщиною), курсив, прямий (за нахилом чи його відсутністю) тощо [6, с. 176]. За призначенням розрізняють службові, основні, додаткові та видільні шрифти [10].

Для сучасної англійської мови характерними є кілька процесів, що у сукупності становлять графічну гру притаманну саме англійській мові. Це шрифтова гра (капіталізація, злиття), гра з антропонімами, топонімами, гра з назвами та аббревіатурами. В англійській мові чітко прослідковується тенденція виділяти певні частини слова іншим, відмінним шрифтом чи кольором або принаймні кеглем. Такий процес дістає усе більше номінацій, які вважають синонімічними: візуальні неологізми або неологізми-написи [10, с. 127-128], графічні оказіоналізми [9, с. 123], графодеривати [12].

Капіталізація – один із найпоширеніших процесів у сучасній англійській мові. Йдеться не лише про написання усіх літер певного слова, висловлювання або речення з великої літери, що для англійської мови, наприклад, у заголовках є нормативним, йдеться про виділення однієї літери, двох і більше, на фоні інших. Кількість виділених літер може варіюватися та залежить від авторських інтенцій, іноді від самого слова, в рамках якого, можна виокремити ще одне слово чи буквосполучення. В одному слові можуть виділяти одну або й усі літери, крім однієї. За місцем знаходження виділеного сегменту виокремлюють капіталізацію на початку слова, посередині або в кінці. На нашу думку, з лінгвістичної точки зору, таку капіталізацію доцільно було б йменувати ініціальною та фінальною.

Для англійської мови типовим є виділення першої літери відмінним кольором та шрифтом та значне збільшення її розміру у порівнянні з усім текстом. Капіталізація характерна й для одного слова у заголовку, яке може мати відмінний кегль на фоні інших слів. Такий тип капіталізації можна іменувати суцільним.

Проведений аналіз свідчить про те, що шрифт має й лінгвістичну цінність. Нині це просто технічний, друкарський засіб, який слугує “оболонкою”, яка оформлює усне мовлення у відповідне висловлювання. Це ефективний засіб маніпуляції цільовою аудиторією.

Шрифт як важливий композиційний елемент рекламного тексту виконує низку функцій [1]: атрактивну, змістовиділяючу, експресивну, характерологічну, символічну, сатиричну та естетичну. Суть атрактивної функції полягає у тому, що

всі елементи графічної організації тексту (наприклад, величина букв, їхній шрифт, відстань) спрямовані на те, щоб привернути увагу адресата.

Правильно підібраний шрифт та колір сприяє виокремленню адресатом одного повідомлення на фоні інших. Змістовиділяюча функція спрямована на привернення уваги потенційного читача до найважливіших частин вербального компоненту за допомогою варіювання гарнітур та кеглю шрифту. Експресивна функція ґрунтується на емоційно-виразній специфіці шрифту. Залежно від цих якостей шрифт поділяють на шрифт з раціональними та шрифт з емоційними особливостями.

Вибір шрифту визначається характером тексту та авторським задумом. Рукописний шрифт використовують для створення атмосфери довіри. Характерологічна функція ґрунтується на тому, що текст може викликати певні асоціації, що пов'язані з культурою етносу. Символічна функція полягає в тому, що текст може асоціюватися з абстрактними поняттями. Сатирична функція – це здатність шрифту в поєднанні з іншими засобами створювати сатиричний, або ж гумористичний ефекти. Естетичну функцію реалізують через образність тексту, його вплив на почуття адресата. Важливо також зауважити, що, на нашу думку, характерологічну функцію доречніше було б номінувати акумулятивною, оскільки шрифти також передають та зберігають культурні надбання окремих етносів, передаючи їх у такий спосіб від покоління до покоління.

Гра з антропонімами є ще одним важливим лінгвальним процесом. Йдеться про власні назви. Гра здебільшого відбувається з прізвищами політиків, або відомих людей у будь-яких сферах діяльності. Не менш активним способом є гра з топонімами (географічними назвами). Зауважимо, що і перший, і другий, різновид гри прослідковуємо на початку слова, посередині, і в кінці. Окремо виокремлюють гру з певними назвами.

Важливе місце посідає гра з абрєвіатурами. Зауважимо, що вона теж, на відміну від звичних абрєвіацій, досить специфічна, оскільки сама абрєвіатура може бути сформована за посередництвом низки літер, які в рамках одного слова можуть посідати різні позиції. Для цього типу принцип послідовності не є характерним. Здебільшого, його не дотримуються взагалі. Однак, сукупність кількох великих літер на фоні малих дають можливість утворити бажану абрєвіатуру. Крім того, є також випадки коли літери, які утворюють абрєвіатуру, розташовані поруч (на початку слова, посередині або в кінці). Це залежить і від самого слова, в рамках якого можна виділити задуману абрєвіатуру. Є також випадки, коли продуценти вдаються до зміни однієї із літер, яка може впливати на утворення потрібної абрєвіатури.

Мовлячи про графічну гру слід згадати й про графогібридизацію (термін запропонований Т. В. Поповою) [12, с. 231]. На думку ученої, це “оформлення новостворених за допомогою графічних засобів різних мов” [12, с. 231]. Зауважимо, що цей різновид графічної гри непритаманний англійській мові. Щодо української чи російської мов, то використання латинських літер у поєднанні з графічними засобами української чи російської мов є досить частотними. Більше того, комбінація літер латинського алфавіту та українського свідчить про гру та порушення усталених правил.

Ще одним різновидом графічної гри можна вважати побудову тексту та його локацію. Відповідно до цього, виокремлюють три способи побудови: вертикальний, горизонтальний та діагональний (“принцип кросворду”) [5, с. 93]. Цей перелік можемо доповнити перехресним та ситуативним способом розміщення. Зважаючи на диференціацію, запропоновану О. А. Єліною, такий різновид гри можна розглядати в рамках топографеміки. На нашу думку, амбіграми та графони теж повинні стати частиною категорійно-поняттєвого апарату графічної лінгвістики, оскільки вони слугують основою створення деяких типів графічної гри.

Серед інших прийомів, які є характерними для англійської мови виокремимо такі: дефіксація, квотація, паренсезис, злиття, виправлення, вставки. З-поміж перерахованих вище типів для англійської мови типові лише деякі, такі як дефіксація, квотація, паренсезис та злиття. З погляду графічної гри, дефіксація – це атипове

використання дефісу, поділ слова на кілька складів, або інші варіанти його залучення, які виходять за межі звичних.

Процес квотації (гра з лапками) полягає у варіюванні лапками (їхніми розмірами та формою), що, відповідно, трансформує їх первинні функції. Для англійської мови, характерними є такі типи квотації: двоелементна подвійна квотація (традиційне використання подвійних лапок), одноелементна подвійна квотація (відкриття або закриття подвійних лапок), двоелементна одинична квотація (використання одиничних лапок (закриття і відкриття)) та одноелементна одинична квотація (використання одного з елементів одиничних лапок). Крім того, окремим типом може бути використання одиничних або подвійних лапок, які розміщені поблизу але не поруч з реченням або висловлюванням але, очевидно, є його невід'ємною частиною. Паренсезис (гра з дужками) є типовим для рекламних текстів, однак цей процес не надто поширений.

Отже, лінгвальна гра – типове явище у сучасній англійській мові. Вочевидь, що одним із ключових питань, яке потребує розв'язання, є уніфікація та стандартизація паралінгвальних засобів, які відіграють важливу роль та, відповідно, є основними одиницями, що створюють ефект гри.

Графічна гра є важливою складовою графічної лінгвістики. Типологія графічної гри потребує певних уточнень, як і номінація більшості процесів та їхня специфіка. На нашу думку, спектр англійської лінгвальної гри може бути розширений за рахунок графонів та амбіграм. Прийоми лінгвальної гри не є універсальними для усіх мов, частина з них є специфічними і притаманними лише одній конкретній мові. Не можна також стверджувати, що усі охарактеризовані вище типи гри характерні для усіх дискурсів без винятку. Для сучасної англійської мови найтиповішими є гра зі шрифтом та квотація.

Проведений аналіз засвідчує, що лінгвальна гра не зводиться лише до використання параграфемних засобів. Функціонують також й інші немовні знаки, які є важливими складовими тексту та створюють ефект графічної гри. Перспективними та вагомими видаються подальші розвідки прийомів лінгвальної гри з урахуванням семантичних, синтаксичних та прагматичних особливостей.

Література

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолиованных текстов) : учеб. пособие [для студ. фак. иностр. яз. вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2003. – 128 с.
2. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англійському художньому дискурсі : монографія / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Нова Кн., 2008. – 160 с.
3. Дзякович Е. В. Возможности пунктуации и параграфемии в современной печатной рекламе / Е. В. Дзякович // Словарь и культура русской речи : к 100-летию со дня рождения С. И. Ожегова. – М. : Индрик, 2001. – С. 121–126.
4. Елина Е. А. Семиотика рекламы / Е. А. Елина. – М.: “Дашков и К”, 2009. – 136 с.
5. Ильясова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 296 с.
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. О. Карпенко. – К. : Вид. центр “Академія”, 2006. – С. 166–181. – (Альма-матер).
7. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе / В. Г. Костомаров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 268 с.
8. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи: из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. – [3-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Златоуст, 1999. – 319 с.
9. Кривенко Б. В. Из жизни окказионализмов / Б. В. Кривенко // Русская речь. – 1994. – № 3. – С. 122–124.
10. Маринова Е. В. Визуальные неологизмы: новая графика “старых” слов / Е. В. Маринова // Вестник Нижегород. ун-та им. М. И. Лобачевского. Сер. “Филология”. – Вып. 1 (6). – Н. Новгород, 2005. – С. 127–132.
11. Нефляшева И. А. Новообразования в газетно-публицистическом стиле: системно-функциональный анализ : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. А. Нефляшева. – Майкоп, 1998. – 21 с.

12. Попова Т. В. Графодеривация в русском словообразовании конца XX – нач. XXI в. / Т. В. Попова // Русский язык: исторические судьбы и современность. : труды и материалы III Междунар. конгресса исследователей рус. яз. – М., 2007. – С. 230–231.

13. Русский язык : энциклопедия / Гл. ред. Ю. Н. Караулов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Большая Российская энцикл. ; Дрофа, 1997. – 721 с.

14. Фещенко Л. Г. Структура рекламного текста: Учеб.-практ. пособие. / Л. Г. Фещенко. – СПб., [б. и.], 2001. – 260 с.

15. Leeuwen van T. Towards a semiotics of typography / T. van Leeuwen // International Design Journal + Document Design. – John Benjamins Publishing Company. – 2006. – № 14 (2). – P. 139 – 155.

16. Шрифт – [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://uk.wikipedia.org/wiki/Шрифт>.

УДК 81'373.2

ІДЕОПОЕТОНІМІЯ ДИЛОГІЇ КЕНА ФОЛЛЕТТА “СТОВПИ ЗЕМЛІ” ТА “СВІТ БЕЗ КІНЦЯ”

Мініна О. В.

Статтю присвячено дослідженню ідеопоетонімів у творах Кена Фоллетта “Стовпи Землі” та “Світ без кінця”. У статті розглянуто різні підходи до іменування предметів духовної культури, виокремлено та визначено термін “ідеопоетонім”. У ході дослідження виявлено структурні та семантичні особливості ідеопоетонімії діалогії письменника.

Ключові слова: хрематонім, ідеонім, ідеопоетонім, поетонімосфера, літературна ономастика.

Статья посвящается исследованию идеопоэтонимов в произведениях Кена Фоллетта “Столпы Земли” и “Мир без конца”. В статье рассматриваются разные подходы именования предметов духовной культуры, выделен и сформулирован термин идеопоэтоним. В ходе исследования выявлены структурные и семантические особенности идеопоэтонимии диалогии писателя.

Ключевые слова: хрематоним, идеоним, идеопоэтоним, поэтонимосфера, литературная ономастика.

The article is devoted to the study of ideopoetonyms in Ken Follett's “The Pillars of the Earth” and “World without end”. The article focuses on different approaches of naming items of spiritual culture, the term ideopoetonym is singled out and defined. The research identifies ideopoetonyms structural and semantic features in in the writer's dilogy.

Key words: khrematonym, ideonym, ideopoetonym, poetonymosphere, literary onomastics.

Ономастичний апарат художнього твору яскравий і різноманітний, має великий потенціал і не вичерпується дослідженням суто антропоетонімікону або топопоетонімікону, на яких зосереджено увагу більшості науковців. Однією зі складових поетонімосфери літературного твору є назви духовних предметів – ідеопоетоніми, але серед дослідників-ономастів все ще немає єдиної думки щодо визначення ідеопоетонімів як окремого розряду та й роботи, присвячені дослідженню цього розряду поетонімів, є досить рідкісним явищем.

Розв'язання цієї проблеми започатковано такими науковцями як О. В. Суперанська, В. Д. Бондалетов, Н. В. Подольська, О. І. Фоянкова, О. Ю. Карпенко, Л. В. Литвин, І. В. Хлистун та іншими. Наше дослідження має на меті проаналізувати ідеопоетоніми діалогії Кена Фоллетта “Стовпи Землі” та “Світ без кінця” шляхом визначення терміну *ідеопоетонім*, виявлення структурних і семантичних особливостей ідеопоетонімів.

Протягом багатьох років в ономастичних дослідженнях фігурував термін *хрематонім*, який, за словами О. В. Суперанської та В. Д. Бондалетова, позначав перш за все предмети матеріальної культури [6, с. 190; 1, с. 8]. У роботі О. І. Фоянкової хрематонім має значно ширше значення, і дослідниця визначає його як “індивідуальну назву предметів і продуктів духовної й матеріальної культури народу” [7, с. 4]. Уперше термін *ідеонім* з'явився у “Словнику російської ономастичної термінології” Н.В. Подольської та поєднував різні категорії, такі як артіонім, бібліонім, гемеронім, геортонім, документонім, поетонім, хрононім [5, с. 61], але назви предметів духовної культури, як-то назви та заголовки будь-яких писемних творів, художніх, релігійних, наукових, політичних і т. ін., були лише складовою ідеонімів та називалися бібліонімами [5, с. 42]. Термін *ідеонім* було запозичено вітчизняними ономастами, зокрема О. Ю. Карпенко, яка наголосила, що за традицією вітчизняної ономастики ідеоніми – це назви ідеальних, духовних предметів. На її думку, передусім, це “безмежний океан заголовків” [3, с. 211]. Далі ту саму

термінологію використовують у своїх дослідженнях Л.В. Литвин, яка зазначає, що “ідеоніми художнього твору представлені власними іменами, що мають денотати в розумовій, ідеологічній, художній сфері людської діяльності” [4, с. 10] та І. В. Хлистуна, яка стверджує, що в контексті художнього твору вони “становлять, по суті, місткі “згорнуті” інформаційні структури, певний код, що розшифровується компетентним читачем і слугує важливим компонентом структурно-семантичної організації тексту” [8, с. 10-11]. Оскільки вслід за В. М. Калінкіним власні назви в літературному творі ми ідентифікуємо як поетоніми [2], вважаємо доцільним для назви предмету духовної культури використовувати термін *ідеопоетонім*.

Особливістю ідеопоетонімії діалогії Кена Фоллетта “Стовпи Землі” та “Світ без кінця” є переважне використання реальних назв, які вказують на час розгортання подій, надають культурну характеристику персонажів, вживаються для змалювання їхнього емоційного стану, їхніх уподобань та навіть особових уподобань письменника. Слід зазначити, що ідеопоетоніми не є досить чисельним розрядом поетонімів у діалогії, але тим не менш цей факт не зменшує їх значущість. Отже ідеопоетоніми нараховують 41 одиницю у 80 вжитках (2,61% усіх поетонімів діалогії) та структурно поділяються на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні й багатокомпонентні. Однокомпонентні ідеопоетоніми (9,76% усіх ідеопоетонімів діалогії) представляють два писемних джерела церковного спрямування *the Bible* і *the Rule* у творі “Стовпи Землі” й два писемних джерела медичного спрямування *the Canon* та *De Urinis* у творі “Світ без кінця”. Основоположним для християн різних націй споконвіку вважається ідеопоетонім *the Bible* – книга мудрості та істини. У тексті твору цей ідеопоетонім часто супроводжується іменником *stories* у сполученні *Bible stories* (від англ. “біблейські історії”), адже їх розповідали та зображували на вітражах у церквах, що свідчить про популярність Біблії не тільки серед людей, наближених до церкви, але й у середовищі заможних і освічених громадян. Так мати Джека навчила його читати та писати, навчила декільком мовам, а також навчила біблейським історіям, маленькому Джонатану, якого виховували при монастирі, з самого дитинства розповідали ці історії та, коли нарешті завершилось будівництво собору в Кінгзбріджі, усередині його прикрашали вітражи з зображенням біблейських історій: “Then she had taught him all she had learned from the nuns: reading and writing, music and numbers ... even *the Bible stories*”, “He did not tickle or chase him the way the monks did, but he told him *Bible stories* ...”, “The pictures showed *Bible stories*, heaven and hell, saint and prophets, disciples ...” [10, с. 33, 519, 1001]. Однокомпонентний ідеопоетонім – *the Rule* – скорочена, навіть трохи фамільярна форма повної назви книги *the Rule of Saint Benedict* – книги розпоряджень, написаної Святим Бенедиктом, для католицьких ченців. Фамільярності потребувала ситуація, контекст, у якому вжито цей ідеопоетонім: Елен, яка ненавиділа церкву та її служників, сприяючих розлученню Елен та Тома, висловила своє обурення владою церкви та презирство до її розпоряджень: “Tom was not sure whether they shared Ellen’s contempt for *the Rule* ...” [10, с. 303]. Відомо, що всередині XIV ст. європейські країни накрило волною епідемії чуми [9, с. 83], тому в цей час багато уваги було зосереджено на медицині та медичній літературі. Кен Фоллетт зобразив боротьбу з чумою в творі “Світ без кінця”, чим й пояснюється вживання ідеопоетонімів *the Canon* (історія медицини, упорядкована Авіценою) та *De Urinis* (практичний довідник Ісака Джудеса про сечу) є класикою середньовічної медицини [11, с. 870].

Двокомпонентні ідеопоетоніми представлено більш широко (29 одиниць, що складає 70,73% усіх ідеопоетонімів) писемними джерелами різного характеру та спрямування. У діалогії дуже вагоме місце посідають ідеопоетоніми церковного спрямування – 12 одиниць, таких як *the Book of Exodus*, *the Book of Revelations*, *the Holy Scriptures*, *Psalms of David*, *On Reverence at Prayer*, *the Song of Solomon*, *Mark’s gospel*, *the Book of Life*, *the Lord’s Prayer*, *Old Testament*, *Ave Maria*, *the Book of Genesis*. Кожний з цих ідеопоетонімів складається з лексеми-апелятива, що відносить поетонім до цього семантичного розряду, та слова-кода, яке й свідчить про спрямування всієї книги. Так, наприклад, компоненто-апелятивом може виступати *book* (від англ. “книга”), а компонентами-кодами стають *Exodus* (від англ. “вихід, масова втеча”) – “Книга про втечу”, мається на

увазі масова втеча євреїв з єгипетського рабства під керівництвом Мойсея [12] або *Revelations* (від англ. “одкровення, прозріння”) – “Книга одкровень”, або *Genesis* (від англ. “походження”) – “Книга Буття” тощо. Ідеопоетонім *the Holy Scriptures* (від англ. “Святе писання”) сам говорить за себе, а поетоніми *Psalms of David* або *Mark’s gospel* мають в своїх назвах елементи *Psalms* (від англ. “псалом”) та *gospel* (від англ. “Євангеліє”) і антропоетоніми, які вказують на авторів цих джерел, тобто “Псалми Давіда” й “Євангеліє від Марка” відповідно.

До групи двокомпонентних ідеопоетонімів належать також писемні джерела наукового характеру, зокрема філософського, математичного й медичного. Уживання ідеопоетонімів філософської та математичної направленості мотивовано сюжетом твору “Стовпи Землі”, де настоятель монастиря Кінгзбрідж Філіп, високоосвічена та інтелігентна людина, цікавився не виключно церквою та релігією, але й різними науками, зокрема філософією, тому вжито ідеопоетонім *the Consolation of Philosophy* (від англ. “заспокоєння філософією”), де ключовою лексемою є *Philosophy*. У тому самому творі людиною, яка цікавилась математикою, виявився Джек, який знайшов своє покликання у будівництві, тому вивчав біографію Евкліда та його книгу *Elements of Geometry* (від англ. “елементи геометрії”), де компонентою-кодом стало слово *Geometry*. Вище ми вже згадували про епідемію чуми, про яку йдеться в сазі “Світ без кінця”, тому використання ідеопоетонімів медичного характеру є мотивованим сюжетом твору та подіями, зображеними в творі, звідси ідеопоетоніми *Ars Medica*, *Poem on Medicine*, *Diet and Hygiene*, *On the Parts of Medicine*, *The Kingsbridge Panacea*, у яких ключовим словом є або *Medicine* (від англ. “медичина”), або тісно пов’язані з ним *Hygiene* (від англ. “гігієна”) та *Panacea* (від англ. “панацея”). Двокомпонентні писемні джерела суспільного та економічно-політичного спрямування: *Domesday Book*, *Constitutions of Clarendon*, *Ordinance of Laborers*, *Magna Carta*, *the Statute of Laborers*. Здавалось би ідеопоетонім *Domesday Book* (від англ. “Книга Судного Дня”), назва якого посилається на біблейський Судний день, коли усім людям буде висунуто список усіх їхніх діянь, має розповідати про життя за Законом Божим та страх перед Судом Божим, але навпаки уявляє собою звід матеріалів першого середньовічного всезагального земельного перепису, який мав надати уяву про завойовані норманами землі та можливі з них прибутки [9]. Друга книга *Constitutions of Clarendon* (від англ. “Кларендонські постанови”), по суті документ політичного характеру, пов’язаний із конфліктом між монархом та церквою. Справа в тому, що Генріх II мав намір провести церковну реформу, а саме реформу церковних судів, що і було викладено у “Кларендонські постанови”, але Фома Кентерберійський відмовився їх підписувати через те, що вони мали обмежити привілеї церкви [9]. Кен Фоллетт називає “Кларендонські постанови” суперечливими – “... *the controversial Constitutions of Clarendon* ...” [10, с. 1039] – мабуть, саме через велику кількість суперечок, які вони спричинили. Ідеопоетоніми *Ordinance of Laborers*, *the Statute of Laborers* мають справу зі статутом прав робітників, адже *Ordinance* та *Statute* (від англ. “статут”) та *Laborer* (від англ. “робітник”), а поетонім *Magna Carta* (від латин. “велика хартія”) використано письменником для позначення “Великої хартії вільностей”, у якій зазначались привілеї всіх прошарків населення, які мав визнати король [9, с. 64], але які шли всупереч його побажанням: “... a widow’s right to refuse marriage is actually guaranteed by *Magna Carta* ... I made the mistake of mentioning that to His Majesty” [11, с. 843]. До двокомпонентних ідеопоетонімів належать і літературні писемні джерела, зокрема *the Romance of Alexander*, *the Song of Roland*, *Virent Oculi*, *the story of Susanna*. Закономірностями вживання цих ідеопоетонімів є, по-перше, використання лексем *song* (від англ. “пісня”), *story*, *romance* (від англ. “романс, історія”), по-друге, використання антропоетонімів, які є головними персонажами цих літературних творів, так *the Romance of Alexander* (від англ. “Історія Олександра”), *the Song of Roland* (від англ. “Пісня про Роланда”), *the story of Susanna* (від англ. “Історія Сюзанни”). Поряд з вищезазначеними реальними ідеопоетонімами письменник використовує й вигаданий *Timothy’s Book*, з назви якої стає зрозумілим, що це – книга, яку написав Тимофій, а вже в контексті твору “Світ без кінця” Кен Фоллетт дає зрозуміти, що це книга про історію монастиря Кінгзбрідж, його мешканців і про будівництво собору: “In the monastery library

there is a history of the priory, called *Timothy's Book*, that tells all about the building of the cathedral" [11, с. 61].

Трикомпонентні ідеопоетоніми представлено 6 одиницями писемних джерел церковного характеру: *the Rule of St/Saint Benedict*, *St Benedict's Rule*, *St Matthew's Gospel*, *St. Luke's Gospel*, *the Gospel of St. Matthew* та 1 одиницею літературного писемного джерела *the Pilgrimage of William of Orange*. Ідеопоетоніми церковної направленості створюються за допомогою лексем *St/Saint* та *Rule* або *Gospel* й антропоетонімів. Вище вже йшлося про Закон Святого Бенедикта, церковного документа, який за ступінню важливості для ченців поступається тільки священній Біблії та перед яким вони клялися у слухняності: "... and they swore obedience to *the Rule of St Benedict*, not to monastic officials" [10, с. 145]. У двології Кен Фоллетт уживає дві взаємозамінні форми: *the Rule of St/Saint Benedict* або *St Benedict's Rule*. Літературний ідеопоетонім *the Pilgrimage of William of Orange* (від англ. "Паломництво Вільгельма Оранжського") також уявляє собою трикомпонентну модель та представляє твір про паломництво та пригоди персонажа, один із творів, які були дуже популярними в той час. Таким чином Кен Фоллетт віддає данину зображеному в двології часу та подіям, звертаючи увагу на тодішню мову, культуру, духовні цінності у вигляді літературної спадщини. Єдиним багатоконпонентним ідеопоетонімом двології виступає писемне джерело церковного характеру *the Revelation of St. John the Divine* (від англ. "Одкровення Святого Іоана Богослова"), у якому майже всі компоненти вказують на спрямування ідеопоетоніму.

Підсумовуючи все сказане, зазначимо, що ідеопоетоніми як маркери розвитку духовної культури є невід'ємним елементом поетонімосфери художнього твору. Перспективним напрямком дослідження є аналіз набутків матеріальної культури, адже матеріальна та духовна культура нерозривно пов'язані між собою.

Література

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика: Учеб. пособие для студентов пед. интов по спец. № 2101 "Рус. Яз. и лит." / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Калінкін В. М. Поетика оніма / В. М. Калінкін. – Донецьк : Юго-Восток, 1999. – 408 с.
3. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 378 с.
4. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів XIX – XX століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Л. В. Литвин. – К., 2006. – 17 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
6. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
7. Фоякова О. И. Имя собственное в художественном тексте. Учебное пособие / О. И. Фоякова. – Ленинград : ЛГУ, 1990. – 104 с.
8. Хлисту́н І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / І. В. Хлисту́н. – К., 2006. – 27 с.
9. Штокмар В. В. История Англии в средние века / В. В. Штокмар. – СПб. : Алетейя, 2005. – 203 с.
10. Follett Ken *The Pillars of the Earth* / K. Follett. – London : Pan Books, 1990. – 1076 p.
11. Follett Ken *World Without End* / K. Follett. – New York : New American Library, 2008. – 1015 p.
12. The NIV Bible [Electronic resource] – Режим доступу до джерела: <http://www.biblica.com/niv/study-bible/exodus/>.

УДК 811.161.2'246.2'272

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА МОВНОГО ПИТАННЯ

Міхальцо А. О.

Статтю присвячено дослідженню питання визначення національної самоідентифікації серед студентів півдня України через призму “мова-спілкування”, виділено основні закономірності мовної поведінки.

Ключові слова: соціолінгвістика, білінгвізм, соціолінгвістичний експеримент, національна самоідентифікація.

Статья посвящена исследованию вопроса определения национальной самоидентификации среди студентов юга Украины через призму “язык-общения”, выделены основные закономерности языкового поведения.

Ключевые слова: социолингвистика, билингвизм, социолингвистический эксперимент, национальная самоидентификация.

The article studies the issue of the definition of national self-identification among students of the southern Ukraine through the prism of “language-communication”; the main patterns of linguistic behavior are highlighted.

Key words: sociolinguistics, bilingualism, sociolinguistic experiment, national self-identification.

Сьогодні Україна представлена низкою регіональних, етнічних, лінгвістичних особливостей, які поділяють країну на кілька груп залежно від культурного, політичного й економічного вибору. Незважаючи на те, що багато дослідників схильні визначати етнонаціональну ідентичність на основі етнічного та мовного критерію (Е. Гелнер, Е. Сміт), цілком ймовірно, що вона має більш складний і багатосторонній характер. Це стосується й України, в якій формування української ідентичності відбувалося у важких історичних умовах (Польща, Російська імперія, Австро-Угорська імперія, СРСР), які привели до її неоднозначності. Р. Шпорлюк стверджує, що мова і національність є взаємозалежними величинами, і, перш за все, необхідно усвідомити себе єдиною нацією, щоб почати говорити однією мовою [5, с. 86].

Так, на думку вченого, необхідний час для того, щоб люди почали розуміти, що вони належать до однієї національної ідентичності та нації. Тому метою цієї статті є визначення ступеню взаємозв'язку і характеру взаємодії цих двох понять у соціогрупі студентства з точки зору локальних особливостей їхнього співіснування. Актуальність порушення цієї теми зумовлена недостатністю експериментальних даних, які мають практичну значущість у вивченні мовної ситуації на Півдні України. Об'єктом нашого дослідження є вивчення питання національної самоідентифікації, предметом – національна самоідентифікація студентів вищих навчальних закладів Півдня України. Завдання – розкрити кореляцію між мовною та національною ідентичністю. У статті використано метод системного аналізу, описовий й анкетування.

Комплексний аналіз проблем білінгвізму у вищих навчальних закладах Півдня України потребує врахування ролі національного фактора для визначення зв'язку між мовними вподобаннями студентів та їхнім етнічним самовизначенням. На Півдні України трапляються змішані ідентифікації тому, що респондентам складно відчувати себе однозначно українцем або росіянином. Двомовність українського суспільства – це факт нинішнього життя, але для міцної сучасної держави важливішою є виразна ідентифікація зі своїм корінням, що передбачає також знання інших культур, мов, ідентичностей.

Дослідження територіальних особливостей мовного складу населення, а також етномовних процесів і явищ, які пов'язані зі зміною мовної ідентичності населення, засвідчили, що більша частина населення сприймає свою ідентичність і роль у ній мови зовсім по-різному. Вони вважають себе українцями, але не

пов'язують це з необхідністю знати українську мову. Для них бути українцями означає жити в Україні, любити свою країну, мати батьків-українців. Більш того, дехто при визначенні своєї національності як української керується переважно своєю паспортною ідентифікацією. Вони не ставлять питання, чому вони належать до українського етносу і що це означає. Почасти це пов'язано з іншою проблемою, яка стала наслідком тривалого співіснування українського та російського народів, що призвело до акультураційних і асиміляційних процесів серед певної частини населення. Так, багато жителів України не можуть чітко визначити свою національність як російську або українську, оскільки сприймають ці народи як єдиний. Вони засвоїли значну частину культури сусіднього народу, й унаслідок цього їхня ідентичність значною мірою модифікувалася. Така невизначеність у культурній ситуації дозволила українському історичному М. Рябчуку визначити Україну як державу креольського типу, позбавлену своєї самобутності [4, с. 50].

Отже, незважаючи на той факт, що ідентичність часто розглядають як щось незмінне, вона постійно змінюється і трансформується. Етнонаціональна ідентичність не даність, пов'язаною із нашим народженням і збереженою згодом, а створюється і переглядається протягом усього життя. Відносно цього Л. Джексон стверджує, що в пострадянському контексті в період трансформації національних пріоритетів ідентичність не має чітких меж [3, с. 99]. Багато дослідників схильні розглядати Україну як дві основні ідентичності: українську та російську, проте за роки радянської влади процес самоідентифікації значною мірою видозмінився. У випадку з Україною ми маємо справу не тільки з двома ідентичностями, українською та російською, а й з її гібридними варіантами. Так, значна кількість людей має подвійну самоідентифікацію. Їм властиво сприймати українську та російську культуру як загальну для двох народів, ототожнювати російську та українську ідентичність. Інший гібрид являє собою радянську ідентичність, до якої переважно уналежують себе літні люди, які виростили за радянських часів. Належність до даної ідентифікації властива тій частині населення, яка в основному використовує російську мову в міжособистісному спілкуванні.

Перейдемо до аналізу результатів соціолінгвістичного експерименту, який складався з соціолінгвістичного опитування студентів за місцем навчання методом анкетування у присутності інтерв'юера (якщо це було потрібно). Вибіркову сукупність масового опитування студентів репрезентує молодь міст Одеси, Миколаєва та Херсона віком більше 16 років. В опитуванні взяли участь 1000 осіб, із яких 36,9% чоловічої та 63,1% жіночої статі. Формування вибіркової сукупності здійснювалося за допомогою багатоступеневої вибірки з використанням демографічних квот. Анкети склалися з 50 питань, розподілених на два основні блоки: 1) блок питань соціодемографічного і біографічного характеру; 2) лінгвістичний блок, який поділявся на такі частини: а) мова навчального закладу, б) мовна поведінка та мовні орієнтації студентства Півдня, в) тенденції розвитку мовної ситуації. Анкетування студентів було проведено восени 2010 року під час начального процесу у дванадцяти вищих навчальних закладах Півдня України. У цьому дослідженні розглянемо питання, мета яких полягала у простеженні тенденцій вибору української чи російської мов для виявлення розбіжностей між етнічною самоідентифікацією респондентів та їхньою мовною поведінкою.

Таблиця 1

**Відповіді респондентів на питання “Мова спілкування у Вашому закладі”
(залежно від їхньої національної приналежності, %)**

Ваша національність	Мова спілкування у Вашому закладі		
	українська	російська	українська та російська
1	2	3	4
Українці	19,9	22,1	58
Росіяни	8	34	58
Болгари	8	40	52

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Молдавани	20	30	50
Гагаузи	0	57,1	42,9
Українці	27,8	34,8	37,4
Росіяни	4,0	66,0	30,0
Болгари	12,0	48,0	40,0
Молдавани	20,0	50,0	30,0
Гагаузи	0	85,7	14,3
Ваша національність	Якою мовою вони (викладачі) Вам відповідають		
	українська	російська	українська та російська
Українці	23,8	25,6	50,7
Росіяни	8,0	44,0	48,0
Болгари	8,0	36,0	56,0
Молдавани	20,0	30,0	50,0
Гагаузи	0	71,4	28,6

При дослідженні формальної комунікаційної ситуації викладач – студент було виявлено, що 27,8% студентів-українців використовують українську мову, 34,8% – російську, обома мовами послуговуються 37,4% респондентів; викладач у такій ситуації відповідає українською у 23,8 %, російською – у 25,6%, українською та російською – у 50,7% випадків. Простежуємо розбіжність між мовою, якою користуються студенти, коли звертаються до викладачів, і мовою відповіді викладачів. За даними таблиці 27,8% студентів-українців використовують при зверненні до викладачів держану мову, 34,8% – російську, а 37,4% – українську та російську. Викладачі відповідають їм українською у 23,8 %, російською 25,6%, українською та російською у 50,7% випадків. Тоді, як студенти інших національностей використовують у більшості випадків російську мову, а викладачі переважно обирають двомовність.

Хоча, на думку Л. Мацько: “між рівнем освіченості, загальної культури і рівнем мовної культури людини існує чітка співмірність і залежність. Цілеспрямованість та інтелектуальне зростання, творчі шукання, духовні устремління потребують від кожної молодої людини інтенсивного вивчення мови, оволодіння лексиконом, виражальними засобами, бо мова є і засобом інтелектуально-культурних досягнень, і способом їхньої презентації у суспільстві”[2, с. 4].

Для порівняння звернімося до результатів, отриманих в іншому дослідженні. У 2000 р. Л. Масенко та Г. Залізник провели анкетування в Києві з метою визначити, яка мова домінує в повсякденному спілкуванні у столиці. Згідно з результатами опитування, виключно російською мовою спілкувалися 21,2% респондентів, у більшості випадків російською – 31,3%; виключно українською – 4,3%, у більшості випадків українською – 10,5%, рівною мірою російською та українською – 32,0%. Таким чином, більше половини населення Києва переважно використовували російську мову (52,5%) і лише 14,8% зазвичай спілкувалися українською. З наведеного можна зробити висновок, що Київ є російськомовним містом, і російська мова зберігає більш високі суспільні позиції, ніж українська [1, с. 8]. Хоча студенти відповідають, що мовою навчання багатьох вишів Києва є українська (49,6% респондентів), російська (14,1% респондентів), українська та російська (36,3% респондентів), більшість студентів стверджують, що на перервах багато студентів вважають за краще говорити російською (57,9% респондентів), українською (17,7% респондентів), українською та російською (24,4% респондентів) [1, с. 13-14].

Отже, можна виокремити дві групи української молоді. З одного боку, це ті, хто всіляко підтримують ідею української незалежності та підкреслюють належність до української національності. Представники цієї групи активно використовують українську мову і часто принципово відмовляються говорити російською, навіть якщо вони нею вільно володіють. Для іншої групи молодих людей питання національної належності та мови спілкування є менш принциповим. Часто це діти зі змішаних сімей, де батьки належать до різних національностей, ті, хто

поділяє ідею слов'янського братства. Вони продовжують використовувати російську мову в повсякденному спілкуванні.

Таким чином, в українському суспільстві представлено молоде покоління, у свідомості якого поступово формується уявлення про українську мову як символ незалежності України. Для цих молодих людей мова – більше ніж засіб спілкування, завдяки якій вони прагнуть висловити свою громадянську позицію. З цього можна зробити висновок, що мова не є єдиним фактором, що визначає національну ідентичність кожної людини.

Результати цієї розвідки відкривають перспективи для подальших досліджень мовного питання у вищих навчальних закладах інших регіонів та серед інших соціальних груп.

Література

1. Залізник Г. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній / Г. Залізник, Л. Масенко. – К. : КМ Академія, 2001. – 95 с.
2. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу / Л. Мацько. // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 2-4.
3. Jackson L. Identity, Language, and Transformation in Eastern Ukraine. A case Study of Zaporizhzhia / L. Jackson // Contemporary Ukraine Dynamics of post-Soviet Transformation. / T. Kuzio. – N. Y.: M E Sharpe Inc, 1998. – P. 99-114.
4. Riabchuk M. Culture and cultural Politics in Ukraine. A Postcolonial Perspective / M. Riabchuk // Dilemmas of State-Led Building in Ukraine / ed.T. Kuzio, P. D'Anieri. – Lnd.: Praeger, 2002. – P. 47-70.
5. Szporluk R. Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State / R. Szporluk // Daedalus. – 2000. – № 126 (3). – С. 85-119.

УДК 81'373.42+811.111

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ДИСКУРСУ ТА ФРЕЙМУ "RISK"

Мироненко Т. П.

У статті розглядається фрейм ризику, як об'єкт комунікативної діяльності людини у когнітивному та соціальному процесі. Автором висвітлені вербальні та невербальні засоби зображення ситуації ризику.

Ключові слова: дискурс ризику, фрейм "риск", ситуація ризику, соціальні фактори, комунікація.

В статье рассматривается фрейм риска, как объект коммуникативной деятельности человека в когнитивном и социальном процессе. Автором проанализированы вербальные и невербальные средства создания ситуации риска.

Ключевые слова: дискурс риска, фрейм "риск", ситуация риска, социальные факторы, коммуникация.

This article dwells upon the discourse of risk as an object of communicative activity of a person from the point of cognitive and social views. Verbal and non-verbal means of depicting risk situation are described.

Key words: discourse of risk, frame "risk", situation of risk, social factors, communication.

У сучасній лінгвістиці під дискурсом розуміють мовлення у ситуаційному контексті, або ситуації. Остання може тлумачитися як конкретна ситуація спілкування (на її позначення застосовують терміни "комунікативна / мовленнєва ситуація") або як загальна культурна ситуація ("суспільна практика", "культурний контекст"). Друге тлумачення притаманне суспільним наукам (філософії, культурології, соціології тощо), а перше є поширеним у мовознавстві.

У лінгвістиці, своєю чергою, дискурс може трактуватися як процес ситуативно зумовленої комунікативної діяльності або її результат (текст) [7, с. 2], але ці підходи до визначення змісту терміна "дискурс" не є взаємовиключними: вони становлять собою різні дослідницькі "проекції" складного та багатовимірного феномену дискурсу [Там само]. Отже, навіть вивчаючи дискурс як процес, діяльність, дослідник фактично має справу з результатом цієї діяльності – текстом, але з цього застиглого "відбитку" мовленнєвої діяльності, що відбувається у когнітивному і соціальному контексті, він має вилучити дані, що є релевантними до процесуального аспекту буття природної мови.

Об'єктом презентованого у статті дослідження є англomовний дискурс ризику, що розуміється як розумово-мовленнєва діяльність носіїв англійської мови у ситуації ризику (див. про ситуацію ризику детальніше у [4]). Існує ще одне обмеження, що уточнює об'єкт: одним із комунікантів є дитина або підліток. Предметом розгляду є вербальні та невербальні засоби, характерні для ситуації ризику. Метою, що ставиться у статті, є систематизація мовних та позамовних засобів дискурсної актуалізації ситуації ризику.

Ризик присутній в усіх сферах людської діяльності. Поняття ризику трактується західними вченими в широкому розумінні як будь-які небажані для сучасного суспільства явища. При цьому до них відносять здебільшого ті явища, які несуть загрозу життю та здоров'ю людини [5, с. 227].

Ризик має багато значень та представляє собою соціокультурну концепцію в різних галузях суспільства: охорона здоров'я, економіка, педагогіка, медицина тощо.

Ризик не є об'єктивним поняттям, а набуває свого традиційного значення тільки в людському сприйнятті (наївній картині світу) [3, с. 257]. Ситуація ризику визначається як ситуація потенційної небезпеки суб'єкта та характеризується певною обмеженістю в часі, тому існує необхідність вирішувати проблему

швидко. Суб'єкт допускає можливість вирішити проблему завдяки власним діям, або за допомогою іншої сили. [3, с. 258].

Слова *risk, gamble, hazard, jeopardy, peril, pitfall, speculation, uncertainty, venture danger, possibility, chance, harm* визивають у свідомості людини знання про негативні та загрозливі наслідки, які представлені фреймом RISK. Концептуальні знання про небезпеку дають змогу визначити цілі комунікативної ситуації, суб'єкт та наслідки загрози, так наприклад у даному реченні “*social researchers has identified many factors that put children at risk of problems from hyperactivity to dropping out of school to becoming involve in crime*” [CB], ми виділяємо комунікативну ціль – повідомлення соціальних дослідників про проблеми та загрозливі наслідки дітей; суб'єкта ризикованої ситуації – діти (*children*), які знаходяться в ситуації ризику (*risk problems*); негативні наслідки, а саме проблеми зі школою, підліткова злочинність (*dropping out of school, involment in crime*).

Спричаючись на аналіз дискурсу російського вченого В. Карасика, який пропонує враховувати такі елементи дискурсу, як його учасники, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, жанри, дискусійні формули [3, с. 209], суттєвим є поділ дискурсу ризику на подані складники: учасники (діти та суспільство), хронотоп (школа, сім'я, коло друзів), ціль (звернення уваги людей на існуючу загрозу), цінності (життя, здоров'я та ін.), жанри – бесіда, діалог.

Інший іноземний вчений, М. Гелідей моделює дискурсну ситуацію, виокремлюючи у ній “поле” (*field*), “учасників” (*tenor*) та “форму” (*mode*) [10, с. 175–202]. Під “полем” дискурсу дослідник розуміє характер здійснюваної за посередництвом природної мови соціальної взаємодії (наприклад, біологія, медицина, релігія, політика тощо). Оскільки “полем” дискурсу може бути будь-яка сфера людської діяльності, цей перелік має відкритий характер. Можна припустити, що різновидів дискурсу є стільки, скільки є видів діяльності людини, оскільки кожен вид діяльності створює своє “пол.” дискурсу з притаманним йому мовним оформленням. Параметр “учасники” співвідносний з ролевою структурою комунікативної взаємодії, тобто стосується статусних, позиційних та реляційних ролей, як постійних, так і тимчасових (наприклад, батько – дитина; лікар – пацієнт тощо). Параметр “форма” співвідносний з особливостями символічної організації здійснюваної за допомогою мови діяльності (усна – письмова; формальна – неформальна; опис – розповідь тощо).

Визначення *дискурсу ризику* за цими параметрами дозволяє вивести такі його критерії: “поле” – ситуація ризику, що характеризується наявністю небезпеки для учасників – обох або одного з них (це може бути діалог у ситуації ризику або розмова про те, що ситуація є ризикованою). “Учасники” – англомовні підлітки (або підліток та дорослий). “Форма” – усна, опосередкована письмовим мовленням. Джерелом матеріалу для вивчення англомовного дискурсу ризику слугує наукова та художня література, представлена науковими Інтернет виданнями, газетними та журнальними статтями, сучасні англомовні художні тексти. Англомовні тексти, які висвітлюють тему ризику, можливо умовно поділити на певні групи. Для нашого дослідження припустимо такі назви як: описова або репрезентативна або художня група, відмінною рисою яких є спосіб передачі ситуації ризику.

Описовий тип представляє ризик, як предмет вивчення різноманітних наук (медицина, психологія, педагогіка, економіка та ін.), який розглядається з різних точок зору. Художній тип, навпроти, виражає ситуацію ризику з точки зору сприйняття самого читача – кожен аналізує ризиковану ситуацію, спираючись на власний світогляд.

Щодо художнього типу дискурсу ризику, то ми враховуємо погляди російського лінгвіста С. А. Сухих, який виділяє комунікативно-прагматичні зразки мовленнєвої поведінки – типи або сценарії взаємодії, до складу яких входять соціальні норми, ситуативний контекст (місце і час мовленнєвої події), соціальні відносини, рівень формальності [6, с. 45]. Необхідно зазначити, що художній дискурс ризику залежить також від характеру мовленнєвої діяльності – її цільової направленості, мотивів адресанта, зміни в ситуаціях спілкування, перш за все в почуттях та поведінки адресата [4, с. 16]. Отже, при аналізі дискурсу ризику значення також набуває соціальність мови та позамовні соціальні фактори, що

проявляється у мовному оформленні соціально-вагомих подій та особливостях адресантно-адресатної конфігурації, коли адресатом виявляється соціум.

Вивчення різноманітних англомовних текстів свідчить про наявність суб'єкта фреймової ситуації ризику та різноманіття дослідження даної проблематики. Оскільки, суб'єктом виступає підліток, який піддається ризикованій ситуації, економічний тип дискурсу є не релевантним для нашого дослідження, де суб'єктом виступає доросла людина.

Приміром, в психології ризик розглядається, як ситуативна характеристика діяльності, що полягає в невизначеності її результату і можливих несприятливих наслідках в разі неуспіху; в медицині – ризик представляє собою вірогідність загрози життю людини спричинені певними чинниками, що шкодять здоров'ю людини (алкоголь, куріння, наркотики, рання вагітність та ін.). Отже, за допомогою вживання лексичних одиниць *risk*, *risky* описується ризикована ситуація, зображується фреймова модель ризикованої ситуації із суб'єктом, наслідком та чинниками ризику: *“Media violence increases the risk of aggressive behavior in certain children, desensitizes them to violence або Acute risk behaviors place a youth in immediate jeopardy of serious bodily injury[CM]; easy access to tobacco and alcohol is a risk factor for teen substance abuse [CM]”*.

В художніх текстах ризиковані ситуації зображені з різноманітних сторін: вказуються соціальні причини ризикованої поведінки, наслідки ситуації, поведінка підлітків, висвітлюються учасники комунікації та їх наміри. Зображення ризикованої ситуації здійснюється як вербальними так і невербальними засобами. В романі американської письменниці С. Є. Хінтон *“Ізгой”* головні герої – підлітки – опиняються в різноманітних ризикованих ситуаціях, які спричинені різноманітними соціальними чинниками: сирітство, класова нерівність, проблеми в школі, малолітні правопорушення. Підлітки постійно ризикують своїм життям, іноді розуміючи наслідки своєї поведінки. Наприклад в даному реченні *“He'd risk a robbery, he said, if it meant keeping one of the boys from blowing up and robbing a gas station or something [5, с. 106]”* постерігається можливість ситуації ризику, що виражена лексичною одиницею *risk* та синтаксичною конструкцією (умовне речення). Вказані умови, за яких мовець міг би стати учасником ситуації ризику *“blowing up and robbing a gas station or something, але розуміючи наслідки даної ситуації, підліток вирішує не ризикувати. Іноді підлітки ризикують своїм життям заради інших людей. В даному прикладі *The article told how Johnny and I had risked our lives saving those little kids, and there was a comment from one of the parents, who said that they would have burned to death if it hadn't been for us [Hinton 1995, с. 107]*, ми простежуємо такі елементи ситуації ризику (СР): СУБ'ЄКТ(И) дії (*Johnny and I*), ЦІННИЙ ОБ'ЄКТ (*our lives*), ДІЯ (*saving those little kids*), МОЖЛИВИЙ НАСЛІДОК / ШКОДА (*would have burned to death*).*

Невербальні засоби зображення ризикованої ситуації демонструються за допомогою жестів – *“Need a haircut, greaser?” The medium-sized blond pulled a knife out of his back pocket and flipped the blade open [5, с. 5]*. Рух тіла співрозмовника (*pulled a knife*) має злісний намір та являє собою загрозу для іншого комуніканта.

Підводячи підсумки, важливо наголосити, що дискурс ризику являється процесом комунікативної діяльності людини, тому більш детальніший та глибший аналіз дискурсу ризику надає вивчення англомовних художніх текстів сучасних американських письменників, оскільки розглядаються не тільки вербальні, а також невербальні засоби передачі ризикованої ситуації, що і є основою для подальшого дослідження.

Література

1. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Том 2. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 356 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // Языкознание. БЭС / [Гл. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1998. – С. 136–137.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

4. Морозова Е. И. Активация концепта ложь в дискурсе // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. – 2006. – №725. – С. 13-16.
5. Ріктор Т. Л. Філософія ризику // Науковий журнал "Вісник ДонДУЕТ". Серія "Гуманітарні науки". – Донецьк: ДонДУЕТ. – № 2 (18). – 2003. – С.226-231.
6. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе / С. А. Сухих. – Краснодар : Изд-во Южного института менеджмента, 2004. – 143 с.
7. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / Ірина Семенівна Шевченко, Олена Іванівна Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: (Колект. монографія) / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.; Під загальн. ред. І. С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. – С. 21–29.
8. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / Ірина Семенівна Шевченко, Олена Іванівна Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: (Колект. монографія) / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.; Під загальн. ред. І. С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. – С. 233–237.
9. Шевченко І. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202-205.
10. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic: the social interpretation of language and meaning. – London: Edward Arnold, 1978.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Hinton S. E. The Outsiders: [a novel] / Susan Eloise Hinton. – N. Y. : Penguin, 1995. – 180 p.
12. CM – Children and the Media [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://books.google.com/books?id=d8Nqzr9CaMIC&printsec=frontcover&dq=children+and+influence+of+mass+media&source=gbs_similarbooks_s&cad=1#v=onepage&q=risk&f=false.
13. CB – Census Brief [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.census.gov/prod/3/97pubs/cb-9702.pdf>.

УДК 811.111'44

CONCEPTUALIZING 'ECONOMY' IN THE ENGLISH WORLD VIEW

Mykhaylenko V. V.

Концептуалізація 'ECONOMY' в англomовній картині світу необхідна для моделювання змісту концепту та семантичної структури значення його доміантної лексеми. Використання концептуального, етимологічного та компонентного/дефініційного типів аналізу й верифікація їхніх результатів у рамках дискурсу на матеріалі Британського національного корпусу англійської мови дало можливість виокремити концептосферу 'ECONOMY', компонентну структуру доміантної лексеми та вирізнити її дискурсивні функції.
Ключові слова: концепт, лексема, компонент, дискурс, корпус, етимологія, семантика, структура.

Концептуалізація 'ECONOMY' в англійській картині мира необхідна для моделювання содержания концепта и семантической структуры значения лексеми. Использование концептуального, этимологического и компонентного/ дефиниционного типов анализа, а также верификация их результатов в рамках дискурса на материале Британского национального корпуса англійского языка дало возможность выделить концептосферу 'ECONOMY', компонентную структуру доминантной лексеми и определить её дискурсивные функции.
Ключевые слова: концепт, лексема, компонент, дискурс, корпус, этимология, семантика, структура.

Conceptualizing 'ECONOMY' in the Anglo-phone world view is necessitated by modeling the concept content and the semantic structure of the lexeme. Utilizing conceptual, etymological and componential/definitional types of analysis and their results verification in discourse made possible to reveal the 'ECONOMY' conceptual system, the componential structure of the dominant lexeme meaning as well as its discourse functions.
Key words: concept, lexeme, component, discourse, corpus, etymology semantics, structure.

Introduction: theory and objectives. The representational theory of mind (RTM) proposes that concepts are mental representations. According to RTM, thinking occurs in an internal system of representation. Beliefs and desires and other propositional attitudes enter into mental processes as internal symbols [5], while the semantic theory of concepts holds that they are abstract objects.

"There are five significant issues that are focal points for many theories of concepts. Not every theory of concepts takes a stand on each of the five, but viewed collectively these issues show why the theory of concepts has been such a rich and lively topic in recent years. The five issues are: (1) the ontology of concepts, (2) the structure of concepts, (3) empiricism and nativism about concepts, (4) concepts and natural language, and (5) concepts and conceptual analysis" [5].

The linguistic representation of conceptual structure is the central concern of lately as "cognitive linguistics" thanks to the works by Fauconnier (1985, 2002), Fillmore (1975, 1976), Lakoff (1987, 1992), Langacker (1987, 1991), and Talmy (2000, 2000), and edited collections like Geeraerts & Cuyckens (2007). This field can first be characterized by contrasting its "conceptual" approach with two other approaches, the "formal" and the "psychological". A concept is a cognitive unit of meaning – an abstract idea or a mental symbol sometimes defined as a "unit of knowledge," built from other units which act as a concept's characteristics. A concept is typically associated with a corresponding representation in a language or symbology such as a single meaning of a term [2, p. 106-114]. The meaning of "concept" is explored in the mainstream of cognitive science, metaphysics, and philosophy of mind.

The objective of the present paper is to conceptualize “economy” in the English word view and verbalize the conceptual system of ‘economy’ in the English language system and economy discourse.

The conceptual analysis. The term “concept” is traced back to 1554-60 (Lat. *conceptum* – something conceived), but what is today termed “the classical theory of concepts” is the theory of Aristotle on the definition of terms.

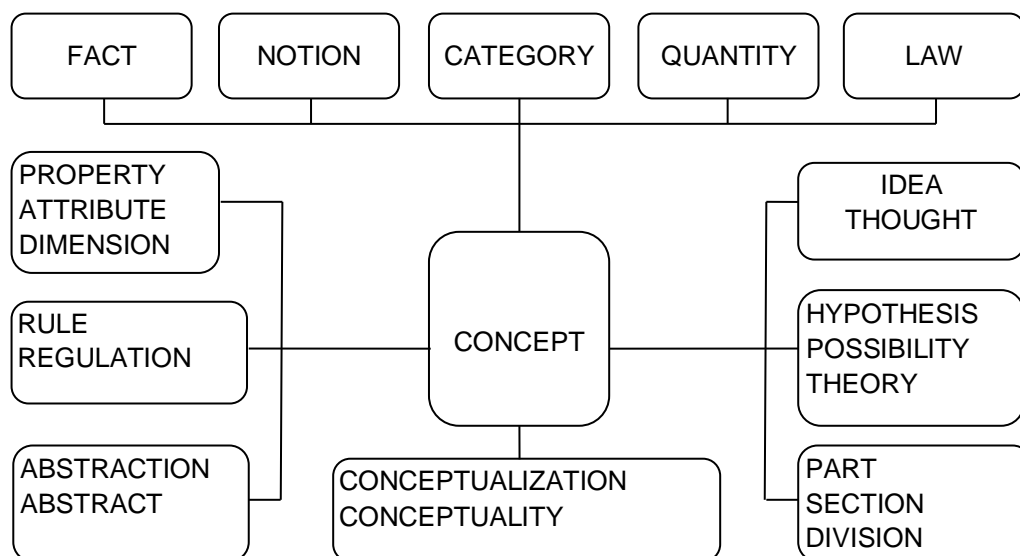
According to The American Heritage Dictionary of the English Language concept is:

1. A general idea or understanding of something: the concept of inertia; the concept of free will.
2. A plan or original idea: The original concept was for a building with 12 floors.
3. A unifying idea or theme, especially for a product or service: a new restaurant concept.

In the Oxford English Dictionary the term “concept” is defined:

1. A general idea derived or inferred from specific instances or occurrences.
2. Something formed in the mind; a thought or notion. See: idea.
3. A scheme; a plan: “began searching for an agency to handle a new restaurant concept”.
4. An idea or a principle that is connected with something abstract.

See the concept (of something), the concept of social class, concepts such as ‘civilization’ and ‘government,’ e.g.: He can’t grasp the basic concepts of mathematics; concept (that...) the concept that everyone should have equality of opportunity in teaching (Advanced Learners’ Dictionary of the English Dictionary) Traditionally, the content analysis has most often been thought of in terms of conceptual analysis. In conceptual analysis, a concept is chosen for examination and the number of its occurrences within the text recorded [7, p. 45-64].

Scheme 2. Categorization of “concept”

The term concept has been used for a long time in the field of cognitive linguistics by many scientists (A. Wierzbicka, R. W. Langacker, J. S. Stepanov, R. M. Frumkina, et al.). N. A. Semenkina considers concepts to be units with the help of which the person can form his/her world cognition. Concepts are united in the systems that have their own peculiarities. In person's consciousness concept information can be presented as verbal and non-verbal [3, p. 352-356]. The cognitive status of the concept is to be the means of meaning transferring [1] and cognitive representation of the concept is based upon considering it as complex multi-component information structure that helps to explain units of person's consciousness [7, p. 64]. Its frequency is 6341 in the British National Corpus, e.g.:

1. Yet another concept is that of invariance of number of elements in a set. (BNG 1430).

2. To meet such objections Ross developed a very useful concept which has become part of the regular stock in trade of moral philosophers, the concept of a prima facie duty. (CS2 657).

3. This concept is indeed abstract for those of us who have never had to fight for it or defend it. (EEL 703).

4. The financial accounting system was historically well established before the concept of cost accounts was introduced. (FYS 1409)

5. In our democratic age, that is essential to the concept of our rule of law. (HNX 13297)

Etymologically the word has underwent such development: 'economy' ← Middle English *yconomye*, management of a household, ← Latin *oeconomia*, ← Greek *oikonomiā*, from *oikonomos*, manager of a household : *oikos*, house; see *weik-*¹ in Indo-European roots + *nemein*, to allot, manage; see *nem-* in Indo-European roots. The first recorded sense of our word 'economy', found in a work possibly composed in 1440, is "the management of economic affairs," in this case, of a monastery. "Economy" is later recorded in other senses shared by *oikonomia* in Greek, including "thrift" and "administration." What is probably our most frequently used current sense, "the economic system of a country or an area," seems not to have developed until the 19th or 20th century [6].

The componential analysis. Accordingly, the lexeme 'economy' is the dominant one to express the concept of 'economy'. To limit the subjectivity in the definitions of concepts, specialized dictionaries are used. Thus we shall consider the components of the lexeme 'economy' registered in the dictionaries.

The American Heritage Dictionary of the English Language gives the following definition of the lexeme "economy":

1.a. Careful, thrifty management of resources, such as money, materials, or labor: learned to practice economy in making out the household budget.

b. An example or result of such management; a saving.

2. a. The system or range of economic activity in a country, region, or community: Effects of inflation were felt at every level of the economy.

b. A specific type of economic system: an industrial economy; a planned economy.

3. An orderly, functional arrangement of parts; an organized system: "the sense that there is a moral economy in the world, that good is rewarded and evil is punished."

4. Efficient, sparing, or conservative use: wrote with an economy of language.

5. The least expensive class of accommodations, especially on a commercial conveyance, such as an airplane.

6. Theology. The method of God's government of and activity within the world.

The Oxford English Dictionary reveals the following components in the entry 'economy':

1. Often the economy [countable] the relationship between production, trade and the supply of money in a particular country or region, e.g.: The economy is in recession. the world economy a market economy (= one in which the price is fixed according to both cost and demand).

2. [Countable] a country, when you are thinking about its economic system Ireland was one of the fastest-growing economies in Western Europe in the 1990s.

3. [Countable, uncountable] the use of the time, money, etc. that is available in a way that avoids waste We need to make substantial economies. It's a false economy to buy cheap clothes (= it seems cheaper but it is not really since they do not last very long). She writes with a great economy of words (= using only the necessary words). (British English) We're on an economy drive at home (= trying to avoid waste and spend as little money as possible). Buy the large economy pack (= the one that gives you better value for money). to fly economy (class) (= by the cheapest class of air travel) an economy fare (= the cheapest).

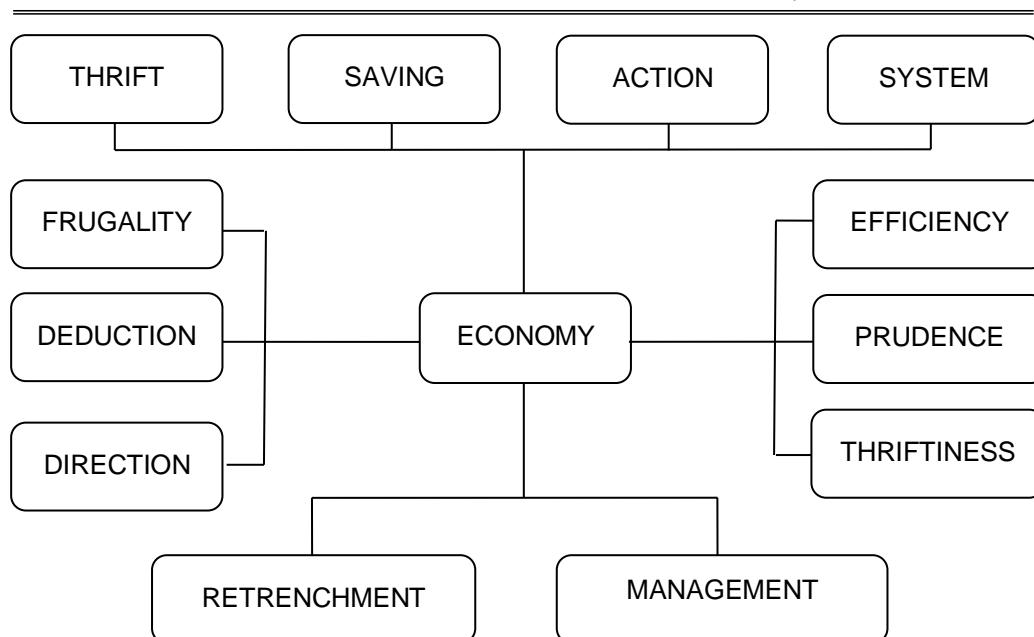

Table 2. Componential analysis of the lexeme “economy”.

Just as thoughts are composed of more basic, word-sized concepts, so these word-sized concepts—known as lexical concepts—are generally thought to be composed of. William Croft, D. A. Cruse, explain the conceptual structures and cognitive processes governing linguistic representation and behaviour, and explore cognitive approaches to lexical semantics, as well as syntactic representation [4, p. 159-160].

The discourse analysis. The components revealed can verbalize the constituent of the conceptual system ‘economy,’ see, for example, “global economy, world economy, state economy, US economy, strong economy, real economy, rural economy, peasant economy,” etc. in the text fragments [1, p. 267-279] recorded in the BNC:

6. Most of the discussions about the relationships between class, state, economy and civil society proceed on the basis of a ‘unitary conception’ of the working class. (F9G 591)

7. Billions of pounds were wiped off share prices amid fears over the state of the global economy. (K1U 1703)

8. They also argued that their place in the world economy entitled them to special and separate treatment from the continental states. (HY8 492)

9. The Pacific region cannot fail to benefit from the current recovery in the US economy, Baillie Gifford believes. (K59 4537)

10. Sir John Hoskyns, a former head of Mrs Thatcher’s Policy Unit, has called for a radical reform of the government system if the effort to transform the economy is to succeed (A6F 118).

11. Britain should approach the Millennium with head and spirits high, with a strong economy, with a high standard of living, with generously endowed and well managed public services, and with secure defences (AM8 1854).

12. The Spanish finance minister, Carlos Solchaga, said: ‘You cannot pile up social provisions and forget the real economy’ (K5D 2293).

13. The rural economy and standards of living (HWG 140)5.

14. But you don’t you, you well if you’ve got a rich peasant economy you don’t need to because you’re saying the rich peasant... (KM6 703).

15. It is time that Mr Major let British interest rates be fixed by the needs of our low-inflation recessionary economy, not by the Germans’ need to fight the rising inflation caused by their economic mismanagement. (RM6 815).

We have selected 100 samples from from 10447 text fragments registered in the BNC including 100ml word forms. The lexeme ‘economy’ is used in 37 cases without any prepositional modifier, see: sentences (6, 10); it is used in 26 cases as a head word of the two-constituent phrase (NP ← Adjunct + N), see: sentences (7, 8, 9,

11, 12.); it is used in 9 cases (NP ← Adjunct + Adjunct + N) as a head word of the three-constituent phrase, see: sentence (14) and in two cases as a head word of the four-constituent phrase, see: sentence (15). Polysemy or multicomponential structure of the meaning of 'economy' is treated here following William Croft, D.A. Cruse as the matter of isolating different parts of the total meaning potential of a word in different circumstances. The process of isolating a portion of meaning potential is viewed as the creation of a sense boundary delimitating an autonomous unit of sense [See: 4, p. 159-160].

Conclusions and perspectives. The cognitive linguists share the belief that language is based in our experience of the world. In all the text fragments the lexeme reveals its nuclear component "the relationship between production, trade and the supply of money in a particular country or region." It can also function as a semantic marker of the register of the economy discourse. We are planning to further differentiate the General Economy discourse into its register to define their dominant semantic markers. This is the way to model the conceptual system and its constituents in Modern English for Specific Purpose (Economy).

References

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Под ред. проф. В. П. Нерознака. – М.: Академия, 1997. – С. 267-279.
2. Семенкина Н. А. Концепты и их святы в тексте // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования. Сб. науч. тр.-в./ Под ред. Л. А. Манерко; Ряз. гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань, 2002. – С. 106-114.
3. Csábi Szilvia. A Cognitive Linguistic Approach to the Study of the American War of Independence: Cognitive Linguistic Analysis of Thomas Paine's Common Sense / Szilvia Csábi. – Budapest: Budapest, ELTE – Pp. 352-356.
4. Croft William and Cruse Alan D. Cognitive Linguistics / William Croft and Alan D. Cruse. – Cambridge: CUP, 2004. –Pp.xv, 356 p.
5. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела:
www.iep.utm.edu.
6. Talmy Leonard. Cognitive Semantics: an Overview /Leonard Talmy // Handbook of Semantics edited by Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger, Paul Portner. – Amsterdam: Mouton de Gruyter, 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела:
<http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/talmy/talmyweb>.
7. Ungerer Friedrich, Schmid Hans-Jorg. An Introduction to Cognitive Linguistics I. / Friedrich Ungerer, Hans-Jorg Schmid. – London: Pearson Education, 2006. – 384 p.

УДК 811.161.1

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ГАСЕЛ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗМІСТУ**Найдьонова А. Ю.**

У статті розглядається специфіка гасел на мовному рівні. Звертається увага на лексико-семантичні особливості німецькомовних гасел суспільно-політичного змісту.

Ключові слова: гасло, лексико-семантичні особливості, експресивні мовні засоби.

В статье рассматривается специфика лозунгов на языковом уровне. Обращается внимание на лексико-семантические особенности немецкоязычных лозунгов общественно-политического содержания.

Ключевые слова: лозунг, лексико-семантические особенности, экспрессивные языковые средства.

The article deals with the specifics of slogans on the linguistic level. Special attention is paid to the lexical-semantic characteristics of German political slogans.

Key words: slogan, lexical-semantic characteristics, expressive means of language.

Осмилення зв'язку мови й політики тривало впродовж усього минулого століття. Ще у 1918 р. відомий французький лінгвіст А. Мейє чітко сформулював взаємозв'язок мови й політики: "боротьба за мову є символом боротьби за владу". У 1971 р. Дж. Покок звернув увагу на здатність мови дістати статус політичної підсистеми і настійно радив експериментувати з "техніками ідентифікації і дослідженнями парадигматичних мов, що використовуються у політичному дискурсі". Але повинно було пройти ще чверть століття, щоб у ході дослідження дискурсів виробився науковий підхід до вивчення політичної мови [10].

На сучасному етапі розвитку суспільства зростає значення політичної комунікації, оскільки в умовах демократичного соціального устрою питання влади відкрито обговорюються, і вирішення багатьох політичних проблем залежить від того, наскільки адекватно ці проблеми будуть інтерпретовані. В останні роки окремі проблеми політичного дискурсу стали об'єктами обговорення в науковій і публіцистичній літературі.

Як відомо, у справі завоювання суспільної свідомості однієї тільки інформованості недостатньо. Інформацію в маси необхідно подати належним чином. А тому майже завжди присутня якась емоційна складова, що додає інформації смак і гостроту і, тим самим, сприяє її просуванню. Один з видів повідомлень, у яких ця складова явно переважає над інформацією – гасла.

Для того, щоб правильно перекласти гасло необхідно виділити характерні особливості мови гасел, зрозуміти їх вплив на раціональну та емоційну сфери свідомості людини та позбавитись мовного та культурно-етнічного бар'єру, який може виникнути у реципієнта. У цій статті ми розглянемо специфіку гасел на мовному рівні, а саме їх лексико-семантичні особливості.

Тексти суспільно-політичної спрямованості поєднують у собі різні функціональні стилі та жанри, в тому числі й публіцистичний. Тому у лексичному аспекті ми можемо порівняти гасла з газетними заголовками, адже у них є багато спільного: коротка форма, глибинність та інформативність змісту, функціональне призначення, а також серед іншого і наявність емоційно-експресивної забарвленості тексту.

Необхідно зазначити, що проблема емоційно-експресивної забарвленості тексту та окремих його одиниць вираження по-різному розглядається у мовознавстві в цілому. Більшість дослідників розглядають емоційність та експресивність мови – ці дві сторони виразності – як невід'ємну єдність. Сукупна емоційно-експресивна забарвленість характеризується як набір виразних, ненейтральних і

надінтелектуальних властивостей, як “надсемантична” характеристика [1, с. 129], що є “якісно іншим компонентом семантики слова, ніж його предметно-логічний зміст, і для встановлення емоційних моментів порівняно з понятійними потрібні детальні та старанні дослідження в галузі різних мов” [6, с. 157].

На думку багатьох учених, емоційне в мові служить для вираження почуттів, а експресивне – для посилення виразності та образотворчості; емоційне протиставлено інтелектуальному, а експресія захоплює як інтелектуальне, так і емоційно-вольове [2, с. 128]. У цьому випадку експресивність є ширшою за емоційність.

Ми скористуємося визначенням експресії, даним Н. М. Разінкіною: “Мовна експресія – це складна лінгвістична категорія, яка опирається на цілий комплекс соціальних і внутрішньомовних факторів, та проявляється як інтенсифікація виразності повідомлення, збільшення (підсилення) діючої сили інтенсифікація виразності повідомлення, збільшення (підсилення) діючої сили висловлювання” [8, с. 138]. Таке визначення здається найбільш повним і об’єктивним.

Що стосується експресії, яка властива мові заголовків та гасел, то її можна визначити як “властивість якого-небудь елемента додавати висловлюванню оціночний характер у протиставленні із стандартизованими одиницями”, “регулярне та послідовне конструктивне протиставлення маркованого та немаркованого компонентів” [5, с. 118]. Іншими словами, емоційно-експресивна забарвленість є якраз тим фактором, що може протиставити в тексті один маркований засіб вираження другому, немаркованому. Як компонент семантики вона пов’язана з власним значенням непрямо, що й дозволяє їй у мові гасел, де вона відіграє саме конструктивну роль, бути умовно-фіктивною, нестійко-контекстуальною, “самозбуджуючою” [8, с. 205]. При такому розумінні термінів та сутності позначаних ними явищ слово “експресія” здається найбільш відповідним характеру специфічного для відображення позамовного співвідношення емоційного та інтелектуального буття.

Найпоширенішим мовним засобом експресії у гаслах є метафора – один із основних тропів поетичного мовлення, у якому певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю [7, с. 328].

В цьому можна переконатися на наступних прикладах:

Arbeit macht frei – праця звільняє.

Праця – явище абстрактне. Сама по собі вона не може звільняти. Мається на увазі, що людина може досягти свободи, якщо працюватиме. У даному випадку абстрактному явищу приписуються людські дії.

Це ж саме ми можемо побачити і в наступних прикладах:

Ihr Programm lebt in unseren Taten – Ваша програма живе в наших вчинках (адже програма не може “жити” у прямому значенні цього слова),

Demokratie braucht Anonymität – Демократія потребує анонімності.

Nur eine Diktatur braucht Zensur! – Лише диктатура потребує цензури! (лише жива істота може чогось потребувати, а не демократія чи диктатура),

Vorwärts zum echten Sozialismus! – Вперед до надійного соціалізму! (в даному випадку поняття “соціалізм” персоніфікують, адже надійною може бути лише людина).

Іноки можна також зустріти і порівняння людей із тваринами:

Geht nach Hause, Bullen! – Забирайтеся додому, бики! (у даному випадку з биками зневажливо порівнюють робітників міліції),

Die drei Affen - Merkel - Leyen - de Maizièrè - nur die Angst sind ihre Waffen! – Три мавпи – Меркель, Лаєн, де Мезьєр – лише страх – це ваша зброя! (хоча на перший погляд і здається, що відомих політиків порівнюють із живими тваринами, проте скоріш за все маються на увазі відомі символи трьох мавп: одна закриває собі лапами очі, друга – вуха, третя – рота. Ці три мавпи – уособлення ідеї буддистської мудрості, пов’язаної з відчуженістю від неістинного: “Якщо я не бачу зла, не чую про зло і нічого не говорю про зло, то я захищений від нього”).

Нерідко в гаслах можна зустріти оказіоналізми, тобто слова, що утворюються за наявними в мові моделями, але не використовуються в загальноновживаному словнику. Оказіоналізми мають індивідуальний характер, вживаються

тільки в умовах певного контексту, який дає змогу розкрити їхнє значення [3, с. 224].

Наприклад:

Schluss mit dem Krisenchaos! – Покінчимо з кризовим хаосом!

Stoppt den Überwachungswahn! – Зупинимо манію контролю!

Stoppt den Überwachungsstaat! – Зупинимо контроль над країною!

Слова *Krisenchaos*, *Überwachungswahn*, *Überwachungsstaat* не відповідають загальноприйнятому вживанню, мають індивідуальний, часто взагалі разовий контекст.

Часто в гаслах використовується гіпербола – стилістична фігура явного і навмисного перебільшення для посилення виразності і підкреслення сказаної думки [9, с. 424]:

Jeder deutsche Bürger ist – potentieller Terrorist! – Кожний громадянин Німеччини – потенційний терорист!

Mit Mikrofon im Bett, dass finden wir nicht nett! – Спати з мікрофоном у ліжку здається нам не приємним!

Зрозуміло, що кожна людина не може бути терористом і насправді ніхто не спить з мікрофоном у ліжку. Гіперболи використовуються навмисно, щоб підкреслити наскільки людям набридло, що їх постійно намагаються контролювати та стежити за кожним їхнім кроком.

Іноколи можна також зустріти і протилежний гіперболі прийом – літоту, троп, в якому міститься художнє зменшення величини, сили значення зображуваного предмета чи явища [7, с. 427].

Наприклад:

Mit einem Federstrich 450 Millionen Menschen kriminalisiert. – Один розчерк пера зробив 450 мільйонів людей криміналістами.

В даному випадку в одній фразі поєднали літоту (*один розчерк пера*) з гіперболою (*450 мільйонів людей*) навмисно, щоб підкреслити наскільки безглуздо підозрювати всіх людей у злочинах.

В гаслах також можна зустріти метонімію – слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з властивим для даного слова предметом за своєю природою [7, с. 638].

Метонімія часто ототожнюється з метафорою, або розглядається як її різновид. Арістотель не виокремлював метонімії з метафори. Як окремий троп метонімію вперше використав римський оратор I століття нашої ери Квінтіліан. На відміну від метафори, метонімічне зіставлення предметів відбувається не за ознакою їхньої подібності, а за ознакою їхньої суміжності, тобто належності їх до одного кола явищ, до понять одного порядку, пов'язаних часовими, просторовими, причинно-наслідковими та іншими відношеннями. Метонімія широко використовується у віршованому та прозаїчному мовленні як місткий зображувально-виражальний засіб.

Наприклад:

Hallo Staat, ich bleib privat! – Я залишаюся приватним для країни!

Der Staat weiß was Du letzten Sommer getan hast! – Країні відомо, що ти зробив минулого літа!

В обох випадках мається на увазі не країна в цілому, а люди, які в ній живуть.

Mein Leben gehört in keine Datenbank! – Моє життя не належить до жодної бази даних!

Мається на увазі не життя в цілому, а якісь дані, інформація про життя окремої людини.

До речі у другому прикладі використовується посилання на назву відомого фільму жаків “Я знаю, що ти зробив минулого літа”. Подібні посилання на назви відомих творів, художніх персонажів, рядків із пісень чи крилатих виразів також нерідко зустрічаються в гаслах:

Big Brother sieht euch! – Великий Брат бачить вас!

Назва “Великий Брат” походить з роману Джорджа Оруела, хоча в перекладах самого роману використовується словосполучення “Старший Брат”. В сучасному житті “Великим Братом” називають державу чи іншу подібну суспільну

організацію, яка має на меті встановити тотальне стеження чи контроль над людьми.

Jedem das Seine. – Кожному своє.

Німецька мережа кафе використала цей відомий вислів у якості рекламного слогану. Оскільки гасло *Jedem das Seine* було свого часу використано німецькими нацистами і написано над входом в концентраційний табір смерті Бухенвальд, фірма Tchibo була змушена відмінити рекламну компанію, знищити 700 плакатів із цим написом та вибачитися перед своїми клієнтами, оскільки не хотіла ображати нічиїх почуттів.

Насправді ж під виразом *Кожному своє* (з латинської *Suum cuique*) розуміють класичний принцип справедливості. Цю фразу вперше використав римський державний діяч, письменник та оратор Марк Тулій Цицерон (106–43 рр. до н. е.). Він мав на увазі, що справжнє правосуддя можна впізнати виходячи з того, що воно присуджує кожному своє. Пізніше цей вислів стали використовувати за межами юридичного контексту.

Серед експресивних засобів, які використовуються в гаслах, рідше за все зустрічається зевгма – стилістична фігура, яка означає сполучення двох слів, які через присудок підходять один одному, аби створити комічне враження [4, с. 14]:

Ihr könnt mir meine Daten nehmen – aber nicht meinen Stolz. – Ви можете забрати мої дані, та не мою гідність.

У традиційній античній риторичній зевгма не була пов'язана з уявленнями про порушення логічних і смислових зв'язків. В сучасній риторичній зевгма базується на порушенні закону логічної тотожності [4, с. 15].

Отже, оскільки тексти суспільно-політичної спрямованості поєднують у собі різні функціональні стилі та жанри, в тому числі й публіцистичний, то у лексичному аспекті ми можемо порівняти гасла з газетними заголовками, адже для них також є характерною наявністю емоційно-експресивної забарвленості тексту.

Найпоширенішим експресивним мовним засобом у гаслах є метафора, часто зустрічаються okazionalizmi, гіперболи та метонімія. Інші виражальні засоби такі, як зевгма та літота, використовуються рідше.

Для гасел суспільно-політичного змісту також є характерним вживання посилок на назви відомих творів, художніх персонажів, рядків із пісень чи крилатих виразів.

Література

1. Ахманова О. С. Сборник статей по языкознанию [Текст] / О. С. Ахманова // О стилистической дифференциации слов: [сборн. статей]. – М.: Изд-во МГУ, 1958. – 362 с.
2. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности [Текст] / Е. М. Галкина-Федорук. – М.: Изд-во МГУ, – 1958, – 395 с.
3. Єрмоленко С.. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор / За редакцією С. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 529с.
4. Іваненко С. М. Лінгвостилістична інтерпретація тексту: [Підручник для ВНЗ] / С. М. Іваненко. – Київ: КДЛУ, 1998. – 156 с.
5. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе [Текст] / В. Г. Костомаров. – М.: Изд-во Моск. ун-та, – 1971. – 348 с.
6. Левковская К. А. Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала [Текст] / К. А. Левковская. – М.: Высшая школа, 1962. – 425 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 928 с.
8. Разинкина Н. М. Стилистика английской научной речи [Учебное пособие для студ. ВУЗ] / Н. М. Разинкина. – М.: Наука, 1972. – 629 с.
9. Тимченко В. Д. Гіпербола // Українська літературна енциклопедія / В. Д. Тимченко. – Т. 1. – К., 1988. – С. 424.
10. Pocok J. G. A. Politics, Language and Time: Essays of Political Thought and History. – Chicago, 1989. – P. 16, 29, 35.

УДК 811.161.1'373.46

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОНЯТИЯМ “ДИСКУРС” И “ТЕКСТ” И ИХ СООТНОШЕНИЕ

Острецова И. В.

У статті розглядаються сучасні наукові підходи до вивчення елементів мовної системи, проблема розуміння понять “дискурс” і “текст”, основні лексико-граматичні параметри наукового дискурсу.

Ключові слова: концепт, когнітивна семантика, дискурс, категоризація.

В статье рассматриваются современные научные подходы к изучению элементов системы языка, проблема понимания понятий “discourse” и “text”, основные лексико-грамматические параметры научного дискурса.

Ключевые слова: концепт, когнитивная семантика, дискурс, категоризация.

The modern scientific approaches to the study of the language system elements, problem of comprehension of the concepts “discourse” and “text”, basic lexical grammatical parameters of scientific discourse are considered.

Key words: concept, cognitive semantics, discourse, categorization.

Когнитивная лингвистика в наши дни прочно завоевала позиции в современном языкознании, став одной из наиболее актуальных научных парадигм, методы которой успешно применяются к изучению единиц различных языковых уровней. Когнитивная семантика рассматривает влияние когнитивных (познавательных) способностей человека на языковое значение. В центре внимания ученых оказался комплекс вопросов, касающихся компонентов языковой действительности, к которым отнесены категории мышления, фонд общих знаний и представлений о мире, “житейская логика”, психологические механизмы.

В результате разработки когнитивного подхода к языковым явлениям возникли термины концепт, концептуализация, категоризация, появилась исследовательская методика, названная концептуальным анализом.

Отводя человеку активную роль в познании мира и рассматривая когнитивную деятельность как совокупность процессов восприятия, мышления, памяти, направленных на освоение окружающей действительности, ученые выделяют два ключевых когнитивных процесса – концептуализацию и категоризацию мира.

Согласно Е. С. Кубряковой, концептуализация представляет собой один из важнейших процессов познавательной деятельности человека, заключающийся в осмыслении поступающей к нему информации и приводящий к образованию концептов, концептуальных структур и всей концептуальной системы в мозгу человека. Концептуализация является результатом классификационной деятельности человека, поскольку позволяет разделить поступающую информацию на значимые элементы (концепты) и использовать эти элементы для обеспечения логических операций.

Категоризация так же, как и концептуализация, – классификационный процесс, но отличающийся конечным результатом. Если “процесс концептуализации направлен на выделение минимальных содержательных единиц человеческого опыта, структур знания”, то “процесс категоризации – на объединение сходных или тождественных единиц в более крупные разряды, категории”. Обработывая поступающую информацию, человек членит мир, выделяя классы, группы, категории, и осуществляет идентификацию объектов, мысленно соотносит объект с определенной категорией.

Процессы концептуализации и категоризации могут протекать на довербальной стадии развития человека, но результаты этих процессов получают выражение в языке. Как справедливо отмечает Х. Гейвин, “язык является итогом работы когнитивной системы человека” [4, с. 197]. Но в языке не только репрезентируются готовые концепты и категории. Человек в процессе познавательной деятельности порождает новые концепты и даже новые категории, творит новые

ментальные пространства и, следовательно, формирует значения языковых единиц, а не только получает их в готовом виде. Именно поэтому исследователи считают, что “выявление закономерностей категоризации и концептуализации мира, отображенных в значениях языковых единиц, является основной задачей когнитивной семантики” [15, с. 18].

Следует отметить, что концептуальный анализ сочетается с дискурсивным и функционально-коммуникативным подходами, поскольку природа различных языковых явлений их особенности могут быть выявлены только в реальных контекстах. Данный подход с полным основанием может быть классифицирован как когнитивно-дискурсивный (или когнитивно-коммуникативный). Теоретические основания такого подхода разработаны Е. С. Кубряковой и ее школой. Суть когнитивно-дискурсивной парадигмы, по определению ее автора, заключается в том, что “в ней не просто признаются двумя главными функциями языка коммуникативная и когнитивная, но и преследуется цель изучать эти функции в постоянном взаимодействии и согласовании друг с другом” [9, с. 519]. При исследовании научного текста, – отмечает Т. В. Дроздова, – когнитивная составляющая указанной парадигмы позволяет “проанализировать типы знаний/информации, вербализуемые в научном тексте, и стоящие за ними ментальные единицы и структуры, в то время как дискурсивная составляющая позволяет выявить способы представления информации адресату...” [5, с. 18].

В связи с этим необходимо остановиться на проблеме современного понимания понятия “дискурс” в его соотношении с понятием “текст” и охарактеризовать основные лексико-грамматические параметры научного дискурса.

Термины “дискурс” и “дискурсивная деятельность” получают широкое распространение с 70-х – 80-х гг. прошлого столетия, первоначально употребляясь наряду с терминами “речь” и “речевая деятельность” и выступая при этом нередко как синонимичные им [9, с. 523]. Интуитивное обращение к новому понятию, несмотря на неоднозначность термина дискурс, который в литературном языке мог обозначать и речь, и беседу, и разговоры, и лекции, и последовательное изложение мыслей, и рассуждения с переходом от одной темы к другой, было вызвано не просто модой, но было связано “с возникшей потребностью в создании такого нового концепта, который соединил бы существующие в неясном и смутном виде представления в единый гештальт и помог бы отразить в едином образе порождаемую в особых условиях речь, связываемую с самими коммуникативными условиями этого порождения” [9, с. 524].

В научной литературе фиксируются самые разные подходы к пониманию и определению понятия дискурса и его соотношению с понятием “текст” (см., например, работы [14; 9; 7; 6; 16; 10; 18] и др.). Однако и сегодня вряд ли можно говорить о существовании общепринятого определения дискурса и о том, что единая и целостная теория дискурса уже создана [9, с. 524].

Из имеющихся определений дискурса в первую очередь заслуживает внимания трактовка Е. С. Кубряковой, рассматривающая это понятие в рамках когнитивно-коммуникативного подхода: дискурс – это “такая форма использования языка в реальном (текущем) времени, которая отражает определенный тип социальной активности человека, создается в целях конструирования особого мира (или его образа) с помощью его детального языкового описания и является в целом частью процесса коммуникации между людьми, характеризуемого, как и каждый акт коммуникации, участниками коммуникации, условиями ее осуществления и, конечно же, ее целями” [9, с. 525].

Чрезвычайно важным является то, что, соответственно предложенному Е. С. Кубряковой определению, в характеристику дискурса входит историческая составляющая с ее реальным временем и составляющая, указывающая на тот тип социальной активности, в рамках которой описывается дискурс. Дискурсивная деятельность носит отчетливо выраженный специализированный характер, то есть не может быть описанной вне указания на “среду” ее проявления – бытовую, научную, профессиональную (со всеми ее разновидностями) и т. д. [9, с. 526].

Следует подчеркнуть, что предлагаемое понимание дискурса восходит к концепции Л. В. Щербы о тройном аспекте языковых явлений, которые, по мнению ученого, должны рассматриваться и как особый языковой материал, и

как средства проведения речевой деятельности, и, наконец, как элементы системы языка. При этом речевая деятельность протекает “не иначе как в социальных условиях”, а целью ее является особое сообщение [19, с. 29].

Из изложенного логически вытекает предложенная Е. С. Кубряковой формула “дискурс – это особая форма использования языка” [9, с. 526]. В свою очередь использование языка есть не что иное, как процессуальная деятельность, у которой есть “все динамические характеристики деятельности как таковой, есть средства ее осуществления, есть ее результат (текст), но главное, исполнители и их цели” [9, с. 527].

Восприятие дискурса как процессуальной деятельности приводит к тому, что для многих исследователей дискурсивная деятельность ассоциируется только с устной речью, противопоставленной письменной (см. [7, с. 128–129; 10, с. 70; 17] и др.).

На наш взгляд, удачным преодолением ограниченности такого подхода является концепция В. В. Богданова, согласно которой термины “речь” и “текст” являются видовыми по отношению к родовому термину “дискурс”. Речь связана со звучащей субстанцией, спонтанна, ненормативна, эллиптическая, диалогична, тогда как текст подготовлен, нормативен, развернут, монологичен или диалогичен, отличается от речи графической презентацией языкового материала. Дискурс в таком понимании объединяет все параметры, свойственные и речи, и тексту, что вполне соответствует концепции дискурса, принимаемой в качестве базовой в настоящем исследовании. Важность вовлечения в дискурсивные исследования письменных текстов подчеркивает и Е. С. Кубрякова, которая, признавая роль речевого общения в повседневной жизни, наряду с этим отмечает, что “именно письменным текстам мы обязаны еще большим: в описаниях мира, научных руководствах и учебниках, в массе публикаций на разные темы и на разных языках мы встречаемся с зафиксированными свидетельствами работы человеческой мысли и отражением опыта человека, деятельности по осмыслению мира и его оценке. Если вдуматься, какая часть наших знаний приходит к нам через тексты, – а за каждым текстом стоит дискурсивная деятельность отдельно взятого человека или же группы людей, – становится понятным, насколько важно исследование дискурса как отраженного в письменном виде и приобретающего форму текста/текстов” [9, с. 528].

Таким образом, в понимании дискурса и текста мы исходим из представления дискурса как более широкого понятия, чем текст, который является следствием и порождением дискурсивной деятельности – процесса речевой деятельности в определенных условиях. Такому представлению соответствует определение дискурса, предложенное Н. Д. Арутюновой: “Дискурс – это связный текст в совокупности с экстралингвистическими, прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами; текст, взятый в событийном аспекте; речь, рассматриваемая как целенаправленное социальное действие, как компонент, участвующий во взаимодействии людей и механизмов их сознания (когнитивных процессах)”. Дискурс – это речь, “погруженная в жизнь” [3, с. 136–137].

По отношению к специальным сферам дискурс воспроизводит знание о реальной действительности, представленное в различное время текстами, и не только текстами, а мнениями; знание, исходящее в том или ином исследовании от специалистов; знание, составляющее научную эрудицию и позволяющее представить исследуемую предметную область. Дискурс в этом плане воспринимается как динамическая модель ментального лексикона как целостности, являющаяся посредником между психолого-когнитивными механизмами человеческого сознания и окружающим миром, поэтому, исследуя его, мы получаем представление о том, какова структура и элементы ментальных процессов [12, с. 17].

Таким образом, главное отличие дискурса от текста видится в том, что это не только анализируемый текст, а ситуация, которая за ним стоит [20], предшествующие и возможные последующие тексты и т. д. Дискурс – “это различные виды актуализации текста, рассматриваемые с точки зрения ментальных процессов и в связи с экстралингвистическими факторами”; процесс генерирования, переработки, трансформации и передачи информации, организованной

как тексты [2, с. 148]. Особенностью последних является то, что за ними встает особая грамматика, особый лексикон, особая семантика – особый мир [16, с. 700]. Интерпретация понятия “дискурс” через понятие “текст” в вышеприведенном определении, данном в словаре под редакцией В. Н. Ярцевой, указывает на их схожесть, взаимосвязь и взаимозависимость. Определение дискурса через понятие “речь” указывает на динамический характер этого явления. Е. С. Кубрякова, исходя из противопоставлений когнитивной деятельности и ее результата [8, с. 19], обращает внимание на различие этих понятий. Текст, следовательно, – продукт дискурсивной деятельности, который отличается функциональной обусловленностью, структурной оформленностью, семантической завершенностью. Он представляет собой речевое сообщение (зафиксированное в письменной или устной форме), возникшее с конкретной целью в определенной ситуации общения; текст – это внешнее выражение мыслительного процесса индивидуума [13, с. 10], то есть фиксация как процесса приобретения знаний и опыта, так и его результата. Текст понимается как основная единица коммуникации, в процессе которой, наряду с концептуальной функцией, реализуется также и оценочно-коммуникативная функция языка [1, с. 3]. Текст характеризуется, таким образом, прагматической составляющей, актуализируемой в конкретном высказывании и определяемой всем предыдущим контекстом как необходимым условием коммуникации. Подтверждение этой мысли мы находим и в работах ван Дейка. Об этом же говорит В. Хэнкс, отмечая различные подходы к проблемам организации и интерпретации текста. Автор считает, что с лингвистических позиций текст может рассматриваться как реализация языка в связной, последовательной, контекстуально обусловленной речи [21, с. 95–127]. Совершенно справедливым представляется утверждение Ю. С. Степанова о том, что каждый акт высказывания должен рассматриваться как практика, преобразующая и обновляющая значение, и семантические свойства языковых единиц, помещенных в достаточно длинный “динамически развертывающийся контекст (дискурс), оказываются существенно иными, прагматически “обогатненными”, чем те, которые рассматриваются изолированно” [16, с. 705].

Литература

1. Азнаурова З. С. Прагматика текстов разных функциональных стилей / З. С. Азнаурова // Общественно-политических и научный текст как предмет обучения иностранным языкам. – М. : Наука, 1987. – С. 3–20.
2. Алефиренко Н. Ф. Дискурсивно-когнитивные истоки вторичного знакообразования / Н. Ф. Алефиренко // Композиционная семантика : материалы науч. конф. – Тамбов, 2002. – С. 148–150.
3. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 136–137.
4. Гейвин Х. Когнитивная психология / Х. Гейвин ; пер. с англ. С. Комаров. – СПб. : Питер, 2003. – 272 с.
5. Дроздова Т. В. Проблемы понимания научного текста (англоязычные экономические тексты) : монография / Т. В. Дроздова. – Астрахань: Изд-во АГТУ, 2003. – 224 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – [2-е изд.]. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
7. Кибрик А. А. Когнитивные исследования по дискурсу / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126–139.
8. Кубрякова Е. С. Виды пространств текста и дискурса // Категоризация мира : пространство и время : матер. науч. конф. / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова. – М. : Диалог–МГУ, 1997а. – С. 15–26.
9. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике (обзор) / Е. С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность. Функциональные и структурные аспекты : [сб. обзоров]. – М., 2000. – С. 7–25.
10. Макаров М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе / М. Л. Макаров. – Тверь : Изд-во Тверск. гос. ун-та, 1998. – 200 с.
11. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
12. Манерко Л. А. Роль терминологического словосочетания в отражении

динамических характеристик дискурса / Л. А. Манерко // Композиционная семантика : матер. докл. междунар. науч. конф. – Тамбов, 2002. – С. 158–159.

13. Метс Н. А. Структура научного текста и обучение монологической речи / Н. А. Метс, О. Д. Митрофанова, Т. Б. Одинцова. – М. : Русские языки, 1981. – 141 с.

14. Николаева Т. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста / Т. М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. VIII. Лингвистика текста / [под ред. Т. М. Николаевой]. – М. : Прогресс, 1978. – С. 467–472.

15. Плотникова А. М. Когнитивные аспекты изучения семантики (на материале русских глаголов) : учеб пособие / А. М. Плотникова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2005. – 140 с.

16. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип Причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – С. 35–73.

17. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.

18. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 326 с.

19. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. В. Щерба // Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – С. 24–38.

20. Gee, J. P. An Introduction to Discourse Analysis / J. P. Gee // Theory and Method. – London and New York : Routledge, 1999. – 172 p.

21. Hanks, W. F. Text and textuality / W. F. Hanks // Annual review of anthropology. – Palo / Alto (CaL), 1989/–Vol. 18. – 1989. – P. 95–127.

УДК 811.161.1-3

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ФАКТОР СЛУШАТЕЛЯ В РЕЧЕЭТИКЕТНЫХ ЖАНРАХ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОЙ И БЕЛОРУССКОЙ РЕЧИ)

Пивоварчик Т. А.

У статті аналізується роль слухача як третьої особи в організації мовленнєвої ситуації та побудови мовленнєвого висловлювання, описуються типи слухачів і мовні способи позначення чинника слухача в формулах мовленнєвого етикету.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, мовленнєво-етикетний жанр, прагматика, фактор третьої особи, слухач.

В статье анализируется роль слушателя как третьего лица в организации речевой ситуации и построении речевого высказывания, описываются типы слушателей и языковые способы обозначения фактора слушателя в формулах речевого этикета.

Ключевые слова: речевой этикет, речевэтикетный жанр, прагматика, фактор третьего лица, слушатель.

The article examines the role of the listener as a third person in the organization and construction of the speech situation speech statement, describes the types of listeners and linguistic forms of the designation listener factor in the formulas of speech etiquette.

Key words: speech etiquette, etiquette genre, pragmatics, factor of third person, listener.

---

1. К постановке проблемы. Коммуникация организуется в различных речевых ситуациях, типовыми формами воплощения которых являются речевые жанры со своими правилами и нормами ролевых и статусных взаимоотношений коммуникантов. "Понятие речевого жанра коррелирует со стереотипными ситуациями и темами общения, отложившимися в "шаблоны быта" (Якубинский), а в языковом сознании во фреймы – знание схем и моделей повторяющихся деятельности" [8, с. 10]. Рассмотрение фреймовой структуры ситуаций близко к "анкете речевого жанра", среди вопросов которой есть и позиции "образа автора" и "образа адресата" [9]. Речевые жанры, в том числе их персональные компоненты, являются объектом всесторонних исследований (достаточно, например, упомянуть выходящий с 1997 г. серийный сборник Саратовского государственного университета им. Н. Г. Чернышевского "Жанры речи"), при этом наибольшее внимание всегда уделялось адресанту и адресату.

Цель данной работы заключается в определении коммуникативной роли слушателя (присутствующего, но не участвующего в разговоре "третьего лица") в регулировании взаимоотношений и взаимного поведения адресанта и адресата в речевэтикетных ситуациях, а также в описании моделей и правил, регламентирующих особое поведение в присутствии третьего лица, и их этнокультурных особенностей.

2. Коммуникативные роли и персонализация участников речевой ситуации.

Коммуникация возможна только благодаря постоянной смене коммуникативных ролей, являющихся переменными характеристиками для каждого говорящего и различающимися по их приоритетности. В данной работе принята следующая схема приоритетов: адресант – коммуникативный приоритет 1; адресат – коммуникативный приоритет 2; третьи лица (в том числе слушатель) – коммуникативный приоритет 3. Несмотря на то, что отмеченная выше схема приоритетов устойчива и верна в своём обобщённом виде, каждый новый говорящий заново распределяет приоритеты ролей внутри ситуации: он может таким образом строить ситуационное взаимодействие, чтобы приоритет сохранялся у него (говорю сам, не даю вступить в разговор другим), передавался

другим участникам или неучастникам ситуации (например, речевой акт вопроса, предполагающий ответную активную позицию адресата, занятие им роли говорящего) и т.д. Этические и этикетные нормы социума обычно требуют минимального “выпячивания” говорящим своего “я”, приуменьшения зоны своего влияния в речевом пространстве в пользу адресата, а в ряде случаев и в пользу третьих лиц.

Вундерлих Д. в структуре речевой ситуации выделяет следующие персональные компоненты: говорящий; собеседник; пресуппозиция говорящего; пресуппозиция собеседника; общественные отношения между говорящим и собеседником; взаимоотношения между говорящим и собеседником, устанавливающиеся в данном высказывании [6, с. 9 – 10].

Проведенный нами анализ различных речезыкетных ситуаций позволяет выделить следующие персонализационные признаки, дифференцирующие данные ситуации и соответствующие им жанры:

- общая направленность ситуации на одного из говорящих;
- степень соотнесенности пропозиции высказывания с личной сферой каждого из участников ситуации;
- список выполняемых участниками ситуации вторичных коммуникативных ролей;
- обусловленность / необусловленность развития ситуации социальным статусом, рангом, социальным положением одного из коммуникантов;
- влияние регламентных, институционализированных, этикетных норм ситуации на соотнесенность говорящих;
- развитие ситуации в пользу того или другого ее участника, а также в пользу сразу нескольких участников;
- учет позиций, мнений, интересов участников/неучастников ситуации.

3. Прагматический фактор слушателя как третьего лица в речевой ситуации.

Под третьими лицами в работе понимаются а) реальные слушатели, активно не участвующие в РС, но присутствующие при ней, б) лица отсутствующие, но косвенно влияющие на характер протекания ситуации (т.н. фантомные (термин Т. М. Николаевой), или виртуальные, коммуниканты). Для взаимопонимания собеседников часто бывает важно “прочитать” мнение третьего лица, соотнести его с мнением каждого из участников речевой ситуации и определить цели включения еще одного (стороннего) голоса в общение. Роль третьего лица в развитии речевых ситуаций и в построении речевых жанров отмечалась в работах М. М. Бахтина, А. К. Жолковского, В. З. Демьянкова, И. В. Труфановой, Д. В. Богушевича и других.

Постановка в центр речевой ситуации третьего лица, фокусирование внимания говорящего на третьем лице смысловым наполнением диктумной или модусной частей высказывания всегда коммуникативно и прагматически значима именно в силу периферийности этой коммуникативной роли [4]. Показателен сам факт предпочтения среди вариантных стереотипных высказываний формулы с реализованным фактором третьего лица.

Слушатель (присутствующее третье лицо) отличается от адресата тем, что только от последнего ожидается ответ: “информация, сообщаемая говорящим в высказывании, может предназначаться для всех участников речевого акта, в то время как перлокутивная реакция может ожидаться только от одного или нескольких из них” [2, с. 21].

В свою очередь слушатели различаются между собой по степени их потенциальной активности, по степени учета говорящими их присутствия, по желанию самих присутствующих включиться в речевую ситуацию и т.д. Например, возможны две основные линии поведения адресанта в отношении слушателя: 1) ‘не хочу, чтобы о ситуации знали, чтобы в ситуации участвовали другие лица’: *Зачем об этом говорить при N; Не надо при посторонних; Не при N будь сказано* и т.д.; 2) ‘хочу, чтобы слышали, включились в разговор, повлияли на него’: *При N тебе говорю!; Пусть все слышат!*

Названные выше критерии позволяют выделять следующие типы слушателей:

- санкционированный / несанкционированный (т.е. подслушивающий);
- заинтересованный/ незаинтересованный в течении речевой ситуации;
- запланированный/ незапланированный (случайный, невольный);
- обязательный / необязательный;
- с высокой / с низкой степенью активности;
- желательный/ нежелательный (для адресанта или адресата) и т.д.

Каждая из представленных пар отражает оппозицию верх/низ – оппозицию “сильного” (левый член пары) и “слабого” (правый член пары) слушателей.

Типовое разнообразие присутствующих третьих лиц находит свое отражение в языке:

— в наличии разных слов для их обозначения: *слушатель, свидетель, наблюдатель, зритель, аудитория, публика* и т.д. (бел. *слухач, сведка, назіральнік/наглядальнік, аўдыторыя, публіка/грамада*);

— в грамматической структуре формулы: рус. *говорить при свидетелях; говорить в присутствии свидетелей; говорить на глазах у свидетелей*; бел. *гаварыць пры сведках; гаварыць на сведках; гаварыць у прысутнасці сведак*; но рус. *говорить перед слушателями*; бел. *гаварыць перад слухачамі*. Предлоги *при* (‘возле’, ‘сбоку’, ‘вспомогательное’) и *перед* (‘непосредственно обращено’, ‘для / ради кого’) показывают возможные различия в значимости и санкционированности присутствующих третьих лиц.

Слушатель, в отличие от свидетеля, – это запланированный, обязательный, очень важный для адресанта участник речевой ситуации, с высокой степенью включенности в ситуацию: он сознательно и намеренно активен, обращает свое внимание на разговор, чтобы услышать. *Свидетель* – тот, кто мог что-либо слышать, стать носителем знания о некотором событии; ситуация свидетельства в значительной степени случайная – так сложились обстоятельства. Если информация, передаваемая адресату, хоть в малейшей степени, но рассчитана на слушателя, то часто свидетель как раз не должен был получить информацию.

К типу обязательного и запланированного слушателя следует отнести публику. В публичном общении есть свои темы (обычно общественно значимые), свои речевые ситуации (напр., дебаты в парламенте), свои жанры (“публичные” речи, открытые письма). Выделяется и особая – публичная – дистанция, для которой выбор средств речевого взаимодействия строго ограничен [3, с. 7-8]. В содержании и форме речи может быть выявлена ориентация даже на “подслушивающего”, адресат оказывается мнимым.

Поведение собеседников меняется при обнаружении ими внимания слушателей: “...Славка тоже выделил ее из всех, переговаривался с ней через стол. Сперва так – о чем попало, а тут так вдруг интересно заговорили, что все за столом **смолкли и слушали их**. – Хорошо, хорошо, – говорил Славка, **улавливая ухом, что все его слушают**, – мы – технократия, народ... сухой, как о нас пишут... <...> Да, но за фактом подчас стоят не менее конкретные живые люди, – возразила на это Клара, **тоже улавливая ухом, что все их слушают**” (В. Шукшин).

Прагматический фактор слушателя связан с наличием норм поведения “при своих”/ “дома” и “на людях”/ “в людях”/ “при людях”, что нашло отражение и во фразеологии: рус. *Не будь в людях приметлив, будь дома приветлив; В людях Ананья, а дома не найдешь (а дома каналья); В людях Илья, а дома свинья*; бел. *Рабіў як на людзях (добра, з пачуццём адказнасці)*. Примеры интерпретации отмеченного коммуникативного правила носителями языка отмечаются в художественной литературе: рус. (братья) *Мы ведь родня как-никак. Да и на виду у людей, при должностях* (В. Астафьев); бел. (свекровь невестке) *Няхай палюбуюцца добрыя людзі, як мы гуляем* (М. Гарэцкі).

Существует набор правил, регламентирующих особое поведение в присутствии третьего лица, среди которых можно выделить:

– ограничения на вступление в разговор с адресатом в присутствии третьего лица, если факт разговора может скомпрометировать адресата или адресанта в глазах третьего лица: рус. *Дворник был настолько тактичен, что*

никогда не заговаривал со мной **при хозяевах**, чувствуя, что этим он поставил бы меня, да и себя, в неловкое положение (М. Горький);

– в ситуации с четко распределенной функционально-ролевой иерархией запрет на поведение, которое бы разрушало ролевой образ стоящего выше: офицера в глазах солдат, преподавателя (учителя) в глазах студентов (учеников); в этом запрете отражаются устойчивые представления о правильном ролевом поведении: бел. (офицеры) *З дакорам сказаў: – Як вам не сорамна. **Пры салдаце** паказалі сябе дурнейшым за яго* (У. Караткевіч);

– требование соблюдения правил ситуационно-ролевой иерархии, например, роль гостя считается выше роли хозяина, с чем связаны нормы поведения при госте: рус. *Экой срам-то...– бормотал старик. – **При гостях-то!** Грех какой!* (А. П. Чехов); *Это невежливо, **при гостях... При гостях** невежливо о секретах разговаривать* (Ф. Сологуб);

– учет степени “чуждости”, “не-свойскости” слушателя (одно из правил – не выносить сор из избы): рус. *Ставил новоприезжего парня в пример иным женщинам. Да и сам подтягивался в его присутствии, не матершинничал, не лютовал* (В. Астафьев); бел. *Глядзі, сыне. Песня таемная. Не **пры ўсіх** нават **сваіх** можна* (У. Караткевіч);

– требование соблюдения собеседниками этических норм (“нельзя осуждать других”, “нельзя говорить плохо о присутствующих”): рус. *Ты бы лучше руки с песком да с мылом оттер. Чисто чухонец, **прости господи!*** (В. Астафьев); *Да и беспонятный же (ты) мужик, **прости царица небесная!*** (А. П. Чехов); – *Если у нас ставятся пьесы, больше похожие на оперу... – начал было Романус, но **спохватился, что автор сидит тут же**, и продолжал, **исказив свое лицо улыбкой в мою сторону**, – что и правильно! Ибо **наш автор** понимает все значение музыки в драме!* (М. Булгаков); бел. *Як жа вам спадабаліся гэтыя, не пры людзёх кажучы, вучоныя?* (Я. Купала); ***Шануючы Бога і людзей добрых** – “объяснение своего воздержания от резкого слова или поступка” [1, с. 455]; **Шануючы старых людзей**, скажу табе; – А во прышоў са Сцяпанам пагаманіць. Даўно не бачыў яго... – Што, са Сцяпанам? А што ты з гэтым прыдуркам зюкаць будзеш? У яго ж не ўсе дома. – **Рукавок гаварыў такое пра Сцяпана, быццам яго і не было тут*** (Я Сіпакоў);

– заполнение лакуны авторитетного слушателя, способного оценивать речевые действия собеседников, указанием на т.н. фантомного слушателя: рус. *Как начнет экономка на кого кричать, как поднимет визг, так **хоть святых выноси*** (А. П. Чехов); бел. *Цудоўна баўлю я сённяшні дзень з добрымі суседзямі: **нашы размовы не абражаюць Бога*** (Я. Баршчэўскі); ***Пашануйся святого вобраза! Што ты гаворыш?***;

– гендерные и возрастные табу на речевое поведение: рус. – *И в наш поселковый магазин бычков в томате привезли, – вздохнул Павел Егорович, – и эту, как ее? Вот уж **при женщине и сказать неловко**, бледугу какую-то* (В. Астафьев); *Отдельной застольной шуткой, от которой никак не могли удержаться рыбаки, шло в прокат слово “уха” – уж такое это слово, что со всеми другими словами само собой вяжется. – **Дети кругом**, – укоризненно качала головой Касьянка, указывая ложкой на малышей* (В. Астафьев).

В ряде речевых формул фактор слушателя намеренно эксплицируется: 1) в речевых актах упрека, увещевания, негации, где слушатель представлен как авторитетный субъект оценки: рус. *Вы свою ответственность **перед народом** понимаете? Народ сил своих не жалеет – трудится, а вы – со свадьбой затеетесь* (В. Шукшин); бел. *Мамаша, выехалі з гэтым сваяцтвам, як з козамі на торг! **Перад маімі гасцямі ўсю мне рэпутацыю папсавалі*** (Я. Купала); *За што ты мяне ганьбіш, зганьбіў **перад людзьмі?*** [7, с. 52]; 2) в речевых актах обещания, заверения, в которых слушателю отведена роль субъекта, способного подтвердить чистосердечность, невиновность, правдивость адресанта: бел. *Вой, **хай людзі збяруцца, хай перад імі** страляюць, а я скажу, што невінаваты* (У. Ліпскі); *А я нават **скажу перад усімі калгаснікамі**. Пабажуся табе, што скажу!* (С. Баранавых).

На основе третьеличного прагмазначения в системе комиссиров сформировался речевой жанр божбы, где языком выработаны специальные идиомы с “присутствием” Бога в качестве фантомного слушателя [5]: рус. *Ей-богу!*; *Вот те Бог!*; *Истинный Бог!*; *Видит Бог!*; *Вот как перед Богом!*; *Клянусь (истинным) Богом!* и т.д.; бел. *Далібог!* (*Дальбог!*; *Дальбо!*); *Даліпан!* (*Даліпантачкі!*); *Яй-богу!*; *Ісцінны Бог!*; *Як бог свят!*; *Перад тварам Бога!*; *Як перад Богам клянуся!* и т.д. Например: рус. **Видит Бог**, я люблю родину, люблю нежно (А. П. Чехов); **Обещаюь самим Богом** воротиться в темницу (И. А. Бунин); **Я лишу тебя наследства – клянусь истинным Богом!** (А. П. Чехов); бел. *Наце, шукайце. Далібог жа нічога няма. Далібог не схаваў нічагутка* (М. Зарэцкі); *Мы стараемся, вяльможны пане... Езу-Марыя нам сведкамі, як мы стараемся... Мой метад самы правільны, як Бог свят* (З. Бядуля); **Сам Бог бачыць, што неадкуль узяць** [1, с. 102]; *А як ён мамцы ідзе да твару: Даліпантачкі, хоць да шлюбу мамку вядзі!* (Я. Купала).

Участник речевой ситуации может намеренно выбирать для себя роль слушателя, чтобы подчеркнуть свое почтение к говорящим, готовность со всем соглашаться и беспрекословно выполнять указания, свою скромность и т.д.

Слушатели – это одновременно и потенциальные, планируемые адресаты: следующий речевой акт может быть обращен к ним. Адресант может требовать от слушателей активного включения в разговор, а также оценки речи и поведения адресата, солидарной с оценкой адресанта и т.д. Например: рус. *Он жаловался на старосту и то и дело оборачивался к мужикам, как бы приглашая их в свидетели* (А. П. Чехов); *Зычным голосом, стараясь, чтобы слышали рабочие, с любопытством скопляющиеся у рамы, Романус говорил, что Стриж затолкал музыкантов в карман сцены* (М. Булгаков); бел. (бывшие соседи) – *Рыгорка! Як жа ты гадуешся? // Звярнуўшыся да тых незнаёмых, гаварыў: – Можна сказаць, свае людзі* (С. Баранавых). При “двойной” адресации слушатель выступает в качестве вторичного, косвенного адресата, определенная часть информации предназначена ему. Такой прием используется адресантом:

– для опосредованного влияния на поведение адресата: рус. – *Что же это, братцы, такое? – обратился Тимофей Васильевич к публике. – С родного дяди требует* (М. Зощенко); бел. (большая жалуется на невестку, присутствующую при разговоре): *Як маецеся? – Як даглядаемса, так і маемса. Хварэю, Яначка* (В. Адамчык);

– для сохранения своего (адресанта) позитивного образа перед третьими лицами: рус. (водитель при появлении начальника переходит в общении с односельчанином с ты на Вы) – *Значит, брезгуешь моим угощением? – Что вы, гражданин Парасковьян, привязались? – возвысил голос Кирька, заметив, что из правления выходит председатель колхоза. – Сказано вам – на работе я, за рулём* (В. Астафьев); бел. *Доктар якраз у той час гладзіў Алю па ручцы і ласкава супакойваў яе, кажучы ёй і каб чуў бацька: – Нічога, нічога, маё дзетка: маленькая хваробка. Трэба супакоіцца, выпіць мае мікстуркі* (М. Гарэцкі).

С фактом присутствия слушателя связано явление смещенной адресации: сообщение адресуется не столько собеседнику (хотя такая направленность высказывания подтверждается его лексической и грамматической структурой), сколько находящимся рядом людям. Необходимость в смещенной адресации возникает у говорящего в том случае, если прямое обращение к третьим лицам может иметь для него негативные последствия или может разрушить его речевой образ. Поскольку в традиционной славянской культуре прямые комплименты избегаются из-за подозрения в неискренности чувств говорящего, то высказывание комплимента нередко проходит в виде обращения к другому лицу: (приветствие) *Мама, ты толькі паглядзі, хто да нас завітаў!* (импликация: ‘Вы очень дорогой, долгожданный гость’); (упрек) – *Позна спіце, таварыш рэжысёр, – па-свойску, з адценнем гэткага бацькоўскага ўшчування, загаварыў ёе, прыкладаючыся губамі да Любінай рукі. – Так некалі можна праспаць і сваё шчасце...* (А. Асіпенка) (импликация: ‘Вы, Люба, настоящее счастье’).

4. Выводы. Коммуникативные роли являются базовыми признаками, определяющими соотношенность участников речевого процесса, но взаимоотношения собеседников строятся на пересечении их коммуникативных ролей с актуализируемыми в речевой ситуации вторичными коммуникативными ролями, социальными, функциональными, ситуационными ролями и т.д. Отсылка к мнению третьего лица и оглядка на третье лицо (в том числе слушателя) при определенных ситуационных условиях становятся прагматическим фактором, с одной стороны, обеспечивающим “заполненность” некоторых слотов во фреймовой структуре речевой ситуации, а с другой, выстраивающим определенный тип соотношенности коммуникантов.

Литература

1. Выслоўі / [Склад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ. артыкул і камент. М. Я. Грынблата. Рэд. тома А. С. Фядосік]. – Мн.: Навука і тэхніка, 1979. – 520 с.
2. Кравченко А. В. Вопросы теории указательности: эгоцентричность, дейктичность, индексальность / А. В. Кравченко. – Иркутск, 1992. – 217 с.
3. Минина О. Г. Обращение в современном английском языке. Коммуникативно-прагматический аспект / О. Г. Минина. 10.02.04. Автореферат. ... кандидата филол. наук. – Белгород, 2000. – 15 с.
4. Пивоварчик Т. А. Фактор третьих лиц в стереотипных высказываниях: прагматические возможности и речевые реализации / Т. А. Пивоварчик // Стратегии коммуникативного поведения: Материалы докладов Междунар. науч. конф., Минск, 3-4 мая 2001 г.: В 3 ч. / МГЛУ. – Минск: МГЛУ, 2001. – Ч.2. – С. 76-81.
5. Піваварчык Т. А. Бог і Людзі як фактар трэціх асоб у персаналізацыйнай структуры беларускіх маўленчаэтыкетных сітуацый / Т. А. Піваварчык // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – 2000. – № 3(5). – С. 139-145.
6. Рахимов С. Речевая коммуникация и проблема дейксиса в разносистемных языках / С. Рахимов. – Ташкент: Изд-во “ФАН”, 1989. – 90 с.
7. Станкевіч Я. Маленькі маскоўска-беларускі (крывіцкі) слоўнічак фразеолёгічны і прыказкаў ды прывітаньні, зычэньні і інш. / Я. Станкевіч / 3-е выд. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 77 с.
8. Труфанова И. В. Прагматика несобственно-прямой речи / И. В. Труфанова. Автореферат дис. ... доктора филол. наук. 10.02.01. – Нижний Новгород, 2001. – 41 с.
9. Шмелева Т. В. Речевой жанр (Возможности описания и использования в преподавании языка) / Т. В. Шмелева // Russistik Русистика. Научный журнал актуальных проблем преподавания русского языка. – Berlin. – 1990. – №2. – С.20-32.

УДК 811.112.2(047.53):305

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ПОЛІТИКІВ НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ІНТЕРВ'Ю

Подвойська О. В.

У пропонованій статті розглядається вияв гендерних особливостей у мові, вже визначених у лінгвістичних дослідженнях, на матеріалі німецькомовних текстів інтерв'ю з політиками задля встановлення впливу статі мовця на його мову та мовлення. У ході дослідження не було виявлено чітких відмінностей у мові та мовленні політиків у гендерному аспекті, що може пояснюватися специфікою умов комунікації та соціальною роллю мовця.

Ключові слова: гендерні особливості, інтерв'ю, статі мовця.

В предлагаемой статье рассматривается проявление гендерных особенностей в языке, установленных ранее в лингвистических исследованиях, на материале немецкоязычных текстов интервью с политиками для определения влияния пола говорящего на его язык и речь. В процессе исследования не было установлено четких отличий в языке и речи политиков в гендерном аспекте, что может быть обусловлено спецификой условий коммуникации и социальной ролью говорящего.

Ключевые слова: гендерные особенности, интервью, пол говорящего.

The present article examines the expression of gender peculiarities in language previously defined in linguistic studies on the basis of the German interview texts with politicians to determine the influence of speaker's gender on his or her language and speech. It should be stressed that no clear differences in language and speech of politicians from the point of view of gender were distinguished. This fact may be stipulated by the specific communication conditions and the speaker's social role.

Key words: gender peculiarities, interview, speaker's gender.

У сучасному мовознавстві частіше дискутується питання про специфіку мови та мовлення чоловіків та жінок. Огляд теоретичних джерел дозволяє виокремити дві протилежні думки стосовно цього питання. Прибічники першої вказують на більш менш чіткі відмінності між мовою та мовленням чоловіків та жінок. Інші, навпаки, вважають, що такі висновки є скоріш штучними, оскільки мовлення людини є індивідуальним незалежно від статі.

Метою цієї статті є виявлення впливу статі мовця, зокрема німецькомовного, на його мову та мовлення. З цією метою для аналізу було відібрано тексти інтерв'ю німецьких політиків – жінок та чоловіків. Вибір практичного матеріалу був зумовлений специфікою мови та мовлення під час інтерв'ю. Оскільки цей тип текстів характеризується найбільш високим рівнем спонтанності, в першу чергу, з боку людини, у якої береться інтерв'ю. Бо за формою реалізації, а саме усною, така мовленнєва діяльність сприяє швидкому реагуванню сторін, що спілкуються, та передає більшість нюансів розмови, а, отже, їх особистісні характеристики, а саме стиль мовлення, відразу стають помітними.

Перш за все необхідно дослідити, які саме відмінності виокремлюються у мовленні жінок та чоловіків. За ствердженням психологів, жінки за особливостями особистості та темпераменту більш екстравертні, товариські, активні, емпатичні й дбайливі, чоловіки ж більш автономні, настійливі, авторитарні і інтелектуальні [1, с. 112-113]. Ці якості звичайно не можуть не позначитися на стилі їхнього мовлення. Так, Коваленко І. В. вказує на такі відмінності у мовленні чоловіків та жінок:

1. У спілкуванні чоловіків найважливішою є інформація, тобто факти, цифри і результати. Жінки, крім інформації, великою мірою зорієнтовані на атмосферу спілкування, на інтерактивні, міжособистісні аспекти.

2. Чоловіки у комунікації звертають увагу на соціальні статуси і владу; вони пристосовуються до ієрархічних соціальних ролей у комунікації. Жінки віддають перевагу партнерській, рівноправній комунікації; вони зорієнтовані на встановлення хороших стосунків, прагнуть до їх зміцнення, знищення соціальних та інших ієрархічних бар'єрів. Тобто жінки намагаються скоротити дистанцію з партнером у комунікації, а чоловіки цю дистанцію підтримують.

3. Чоловіки частіше обирають роль "одинокого воїна", який повинен завоювати позицію в комунікації або залишитися в ній самотнім. Жінки значно краще почуваються в колективі, легше встановлюють контакти. Тобто чоловіки віддають перевагу комунікації асиметричній, а жінки – симетричній.

4. Мовлення жінок насичене засобами опису почуттів, настроїв, емоцій; воно емоційніше, ніж чоловіче.

5. Жінки переважно формулюють свої бажання непрямо, а тому болісно реагують на приховані інтенції співрозмовників; вони легше, ніж чоловіки, "вичитують" імплікатури (щоправда, іноді не ті, що насправді вкладені в комунікацію). Це часто стає причиною конфліктів. Жінки очікують від чоловіків "відгадування" їхніх бажань; чоловіки зорієнтовані на прямі прохання, вимоги.

6. Чоловіки, як правило, формулюють пропозиції прямо; жінки – у вигляді запитань. Жінки частіше кажуть "задаю", "вважаю", навіть тоді, коли цілком переконані у своїй правоті. Чоловіки формулюють свої міркування значно категоричніше. Це часто спричиняє невпевненість у жінки, стає причиною непорозуміння.

7. У розмовах, дискусіях тощо чоловіки частіше, ніж жінки, акцентують власну позицію. Жінки зорієнтовані на загальну атмосферу спілкування, а тому їм краще вдається формування гармонійної, позитивної атмосфери перебігу комунікації.

8. У конфліктних ситуаціях жінки частіше, ніж чоловіки, відмовляються від своїх поглядів, позицій.

9. Чоловіки розв'язують конфлікти раціональним способом, за допомогою аргументів і переконань; жінки схильні до емоційного їх вирішення.

10. Жінкам легше, ніж чоловікам, звернутись до когось за допомогою; чоловіки витлумачують це як слабкість [2, с. 10-36].

Таким чином, вербальна поведінка жінок та чоловіків має диферентні характеристики, але ця різниця у їх мовленні має ймовірний характер, демонструючи різноманітність властивостей маскулінності й фемінінності, їх залежність від системи гендерних і культурних норм [1, с. 12-115].

Але все це стереотипи, які іноді не відповідають дійсності. Сьюзан Ромейн вважає парадоксальним те, що мовлення жінок, яке є більше наближеним до стандарту та престижної норми, ніж чоловіче, вважається другорядним, тоді як мовлення чоловіків цінується набагато більше лише тому, що в них більше влади. С. Ромейн не погоджується з думкою Р. Лакофа стосовно того, що мовлення жінок значно відрізняється від чоловічого. Зокрема, вона наводить дані досліджень, проведених у 1976-1980 роках, які показали, що в середньому жінки й чоловіки використовують приблизно однакову кількість розділових запитань. Крім того, С. Ромейн вважає, що при аналізі жіночого мовлення трапляються певні упередження проти жінок. Наприклад, якщо запитально-стверджувальне речення використовує жінка, це вважається свідченням невпевненості. А коли висхідну інтонацію замість низхідної використовує чоловік, його, на відміну від жінки, не вважають невпевненим, а лише ввічливим і тактовним [4, с. 458].

Гульман Б. наводить у своїй праці такі основні характеристики та відмінності у мовленні жінок та чоловіків [8, с. 7] (див. Таблицю 1).

Таким чином, як стверджує дослідниця, мовлення чоловіків тяжіє скоріш до інформаційного аспекту, а тому характеризується прагматичністю та об'єктивністю. У той час як для жінок важливим видаються особистісні відносини, при цьому їх мовлення більш емоційне та індивідуальне [8, с. 7-8].

Мовлення жінок	Мовлення чоловіків
Обмін інформацією та взаємодія зі співрозмовником	Перш за все обмін інформацією або її надання
Критика як наслідок невпевненості	Критика як мотивація
Припущення та обґрунтування	Ствердження
Важливість атмосфери та способу спілкування	Орієнтованість на результат, увага на числа, дані, факти
Обговорення	Прийняття рішення
Висловлення власної думки, емоційність	Висловлення по суті, конкретика
Використання демінутивів та евфемізмів	
Пом'якшення, тривіалізація, прохання, вибачення	Підкреслення сильних сторін
Використання умовного способу	Використання імперативу, стверджувальних конструкцій
Використання конструкцій, що виражають невпевненість: <i>якось так, або так, здається, на мою думку</i>	Впевненість у мовленні
Невпевненість, нерішучість, емоційність, обережність, погодження, підтвердження	Домінантність, агресивність
Питання = зацікавленість	Питання = необізнаність
Детальність	
Інформування, повідомлення варіантів вирішення проблеми	Короткі, еліптичні речення, простіший рисунок мовлення
Більш коректне використання мовних норм	Прийняття рішення

Жіночу мовну поведінку характеризують також як ввічливу й гіперкоректну, як більш "гуманну". На думку дослідників, це виявляється в тому, що жінки частіше використовують емпфузу, частіше чоловіків ухиляються від прямої відповіді на запитання, жінки схильні до вживання престижних, стилістичних підвищених форм, книжкової лексики, ввічливих форм, аніж чоловіки. Мова чоловіків "компактніша" [3, с. 110-114]. Чоловіки в ситуації змішаної комунікації розмовляють більше, ніж жінки, перебивають, задають напрям розмови. На морфологічному рівні дослідниками також відзначається низка особливостей. Так, дієслів у мові чоловіків набагато менше, але чоловіки виявили чітку преференцію до використання дієслів недоконаного виду в активному стані. Статистично значимими для чоловічої писемної мови стали співвідношення вживань "іменників до дієслів" (на користь іменників) і "прислівників до прикметників" (прикметники зустрічаються частіше прислівників). Гендерні маркери мовлення об'єктивуються у стилістичних, лексичних, синтаксичних, культурно-соціальних характеристиках елементів текстової комунікації [5, с. 320-324].

Для аналізу гендерного аспекту текстів інтерв'ю були відібрані 20 текстів цього типу, в 10 з яких питання поставлені політикам-жінкам, у 10 інших політикам-чоловікам. Отже, розглянемо, чи дійсно у досліджуваному матеріалі наявні ті чи інші зазначені гендерні особливості.

Як було наведено вище, для мовлення чоловіків характерним є вживання стверджувальних, часто коротких, конструкцій, спрямованих на безпосереднє повідомлення інформації, що дійсно було виявлено у ході дослідження. Підтвердженням цьому є уривок з інтерв'ю з німецьким послом у Бірмі, Христіаном-Людвігом Вебером-Лорчем:

Mein erster Besuch in Rangun war eine Zeitreise: Keine Mail, kein Handy und keine Bankautomaten. Bber Politik wurde nur im Kammerton gesprochen [9].

Що стосується мовлення жінок, то і тут не рідкими є прості речення стверджувального характеру, але зазвичай вони переважаються зі складними або поширеними реченнями з метою конкретизації, уточнення інформації, обставин справи тощо. Свідченням цього може слугувати уривок з інтерв'ю з Ілзою Айгнер, міністром сільського господарства ФРН:

Wir unterstützen viele gute Projekte an der Seite der FAO. In einem Projekt untersuchen wir zum Beispiel die Auswirkungen der Bioenergie-Produktion auf die Ernährungslage. Dabei wird ein Instrumentenkasten entwickelt, mit dem die Regierungen vor Ort prüfen können, inwieweit der Anbau von nachwachsenden Rohstoffen sozial und ökologisch sinnvoll ist. Und wir haben auch Projekte mit anderen Kooperationspartnern: Seit 2011 errichten wir dabei in Äthiopien eine Agrarausbildungsfarm. Landwirtschaftliche Fachkräfte werden dort im Umgang mit modernen, nachhaltigen Produktionsverfahren und Maschinen geschult. Bei einem weiteren Projekt verbessern wir gemeinsam mit deutschen Züchtern die Versorgung der Kleinbauern mit hochwertigem Saatgut. Diese Beispiele zeigen, worauf es ankommt: Für nachhaltige Ertragssteigerungen brauchen wir Technologien, die an die Verhältnisse vor Ort angepasst sind. Nur so lässt sich der Hunger bekämpfen [7].

У текстах інтерв'ю знаходимо також підтвердження думки про той факт, що у мовленні чоловіків часто конкретизується та уточнюється інформація за допомогою чисел, фактів тощо, напр.:

Es gibt über 60 politische Parteien, 500 Gewerkschaften und private Tageszeitungen. Mit der Demokratie kamen 160.000 neue Autos. Dennoch: mit weniger als 1000 US \$ BIP pro Kopf und Jahr gehört Myanmar immer noch zu den ärmsten Ländern der Welt. Nur 25 % der Haushalte verfügen über Strom, 30 % besitzen einen Fernseher, 10 % haben Zugang zum Internet. Die Mobilfunkdichte beträgt etwas mehr als 5 % [9].

Під час аналізу тексту інтерв'ю з жінками, було виявлено не часте використання чисел, а факти подавалися більш узагальнено, описово, аніж конкретно, що можливо зумовлено прагненням не переобтяжувати мовлення та зробити його простішим для сприйняття. Пор.:

Wir haben Milliarden für den Ausbau von Betreuungsplätzen für die unter Dreijährigen bereitgestellt und mehr als 4000 Kitas finanziell gefördert, in denen die Sprachausbildung gezielt gestärkt wird [6].

Серед інших мовних ознак чоловічого мовлення називають використання частіше прямого порядку слів, яке зумовлене прагненням надавати інформацію точно і ясно, що також знаходить підтвердження у ході дослідження, напр.:

Der Lissabon Vertrag hat die Rolle der EU-Vertretungen aufgewertet. Sie vertreten heute die gesamten Außenbeziehungen der Europäischen Union, auch im Bereich der Gemeinsamen Außen- und Sicherheitspolitik oder der Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik. Der EU-Botschafter leitet die Sitzungen der 28. Dort findet gemeinsame Meinungsbildung statt; Positionen gegenüber der chinesischen Regierung werden erarbeitet, gemeinsame Berichte und Handlungsvorschläge an die 29 Hauptstädte verfasst. Ich vertrete die Positionen der Europäischen Union gegenüber der chinesischen Regierung [9].

Але не можна стверджувати, що жінки вживають переважно зворотній порядок слів у мовленні, тут скоріше вбачається пропорційне використання як прямого, так і зворотного порядку. Проте побудова речення відрізняється більшою різноманітністю, що може бути ознакою вираження певної емоційності, створення атмосфери розмови, або навіть ознакою коректного використання мовних норм, які приписуються мовленню жінок. Пор.:

Ein historischer Meilenstein der internationalen Entwicklungspolitik sind die Freiwilligen Leitlinien für die verantwortungsvolle Verwaltung von Boden- und Landnutzungsrechten, Fischgründen und Wäldern. Damit haben wir seit diesem Jahr das erste globale völkerrechtliche Instrument, das die politisch sensible Frage des Zugangs zu Ressourcen regelt. Sowohl Investoren und Regierungen in den betroffenen Staaten als auch Geberländer und Nichtregierungsorganisationen werden sich in Zukunft an diesem Standard messen lassen müssen [7].

Серед морфологічних особливостей мовлення чоловіків та жінок називають переважання іменників та дієслів у чоловіків, а у жінок прикметників та прислівників. Статистичний аналіз фактичного матеріалу дослідження показує, що це скоріше є перебільшенням, оскільки вживання зазначених частин мов у мовленні жінок та чоловіків є майже однаковим, винятком є лише використання іменників, їх чоловіки, як виявилось, вживають у своєму мовленні дійсно частіше

приблизно на 20%, ніж жінки, які, у свою чергу, більш схильні до використання дієслів, що взагалі спростовує існуючу думку. Порівняємо уривки з інтерв'ю Христіаном-Людвигом Вебером-Лорчем та Ілзою Айгнер:

So verteilen wir beispielsweise etwa 90 Prozent unserer Berichterstattung und Analysen an die nationalen Botschaften. Dazu kommt der noch nicht abgeschlossene Aufbau des Europäischen Auswärtigen Dienstes. All dies übersetzt sich im Alltag in das klassische Tätigkeitsprofil eines Botschafters. Kontakte zu Regierungsstellen, Wirtschaft, Zivilgesellschaft, den EU-Mitgliedsstaaten und diplomatischen Vertretungen in China, Vorbereitung und Begleitung von EU-China Spitzentreffen in Abstimmung mit Brüssel, Vorträge, Pressearbeit, Management. Das ganze im Doppelpack. Ich bin auch in der Mongolei akkreditiert [9].

Kaum ein Wirtschaftsbereich war in vergangenen Jahrzehnten in der Entwicklungszusammenarbeit so vernachlässigt worden wie der Agrarsektor. Sowohl der Anteil an öffentlichen Ausgaben als auch die Gesamtausgaben für Entwicklungshilfe in diesem Bereich waren lange Jahre rückläufig. Gemeinsam mit dem Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung haben wir diese Entwicklung umgedreht: Denn wer den Hunger in der Welt bekämpfen will, kommt an der Entwicklung der ländlichen Räume nicht vorbei. Die Landwirtschaft in den Entwicklungsländern hat enorme Entwicklungspotenziale, die wir nutzen und ausbauen müssen [7].

Як прояв емоційності, а також у певній мірі власної думки, серед мовних особливостей мовлення жінок називають часте використання так званих інтенсифікаторів, підсилювачів значення, як це можемо бачити у репліках Ребекі Гармс, голови фракції зелених у Європарламенті:

*Die Angst vor der nächsten Katastrophe und der Meinungswechsel der Bürger haben in Japan **ja schon fast** zum Sofortausstieg geführt.*

*Wenn sie gut mit der aufgewachten Zivilgesellschaft zusammenarbeiten, kann in Japans Politik **noch mehr** überwunden werden als das berühmte Atomdorf.*

*Aber es muss **viel mehr** dafür getan werden, dass Japan in der Not vernünftige Entscheidungen trifft, die weitere Katastrophen wie in Fukushima möglichst verhindern [10].*

Що стосується мовлення чоловіків, то не можна стверджувати про часте використання таких інтенсифікаторів значення чоловіками, проте вони також мають місце у їх мовленні, прикладами можуть послугувати уривки з інтерв'ю з Мартіном Шульцем, президентом Європарламенту:

*Das halte ich für **grundfalsch**.*

*Aber die Krise hat deutlich gemacht, dass Länder, die eine gemeinsame Währung haben, in wirtschafts-, steuer-, finanz- sowie mittelfristig auch in sozialpolitischen Fragen **noch viel enger** zusammenarbeiten müssen.*

Як спосіб вираження власної думки, особистого ставлення та емоційності можна розглядати образні мовні засоби та прийоми. Виходячи з цього, мовлення жінок, яке називають більш емоційним, орієнтовним на особистісні відносини, повинно бути більш образним та насиченим відповідними мовними засобами. Що в принципі і знаходить підтвердження при детальному аналізі, але частково, оскільки засоби образності, зокрема на лексичному рівні є не такими і поширеними у порівнянні, наприклад, із синтаксичними. Так, лише зрідка зустрічалися у досліджуваних текстах інтерв'ю з жінками-політиками порівняння, метафори, метонімії тощо, напр.:

*Wir werden sofort eine grundlegende Reform des Erneuerbare-Energien-Gesetzes angehen, um den Strompreisanstieg zu **bremsen**.*

***Mit starkem bayerischen Rückenwind** wollen wir die Union wieder zur **klar** führenden politischen Kraft machen.*

Проте не можна стверджувати, що мова чоловіків є біднішою на мовні засоби образності. Так, мова Мартіна Шульца, президента Європарламенту, у його інтерв'ю журналу "Дойчланд", на відміну від проаналізованої мови жінок-політиків, дуже насичена метафорами, порівняннями, фразеологізмами тощо:

*2008 ging es los mit einer Bankenkrise, ausgelöst durch das **Platzen einer gewaltigen Immobilien- und Spekulationsblase** vor allem in den USA, aber auch in einigen europäischen Ländern.*

Deshalb hat die Wirtschaftskrise auch zu einer Vertrauenskrise in das politische System und in die europäischen Organe geführt. Das ist brandgefährlich.

Demokratisch gewählte Regierungen müssen Regeln setzen können, das gesellschaftliche Gesamtinteresse im Auge behalten und im Zweifel auch Partikularinteressen in ihre Schranken weisen [11].

Дуже часто наголошується, що мова жінок характеризується більшим рівнем невпевненості, а тому вони частіше за чоловіків використовують умовний, аніж дійсний спосіб, а також формулювання, що виражають невпевненість. Методом суцільної вибірки було встановлено, що мова і жінок, і чоловіків у текстах інтерв'ю дуже зрідка містить дієслова в умовному способі, а формулювань, що виражають невпевненість, на кшталт *irgendwie, ich weiß genau nicht, vermutlich, vielleicht* тощо взагалі не було виявлено у досліджуваних текстах. Це можна скоріше пояснити не гендерними особливостями, а специфікою політичного дискурсу, де невпевненість може зумовити неприємні наслідки для продуцента мовлення.

Таким чином, у ході дослідження не було виявлено чітких відмінностей у мові політиків у гендерному аспекті. Мова як і жінок, так і чоловіків може мати і маскуліні, і фемініні ознаки. Це може пояснюватися перш за все специфікою умов комунікації та скоріше соціальною роллю мовця, не останню роль при цьому відіграють також вік, професійний досвід, характер, предмет і тема розмови, а також постійне оточення продуцента мовлення. Перспективним у цьому дослідженні вбачається розглянути гендерні особливості, виділені науковцями, на матеріалі текстів інтерв'ю з представниками інших соціальних сфер, наприклад, розважальної, спортивної тощо.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики [Підручник] / Федір Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с. – Бібліогр.: С. 112-115.
2. Коваленко І. В. Роль гендерного фактора в комунікативному поведінні мужчин и женщин : дис...канд. філол. наук : 10.02.16 / Ирина Коваленко / Омский государственный университет. – Омск, 2003. – 91 с. – Бібліогр. : С.10-36.
3. Мельник Ю. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С. 110-114.
4. Основи теорії ґендеру: [Навчальний посібник] / [відпов. ред. М. Скорик]. – К.: "К.І.С.", 2004. – 536 с. – Бібліогр. : С 30-49.
5. Ощепкова Е. С. Психологические особенности мужчин и женщин, проявляющиеся в письменной речи: [материалы научной конференции] / Гендер: язык, культура, коммуникация: Материалы третьей международной конференции. [Гендер: язык, культура, коммуникация] (Москва 27-28 ноября, 2003 г.) / МГЛУ. – Москва: МГЛУ. – 2003. – 264 с.
6. Die Bundeskanzlerin im Interview /Merkel will nach Wahlsieg neues Bündnis für Arbeit [Електронний ресурс] // RP.ONLINE. – 18. September 2013. – Режим доступу до журналу:
<http://www.rp-online.de/politik/deutschland/bundestagswahl/merkel-will-nach-wahlsieg-neues-buendnis-fuer-arbeit-aid-1.3684142>.
7. Enorme Entwicklungspotenziale / Drei Fragen an Ilse Aigner, die Bundeslandwirtschaftsministerin [Електронний ресурс] // DEUTSCHLAND.de. – 16. Oktober 2012. – Режим доступу до журналу:
<https://www.deutschland.de/de/topic/politik/entwicklung-dialog/enorme-entwicklungspotenziale>.
8. Hullman B. Zu unterschiedlichen Verwendung von Sprache in Frauen- und Männerzeitschriften am Beispiel von AMICA und Menshealth [Електронний ресурс] // Linguistik-Server Essen. – 2003. – Режим доступу до сайту:
http://www.linse.uni-due.de/linse/esel/pdf/amica_menshealth.pdf
9. Orth M. Demokratie lohnt sich / Ein Interview mit dem Deutschen Botschafter in Myanmar, Christian-Ludwig Weber-Lortsch [Електронний ресурс] // DEUTSCHLAND.de. – 17. Juni 2013. – Режим доступу до журналу:
<https://www.deutschland.de/de/topic/politik/entwicklung-dialog/demokratie-lohnt-sich>.

10. Orth M. Reise nach Fukushima / Ein Interview mit Rebecca Harms, der Fraktionsvorsitzenden der Grünen im Europäischen Parlament, über ihre Reise nach Japan. [Електронний ресурс] // DEUTSCHLAND.de. – 13. November 2012. – Режим доступу до журналу :

<https://www.deutschland.de/de/topic/umwelt/energie-technologie/reise-nach-fukushima>

11. Schayan J. Wir brauchen mehr Europa / Martin Schulz, Präsident des EU-Parlaments, über Wege aus der Krise und zu mehr europäischer Integration. [Електронний ресурс] // DEUTSCHLAND.de. – 13. August 2012. – Режим доступу до журналу:

[https://www.deutschland.de/de/topic/politik/deutschland-europa/wir-brauchen-mehr-europa.](https://www.deutschland.de/de/topic/politik/deutschland-europa/wir-brauchen-mehr-europa)

УДК 165.192:81'42

ОНТОЛОГІЧНІ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОРІВНЯННЯ**Присяннікова Я. М.**

Стаття присвячена вивченню феномену порівняння як фундаментальної операції когнітивної системи людини. Розглянуто категоріальний простір порівняння, визначено його ядерні та периферійні компоненти, описано його дворівневу структуру. Увагу зосереджено на ролі порівняння у процесі пізнання та категоризації зовнішнього світу людиною. Розкрито особливості об'єктивації результатів когнітивної операції порівняння у мовленні людини.

Ключові слова: порівняння, когнітивна діяльність, категоризація.

Статья посвящена изучению феномена сравнения как фундаментальной операции когнитивной системы человека. Рассмотрено категориальное пространство сравнения, определены его ядерные и периферийные компоненты, описано его двухуровневую структуру. Фокус внимания сосредоточен на роле сравнения в процессе познания и категоризации окружающего мира человеком. Раскрыты особенности объективации в речи результатов когнитивной операции сравнения.

Ключевые слова: сравнение, когнитивная деятельность, категоризация.

The article focuses on the phenomenon of comparison as a fundamental process activated in human mind. Its major and minor components were distinguished. Likening and differentiation are considered to be a kernel of the category of comparison, while identity, equating, analogy, unlikeness, contrast are classified as peripheral ones. The two-layer structure of the cognitive process is studied in the article. Thorough attention is paid to its role in the processes of cognition and categorization of the world and peculiarities of its verbal representation.

Key words: simile, cognitive activity, categorization.

Пізнання є діалектичним рухливим процесом відбиття оточуючої, зовнішньої по відношенню до людини, дійсності у її свідомості. Порівняння приймає активну участь у розбудові концептуальної системи людини та її ментального лексикону. Траєкторія руху думки окреслена напрямом від незнання до знання, до здобуття нової раніше невідомої інформації, до збагачення та уточнення вже існуючого знання про предмети, ознаки та властивості навколишнього світу [5, с. 8]. Здатність проводити порівняння є природною вродженою психічною властивістю людського організму.

Необхідність вивчення мовленнєвих порівняльних конструкцій обумовлена, тим, що механізм порівняння займає ключове місце у когнітивній діяльності людини. Порівнянню як лінгвістичному явищу присвячені чисельні праці науковців. Досліджувалися номінативний, морфологічний, синтаксичний, словотвірний аспекти порівняння (Д. У. Ашурова, А. Вежбицкая, Е. В. Гулига, Е. І. Шендельс, Н. В. Ярова, В. П. Сасіна, В. М. Огольцев, К. О. Левіна, В. Н. Телія), але вивчення порівняння з точки зору структуризації знань не проводилося.

Актуальність статті полягає у вивченні феномену порівняння, яке лежить в основі "інфраструктури" когнітивних видів діяльності людини і водночас є базовою операцією практично всіх без виключення механізмів розумового процесу людини [1, с. 55].

Мета статті полягає у ґрунтовному вивченні порівняння як когнітивної операції та її вербальної репрезентації. Мислення людини підпорядковане певним чітко структурованим когнітивним операціям. Порівняння визнається однією з фундаментальних розумових операцій [2, с. 261; 3, с. 278]. Вивчення когнітивної операції порівняння зумовлено її провідною роллю у процесах мислення людини.

Порівняння є одним з найважливіших прийомів теоретичного та практичного пізнання. Когнітивний базис порівняння полягає у співставленні предметів зовнішнього світу з урахуванням їх онтологічних ознак, функцій, які вони виконують, їх взаємовідношень та встановленні спільних і відмінних рис [4, с. 133]. Результативність і успішність операції порівняння залежить від цілеспрямованості його використання. Іншими словами, від чітко поставленого завдання, яке полягає у інвентаризації подібних або відмінних рис або тих чи інших одночасно.

До основних гносеологічних функцій порівняння: 1) пізнання одиничного, особливого і загального; 2) усвідомлення мінливості речей і явищ; 3) встановлення причин походження явищ; 4) на основі отриманих знань в результаті проведення операції порівняння створюються класифікації і відбувається систематизація предметів і явищ; 5) опосередковане пізнання об'єктивної дійсності шляхом умовиводів; 6) порівняння виступає у ролі одного з необхідних засобів доведення [1, с. 57-58].

Важливу роль порівняння як провідного засобу пізнання визнавали провідні вчені починаючи з доби Античності (Аристотель, К. А. Гельвецій, Д. Локк, Гегель, К. Д. Ушинський). Мислення трактувалося як порівняння [6, с. 12], як процес пізнання [7, с. 115], тобто процес пізнання є процесом виділення одних предметів на тлі інших шляхом систематизації їх спільних і відмінних рис. Без перебільшення гносеологічної цінності порівняння можна стверджувати, що саме порівняння “подовжує руку інтелекту” (перифразований вислів Х. Ортега-і-Гассет про метафору. – Я. М. Просяннікова). Структурувати інформацію, яка надходить до когнітивного простору людини, не можливо без залучення механізму порівняння, оскільки “в основі категоризації ... лежать сформовані у нас уявлення про подібність і відмінність об'єктів” [8, с. 90].

Когнітивна операція порівняння - обов'язковий елемент розумової діяльності людини, “без неї неможливо здійснити аналіз якостей предмета та визначити його місце в оточуючій дійсності” [9, с. 13]. Набуття людиною знань відбувається чуттєвим шляхом, через відчуття окремих ознак предметів, явищ, процесів, сприйняття образу матеріального предмета з цілим комплексом його фізичних якостей, характеристик, які впливають на органи чуттів [5, с. 10]. В основі будь-якого відчуття, незалежного від каналу надходження інформації (зоровий, слуховий, тактильний і под.), активізується принцип розрізнення (порівняння) [10]. В разі відсутності принципу розрізнення людина втратила б змогу відчувати, сприймати реальний світ. Тобто, за умови існування великих за розміром предметів є, відповідно, можливість вирізняти малогабаритні сутності і навпаки. Абсентизм у природному середовищі великих об'єктів унеможливив би диференціацію малих форм. За відсутності еталона порівняння людина не мала б змоги класифікувати малі предмети.

Розумова операція порівняння полягає не лише у співставленні об'єктів і формальній фіксації їх подібностей і розбіжностей, а й в усвідомленні та засвоєнні нового знання [11, с. 33-34]. Причому преференцією є саме отримання нового знання на виході у результаті розумової обробки інформації. Влучним, у даному випадку, ми вважаємо твердження Р. М. Фрумкіної: “Ми бачимо не оком, а мозком, точніше розумом” [8, с. 89]. Іншими словами, відомості про схожість і відмінність матеріальних і духовних сутностей не є даним знанням від природи, а об'єктивуються у результаті низки складних пізнавальних операцій, ключовою з яких є порівняння. Результати отримані шляхом застосування операції порівняння розширюють світогляд людини, сприяють психологічному, соціальному, професійному визначенню, просторовій і часовій орієнтації у навколишньому світі.

У нашому дослідженні ми пропонуємо розглядати когнітивну операцію порівняння як дворівневий розумовий процес.

На першому рівні процедури порівняння в мозку людини зіставляються два об'єкта (предмета, явища, процеси) зовнішнього світу, аналізуються суттєві та другорядні риси, складається перелік їх схожих і відмінних рис. В результаті обробки інформації на першому рівні, на другому – ми отримуємо нове знання про порівнюванні сутності. Нове знання полягає у визначенні рівня їх подібності або відмінності, наявності або відсутності певної ознаки, ступінь якості або кількості спільної для них ознаки. Слід зазначити, що нова структура знання

може бути отримана за умови існування попереднього знання, на підґрунті вже засвоєного раніше. Підтвердження знаходимо у трактуванні механізму порівняння О. О. Потебнею: “У кожному слові ... дія думки полягає у порівнянні двох мислених комплексів, двох мислених мас, однієї, що пізнається ... і пізної раніше, тобто тієї, яка складала готовий запас думки” [7, с. 140].

Різні за своєю природою об'єкти можуть порівнюватися. В якості порівнюваних сутностей можуть використовуватися окремі предмети, класи предметів, один і той самий предмет у різних просторово-часових реалізаціях, відчуття, уявлення, поняття, емоційні та психологічні стани людини [4, с. 133]. Порівнянню піддаються не цілісні об'єкти, у їх сукупності та неподільності ознак, а об'єкти як системи виокремлених аналітичним шляхом властивостей і відношень [11, с. 35]. За законами логіки всі об'єкти, поняття і предмети поділяються на сумісні та не сумісні сутності. На шкалі “сумісності-несумісності” поняття розташовуються у відповідному порядку: рівнозначні (тотожні), перехресні, підпорядковуючий/підпорядкований :: рівнозначно підпорядковані, контрарні, контрадикторні [5, с. 33-34].

Процес мислення людини є феноменом відбиття зовнішнього світу з онтологічно існуючими у ньому артефактами (предметні сутності) і ментафактами (духовні сутності) особливими за своєю природою та структурою, відповідно, дослідниками диференціюються різні види когнітивної діяльності, які беруть активну участь у відтворенні об'єктивного світу у концептуальній системі людини. Когнітивні процеси закладені у процедуру порівняння репрезентуються у вигляді семантичної шкали, на якій рух процесу ментальної обробки інформації спрямований від схожості до відмінності: ототожнення, рівність, подібність, аналогія, відповідність, невідповідність, відмінність, нерівність, протилежність [12, с. 23]. Наведена А. І. Варшавською семантична шкала, на наш погляд, є більш глибоко розробленим варіантом шкали Н. Д. Арутюнової: тотожність – не ідентичність – подібність – несхожість [13, с. 283]. До складу когнітивної “інфраструктури мозку” (О. С. Кубрякова) входять пізнавальні процеси, які взаємодіють з конкретним видом когнітивної діяльності [14, с. 9]. Структурними компонентами категорії порівняння є когнітивні механізми ототожнення, прирівнювання, аналогії, уподібнення, несхожості, розрізнення, протиставлення [15, с. 80].

Отже, дуалістичні взаємовідношення схожості / відмінності становлять ядро категорії порівняння [15, с. 79]. У той час, як ототожнення, прирівнювання, аналогія, уподібнення, несхожість, розрізнення, протиставлення набувають периферійного статусу.

Порівняння, як універсальна когнітивна категорія, є невід'ємною характеристикою матеріального і духовного світу *homo sapiens*, об'єктивуючись у мовленнєвій діяльності людини і знаходячи своє відображення у системі мови [16, с. 71]. Номінативні одиниці є продуктом опредметнення аналогового (процес пошуку подібностей і відмінностей) осмислення дійсності. Традиційно структура порівняння складається з трьох компонентів або концептів [17, с. 7]: позначуване, позначаюче та основа аналогії [18, с. 145].

Вид когнітивної діяльності, яка домінує під час проведення мисленнєвої операції порівняння, визначає тип концептуального тропу, який вербалізуючись набуває форми поетичного.

Провідна роль процедури пошуку подібностей, знаходження аналогій у відношеннях між сутностями суб'єкта й об'єкта призводить до вживання таких споріднених поетичних тропів як метафора та художнє порівняння. Коли акцент в осмисленні явищ реальності переноситься на процедуру відтворення метонімічних зв'язків, у поетичному тексті фіксується такий поетичний троп, як метонімія, а фокус на пошуку відмінностей між сутностями суб'єкта і об'єкта пояснює появу поетичних тропів, у яких міститься зіткнення, або протиставлення лексичних значень одиниць, що їх утворюють (оксюморон, антитеза). Модель метафори має вигляд $S \in O$, в якій домінує когнітивна операція ототожнення сутностей суб'єкту й об'єкту, в метонімії – $S \in \text{частиною } O$, тобто домінує операція асоціативного зв'язку частини із цілим, в оксюмороні – $S \in \text{протилежним } O$, де операція пошуку відмінностей між сутностями превалує. У поетичному порівнянні модель має вигляд $S \in \text{подібним до } O$, що не виключає тотожність декількох ознак сутностей,

їх асоціативний зв'язок, а також утримує твердження про різницю між ними [19, с. 7-8].

Таким чином, у поданій статті представлено концепцію вивчення природи порівняння як когнітивної категорії, до складу якої входять ядерні компоненти схожість / відмінність, а також периферійні (ототожнення, прирівнювання, аналогія, уподібнення, несхожість, розрізнення, протиставлення). Порівняння ми розуміємо не просто як фіксацію онтологічних відношень між предметами зовнішнього світу, а й рушійну силу, яка приймає активну участь у категоризації та концептуалізації світу. Подальшу перспективу наукової розвідки ми вбачаємо у верифікації викладених положень на широкому мовному матеріалі.

Література

1. Мізін К. І. *Comparo ergo sum*, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння / К. І. Мізін // *Мовознавство*. – 2010. – №1. – С. 54–67.
2. Рубинштейн С. Л. *Основы общей психологии* / С. Л. Рубинштейн. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 712 с.
3. Немов Р. С. *Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн.* / Р. С. Немов. – 4 изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1: *Общие основы психологии*. – 688 с.
4. Михнюк К. В. О взаимосвязи категорий сравнения и оценки (на материале английского языка) / В. К. Михнюк // *Ярославский педагогический вестник*. – 2011. – №1. – С. 131–136.
5. Гетманова А. Д. *Учебник по логике* / А. Д. Гетманова. – 2-е изд. – М.: ВЛАДОС, 1995. – 303 с.
6. Жаркова У. А. Синтаксис сравнения. Логико-лингвистический подход : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / У. А. Жаркова. – Пермь, 2004. – 233 с.
7. Потебня А. А. *Теоретическая поэтика* / А. А. Потебня. – М.: Высшая школа, 1990. – 344 с.
8. Фрумкина Р. М. *Психоллингвистика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений* / Р. М. Фрумкина. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 320 с.
9. Берелехис О. А. Некоторые проблемы описания функционально-семантического поля сравнения / О. А. Берелехис // *Актуальные проблемы современного языкознания: Материалы научно-практической конференции*. – Уфа: Издательство БГУ, 1998. – С. 13–16.
10. Ушинский К. Д. *Человек как предмет воспитания* / К. Д. Ушинский. – Режим доступа: http://dugward.ru/library/pedagog/ushinskiy_chelovek1.html. – Назва з титул. екрану.
11. Бартон В. И. *Сравнение как средство познания* / В. И. Бартон. – Минск : Издательство БГУ им. В. И. Ленина, 1978. – 127 с.
12. *Естественноречевое обеспечение процедуры классификации (на материале современного английского языка) : учебное пособие* / А. И. Варшавская, Ф. И. Карташкова, Т. Е. Кузьмина, Т. Н. Сафронова. – Ленинград, 1991. – 91 с.
13. Арутюнова Н. Д. *Язык и мир человека* / Н. Д. Арутюнова. – 2 изд., испр. – М.: Языки русской литературы, 1999. – 896 с.
14. Болдырев Н. Н. *Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии* / Н. Н. Болдырев. – 2 изд., стер. – Тамбов: Издательство ТГУ, 2001. – 124 с.
15. Шаля О. І. Когнітивна структура категорії порівняння / О. І. Шаля // *Вісник ХНУ*. – 2010. – №897. – С. 77–87.
16. Харитончик З. А. *Сравнение в процессах языковой номинации* / З. Харитончик, С. Паромчик // *Синтагматика слова, словосочетания и предложения*. – Волгоград, 1988. – С. 71–78.
17. Разуваева Л. В. *Сравнение как средство репрезентации художественной картины мира: на материале русской прозы конца XX – начала XXI веков* : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Л. В. Разуваева. – Воронеж, 2009. – 210 с.
18. Долинин К. А. *Стилистика французского языка: Учеб. пособие для студентов* / К. А. Долинин. – М.: Просвещение, 1987. – 303 с.
19. Ярова Н. В. *Компаративні блоки у сучасній американській поезії : лінгвокогнітивний аспект* : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Н. В. Ярова. – К., 2003. – 192 с.

УДК 811.111:811.16

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСІЇ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Радецька С. В.

*У статті проводиться дослідження категорії експресії та споріднених з нею лінгвістичних понять та їх функціонування в науково-популярній літературі.
Ключові слова: експресія, експресивність, науково-популярна література.*

В статье проводится исследование категории экспрессии и связанных с ней лингвистических понятий, а также особенности их функционирования в научно-популярной литературе.

Ключевые слова: экспрессия, экспрессивность, научно-популярная литература.

The category of expression and related linguistic categories are analyzed in this article. Their functioning in the popular scientific literature is investigated.

Key words: category of expression, expressiveness, popular scientific literature.

В сучасній лінгвістиці представлено багато робіт вчених, які досліджують питання категорії експресії та пов'язані з нею лінгвістичні поняття. Дослідженням питань категорії експресії та споріднених з нею лінгвістичних понять займалися такі вчені як О. С. Ахманова, О. І. Єфімов, В. А. Чабаненко, Н. І. Бойко, А. І. Арнольд, В. Г. Гак, Н. А. Лук'янова, В. І. Шаховський та ін. Категорія експресії відіграє значну роль у процесі організації як письмового так і усного висловлювання, і тому актуалізується у різних функціональних стилях.

У даній статті досліджуються засоби актуалізації категорії експресії, а саме їх функціонування у науково-популярному підстилі.

Актуальність дослідження полягає у тому, що у нашій статті, на основі аналізу досліджень вчених-лінгвістів, подається визначення категорії експресії з позиції її функціонування у мові та у мовленні. Проведене нами дослідження стосується визначення рівня тотожності категорії експресії зі спорідненими з нею лінгвістичними поняттями, а також їх функціонування у науково-популярній літературі, яка завдяки науково-технічним досягненням та відкриттям вчених у різних галузях користується високим попитом серед широкого кола читача.

Адекватний переклад науково-популярних видань запобігає непорозумінню між автором та читачем, а повноцінне відтворення засобів експресії, які виражають суб'єктивне ставлення автора з приводу певного питання, у повній мірі активізує прагматичний потенціал твору, чим і пояснюється актуальність дослідження засобів експресії.

Метою нашої статті є визначити засоби актуалізації категорії експресії у науково-популярній літературі, де на відміну від художнього тексту вони є менш поширеними, але відіграють не менш значну роль.

Експресія це складна лінгвостилістична категорія, яка функціонує у різних функціональних стилях мови.

За визначенням Чабаненка В. А., **експресія** – це підсилення виразності (процес), а **експресивність** – підсилена виразність (результат), така властивість мовного знака, яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу читача [9, с. 7]. Тобто **експресія** – це підвищення виразності, а **експресивність** – це збільшена та підсилена виразність.

На думку Бойко Н. І., **експресивність** – це семантико-стилістична суперкатегорія, яка виявляється в смисловій моделі слова через окремі складові, що входять до денотативного, конотативного або образного макрокомпонента і яку можна визначати й аналізувати тільки у зв'язку з ними [3, с. 30].

Арнольд А. І. під **експресивністю** розуміє таку властивість тексту чи частини тексту, яка передає смисл з підсиленою інтенсивністю і має своїм результатом емоційне чи логічне підсилення, яке може бути чи не бути образним [1, с. 79].

Категорія експресії впливає на цілий комплекс психічних, соціальних та внутрішньомовних факторів. Вона зумовлена емотивною та естетичною функціями мови. Серед її споріднених лінгвістичних явищ наступні категорії: експресивність, інтенсивність, модальність.

Вчені поділяють категорію експресивності на семантичну та стилістичну експресивність. Професор Лук'янова Н.А. розглядає експресію як **семантичну категорію експресивності**, яка пов'язана з експресивною функцією мови, "що має певну систему засобів на різних рівнях мови, які слугують для її реального втілення [7, с. 79]". Шаховський В. І. розглядає **стилістичну експресивність** як мовленнєве явище, що "свідомо формується автором за допомогою системи експресивних засобів та стилістичних прийомів [10, с. 33]".

Стилістична експресивність має дещо спільне з виразністю, вона формується автором як мовленнєве явище, а тому є властивістю мовлення. Семантична експресивність, що обумовлена експресивною функцією мови, розглядається як мовне явище. Ми ж, дослідивши різні думки вчених з приводу цього питання, висновуємо про те, що поняття стилістичної експресивності та семантичної експресивності тісно пов'язані між собою, оскільки стилістична експресивність формується автором як мовленнєве явище, а семантична експресивність, що обумовлена експресивною функцією мови, також виражається у мовленні.

Отже, категорія експресивності є семантико-стилістичною категорією, що надає тексту властивість передавати смисл з підсиленою інтенсивністю. В результаті актуалізації категорії експресивності відбувається емоційне або логічне підсилення виразу, яке може бути чи не бути образним. Експресивність градується за допомогою використання інтенсифікаторів, які є засобами категорії інтенсивності. Наявність інтенсивності та образності розмежовує експресивні та неекспресивні одиниці. Отже, якщо відбувається інтенсифікація оцінки, або присутній образний елемент, то вираз набуває експресивності.

На думку О. С. Ахманової експресія притаманна переважно текстам художнього твору і є "виражально-зображальною якістю мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності та емоційного забарвлення" [2, с. 524]. Художні твори насичені художніми засобами, які є індикаторами експресивності, актуалізуючи категорію експресії. В художньому творі інформація буває різною: інтелектуальною, естетичною та емоційною. Всі ці види інформації впливають на читача. Такий вплив досягається за допомогою використання у художньому творі стилістичних засобів на різних рівнях.

У творах наукового стилю також актуалізуються категорії експресії та експресивності. Н. С. Валгина стверджує, що ціллю експресії в науці є доказовість (так звана інтелектуальна експресивність) [4, с. 165].

Що стосується текстів наукового стилю, то вони розраховані на логічне, а не на емоційно-чуттєве сприйняття. Проте наука та техніка – це не лише логіка, а інколи й джерело складних емоцій. Отже, образна лексика та експресивні конструкції вживаються у науковій літературі, але частотність їх використання градується в залежності від підстилю, жанру, призначення, читацької аудиторії, індивідуальності автора, предмета викладу та ін. [4, с. 155].

Функції образу в науковій літературі відрізняється від його функцій у художній літературі. Це функція **наглядно-конкретизуюча** [4, с. 165]. Наукові поняття у науковій літературі пояснюються за допомогою образу. Рівень емоційності у мові визначається проявом авторської індивідуальності у науковому тексті.

Більшість жанрів наукової літератури повністю позбавлені експресивних засобів, вони втілені у строгому нейтральному стилі. Можна вважати, що наявність експресивних засобів у науковому тексті є його відхиленням від стилістичних норм. Відхилення від норми можуть відбуватися на будь-якому рівні: графічному, фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, на рівні

образів та сюжетів [1, с. 73]. Нерідко доводиться спостерігати картину, коли саме відхилення від норми створює стилістичний ефект у творі.

Однією з головних **цілей** науково-популярного видання є формування наукового світогляду читача. Світоглядна функція передбачає виклад в науково-популярній книзі природничо-наукових знань і законів природи, висвітлення досягнень в розробці теоретичних проблем, що відкривають нові перспективи науки і на її основі нові можливості прогресу виробництва. Прикладами наукових рішень, що зробили особливий вплив на розуміння об'єктивної реальності світу, були теорія природного відбору Дарвіна, періодичний закон Менделєєва, вчення про умовні рефлекси Павлова т. ін.

Науково-популярний підстиль вміщує у себе основні ознаки наукового стилю такі як логічність викладу інформації, чіткість композиції, використання складних синтаксичних конструкцій, велику кількість зворотів, вживання термінів та абстрактної лексики, але разом з тим, враховуючи що цей підстиль використовується для популяризації та пропаганди знань, він вміщують в себе усі ознаки науково твору, але ще й має свої характерні лише даному підстилю ознаки.

Специфіка науково-популярного тексту визначається його адресованістю широкому колу читачів, наявністю в ньому нової інформації, що подається як "зрозуміле". Такий спосіб подання інформації значною мірою досягається тим, що в науково-популярному тексті доказ наукових фактів здійснюється не через логіку розумових операцій, а через емоційність прикладу та ілюстрацій [6, с. 221].

Широко використовується у науково-популярній літературі такий прийом як авторські відступи, які створюють паузи у подачі інформації. Вони вносять до тексту динамізм та емоційність: *"I noted earlier that as many as half a million cells might be generated per minute, on average, for the first four months of gestation in humans. How and when does this happen? [11, с. 2]"* – **"Я помітив раніше, що, в середньому, аж півмільйона клітин може утворюватися у людей за хвилину у перші чотири місяці вагітності. Як і коли це відбувається?"**.

Щоб надати викладу більшої цікавості та встановити контакт з читачем автор науково-популярного твору може використовувати прийоми постановки запитань, які також активізують розумову діяльність читача та полегшити сприйняття інформації: *"I noted above that virtually all neurons are generated by about birth or certainly by six months of age. Thus, what underlies the remarkable growth of the brain in the first three to five years of life? [11, с. 2]"* – **"Вище я зазначив, що фактично всі нейрони утворюються перед народженням, чи у шість місяців напевне. Отже, що лежить в основі надзвичайного росту мозку у перші три-п'ять років життя?"**.

На відміну від текстів науково стилю, де прийнято вживання безособових речень, у текстах науково-популярного підстилю розповідь може йти від першої особи однини та множини, що у текстах виступає засобом **діалогізації**: *"We shall come back to this notion late."* – **"Нам слід повернутись до цієї ідеї пізніше [11, с. 48].", *"As I noted earlier, many neural systems are involved in language, so lesions in other parts of the brain can also cause language deficits [11, с. 60]."* – **"Як я зазначив раніше, у процес мовлення залучено безліч нервових систем, тож ураження іншої частини мозку може спричинити дефекти мови"**.**

З метою привернення уваги читача на певні риси предмета автор вдається до використання у творі **перифраза** – троп, який полягає у заміні назви предмета описовим зворотом, вказуючи його істотні, характерні ознаки [1, с. 104]. Вони часто містять метафори, оцінну лексику, епітети і виконують естетичну функцію: *"This brilliant invention is a product of Newton's mature years: It apparently has no antecedent in his published or unpublished writings [13, с. 3]."* – **"Це блискуче відкриття є результатом років зрілості Ньютона: про це очевидно не згадується у жодних опублікованих та неопублікованих працях."** Фразеологізм "роки зрілості" виконує роль **евфемізму** з метою пом'якшення прямоти висловлювання.

Одним з найпоширеніших прийомів, які автор використовує з метою зацікавити читача є **порівняння**. Саме завдяки проведенню аналогії з відомими явищами та предметами автору вдається популяризувати складні наукові явища: *"In the case of the foveal cones, the packing geometry is regular enough to produce*

moiré patterns that look like zebra stripes [11, с. 13].” – “У випадку з фовеальними кутом зору, структура елементів насадки є досить правильною аби створити муаровані візерунки, які схожі на смуги зебри.”, “*The very power structure worked as a great recording machine shaping the past in its own image* [11, р. 23].” – “Саме режим спрацював як головний пишучий апарат формуючи минуле на власний розсуд”.

Використання риторичних питань робить текст яскравим та емоційно-експресивним. Риторичні питання підтверджують або заперечують будь-яке твердження, за граматичним оформленням представлені питальними реченнями: “*And what do I say? I have my own learned-in-the-trenches advice after a year of relandscaping our backyard...* [12, с. 43].” – “Про що це я? Після року переландшафтування нашого заднього подвір'я, я здобув земельно-скопувальний досвід ...”.

Акумуляція однотипних синтаксичних одиниць створює градацію: “*What about the adult brain? How hard-wired is it? Once it is injured, is recovery possible or are we stuck with just what was there before the injury? Recent studies suggest that the adult brain is much more plastic than was long believed, but how much plasticity can there be? What about the influence of genes on behavior? How do genes and behavior relate? This contentious subject has generated volumes—with highly polarized views* [11, с. 3].” – “А що ж з мозком дорослої людини? Наскільки твердо він “змонтований”? А у випадку його ураження одужання можливе, а чи ми забудемо все, що відбулося раніше? Останні дослідження стверджують, що мозок дорослої людини більш пластичний, аніж як довго вважали раніше, але наскільки пластичним він може бути? А що до впливу ген на поведінку? Яке відношення мають гени до поведінки? Ця суперечлива тема створила книжні томи з абсолютно протилежними поглядами.”

Розмовна лексика сприяє імітації невимушеної персонально адресованої неофіційної мови. Вживання просторіччя на ряду з науковою лексикою привносить в науково-популярний текст відтінки емоційності, образності: “**A number of things are going on, including an increase in the number of glial and other supporting cells, growth of blood vessels...** [11, с. 10]” – “**Немало чого продовжує свою справу, включаючи збільшення кількості нейрогліальних та опорних клітин, ріст кровоносних судин...**”, “*At nine months of gestation, the brain overall looks quite adult, but it has far to go.*” – “На дев'ятому місяці вагітності мозок в цілому виглядає як мозок дорослого, але йому ще рости і рости.”

Використання загальноновживаної лексики у науково-популярному тексті допомагає автору наглядно пояснити явище, що сприяє популяризації наукового знання: “*We see motion all around us. **Leaves fall; waves break; heavenly bodies move. What causes motion? The answer is interaction. Interaction makes the world tick*** [11, с. 27].” – “Навколо нас все рухається. **Листя падає; хвилі розбиваються; небесні тіла рухаються. Що спричиняє рух? Відповідь – це взаємодія. Взаємодія “керує” світом**”.

Деколи для експресивності та зацікавлення читачів автори використовують оказіоналізми які насичені узуальною експресією: “*I have my own **learned-in-the-trenches advice** after a year of **relandscaping** our backyard...* [12, с. 10]” – “Після року **переландшафтування** нашого заднього подвір'я, я здобув **земельно-скопуванльий досвід...**”

Автори науково-популярних творів часто використовують пряму мову, аби підтвердити авторські судження активізувати та створити ефект реальності: “*White presented an especial difficulty. In his first paper, Newton wrote of white: ‘There is no one sort of Rays which alone can exhibit this. ‘Tis ever compounded, and to its composition are requisite all the aforesaid primary colours’* [13, с. 13].” – “Білий становить собою певну складність. У своїй першій праці Ньютон написав про білий колір: “**Не існує жодного променя, який сам по собі може так проявлятися. Цей колір складений, для його утворення необхідні всі вищезгадані основні кольори**”.

Як і художня література науково-популярна література містить емоційну та естетичну інформацію. Але, якщо в художньому творі образність – це неодмінна ознака стилю, то в науковому вона використовується принагідно, для доведення

вже сформованої думки, отже в науково-популярному творі той чи інший образ може бути замінений без будь-якої втрати ходу наукового доведення думки. Специфіка функціонування та як наслідок особливості перекладу засобів вираження експресії в науково-популярній літературі буде становити тематику наших подальших досліджень.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для вузов / И. В. Арнольд. – М.: Флинта, Наука, 2002. – 311 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М.: УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
3. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : Монографія [Текст] / Н. І. Бойко. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2005. – 552 с. – Бібліогр. : С. 446-501.
4. Валгина Н. С. Теория текста: Учебное пособие. – М.: Логос, 2003. – 280 с.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
6. Кутузова Г. И. Междисциплинарные связи в обучении иностранных студентов / Г. И. Кутузова. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2008. – 378 с.
7. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск: Наука, 1986. – 227 с.
8. Маевский Н. Н. Особенности научно-популярного стиля: автореф. дис. канд. филол. наук / Н. Н. Маевский. – Ростов-на-Дону, 1979. – 25 с.
9. Чабаненко В. А. Основы мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К.: Вища школа, 1984. – 168 с.
10. Шаховский, В. И. Экспрессивность и оценка – компоненты детонации / В. И. Шаховский // Образные и экспрессивные средства языка. – Ростов-на-Дону: Ростовский Государственный Педагогический Университет, 1986. – С. 32.
11. Dowling J. The great brain debate / J. Dowling. – Washington D. C.: Joseph Henry Press, 2004. – 179 p.
12. Marken B. A small thinker / B. Marken / Garden design. – Apr 2006. – P. 10.
13. Shevell S. The science of color (2nd ed.) / S. Shevell – London: OSA, 2003. – 325 p.

УДК 81'271:82-92

СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ СУЧАСНОГО МЕДІА ДИСКУРСУ

Решетарова І. В.

У статті обговорюються стильові домінанти сучасного медійного дискурсу, роль гри слів та процесів евфемізації й дисфемізації мови, аналізується роль особистої оцінки у текстах ЗМІ.

Ключові слова: евфемізм, дисфемізм, гра слів, оцінка, медіадискурс.

В статье анализируются стилевые доминанты современного медиадискурса, роль игры слов и процессов эвфемизации и дисфемизации речи, анализируется роль личностной оценки в текстах СМИ.

Ключевые слова: эвфемизм, дисфемизм, игра слов, оценка, медиадискурс.

The article speculates on the style dominant of the modern media discourse, the role of the linguistic play on words and the processes of euphemistic and dysphemistic substitutions in modern languages. The impact of the personal assessment in media texts is also analysed.

Key words: euphemism, dysphemism, linguistic play on words, assessment, media discourse.

На тлі багатьох активних процесів, що відбуваються в сучасному медійному дискурсі, мовна гра посідає одне з найважливіших місць. Ігри зі словами становлять одну з головних і показових тенденцій мови ЗМІ, причому мовна гра сьогодні набула популярності серед журналістів та в комунікативному середовищі зокрема, що і зумовлює актуальність даного дослідження. Вивчення теоретичних засад мовної гри має давню традицію, зокрема проблематика висвітлена в працях Ю. Д. Апресяна, Є. А. Агеєвої, Т. В. Булигіної, І. Н. Горелової, Т. А. Грідіної, В. З. Саннікова, К. С. Сєдової, А. Д. Шмельової тощо.

Аналіз наукової літератури дав можливість чітко виділити стильові домінанти сучасного медіадискурсу, зокрема його "ігровий" характер, тобто схильність до широкого використання мовної гри, вживання неологізмів, некодифікованої лексики, елементів інтертекстуальності тощо.

Бурхливе політичне життя в Україні зумовлює стійкий медійний інтерес до нього. Лексичний арсенал мови засобів масової інформації досить швидко реагує на зміни у різних сферах життя, зокрема політичного (напр., *лоукостери, ескалація насильства, тор-новини*).

Таким чином, метою даної статті є аналіз стильових домінант сучасного медіадискурсу, зокрема явища мовної гри, побудованої на основі засобів евфемії/дисфемії в мові сучасних засобів масової інформації з позицій лінгвальної прагматики.

Під час руйнації старого та утворення нового процес найменування щойно створених суспільних реалій віддзеркалюється як мовою ЗМІ, так і розмовною мовою. Процес номінації нових явищ відбувається, як відомо, за допомогою лексичних одиниць, що вже існують в мові, за допомогою словотворчих можливостей певної мови, або шляхом запозичень з інших мов. Цей процес породжує численні варіантні найменування, такі, що вживаються як нормативні лексичні одиниці, чи як нестандартні номінативні варіанти, які характеризують особливості певного періоду й бувають наявними в мові лише деякий час. Тобто, паралельно з об'єктивними процесами розвитку мови йде індивідуальний мовотворчий процес. Евфемізми і дисфемізми виступають одним з найвіддаліших засобів відтворення непрямої оцінки в ЗМІ, що дає можливість дивитися на них як на засіб впливу на адресата з метою спричинити такі дії останнього, що були б бажаними відправнику повідомлення, тобто як на засіб маніпулятивного характеру. Так, можна навести такі приклади: *радикально налаштована молодь; понизити градус напруги; занадто компромісне рішення; прибрати фігуру, яку*

не сприймає опозиція; обережний оптимізм; добровольці (жінки і чоловіки в цивільному); чорний четвер; тітушки тощо. Стосовно новотвору *тітушки* зараз ведуться лінгвістичні, юридичні й політичні дискусії. Портал НБН повідомляє [5], що таке слово увійшло до сучасної української мови, спираючись на онлайн словник “Мыслово”, який (так само як і вільна енциклопедія Вікіпедія [6]) розмістив статтю з відповідної теми й інтерпретує його як загальне ім’я. Тітушки [6] мають характерний зовнішній вигляд – це молоді люди у спортивній формі та шкіряних куртках, які з’являються там, де проявляється надмірна громадянська активність. Утім, автори наголошують, що словник, так само, як і енциклопедія, наповнюється користувачами. За етимологією слово походить від імені Вадима Тітушко й було розтиражоване ЗМІ після подій на Софіївській площі 18 травня 2013 року. Правозахисники намагаються заборонити саме поняття, мотивуючи свої аргументи тим, що слово набуло наскрізь негативний характер, що ображає підзахисного. Втім, існує думка, що здійснити заборону не вдасться, адже носіїв такого прізвища в Україні досить багато.

Більш за те, відколи події в Україні вийшли на шпальта світових ЗМІ, *тітушки* так само перейшли кордон і з’явилися в іноземних медіях. Наприклад:

*Instead of the promised amnesty, repressive measures, similar to those so scandalously “adopted” by the ruling majority on January 16, began gaining pace. The number of obvious attempts to provoke trouble from hired thugs or **titushki** increased, as did attacks on journalists and civic activists, most prominently the savage assault on investigative journalist and civic activist Tetyana Chornovol* [11].

На тлі таких асоціативних визначень як “політична агітація”, “психологічна атака”, “промивання мозку”, “мовна агресія”, “інформаційна війна”, фактор впливу на адресата набуває значний негативний відтінок. Проте існує думка, що мовленнєвий вплив можна характеризувати як процес мовленнєвої комунікації в світлі його цілеспрямованості. У цьому сенсі сутність впливу, який передбачує висловлювання індивідуальної оцінки і особистої думки автора, полягає у такому використанні мовних засобів, який дозволяє ввести в модель світу адресата нову інформацію або відкоригувати ту, що вже існує. При цьому вибір мовних засобів залежить від намірів відправника повідомлення [1, 2, 3, 4].

Вплив на адресата повідомлення може здійснюватись в різний спосіб – як експресивними так і нейтральними засобами, тобто маркованими і немаркованими. Ми поділяємо думку У. Еко про те, що “чистої” об’єктивної інформації не існує і існувати не може [7, с. 49], адже адресат завжди отримує авторську інтерпретацію останньої. Наприклад:

На передову пускають тільки своїх та медиків [8].

Навмисно чи ні, втім сюжет провів таки ідею опозиції “свій – чужий”, хоча поверхнево він майорів *мирним вирішенням питань та єдиною країною*. Так само напруженню сприяє використання суто військового терміна *передова*, який вводить авторське бачення ситуації як негативної.

Так само В. Огризко, колишній міністр закордонних справ України (2007-2009), у інтерв’ю телеканалу Business наголосив на необхідності *поставити Україну на проєвропейські рейки* [10], використавши термінологію залізничників задля надання ефекту бажаного прискорення необхідним, на його думку, діям. Своє негативне ставлення до політичної поведінки деяких державних діячів він виказав через використання термінології, характерної для шоу-бізнесу: *...працювати в політичній підтанцьовці і підіймати, що там вони підіймають, руки чи ноги...*[10].

При поверховому огляді будь-якого матеріалу відносно економічної чи суспільно-політичної сфери по-перше бачимо начебто тільки констатування фактів, думок і подій. Проте більш уважне вивчення мовного матеріалу свідчить, що “інформаційна форма” не є гарантом безстороннього і незацікавленого викладення. Для підтвердження думки наведемо ще декілька прикладів.

Відлига на майдані [9]. Журналіст використовує метеорологічний термін виключно для позитивної оцінки ситуації – адже відлига після тривалих морозів завжди несе полегшення й оновлення.

У іншому сюжеті ставиться запитання *яка революційна необхідність* [9] була в нівеченні київської бруківки й задля яких таких європейських цінностей

люди погодилися розтрити пів своєї країни. Саме використання історичного терміна раніше за зміст запитання наголошує на негативному ставленні до того, що відбувалося.

Аналіз матеріалів сучасних медіатекстів свідчить про широке використання засобів вираження оцінки. Причому, враховується не тільки її аксіологічна природа, але й експресивно-емоційний чинник, який стає причиною його вибору суб'єктом. Маємо на увазі активне залучення тропів, okazіоналізмів, алюзій, фразеологічних евфемізмів, перифраз та дотепних каламбурів. Гра слів сприяє формуванню в споживача додаткових асоціацій. Іронія, як найвищий вияв гумору та сатири, стала однією з базових ознак мови сучасних ЗМІ. Використання засобів евфемії займає в цьому процесі одне з найпомітніших місць.

Експресивні засоби оцінки потребують значної активності аудиторії. Споживачеві надається можливість нібито самостійно оцінити ситуацію, повідомлення неначе закликає аудиторію до спільного обмірковування фактів. Проте, ЗМІ залишаються зняряддям ідеології.

Концептуалізація того чи іншого образу країни у свідомості широкого загалу залежить від політичних поглядів окремої особи; однак, роль ЗМІ в цьому процесі надзвичайна, адже інформація, на основі якої робляться висновки, пропагується саме через ЗМІ. Тому пересічна людина не завжди замислюється, в якому світлі подається інформація: чи то чорний піар, чи то реальний стан речей. Маємо іншу справу, коли різні політичні сили в будь-який спосіб досягають поставленої мети, формуючи через ЗМІ потрібні образи.

Наведені нами приклади переконливо підтверджують, що гра слів разом із засобами евфемії є визначальними характеристиками та невід'ємною частиною побудови масмедійного політичного дискурсу.

Як екстралінгвальні чинники, а саме: зняття цензури, протест проти відсталості суспільства, криміналізація суспільства, необхідність номінації нових явищ, що не були характерними для попередніх часів, так і зміна мовних смаків у бік спрощення, лібералізації, бажання висловити експресію й оцінку будь-якими засобами приводять до ширшого залучення стилістично маркованих елементів (які, у свою чергу, виконують евфемістичну, позитивно-оцінну, таку, що прикрашає чи, навпаки, дисфемістичну, негативно-оцінну, таку, що дискредитує функції) у мову публіцистики.

Засоби евфемії / дисфемії являють собою такі стратегії мовної поведінки, що дозволяють людині уникати кризових ситуацій, обходити гострі кути, долати комунікативні труднощі й почуватися "своїм серед своїх". Недаремно С. Дж. Обенг (S.G. Obeng) пропонує включити їх до більш широкої комунікативної стратегії ухильності. Проаналізовані нами матеріали ілюструють, що мова пропонує великий спектр засобів стратегії ухильності, які допомагають уникати прямої номінації, а евфемістичне найменування є своєрідним компромісом між сутністю денотата та інтересами мовця.

Сьогодні таке слововживання відображає мовні уподобання певної частини суспільства, доводить спрямованість на мовленнєву розкутість, експресію, порушення, руйнування "нормативного" слововживання, оцінність (а не нейтральність) інформації, що подається. Тенденційним є поєднання різностильових елементів, що сприяє встановленню контакту між автором і споживачем його продукту – адресатом.

Література

1. Баранов А. Н. Аргументация как языковой и когнитивный феномен / А. Н. Баранов // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М. : Наука, 1990. – С. 40-52.
2. Безменова Н. А. Риторическая модель речевой деятельности / Н. А. Безменова // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М. : Наука, 1990. – С. 15-26.
3. Прядильникова Н. В. Прагматика эвфемизмов в языке СМИ / Н. В. Прядильникова // Вестник Самарского филиала Московского государственного университета печати (СФ МГУП). – Серия : гуманитарные науки. – М. : МГУП, 2005. – Вып. 5. – С. 18-22.

4. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие как проблема речевого общения / Е. Ф. Тарасов // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М. : Наука, 1990. – С. 3-14.
5. Термин “титушки” вошел в словарь современного украинского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела:
<http://nbnews.com.ua/ru/news/95470/>.
6. Тітушки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:
<http://uk.wikipedia.org/wiki/Тітушки> .
7. Эко У. Отсутствующая структура : Введение в семиологию / У. Эко. – СПб., 1998. – 432 с.
8. ТСН. Канал “1+1”. – 28.01.2014.
9. Вікна. Канал СТБ. – 28.01.2014.
10. Новини. Канал Business. – 28.01.2014.
11. Halya Coynash. Parliamentary Titushkism [Электронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:
<http://ukraineanalysis.wordpress.com>.

УДК 811.11'221.2

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМУНІКАТИВНОГО ЗАСОБУ УНІФОРМА У РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Рибалко М.-М. О.

У статті здійснено спробу з'ясувати особливості функціонування уніформи як невербального комунікативного засобу в дискурсивній тканині реклами у термінах методу семиотичного аналізу А. Греймаса.

Ключові слова: невербальний засіб, уніформа, рекламний дискурс.

Статья представляет собой попытку определить особенности функционирования униформы в качестве невербального коммуникативного средства в дискурсивной ткани рекламы в терминах метода семиотического анализа А. Греймаса.

Ключевые слова: невербальное средство, униформа, рекламный дискурс.

The article presents an attempt at advertisement discourse analysis, with the focus on the nonverbal communicative means of uniform in terms of the narrative semiotics theory (A. Greimas).

Key words: nonverbal means, uniform, advertisement discourse.

Одяг належать до тих речей, які завжди супроводжують людину, і їхні функції виходять далеко за межі вузько-утилітарного призначення. Він нині побутує у матеріальному вираженні – як предмети гардеробу, у вербальному вираженні – як описи актуальних речей і тенденцій їхнього поєднання – у журналах, блогах тощо, присвячених темі модного вбрання, та у візуальному вираженні – як різноманітні зображення, у фокусі уваги яких перебуває вдало дібраний ансамбль, стильна деталь, популярний колір, крій і т. ін. До останньої категорії належать фото- чи відеозаписи модних показів, відповідні малюнки, рекламна продукція тощо.

Мода, модний одяг, відчуття стилю, актуальних тенденцій не може бути надбанням широких верств, це царина обраних, посвячених у комунікативний код (Р. Барт). У межах суспільства вони становлять переважну меншість, яка своїм вибором визначає актуальне, диктує напрями розвитку сарторіальної виразності, задає модний тон принаймні на сезон, і до якої прагнуть долучитися непосвячені, приречені наслідувати і копіювати.

Матеріальний одяг, його окремі елементи та споріднена зі сферою вбрання графічна дизайнерська продукція належать до однієї з основних груп невербальних засобів, що повсякчас використовується з комунікативною метою – до артефактів. “Логотипи, емблеми, символи, знаки всіх можливих установ, організацій, корпорацій, фірм і т.д. стали невід’ємною частиною урбаністичного й не лише урбаністичного пейзажу... вони, природно, виконують в першу чергу не естетичну і навіть не декоративну функцію – в першу чергу їх призначення сигнальне, рекламне, інформативне і т. п.” [4, с. 166]. І засобом вираження таких додаткових смислів часто виступає особливий вид одягу – *уніформа*.

Барт Р. свого часу твердив, що одяг-опис не має жодної практичної чи естетичної функції, він твориться виключно з метою сигніфікації: якщо журнал описує на словах якийсь одяг, то лише задля передачі інформації, зміст якої – Мода [1, с. 27]. Ми, однак, припускаємо, що на відміну від модних журналів, вербальна деталізація уніформи у поєднанні з її невербальним (візуальним) представленням насичує дискурсивну тканину реклами певними смислами, що лише опосередковано стосуються одягу і моди, якими саме – це і належить з’ясувати.

Одяг як невербальний засіб має високий комунікативний потенціал, передаючи інформацію здебільшого фактичного характеру, однак зі вкрапленнями емотивно-оцінної. Одяг, а ширше – і взуття, аксесуари – вказують на деталі, що

стосуються статі і гендеру, віку, соціальної ніші, яку займає людина, її освіти, професії, уподобань, хобі, психологічних особливостей особи, звичок тощо (Г. Крейдлін, Ж.-М. К'юбільє, С. Махліна, Г. Почепцов, І. Серякова, Я. Цзя). Через вбрання легко транслиуються і абстрактні категорії стилю, престижності, статусності, маргінальності тощо.

Особливо яскраво одяг проявляє свій комунікативний потенціал у дискурсивній тканині реклами, для якої властива надзвичайно щільна наповненість смислами, їхня багатшаровість, адже усе, що потрапляє в об'єктив, є значущим, у кадрі немає нічого довільного чи випадкового. Тому часто рекламний дискурс виконує функцію подвійного чи множинного віддзеркалення (А. Лосєв), привертаючи увагу глядача до конкретних фрагментів дійсності, наділяючи їх додатковими смислами.

Невербальний засіб одяг, який фігурує в рекламному дискурсі компанії "British Airways" (далі – BA), виразно поділяється на дві категорії, які утворюють комунікативно значущу бінарну опозицію: *уніформа vs не-уніформа*. Комунікативна функція уніформи – увиразнити закритість професійної групи, культивувати командність, навіть кастовість, відмежувати від інших. Попри це завдання уніфікації іноді доповнюється функцією, протилежною за своїм вектором – формений одяг може фіксувати відмінності, національні особливості, етнічне розмаїття, зберігаючи впізнаваність бренду, що особливо важливо для глобально представленої організації. Крім того, бездоганна уніформа є потужним рекламним засобом, де ознаки досконалості, продуманості, зручності переносяться в уяві клієнтів і на послуги, що їх пропонує компанія.

Авіаційна *уніформа* як невербальний комунікативний засіб об'єднує розгалужену систему знаків і значень, які через цей тип одягу конструюються та актуалізуються в дискурсі. Інакше кажучи, сукупність артефактів (предметів форменого одягу) та приписуваних їм значень утворюють своєрідний сарторіальний код, що весь час зазнає змін, еволюціонує і своїм комунікативним потенціалом виходить за межі таких сфер, як мова чи мода. Складність уніформи як об'єкта наукового інтересу, що перебуває на перетині лінгвістики, семіотики, історії моди, культурології тощо, спонукає нас застосувати для його докладного вивчення метод семіотичного аналізу дискурсу, розроблений А. Греймасом [2]. Обраний інструмент дослідження дасть змогу виявити елементи поверхневих проявів професійного саріторіального коду (йдеться про власне речі, деталі вбрання, ословлені речі у вигляді описів, згадку про уніформу чи її елементи і т.д.) на поверхневому, фігуративному рівні рекламного дискурсу, простежити, яких основних трансформацій вони зазнають на наративному рівні, і з'ясувати, з якими базовими цінностями вони корелюють на глибинному, тематичному рівні.

Загальне значення *уніформи* для компанії ми спробуємо визначити, проаналізувавши рекламний відеоролик BA *To fly. To serve* (2011), зокрема вербальний компонент дискурсу. Його можна вважати програмним, адже стосується він основоположної ідеї компанії, її гасла, яке було винесене в назву. Формений одяг пілотів репрезентується на вербальному рівні лексемою *uniform*, саме вона перебуватиме у фокусі нашої уваги.

Поданий далі текст є закадровим коментарем до стислого, пунктирного відеосюжету про історію розвитку BA з використанням кінохроніки різних років, де у фокусі уваги оператор перебувають пілоти. *"Those first young men, the pioneers, the aviators building super highways in an unknown sky. Leaving wives and children in their snug homes, with just a kiss and a promise to return. Roaring into the clouds to battle wind and stars. Their safety systems built of brain and heart. They landed where there were no lights. Transforming strange names from tall tales into pictures on postcards home. And those next young men, traveling further, faster, higher than any in history and the ones who followed them, who skimmed the edge of space, the edge of heaven, the edge of dreams. (Speedbird 1, Speedbird 1.... cleared for take off). And we follow them up there to live by an unbreakable promise. The same four words stitched into every uniform of every captain who takes their command. To Fly. To Serve"* (British Airways Advert 2011 – To Fly. To Serve).

На фігуративному рівні досліджуваного тексту, який віддзеркалює конкретику фізичного світу, ми виявили кілька основних **ізотопій**, груп слів, об'єднаних

спільністю значення. **Місце:** in an unknown sky, in their snug homes, into the clouds, where there were no lights, up there; **об'єкти:** super highways, a kiss and a promise to return, wind and stars, safety systems, strange names from tall tales, pictures on postcards home, the edge of space, the edge of heaven, the edge of dreams, an unbreakable promise, the same four words, every uniform; **актори:** those first young men, the pioneers, the aviators, wives and children, they, those next young men, any in history, the ones who followed them, Speedbird 1, we, every captain; **стани буття:** those ... building / leaving, roaring ... to battle, built of brain and heart, landed, transforming, traveling further, faster, higher; followed them, skimmed, cleared for take off, follow them, stitched into ... uniform, takes their command, To Fly. To Serve.

Наступний етап аналізу передбачає пошук опозицій у межах ізотопій і між ними, аби з'ясувати найзначущіші теми в тексті. **Людина vs стихія:** those first young men, the pioneers, the aviators, they, those next young men, the ones who followed them, we, every captain **vs** an unknown sky, the clouds, wind and stars. **Незвідане vs обжите:** an unknown sky, tall tales, where there were no lights, the edge of space, the edge of heaven, the edge of dreams **vs** super highways, their snug homes, built of brain and heart. **Вони vs ми:** those first young men, they, those next young men **vs** we, every captain. **Ідея vs артефакт:** a promise to return, an unbreakable promise, the same four words, their command, To fly. To serve **vs** every uniform.

Прикметно, що одна з основних ізотопій, **час**, виявилася незаповненою. Попри те, що жодної лексичної вказівки на час у тексті не виявлено, ця категорія імплікована іншими засобами. Враження потужного часоплину передано через докладний опис насиченого діяльністю життя трьох умовних поколінь. Стрімкий рух часу в легендарному минулому завдяки докладній деталізації подій протиставлений майже позачасовому просторові теперішнього, де на зміну активному освоєнню невідомого простору і розширенню його кордонів прийшло постійне, налагоджене функціонування у межах освоєного простору.

Наступний, наративний рівень вивчення цього тексту передбачає відтворення актантної наративної моделі досліджуваної реклами. Враховуючи семантичні опозиції, виявлені на фігуративному рівні, можна припустити існування двох основних трансформацій, які вписуються в загальну актантну наративну схему і відображають структуру тексту.

Текст розпадається на два часові пласти: а) минуле, б) сучасне; отже відповідні схеми розвитку подій матимуть такий вигляд:

а) *суб'єкт (вони – those first young men, those next young men)*, мотивований *відправником (незвідане – tall tales, the edge of dreams)*, вирушає на пошук *об'єкта* (підкорення *стихії – building super highways in an unknown sky і розширення освоєного простору – traveling further, faster, higher*), підсумок цих дій концентрується в актантній позиції *отримувач (ідея – To fly. To serve)*.

б) *відправник (артефакт як мотивуючий чинник – The same four words stitched into every uniform)*, спонукає *суб'єкта (ми – we, every captain)* вирушити на пошуки *об'єкта* (втілення *ідеї – we follow them up there to live by an unbreakable promise, To Fly. To Serve*).

Третій, глибинний рівень дослідження тексту дає змогу виокремити його фундаментальні цінності. На нашу думку, всі опозиції фігуративного і наративного рівнів можна звести до двох загальних протиставлень, у межах яких, з огляду на об'єкти пошуків, відбуваються ключові трансформації цінностей. Так, трансформація на рівні опозиції **вони – ми** актуалізує спадковість, історичну тяглість, збереження традиції, ці цінності на матеріальному рівні зафіксованої в артефакті – *уніформі*. Друге важливе протиставлення, **ідея – артефакт**, на ціннісному рівні символізує моральний імператив як мотив праці людини в уніформі.

Отже, уніформа ВА характеризується щільним переплетінням ознак – естетична вишуканість поєднується з технологічною досконалістю й утилітарністю. Як невербальний засіб її можна трактувати як матеріальне втілення ціннісних орієнтирів компанії.

Докладний семіотичний аналіз вербального компонента відеоролика дав нам змогу акцентувати базові ідеї, які ВА транслюють у своєму рекламному дискурсі через уніформу як невербальний комунікативний засіб і, ширше, як сарторіальний комунікативний код. Це прагнення висот і місія служіння, збереження давньої, овіяної міфічним ореолом традиції, спадкоємність поколінь авіаторів, неухильне виконання обов'язку, який людина бере на себе, вдягнувши уніформу з нашивкою *To Fly. To Serve*.

Література

1. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры. / Р. Барт – М., 2003. – 511 с.
2. Бронуэн М. Словарь семиотики. / М. Бронуэн, Ф. Рингхэм – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 256 с.
3. Крейдлин Г. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. / Г. Крейдлин– М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
4. К'юбільє Ж.-М. Порногламур. / Ж.-М. К'юбільє– К.: Основи, 2009. – 175 с.
5. Махлина С. Семиотика культуры повседневности / С. Махлина. – СПб.: Алтейя, 2009. – 232 с.
6. Почепцов Г. Семиотика. / Г. Почепцов – К.: “Ваклер”. – 2002. – 432 с.
7. Серякова І. Магія невербальної комунікації. Навч. посібник / І. Серякова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 95 с.
8. Цзя Я. Семиотика моды (костюма) в контексте межкультурной коммуникации: Автореф. дис. ... канд. культурологии: Спец. 24.00.01. – Иваново, 2011. – 15 с.

УДК 811.111:81'37

**ПРИРОДА КАК ЗЕРКАЛО ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ПЕРЕЖИВАНИЯ
(НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Э. М. РЕМАРКА “DREI KAMERADEN”)**

Романова Н. В.

У статті описано емоційні переживання на тлі статичного й динамічного пейзажів, розглянуто семантику їхньої емотивної лексики в німецькомовному романі Е. М. Ремарка “Drei Kameraden”.

Ключові слова: природа, емоційний стан, статичний пейзаж, динамічний пейзаж, семантика.

В статье описаны эмоциональные переживания на фоне статического и динамического пейзажей, рассмотрена семантика их эмотивной лексики в немецкоязычном романе Э. М. Ремарка “Drei Kameraden”.

Ключевые слова: природа, эмоциональное состояние, статический пейзаж, динамический пейзаж, семантика.

The article deals with feeling on the background of statics and dynamic landscape and focuses on the semantics of their emotive vocabulary in the German novel of E. M. Remarque “Three Comrades”.

Key words: nature, emotive state, statics landscape, dynamic landscape, semantics.

Идея о том, что природа детерминирует поведение человека, известна со времён античности. Древние исследователи пытались объяснить эмоциональные переживания через соотношение структуры макро- и микрокосмоса (милетская школа). При этом важную роль играла эстетика. Отображение мира (природы) опиралось на чистую форму без материи, психика ж мыслилась как идеальная сущность, референция материальной действительности, отрицание последней. Знаменитый тезис софистов “Человек является мерой всех вещей – существующих и несуществующих” свидетельствует о новом взгляде на природу эмоций: идеальное, психическое расценивается как способ выявления объективной реальности. Впрочем, данная теория подвергается жёсткой критике со стороны Сократа, искавшего и нашедшего вечные ценности в идеальной сущности человека – в его моральной жизни, эстетических и познавательных установках. Из совокупности таких ценностей Платон создал картину потустороннего мира – прекрасного и истинного. Аристотель, в свою очередь, продолжил анализ соотношения идеального и материального в учении о форме и материи и завершил разработку идеального как свойства души в эстетической теории катарсиса. Психика в целом, утверждает философ, идеализирует материальные процессы, очищается от них сначала в простейшей форме – в ощущениях, а потом в более совершенной форме – в мышлении и, наконец, достигает своего апогея очищения – в драматургии поступка. Благодаря Аристотелю, его научным разработкам, современная психология оперирует антропологическим принципом как научной и философской категориями [8, с. 290-292, 321-329].

Цель статьи – рассмотреть соотношение описания природы и эмоционального состояния человека в художественном тексте.

Для достижения данной цели были поставлены следующие **задачи**: 1) проанализировать понятие “природа”; 2) отобрать ситуации описания феномена из общего массива заявленного текста; 3) выделить эмотивную лексику; 4) определить её основные семантические особенности.

Понятие “природа” имеет широкий и узкий смысл. В широком смысле природа созвучна Бытию, Реальности, Универсуму, Вселенной, Космосу. Узкое понимание природы эквивалентно естественной среде обитания человека [15, с. 683]. В последней дефиниции можно выделить варианты. Например, классики немецкой литературы рассматривают природу как вечный источник всего живого *Wo faß ich dich, unendliche Natur? / Euch Brüste, wo? Ihr Quellen alles Lebens, / An*

denen Himmel und Erde hängt [13, с. 34], “потерянного поколения” – как имя матери *Mama Natur* [14, с. 47], совокупность растительного, животного миров, форму атмосферных явлений *Bäume, Wolken, Tiere* [там же, с. 66], автономный планетарный феномен *man spürte, daß es der Natur völlig gleichgültig war, was dieses böartige Ameisengewimmel, Menschheit genannt, auf der Welt trieb* [14, с. 252]. То есть, можно говорить о специфике понимания писателями природы и их внутреннем отношении к ней.

В теории художественного текста природа представлена как образ или пейзаж, за которым закрепилось значение фона происходящих событий. Здесь выделяются два типа пейзажа: статичный и динамичный. *Статичный* отражает стабилизировавшееся состояние природы, служит средством углублённого разъяснения образа персонажа и его состояния. *Динамичный* связан с действиями природы, которые ведут к статике, сигнализирует о смене сюжетного хода, изменениях в судьбах героев. Отсюда идея о двунаправленности пейзажа – он либо гармонирует, либо дисгармонирует с природой [3, с. 138-139]. Проиллюстрируем сказанное на нескольких примерах.

Позитивному эмоциональному состоянию Матильды Штос и Роберта Локампа соответствует не только прекрасная погода, но и за ночь расцветшее старое сливовое дерево возле заправки *Das Wetter wurde warm und feucht, und es regnete einige Tage lang. Dann klärte es sich auf, die Sonne fing an zu brüten, und als ich am Freitagmorgen in die Werkstatt kam, sah ich Mathilde Stoß auf dem Hof stehen, den Besen unter den Arm geklemmt, mit einem Gesicht wie ein gerührtes Nilpferd. “Nu sehen Sie doch mal, Herr Lohkamp, die Pracht! Is doch immer wieder ’n Wunder.” Ich blieb überrascht stehen. Der alte Pflaumenbaum neben der Benzinpumpe war über Nacht aufgeblüht* [14, с. 40]. Наблюдается гендерная окраска эмоциональной реакции: женщина реагирует дуально: 1) **невербально**: 1.1 кинетически *stehen, unter den Arm geklemmt*, 1.2 мимически *mit einem Gesicht wie ein gerührtes Nilpferd*, 1.3 просодически *Is, ’n, !*, 1.4 метафорически *Nilpferd* и 2) **вербально**: 2.1 эмотивными частицами *Nu, doch (2), mal*, 2.2 эмоционально-оценочной лексикой *Pracht, immer wieder, Wunder*, мужчина – монадно, а именно **невербально**: 1.1 кинетически *blieb stehen* и 1.2 характерологически *überrascht*. Интенсифицирует это переживание цвет и запах сливы [...],[...], *über Nacht, war er verwandelt und verzaubert in eine schimmernde Wolke von Rosa und Weiß, eine Wolke von hellen Blüten, als hätte sich ein Schmetterlingsschwarm auf unseren dreckigen Hof verflogen... // “Und der Geruch”, sagte Mathilde schwärmerisch und verdrehte die Augen, “wunderbar – genauso wie Ihr Rum...” // Ich roch nichts. Aber ich verstand sofort* [там же]. Легко понять, что запах *Geruch* чувствует здесь только женщина. Изменение её эмоционального состояния передаётся через качественные характеристики *schwärmerisch*, кинетику *verdrehte*, соматизмы *Augen*, эмоционально-оценочные слова *wunderbar, genauso*, сравнение *wie Ihr Rum*. Квалифицируются природные и искусственные запахи. Если первые подразумевают аромат – летучие ароматные вещества, продуцируемые цветущим плодовым деревом, то последние отождествляются со вкусом алкогольного напитка *Rum*. Справедливости ради надо отметить, что мужчина хоть и кажется сентиментальным *schimmernde Wolke von Rosa und Weiß, eine Wolke von hellen Blüten, Schmetterlingsschwarm* и умным *verstand sofort*, всё же его “истинная” природа содержит негатив *dreckigen* и сенсорную ограниченность *roch nichts*. Кроме гендерного и эмоционального различия, в анализируемом пейзаже зафиксирована общая эмоциональная черта – временной отрезок *Nacht*, символика которого наполнена жизнью, таинствами, трансформацией [11, с. 60-62]. Ночь противопоставляется дню и является тёмной частью целого – суток [9, с. 61-62]. Соответственно, можно утверждать, что семантика ночи – это мера репродукции эмоционального, содержащего в себе как эмоцию радости, так и эмоцию изумления.

Негативное эмоциональное состояние развивается на фоне статичного вечернего пейзажа с участием динамики искусственного света (рекламное освещение, включённые фары автомобилей) и звука (мчащие и сигнализирующие машины) *Ich setzte mich ans Fenster. Draußen lag der Friedhof im blauen Mondlicht. Die bunten Würfel der Lichtreklamen kletterten über die Wipfel der Bäume, und die*

Grabsteine schimmerten aus der Dunkelheit hervor. Sie waren still und ohne Schrecken. Autos hupten dicht an ihnen entlang, und das Licht der Scheinwerfer huschte über ihre verwirrten Inschriften. // Ich saß ziemlich lange und dachte an allerlei Dinge. Auch daran, wie wir damals zurückgekommen waren aus dem Kriege, jung, ohne Glauben, wie Bergleute aus einem eingestürzten Schacht. Wir hatten marschieren wollen gegen die Lüge, die Ichsucht, die Gier, die Trägheit des Herzens, die all das verschuldet hatten, was hinter uns lag – wir waren hart gewesen, ohne anderes Vertrauen als das zu dem Kameraden neben uns und das eine andere, das nie getrogen hatte: zu den Dingen – zu Himmel, Tabak, Baum und Brot und Erde –; aber was war daraus geworden? Alles war zusammengebrochen, verfälscht und vergessen [14, с. 49]. Оппозиционность закрытого *setzte mich ans Fenster* и открытого *kletterten über die Wipfel der Bäume* пространства, природного *Mondlicht* и искусственного *Lichtreklamen, Licht der Scheinwerfer* света, холодного хроматического *blauen* и комплементарного *bunten* цветов, нейтрального *still* и эмоционального *ohne Schrecken*, сигнальных *hupten* и скоростных *huschte* действий, физических *saß* и ментальных *dachte* процессов, прибытия *zurückgekommen waren* и волюнтатива *hatten marschieren wollen*, качества экзистенции *waren hart gewesen* и духовности *ohne anderes Vertrauen* обуславливает результат сложного негативного эмоционально-оценочно-когнитивного переживания *war zusammengebrochen, verfälscht und vergessen*. Если учитывать сравнение *wie Bergleute aus einem eingestürzten Schacht* – “как шахтёры из обвалившейся шахты”, то эмоциональное равновесие героя *saß* перерастает в эмоцию вины *verschuldet hatten*. Переживание вины связано с воспитанием, моралью, опытом, желанием скрыть незрелую совесть *Trägheit des Herzens*, свои проступки *getrogen hatte*. Психологи утверждают, что переживая вину, “человек в то же самое время испытывает страх”, печаль, интерес, смущение [2, с. 371-372].

Из примера видно, что эмоция вины обусловлена когнитивными процессами. При этом актуализируется хронология – 1916; 1917; 1918; 1919; 1920; 1921; 1922; 1923 и значимые для этих лет события – *Rekrut; das schwere Feuer der Engländer, Gas; Lazarett; Revolution. Hunger; Putsch; – ; Bahnarbeiter; Rechlamechef* [14, с. 7-8]. Число перечисленных лет – 8. Его визуальное выражение сводится к космическому равновесию, циклическому обновлению, возрождению и вечному блаженству [10, с. 50]. Знак “–” указывает на лакунарность знаний персонажа о событиях 1921 года. Исторически – это один из сложнейших годов в жизни Германии, ибо страна переживала глубокий политический кризис, должна была и не могла выплатить репарации союзникам периода войны и как следствие подверглась оккупации со стороны соседней Франции [4]. Каждое из этих негативных событий отражает непрофессионализм политиков разных партий того времени. Отношение нашего персонажа к непрофессионализму, партиям, жизни в целом скорее философско-оценочное, нежели эмоционально-когнитивное *Es ging mir nicht schlecht, ich hatte Arbeit, ich war kräftig, ich wurde nicht leicht müde, ich war heil, wie man das so nennt – aber es war doch besser, nicht allzu viel darüber nachzudenken* [14, с. 8-9]. То есть эмоции можно рассматривать как механизм памяти [5, с. 180]. В формате символики [10, с. 416] отсутствие знаний служит оптимальным переходом от общественно-политических отношений *Putsch* – “путч” к социально-производственным *Bahnarbeiter* – “железнодорожный рабочий”. В первом случае или *Putsch* реализуется политический термин, во втором или *Bahnarbeiter* – общеупотребительное слово. Семантика термина *Putsch* – это название политического переворота или его попытки [15, с. 744], а семантика слова *Bahnarbeiter* – обобщение типичных контекстов его употребления. Предполагаем, что функциональный контраст данных лексем выступает как одно из условий выражения семантического перехода лексико-семантических микросистем языка.

Динамический пейзаж, содержащий описание спокойного ночного весеннего дождя, связан не только с изменениями чувств Роберта к Патриции Хольман – девушке из высшего общества, но и трансформацией места их интимных встреч *Nacht. Draußen begann es zu regnen. Die Tropfen fielen weich und zärtlich. Sie klatschten nicht mehr wie vor einem Monat, als sie nur die Äste der*

Linden trafen – jetzt rauschten sie leise herab in die jungen nachgebenden Blätter, sie drängten sich an sie und rannten an ihnen herunter, ein mystisches Fest und ein geheimnisvolles Fließen zu den Wurzeln, von denen sie wieder aufsteigen würden, um selbst Blätter zu werden, die den Regen wieder erwarteten in den Nächten des Frühjahrs. // Es war still geworden. Der Lärm der Straße war verstummt – eine einsame Laterne flackerte auf dem Bürgersteig. Die zarten Blätter der Bäume, von unten beschienen, sahen fast weiß aus, durchsichtig beinahe. Die Wipfel waren schimmernde, helle Segel. // "Horch, der Regen, Pat..." // "Ja..." // Sie lag neben mir. Ihr Haar hob sich dunkel von den weißen Kissen ab. Eine Schulter war hochgehoben, sie glänzte von irgendeinem Licht wie matte Bronze, und ein schmaler Streifen Licht fiel auch auf ihren Arm. "Sieh nur", sagte sie und hob auch die Hände hinein [14, с. 108-109]. Зарождаюча любовь *Tropfen* нежна *weich* и ласкова *zärtlich*, спокійна *leise* и празнично-мистическая *mystisches Fest*, уступчивая *nachgebenden* и таинственная *geheimnisvolles*. Перед нами житейское, романтически окрашенное, понимание любви – без суєты *still* и шума *verstummt*, озарённое *beschienen* и очевидное *durchsichtig*, мелькающее *schimmernde* и светлое *helle*. Уровень симпатии мужчины апеллирует к сексуальному влечению *lag neben mir*, направлен на внешность партнёрши *Haar, Schulter, Arm, Hände*. Наибольшим фактором влияния на отношения мужчины к женщине является контраст цвета и света *dunkel – weißen*, сравнение света *Licht* и металла *Bronze*, оценка света *ein schmaler Streifen Licht*. Для женщины характерны личностные черты: стихийность *hob sich ab*, защитная ориентация *war hochgehoben*, эротическая энергия *glänzte*, гибкость *hob hinein*. Красота обнаженного женского тела нивелирует стандартный интерьер холостяцкой комнаты в пансионе "*Es wird jetzt auch nie mehr das Zimmer von früher sein – weil du hiergewesen bist.*", определяет позитивное переживание мужчины, переполняет и захватывает всё его существование *Ich sah alles wie durch einen weichen, klaren Schlaf, entspannt, gelöst, ruhig und sehr glücklich* и требует от него интенсивности высшего чувства – любви "*Du mußt mich sehr lieben, Robby. Ich weiß nicht, was ich machen soll ohne Liebe!*" [там же, с. 109]. В этом контексте эмоция радости продукт зрительных ощущений, в основе которых эстетика, форма тела и соматика. Последние воплощают в себе незримую энергию, разнообразие и изменчивость которой проявляются в игре искусственного света *ihr Gesicht im Licht, das über die Schultern und die Brust wie der Schein von Wachskerzen* и цвета *gelb, Orange, blaue Kreise, warmes Rot, Blau*. То есть свет и цвет – это, скорее, особый социальный опыт, связывающий между собой разные онтологии и служащий источником новых.

Буйство природы в динамическом пейзаже соответствует накалу переживаний и торможению когнитивных процессов *Der Regen begann, als wir ausstiegen. Während ich zahlte, war das Pflaster noch dunkel gesprenkelt von Tropfen wie ein Panther – aber schon bevor wir die Tür erreichten, war es schwarz und silbern sprühend, so schoß das Wasser herab. Ich machte kein Licht. Die Blitze erleuchteten das Zimmer. Das Gewitter war mitten über der Stadt. Donner rollte in Donner. "Jetzt können wir hier wenigstens einmal schreien", rief ich Pat zu, "ohne Sorge, daß uns jemand hört!" Das Fenster flammte. Sekundenschnell flog die schwarze Silhouette der Friedhofsbäume vor dem weißblauen Himmel auf und wurde krachend sofort wieder von der Nacht erschlagen – sekundenlang schwebte zwischen Dunkel und Dunkel die biegsame Gestalt Pats phosphoreszierend vor den Scheiben – ich legte den Arm um ihre Schultern, sie drängte sich an mich, ich fühlte ihren Mund, ihren Atem, ich dachte nichts mehr–* [там же, с. 132]. Эмоциональное состояние влюблённых пульсирует в пределах космического излучения: то усиливается *dunkel, schwarz*, то ослабевает *silbern*. Достигая своей середины *mitten*, эмоциональное стремится к аффективному *schreien*, выходит за культурные рамки *rief zu, ohne Sorge, daß uns jemand hört!* и трансформируется энергетически огненной стихией *flammte*. Энергия перехода исчезает молниеносно *Sekundenschnell* (2), пронизывая темноту *Dunkel*, фосфоресцируя *phosphoreszierend* и материализуя чувство безопасности *legte den Arm um ihre Schultern*, уплотняя личное пространство *drängte sich an mich*, порождая близость *Mund*, высвобождая тепло *Atem*, тормозя основные функции мозга *dachte*

nichts mehr. Исследователи цвета утверждают, что мужское виденье относится к подсознанию, женское к сознанию [12, с. 34]. И это наталкивает на мысль, что эмоции у мужчин – это одна из разновидностей психической энергии, а у женщин – физической соответственно [7, с. 124-125, 166].

Динамический пейзаж идентифицируется по типу субъективного восприятия или эмоциональной самооценки *Dann wanderte ich durch die Straße, wo Pat wohnte. Der Wind wurde stärker, alle Fenster in ihrem Hause waren dunkel, der Morgen schlich auf grauen Füßen die Türen entlang, und ich ging endlich nach Hause. Mein Gott, dachte ich, ich glaube, ich bin glücklich* [14, с. 144]. В то время как исчезает ночь *Morgen schlich*, эмоции приобретают форму *glücklich*. Посредником между “аморфностью” и формой можно считать аффект *Mein Gott*, который не мыслим без духовно-ментальных процессов *glaube*. Понятно, что различие эмоциональных состояний героя относительно, ибо границы ситуации, порождающей у него позитивные эмоции, характеризуются динамичностью и качеством движения, маршрут которого обусловлен состоянием физического и психического здоровья *wanderte* и *ging*. Антропоцентрическое движение *ich* параллельно движению физического времени *schlich*, пропорционального антропоморфизму *auf grauen Füßen*. Именно в силу этого эмоция радости ощущается сначала как нечто недискретное *durch, entlang*, вариативно предметное а) единичное *die Straße*, б) множественное *die Türen*, хроматичное *grauen*, затем как ориентир *nach* конкретной бытийной формы проживания *Hause*. Выразим сказанное в виде простой схемы из трёх основных взаимосвязанных компонентов: **Движение** → **Время** → **Эмоция**. Приведённая схема ни в кой мере не претендует на завершённость. Она является рабочей и абстрактной в том плане, что наглядно изображает один из возможных подходов к дифференциации динамических пейзажей. Добавим также, что движению предшествует невротическая тревога, вызванная разрывом отношений с женщиной лёгкого поведения *Lisa*, воспоминаниями о прошлой жизни, незабываемых событиях. То есть структуру приведённой схемы необходимо скорректировать с помощью двух компонентов – **Невротическая тревога** и **Эмоционально-когнитивная оценка**. Данная тревога отличается от неврастения, других негативных эмоций и состояний “чувством беспокойства, хроническими опасениями и всем тем, что описывается словом “нервозность”, при этом сопровождающегося всеми теми физиологическими симптомами, которые Дарвин описал для страха” [1, с. 155]. Содержательная сторона эмоционально-когнитивной оценки релевантная модальности переживания, что градуируется на шкале оценок как позитив [6, с. 28-43]. Таким образом, рассматриваемая схема претерпевает изменения и может быть представлена следующим способом: **Невротическая тревога** → **Эмоционально-когнитивная оценка** → **Движение** → **Время** → **Эмоция**. Список компонентов в рамках схемы может быть продолжен, поскольку процесс познания объективной реальности бесконечен и необъятен.

И статический, и динамический пейзажи в анализируемом произведении – сложное и многогранное явление, где *Nacht, Mondlicht, Wind, Sterne, Büschen, Wolken, Regen, Nebel, Maikäfer, Luft, Meer, Dunkelheit, Blitze, Donner, Wälder, halboffenen Knospen, Wasser, Hügel, Windstoß, die Südsee, Wetter, Nebeldämmerung, weißer und roter Blüten, Flocken, Schneefelder, Gewitter, Dunkel, Schneegestöber, das ungeheure Schweigen der klaren Mondnacht, Schneeketten, Bergwände, Kälte, nasse Wärme, Föhn* становятся провозвестниками и символами неприятностей, и, наоборот, *Himmel, Sonne, der alte Pflaumenbaum, Geruch, Blätter der Bäume, Nachtduft der Blumen, Duft, Bienenschwärme* несут эмоциональный заряд противоположной направленности. Многие картины природы содержат указание на время года *Winter, Frühjahr, Sommer, Herbst, Spätsommer*, месяц *August, September, Mitte Oktober, Januar*, день недели *Sonntag*, время суток *Morgen, Abend, in den Nächten, in der letzten Stunde der Nacht* или интеграцию последних *Freitagmorgen*. При этом актуализуется пространственный континуум, который можно разделить на два основных типа: 1) открытый и 2) закрытый. Открытый репрезентирован естественно *Himmel, Wald, Hügel, Berge*, урбанистически *Anlagen, Straßen der Vororte, Stadt, Rasenanlage, Rummelplatz* и по-сельски *Felder, Wiesen, Dorf*. Закрытый

неотделим от места *Haus, Zimmer, Pension* и района проживания *Friedhof*, а также работы *Werkstatt* и отдыха *Café International, das International, Bar*. Время и пространство обеспечивают здесь параметры и распределение основных звеньев эмоционального переживания. Представляется целесообразным исследовать данные феномены в отдельно взятой студии.

В качестве **вывода** можно отметить, что природа и эмоции человека энергетически взаимообусловлены. Природа позволяет человеку на основе личной языковой и речевой компетенции в соответствии с традицией или культурой уточнить, раскрыть, выразить, описать или смоделировать эмоции, вербализация которых будет наиболее соответствовать смысловнесущей структуре психологического и когнитивного.

Литература

1. Бреслав Г. Психология эмоций / Г. Бреслав. – М.: Смысл, 2006. – 544 с.
2. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард; пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 464 с.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Основные события 1921 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hrono.ru/1921_.php. – Название с титула экрана.
5. Пименова М. В. Концептосфера внутреннего мира человека / М. В. Пименова // Введение в когнитивную лингвистику. – Симферополь: Рибэст, 2009. – Вып. 4. – С. 128–183.
6. Приходько А. И. Семантика и прагматика оценки в современном английском языке / А. И. Приходько. – Запорожье: ЗГУ, 2004. – 321 с.
7. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтка]. – К.: ВШ, 1982. – 216 с.
8. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження / В. А. Роменець. – К.: Либідь, 2005. – 916 с.
9. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) / В. Г. Таранець. – Одеса: АстроПринт, 1999. – 116 с.
10. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер; пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 448 с.
11. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Е. Я. Шейнина. – М.: ООО "Изд-во АСТ"; Х.: "Торсинг", 2001. – 591 с.
12. Шереметева Г. Магическая сила цвета. Семь цветов здоровья: Практическое пособие по цветотерапии / Г. Шереметева. – М.: Амрита-Русь, 2008. – 336 с.
13. Goethe J. W. Faust / J. W. Goethe. – Kehl: SWAN Buch-Vertrieb, 1994. – 416 S.
14. Remarque E. M. Drei Kameraden / E. M. Remarque. – Stuttgart: Metzler Verl., 1991. – 398 S.
15. Wahrig Wörterbuch der deutschen Sprache / [von R. Wahrig-Burfeind]. – München: dtv, 2012. – 1152 S.

УДК 81'367.7

ЛІНГВІСТИЧНА МОДАЛЬНІСТЬ: ФОРМАЛЬНИЙ, ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИЙ, ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПІДХОДИ

Савельєва Н. О.

У статті визначено логіко-філософське підґрунтя вивчення лінгвістичної категорії модальності, виявлено специфіку формально зорієнтованого погляду на модальність, який полягає у розмежуванні її суб'єктивного та об'єктивного різновидів; схарактеризовано логіко-семантичний підхід, у межах якого запропоновано розглядати модальність у зв'язку із взаємодією пропозиції та модальної рамки; описано особливості функціонально-семантичної інтерпретації модальності у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Ключові слова: модальність, формальний підхід, логіко-семантичний підхід, функціонально-семантичний підхід.

В статье выявлены логико-философские основы изучения модальности как лингвистической категории; определена специфика формального подхода к модальности, заключающегося в разграничении ее субъективной и объективной разновидностей; охарактеризован логико-семантический подход, ключевым для которого является интерпретация модальности как взаимодействия пропозиции и модальной рамки; рассмотрены особенности функционально-семантического подхода к определению модальности в отечественном и зарубежном языкознании.

Ключевые слова: модальность, формальный подход, логико-семантический подход; функционально-семантический подход.

The article deals with the description of different approaches to the study of modality. The author emphasizes the logical and philosophical grounds for the study of modality in linguistics; describes the formal approach to modality which implies the differentiation of its subjective and objective kinds; characterizes the logical and semantic view on modality as the relation between the proposition and the modal frame; demonstrates the differences in the functional and semantic interpretation of modality Ukrainian (and other post-Soviet) and foreign linguistics have.

Key words: modality, formal approach, logical and semantic approach, functional and semantic approach.

Категорія модальності неодноразово привертала до себе увагу мовознавців, адже здатність та потреба людини надавати своїм висловленням різне “модальне аранжування” [17, с. 109] є вагомим ознакою її життя: фактів не існує доти, доки індивід не доклав до них щось своє, якоїсь долі людського генію, казки [там само, с. 109].

Проблематика, пов'язана з категорією модальності, слугує постійним предметом дискусій, що стосуються визначення її категоріального статусу, тлумачення, систематизації засобів маніфестації в мові тощо. За відсутності загальноновизнаних підходів до вирішення цих питань дослідники вдаються до індивідуальних трактувань категорії модальності з урахуванням особливостей панівного “стилю мислення”, тобто в межах певної лінгвістичної парадигми [12, с. 144].

Основи вивчення модальності було закладено за часів античних філософів: учення Арістотеля про модус та види суджень за модальною ознакою посіло відповідне місце в логіко-філософських студіях [16, с. 25]. Розроблена на теренах античної філософії та поглиблена в Нові часи, модальність надалі вивчається також на лінгвістичному ґрунті й становить однаковий інтерес як для дослідників, що працюють на теренах мовознавства, так і тих, що розробляють її як категорію логіки. Плідним видається напрям творчого переосмислення здобутків логіки та філософії у розбудові лінгвістичних концепцій вивчення

модальності, а також урахування мовознавчого доробку у побудові цілісної концепції модальності як лінгвістичної категорії.

У нашій статті ми вдаємося до розгляду особливостей тлумачення модальності на засадах формально орієнтованого, логіко-семантичного та функціонально-семантичного підходів.

У річищі формально орієнтованого напряму категорію модальності вивчають як відношення змісту речення до дійсності в аспекті його реальності / нереальності / спонукальності, а також як градацію міри впевненості мовця у фактах, що повідомляються [10, с. 12]; як мовну категорію, що вказує на характер об'єктивних зв'язків, актуалізованих у змісті речення, і на міру достовірності змісту з погляду мовця [5, с. 7].

У наведених тлумаченнях модальності наявне чітке протиставлення двох груп взаемовиключних значень, що представляють суб'єктивне та об'єктивне в змісті речення. Терміни "об'єктивна модальність" та "суб'єктивна модальність", що були введені в лінгвістичний обіг Г. В. Колшанським, В. З. Панфіловим у радянському мовознавстві та М. Халідеєм, Дж. Лайонзом у зарубіжній лінгвістиці, широко використовують у розробках, присвячених категорії модальності.

Об'єктивна (або онтологічна) модальність експлікує характер об'єктивних зв'язків, наявних у тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, а саме – зв'язки можливі, дійсні, необхідні. На граматичному рівні вона маніфестована категорією способу. Суб'єктивна модальність (персуазивна) відбиває оцінку мовцем глибини пізнаності цих зв'язків, ступінь достовірності думки, що виражає таку ситуацію та містить проблематичну, просту й категоричну достовірності [13, с. 39].

Єрмолаєва Л. С. поєднує запропоновану класифікацію модальних значень за шкалою об'єктивності / суб'єктивності з аспектом їх внутрішнього / зовнішнього характеру. Під внутрішньою модальністю розуміють відношення суб'єкта (інколи об'єкта) дії до здійснюваної ним дії (для об'єкта – дії, якій він піддається) [10, с. 98].

Незважаючи на певну умовність такого протиставлення в семантичній структурі модальності, терміни "суб'єктивна модальність" та "об'єктивна модальність", а також пов'язані з ними "зовнішня модальність" і "внутрішня модальність" є загально визнаними, ними послуговуються в сучасних розробках, присвячених вивченню різновидів модальних значень.

Попри те, що концептуальні засади формально орієнтованого підходу почасти є завузькими для повного розкриття природи мовних явищ (останнє стосується також лінгвістичної категорії модальності), здобутки дослідників, що працювали й продовжують працювати в цьому напрямі, є вагомим внеском у розбудову загальної теорії модальності в лінгвістиці.

Якщо формально орієнтована граматики звернулася по допомогу до засад традиційної логіки, закладених за античних часів, то дослідження модальності в логіко-семантичному аспекті позначені увагою до логічних та філософських праць ХХ ст., спрямованих на виділення суб'єктивного та об'єктивного компонентів модальності, як новим етапом у розвитку логічної думки.

Вивчення суб'єктивного аспекту семантики висловлення-судження в логіці та визнання мови повсякденного спілкування об'єктом її дослідження, зумовило появу нових підходів до тлумачення мовної категорії модальності. Усвідомлення факту існування зазначених дихотомій модальних значень (суб'єктивне vs. об'єктивне) сприяло розвитку теорії модальності в бік "поляризації", що відбилося в появі концепцій багатозначних, модальних, вірогіднісних логік [11, с. 239 – 240]. Кожне логічне судження може поширюватися певними квантитативними та кваліфікаційними характеристиками. Отже, наразі логічна категорія модальності постає як кваліфікаційна ознака, що дозволяє інтерпретацію суджень як алетичних, деонтичних, епістемічних, темпоральних залежно від модальних операторів. Останні експлікують модальне значення та можуть бути винесеними за межі пропозиції. Така класифікація модальних суджень сприяла становленню та розвитку відповідних логічних систем, а саме – алетичної, епістемічної, деонтичної, темпоральної модальних логік.

Дослідження, присвячені змісту висловлення з використанням ідей та методів сучасної модальної логіки, так само, як і традиційні граматичні студії, підкреслюють розмежування суб'єктивного та об'єктивного компонентів у змісті висловлення. Названі компоненти отримують відповідні номінації в різних лінгвістичних розвідках: модус та диктум, модальна рамка та пропозиція, дескриптивний та недескриптивний компоненти [9, с. 11], психологічний модус та репрезентативний зміст як когнітивні еквіваленти цих термінів [15, с. 100].

Найближчою до розуміння суб'єктивного та об'єктивного в логіці була концепція Ш. Баллі про модус та диктум (концепція експліцитної модальності). Підґрунтям запропонованої ним теорії модальності стали ідеї середньовічних логіків. Розглядаючи модальність як невід'ємну частину висловлення, позначену розмаїттям форм експлікації в мовленні, Ш. Баллі метафорично визначає її як "душу речення". Модальність постає маркером відношення об'єктивного змісту – диктуму як поняття про предмет та його ознаки – та суб'єктивної оцінки – модусу, що представляє собою реалізацію "кореляційної операції, яку здійснює суб'єкт". Різновидами кореляційних операцій постають судження, оцінка тощо [3, с. 43 – 45].

Терміни "диктум" та "модус, запропоновані Ш. Баллі, за змістом близькі до понять пропозиції та кваліфікаційної характеристики пропозиції у логіці (пор. пропозиція vs. пропозиційна функція відношення за Б. Расселом [14, с. 57], пропозиція та "комунікативна мета" за З. Вендлером [1, с. 26], пропозиція та "Я-настанов"а за Н. Д. Арутюною [2, с. 14]), що дозволяє відзначити високу міру їх співвіднесення з логіко-філософськими вченнями про модальність.

Інтерпретацію диктально-модусних відношень було продовжено в семантичних концепціях, де модальність розглядають у зв'язку з взаємодією модальної рамки та пропозиції. Поняття "пропозиція" посідає важливе місце у термінологічному апараті теорій, що вивчають модальність в термінах зовнішньої та внутрішньої модальної рамки, досліджують семантику речення-висловлення. Аналіз семантики висловлення в термінах модальної рамки та пропозиції представлений у працях Н. Д. Арутюною, О. М. Вольф, В. Б. Касевича, І. М. Кобозевої та ін.

Таким чином, дослідження модальності в аспекті логіко-семантичного аналізу дозволило по-новому розглянути взаємодію суб'єктивного та об'єктивного в цій категорії, проілюструвати процес перетворення пропозиції на висловлення як "накладання" на неї (або, навпаки, її вставлення в) модальності та модальної рамки.

У межах функціональної граматики уможлиблюється виокремлення модальності як однієї з семантичних категорій – інваріантів, що характеризуються високим ступенем абстрактності [7, с. 54]. Розрізняють, з одного боку, значення граматичних форм як інваріантів у сфері граем, тобто компонентів граматичних категорій, а з іншого – семантичні категорії, що реалізуються різними сполученнями морфологічних, синтаксичних, лексико-граматичних та лексичних засобів.

У вітчизняних дослідженнях аналіз модальності здійснюють у площині теорії функціонально-семантичного поля, започаткованої дослідниками Ленінградської – Санкт-Петербурзької школи. У зарубіжному мовознавстві функціональне дослідження модальності постає у значно ширшому контексті. Напрацювання, що ґрунтуються на підвалинах функціональної лінгвістики, здійснюються в галузі типології, когнітивістики, прагматики.

Зарубіжні дослідження, особливо в германістиці, не ставлять перед собою завдання визначити категоріальний статус модальності як лінгвістичної категорії. Більшість із них спрямовані на виявлення граматичних та функціональних ознак модальних допоміжних дієслів як основних засобів реалізації категорії модальності з метою систематизації їхньої семантики.

Наявність різних підходів до вивчення категорії модальності зумовила появу спроб згрупувати їх у певний спосіб. Так, Х. Нерроґ виділяє три підходи до визначення категорії модальності в зарубіжному мовознавстві: 1) модальність як "ставлення мовця"; 2) модальність у термінах "актуальність", "суб'єктивність", "істинність", "реальність" або "ірреальність тощо та репрезентації пропозиції відносно цих понять; 3) модальність як реалізація значень можливості й

необхідності [18, с. 679]. До основних тенденцій у вивченні категорії модальності в зарубіжних розвідках відносимо наступні: їх функціональна спрямованість; розмаїття підходів до тлумачення та розрізнення модальних значень; виокремлення суб'єктивного та об'єктивного компонентів у її семантичній структурі; визнання центральними репрезентантами цієї категорії допоміжних модальних дієслів та дослідження їхньої семантики з метою встановлення існуючих різновидів модальних значень.

Натомість у вітчизняному мовознавстві широкого визнання здобула модель функціональної граматики, що спирається на поняття “функціонально-семантичне поле”, “категоріальна ситуація”. Вона представлена працями О. В. Бондарка, М. К. Сабанєєвої, В. С. Храковського, С. Н. Цейтлін та ін.

На засадах функціонально-семантичного підходу Л. А. Бірюлін та О. Є. Корді пропонують розглядати модальність як комплекс категорій, що актуалізують та характеризують відношення пропозиційної основи змісту висловлення до дійсності за провідними ознаками реальності / ірреальності з погляду мовця. У процесі подальшої деталізації вони виділяють такі ознаки: 1) актуальність / потенційність / можливість / необхідність; 2) оцінка достовірності; 3) оцінка комунікативної настанови висловлення; 4) твердження / заперечення; 5) засвідчення (переказування / неперекладування); 6) емоційна та якісна оцінка змісту висловлення [4, с. 67 – 68].

Дослідження модальності з урахуванням функціонально-семантичного поля як “двосторонньої (змістовно-формальної) єдності, що формується граматичними (морфологічними та синтаксичними) засобами певної мови в поєднанні з лексичними, лексико-граматичними та словотвірними елементами, які належать до тієї ж семантичної зони” [6, с. 40], не обмежені одиницями певного рівня мовної системи, а навпаки, передбачають всеосяжний розгляд цієї категорії. Такий підхід виявляється плідним, оскільки дозволяє в організований спосіб надати перелік засобів реалізації модальної семантики з виділенням найбільш частотних та провідних (центр, ядро функціонально-семантичного поля) та менш уживаних (периферії); визначити межі взаємодії модальності з іншими лінгвістичними категоріями (наприклад, темпоральністю, спонукальністю, персональністю тощо) і зони перетинів значень різних видів модальності.

Не менш значущим для функціонально-семантичного підходу є поняття “категоріальна ситуація”, що як типова змістовна структура співвідноситься з функціонально-семантичним полем і постає її варіантом у мовленні [8, с. 19]. Поняття “категоріальна ситуація” є продовженням теорії функціонально-семантичних полів: функціонально-семантичне поле – це абстрактний простір мовної системи, а категоріальна ситуація є орієнтацією на вираження елементів цього поля в мовленні, висловленні, передбачає дослідження закономірностей та типів функціонування мовних одиниць [Там само, с. 19].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що лінгвістична категорія модальності є семантичною категорією, що позначена високою мірою абстрактності. Вона постає у вигляді константи, певного інваріанта, що отримує різні способи маніфестації, зумовлені особливостями мов світу. Підвалини вивчення модальності було закладено в річищі логіки та філософії. Скориставшись напрацюваннями в руслі цих наук, сучасна лінгвістика вивчає модальність як мовну категорію, застосовуючи різні підходи та досліджуючи її експлікацію на матеріалі різних мов. У рамках традиційної граматики вивчення модальності позначене формальною орієнтованістю. Питомої ваги для її тлумачення набуває розрізнення суб'єктивного та об'єктивного різновидів модальності. Логіко-семантичний підхід, запозичивши надбання логічної науки кінця XIX – початку XX століття, вивчає модальність у термінах модальної рамки та пропозиції. Переваги вивчення модальності на засадах функціоналізму пояснюються можливістю в межах цього підходу дослідити взаємодію різнорівневих мовних засобів для виконання спільної функції – маніфестації модальної семантики. Перспективним у подальших розвідках видається дослідження функціонування одиниць на позначення певного модального значення (деонтичної, епістемічної, алетичної модальності) за допомогою розбудови категоріальної ситуації як типової семантичної структури висловлення, у якому воно реалізується.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Арутюнова Н. Д. От редактора / Н. Д. Арутюнова, В. В. Петров, Н. К. Рябцева, В. А. Смирнов // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Наука, 1989. – С. 3–6.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли ; [пер. с фр.]. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1955. – 416 с.
4. Бирюлин Л. А. Основные типы модальных значений, выделяемых в литературе / Л. А. Бирюлин, Е. Е. Корди // Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука ЛО, 1990. – С. 67–71.
5. Бондаренко В. Н. Виды модальных значений и их выражение в языке / В. Н. Бондаренко // Филол. науки. – 1977. – №2. – С. 54–61.
6. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / [А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин и др.] ; под ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
7. Бондарко А. В. Категории в системе функциональной грамматики // Общие проблемы строения и организации языковых категорий : сб. ст. и материалов конф. – М., 1998. – С. 53–55.
8. Бондарко А. В. Полевые структуры в системе функциональной грамматики / А. В. Бондарко // Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры. – СПб. : Наука, 2005. – С. 12–28.
9. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Моисеевна Вольф ; [отв. ред. Г. В. Степанов]. – М. : Наука, 1985. – 224 с.
10. Ермолаева Л. С. Типология системы наклонений в современных германских языках / Л. С. Ермолаева // Вопр. языкознания. – 1977. – №4. – С. 97–106.
11. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учебник / Ирина Михайловна Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
12. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука в конце XX в. – М. : Изд-во РГГУ, 1995. – С. 144–238.
13. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопр. языкознания. – 1977. – №4. – С. 37–48.
14. Рассел Б. Философия логического атомизма / Б. Рассел ; [пер., коммент. и послесл. В. А. Суровцева]. – Томск : Водолей, 1999. – 192 с.
15. Серль Дж. Р. Природа интенциональных состояний / Дж. Р. Серль // Философия, логика и язык. – М. : Прогресс, 1987. – С. 96–127.
16. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения. Семиотическая грамматика / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
17. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія / під заг. ред. Шевченко І. С.]. – Х. : Константа, 2005. – С. 105–117.
18. Narrog H. Modality, Mood, Change of Modal Meaning: A New Perspective / H. Narrog // Cognitive Linguistics. – 2005.– Vol. 16 – 4. – P. 677–727.

УДК 811.133.1'373.612.2:81'27

МЕХАНІЗМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ МЕТАФОРИ В ТУРИСТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ**Саляк Ю. М.**

В статті запропоновано розгляд проблеми метафори з комунікативних позицій. Особливий інтерес представляє виявлення механізмів актуалізації метафоричних висловлювань у франкомовних текстах туристичної комунікації. Вплив контексту, суб'єктивного фактору і синтаксису в розумінні висловлювання продемонстровано на прикладах.

Ключові слова: метафора, актуалізація, туристична комунікація, контекст.

В статье предложено рассмотрение проблемы метафоры с коммуникативных позиций. Особый интерес представляет выявление механизмов актуализации метафорических высказываний во франкоязычных текстах туристической коммуникации. Влияние контекста, субъективного фактора и синтаксиса в понимании высказывания продемонстрировано на примерах.

Ключевые слова: метафора, актуализация, туристическая коммуникация, контекст.

In the article the analysis of metaphor problem is proposed from the communicative positions. The identification of mechanisms of actualization of metaphorical utterances in the French texts of tourist communication represents the particular interest. Influence of context, syntax and subjective factor in the understanding of statements is demonstrated on examples.

Key words: metaphor, actualization, tourism communication, context.

Роботи американських дослідників Дж. Лакоффа і М. Джонсона відкрили перспективи та сприяли появі нових шкіл і напрямків у дослідженні метафори. В світлі сучасних тенденцій метафора постає як інструмент мислення та комунікації, що окреслює низку невирішених питань, зокрема, особливості продукування та розуміння метафори, її інтенціональність та функціонування в окремих видах комунікації. Розв'язання обраної проблеми у дослідженні метафори започатковано в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників (Х. П. Дацишин, С. В. Агєєв, О. В. Темнова, G. Steen, A. Kaal, A. Dorst, J. Hergmann та ін.). Інтерес до метафори, зокрема її функціонування у конкретній комунікативній ситуації, визначає мету запропонованої розвідки – дослідження механізмів актуалізації метафори в туристичній комунікації на матеріалі франкомовних текстів.

В сучасних концепціях комунікація постає як цілеспрямований процес інформаційного обміну за допомогою певної семіотичної системи [7, с. 40]. Наявність інститутів сфери туризму, особливої туристичної етики, специфічної термінології та корпусу текстів, що мають конкретну тематичну віднесеність і присвячених туристичним маршрутам та визначним пам'яткам, дозволяють виділити туристичну комунікацію як окремий тип інституційного спілкування.

Базовими елементами передачі інформації в туристичній комунікації є: комунікатор; повідомлення, що містить інформацію; канал, або засіб передачі інформації та реципієнт. Тексти туристичної комунікації є різновидом типів масової комунікації і представляють односпрямовану модель “комунікація як акція” [3, с. 39], де активна роль належить відправникові повідомлення, а акцент робиться на впливі на реципієнта, від якого очікується реакція на повідомлення, виражена в формі дії.

На організацію туристичної комунікації впливають інституційно-дискурсивні характеристики її учасників. В якості комунікатора постає автор текстів про історичні, культурні пам'ятки та туристичні послуги, який будує гіпотезу про можливий світ адресата як певний набір пресупозицій, на основі якої обирає адекватні форми актуалізації висловлювань. Реципієнтом текстів є аудиторія, особливою якої є позитивне налаштування та емоційне сприйняття інформації щодо подорожі або відпочинку.

Інформація в повідомленні кодується набором знаків – символів, до яких належать текст, числа та спеціальні символи. Декодування символів в ідею та розуміння змісту отриманого повідомлення супроводжується процесами сприйняття, інтерпретації та оцінки. Метафора є частиною символічної структури тексту, що зорієнтована на певні когнітивні процеси, які вона може активізувати [9, с. 16–17]. Метафора, як мовленнєвий знак, з одного боку заповнює лакуни лексичної системи, з іншого – відправник навмисно замінює знак, що відповідає певному явищу, на метафору, та пропонує реципієнтові побачити предмет або явище в інших категоріях.

В сучасних дослідженнях метафоризація постає як “проблемна когнітивно-комунікативна ситуація, що включає інтенцію суб’єкта метафоризації, який задає когнітивну й прагматичну функції метафори в комунікативних актах, а також мотив вибору необхідного мовного вислову в залежності від прагматичного задуму й топікального характеру тексту” [6, с. 37]. Значення метафори в процесі комунікації неоднакове для обох учасників. Вона може складати певну комунікативну перешкоду для адресата повідомлення, заважаючи відшукати і адекватно зрозуміти зміст та сповільнюючи темп сприйняття [2, с. 98].

Під метафорою розуміється слово або словосполучення, буквально значення якого відрізняється від того, що має на увазі мовець і що розуміє адресат повідомлення. Якщо буквально значення вислову не може бути адекватно інтерпретовано, то такий вислів потребує від адресата додаткових операцій пошуку значення, яке відповідає істинності висловлення в певній комунікативній ситуації [1; 5]. Відсутність істинності буквального значення не призводить до сприйняття висловлювання як семантично аномального завдяки конотативному компоненту в семантичній структурі метафори, що доповнює її предметний зміст асоціативним уявленням, створює комплексний образ через додаткові емпіричні, культурно-історичні знання та передає емоційно-ціннісне відношення мовця до предмету мовлення в певній комунікативній ситуації.

Мотив, функція та ефект кожної окремої метафори пов’язані з характеристиками типу дискурсу, в якому вона вживається [9, с. 31]. Актуалізації, тобто переходу від можливих переживань, оцінок, інтерпретацій, образів і асоціацій, які можуть виникнути у учасників комунікації у відношенні до предмета мови, до смислу, якого вимагає певна мовленнєва ситуація, сприяють контекст, пресупозиції мовлення та цільові настанови мовця.

Культурний контекст відіграє важливу роль у виведенні значення, тому в туристичній комунікації знак не може бути інтерпретований поза контекстом. Знаки відсилають до явищ, предметів і вимагають інтерпретації та дедукції для встановлення значення, яке асоціюється з певною культурою [8, с. 49].

На денотативному рівні слово *trésor* має значення “деяка кількість відкладених монет, ювелірних виробів або інших коштовних речей, що часто приховується”. В контексті туристичного спілкування в семантичній структурі актуалізується конотативний компонент “цінність” і лексема *trésor* набуває значення “місце, де зберігаються предмети, твори, колекції, що належали поміщикам, суспільству, церкві, або самі ці предмети, що мають історичну та культурну значущість”: *À moins de 200 kilomètres au sud de Paris, entre les villes de Tours et de Blois, se cache un trésor de poésie* [13].

В контексті туристичної комунікації словосполучення *nid d'aigle* – *гніздо орла* – набуває метафоричного значення, позначаючи будівлю, як правило замок, що знаходиться високо в горах, і якої важко дістатися: *La situation géographique d'Ussé est exceptionnelle, nid d'aigle accroché aux flans du coteau, adossé à l'immense forêt de Chinon* [14].

Будь-який акт комунікації передбачає не тільки поширення інформації, а й сприяє створенню суб’єктом його власного дискурсивно-асоціативного зв’язку [4, с. 34–36]. Функціонування метафори в мовленні зумовлене відношенням між учасниками комунікативного акту й предметом мовлення; значенням і наміром, що вкладає у висловлення мовець; врахуванням фактора адресата, на якого спрямований текст, та фоновими знаннями учасників комунікації [6, с. 36]. Для жителів мегаполісу, які відчувають стрес і бажають відпочити від суєти, ефективним є текст, де вживане поняття буддійської філософії – *нірвана*, під

яким розуміють душевний спокій, стан блаженства, в якому остаточно усуваються всі фактори буття, які зумовлюють індивідуальне існування: *Au bord de la plage d'Anse Louis, seules 30 villas se partagent 12 hectares de tranquillité... Toucher au nirvana de la quietude* [12, с. 83].

В процесі комунікації в уяві учасників створюється образ на рівні власного досвіду, здобутого через емпіричні та культурно-історичні знання. Так, І. В. Настін, називаючи цей образ “аналогом”, представляє комунікативний акт у вигляді ланцюга: $\text{аналог}^1 - \text{знак}^1 - \text{повідомлення як система знаків та їх значень} - \text{знак}^2 - \text{аналог}^2$. Повідомлення вважається ефективним, якщо образ автора (аналог¹) співпадає з образом, що з'являється у свідомості адресата (аналог²) [4, с. 118–119].

Метафоричне вживання слова *cœur* у французькій мові зумовлене конотативною семою “центральна частина чогось”, що входить до його семантичної структури, на ряду з такими значеннями як “центр основної діяльності”, “головна частина”, “місце знаходження почуттів, чутливості, прихильності”. В туристичній комунікації вживання комунікатором образу, що актуалізується лексемою *cœur* в таких словосполученнях як *au coeur de Paris, au coeur de la Chine*, є ефективним, оскільки базується на загальновідомому емпіричному знанні про серце як орган, що забезпечує життєдіяльність людини, та, за аналогією, актуалізує в уяві реципієнта характеристику розташування у центрі, значущості місцезнаходження туристичного об'єкту: *Outre la vision à 360° qu'elles offrent sur les abords et le parc de Chambord, elles donnent le sentiment d'être au coeur d'un village céleste* [15].

Інтерпретація та розуміння змісту повідомлення не є проблемою для адресата, тому що синтаксична структура метафори, як правило, співпадає з конструкціями в буквальному значенні. Саме синтаксис задає напрям інтерпретації повідомлення. Незважаючи на різницю в мовленнєвому матеріалі, що використано в реченні, його конструкція призводить до подібності в інтерпретації і, як слідство, до правильного розуміння метафори [10, с. 102].

Буквальне значення дієслова *plonger* реалізується в конструкції *plonger dans l'eau* – занурюватися у воду. В контексті туристичної комунікації актуалізується конотативне значення “опинитися в іншому часі”, “заглиблюватися в історію”: *plonger dans l'histoire*. Подібність синтаксичної структури конструкцій в буквальному та метафоричному значенні задає напрям розуміння висловлювання: *Ambiance feutrée des chambres, splendeur des grandes salles de réception: vous serez plongé dans le quotidien d'un prince du XVe siècle...* [16].

Лексема *océan* в буквальному значенні означає широкий простір земної кулі покритий морською водою. В туристичній комунікації конструкція *un océan de* є аналогічною конструкції *une quantité de*, підкорюється правилу невживання артикля після слів, що позначають кількість, и набуває метафоричного значення, завдяки конотативній семі “велика кількість”: *Le château est comme posé sur un océan de pelouses, entouré d'un parc à l'anglaise* [17].

В структурі словосполучення *donner les clés* основною є лексема *clé* – металевий предмет, що дозволяє відчиняти, зачиняти замок або приводити в дію інші механізми. Конотативний компонент “те, що дозволяє отримати доступ до чогось, зрозуміти щось” в семантичній структурі дозволяє вживати лексичну одиницю в туристичних текстах в метафоричному значенні. Паралельність конструкцій *donner les clés pour ouvrir la porte* та *donner les clés pour comprendre quelque chose* вказує реципієнтові напрям виведення смислу метафори: *Objets antiques et fac-similés, diorama, films, maquettes, bornes multimédia et reconstitutions de machines de guerre donnent à chacun les clés pour comprendre l'histoire du site* [18].

Таким чином, метафора в туристичній комунікації не становить перешкоду в інтерпретації повідомлення, оскільки її розуміння здійснюється на імпліцитному рівні завдяки таким механізмам, як актуалізація конотацій, зумовлена наявністю контексту, врахування фактору адресата та визначення напряму інтерпретації метафори через синтаксичну конструкцію речення. Перспективи дослідження метафори постають у вивченні особливостей її структури, вживання та функцій у різних типах комунікації, що сприятиме створенню комплексного розуміння феномену метафори.

Література

1. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – С. 217–235. – (Серия : Лингвистическая прагматика; вып. 16).
2. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалом сучасної періодики) : дисс. канд. філол. наук : 10.01.08 / Дацишин Христина Петрівна. – Львів, 2004. – 208 с.
3. Межличностная коммуникация : теория и жизнь / [О. И. Матяш, В. М. Погольша, Н. В. Казаринова и др.] ; под ред. О. И. Матяш. – СПб. : Речь, 2011. – 560 с.
4. Настин И. В. Психолінгвістика / И. В. Настин. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2007. – 180 с.
5. Серль Дж. Метафора / Дж. Серль // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307–341.
6. Темнова Е. В. Функционально-прагматическая роль метафоры в публицистическом дискурсе: на материале английского языка. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Темнова Елена Владимировна. – М., 2004. – 212 с.
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ “Академія”, 2010. – 312 с.
8. Banjongsawat S. La Thaïlande, pays aux deux visages. Approches sémiologiques d'une identité culturelle ambiguë à travers le miroir de la presse et autres discours publics / Banjongsawat Sorthong. – Paris, 2012. – 352 p.
9. Kaal A. Metaphor in conversation / Kaal Anna. – Amsterdam, 2012. – 299 p.
10. Kövecses Z. Metaphora. Practical Introduction / Zoltán Kövecses. – New York, Oxford University Press, 2002. – 285 p.
11. Larousse.fr : encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.larousse.fr/>.
12. Seychelles. Maia Luxury Resort and Spa // Air France magazine. – Paris : Gallimard, 2011. – 176 p.
13. Domaine de Chaumont-sur-Loire [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.domaine-chaumont.fr/chateau?cat=4&expandable=2>.
14. Château d'Ussé [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chateaudusse.fr/histoire.html>.
15. Domaine National de Chambord [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chambord.org/decouvrir-chambord/le-chateau/les-salles/>.
16. Château de Langeais. Site officiel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chateau-de-langeais.com/htmfr/infos.php>.
17. Le site du Château de Cheverny [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chateau-cheverny.com/le-chateau/le-chateau> MuséoParc Alésia .
18. MuséoParc Alésia. Site officiel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.alesia.com/visiter/le-centre-d-interpretation_fr_000343.html.

УДК 811.111'42

ПРОБЛЕМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ МЕРИТОКРАТІЇ**Семенюк І. С.**

У статті розглядається меритократичний дискурс у міждисциплінарному ракурсі. Бази суміжних дисциплін містять велику кількість релевантної інформації, яка потребує серйозного лінгвістичного переосмислення, систематизації та узагальнення. Становлення єдиного міждисциплінарного знання нового типу дає можливість розглядати меритократичний дискурс в максимально широкому діапазоні, який охоплює всі історично значимі трактовки.

Ключові слова: меритократичний дискурс, міждисциплінарні знання, концептуалізація дискурсу.

В статье рассматривается меритократический дискурс в междисциплинарном ракурсе. Базы смежных дисциплин содержат большое количество релевантной информации, требующей серьезного лингвистического переосмысления, систематизации и обобщения. Становление единого междисциплинарного знания нового типа дает возможность рассматривать меритократический дискурс в максимально широком диапазоне, который охватывает все исторически значимые трактовки.

Ключевые слова: меритократические дискурсы, междисциплинарные знания, концептуализация дискурса.

Meritocratic discourse in the interdisciplinary knowledge is analyzed in the given article. Related disciplines database contains a large amount of relevant information which requires serious linguistic reconsideration, systematization and generalization. The formation of a single new type of interdisciplinary knowledge makes it possible to consider meritocratic discourse in the widest range covering all historically significant interpretations.

Key words: meritocratic discourse, interdisciplinary knowledge, discourse conceptualization.

В останнє десятиліття ХХ століття відбулося становлення когнітивно-дискурсивної парадигми, тематично оформилися її наукова проблематика та напрями, пов'язані з пізнанням світу, вивченням характеру обробки і способів експлікації інформації, яку отримує людина, зокрема у дискурсі. Діалектика розвитку сучасної гуманітарної думки призвела до значної дезінтеграції науки про мову в її класичному розумінні і дала серйозний привід для роздумів щодо становлення єдиного міждисциплінарного знання нового типу. Інтеграція соціально-гуманітарних наук відбувається на базі людської мови завдяки унікальності останньої. Відображаючи об'єктивну реальність, мова дає можливість людині пізнати не лише навколишній світ, але й саму себе, як невід'ємну частину цього світу [1; 2; 4].

Така переорієнтація лінгвістичних пошуків на вивчення функціональної сторони мови призвела до розвитку різних суміжних галузей лінгвістики, розширивши предмет дослідження, що стимулювало розвиток інтралінгвістичних проблем взаємодії психолінгвістики, соціолінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, прагмалінгвістики, герменевтики, синергетики і антропології. Лінгвістика, за певних умов, відіграє вирішальну роль в філософському осмисленні буття і гуманітарної проблематики в цілому [5; 6, с. 7].

Однією з таких умов – об'єднання різних шкіл та напрямків, у тому числі плідних ідей структуралізму, постструктуралізму та постмодернізму з метою створення цілісної лінгвістичної теорії, яка б систематизувала сучасні міждисциплінарні знання про мову. Бази суміжних дисциплін містять велику кількість релевантної інформації, яка потребує серйозного лінгвістичного переосмислення,

систематизації та узагальнення. Це завдання повністю співпадає з постмодерністською перспективою пізнання “вислизаючої” реальності, з метою вивчення всього що вона містить, “ухватити” та “втримати” більше в меншому, а менше в більшому. Інший принциповий підхід постмодернізму – визнання першорядної ролі знакового ряду, що дає можливість описати дискурс з двох позицій – прагматики *відображення* та прагматики *поведінки* [6, с. 12-15]:

– дискурс як *пізнавальний* знак – індивідуально продукована діяльність та соціальна поведінка, що передбачає вивчення ролі інформації в пізнавальній діяльності як індивіда, так і соціуму в цілому;

– дискурс як *синтагматично* зв’язаний знак – історична діяльність, відкрита для інтерпретації. Оскільки зміст інформації залежить від міжтекстових лінійних взаємодій і інтерпретується завдяки включеності інформаційних сегментів в відібрані та зафіксовані соціумом текстові секвенції або ланцюжки. Тракткування змісту кожного інформаційного сегменту різниться від індивіда до індивіда;

– дискурс як *парадигматично* зв’язаний знак – розглядається як закрита діяльність, що визначається певною системою, оскільки зміст інформації залежить від міжтекстових системних взаємодій і прочитується з позицій соціальної значимості в певних текстових полях. Індивід обирає лише соціально визначених парадигм тексту.

Отже, дискурс розглядається в максимально широкому діапазоні, який охоплює всі історично значимі трактовки дискурс. Дослідження дискурсу крізь призму трихотомії *функція-репрезентація-діяльність* дає можливість різнопланово дослідити важливе для нас поняття – *дискурс меритократії*.

З позиції казуально-генетичної моделі [6] поняття дискурс розглядається як діяльність, феномен і функція одночасно. Дискурсивна діяльність обмежується соціально-орієнтованими мовленнєвими проявами, феномен дискурсу розглядається як результат соціально-орієнтованої мовленнєвої діяльності, де головною функцією дискурсу є функція орієнтації та організації.

Дискурс меритократії розглядаємо як сукупність соціально-диференційних дискурсів соціуму: дискурсу освіти, політики, економіки, влади, контрдискурсії, публічної риторики, закріплюючих сталу систему суспільних відносин, або їх дестабілізуючих.

Інший вузол термінологічних пов’язань стосується саме рис меритократичного дискурсу, що зумовлені соціальною природою мовної взаємодії. За словами Фейрклафа, “мовні явища є соціальними в тому сенсі, що коли люди говорять або слухають, пишуть або читають, вони роблять це соціально зумовленими й соціально впливовими способами”. Навіть спілкуючись цілком приватно, в родинному колі, люди вживають мови відповідно до суспільних конвенцій, які регламентують стосунки в родині, і водночас таким уживанням допомагають підтримувати (чи, якщо порушують, змінювати) ці конвенції [3, с. 53; 9, с. 23].

Теза про таку взаємозалежність – *зумовленість* дискурсу суспільними стосунками та його важливу роль у *творенні* цих стосунків – є підставою розглядати меритократичний дискурс як форму соціальної практики, а саме конститутивної.

Концептуалізація дискурсу як конститутивної суспільної практики ґрунтується на уявленні про те, що мовленнєвий акт є міжособовою взаємодією, учасники якої, вимовляючи або пишучи слова й речення, водночас виконують певні *дії*, спрямовані на комунікаційних партнерів: повідомляють, запитують, обіцяють, погрожують тощо. Маючи намір справити на партнерів такий чи інший вплив, кожен учасник акту вдається до певних *дискурсивних стратегій* здійснювання цього наміру [8, с. 208; 9, с. 9].

Здійснюючи одне на одного вплив, учасники дискурсивного акту вступають у певні *стосунки* між собою. Поряд із передаванням інформації про себе та довколишній світ, це одна з найважливіших функцій мовної взаємодії між людьми [10, с. 187].

Важливе місце в меритократичному дискурсі посідають також *владні стосунки*. В найзагальнішому філософсько-соціологічному окресленні *влада* – це здатність актора (людини, групи, структури) здійснювати зміни в зумовленому

зовнішніми щодо нього чинниками перебігу подій або, інакше кажучи, здатність досягати поставленої мети, незважаючи на перешкоди [1, с. 56-57].

Ця здатність виявляється у стосунках з іншими акторами, з існуванням яких передусім і пов'язані зовнішні чинники та перешкоди. В суспільних науках, а під їхнім впливом і в соціально зорієнтованому аналізі дискурсу, владу найчастіше розуміють як здатність **контролювати** дії інших, що означає асиметричні стосунки: одна людина чи група має більше влади, ніж інша [11, с. 97]. Коли ця асиметрія є систематичною, тобто окремі актори усталеним чином наділені владою, яка для інших залишається майже недосяжною, то можна говорити про **панування** (або **домінування**) [3; 12, с. 59].

Конститутивна роль дискурсу виявляється не лише щодо індивідуальних ідентичностей, а й щодо колективних. Типізуючи повторювані дії інших та свої власні, люди пов'язують певну поведінку в певному контексті з певним типом осіб, що їх вони залічують до окремої групи чи категорії. Індивідуальні типізації узгоджуються в дискурсивній взаємодії між їхніми творцями та під впливом інституційних дискурсів, що накидають суспільству єдині класифікаційні зразки й таким чином поширюють це узгоджування поза межі безпосереднього спілкування між людьми. Це означає, що люди не **мають** ідентичності, а ідентичності постають у практиках, котрі їх **створять, запроваджують, здійснюють**, - [тобто] ідентичність є ідентифікацією, результатом соціально зумовленої семіотичної діяльності [7, с. 205].

Отже, можна сказати, що й індивідуальні, й колективні ідентичності не є непорушними біологічно закоріненими сутностями, а історично й контекстуально специфічними соціально-дискурсивними конструктами.

Література

1. Енциклопедія політичної думки / За ред. Девіда Міллера / Пер. з англ. – Київ: Дух і Літера, 2000. – 472 с.
2. Кунцевич С. Е. Лингвистическое моделирование современного военно-политического дискурса / С. Е. Кунцевич. – Минск: МГЛУ, 2006. – 235 с.
3. Кулик В. Дискурс українських медій. Ідентичності, ідеології, владні відносини / В. Кулик. – К.: Критика, 2010. – 653 с.
4. Левицкий А. Э. Предпосылки к функциональной переориентации языковых единиц / А. Э. Левицкий // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. мат-лов 26-28 сентября 2006 года. – Тамбов: Узд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2006. – С. 61-63.
5. Представление и использование знаний / Под ред. Х. Уэно, Т. Коямо, Т. Окомото. – М.: Мир, 1989. – 205 с.
6. Ухванова-Шмыгова И. Ф. Методология исследований политического дискурса: Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов / И. Ф. Ухванова-Шмыгова. – Минск: Букинист, 2000. – 736 с.
7. Blommaert J. Discourse: A Critical Introduction / J. Blommaert. – Cambridge: Cambridge University Press. – 300 p.
8. Dijk T. A. van. Ideology and discourse. A multidisciplinary introduction / van T. A. Dijk. – Catalunya, 2001. – 64 p.
9. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – London: Longman, 1989. – 259 p.
10. Halliday M. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning / M. Halliday. – London: Edward Arnold, 1978. – 256 p.
11. Scruton R. A Dictionary of Political Thought / R. Scruton. – New York: Hill and Wang, 1982. – 499 p.
12. Thompson J. Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication / J. Thompson. – Stanford: Stanford University Press, 1990. – 376 p.

УДК 81.161.2'42

ЦІЛІСНІСТЬ ТА ЗВ'ЯЗНІСТЬ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКОЇ РЕКЛАМИ)

Семенюк Т. П.

У статті розглядається проблема цілісності та зв'язності рекламних текстів, які включають вербальні та іконічні елементи. Цілісність та зв'язність німецькомовного рекламного тексту досліджується на змістовому, змістово-мовному та змістово-композиційному рівнях.

Ключові слова: полікодовий текст, рекламний текст, вербальні та іконічні елементи, цілісність, зв'язність.

В статье рассматривается проблема целостности и связности рекламных текстов, которые состоят из вербальных и иконических элементов. Целостность и связность немецкоязычного рекламного текста исследуется на содержательном, содержательно-языковом и содержательно-композиционном уровнях.

Ключевые слова: поликодовый текст, рекламный текст, вербальные и иконические элементы, целостность, связность.

The article deals with the problem of coherence and cohesion in the advertising text having verbal and iconic elements. Coherence and cohesion of German advertising text are considered in the article on the content, content-lingual and content-compositional levels.

Key words: polycode text, advertising text, verbal and iconic elements, coherence, cohesion.

Стрімка візуалізація усіх сфер нашого життя призводить до зростання інтересу в сучасній лінгвістиці до текстів з невербальними конститuentами. Текст як гомогенне утворення, яке містить у собі знаки лише вербальної семіотичної системи, поступається на сьогоднішній день місцем гетерогенному тексту. Особливо формою текстової гетерогенності виступає полікодовий текст. Полікодовий текст визначають як ілюстрований текст, в якому вербально виражена інформація сполучається із зображенням; вербальні й зображувальні компоненти утворюють візуальне, структурне, змістове і функціональне ціле, яке забезпечує комплексний, прагматичний вплив на адресата [3, с. 159-160]. На сьогоднішній день інтерес до полікодових текстів надзвичайно великий (О. Є. Анісімова, А. Д. Белова, А. Г. Сонін, Ю. А. Сорокін, В. Є. Чернявська та ін.).

Рекламний текст є одним з різновидів полікодового тексту. Своєрідність рекламного тексту А. Д. Белова вбачає у широкому використанні “невербальних елементів комунікації, параграфеміки, кольорового символізму, які здатні в сучасній рекламі повністю витіснити мову” [2, с. 155]. Рекламний текст як продукт комбінації знаків різних семіотичних систем принципово не відрізняється від гомогенного вербального тексту, йому притаманні ті ж самі текстові категорії. Базовими категоріями рекламного тексту є цілісність та зв'язність, які, на нашу думку, досі не отримали належного висвітлення ні вітчизняними, ні зарубіжними вченими. О. Є. Анісімова, досліджуючи природу семіотично неоднорідного тексту, яким є в тому числі і рекламний текст, приходять до висновку, що “зображення та слова в ньому не являються сумою семіотичних знаків, їх значення інтегруються та утворюють складно побудований смисл” [1, с. 11]. Для правильного декодування інформації, закладеної в полікодовому тексті, потрібно сприймати текст цілісно, беручи до уваги інтеграцію знаків як вербальної, так і невербальної семіотичних систем. Саме цілісність та зв'язність рекламного тексту ми поставили собі за мету дослідити у даній роботі.

Одна з головних вимог до рекламного тексту є його швидке, повне і адекватне сприйняття адресатом, що пов'язано з усвідомленням його цілісності і зв'язності. Текст реклами можна вважати цілісним та символічно організованим

семантичним простором, в якому процеси сприйняття та розуміння базуються на знаках різних семіотичних систем, які взаємодіють і формують смислові блоки в свідомості реципієнтів. Формування таких смислових блоків допомагає цілісно сприймати полікодовий текст.

Цілісність та зв'язність тексту – два поняття, які як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці відомі також як когерентність та когезія і належать до семи критеріїв текстуальності, запропонованих В. Дресслером і Р.-А. де Бограндом [6]. Ці дві фундаментальні текстотвірні категорії притягують та групують навколо себе всі інші категорії.

Цілісність компонентів семіотично неоднорідного рекламного комплексу створюється внаслідок зв'язності всього семантичного матеріалу. Під **цілісністю** зокрема О. Є. Анісімова розуміє “єдність тексту, його здатність існувати в комунікації як внутрішньо і зовнішньо організоване ціле” [1, с. 17]. На думку В. Дресслера та Р.-А. де Богранда “когерентність (цілісність) – семантичний зв'язок тексту (за допомогою часових, причинних та інших відношень), тоді як когезія (зв'язність) – вид зв'язку слів на поверхні тексту” [6, с. 4].

Цілісність, або когерентність, як базова характеристика тексту виявляється у засобах **зв'язності** (когезії), яка розглядається як структурний прояв цілісності [4, с. 17], як поняття, що характеризує сукупність лінгвальних (граматичних, лексичних і фонетичних) засобів, завдяки яким речення у дискурсі об'єднуються у структурно більші одиниці. Цілісність та зв'язність взаємодіють одна з одною. Цілісність зовнішньо матеріалізується у зв'язності, зв'язність обумовлена цілісністю і, в свою чергу, обумовлює її.

Цілісність полікодового тексту задається комунікативно-когнітивною установкою адресанта (автора тексту, художника, фотографа, редактора та ін.), єдиною темою, яка розкривається вербальними, невербальними та паравербальними засобами. Серед невербальних засобів в межах даної статті зацентровано увагу на іконічних зображувальних знаках, які є найбільш ефективними засобами привернення уваги, про що свідчить термін Н. Яніх “Blickfangwerbung” – реклама “приманка для очей” [7].

Під іконічними розуміємо знаки, які базуються на відтворенні подібності між знаком та його значенням за кольором, формою, звучанням, структурою чи послідовністю [8, с. 32]. Серед іконічних знаків вслід за С. Райманном та К. Кесселем [8] виділяємо оптичні або графічні (ілюстрації, фотографії, малюнки, картини) та звукові (наслідування звуків тварин, техніки тощо.). Оскільки в центрі нашого дослідження знаходяться тексти друкованої реклами, то очевидним у роботі буде аналіз взаємодії вербального та оптичного іконічного кодів.

Зв'язність полікодового тексту проявляється в узгодженні, тісному взаємозв'язку вербального та іконічного компонентів на змістовому, змістово-мовному та змістово-композиційному рівнях [1, с. 18]. Найбільш тісні семантичні зв'язки між іконічними та вербальними компонентами у текстах з повною креолізацією. Поза співвіднесенням іконічного компонента з вербальним, полікодовий текст стає дефектним, або може бути неправильно інтерпретованим адресатом.

Зв'язність вербального та іконічного компонентів на **змістовому рівні** полягає у семантичних зв'язках, які представлені двома основними типами.

1. Вербальний компонент має певне значення, проте не володіє смисловою завершеністю поза співвіднесенням із зображувальним компонентом.

Рис. 1. Реклама пива “Astra”

Так, наприклад, якщо розглянути непрямий заголовок до реклами пива “Astra” – “Zwischen Himmel und Hölle“, то слід відмітити, що вербальний компонент має певне значення, проте не володіє смисловою завершеністю поза співвіднесенням із іконічним компонентом. У Німеччині, як зрештою і в деяких інших країнах світу, великою популярністю користуються два однойменні антивоєнні фільми про долю в’єтнамської жінки та американських солдатів, які мають таку ж назву як і заголовок реклами, тобто є прецедентними феноменами.

Заголовок рекламного повідомлення отримує смислову завершеність і стає зрозумілим лише під час встановлення семантичних зв’язків із іконічною частиною тексту, де об’єктом реклами виступає пиво “Astra”. Заголовок у даному прикладі є непрямим, проте досить-таки ефективним, адже провокує увагу і цікавість адресата, який, почувши вербальний коментар, хоче знайти йому пояснення. На допомогу приходить зображення, яке роз’яснює вербальне повідомлення, а саме те, що малось на увазі під словами “Між небом та землею” або ще експресивніше “Між раєм та пеклом”. Пиво – як репрезентант “неба”, чогось неземного, та жінка – як символ реальності, щоденного життя – надають рекламі гумористичного ефекту, легкості та стимулюють до покупки цього товару. Зображення настільки вдало коментує вербальну частину повідомлення, що навіть відсутність у рекламі основного рекламного тексту не робить її малоінформативною. Наявність слогану “Astra. Was dagegen?” надає рекламному повідомленню завершального вигляду, проте не служить єдиним засобом ідентифікації товару, так як відеоряд включає в себе і назву торговельної марки, і вдало пояснює текст та викликає у потенційного споживача бажання придбати товар.

2. Вербальний компонент має певне значення, володіє смисловою завершеністю, проте не може бути правильно інтерпретованим поза співвіднесенням з іконічним компонентом.

Рис. 2. Реклама пива “Licher”

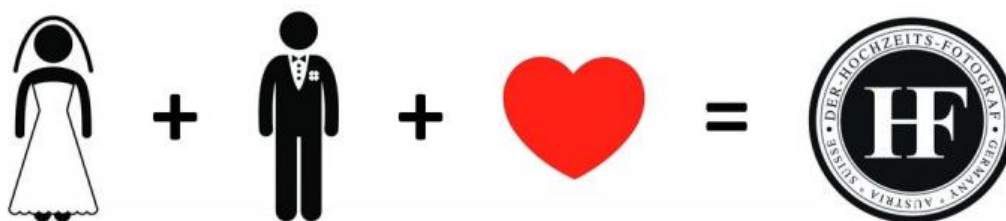

Вербальний компонент *“Gut, dass nicht alle natürlichen Ressourcen knapp werden”* (“Добре, що не всі природні ресурси вичерпуються”) не може бути правильно інтерпретованим поза співвіднесенням із зображувальною частиною реклами. Відеоряд у даному прикладі пояснює вербальний текст. Зображення птаха, який в природному середовищі добуває собі їжу, корелює із фотографією пива. Розміщення цих двох іконічних елементів на одному плані дозволяє стверджувати про наявність спільних ознак, притаманних обом зображенням. Звідси можна зробити висновок, що природа та її невичерпні ресурси є джерелом задоволення потреб птахів у їжі, а потреб людей, як демонструє нам зображення, у напоях. Візуальний ряд рекламного повідомлення підкреслює важливість покупки та доцільність споживання пива *“Licher”*, яке, як стає зрозуміло з вербального тексту, створене виключно з натуральних компонентів, добутих з *“серця природи”* (*“Aus dem Herzen der Natur”*) (Рис. 2).

Зв'язність між компонентами полікодового тексту на **змістово-мовному рівні** можна прослідкувати як у плані змісту, так і в плані мовного вираження. Семантична залежність одного компонента від іншого *“підкріплюється”* при цьому відповідними мовними маркерами у вербальній частині тексту. О. Є. Анісімова поділяє таку зв'язність на експліцитно виражену – вербальні маркери безпосередньо співвідносять вербальну частину тексту із зображувальною та імпліцитно виражену – вербальні маркери опосередковано співвідносять обидва конституенти полікодового тексту [1, с. 20].

Експліцитно виражена зв'язність поділяється на **структурну, ідентифікуючу та дейктичну**.

Структурна зв'язність проявляється в тому випадку, коли іконічний знак безпосередньо включений у вербальний компонент, де він замінює відповідний вербальний знак/знаки. Взаємодіючи з вербальними знаками у мовному контексті, іконічні знаки виступають при цьому в якості еквівалентів членів речення. Структурну зв'язність продемонструємо на прикладі реклами послуг весільного фотографа (HF – *der Hochzeitsfotograf*) (Рис. 3). Іконічний ряд майже повністю замінює вербальний текст. Піктограми на позначення нареченої, нареченого та кохання зображені у вигляді доданків і реалізують задум автора, знайшовши вербальне роз'яснення у сумі цих доданків, яка, зрештою, і є рекламою послуг весільної фотозйомки. Вербальні підписи внизу повідомлення доповнюють та конкретизують візуальний ряд, вносячи інформацію про ціну послуги та адресу сайту, де розміщені зразки робіт.

Hochzeitsfotos & Hochzeitsreportage vom Profi schon ab 149,- € inkl. aller Bilder!

www.der-hochzeits-fotograf.de

Рис 3. Реклама послуг весільного фотографа

У випадку **ідентифікуючої зв'язності**, іконічний знак ідентифікує адресата або адресанта повідомлення. Мовними маркерами такого зв'язку є особові та присвійні займенники першої та другої особи. Цей тип зв'язку часто використовується в рекламі, де зображуються реальні та уявні споживачі товарів чи послуг. Наприклад, в рекламі цукерок *“Ich teile vieles. Aber nicht alles. Magnum. After Dinner”*, особовий займенник *“ich”* маркує зв'язок вербального компонента із зображувальним – жінки, яка їсть цукерки та з недовірою поглядає в сторону.

Зображення точно відтворює настрій та смисл вербального тексту, а саме небажання ділитись солодощами. Крім того, займенник “ich“ надає рекламі ефекту прямої та безпосередньої інтеракції між виробником реклами та її споживачем.

Даний тип зв'язку часто використовується в рекламі у вигляді прийому персоніфікації, де тварини або ж рекламовані товари можуть говорити від імені людини. Завдяки своїй оригінальності, структурна та ідентифікуюча зв'язність між компонентами відноситься до найбільш поширеної у рекламних текстах.

Дейктична зв'язність є найбільш універсальним типом зв'язку між вербальними та іконічними компонентами і представлена в текстах різних сфер комунікації. Для даного виду зв'язку характерною є вказівка у вербальному компоненті на зображувальний елемент або ж безпосереднє відсилання до нього адресата. Наприклад, у рекламі автомобіля KIA “ANDERE TRAINIEREN JAHRE, UM SO AUSZUSEHEN“ (Рис. 4), частка **so** є тим лексичним маркером дейктичного зв'язку, який відсилає до візуального ряду.

Рис. 4. Реклама автомобіля “KIA”

Імпліцитно виражена зв'язність між вербальними та іконічними компонентами встановлюється шляхом більш ретельного виявлення їх внутрішніх семантичних зв'язків. В якості мовного маркеру такого зв'язку може виступати означений артикль, який свідчить про наявність у вербальному тексті інформації, вираженої іконічними засобами.

Між компонентами полікодового тексту встановлюються певні **змістово-композиційні відношення**, які проявляються в порядку розміщення вербальних та іконічних елементів у змістовій структурі – внутрішня або семантична співвіднесеність компонентів та у формальній структурі тексту – зовнішня або візуально-просторова співвіднесеність компонентів.

Внутрішня (семантична) співвіднесеність елементів полікодового тексту полягає у тому, що беручи участь у розкритті теми, композиційній побудові тексту, іконічні знаки корелюють у змістовому плані з різними частинами вербального компонента. Зв'язок може встановлюватись з буквою, зі словом та словосполученням, з реченням чи його частинами, з одним чи декількома абзацами, з відносно великими по об'єму фрагментами вербального компонента (розділами, параграфами), з усім текстом [1, с. 26]. Як приклад візьмемо рекламу марафону (Рис. 5), в якій за допомогою візуального ряду позначається процес, переданий вербальними знаками.

Рис. 5. Реклама марафону

Так, зображення людини у русі корелює зі словом *марафон*, доповнює вербальний текст та сприяє його зв'язності та цілісності. Зелений колір, яким написано слово *марафон*, відповідає мальовничій місцевості міста Тангермюнде, місяцеві та порі року, коли відбудеться біг (13 квітня 2014 року). Іншочислові елементи в даному прикладі є важливими носіями інформації про заходи та час їх проведення, тоді як вербальний текст конкретизує місце проведення. Елементи обох знакових систем вдало взаємодіють один з одним, утворюючи цілісний та зв'язний рекламний текст.

У роботі розглянуто основні ознаки рекламного тексту, а саме цілісність на зв'язність. Як показує аналіз рекламних комплексів, всі вони є зв'язними та цілісними полікодовими текстами з вербальними та іконічними елементами, які взаємодіють між собою на змістовому, змістово-мовному та змістово-композиційному рівнях. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі семантичних засобів зв'язку, а також аналізі інших категорій рекламних текстів.

Література

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов): учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов / Анисимова Елена Евгеньевна. – М. : Академия, 2003. – 128 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К., 1997. – 311 с.
3. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: теорія і практикум: наук.-навч. посібник / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289 с.
4. Москальская О. И. Грамматика текста / Ольга Ивановна Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
5. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие. / В. Е. Чернявская. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 248 с.
6. Beaugrande Robert-Alain de, Wolfgang Ulrich Dressler. Einführung in die Textlinguistik. – Tübingen: Niemeyer, 1981 – 290 S.
7. Janich N. Werbesprache: ein Arbeitsbuch. – 2. vollständige, überarbeitete und erweiterte Auflage. – Tübingen: Kröbel-Riel, W. Strategie und Technik der Werbung, 2001. – 265 S.
8. Kessel K., Basiswissen. Deutsche Gegenwartssprache. / K. Kessel, S. Reimann – 2. Auflage. – Tübingen und Basel: Narr Francke Verlag GmbH+Co.KG, 2008. – 280 S.

ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАТУСУ АНГЛОМОВНОЇ “ЖОВТОЇ” ПРЕСИ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Сіденко Н. Г.

Стаття присвячена вивченню дискурсних ознак англomовної “жовтої” преси. У статті обговорюються питання вербальних і невербальних засобів атракції у пресі даного типу. Надається класифікація сучасних англomовних видань популярного газетного дискурсу. Особлива увага приділяється маніпулятивному характеру англomовної “жовтої” преси.

Ключові слова: дискурс, “жовта” преса, таблоїд, стилістика.

Статья посвящена изучению дискурсных признаков англоязычной “желтой” прессы. В статье обсуждаются вопросы вербальных и невербальных средств аттракции прессы данного типа. Представлена классификация англоязычных изданий популярного газетного дискурса. Особое внимание уделяется манипулятивному характеру англоязычной “желтой” прессы.

Ключевые слова: дискурс, “желтая” пресса, таблоид, стилистика.

The article is devoted to the study of discourse features of the “yellow” press in the English-speaking countries. The items of verbal and non-verbal means of attraction in this type of press are discussed. The classification of the publications within the newspaper discourse is given in the article. Special attention is paid to the manipulative character of the “yellow” press in the English-speaking countries.

Key words: discourse, “yellow” press, tabloid, stylistics.

Сьогодні фундаментальні дослідження у гуманітарних науках проводяться у рамках нової антропоцентричної парадигми, що сформувалася на рубежі XIX і XX століть. Традиційно виділяють три наукові парадигми – порівняльно-історичну, системно-структурну і антропоцентричну, які співіснують у сучасних дослідницьких методах. Антропоцентрична парадигма – це зміщення акценту з об'єктів пізнання на суб'єкт. У лінгвістиці ідея антропометризму мови розглядає людину як точку відліку мовних процесів, а саму мову – як характеристику людини конституюватися у суб'єкт.

Нині постає проблема розглядати феномен мови в її функціональному аспекті в інтересах суспільства. В. А. Маслова підкреслює, що в наш час метою лінгвістичного аналізу вже не може бути просто виявлення різних характеристик мовної системи [6]. Мовні проблеми мають широкий вихід у соціальну, економічну, політичну, науково-технічну та культурологічну сфери суспільного буття. Тому дослідження мовних явищ повинні відбуватися з урахуванням їхніх дискурсних особливостей.

Проблему суб'єкта намагається вирішити теорія прагматики. Головний інтерес цієї теорії фокусується на процесі вислову, як проявляє себе суб'єкт у тому, що він промовляє. Питання про створення вислову займає головне місце у дослідженнях з дискурсу.

Вивчення дискурсу почалося з встановлення Французької школи аналізу дискурсу (АД), а офіційним актом народження нової дисципліни стала стаття Пеше “Автоматичний аналіз дискурсу” у журналі “Languages” у 1969 році. Але передумовою виникнення цієї дисципліни вважається структуралізм, який розглядав тексти у їхній іманентності. Патрік Серіо тлумачить значення терміна “дискурс” як:

1. Еквівалент поняття “мовлення” у сосюровському розумінні, тобто будь-який вислів.
2. Надфразова одиниця, що є предметом дослідження граматики тексту, яка вивчає послідовність окремих висловів.
3. Відносно прагматики “дискурс” – це вплив вислову на адресат.

4. При спеціалізації (звуженні) значення “дискурс” позначає “бесіду” як головний тип вислову.

5. За Бенвеністом “дискурсом” називається промова мовця.

6. Термін “дискурс” означає систему обмежень на необмежену кількість висловів в силу певної соціальної або ідеологічної позиції.

7. Предмет дослідження АД [10].

Лінгвістичне дослідження умов створення вислову (тексту) визначає його як дискурс. Такі дослідження проводилися лінгвістами на матеріалі *публіцистичного* (А. М. Баранов, Ю. С. Баскова, Г. Я. Солганик, О. Ю. Булигіна, О. М. Бикова, О. Ю. Колтишева, О. О. Терпугова та ін.), *рекламного* (В. В. Зірка, Ю. К. Пирогова, О. В. Нагорна, Т. В. Полетаєва, М. С. Шевельова), *газетного* (Ю. А. Антонова, О. В. Горіна, Г. Г. Хагарезов) дискурсів. Сучасні дослідники розглядають специфіку впливу засобів масової інформації (ЗМІ) в різних аспектах: етичного (Б. М. Бессонов, О. І. Власов, М. В. Горбаневський, Г. Г. Почепцов, А. М. Цуладзе), психологічного (Р. Р. Гаррифудін, Г. В. Грачов, С. Г. Кара-Мурза, І. К. Мельник, В. М. Панкратов), риторичного (І. О. Стернін, О. М. Зарецька, М. Дзялошинський, А. К. Михальська), лінгвістичного (О. Ю. Булигіна, Т. Г. Добросклонська, Н. О. Купіна, С. О. Мегентесов, Н. О. Остроушко), комунікативно-прагматичного (О. С. Іссерс, О. С. Попова, Ю. К. Пирогова, О. М. Паршина, Д. В. Ольшанський).

Але роль і місце у газетному дискурсі такого популярного явища як англomовна “жовта” преса на сьогодні не отримали достатнього висвітлення, що і зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є вивчення дискурсних ознак англomовної “жовтої” преси і встановлення її статусу відносно газетного дискурсу. В зв'язку з цим постають наступні завдання:

- з'ясувати причини популярності англomовної “жовтої” преси;
- провести класифікацію популярних англomовних видань у рамках газетного дискурсу;
- виявити і описати жанрово-стилістичні особливості англomовної “жовтої” преси;
- встановити прагматичну спрямованість англomовної “жовтої” преси.

Предметом нашої розвідки виступає популярний газетний дискурс, який на відміну від якісної преси характеризується нелінійністю, циклічністю розвитку. Він не може виконувати нормалізуючі інституціональні функції, а вишукує, подібно художньому тексту, конфліктну читацьку позицію [5].

Терін В. П. з'ясовує мотивацію популярності розважальних видів мас-медіа, констатує, що “у людей, які входять до складу масової аудиторії, є спільні потреби, які, в принципі, неможливо задовольнити у межах інших спільнот; саме ці потреби і спонукають їх звертатися до послуг радіо, преси і телебачення.” Є. О. Сазонов надає інше пояснення: “Втомлений мозок звичайної людини надає перевагу більш легкій інформації, яка дозволяє не перевантажувати психіку. Намагання уникнути стресів і проблем викликало “ескейпизм” [9].

На наш час популярні, таблоїдні, “жовті”, бульварні засоби масової інформації (ЗМІ) сприймаються як синонімічні, та деякі вчені проводять більш ретельну класифікацію. Наприклад, А. А. Монастирська всю сукупність розважальних видань пропонує розділити на бульварні, мімікуючі, розважально-інформативні. М. В. Лєсная групує популярні і таблоїдні як ті, що “презентують увесь спектр новин, рівний у кількісному відношенні інформаційному блоку якісних видань, але відредагованих у певних стилістичних рамках”, а “жовті” і бульварні як ті, що “спеціалізуються на викладанні матеріалів, які містять чутки, скандали, негативні сенсації, пов'язані з життям зірок шоу-бізнесу.” Але треба наголосити, що не існує чітких меж між ними. У англо-американській культурі з поняттям “таблоїд” пов'язані газети “жовтого” типу. Дослідники сучасної преси заплутались у назвах та термінах. Найбільш розповсюдженим поняттям є “жовта” преса. Очевидним є той факт, що бажання різних видань випередити інших у завоюванні медіа-ринку, виділитися серед конкурентів, навпаки, створює систему спільних рис, формуючи дискурс.

Отже, за одним з поданих вище тлумачень слова “дискурс”, а саме – “система обмежень на необмежену кількість висловів у силу певної соціальної

або ідеологічної позиції”, – треба розглядати як систему типоформуючих ознак дискурсу.

У своїх дослідженнях вчені (Є. О. Сазонов, М. В. Лєсная, В. І. Коньков, Я. М. Засурський, Є. О. Корнілов, А. А. Монастирська, Р. І. Мальцева) вказують на такі характеристики “жовтої” преси, як табуїтована тематика, сенсаційність, тематичний еклектизм, експансія засобів візуалізації, особлива стилістика, маніпулятивний ефект.

Ще Уільям Ренфолд Херст, який вважається засновником цього типу преси, виділив три головні теми, що стали канонічними – це самозбереження, марнославство, любов і розмноження (секс). “Жовта” преса тяжіє до висвітлювання інтимних відносин, попираючи етичні норми і порушуючи встановлені табу. Вона абсолютизує натуралізм цих відносин, шокує гіпертрофованою увагою до них. “Жовта” преса виказує надмірний інтерес до приватного життя зірок, відомих широкому загалу людей. Не залишається індиферентною вона і до теми смерті, особливо аномальних випадків, чим лякає читача або культивує цинічне ставлення до трагедії.

Сенсаційність притаманна і якісному типу преси, але цілі сенсаційної подачі матеріалу у “жовтій” пресі зовсім інші. Головні цілі “жовтої” преси – це атракція і емоційний вплив. Вона закликає не до аналітичних міркувань, а до співчуття і співпереживання. За браком сенсацій “жовта” преса не нехтує штучними “інформаційними вибухами”.

У погоні за ексклюзивністю, у своїй спеціалізації на нестандартному “жовта” преса набуває рису тематичного еклектизму або “фрагментації” свідомості, “кліповості” образів, тематичної “мозаїчності.” Як зазначає М. В. Лєсная, табloidний тип медіа відображує мозаїчний характер культури, деканонізацію офіційних форм, зміщення жанрів, розтушування стилістичних меж [5].

“Жовта” преса використовує художні прийоми міфологізації: мелодраматичну конфліктність, сатиричність, гіперболізацію, метафоричну образність, пародійність, афористичність. За словами В. П. Теріна, зіставлення характеристик міфу і масової комунікації виявляє не тільки їхній ізоморфізм, але і здібність до взаємного посилення. Як у міфі, так і у мозаїчно-резонансному світі масової комунікації відбувається злиття загального, особливого і одиничного в єдину неподільну цілісність. Міфологічний час і інформаційні блоки засобів масової комунікації, що дають “всі часи й простори одразу”, поєднує в єдиний сплав минуле, теперішнє і майбутнє [13].

Слід зазначити, що саме “жовті” видання були піонерами у використанні нових форм візуалізації: яскраві кольори, великі розміри репортажних ілюстрацій відносно тексту, заголовні комплекси. Зоровий канал у сприйнятті інформації є головним провідником повідомлення. В інтересах атракції “жовті” видання обрали полікодові повідомлення, які комбiнують вербальні і невербальні знакові системи. Безперечним фактом є наявність в них інтерсеміотичної гри слів. Лінгвістика і семіотика вивчають проблеми інтерсеміотичного перекладу і креолізованого тексту. М. М. Донська виділила два типи побудови негомogeneous тексту: паралельне розгортання задіяних семіотичних систем і тема-рема-тична організація. Принцип паралельного розгортання вербальних і невербальних рядів медійного дискурсу презентує буквальный підхід до інтерсеміотичного перекладу, тоді як тема-рема-тичний принцип організації можна розглядати як вільний підхід до інтерсеміотичного перекладу, або як креолізований текст, де перший передбачає надлишковість засобів вираження змісту, а другий – їхню рівну необхідність і значимість для вираження змісту цілого і чіткого розподілення ролей у його рамках [3]. За М. М. Донською, тема виражається невербальними засобами, а рема – вербальними. Отже, питання про домінантність текстової складової у межах окресленого дискурсу є дуже суперечливим.

Яскраві кольори на сторінках “жовтих” видань, зокрема червоний, жовтий, голубий, помаранчевий, чорний, бірюзовий, зелений, виконують функцію “логічного наголосу” у публікації або маніпулятивного впливу на підсвідомість читача. Останні дослідження теорії позначення кольорів вказують на те, що за колір у людини відповідають десять пігментних генів, складаючи певний набір для окремої людини, тому дві різні людини можуть дивитися на один предмет, а

колір сприймати по-різному. Поняття про колір, слова, що виражають ці поняття, і зв'язок між поняттями і словами залежать від роботи різних систем головного мозку. Це пояснює, чому існує різниця у реакції на колір між представниками різних культур. Мова кольору людини ментальна за своєю природою. За кольором люди бачать змісти [6].

Заголовок у “жовтому” виданні став різновидом ілюстрації завдяки графічним засобам, але ж від цього він не перестав бути вербальним засобом. В. П. Вомперський робить висновок про подвійну природу газетного заголовка – самостійне його функціонування як твір словесної форми і його залежність від тексту [1]. Але аналіз заголовків у “жовтій” пресі свідчить про те, що дуже часто вони повністю або частково втрачають адекватність текстовій складовій. Е. О. Лазарева визначає заголовок як елемент об'ємно-прагматичного членування тексту, тобто елементом його архітекτονіки, що надає право розглядати заголовок окремо від тексту [4]. М. О. Шамелашвілі пропонує розглядати заголовок відносно адресата і встановлює такі його функції: інформативна, експресивно-оцінювальна, спонукальна, рекламна. Вчений вважає, що заголовок виконує декілька прагматичних функцій і лише одну текстову як резюме (узагальнення змісту), судження (аналіз інформації), оцінки, лозунгу (заклик до дії), “світлої плями” (найцікавіше місце з тексту), цитати [14]. О. С. Подчасов виділяє функції заголовка відносно адресанта як такі: інформативна, атракційна, дезорієнтуюча, дефектна. Автор ділиться важливими результатами дослідження щодо встановлення розповсюджених синтаксичних моделей російських заголовків у порівнянні з англійськими.

На думку вченого, популярними у англійському газетному дискурсі є дієслівні, в тому числі пасивні, моделі, які надають заголовку виразність, актуальність і неупередженість. Вони переростають у предикативні синтагми, розвиваючи контекст. Приєднувальні конструкції, зокрема парцельовані, мають великі емоційно-експресивні можливості. Вони використовуються для створення ефекту раптовості, непередбачуваності, який досягається шляхом відокремлення частини вислову. Крім того, структурною перевагою такої моделі є можливість інверсії у заголовку. У функціональному аспекті ця модель дозволяє звертати увагу адресата на певну інформацію [8]. Доволі частими є еліптичні моделі, стилістичні фігури та фразеологізми у заголовках англійської “жовтої” преси.

Мова “жовтої” преси характеризується розмовною стилістикою подання інформації. Це зумовлено тим, що її адресат є не вибагливою публікою, а – пересічним елементом соціуму.

Газетна мова виключно “фразеологізована”, бо стандартність і експресія типово газетних висловлювань є невід'ємними властивостями цієї мови [2]. Використовуючи фразеологізми як один з головних інструментів впливу на аудиторію, журналіст неодмінно досягає зворотного зв'язку з читачем. Фразеологічна одиниця як згусток культурної інформації, дозволяє сказати багато чого, економить мовні засоби і в той же час дістає до глибини народного духу, культури [6]. Серед вербальних засобів впливу на адресат лінгвісти (О. В. Кунін, Н. М. Амосова, О. М. Мелерович, Н. І. Астаф'єва, А. В. Бойко, В. В. Бойченко, С. П. Волосевич, В. Л. Дашевська, В. П. Ковальов, В. М. Мокиєнко, О. В. Денисюк, І. Ю. Третьякова, Н. Л. Шадрін) особливо виділяють фразеологічну деформацію як невичерпне джерело емоційності, оригінальної образності мовлення.

Емоційність і образність – найважливіші ознаки “жовтої” преси. У ній дуже широко задіяні виражальні засоби і стилістичні прийоми різних лінгвістичних рівнів – графічного (графон, лапки, шрифт), лексичного (метафора, метонімія, іронія, каламбур, епітет та оксиморон), синтаксичного (повтор, інверсія, еліпс, паралельні конструкції). Отже, особлива стилістика “жовтої” преси полягає у своєрідному міксі рис зниженого розмовного стилю і стилю художнього тексту.

Неодмінно треба підкреслити маніпулятивність як характерну рису “жовтої” преси. Розваги, які пропонують такі видання, носять ідеологічний відтінок, оскільки формують смаки, настрої, погляди. Прихована ідеологічна функція цих видань робить їх потужною зброєю, здатною управляти мільйонною аудиторією, таким чином, незважаючи на існуючий стереотип легкої, підкреслено розважальної журналістики, таблоїди сьогодні є маніпулятивним інструментом [7].

Маніпуляція розглядається як особливий різновид соціально-психологічного тиску, що займає проміжне місце між пропозитивними та прескриптивними типами впливу [12]. Маніпуляція – це приховане спонукання адресата до переживання певних станів, прийняття рішень та виконання дій, необхідних для досягнення ініціатором своїх власних цілей [11]. Непримітним для адресата є упровадження фактологічної інформації у концептуальну. Вмілий відбір фактів, акцентування або замовчування однієї сторони допомагає малювати образ події у чорних або рожевих тонах [5].

Процесу реалізації маніпуляції у “жовтій” пресі характерні складні відносини між адресантом і адресатом та складний шлях до досягнення перлокутивного афекту. Як учасники мовленнєвого акту, вони мають нерівнозначні права у процесі комунікації і вступають в опозицію один до одного. Адресант стоїть на рівень вище за адресат і псевдоподібнюється йому. Він пропонує, диктуючи, він маніпулює. І ця облуда має руйнівний ефект на особистість адресата і, звичайно, опосередковано на особистість адресанта. Тому, розглядаючи ці відносини під кутом прагматики, неможливо оминати морально-етичні категорії.

Виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок, що жанрово-стилістичні особливості англійської “жовтої” преси зумовлюють її особливий статус у газетному дискурсі. “Жовта” преса – явище неоднозначне, рухоме, сповнене тривожними протиріччями, які мають прояв у цілій низці дисбалансів: когнітивному (відсутність ієрархічної структури газети за принципом важливості і серйозності інформації), етичному (деформація загальноприйнятих норм та соціально-поведінкових моделей), інформаційному (спотворення, підміна реальних фактів, відверто неправдива інформація, дефіцит серйозної і надлишок розважальної інформації), емоційному (емоційно-образна орієнтація), культурному (розповсюдження масової культури, міфологізація пізнання), соціальному (зміна менталітету, генерація нових стереотипів). Дисбаланси породжуються самою природою феномену “жовтої” преси, що розкривається через дискурсні детермінанти.

Англійські “жовті” видання цікаві для дослідження у плані встановлення національних концептів і культурних архетипів, для вивчення та опису інструментарію мовленнєвої маніпуляції у цьому виді дискурсу. Найбільш привабливим для подальших лінгвістичних розвідок ми вважаємо дослідження фразеологічної деформації як потужного важеля мовленнєвої маніпуляції у розрізі прагматичної спрямованості англійської “жовтої” преси.

Література

1. Вомперский В. П. Язык и стиль газеты / В. П. Вомперский. – М.: изд-во МГУ, 1960. – 22 с.
2. Гусейнова Т. С. Трансформация ФЕ как способ реализации газетной экспрессии: дис. канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. С. Гусейнова. – Махачкала, 1997. – 197 с.
3. Донская М. М. Английский язык в мультимедийном пространстве рекламного дискурса: Автореф. дис. на соискание н. ст. канд. филол. наук / М. М. Донская. – СПб., 2007. – 19 с.
4. Лазарева Э. А. Газетный текст и фотография: поле взаимодействия / Э. А. Лазарева // Средства массовой информации в современном мире. – СПб., 2000. – С. 275 – 276.
5. Лесная М. В. Топология современных таблоидных СМИ России, Великобритании и США: Автореф. дис. на соискание н. ст. канд. филол. наук: 10.01.10 / М. В. Лесная. – Краснодар, 2010. – 20 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: [Пособие] / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 202 с.
7. Монастырская А. А. Таблоидная пресса в России, 1990 - 2000 гг.: дис. канд. филол. наук: 10.01.10. / А. А. Монастырская. – Санкт-Петербург, 2003. – 190 с.
8. Подчасов А. С. Функционально-стилистические особенности заголовков (на материале российских и британских газет второй половины 1980-1990 годов, синтаксический аспект): дис. канд. филол. наук / А. С. Подчасов. – М., 2001. – 187 с.

9. Сазонов Е. А. “Желтая” пресса в контексте развития печати XX века: социокультурный аспект: дис. канд. филол. наук: 10.01.10 / Е. А. Сазонов. – Воронеж, 2004. – 260 с.
10. Серю П. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / П. Серю. – М.: Прогресс, 1999. – 413 с.
11. Сидоренко Е. В. Тренинг влияния и противостояния / Е. В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2002. – 256 с.
12. Татенко В. О. Соціально-психологічні механізми впливу: від аналізу до синтезу. [Електронний ресурс] / В. О. Татенко – Режим доступу:
<http://www.sodium.com.ua>.
13. Терин В. П. Массовая коммуникация. Исследование опыта Запада / В. П. Терин. – Москва, 2000. – 224 с.
14. Шамелашвили М. А. Функционально-стилистические и лексико-грамматические особенности газетных заголовков: дис. канд. филол. наук / М. А. Шамелашвили. – М., 1982. – 189 с.

УДК 811.111[36+42]

ПИТАННЯ-ПЕРЕПИТИ ЯК ТИП ПИТАНЬ

Стрельченко Н. С.

У статті розглядаються підходи до класифікації питань, порівнюються формальні та функціональні особливості загальних, спеціальних та альтернативних питань і питань-перепитів.

Ключові слова: загальне/спеціальне/альтернативне питання, питання-перепит.

В статье рассматриваются подходы к классификации вопросов, сравниваются формальные и функциональные особенности общих, специальных и альтернативных вопросов и вопросов-переспросов.

Ключевые слова: общий/специальный/альтернативный вопрос, вопрос-переспрос.

The article focuses on the approaches to classifying questions and provides comparative characteristics of yes–no, wh- and alternative questions in terms of their formal and functional peculiarities.

Key words: yes–no question, wh-question, alternative question, echo question.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Інтерес сучасних мовознавчих досліджень до вивчення проблем комунікативної взаємодії і, зокрема, діалогу як “найбільш природної форми комунікації” [1, с. 439] визначає необхідність його всебічного дослідження. Постійний обмін інформацією у діалогічному дискурсі спричиняє високу частотність питань [21, с. 211], тому важливим є дослідження їх структурних та функціональних особливостей.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Класифікація питальних речень і питань є предметом уваги багатьох дослідників [2; 3; 4; 6; 10; 11; 21; 22; 24; 25]. Питання-перепити виокремлюються як окремий тип питання на основі критерію структури [22, с. 488], комплексу структурних та функціональних аспектів, які мають різний ступінь вияву [11, с. 715–726], структури та функцій у дискурсі [21, с. 1099–1101].

Актуальність цієї роботи визначається необхідністю з'ясування критеріїв співвідношення питань-перепитів з іншими типами питань (загальними, спеціальними, альтернативними, розділовими), що традиційно виділяються дослідниками.

Об'єктом дослідження є питання-перепити в англomовному діалогічному дискурсі, а **предметом** – співвідношення структурних і функціональних особливостей питань-перепитів та інших типів питань.

Мета статті полягає у визначенні подібностей та відмінностей питань-перепитів та інших типів питань. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: проаналізувати підходи до визначення й класифікації питальних речень; узагальнити формальні та функціональні особливості питань-перепитів у порівнянні з іншими типами питань.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих наукових результатів. При розгляді й класифікації питальних речень і питань, які у деяких дослідженнях вживаються як синоніми [2, с. 275–276; 6, с. 180; 8, с. 258], важливо звернути увагу на розрізнення понять *питальне речення* й *питання*, запропоноване М. І. Жинкінім, відповідно до якого у *питальному реченні* акцентуються формальні ознаки питальності (до яких відносять характерний порядок слів, використання питальних слів, відповідне інтонаційне та графічне оформлення, дейктичні слова, неозначені займенники [4, с. 142]), а метою *питання* є спонукання співрозмовника до надання відповіді (тобто функція в дискурсі) [5, с. 23].

Питальні речення відповідно до форми поділяються на загальні (1), у яких допоміжне дієслово розташовується перед підметом, та спеціальні (2) з питальним словом у початковій позиції [10, с. 803].

(1) *"Did the boy deliver it into your own hands?"* [17, с. 62]

(2) *"What was his full name?"* [12, с. 73].

Відповідно до *типу очікуваної відповіді* (її форми [25, с. 90]) Р. Кверк, С. Грінбаум, Дж. Ліч та ін. виділяють три основні класи питань:

1) **загальні**, які передбачають ствердну або заперечну відповідь, наприклад, (3) *"Did you yourself descend from the train at Vincovci?"* *"Yes, Monsieur"* [12, с. 110];

2) **спеціальні**, які передбачають вибір відповіді з відкритої множини, наприклад, (4) *"When did you enter the room?"* *"It was about half-past four"* [17, с. 243] та (5) *"How high was it?"* *"About 4ft. high"* [17, с. 28];

3) **альтернативні**, відповідь на які обирається з однієї, двох чи більше альтернатив, наявних у питанні [10, с. 806], наприклад, (6) *"Will that be cash or charge?"* *"Cash"* [23].

У свою чергу, **загальні** питання відповідно до форми (інверсії допоміжного дієслова та підмета) поділяються на *інверсовані* та *неінверсовані* (які також називають *розповідними* [10, с. 807] або *підтверджувальними* [2, с. 3]). Відповідно до ступеня впливу на очікувану відповідь загальні питання можуть бути нейтральними (7) (до їх складу входять неасертивні форми, як-то *any, ever*), або упередженими (*conducive*) на користь ствердної (8) чи заперечної (9) відповіді [10, с. 807–808].

(7) *"Has he any relations?"* [12, с. 73].

(8) *"Have you got some aspirin?"* [12, с. 49].

(9) *"And did you not go to sleep at all?"* [12, с. 126].

За формою *підтверджувальні* питання співпадають із розповідними реченнями й відрізняються від них лише висхідною інтонацією; очікувана відповідь визначається формою питання: (10) ствердна і (11) заперечна відповіді [10, с. 814].

(10) *"He was an American citizen?"* *"Yes"* [12, с. 73].

(11) *"He didn't live with his wife?"*

"No, they separated some years ago" [13, с. 19].

Порівнюючи загальні інверсовані та неінверсовані (підтверджувальні) питання, Л.П. Бердникова визначила, що для загальних інверсованих питань ствердна й заперечна відповіді однаково ймовірні, тоді як для підтверджувальних питань більш ймовірною є ствердна відповідь [2, с. 13–14].

Розділові питання (як підтип загальних питань) характеризуються найбільшим ступенем впливу на очікувану відповідь (ствердну (12) та заперечну (13)) [10, с. 810]. З точки зору граматичної будови у складі розділового питання виділяють головний конститuent (розповідне, спонукальне, окличне або питальне речення) і питальний конститuent, який приєднується до головного [7, с. 9–10]. Питальний конститuent (який розглядається як скорочене речення [7, с. 6]) складається з допоміжного дієслова (до якого може приєднуватися енклітик *n't*) і підмета [10, с. 810].

(12) *"[...] I had a hunch about that man, didn't I, Mr Poirot?"* *"Yes, indeed, Madame"* [12, с. 137].

(13) *"You have not had a cable, have you?"* [16, с. 951].

Розглянемо, як загальні, спеціальні та альтернативні питання співвідносяться з питаннями-перепитами – "дослівним чи перефразованим повторенням попередньої репліки або її частини, щоб підтвердити правильність її розуміння або виразити здивування чи недовіру" [24, с. 64]. Оскільки у структурі діалогу питання-перепити є реакцією на попередню репліку (стимул [22, с. 561]) і запитом подальшої інформації, при їх розгляді будемо враховувати репліку, що передує питанню-перепиту, і репліку-відповідь, наприклад:

(14) (A) *"And there was nothing – how shall I put it – introduced into the shop. Nothing that was odd there – incongruous?"*

(B) *"There was a railway guide," said the inspector.*

(A) *"A railway guide?"*

(B) *“Yes. It was open and turned face downward on the counter. Looked as though someone had been looking up the trains from Andover. Either the old woman or a customer”* [13, с. 22].

У цій комунікативній ситуації репліка-стимул представлена розповідним реченням, а питання-перепит відповідно до отриманої відповіді (Yes) є загальним питанням. Проте варто зазначити, що мовець (B) сприймає питання-перепит не лише як прохання підтвердити своє попереднє висловлення (наявність залізничного путівника на місці злочину й чому саме цей факт слід вважати дивним), а й надати додаткову інформацію, яка показує його зв'язок із розслідуваною справою.

Питання-перепити й *загальні неінверсовані* (підтверджувальні) питання характеризуються подібністю структури, проте відрізняються контекстом вживання. Підтверджувальні питання можуть вживатися на початку розмови двох людей і не обов'язково мають бути реакцією на те, про що вже говорили [24, с. 64]. На думку У. Чейфа, підтверджувальне питання стосується попередніх даних, які мовець міг отримати різними способами, а метою питання-перепиту є підтвердження правильності сприйняття висловлення, що йому безпосередньо передуює [9, с. 88]. Ситуації (15) і (16) містять приклади підтверджувальних (ствердного й заперечного) питань і питання-перепиту відповідно.

(15) *Arbuthnot's name, age, home address and exact military standing were all ascertained. Poirot proceeded: “It is that you come home from India on what is called the leave – what we can call en permission?”*

Colonel Arbuthnot, uninterested in what a pack of foreigners called anything, replied with true British brevity, “Yes.”

“But you do not come home on the P. & O. boat?” “No” [12, с. 167–168].

У прикладі (15) – ситуації допиту свідка – підтверджувальні питання використовуються для уточнення інформації, якою вже володіє детектив (Пуаро). Їх форма детермінує вибір відповіді й не вимагає деталізації з боку співрозмовника.

(16) *The manager said, “I’m so sorry, Miss Evans. Obviously there’s been a mistake.”*

“No, no,” Dana said quickly. “I was shoplifting.” She held out her hands. “You can arrest me.”

The manager smiled. “I wouldn’t dream of it. You can keep the dress, Miss Evans, with our compliments. We’re flattered that you like it.”

Dana stared at him unbelievably. “You’re not going to arrest me?”

His smile widened. “I’ll tell you what. I’ll trade you the dress for an autograph. We’re big fans of yours” [23].

У ситуації (16) питання-перепит *“You’re not going to arrest me?”* пов'язане з попередніми репліками діалогу як формально (повторення лексеми *arrest*), так і за змістом: використовується мовцем (журналістом-репортером Даною, яка симулювала крадіжку сукні в магазині одягу, щоб потрапити до відділку поліції і таким чином позбутися переслідувачів, які очікують її біля виходу з магазину), щоб перевірити правильність умовиводу із сказаного співрозмовником (менеджером, якого співробітники магазину викликали на місце події). Окрім запиту інформації питання-перепит виражає недовіру Дани (*stared unbelievably*), оскільки їй здається, що є всі підстави для арешту, і їй необхідно правильно оцінити ситуацію. Вартою уваги є й відповідь менеджера, яка не містить експліцитного вираження його позиції *Yes* або *No*, а натомість починається дещо ухильною реплікою *I’ll tell you what*, щоб запропонувати компроміс вирішення проблеми і задовольнити обидві сторони конфлікту.

Розділові питання, за наявності репліки-стимулу, можуть також функціонувати як питання-перепити. Порівняємо приклади (17) і (18).

(17) *“Nice flight, isn’t it?”*

Dana turned to the man seated next to her. He was tall and attractive and had a French accent. “Yes, it is.”

“Have you been to France before?”

“No,” Dana said. “This is my first time” [23].

Розділове питання *Nice flight, isn’t it?* використовується, щоб розпочати розмову із незнайомою людиною у літаку. У структурі діалогу воно є ініціативним

(проханням підтвердити точку зору співрозмовника щодо якості польоту), емоційно нейтральним, спрямованим на отримання ствердної відповіді, яка дозволить перейти до більш особистих питань і ближче познайомитися.

(18) (A) *"Happy Bad Day!" Tarquin and Fenella chime in unison. (That's another thing. They call birthdays bad days, ever since . . . [...])*

(B) *"It's absolutely gorgeous!" I say enthusiastically. "Absolutely beautiful!"*

(A) *"It is, isn't it?" says Tarquin earnestly. "Just look at those colors."*

(B) *"Mmm, lovely," I say, nodding [19].*

У ситуації (18) розділове питання *It is, isn't it?* можна розглядати як питання-перепит, оскільки структурно воно пов'язане з попередньою реплікою (окличними висловленнями *It's absolutely gorgeous!* та *Absolutely beautiful!*), а референційна віднесеність займенника *it* зрозуміла лише з урахуванням контексту (йдеться про картину, яку (B) дарують на день народження). Використовуючи це питання-перепит, мовець (A) прагне переконатися, що картина дійсно справила гарне враження на (B), і отримує як вербальне емоційно забарвлене [20, с. 964] підтвердження (*Mmm, lovely*), так і невербальне (*nodding*).

Спеціальні питання характеризуються обов'язковою наявністю питального слова (*who/whom/whose, what, which, when, where, how, why*) на початку речення (19). Інколи порядок слів у спеціальному питанні може бути таким, як у розповідному реченні (20); такі речення вживають на допитах та під час інтерв'ю [10, с. 817].

(19) *"Who knew that you were going to the Northumberland Hotel?" [...]*

"No one could have known. We only decided after I met Dr. Mortimer" [17, с. 34].

(20) *"... And you return home – when?" "Tonight" [12, с. 27].*

На відміну від неінверсованого спеціального питання (20), питання-перепит у (21) структурно повторює попереднє висловлення *I've never forgotten it*, а питальне слово *what* вказує, який саме елемент потребує уточнення (займенник *it*, антецедент якого не було названо).

(21) (A) *The little man shifted his umbrella from one hand to the other. "I've never forgotten it before," he said.*

(B) *"You've never forgotten what?" my mother asked sternly.*

(A) *"My wallet," he said. "I must have left it in my other jacket. Isn't that the silliest thing to do?" [14, с. 6].*

Питальне слово *what* може також заміщувати повнозначне слово з попередньої репліки, яке викликало здивування мовця, і вказувати на необхідність повторити сказане ще раз (22):

(22) *"Do you know that it's nearly nine o'clock, sir?"*

"Nine o'clock?" I cried, starting up.

"Nine o'clock," she replied, through the keyhole. "I thought you was a-oversleeping yourselves" [18, с. 35].

Прохання повторити може узагальнено виражатися спеціальним питанням-перепитом *What did you say?*, яке інколи скорочується до *What?* (прийнятного лише в неофіційному спілкуванні) [10, с. 836]. Наприклад, у ситуації (23) – діалозі матері й дочки – *What?* виражає здивування від почутого і супроводжується підтвердженням і поясненням ситуації.

(23) *"Dana, darling. I have the most exciting news for you!"*

"Yes, Mother?"

"I'm getting married."

Dana was stunned. "What?"

"Yes. I went up to Westport, Connecticut, to visit a friend, and she introduced me to this lovely, lovely man" [23].

При розгляді **альтернативних** питань Р. Кверк, С. Грінбаум, Дж. Ліч та ін. виділяють два типи: 1) альтернативні питання, подібні до загальних (24), і 2) альтернативні питання, подібні до спеціальних питань (26).

(24) *"Was he usually an early or a late riser?" [12, с. 123].*

(25) *"He was a friend or acquaintance of yours?" "No, I never saw him before this journey" [12, с. 170].*

(26) *Who shall the victim be – man or woman? Man, I think [13, с. 17].*

Альтернативне питання першого типу (24) характеризується інтонаційним виділенням варіантів відповіді, один із яких потрібно вибрати (*early* або *late*), у той час як загальне питання (25) вимовляється з висхідною інтонацією (на слові *yours*) і передбачає ствердну або заперечну відповідь [10, с. 823].

Альтернативне питання другого типу (26) розглядається як поєднання спеціального питання *Who shall the victim be* і еліптичного альтернативного питання *man or woman* [10, с. 823].

Розглянемо приклади питань-перепитів, які передбачають вибір відповіді з поданих альтернатив (27) і (28).

(27) *"I knocked at the door, but he called out and said he had made a mistake."*

"In English or in French?"

"In French" [12, с. 106].

Еліптичне питання-перепит *In English or in French?* співвідноситься з першим типом альтернативних питань і може бути реконструйоване за допомогою попередньої репліки (*Did he call out in English or in French?*).

(28) *"Have you heard the news, sir?" he gasped. "At the Cunninghams', sir!"*

"Burglary?" cried the colonel, with his coffee-cup in mid-air.

"Murder!"

The colonel whistled. "By Jove!" said he, "who's killed, then? The JP, or his son?"

"Neither, sir. It was William, the coachman" [15, с. 184].

Питання-перепит *who's killed, then? The JP, or his son?* є запитом додаткової інформації щодо репліки-стимулу (окличного висловлення *Murder!*) і пов'язане з нею відношенням синонімії (*murder* визначається у словнику як навмисне вбивство [20, с. 1083]).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розгляд питань-перепитів у системі стимул – питання-перепит – реакція показує, що питання-перепити не протиставляються іншим типам питань, що виокремлюються відповідно до типу очікуваної відповіді: загальним (інверсованим і неінверсованим, розділовим), спеціальним та альтернативним. Критерієм розрізнення даних типів питань і питань-перепитів слугує обов'язкова наявність попереднього контексту (репліки-стимулу) для питань-перепитів. Особливості реалізації реакції (у порівнянні з очікуваною відповіддю) на питання-перепит у структурному, семантичному та прагматичному аспектах потребують подальшого комплексного дослідження.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – [2-е изд., испр.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Бархударов Л. С. Грамматика английского языка / Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. – Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1960. – 422 с.
3. Бердникова Л. П. Подтвердительные вопросы в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Л. П. Бердникова. – М., 1972. – 33 с.
4. Гедз С. Ф. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерога- тивним значенням у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Світлана Федорівна Гедз. – Київ, 1998. – 159 с.
5. Жинкин Н. И. Вопрос и вопросительное предложение / Н. И. Жинкин // Вопросы языкознания. – 1955. – № 3. – С. 22–34.
6. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.
7. Ковбаско Ю. Г. Структура, семантика, прагматика розділового запитання: синхронно-діахронний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю. Г. Ковбаско. – К., 2011. – 20 с.
8. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий; под ред. В. В. Пассека. – Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1957. – 286 с.
9. Чейф У. Л. Значение и структура языка / Уоллес Л. Чейф ; [пер. с англ. Г. С. Щура]. – М. : Прогресс, 1975. – 431 с.

10. A comprehensive Grammar of the English Language / [Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik I.]. – London : Longman, 1985. – 1779 p.
11. Carter R. Cambridge grammar of English / R. Carter, M. McCarthy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 973 p.
12. Christie A. Murder on the Orient Express / Agatha Christie. – London : Harper, 2007. – 347 p.
13. Christie A. Selected Detective Prose / Agatha Christie. – Moscow : Raduga Publishers, 1989. – 398 p.
14. Dahl R. Ten Short Stories / Roald Dahl. – London : Penguin Books, 1996. – 155 p.
15. Doyle A. C. The Best of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle. – Ware : Wordsworth Editions Limited, 1998. – 397 p.
16. Doyle A. C. The Case-Book of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle. – Ware : Wordsworth Editions Limited, 1993. – 1126 p.
17. Doyle A. C. The Return of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle. – Ware : Wordsworth Editions Limited, 1995. – 309 p.
18. Jerome K. Jerome Three Men in a Boat / Jerome K. Jerome. – [2nd edition]. – Moscow : Higher School, 1976. – 158 p.
19. Kinsella S. Confessions of a Shopaholic [Електронний ресурс] / Sophie Kinsella. – New York : Bantam Dell, 2003. – Режим доступу до джерела: <http://www.en8848.com.cn/fiction/Fiction/Gerner/200505/669.html>.
20. Longman Dictionary of Contemporary English / [edited by C. Fox et al.]. – 4th edition. – Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
21. Longman grammar of spoken and written English / [D. Biber, J. Johansson, G. Leech et al.]. – London : Longman, 1999. – 1204 p.
22. McCawley J. D. The Syntactic Phenomena of English / James D. McCawley. – [2nd edition]. – Chicago : The University of Chicago Press, 1998. – 834 p.
23. Sheldon S. The Sky is Falling [Електронний ресурс] / Sidney Sheldon. – New York : HarperCollins Publishers, 2000. – Режим доступу до джерела: <http://readanybooks.net/thrillers/Sheldon13/>.
24. Teschner R. V. Analyzing the grammar of English / R. V. Teschner, E. E. Evans. – [3rd edition]. – Washington, D. C. : Georgetown University Press, 2007. – 248 p.
25. Tsui A. A functional description of questions / Amy Tsui // Advances in Spoken Discourse Analysis / [edited by M. Coulthard]. – London and New York : Routledge, 1992. – P. 89–110.

УДК 811.161.2:82–3

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗГОРТАННЯ
МЕТАФОРИЧНОЇ МОДЕЛІ РЕАЛЬНЕ – ІРРЕАЛЬНЕ В ІСПАНСЬКИХ
РОМАНАХ-СПОГАДАХ ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ**

Сутулiна Л. Г.

У статті розглянуто семантичний та прагматичний аспекти мовної реалізації сфери-мети метафоричної моделі РЕАЛЬНЕ – ІРРЕАЛЬНЕ в іспанських романах-спогадах ХХ–ХХІ століття.

Ключові слова: метафорична модель, прагматичний потенціал, семантичний аспект, ірреальне.

В статье рассмотрены семантический и прагматический аспекты языковой реализации области-цели метафорической модели РЕАЛЬНОЕ – ИРРЕАЛЬНОЕ в испанских романах-воспоминаниях ХХ–ХХІ века.

Ключевые слова: метафорическая модель, прагматический потенциал, семантический аспект, ирреальное.

The article deals with the semantic and pragmatic aspects in linguistic realization of the 'target' domain of metaphoric model REAL – UNREAL in the 20th and 21st Century Spanish memory novels..

Key words: metaphoric model, pragmatic potential, semantic aspect, unreal.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки із властивим йому антропоцентризмом отримують нові інтерпретації багато, здавалося б, усталених понять, зокрема, поняття метафори. Метафора постає як один із важливіших типів людського мислення та уможливорює розкриття ряду закономірностей концептуалізації людиною дійсності. Ця функція перетворює метафору на окрему лінгвістичну теорію, що розробляється у рамках когнітивної лінгвістики – теорію метафоричного моделювання (А. М. Баранов, Ю. М. Караулов, А. П. Чудінов, Е. В. Будаєв). Метафоричні моделі є типовими схемами, що відображають специфіку національної ментальності на певному етапі розвитку суспільства. А. П. Чудінов надає таке визначення: “Метафорична модель – це схема зв’язку між поняттєвими сферами, що формується у свідомості мовців і яку можна зобразити певною формулою X – це Y” [1]. Система сценаріїв (фреймів, слотів) однієї ментальної сфери (сфери-джерела) є основою для моделювання ментальної системи іншої сфери (сфери-мети).

Нова когнітивна парадигма лінгвістичних знань уможливорює усебічне вивчення метафоричної моделі та її представлення як цілісної семантико-структурної та лінгвопрагматичної одиниці художнього простору наративу. Аналіз наративної структури іспанських романів-спогадів ХХ – ХХІ століття засвідчив, що вони являють собою сплетіння жанру готичного роману та роману-спогаду. Як наслідок виникає двозначність на архітекстуальному рівні, яку пропонується представити у вигляді метафоричної моделі *реальне – ірреальне*, тобто *травматичні спогади – це прояви потойбічного, у якій травматичні спогади про недемократичне минуле країни є сферою-джерелом, а потойбічне – сферою-метою метафоричної моделі*. Наявність елементів надприродного у наративній структурі романів викликає у читача відчуття страху не лише через їх зв’язок із сферою моторошного але й через зв’язок із реальним страхом та тривогою прихованими у соціально-політичному контексті болісних спогадів минулої історичної епохи. Теми Громадянської війни 1936-1939 років і диктатури Ф. Франко породили загальний страх нової війни, який разом із демократією вилився у політику мовчання. Новий наратив спогадів успішно зламає табу минулого, адже наявність фантасмагоричного у творах іспанських письменників свідчить про необхідність актуалізувати маргінальні голоси, які навмисно замовчувала недавня історія країни. У якості площини для розгортання означеної метафоричної

моделі обираємо такі іспанських романи: Хусто Наварро “Дім батька” / Justo Navarro “La casa del padre” (1994); Карлос Руїс Сафон “Тінь вітру” / Carlos Ruiz Zafyn “La sombra del viento” (2001).

Актуальність роботи зумовлена, по-перше, зростанням уваги дослідників до феномену метафоричної моделі як особливого механізму пізнання світу. По-друге, відсутністю у вітчизняній філологічній науці аналізу нарративу іспанських романів-спогадів ХХ–ХХІ століття. Метою роботи є аналіз механізмів мовної репрезентації поняттєвої сфери-мети метафоричної моделі *реальне – ірреальне* інтегрованої у художній простір іспанських романів-спогадів ХХ–ХХІ шляхом з'ясування її семантичних, мовностилістичних та прагматичних особливостей.

Кількісний аналіз структурних складових сфери-мети метафоричної моделі надає можливість представити такі домінуючі сценарії: *істота, предмет, місце, подія*, які в свою чергу формують відповідні фрейми та слоти. Дослідження мовної репрезентації розгортання метафоричної моделі уможливорює лексико-семантичний аналіз, що передбачає пошук ключових лексичних одиниць та визначення їхньої семантичної спорідненості. Виявленню прагматичного потенціалу метафоричної моделі сприяє лінгвостилістичний аналіз, доцільність якого визначається виокремленням мовностилістичних засобів із відповідним емоційно-оцінним компонентом.

На підставі аналізу словникових дефініцій іспанських тлумачних словників визначаємо семантичне наповнення прикметника на позначення сфери-мети метафоричної моделі *irreal*: “No real, falta de realidad” [2]. Прикметник *irreal* має такий асоціативний ряд: “ficticio, imaginario, fantástico, falaz, ilusorio, inexistente, siniestro, quimérico, fabuloso, incorpóreo, infundado, inmaterial, vano, especulativo, fantasmal, visionario, fantasmagórico, espectral, misterioso, aterrador, de ultratumba, del más allá, enigmático, oculto, tenebroso, esotérico, oscuro, sibilino, tético, lúgubre, funesto, aciago, cadavérico, fúnebre, macabro, tenebroso, torvo, lóbrego, infausto, fatídico, ominoso, abominable, de mal agüero, nefasto, sombrío” [3; 4; 6]. Лексикографічні дані засвідчують, що об'єднані спільним семантичним значенням *irreal* зазначені лексичні одиниці вербалізують поняттєву сферу-мету метафоричної моделі.

За результатами суцільної вибірки із запропонованих романів виокремлено найхарактерніші мовностилістичні засоби, прагматичною функцією яких є зображення розгортання фрейму сфери-мети метафоричної моделі *споруда оповита таємницею*.

У романі Х. Наварро “Дім батька” художнє втілення фрейму *споруда оповита таємницею* здійснюється комплексно. Так, лексеми на позначення звуку, що характеризуються негативною аксіологічною маркованістю є семантичними сигналами створення слухового образу: “silencio inhóspito” [5, с. 47], “los ruidos que llegaban al dormitorio, celosos, avergonzados, extenuados, como si llegaran desde otro mundo” [5, с. 45]. Семантичними маркерами візуального образу є лексеми на позначення чорного кольору, негативні конотації яких посилює стилістична фігура повтору: “Y la oscuridad era una pared, una superficie de agua negra y congelada bajo la que se movían silenciosamente animales y vegetaciones, amenazadoramente en el fondo [...] Y avanzaba por la oscuridad: la oscuridad llevaba a la oscuridad, la oscuridad se hundía en la oscuridad sin llegar nunca al fondo del corredor” [5, с. 76]. Вербальними сигналами лексичних репрезентацій руху є дієслова із відповідним семантичним компонентом: “nunca me acostumbraba al dormitorio: mientras yo estaba fuera alguien se llevaba mis cosas y los muebles, y lo cambiaba todo por cosas y muebles que parecían las mismas cosas y los mismos muebles aunque eran cosas y muebles diferentes” [5, с. 76]. На стилістичному рівні відчуття руху реалізуються через залучення риторичних фігур на зразок парадоксу: “la madre de mi tío, que estaba muerta desde hacía años aunque siguiera deambulando por la casa” [5, с. 88]. Емоційно-оцінне сприйняття читачем створеного автором художнього образу моторошного будинку доповнює метафора із семантичним наповненням *потойбічне*: “Todavía veo aquel mundo de fantasmas” [5, с. 78].

Двійником будинку дядька у романі Х. Наварро є будинок братів Буесо, що свідчить про перетинання фреймів *споруда оповита таємницею* та *двійник*: “ега

exactamente igual que la casa de mi tío” [5, с. 53]. Серед художніх засобів, що формують фрейм зазначимо ремінісценцію на оповідання Е. По “Падіння будинку Ашерів”, моторошний будинок, у якому також мешкають брат і сестра хворі на дивну хворобу. Лексеми із семою *хвороба* та *смерть*: “Seguí de pie: temía que la silla me contagiara la enfermedad, me contagiara la muerte que corrumpía a los dos hermanos” [5, с. 54] на стилістичному рівні посилені повтором провають емоції страху. Автор залучає асоціації пов’язані з сенсорною системою, що наближують до читача художній образ. Виникненню ольфативних відчуттів сприяють лексеми на позначення запаху, що на стилістичному рівні виражені риторичним фігурами на зразок персоніфікації (el olor impedía \ expulsaba), метафори (una pared invisible), висхідної градації (una pared invisible que te empujaba, te traspasaba, te aplastaba los pulmones) та синестезії “aquel aire que se pudría y se envenenaba poco a poco” [5, с. 53]. На синтаксичному рівні емоційно-оцінну конотацію художнього образу посилюють гіпербатон (no estaba muy limpia la casa), емфаза (y lo que me impedía la entrada en la casa era el olor) та епіфора (повтор іменника *los pulmones* у кінці двох речень): “Y lo que me impedía la entrada en la casa era el olor: el olor te expulsaba, te empujaba, era una pared invisible que te empujaba, te traspasaba, te aplastaba los pulmones. No estaba muy limpia la casa, columnas de periódicos amarillos llegaban al techo del recibidor, y el olor me irritaba los ojos, me expulsaba de la casa: aguantaba la respiración, y el olor, no la falta de aire, me oprimía los pulmones” [5, с. 53]. Деталізують візуальний образ будинку лексеми на позначення чорного кольору, посилені повтором (oscuro, noches), метафоричні порівняння (como si alguien las arañara con las uñas y las royera con los dientes), гіперболічне порівняння посилене градацією (más oscuro, como si estuviera en otro continente, en otro clima, en una noche que duraba mil noches), синестезія виражену метафоричним порівнянням (una luz podrida, era una luz tan pobre que ensuciaba el aire) та метафора із семою *потойбічне* (era el espectro de una luz). Негативне оцінно-експресивне значенням формують епитети (putrefacta, podrida). Наведемо ілюстрацію із тексту: “Pase, pase, decía, y me arrastraba al interior de la casa oscura por el pasillo oscuro. Era una casa extraña: era una casa extraña porque era exactamente igual que la casa de mi tío, pero putrefacta, las paredes se deshacían, como si alguien las arañara con las uñas y las royera con los dientes. Y llegamos al comedor que era exactamente igual que el comedor de la casa de mi tío, pero más oscuro, despoblado, más oscuro, como si estuviera en otro continente, en otro clima, en una noche que duraba mil noches, con los cristales del balcón cegados con periódicos y una luz podrida de pocos vacíos, menos luminosa que la luz que todavía intentaba traspasar los periódicos que cegaban el balcón: quizá habían dejado encendida la luz eléctrica porque era una luz tan pobre que ensuciaba el aire, era el espectro de una luz” [5, с. 53]. Асоціації пов’язані із рухом на лексичному рівні вербалізують дієслова із відповідними семами (tocaba, frotándose, movían). На граматичному рівні динамічність художнього образу посилює фразова конструкція (a punto de desmoronarse), на стилістичному – метафора (*hundía* bajo el polvo y la podredumbre) та порівняння (sucia como una tumba que lleva muchos años cerrada). Наведемо прилад з фактичного матеріалу: “no había casi nada en la casa, y lo poco que había no lo tocaba nadie, no lo usaba nadie, se oxidaba, se hundía bajo el polvo y la podredumbre” [5, с. 53], “Sólo las manos, frotándose con cualquier cosa, se movían en la habitación quieta, a punto de desmoronarse bajo el peso de la mugre y las telarañas, sucia como una tumba que lleva muchos años cerrada” [5, с. 54]. Притаманні розглянутому художньому опису риторичні макрофігури полісиндетон, конкатенація та акумуляція створюють ефект розлогості, монотонності. В результаті виходить ціле художнє полотно, прагматичною функцією якого є створення у читача негативного емоційного стану.

У романі К. Руїса Сафона “Тінь вітру” розгортанню фрейму сприяють мовно-стилістичні засоби із семою *потойбічне*, що характеризуються негативним емоційно-оцінним компонентом. Для змалювання зовнішнього вигляду палацу залучаються метафори: “Aquel lugar era una tumba” [7, с. 178], порівняння: “la silueta espectral del caserón de los Aldaya avanzando hacia nosotros como la proa de un buque oscuro en la niebla” [7, с. 540], “La silueta de mármol ennegrecido brillaba como un espectro” [7, с. 277], “La piedra, oscura y viscosa bajo la lluvia,

relucía como el esqueleto de un gran reptil” [7, с. 492], метафоричні епітети на позначення чорного кольору із семою *потойбічне*: “la casa está encantada” [7, с. 180], “El aliento helado de la tormenta arrastraba un velo gris que enmascaraba el contorno espectral de palacetes y caserones enterrados en la niebla. Entre ellos se alzaba el torreón oscuro y solitario del palacete Aldaya” [7, с. 277], персоніфікація викликана асоціативним рядом лексеми *червоний*: “Un muro de ladrillos rojos, toscamente dispuestos entre argamasa que sangraba por las comisuras” [7, с. 494]. Як і зовні, так і у середині палацу панує атмосфера моторошного, що вербалізується мовними засобами відповідної семантики: іменники “los espejismos febriles que había albergado durante días” [7, с. 362]; порівняння “Examiné aquel portón a la luz de las velas, pensando que inspiraba más la imagen de un sarcófago que de una puerta” [7, с. 363], “Julián empujó la puerta de un puntapié. Se abrió lentamente, como un sepulcro, escupiendo un aliento espeso y húmedo” [7, с. 492], епітети: “la claridad mortecina de una galería” [7, с. 278], “la atmósfera húmeda y mordiente de aquel lugar” [7, с. 492], “un corredor lúgubre y escondido” [7, с. 494]. Негативний емоційний стан опосередковує сенсорне сприйняття. Звукові та нюхові образи реалізують лексичні одиниці із відповідними семами, які на стилістичному рівні підкреслюються порівнянням: “La cerradura crujió con un eco sepulcral” [7, с. 278] та синестезією: “sentí el aliento de la casa acariciándome la cara, un vahído a madera quemada, a humedad y a flores mueratas” [7, с. 362]. Зорові образи формують лексеми на позначення кольору: “una escalera que descendía en picado hacia una balsa de oscuridad” [7, с. 363]. Сенсорні відчуття посилює синестезія: “Más allá del umbral se adivinaba una oscuridad aterciopelada” [7, с. 492] та антитези “Las paredes, pálidas de muerte, aleteaban al aliento de la llama” [7, с. 493], “El mármol blanco estaba surcado por lágrimas negras de humedad” [7, с. 495]. Рухові образи, що вносять елементи динаміки, виражені відповідними дієсловами на лексичному та персоніфікацією на стилістичному рівнях: “el palacete se aparecía como un tenebroso caserón más grande por dentro que por fuera, que cambiaba lentamente de forma, crecía en pasillos, galerías y áticos imposibles, escaleras infinitas que no conducían a ninguna parte y alumbraba habitaciones oscuras que aparecían y desaparecían de la noche a la mañana, llevándose consigo a los incautos que se adentraban en ellas sin que nadie les volviese a ver” [7, с. 491]. Динаміку образу посилює метафора, утворена дієслівною конструкцією: “Ante mí se abría un pasillo angosto que iba a morir a una sala” [7, с. 364].

Деталізації розгортання фрейму зачарованого палацу сприяє фрейм *прокляття* що належить до іншого сценарію але має те саме прагматичне значення. Ключовими засобами його вербалізації є семантичні одиниці на позначення *потойбічного*, що імплікують негативний емоційний стан: “estaba maldita” [7, с. 280], “Jausá estaba convencido de que el espíritu de la negra Marisela permanecía en la casa” [7, с. 284], “un dormitorio que no se usaba debido a inexplicables manchas de humedad que brotaban de las paredes y parecían formar rostros borrosos, donde las flores frescas se marchitaban en apenas minutos y siempre se escuchaban moscas revolotear, aunque era imposible verlas” [7, с. 287], “el pequeño Jorge desapareció durante ocho horas en el interior de la casa [...] Cuando el muchacho reapareció, pálido y aturdido, dijo que había estado todo el rato en la biblioteca en compañía de la misteriosa mujer” [7, с. 289], “los embrujos del caserón” [7, с. 459], “los espectros que recorrían los pasillos del caserón Aldaya” [7, с. 460].

Підводячи підсумки, зазначимо, що аналіз художнього матеріалу довів, що розгортання фреймів *споруда оповита таємницею* інтегрованих у художній простір романів досягається мовними засобами на текстовому, лексико-семантичному, стилістичному та граматико-синтаксичному рівнях. Дослідження структурно-семантичної організації романів дозволяє виявити прагматичний потенціал сфери-мети метафоричної моделі *ірреальне*, який полягає у створенні негативного емоційного стану читача, а саме – відчуття страху. Отже, у вигляді фреймів із прагматичною спрямованістю *ірреальне, потойбічне, моторошне, фантасмагоричне, містичне, загадкове, надприродне* сфери-мети метафоричної моделі відбувається репрезентація сфери-джерела – *травматичні спогади недемократичного минулого Іспанії*.

Література

1. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000): монографія / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2001. – 238 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#130>.
2. Diccionario de la lengua española a la Unidad Interactiva del DRAE [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.wordreference.com>.
3. Diccionario Manual de Sinónimos y Antónimos de la Lengua Española Vox. Larousse Editorial, S.L. – 2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://es.thefreedictionary.com>.
4. Diccionario de sinónimos y antónimos. Espasa-Calpe. – 2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.wordreference.com>.
5. Navarro J. La casa del padre / J. Navarro. – Barcelona: Anagrama, 1994.–107 p.
6. Open Thesaurus. Distributed under GNU General Public License. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://es.thefreedictionary.com/>.
7. Zafón C. R. La sombra del viento / C. R. Zafón. – Barcelona : Planeta, 2013. – 576 p.

УДК 811.111'27

**ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ВЖИВАННЯ НЕПРЯМИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)****Тихоновська Г. С.**

У статті розглядається міжгендерна комунікація у рамках теорії мовленнєвих актів. Представлені основні теоретичні засади щодо визначення поняття гендер, міжгендерна комунікація та теорія мовленнєвих актів. У класифікації непрямих МА одне висловлювання поєднує у собі функції кількох прямих актів: транспортований директив-квеситив, констатив у функції риторичного запитання; транспортовані квеситиви у функції констатива.
Ключові слова: гендер, мовленнєвий акт, констатив, директив, квеситив.

В статье рассматриваются межгендерная коммуникация в рамках теории речевых актов. Представлены основные теоретические принципы определения понятия гендер, межгендерная коммуникация, теория речевых актов. В классификации непрямых РА одно высказывание объединяет в себе функции нескольких прямых актов: транспортированный директив-квеситив, констатив в функции риторического вопроса; тарнспортрованный квеситив в функции констатива.
Ключевые слова: гендер, речевой акт, констатив, директив, квеситив.

In the article the intersex communication in the frame of speech acts is discussed. The main theoretical principles connected with the definition of gender and intergender communication are presented. According to the classification of the not direct speech acts one saying can combine several functions: transported directive-question; constative in the function of the rhetoric questions; transported question in the function of the constative. The practical part of the article is based on the analysis of the examples that were found after the research conducted on the modern English literature of belles-lettres style.
Key words: gender, speech act, constative, directive, question.

Категорія “гендер” з’явилася у мовознавстві нещодавно (у 80ті роки минулого століття) – пізніше ніж у інших науках. “Гендерні відношення в мові фіксуються у вигляді мовних стереотипів накладають відбиток на поведінку особистості у тому числі і на мовну і на процеси її мовної соціалізації. Лінгвістика тексту допомагає виявити відображення у свідомості носіїв мови гендерних стереотипів” [1, с. 234]. Вже доказаним фактом є те, що дискурс зокрема художній здатен передавати природу статі, свідомі та несвідомі гендерні установки.

Метою цієї статті є дослідити мовленнєві акти, які належать комунікантам різної статі, представлені у сучасній художній англійській літературі. Щоб зробити дослідження більш реальним та наблизити його до реального життя, приклади будемо надавати із сучасного англійського роману, написаного автором-жінкою, а саме з діалогів головних героїв.

Завданням цієї роботи є 1) проаналізувати теоретичні засади сучасних гендерних досліджень, 2) визначити основні положення теорії мовленнєвих актів, 3) навести приклади із сучасного англійського роману, що проілюструють використання чоловіками та жінками різних мовленнєвих актів (далі МА), 4) зробити висновок щодо частоти вживання тих чи інших МА у мовленні персонажів із різним гендерним статусом.

Об’єктом дослідження є непрямі МА формально виражені реченнями або виразами, які належать комунікантам різної статі.

Предметом дослідження є гендерно-маркована культурологічна зумовленість використання і репрезентації комунікативних компонентів.

Матеріалом дослідження виступає сучасний англійський роман автора-жінки – Maggie O’Farrell “The Hand That First Held Mine”.

Проведемо аналіз діалогів із сучасного художнього тексту. Ціль аналізу – виявити гендерні відмінності в типах непрямих мовленнєвих актів, а також гендерні стереотипи свідомості персонажів-чоловіків і персонажів-жінок.

Але спочатку вважаємо за потрібне надати теоретичні засади щодо класифікації мовленнєвих актів та зробити власний аналіз. Вивченням теорії мовленнєвих актів взагалі та гендерним чинником у комунікативній інтернакції зокрема займалися у своїх наукових трудах такі вчені як Д. М. Городникова, О. Л. Каменська, А. В. Кириліна, Г. Ю. Крейдлін, О. О. Леонтєв, А. Піз, Д. Таннен, J. Coats, R. Lakoff, M. Renzetti.

Аналіз мовленнєвих актів (МА) показує, що одні з них частіше використовуються у промові чоловіків, інші – у промові жінок. Отже, правомірно говорити про гендерно марковані МА. Умовно назвемо гендерно марковані мовленнєві акти МАч (частіше висловлювані чоловіками) і МАж (частіше висловлювані жінками).

Серль Дж. започаткував універсальну класифікацію, в основу якої покладено іллокутивну мету. Дана класифікація включає: 1) репрезентативи чи асертиви (Я стверджую), 2) директиви (Я наказую), 3) комісиви (Я обіцяю), 4) експресиви (Я дякую), 5) декларації (Я звільняю). Незважаючи на те, що типологія Дж.Серля відрізняється послідовністю й логічністю, її недолік полягає у відсутності подальшого членування на підкласи за додатковими ознаками [2].

Почепцов Г. Г. називає мовленнєві акти *прагматичними типами речень*. В цій теорії вирішальним для віднесення висловлювання до того чи іншого прагматичного типу є характер прагматичного компонента, який дозволяє встановити типологію не тільки з урахуванням іллокутивної мети, а й способу її досягнення. До класифікації включаються: констативи (речення-ствердження), промісиви (речення-обіцянки), менасиви (речення-погрози), директиви (речення-спонукання адресата до дії), перформативи (речення, вимовляючи яке, мовець виконує дію), квеситиви (питальне речення в його традиційному розумінні) [3]. За визначенням Г. Г. Почепцова, існування непрямих чи транспонованих мовленнєвих актів можливе завдяки рухливому характеру відносин між формою й змістом, властивому мові в цілому. Згідно з класифікацією Карабана В. І. можемо виділити наступні види непрямих МА. Транспортований директив-квеситив (*Why not go to the park?*); констатив у функції риторичного запитання (*What do you know of space?*); транспортовані квеситиви у функції констатива (*It's a good idea, isn't it?*).

На підставі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що частіше за все у сучасному художньому дискурсі використовується такий тип непрямого МА як транспортований квеситив у функції констатива. Наведемо наступні приклади:

... You are joking, aren't you? [с. 17].

You did have a section, didn't you? Woman asked [с. 33].

You are not Italian, aren't you? She asked [с. 57].

How about one o'clock? You're allowed lunches, aren't you? [с. 74].

You've got your number, haven't you? Just in case. Ted mentioned [с. 30].

На підставі проаналізованого матеріалу можемо зробити висновок, що майже у рівній кількості авторка роману Меггі О'Фаррел використовує транспортований квеситив у функції констатива як у мовленні жінок так і у мовленні чоловіків. Кількість квеситивів-констативів збільшується, коли мовець залежить від свого співрозмовника та постійно потребує його схвалення або підтримки. Тому комунікант "перепитує" свого співрозмовника, щоб упевнитися, що він перебуває із ним у інтеракції та слухає його. Це можна побачити у наступному прикладі, де бачимо діалог між коханцями, при чому чоловік не хоче відпускати жінку, бо кохає її та перебуває у розпачі, то що є шанс втратити її:

"Oh, God," he bursts out, "you're not going to run out on me. Are you? I've completely messed up, haven't I? I mean. I bring you here and then you have to listen to all that... You probably think I'm a depraver immoral idiot, don't you?..." [с. 119].

Отже, тут бачимо залежність чоловіка від слів та рішення жінки, тому у його мовленні і використовується квеситив-констатив.

Звернемо увагу на наступні приклади, які мають місце у розмові між жінкою та чоловіком та де жінка, в якій щойно народилася дитина розповідає деталі свого особистого життя:

"I'm more resistant to illness than anyone I've ever met, and if I wasn't breastfed that just disproves the whole theory, doesn't it?" [с. 165].

"You haven't minded too much, have you, about the other thing?" [с. 201].

Можемо зробити висновок, що коли жінка є залежною від чоловіка, то вона також використовує такий непрямий МА із таким прагматичним значенням.

Але поразувавши усі приклади, що зустрілися у тексті роману, то можемо сказати, що у мовленні чоловіків такі МА зустрічаються частіше. Це можна пояснити тим, що автором роману є жінка. Та у самому тексті роману головні персонажі-жінки виступають сильними самодостатніми особистостями, а чоловіки є тільки частиною їхнього життя.

Кількісний аналіз показує, що у художній англійській літературі, автори частіше використовують такі непрямі мовленнєві акти як риторичні запитання, директиви-квеситиви, директиви-перформативи для моделювання комунікативної поведінки жінки. Для комунікативної поведінки персонажів-чоловіків, у свою чергу, характерним є не транспортований, а прямиий смисл як самого висловлювання так і реагування не на непрямі, а на прями МА. Тому часто складається враження, що чоловіки не підтримують жінок у спілкуванні та не приділяють їм достатньо уваги.

Але ми наведемо наступні приклади з роману, де чоловіки використовують транспортовані директиви-квеситиви:

"Why don't you..." [с. 17].

"Why don't you go back to sleep?" [с. 18].

"And perhaps you, Lexie, will see me out" [р. 73].

"Why don't you just send them?" Ted's father says..." [р. 99].

Такі ж непрямі МА використовує авторка також і у персонажному мовленні жінок, але персонажі-чоловіки розмовляють так частіше. Отже, робимо висновок, що, безсумнівно, має значення хто є автором художнього твору чоловік чи жінка. У жіночому романі Меггі О'Фаррел, головні герої-жінки наділені чоловічими якостями, тому їхня комунікативна поведінка схожа на чоловічу. Чоловіки ж у романі виступають тільки частиною життя сильної незалежної жінки, тому їхня комунікативна поведінка походить на жіночу.

Підсумовуючи можна сказати, що у цій статті ми визначили поняття гендеру, зазначили теоретичні засади теорії мовленнєвих актів та класифікації МА. У практичній частині роботи було здійснено аналіз прагматичних висловлювань персонажів-жінок та чоловіків сучасного англійського роману Maggie O'Farrell "The Hand That First Held Mine". Було зроблено висновок, що хоча непрямі транспортовані МА більш характерні для жіночого мовлення, але у даному романі чоловіки частіше використовують транспортовані квеситиви-констативи, директиви-квеситиви, риторичні запитання. На нашу думку, це можна пояснити тим, що автором роману є жінка.

Підбиваючи підсумки можна сказати, що матеріал для дослідження не вичерпано, а дослідження буде актуальним до тих пір, доки люди різної статі спілкуються завдяки усному та писемному мовленню.

Література

1. Горошко Е. И. Язык и гендер [Текст] / Е. И. Горошко, А. В. Кирилина // Гендерные исследования : науч.-теор. журн. – 1999. – № 2. – С. 234 – 241.
2. Гончарова Т. В. Теорія мовленнєвих актів як один із видів дослідження прагматики мовлення / Т. В. Гончарова // Філологічні науки. Мова, мовлення, мовленнєва комунікація / –2007. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Philologia/66486.doc.htm
3. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця 20 століття [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 : захищена 8.10.2003 / Борисенко Наталія Дмитрівна. – Житомир, 2003. – 231 с.
4. Maggie O'Farrell The Hand That First Held Mine / O'Farrell Maggie. – London: Headline review coperight, 2010. – 374 p.

УДК 811.111'42:303.62:004.77

СОЦІАЛЬНІ РОЛІ ІНТЕРВ'ЮЕРА ТА РЕЦИПІЄНТА В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ІНТЕРВ'Ю

Томащук Ю. О.

У дослідженні було розглянуто поняття соціальної ролі, що є притаманною для кожного з учасників англomовного Інтернет-інтерв'ю і формується на основі професійних, психологічних, ситуативних ролей комунікантів та відповідає очікуванням аудиторії. Вказано способи встановлення соціальної ролі реципієнта інтерв'юером у ході Інтернет-інтерв'ю. Представлено комунікативні ситуації, у яких інтерв'юеру і реципієнту надаються симетричні й асиметричні комунікативні ролі.

Ключові слова: соціальна роль, соціальні функції, Інтернет-інтерв'ю, комуніканти, симетрична комунікативна роль, асиметрична комунікативна роль.

В исследовании было рассмотрено понятие социальной роли, которое является свойственным для каждого из участников англоязычного Интернет-интервью и формируется на основе профессиональных, психологических, ситуативных ролей коммуникантов и отвечает ожиданиям аудитории. Указано способы утверждения социальной роли реципиента интервьюером в ходе Интернет-интервью. Представлены коммуникативные ситуации, в каких интервьюеру и реципиенту предоставляют симметрические и асимметрические роли.

Ключевые слова: социальная роль, социальные функции, Интернет-интервью, коммуниканты, симметрическая коммуникативная роль, асимметрическая коммуникативная роль.

In research it was examined the notion of a social role that is typical to every participant of the English Internet interviews and is formed on the basis of professional, psychological, situational roles of communicants and meets expectations of audience. The ways of establishment of social role of a recipient by an interviewer during the Internet interview was indicated. Communicative situations in which an interviewer and a recipient are given symmetrical and unsymmetrical communicative roles were presented.

Key words: social role, social functions, Internet interview, communicants, symmetrical and unsymmetrical communicative roles.

На сьогоднішній день інтерв'ю є одним із основних та найпоширеніших методів одержання інформації у сфері журналістики. Отже, інтерв'ю – це жанр публіцистики, вербальне спілкування журналіста з однією чи кількома особами з метою отримання інформації та задоволення інформаційних потреб суспільства [2, с. 17].

У соціології інтерв'ю називають методом збору соціологічної інформації, що ґрунтується на вербальній соціально-психологічній взаємодії між інтерв'юером і респондентом з метою одержання даних, які цікавлять дослідника [3, с. 512]. Цей вид збору інформації вважають найбільш точним і об'єктивним, що й зумовлює його популярність.

Зростаюча роль інформаційних технологій вплинула та кардинально змінила спосіб спілкування, а застосування комп'ютерів не лише полегшило спілкування, а й зробило його ефективнішим. Із розвитком комп'ютерних технологій з'явився новий тип інтерв'ю – Інтернет-інтерв'ю.

Характерним для Інтернет-інтерв'ю є те, що воно відбувається за посередництвом сучасних засобів комунікації; може проводитися із учасниками, що знаходяться у різних регіонах і країнах; використовується для контактування із цільовою аудиторією, коли вона є невідомою; для спілкування із цільовою аудиторією використовуються он-лайн "центри", які є легкодоступними широкому загалу (наприклад, інтернет-чати й інтернет-форуми) [7, с. 143–144].

Не зважаючи на низку відмінностей соціологічного та Інтернет-інтерв'ю, у них також є багато спільних рис. Так само як і у ході соціологічного інтерв'ю, під час Інтернет-інтерв'ю респондент дає відповіді на запитання інтерв'юера, який своїми репліками спрямовує бесіду в потрібне для нього русло. Отож, головним носієм інформації є респондент, а стратегом, від якого залежить якість, повнота і рівень інформативності матеріалу – інтерв'юер.

Основними завданнями даної статті є розглянути поняття соціальної ролі, що є притаманною для кожного з учасників Інтернет-інтерв'ю, визначити способи встановлення соціальної ролі реципієнта інтерв'юером, надати перелік комунікативних ситуацій, у яких інтерв'юеру і реципієнту надаються симетричні й асиметричні комунікативні ролі.

Матеріалом нашого дослідження виступають фрагменти Інтернет-інтерв'ю, отримані методом загальної вибірки з Інтернет-інтерв'ю, розміщених в англомовних он-лайн журналах для дівчат "gUrl" [8], "Seventeen" [9], "Teen Vogue" [11].

Для кожного з учасників Інтернет-інтерв'ю притаманною є певна соціальна роль, що формує відповідний тип рольової поведінки і відповідає задачам ролі та очікуванням аудиторії. Соціальна роль, за словами Гольдіна В. Е., це – модель людської поведінки, що є об'єктивно заданою соціальною позицією особистості в системі соціальних чи особистісних відносин. Визначення соціальної ролі напряму пов'язане із соціальним статусом індивіда, функцією, що він виконує в системі соціальних відносин та очікуваннями аудиторії/оточуючих. Соціальна роль формується на основі виконуваних індивідом професійних, психологічних та ситуативних ролей [1, с. 76–77].

Соціальні ролі інтерв'юера та реципієнта задаються у першій фазі інтерв'ю, фазі контактовстановлення. У даній фазі відбуваються привітання співрозмовників Інтернет-інтерв'ю, представлення реципієнта глядачам. На даному етапі Інтернет-інтерв'ю відбувається встановлення соціальних ролей комунікантів, налаштування їх емоційних хвиль, налагодження психологічного контакту.

Соціальні ролі інтерв'юера і реципієнта в ході Інтернет-інтерв'ю є практично рівними, проте залежать від конкретних комунікантів. Можливе нерівноправ'я учасників Інтернет-інтерв'ю, що виникає у зв'язку із високим соціальним статусом реципієнта, воно може бути компенсоване роллю "господаря" студії, яку виконує інтерв'юер. У такому випадку головною метою інтерв'юера є правильним чином обрати тему розмови та утримувати ініціативу у власних руках.

Найчастіше інтерв'юер пропонує реципієнту прийняти ту чи іншу соціальну роль, а він, в свою чергу, має право відмовитися чи прийняти її. Зазвичай, реципієнт обирає найвигіднішу для себе роль.

Соціальна роль може бути заданою інтерв'юером двома способами [4, с. 57–59]:

1. Шляхом прямого опису соціальних функцій реципієнта Інтернет-інтерв'ю:

Andrew Bevan (Teen Vogue's Style Blogger and Style Features Director): We're at the Soho Grand Hotel Downtown Manhattan. We're having breakfast with fashion icon and my dear friend Alexa Chung. She has a huge book coming at October, 29. It's called "IT". So, we're gonna find what exactly "IT" is. And what it's all about [12].

У випадку, якщо реципієнт погоджується із характеристикою, що була присвоєна йому інтерв'юером, він зазвичай не коментує її; у випадку, якщо він не погоджується із характеристикою, то він признає носієм цієї функції чи характеристики іншого суб'єкта;

2. Шляхом надання біографічної довідки, що подається інтерв'юером в його першій чи початковій фазі. Біографічна довідка включає інформацію про реципієнта як вік, сімейний стан, освіта, вид діяльності чи професія, особисті якості. Можливим є також представлення інформації про певний вчинок реципієнта і його мотиви, якщо дана інформація є релевантною для подальшого ведення розмови між комунікантами Інтернет-інтерв'ю:

Andrew Bevan (Teen Vogue's Style Blogger and Style Features Director): We're at Humphrey's at The Eventi Hotel in Midtown Manhattan. And I'm going to

meet up with Jack and Rachel Antonoff, brother and sister duo extravaganza. Jack is the guitarist in the band Fun. Rachel is a great woman and fashion designer. It's never a dull moment. They're also roommates. They really love each other. Let's just put it that way. I'm excited to catch up with them [13].

Важливу роль також відіграє звертання, що грає важливу роль у контакто-встановленні та налагодженні офіційних чи неофіційних відносин між комунікантами. За допомогою звертання інтерв'юер налагоджує і підтримує мовленнєвий контакт із реципієнтом Інтернет–інтерв'ю, врегульовує уявлення щодо ситуації спілкування в цілому та рольових позицій комунікантів, їх взаємовідносин, міжособистісних та соціальних [5].

Оскільки у англійській мові нетиповим є звертання по імені та по батькові, а також на “Ви”, тому при встановленні офіційних відносин типовим є звертання *Mister/Misses/Miss/Doctor/Professor*. Така форма звертання зазвичай зберігається протягом усієї розмови, якщо співрозмовником є офіційна особа чи старша особа. Проте, офіційне звертання є нетиповим для спілкування в рамках Інтернет–інтерв'ю.

Звертання до співрозмовника може змінюватися за ініціативою інтерв'юера, що бажає перейти від суто офіційного спілкування до більш дружнього, неофіційного.

Окрім своєї першочергової функції звертання виконує також функцію привернення уваги аудиторії. Звертаючись до реципієнта в черговий раз, інтерв'юер робить акцент на те, що зараз відбудеться перехід до нової теми бесіди:

Amanda (Seventeen Magazine Beauty Assistant): And “Giorgian” just launched this new product to get reformulated for this season. It doesn't have this nasty self-tanner smell any more. Which is definitely awesome... So, Alexis, there's one more question. Britney May wants to know what is the best drugstore waterproof/sweatproof product? [10].

Сутність асиметрії, що є ключовою ознакою комунікації, що відбувається в межах інтерв'ю, полягає в тому, що інтерв'юер, відповідно до своєї соціальної ролі, отримує право розпочинати, завершувати інтерв'ю, вводити і продовжувати теми, ставити реципієнту ті чи інші запитання. В свою чергу реципієнт повинен представляти свою думку стосовно заданого запитання та приймати коментарі й відгуки інтерв'юера стосовно почутого. Зміна теми розмови може відбутися лише за згодою на це інтерв'юера [6].

Іноколи інтерв'юер робить спробу змінити соціальну роль реципієнта, оскільки має на меті запропонувати йому обговорення нової теми, що не входить до фреймової структури поточного типу Інтернет–інтерв'ю.

Реципієнт чітко усвідомлює та зберігає за собою соціальну роль, що була надана йому інтерв'юером, і зазвичай виступає проти того, щоб його соціальна роль будь–яким чином була змінена протягом бесіди.

Інтерв'юер може також навмисне застосовувати тактику “гри на пониження” соціальної ролі реципієнта. Для втілення даної тактики застосовується прийом обманутого очікування. Відразу за компліментом інтерв'юера слідує його коментар, що значною мірою змінює смисл компліменту.

У більшості випадків в Інтернет–інтерв'ю соціальні ролі комунікантів є симетричними (рівноправними). Проте, рідко трапляється таке, що реципієнту одразу на початку бесіди пропонують несиметричну роль і він погоджується із нею.

Порушення симетрії комунікативних ролей в сторону інтерв'юера може стати причиною виникнення конфліктного дискурсу. Прояв толерантності може бути конструктивним вирішенням конфліктної ситуації. У результаті вирішення цих задач стає можливою розробка і втілення в життя моделей толерантної комунікативної взаємодії учасників Інтернет–інтерв'ю [6].

Точне представлення та визначення соціальних ролей комунікантів Інтернет–інтерв'ю дозволяє глядачам правильно оцінити кожного із учасників бесіди.

Висновки. Для кожного з учасників Інтернет–інтерв'ю притаманною є певна соціальна роль, що формується на основі виконуваних індивідом професійних, психологічних, ситуативних ролей та відповідає очікуванням аудиторії. Соціальна роль може бути заданою інтерв'юером шляхом прямого опису

соціальних функцій реципієнта Інтернет–інтерв'ю або шляхом надання біографічної довідки, що подається інтерв'юером в його першій чи початковій фазі. За допомогою звертання інтерв'юер налагоджує і підтримує мовленнєвий контакт із реципієнтом Інтернет–інтерв'ю, врегульовує уявлення щодо ситуації спілкування в цілому та рольових позицій комунікантів, їх взаємовідносин, міжособистісних та соціальних. Звертання виконує також функцію привернення уваги аудиторії. Сутність асиметрії, що є ключовою ознакою комунікації, що відбувається в межах інтерв'ю, полягає в тому, що інтерв'юер, відповідно до своєї соціальної ролі, отримує право розпочинати, завершувати інтерв'ю, вводити і продовжувати теми, ставити реципієнту ті чи інші запитання. Реципієнт чітко усвідомлює та зберігає за собою соціальну роль, що була надана йому інтерв'юером, і зазвичай виступає проти того, щоб його соціальна роль будь-яким чином була змінена протягом бесіди. Порушення симетрії комунікативних ролей в сторону інтерв'юера може стати причиною виникнення конфліктного дискурсу. Прояв толерантності може бути конструктивним вирішенням конфліктної ситуації.

Література

1. Гольдин В. Е. Русский язык и культура речи : учебник для студентов–нефилологов / под ред. О. Б. Сиротининой // В. Е. Гольдин, О. Б. Сиротинина, М. А. Ягубова. – Саратов: Изд–во Саратов. ун–та, 2001. – 212 с.
2. Лукина М. М. Технология интервью : учеб. пособ. для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 191 с.
3. Соціологія : підручник / під ред. В. Г. Городяненка. – Київ: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 544 с.
4. Сусов И. Л. Говорящая личность в лингвосоциальном и лингвопрагматическом пространствах / И. П. Сусов // Социальная стратификация языка : материалы межвуз. конф. Пятигорск. гос. пед. ин–та иностр. яз. – Пятигорск, 1989.
5. Формановская Н. И. Коммуникативно–прагматические аспекты единиц общения. – М.: Изд–во ИКАР, 1998. – 290 с.
6. Юрина М. В. Коммуникативные стратегии партнеров в политическом интервью (на материале современной прессы ФРГ): дисс. ... канд. филол. наук. – Самара, 2006. – 187 с.
7. Gillham B. Research interviewing : a practical guide / B. Gillham. – Maidenhead [u.a.] : Open Univ. Press, 2005. – 173 p.
8. gUrl.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gurl.com>.
9. Seventeen Magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.seventeen.com>.
10. Seventeen Magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=orxsK_H25y0.
11. Teen Vogue Magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teenvogue.com>.
12. Teen Vogue Magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ELGyzO3u3vo>.
13. Teen Vogue Magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=5XV13yvZHwE&feature=c4-overview-vl&list=PLXQ-B69QR-5OQt3Fb2vcxht_U3ldfcTPD.

УДК 81'23

К ВОПРОСУ О МЕСТЕ ЗДОРОВЬЯ И БОЛЕЗНИ В ЛИНГВОЦВЕТОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

Туленінова Л. В.

У статті аналізуються особливості колірної репрезентації концептів “здоров’я” та “хвороба” у картині світу росіян, українців й англійців. Робиться спроба виявити місце даних концептів в лінгвоколірній картині світу на матеріалі лексикографічних джерел і збірників англійських та російських паремій. Пропонується перспектива подальшого аналізу коліролексем.

Ключові слова: лінгвоколірна картина світу, лінгвоколірний концепт, коліролексема, лінгвокультурний концепт, концептосфера.

В статье анализируются особенности цветовой репрезентации концептов в “здоровье” и “болезнь” в картине мира русских, украинцев и англичан. Делается попытка выявить место данных концептов в лингвоцветовой картине мира на материале лексикографических источников и сборников английских и русских паремий. Предлагается перспектива дальнейшего анализа колоролексем.

Ключевые слова: лингвоцветовая картина мира, лингвоцветовой концепт, цветовая лексема, лингвокультурологический концепт, концептосфера.

The article analyzes the characteristics of the color representation of the concepts “health” and “disease” in the Russian, Ukrainian and English mapping of the world. The author attempts to identify the location of these concepts in the linguistic-color mapping of the world on the material taken from lexicographical sources and collections of English and Russian proverbs. Some prospects of the further analysis of color lexemes are proposed.

Key words: linguistic-color mapping of the world, linguistic-color concept, color lexeme, linguistic-cultural concept, conceptual sphere.

Цветовая картина мира, являясь важной частью концептуальной системы, находит отражение в языке, в результате чего мы можем говорить о существовании лингвоцветовой картины мира, которая выступает одной из основных категорий культуры, “фиксирующей уникальную информацию о колорите окружающей природы, своеобразии исторического пути народа, взаимодействии различных этнических традиций, особенностями художественного видения мира” [5, с. 109].

В современной лингвистике исследование феномена цвета занимают многие ученые (Б. Берлин, П. Кей, Н. Б. Бахилина, Д. Н. Борисова, Л. Байрамова, П. В. Яньшин, А. Ю. Вычужанина, А. П. Василевич, Г. Г. Воробьев, И. В. Макеев, С. Д. Ременко, М. Люшер, А. Вежбицкая, Р. М. Фрумкина, и мн. др.), используя разнообразные подходы к его изучению, например: выделение прототипов для базисных цветов из окружающей среды [4]; исследование психолингвистических характеристик цветообозначений [12]; исследование социокультурного аспекта цветообозначений [10]; изучение цветообозначений с использованием сравнительно-исторического анализа [2] и др.

В лингвокультурологии цвет рассматривается как значимый культурный код, знание которого может способствовать преодолению “культурологического дальтонизма” [3] при взаимодействии разных народов. Сопоставление цветоименований в разных языках – одно из наиболее популярных направлений современных исследований, позволяющее выявить специфику национального мировидения, отмечает Е. Н. Алымова, которая проводит когнитивное моделирование цветовых концептов по данным ассоциативного эксперимента с русскими информантами. Она делает выводы о том, что общечеловеческие концепты “любовь”, “смерть”, “жизнь”, “счастье”, “нежность”, “страсть” при соотношении с цветом имеют национально-культурные особенности [1]. Н. А. Красавский,

отмечая способность колоролексем выступать “в функции ярко выраженного оценочного эпитета” [7, с. 36], проводит лингвокультурологический анализ эмоциональных концептов, номинанты которых активно сочетаются с колоролексемами в текстах художественной литературы. Исследование семантики номинантов эмоций и колоролексем позволило ученому выявить “корреляцию их положительной / отрицательной маркированности”. Различия, выявленные в сочетаниях колоролексем с номинантами эмоций в русских и немецких художественных текстах, он объясняет “экстралингвистически – национально-культурным колоритом символики цвета в русском и немецком социумах” [там же, с. 39].

Исследуя способы объективации концептов “здоровье” и “болезнь” в английском и русском языках, автор данной статьи обратила внимание на то, что в номинациях различных состояний организма присутствовали цветообозначения как с помощью самих колоролексем, так и посредством номинантов, косвенно указывающих на цвет: так, в наивной картине мира, здоровый человек имеет здоровый цвет лица, в котором, прямо или косвенно, присутствует красный цвет: *кровь с молоком; румянец во всю щеку; rosy-cheeked, pink, ruddy*; болезни сопутствуют другие цвета, например, синий: *посинел как на льду посидел, to be blue in the face*.

Некоторые исследователи также отмечают лингвоцветовые особенности репрезентации данных концептов. О желтом цвете, как о цвете болезни, пишет М. А. Савицкая: “Желтый цвет – цвет болезни. (Напр. *To look green and yellow about the gills* (англ.) – “иметь нездоровый, бледный вид”). Желтый крест ставили на чумных домах. (*Yellow Jack* (англ.) – “желтая лихорадка”). Желтый флаг на борту судна обозначал, что на борту есть инфекционные больные” [9, с. 266]. Однако зеленый цвет присутствует и во фразеологизмах, номинирующих хорошее здоровье: *keep the bones green, green old age* [там же]. Савицкая приводит количественные данные о соотношении наличия фразеологизмов с различными цветообозначениями в английском языке: черный 37,3%, белый 16,3%, красный 15,4%, синий 14%, зеленый 11%, желтый 4%, коричневый 2%. [9, с. 267]. Как видим, эти цвета, активно репрезентирующие здоровье и болезнь в английском языке, в сумме составляют около 45% цветообозначений на фразеологическом уровне. Это свидетельствует об их аксиологической наполненности в данной культуре и позволяет отнести указанные цвета в разряд ядерных. На наш взгляд, “окрашивание” физического состояния организма ядерными цветами лишний раз напоминает о высокой степени их социокультурной релевантности, что дает основания для более глубокого и тщательного изучения данного феномена.

Одно из направлений такого исследования, представляющееся автору данной статьи наиболее перспективным – выявление соответствия ценностных характеристик цветообозначений и аксиологической насыщенности того или иного проявления физического и психического состояния человеческого организма. Таким образом, необходимо определить насколько онтологически родственны концептосфера цвета и концептосфера здоровья.

Исходя из приведенных выше данных о том, что базовые цвета культуры активно номинируют здоровье как в его благополучии, так и в неблагополучии (т.е., собственно, болезнь), попытаемся выявить более детальные характеристики данного явления, например, насколько однозначны те или иные цветовые характеристики в презентации состояния здоровья в наивной цветовой картине мира и их отражение в языке.

Одно из основных денотативных значений самой лексемы “цвет” присутствует в ряде языков, например, в русском, латинском, испанском, французском, итальянском, немецком. Это – цвет лица, румянец как показатель здоровья или эмоций [8, с. 11].

Итак, румянец, значит красный цвет. Группа исследователей из Университета Св. Андрея в Великобритании под руководством профессора Дэвида Перрета провела ряд исследований, показавших как воспринимается красота и здоровье по цвету лица. В ходе эксперимента ученые показывали пары лиц, одно из которых было более бледным, а другое – более ярким по цвету кожи, и

предлагали выбрать то, которое, по мнению участников исследования, было более привлекательным, здоровым, а также имело более красный цвет. Оказалось, что граница, после которой лица воспринимались более красными, была значительно ниже, чем границы восприятия привлекательности и здоровья, которые совпадали. Иными словами, больше нравятся и выглядят более здоровыми лица с чуть более красноватой, а не бледной, кожей [13].

Данный пример указывает еще на одну особенность употребления колорлексем в номинациях состояния организма – использование лексем, указывающих на психофизические характеристики цвета, либо на его отсутствие: рус. *бледный*, *блеклый*, исп. *quebrado de color*, ит. *non aver colore*, фр. *perdre ses couleurs*, англ. *to lose colour*. Существенным становится не просто цвет, но и *светлота* (степень отличия цвета от белого) – количественные различия внутри одного и того же цвета, *относительная яркость* – отношение величины потока, отраженного от данной поверхности, к величине потока, падающего на нее, *насыщенность* или *чистота цвета* – доля чистого спектрального в общей яркости данного цвета [6, с. 6].

Показателен в этом отношении *зеленый* цвет. Вот, что пишет об этом цвете Н. М. Охрицкая, исследовавшая многозначность цветоименований в лингвокультурологическом аспекте: “Он обладает смысловой двойственностью и многозначностью. В этой двойственности, неопределенности состоит причина многообразия символики зеленого цвета. Изумрудные, ярко-зелёные, яблочные оттенки, которые связаны с явлениями и объектами царства растений, рассматриваются как символы роста, гармонии и *здоровья* (здесь и далее выделено автором статьи). Бледные, тусклые, ядовито-зелёные, сине-зелёные чаще всего ассоциируются со смертью, разложением, психологическим разладом и *болезнью*” [8, с. 18]. Такая же двузначность наблюдается и в украинской мифологии. Вот как данное явление описано в книге “Українська міфологія” [11 (частич. перев. на рус. автора статьи)]: Зеленый в народной культуре сопоставляется с растительностью, незрелостью, непостоянством, в общем смысле это цвет весны. Вместе с тем он ассоциируется с Мировым деревом (В. Пропп), символизируя победу над злыми силами, воскресение, надежду и радость, однако иногда навеивает печаль. В народе говорят: *людина від злості “зеленіє”*. В поминальных обрядах зеленый выступает как цвет “того света”: “Поліщуки на Великдень фарбували яйця у зелений колір, якщо у домі протягом року був покійник”. Зеленый цвет – атрибут “чужого” пространства, где живет нечистая сила, куда в заговорах прогоняются злые духи. Он характеризует персонажей народной демонологии: лешего, русалку, водяного: “дитина із зеленими очима може стати відьмою”. В заговорах одним из признаков лихорадки является ее цвет: “зелена, “яко трава зелена”. “Зелені дні” в народном календаре соответствуют Страстной неделе, Пасхе, Троице и связаны с защитными и очистительными обрядами. “Зеленый Юрій” – главный персонаж одноименного молодежного обряда, который проводили накануне св. Юрия [11].

Возможно тот факт, что лексем, обозначающие *желтый* цвет во многих языках, появились благодаря праиндоевропейскому корню *ghel-, который в ряде языков стал производным лексем со значением, в состав которого входит коннотация “бледный” (напр., французское слово *jaune* восходит к латинскому слову *gálbīnus* “желто-зеленый” или “бледно-зелёный”) [8, с. 17], является объяснением тому, что концептуальное содержание лексем, номинирующих в них этот цвет, отражает не только разнообразные внешние и внутренние положительные признаки, связанные с цветом золота, солнца, весны, радости, но и то, что отрицательные признаки желтого цвета сопровождают увядание, осень, болезни [там же]. В упомянутой выше книге “Українська міфологія” находим подтверждение этому: “Жовтий (жовтизна) – ознака, що має суперечливе значення. З одного боку, це колір Сонця, золота, немовби застиглого сонячного світла. З іншого – це колір опалого листа та зрілого жита, що означає смерть, тобто життя в потойбічному світі. За повір'ями, поява жовтих плям на руці віщує смерть; хто навесні побачить жовтого метелика, буде у цьому році нещасливим і хворим. Вважається, що душа заснулої відьми може перевтілюватися у жовто-чорного метелика. Міфічні істоти, які водять душі на “той світ”, мають жовтуваті

тони. У домовиків та повітруль волосся жовтого кольору. Одна із пропасниць називається жовтяницею” [11].

Исследователи отмечают, что “кроме основных характеристик цвета (цветового тона, светлоты и насыщенности) существуют и другие, в основе которых лежит его эмоциональное, психологическое восприятие”. Так, “принципиально разные ощущения вызывают у человека, например, теплые и холодные цвета, легкие и тяжелые и т.д.” [6, с. 6]. Они связывают данное явление с ассоциациями, с явлениями и объектами окружающей среды – огнем, водой, землей и т.п.

Осталось уточнить, какое именно место занимают психофизические состояния человека в структуре указанных выше цветовых концептов. Согласно Н. М. Охрицкой “ядро лингвоцветового концепта составляет представление о цвете, которое формируется на основе соотношения его с предметами окружающей действительности; периферия лингвоцветового концепта формируется благодаря ассоциациям, традициям, политическим, историческим событиям, особенностям художественного восприятия цвета и другим факторам” [8, с. 9]. Приведенные выше примеры символики цветов подтверждают данное положение и позволяют сделать выводы о повсеместном распространении концептов здоровье и болезнь в структуре базовых концептов цветовой картины мира.

Что касается места в лингвоцветовой картине мира, то самым достоверным, на наш взгляд, показателем является количество их вербальных репрезентаций, в создании которых задействованы колоролексемы. Проведенное нами исследование материала, который на настоящее время насчитывает 1760 английских и 1790 русских лексических единиц, обнаруженных в результате сплошной выборки из лексикографических источников и сборников пословиц, показало, что всего около 1% от их общего количества содержат сами колоролексемы, либо соотносятся с цветом или его психофизическими характеристиками в данных культурах. Свидетельствует ли это о периферийном положении данных концептов в лингвоцветовой картине двух социумов? Думается, окончательные выводы можно будет сделать после тщательной обработки значительно более обширного фактического материала, включающего не только указанные выше источники, но и разножанровые тексты, особенно художественные. Хотелось бы таким образом выявить, существуют ли значительные различия в лингвоцветовых репрезентациях различных состояний здоровья, обусловленные национально-культурным колоритом символики цвета (только малая часть которого была проанализирована в рамках данной статьи) в английском, русском, а также украинском социумах.

Литература

1. Алымова Е. Н. Цвет как лингвокогнитивная категория в русской языковой картине мира: автореф. дис. ... канд. филол. наук (10.02.01) / Екатерина Николаевна Алымова / С.- Петерб. гос. ун-т. – СПб. : [б. и.], 2007. – 18 с.
2. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке. / Н. Б. Бахилина. – М.: Наука, 1975. – 292 с.
3. Белов А. И. Цветовые этноэидемы как объект этнопсихолингвистики / А. И. Белов // Этнопсихолингвистика. – М. : Наука, 1988. – С. 49-58.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Жаркынбекова Ш. К. Ассоциативные признаки цветообозначений и языковое сознание / Ш. К. Жаркынбекова // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 2003. – № 1. – С. 109–116.
6. Кравцова Т.А. Основы цветоведения : учебно-методическое пособие / Т. А. Кравцова, Т.А. Зайцева, Н.П. Милова. – Владивосток : Изд-во ВГУЭС, 2002. – 64 с.
7. Красавский Н.А. Номинанты эмоций и номинанты цвета в художественном тексте / Н. А. Красавский // Известия Волгоградского государственного педагогического ун-та. Сер. “Филологические науки” – № 5 (59). – Волгоград: Перемена, 2011. – 36-39.
8. Охрицкая Н. М. Лингвокультурологический аспект многозначности цветоименований / Надежда Михайловна Охрицкая : автореф. дис. канд. филол. наук, 10.02.19. – Челябинск, 2012. – 22 с.

9. Савицкая М. А. Символическое значение цветоименований и его отражение во фразеологизмах (на материале английского и итальянского языков) / М. А. Савицкая // Лингвокультурологическая парадигма в современных исследованиях : сб. науч. ст. / ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: В. С. Истомина (отв. ред.) [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2011. – С. 264-269.

10. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие / С. Г. Тер-Минасова – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.

11. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.: іл.; Українська міфологія. – Вид. 3-є. – Рівне : Видавець В. Войтович, 2012. – 681 с. – Режим доступу:

<http://proridne.net/mythology/myth/html>.

12. Фрумкина Р. М. Цвет. Смысл. Сходство : Монография / Р. М. Фрумкина. – Москва : Наука, 1984. – 175 с.

13. Perrett D. Face colour, health, lifestyle and attractiveness / Perrett D., Whitehead Re D., Stephen I., and others // 34th European Conference on Visual Perception 28 August – 1 September 2011. – 239 p.

УДК 811.161.1'42

**РЕЧЕВОЕ СОБЫТИЕ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ МАСС-МЕДИА
УКРАИНЫ: ПАРАМЕТРЫ КЛАССИФИКАЦИИ****Филатенко И. А.**

У статті аналізуються типи мовленнєвих подій в політичному дискурсі мас-медіа України. Автор фокусує увагу на описі параметрів класифікації цих одиниць.

Ключові слова: подія, мовленнєва подія, параметри класифікації, масмедійний політичний дискурс.

В статье анализируются типы речевых событий в политическом дискурсе масс-медиа Украины. Фокусируется внимание на описании параметров классификации данных единиц.

Ключевые слова: событие, речевое событие, параметры классификации, массмедийный политический дискурс.

The article is devoted to analysis of the types of speech events in the political discourse of mass media of Ukraine. The author focuses on description of the classification parameters of this phenomenon.

Key words: event, speech event, classification parameter, political discourse of mass media.

Событие (далее также – С.) попадало в фокус внимания исследователей, проводящих изыскания в русле разных гуманитарных парадигм: социологов [1], политологов [14], философов [9]. В лингвистических трудах оно также привлекало внимание ученых, в частности, Н. Д. Арутюновой, В. З. Демьянкова и др. (подробный обзор автора см.: [10]). Наблюдения, сделанные в некоторых работах, имеют общую точку соприкосновения: в них подчеркивается особый статус С., вовлеченного в массмедийное пространство. Представляется, что событие, освещенное в текстах массовой информации, действительно имеет особую природу, отличную от онтологической, описание которой составляет несомненную **актуальность** для лингвистической науки. Отраженное в массмедийной коммуникации, оно представляет собой явление другого порядка. Иными словами, событие реального мира, преломленное сквозь призму дискурса, в частности – средств массовой информации, нашедшее *вербальную* репрезентацию в его коммуникативном пространстве, предстаёт в другой ипостаси, приобретает новые характеристики. Такое событие называем *событием речевым*.

Определение того или иного понятия неизбежно влечет за собой экспликацию и описание присущих ему свойств, благодаря чему и раскрывается содержание последнего. Однако объемное представление о некоем феномене не исчерпывается выявлением его признаков, но предполагает рассмотрение того круга предметов, который нашел отображение в нём, то есть осуществление операции деления. Классификация, представляя собой многоступенчатое, разветвленное деление, в результате являет организованную систему таких соподчиненных понятий. Это общее положение справедливо и в отношении исследования феномена речевого события. Соответственно, определение признаков РС в массмедийном политическом дискурсе позволяет в целом объективировать его содержательную сторону, но не исчерпывает возможные ракурсы рассмотрения данной категории, которые могут существенно обогатить представление о ней. К их числу относится и классификация, представление параметров которой и является **целью** данной статьи.

Упорядочивание любых объектов анализа осуществляется по наличию каких-либо общих признаков. В этой связи важным шагом является выбор основания классификации – отдельного признака или их совокупности, которые позволяют провести различия между видами предметов. Обращаясь к данному понятию, следует упомянуть об особом виде деления – дихотомии, которая,

согласно положениям логики, предполагает разделение класса предметов, обозначаемых исходным понятием, на две взаимоисключающие части по наличию какого-либо свойства либо его отсутствию [7; 15]. Иными словами, дихотомическая классификация зиждется на крайнем случае варьирования признака, являющимся основанием деления.

В качестве величин, характеризующих свойства РС в политическом дискурсе масс-медиа Украины, представляется возможным назвать *структурный* и *содержательный* параметры. Их актуализация обусловлена стремлением раскрыть разносторонность изучаемого объекта, дать его комплексное описание: смысловое единство всех связей, свойств предмета (содержательная сторона) существует и находит свое выражение в форме, неотделимо от неё [16].

Использование *структурного* критерия классификации речевых событий позволяет дифференцировать их согласно способу собственного устройства. Как показали наблюдения, оно может быть простым или сложным в зависимости от количества компонентов, организующих РС в единое целое. Соответственно, в массмедийном политическом дискурсе эксплицируются **простые и сложные** речевые события, образующие дихотомию.

Как отмечалось ранее [13], среди консекутивных свойств РС наряду с контролируемостью, динамичностью, оценочностью и пр. следует назвать и *структурность*, являющуюся, по мнению философов [3], одним из наиболее важных признаков любого предмета, раскрытие которого способствует постижению его природы. Будучи сложным феноменом, РС получает и соответствующую организацию, определяемую как его архитектура (подробнее [12]). Она охватывает *два уровня*: внешний и внутренний. На *внешнем* срезе структуру ряда РС можно описать как упорядоченность, взаимодействие таких относительно автономных частей, которые принадлежат к тому же порядку (разряду), что и целое. То есть, речевое событие, репрезентованное в массмедийном политическом дискурсе в качестве определенной *упорядоченной совокупности других РС*, организуется последними, именно они становятся его составляющими на этом уровне. Такие **речевые события** представляется возможным назвать **сложными**. Адресант, объединяя в единое целое ряд событий, которые, с его точки зрения, формируют более весомое, значимое С. политического пространства, вербализует каждое из них. В результате создается и более “крупная” дискурсивная единица. Проиллюстрируем данное положение. Событие “митинг”, состоявшийся под стенами Верховной Рады Украины 02.04.2013, получило следующую вербальную репрезентацию в украинских масс-медиа.

“Сегодня под Радой митинговали сторонники оппозиции и властей. Хроника событий – в материале Руслана Ярмолюка. Ребята спортивного телосложения молча выстраиваются вдоль ограды парламента, лишая оппозиционеров места под солнцем. Заложниками протестов стали автомобилисты. Проезды возле парламента были попросту заблокированы. На Грушевского встретились автомобили и оппозиция. ГАИ еще не перекрыла движение. Выборы мэра – это то, на чем сошлись сегодня оппозиционеры. Вот на этих кадрах провокаторы перекупают оппозиционеров. Всего-то – постоять в другом лагере, под другими флагами. У Верховной Рады митингующие останавливаются. Лидеры оппозиции уходят в зал. Под натиском пикетчиков отчаянные лезут на головы милиции. Их спины прикрывают с тыла – яйцами. Парочку яиц пикетчики успевают запустить в оппонентов. Достается и лидеру кроликов Дурневу, который давно преследует другого лидера – Яценюка. Одетые в костюмы грызунов провокаторы пытаются пройти к оппозиции и тут же получают удочками по спине. Толпа редет, результатов голосования о дате выборов мэра остаются ждать самые стойкие” (Подробности, телеканал “Интер”, далее – П. 02.04.2013).

Сам адресант представляет данный фрагмент как описание определенной последовательности С., указывая на то, что перед адресатом – “хроника событий”. Следует отметить, что в массмедийном политическом дискурсе такие комментарии адресантов к описываемому, как *хронология событий в репортаже, хроника событий в материале, череда событий следующая, события*

развивались так и др., являются своеобразным вербальным маркером, указывающим на сложность РС.

Необходимо подчеркнуть, что каждое из вербально объективированных в приведенном тексте событий политического пространства, как следует из комментария, является таковым с точки зрения адресанта. (Согласно ряду политологов и социологов, критериями определения С. как политического выступают позиция наблюдателя, усматривающего в событии политический смысл [14], а также репрезентация и интерпретация С. в информационном пространстве [18].) Соответственно, РС “митинг” вполне обоснованно рассматривается как упорядоченная совокупность других речевых событий: *проезды заблокированы, провокаторы перекупают оппозиционеров* и т.д.

Простое речевое событие не имеет внешней организации в предложенном выше понимании, но структурировано *внутренне*. В данном случае представление С. в массмедийном пространстве суть вербализация ряда понятийных компонентов политического С. как феномена действительности. К последним относятся *агент, коагент, контрагент, коллаборант, бенефициант, пациент, экспериенсер, место причина, цель, средство, результат, признак* и др. [11].

Например, РС “встреча” предстает в политическом массмедийном дискурсе следующим образом.

“Спикер Владимир Рыбак ситуацию в парламенте сегодня вынужден был объяснять послам Евросоюза и США. На встрече он пояснил, что нынешний парламент практически недееспособен из-за обструкции оппозиции. Поэтому и не приняты законопроекты, без которых невозможно подписание договора об ассоциации между Украиной и ЕС. Оппозиционеры, в свою очередь, пожаловались послам на большинство. Мол, эти законопроекты в том виде, в котором предложил Кабмин, их не устраивают” (П, 05.04.2013).

Адресант, вербализуя соответствующее политическое событие, не представляет последнее как совокупность других взаимосвязанных С., но объективирует ряд его понятийных компонентов (агент – *В. Рыбак; оппозиционеры*, контрагент – *оппозиция; большинство*, время – *сегодня*; и др.).

Содержательный параметр классификации РС массмедийного политического дискурса предполагает обращение к смысловым свойствам и связям, характеристике значения данного феномена. Как показали наблюдения, смысловое поле речевых событий чрезвычайно разнообразно, что позволяет эксплицитно выделять несколько оснований для их деления в содержательном аспекте. **Дихотомическая** классификация исследуемых единиц в этом ключе представлена **фокусными** и **фоновыми** РС. Понятия фокусного и фонового событий как феноменов действительности упоминаются в лингвистической литературе. В частности, Т. ван Дейк описывает структуру дискурса новостей как конвенциональную последовательность категориальных компонентов, где в корпусе основного текста представлены такие различные категории, как Главное Событие, Фон, Контекст, История и пр. [4, с. 131]. В работе В. З. Демьянкова отмечается, что в текстах фокусные события противопоставлены фоновым. Первыми из них наиболее часто являются драматическими изменениями в жизни людей, а “фоновые события придают тексту внутренний ритм и подготавливают почву для восприятия главных событий” [5, с. 78].

Под фокусными С. социально-политической действительности понимаем события, ставшие центром, средоточием внимания общества в определенной период времени. Такого рода С. далеко не всегда является “ударом судьбы” (в терминологии В. З. Демьянкова), подлинно важным, критическим, поворотным в жизнедеятельности общества, но таким, которое наделяется **значимостью** адресантом. Сфокусированность адресанта на некоем С. влечет за собой его медиатизацию, введение в массмедийную “повестку дня”, в результате чего и “рождается” соответствующее РС. Вербальную репрезентацию такого события представляется возможным назвать фокусным РС, как, например, “митинг” под стенами мэрии г. Киева.

“Киевсовет сегодня снова оказался в осаде милиции и митингующих. Оппозиция привела к стенам около тысячи человек, которые требовали не

проводить очередную сессию. Мол, горсовет уже четыре месяца нелегитимен. В ход пошли дымовые шашки и слезоточивый газ, пролилась кровь” (П, 02.10.2013).

Оказавшись в центре внимания адресанта, С. находит рельефное вербальное представление в СМИ, получает наилучшую четкость, резкость в его освещении (ср. дефиницию *фокус* в толковых словарях, например, [6]) и предстает в другой ипостаси – фокусного РС. Последнее может подаваться адресату в контексте других, на их фоне. Иными словами, они являются своеобразным задним планом, на котором видится главное – фокусное РС. Поскольку с точки зрения удаленности (временной или пространственной) соответствующие события общественно-политической жизни, естественно, находятся на большем расстоянии, чем фокусные, они представляют собой своеобразную “историю вопроса”.

“Акция “Вставай, Украина!” своим названием напоминает всеукраинскую акцию, которая проходила 11 лет назад. Она называлась “Восстань, Украина!”. Кстати, в отличие от предшествовавшей ей “Украины без Кучмы”, эта акция практически закончилась ничем. Она, как и нынешняя акция, начиналась с акций в регионах. И конечным митингом, как и в нынешнем случае, был митинг в столице Украины. Но результата эта акция в целом не принесла. Не исключено, что и 11 лет спустя все может повториться” (<http://podrobnosti.ua/analytics/2013/03/18/893988.html>).

Следует отметить, что фоновое РС сопредельно понятию т.н. бэкграунда, используемому в теории журналистики наряду с лидом, вводкой и др. Оно определяется как информационный фон С., в качестве которого обычно “приводятся сообщения об аналогичных событиях и статистические данные” [8, с. 18].

*Основанием классификации РС в содержательном плане также может служить такой видообразующий признак, как **тема**. (О дихотомическом делении и делении по видообразующему признаку см. [17].) По справедливому замечанию Д. Н. Шмелева, для лингвистики вовсе не безразлично то, как членится в языке данная предметно-смысловая область [19, с. 9]. Тема речевого события, по сути, составляет его основное содержание. Дифференциация по тематическому принципу предоставляет возможность систематизировать РС согласно смысловому сходству, смежности, раскрывает их схожесть и различия. Такой подход согласуется с концепцией А. Н. Баранова [2, с. 38], рассматривающего российский политический дискурс не только как совокупность дискурсивных практик, но и конкретных тем, вокруг которых он формируется. В целом тематический корпус РС представляет собой пласт, структурируемый на две крупные группы: **внешнеполитические** и **внутриполитические** единицы.*

Таким образом, содержательные и структурные характеристики речевых событий массмедийного политического дискурса, будучи сущностно разными, позволяют представить их более рельефное описание. Несмотря на относительность любой классификации, связанной с неоднозначностью многих явлений, ее использование трудно переоценить. Простые и сложные, фоновые и фокусные, тематически дифференцируемые – РС являют собой многогранный феномен, требующий такого же разноаспектного описания.

Литература

1. Антонов К. А. Телевизионные новости в массово-коммуникационном процессе: автореф. дис. на соискание уч. степени д. социол. наук / К. А. Антонов – Кемерово, 2009. – 37 с.
2. Баранов А. Н. Политический дискурс: методы анализа тематической структуры и метафорики / А. Н. Баранов, О. В. Михайлова, Г. А. Сатаров, Е. А. Шипова – М.: Фонд ИНДЕМ, 2004. – 94 с.
3. Глинский Б. А. Моделирование как метод научного исследования (гносеологический анализ) / Б. А. Глинский, Б. С. Грязнов, Б. С. Дынин. – М.: Изд-во МГУ, 1965. – 248 с.
4. Дейк Т. А. ван Анализ новостей как дискурса / Т. А. ванн Дейк // Язык. Познание. Коммуникация. – Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.

5. Демьянков В. З. Семиотика событийности в СМИ / В. З. Демьянков // Язык средств массовой информации: Учебное пособие для вузов / Под ред. М. Н. Володиной. – М.: Академический проект, 2008. – С.71–85.
6. Ефремова Т. Ф. Современный толковый словарь русского языка: в 3 т. / Т. Ф. Ефремова. – М.: АСТ, Астрель, Харвест, 2006.
7. Ивин А. А. Логика: Учебное пособие. Изд. 2-е. / А. А. Ивин – М.: Знание, 1998. – 240 с.
8. Колесниченко А. В. Практическая журналистика. Учебное пособие / А. В. Колесниченко. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2008. –192 с.
9. Филатенко И. А. Понятие “событие”: философские основы интерпретации / И. А. Филатенко // Молодой ученый. – М. – Чита, 2012. – №4 (39). – С. 212 – 216.
10. Филатенко И. А. Категории “событие” и “речевое событие” в современной лингвистической парадигме / И. А. Филатенко // Мовні і концептуальні картини світу [збірник статей] – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2012. – Вип. 42. – Ч.2. – С. 353-360.
11. Филатенко И.А. Внутренняя организация речевого события в массмедийном политическом дискурсе / И. А. Филатенко // Мовні і концептуальні картини світу [збірник статей] – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2013. – Вип. 44. – С. 342-350.
12. Филатенко И.А. Архитектоника речевого события в массмедийном политическом дискурсе Украины / И. А. Филатенко // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе / под. ред. Г. Пастухова. – Орел, 2013. – Вып. 11. – С. 137-148.
13. Филатенко И.А. Консекutive признаки речевого события в политическом дискурсе масс-медиа Украины / И. А. Филатенко // Мова і культура (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 15 (у друці).
14. Филиппов А. Ф. Пространство политических событий / А. Ф. Филиппов // Полис. – 2005. № 2. – С. 6–25.
15. Философия: Энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 1072 с.
16. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е. Ф. Губский. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 576 с.
17. Шадрин Д.А. Логика: Конспект лекций. – М.: Эксмо, 2008 [Электронный ресурс] / Д. А. Шадрин – Режим доступа:
<http://iknigi.net/avtor-d-shadrin/52053-logika-konspekt-lekciy-d-shadrin/read/page-1.html>.
18. Шатина Н. В. “Политическое событие” как область интерпретации российского экспертного сообщества / Н. В. Шатина // Вестник Российского государственного гуманитарного университета. – 2008. – № 1. – С. 217-226.
19. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973.– 279 с.

УДК 811.111'324

АРХІТЕКТОНІКА СУЧАСНОГО АМЕРИКАНСЬКОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ТЕКСТУ

Хорошун О. О.

У статті зроблено спробу дати визначення “американської документальної літератури”, проаналізовано мовні особливості американської документальної літератури, виявлено характерні ознаки архітекτονіки документального тексту.

Ключові слова: американська документальна література, архітектоніка, документальний текст.

В статье предпринята попытка дать определение “американской документальной литературы”, проанализированы языковые особенности американской документальной литературы, выявлены характерные признаки архитектоники документального текста..

Ключевые слова: американская документальная литература, архитектоника, документальный текст

This paper is an attempt to define the “American nonfiction literature”; it analyzes the language features of American nonfiction literature; the characteristic features of the documentary text architectonics are revealed.

Key words: American nonfiction literature, architectonics, documentary text.

В останні роки лінгвістика тексту виявилась одним з найбільш актуальних напрямків сучасного мовознавства. Вивчаються тексти різних функціональних стилів, категорії тексту, процеси утворення текстів і їх функціонування. Стрімкому розвитку стилістики тексту в комунікативно-жанровому аспекті сприяло те, що література кінця ХХ – початку ХХІ століть стала періодом оновлення, змішання і народження різних видів і жанрів художньої творчості [9, с. 50]. Крім того, відбувається переосмислення літературних традицій, що призводить до появи гібридних жанрових форм [1, с. 40]. У ХХ сторіччі, коли жанрові відмінності усередині роману помітно розхиталися, документальні жанри стали “усвідомлюватися як самостійні літературні жанри” [17, с. 201].

Кінець ХХ – початок ХХІ століття принесли до літератури посилення документальних начал, що стало наслідком нового поштовху до посилення особистісного й публіцистичного начала в художній літературі. Белетристика висунула вимогу відкритості автора у творі, що призвело до інтересу критиків й письменників стосовно руху жанрових меж сучасної літератури [2, с. 354].

Унаслідок загострення соціальних і політичних проблем у США в 1960-1970-х років значно підвищився інтерес суспільства до політики і суспільного життя. Паралельно з художньою традицією розвивається і документальна література США [16, с. 13]. На її становлення більшою мірою вплинув бурхливий розвиток газет і журналів. Як зазначають критики, багато письменників прийшли у американську літературу з журналістики, серед них – У. Уйтмен, М. Твен, Б. Гарт, С. Крейн, Дж. Стейнбек. Саме це вплинуло на всю літературу США, національною особливістю якої став підвищений інтерес до факту, документу, невигаданих героїв і поєднання документального і художнього. Літературна ситуація ХХ століття найкраще ілюструє національну специфіку американської літератури, адже активний розвиток документальної літератури не міг не вплинути на художню прозу, що простежується через застосування прийомів документальної розповіді [15, с. 13]. Саме в літературі ХХ століття прослідковується дуалізм тенденцій: з одного боку, художня література прагне до публіцистичності, до фактографічної достовірності, з іншого боку, журналістика звертається до різноманітних прийомів белетристики [11, с. 27].

У цей час увагу дослідників привертає поява і широке поширення жанру документальної прози. З. І. Кирнозе пов'язує цей феномен з кризою роману в ХХ сторіччя [10, с. 102]. Існують різні підходи до визначення цього жанру:

1) документальна література заснована на реальних фактах, документальних свідоцтвах і розповідях очевидців, відтворює факти, нівелюючи художню вигадку. Не допускає вільного трактування подій і домислювання персонажів [12, с. 495];

2) документальна література прагне до максимально точного зображення фактів, їй притаманне фактографічне представлення світу. Достовірно відтворюються не лише основні факти, а й деталі дійсності. Приоритетного значення набуває документ, що сприймається як достовірне відображення життя [15, с. 6].

Местергазі О. Г. виділяє три смислових поля, на які поширюється поняття документальної літератури: “інтелектуальна література”, “масова література”, “документальна література” [13, с. 36].

Серед основних причин виникнення документальної літератури дослідники називають мінливість, катастрофічність, фантастичність самого життя, що випереджує уяву; вплив науково-технічної революції, точних методів пізнання; змагання з засобами масової інформації; прагнення створити правдиву картину світу [16, с. 27].

Документальна література має універсальний характер, завжди тісно пов'язана із життям людини, оскільки кожна епоха відкриває нове бачення оточуючої дійсності. Вона вбирає в себе усі елементи інших літератур (від мемуарної до наукової), запозичує у них композиційні прийоми, стильові чинники, багатство форм [4, с. 39]. Документальна література впливає на читача відбором фактів, їх співвіднесенням, коментарем, інтерпретацією. У документальну основу такого твору включаються літературні описи відображень реальності, спостереження автора як очевидця, учасника події, чи її коментатора [14, с. 45].

Архітектоніка (зовнішня композиція тексту) визначається як членування тексту на певні частини (розділи, підрозділи, абзаци і ін.), їх послідовність і взаємозв'язок [14, с. 45]. Зі зміною літературного змісту документальна література змінює і форму викладу матеріалу, адже традиційна структура вступ – основна частина – висновки у випадку документальної літератури не спрацьовує [19, с. 26].

Серед основних особливостей документальних творів дослідники називають включення реальних осіб і подій, що відбулись насправді, в канву художньо-організованого тексту. Щодо архітектонічних особливостей текстів документальної літератури можна виділити: 1) *сценічність* розповіді, матеріал вибудовується поступово, сцена за сценою, без довгих історичних коментарів, кожна сцену можна розглядати як окрему історію, зі своїм сюжетом, темою і метою; 2) *динамічність* розповіді, сцени швидко змінюють одна одну, переходячи від одного епізоду до іншого; 3) *розгорнутість діалогів*, скрупульозне відтворення персонажного мовлення, автор намагається передати найменші деталі, від жаргону і сленгу до звукоемітації [3, с. 26-27]; 4) *сплетіння* первинного *нарративу* з епізодами, що презентуються з позиції персонажів, тобто третьої особи, оскільки точка зору автора не відіграє провідної ролі і може відрізнятись від точки зору героя (персонажа) [18, с. 22-23]; 5) *деталізація*, опис з найменшими подробицями притаманних людині жестів, звичок, манер, рис характеру, ставлення до оточуючих тощо [3, с. 26-27]. Усі ці риси вказують на глибоку обізнаність автора у проблемі, що підіймається, і/ або його безпосередню участь у описаних подіях.

Для документальної прози ХХІ ст. характерною є “жанрова контамінація” тобто автор не намагається зберегти “чистоту жанру”, а використовує в одному творі декілька різновидів художньої документалістики [7, с. 6]. Вона поєднує у собі репортаж, оповідні техніки і стилістичні стратегії, характерні для художньої літератури, тобто автор використовує реальних людей в якості головних героїв свого твору і реальні події, що обґрунтовуються документами і реальними фактами [19, с. 19]. Наявність фактичного матеріалу, хронологічно точних дат, часу і місця допомагають читачу зануритись у вир подій, про які йдеться й стати їх безпосереднім учасником. Документальна література намагається показати життя, не забарвлене вимислом письменника. Проте відсутність вимислу не означає

відсутність структурної організації. Цьому допомагає специфіка документального відношення до дійсності. Важлива риса документальності – не просто показ фактів, а правильне їх осмислення, пошук сутності явищ і тенденцій розвитку [5, с. 6]. Мова документальної літератури відіграє не менш важливу роль, ніж форма інтимізація твору, що відбувається за рахунок відвертості автора з читачем, адже стиль викладу матеріалу простий, неофіційний, часом грубий, але доступний і зрозумілий, [18, с. 22-23] що сприяє завоюванню повної уваги читача.

Отже, документальне начало у американській літературі є відносно новим явищем, питання остаточного визначення кордонів даного напрямку потребує уточнення як з позиції літературознавства так і лінгвістичних розвідок.

Література

1. Ахметова Г. Д. Языковое пространство художественного текста (на материале современной русской прозы) / Г. Д. Ахметова // Учебное пособие. СПб: Реноме, 2010. – 244 с.
2. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 810 с. – С. 354.
3. Вульф Т. Новая журналистика и Антология новой журналистики под редакцией Тома Фульфа и Э. У. Джонсона / Том Фульф; [пер.с англ. Д. Благова и Ю. Балааяна]. – СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2008. – 574 с.
4. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи : Монографія / О. А. Галич. – Луганськ : Знання, 2001. – 246 с.
5. Грегуль Г. Українська біографічна проза першої половини ХХ століття: жанровий аспект (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О. Ільченка, Л. Смілянського): Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2005. – 19 с.
6. Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К.: Наук, думка, 1989. – 293 с.
7. Иванова Н. Б. По ту сторону вымысла / Н. Б. Иванова // Знамя. – 2005. – № 11. – С. 58.
8. Игнашов А. В. Зарубежные и русские источники в работе автора над художественно-документальным произведением: литературно-исторические аспекты изучения проблемы: автореф. дис. канд. филол. наук / А. В. Игнашов; Самар. гос. пед. ун-т. – Самара, 2009. – 22 с.
9. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика текста: монография / Л. Г. Кайда. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 408 с.
10. Кирнозе З. И. Дневник писателя во французской литературе 20 - 30-х годов ХХ века: дневники Франсуа Мориака / З. И. Кирнозе. // О художественно-документальной литературе : сборник. Вып. 1 / ред. П. В. Куприяновский. – Иваново : Ивановский гос. педагогический институт им. Д. А. Фурманова, 1972 – С. 201 – 213.
11. Коновалова Ж. Г. “Американская мечта” в художественно-документальной литературе США второй половины ХХ века: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.01.10/ Коновалова Жанна Георгиевна. Казань, 2009. – 213 с.
12. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия. / Под редакцией проф. Горкина А. П. – М.: Росмэн, 2006. – 1683 с.
13. Местергази Е. Г. Литература нон-фикшн / non-fiction: Экспериментальная энциклопедия. Русская версия [Текст] / Е. Г. Местергази. – М.: Совпадение, 2007. – 327 с.
14. Николина Н. А. Филологический анализ текста: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. А. Николина. – М.: Академия, 2003. – 256 с.
15. Симонова Т. Г. Мемуарная проза русских писателей ХХ века: поэтика и типология жанра: Учеб. пособие / Т. Г. Симонова. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 119 с.
16. Стеценко Е. А. Документальная проза / Е. А. Стеценко // Основные тенденции развития современной литературы США – М.: Наука, 1973 – 398 с.
17. Цвайг Г. М. Развитие жанров художественно-документальной литературы // Художественно-документальные жанры. (Вопросы теории и истории) – Иваново: Ивановский гос. пед. инст. им. Д. А. Фурманова, 1970. – 318 с.
18. Kramer M. Breakable rules fro literary journalists / M. Kramer // Literary Journalism: A New Collection of the Best American Nonfiction / ed. by N. Sims, M. Kramer. – New York: Ballantine, 1994. – P. 21-34.
19. Merljak Zdovc S. Literary Journalism in the United States of America and Slovenia Lanham / S. Merljak Zdovc. – Maryland: University Press of America, 2008. – 146 p.

УДК 811.111[37+42]:82–31:111–4(091)Tolkien(T-52)

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ТА НАРАТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕМЕНТІВ ГОТИКИ У ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА)

Четова Н. Й., Лучит Л. В.

У статті розглядаються елементи готичного роману у творах Дж. Р. Р. Толкіна, визначаються лексичні константи мови готики та наративні критерії, за якими твори тлумачаться як готичні.

Ключові слова: готика, фентезі, лексичні засоби, хронотоп, містика.

В статье рассматриваются элементы готического романа в произведениях Дж. Р. Р. Толкиена, лексические константы языка готики и наративные критерии, на основе которых произведения определяются как готические.

Ключевые слова: готика, фэнтези, лексические средства, хронотоп, мистика.

The article focuses on the gothic elements in J. R. R. Tolkien's literary works. The author reveals the lexical constants of the language of the gothic and the narrative criteria, according to which the literary works are referred to the gothic genre.

Key words: gothic, fantasy, lexical means, chronotope, mysticism.

Майже за півстолітню історію критичного огляду за жанровою приналежністю твори Дж. Р. Р. Толкіна розглядалися як фентезі [1], чарівна казка [2; 3], епічна поема [6; 8]. Але, не зважаючи на численні дослідження ознак цих творів, не виявлено жодної згадки про наявність готичних елементів у фентезі, що зумовило проведення даного дослідження.

Метою даної розвідки є виявлення готичних елементів на рівні лексики та сюжету в англomовному фентезі на матеріалі творів Дж. Р. Р. Толкіна.

Поряд з виявленням елементів готичного у фентезі, слід також визначити які риси відрізняють готичний роман від творів інших літературних жанрів. Так, до готичних елементів у творах Дж. Р. Р. Толкіна можна віднести:

1. **Містичний хронотоп.** Велику роль у створенні атмосфери таємничості та жаху відіграє містичний (останнім часом більш популярний як готичний) хронотоп. Це зазвичай старий, занедбаний замок (вигляд якого дещо змінили вітри віків) або мальовничі руїни. Замок інтригує згубними таємницями. У ньому нерідко є секретні кімнати, похмурі сходи і напівзруйновані приміщення. Замок може знаходитися неподалік якихось печер і бути частково пов'язаним з ними потайними ходами, які лякають великою кількістю розгалужень та таємничістю. Замоквий містичний хронотоп у творах Дж. Р. Р. Толкіна відтворюється у різних подобах: **фортеця:** *the old strongholds of Mordor* [9, с. 53], а *fortress* [9, с. 238]; **палац:** *There in the courts of the King grew a white tree...* [9, с. 257]; **дім:** *Woodhall* [9, с. 91], *the House of Elrond* [9, с. 231]; **вежа:** *the Dark Tower* [9, с. 53]; **брама:** *the doors of Khazad-dum* [9, с. 254], *...a horseman in the night, who called Dain to his gate.* [9, с. 254], *I was at the Battle of Dagorlad before the Black Gate of Mordor...* [9, с. 256]; **цитадель:** *Their chief city was Osgiliath, Citadel of the Stars...* [9, с. 257]; **шпиль:** *They took me and they set me alone on the pinnacle of Orthanc, in the place where Saruman was accustomed to watch the stars.* [9, с. 273] і т.п.

Художній час циклу про Середзем'я різноплановий, явно нереальний та місцями гнітючий: часом автор вдається до оповіді ретроспективного характеру (розповідь Гандалфа про Темного Володаря та історію походження Персня, розповідь Елронда про славу та падіння Нуменору, розповідь про те, як Смеагол став Голумом). За допомогою ретроспекції здійснюється зв'язок часів: події багаторічної давнини (розповідь про нащадків Ісідура) стають відомими героям роману завдяки появі персонажу (Елронда), який знає всю історію, але який через певні обставини змушений мовчати впродовж багатьох років. *The*

accursed, sunless, countless, black та *forgotten years; dark, olden, dangerous days* або *ancient, dark* та *stiff times* “Гобіта” та “Володаря Перстенів” бентежать своєю незбагненністю.

2 **Давнє загадкове пророцтво**, вербалізоване такими лексичними одиницями як *message, omen, foresight* та *prophecy*, пов'язане із замком або його мешканцями (колишніми або теперішніми). Таке пророцтво зазвичай малозрозуміле, запутане: “*Foresight had failed and there was no time for thought.*” [9, с. 6]; “*If he (the Dark Lord) recovers it (the Master-ring, the One Ring), then he will command them all (other rings) again, wherever they be, even the Three, and all that has been wrought with them will be laid bare, and he will be stronger than ever.*” [9, с. 61]; “*The words were not the doom of Minas Tirith... ..for it (the Sword of Elendil) was spoken of old among us that it should be made again when the Ring, Isildur's Babe, was found.*” [9, с. 260]. Людським “посередником” пророчих переказів є пророк, віщун, який ніяк не впливає на саме повідомлення, оскільки виконує лише функцію каналу передачі інформації. Образ посередника (пророка, чаклуна, мага, віщуна) завжди відповідав гендерному (зазвичай чоловіки), віковому аспекту (людина в літах, що вказує на мудрість і досвідченість) та способу життя (проживає віддалено від близьких та рідних, у цілковитій самоті та смиренності, щоб досягти гармонії) як *Gandalf the Wizard (the Grey), Saruman the Wise (the White)* та *Radagast the Wizard* у творах Дж.Р.Р. Толкіна. Під час прийому повідомлення від адресанта (надприродної сили) посередник (пророк) перебуває або у стані одухотворення, інспірації, медитації, або у стані сну (спонтанного або навмисне викликаного): “*The hobbits did not understand his (Gandalf) words, but as he spoke they had a vision [...]*” [9, с. 157]; “*He (Gandalf) had been dreaming. The dark shadow had passed, and a fair vision had visited him...*” [10, с. 242]. Повідомлення пророцтва часто починається фразою “*What could it mean?*” або конструкцією “*It's said that...*”, більш схожою на легенду. Хронотоп займає тут одну з визначних ознак, оскільки саме час та місце слугують основою для декодування змісту пророцтва. Особливою рисою постає прагматична спрямованість пророцтва, яка полягає у нейтралізації різнопланових фобій адресата (людини) на основі перцепції системи мовленнєвих знаків – прогнозу життєво небезпечних / благополучних подій або ж покарання / винагороди за скоєні вчинки.

3. **Натяки, передчуття, знаки-провісники, символи, пророчі сни, видіння** вербалізовані такими лексичними одиницями як *sign, omen, dream, vision* та ін. Спільне між символом і знаком – це їхня дуальна природа, поєднання конкретного предмета із суттю іншого предмета. Символ відрізняється від знака ступенем смислової насиченості, типом внутрішнього зв'язку між означником і означеним. Символ – таємна ідея, яку можна розкрити, збагнути й відобразити. Це троп, що ґрунтується на умовному означенні якогось предмета, явища чи поняття через інше на підставі подібності. Символ вказує на поєднання двох планів дійсності: матеріального та ідеального змісту явищ. Символ завжди передає щось невловиме, абстрактне, духовне, не пояснене, певну ідею як цілісність, а не явище; він є багаторівневим, емоційним породженням колективного духовно-психологічного переживання. “Розшифрувати” символ неможливо, його можна осягнути лише інтуїтивно. Знаки ж більш зрозумілі; вони пізнаються раціонально, суб'єктивно, через знання: “*But though all the signs forebode that the doom of Gondor is drawing nigh, less now to me is that darkness than my own darkness.*” [11, с. 27]; “*At that he woke up with a horrible start, and found that part of his dream was true.*” [8, с. 71], “*He studies the signs: the Sword that robbed him of his treasure re-made; the winds of fortune turning in our favour, and the defeat unlooked-for of his first assault the fall of his great Captain.*” [11, с. 156]. Видіння можна розглядати як ледь вловимі натяки, втілення невидимих сил. Пророчі сни мають вигляд інформації, закодованої часто у візуальних, пластичних чи видимих образах, прихованої особливою символікою, безпосередньо причетною до людського життя: “*His spies slip through every net, and his birds of ill omen are abroad in the sky.*” [10, с. 39].

4. **Містичні або інші нез'ясовні якості чи події** вербалізовані лексемою *mystery*. “*He reckoned, very probably, that his house would be full again on many future nights, until the present mystery had been thoroughly discussed.*” [9, с. 174] та

“A great deal of *mystery* surrounds the origin of this peculiar custom, or 'art' as the *Hobbits* preferred to call it.” [9, с. 17], або ж описом містичних ситуацій, за яких відбуваються драматичні, дивні події: з'являються й зникають примари, оживають неживі об'єкти. Іноді в кінці події отримують природне пояснення, тоді як інші так і залишаються незрозумілими, нез'ясованими: “He stepped down and vanished.” [9, с. 39], “But the Forest is queer. Everything in it is very much more alive, more aware of what is going on... And the trees do not like the strangers. They watch you. ...I thought all the trees were whispering to each other, passing news and plots along in an unintelligible language, and the branches swayed and groped without any wind.” [9, с. 121] та ін. Значну роль тут можуть відігравати певні артефакти, наділені частково людськими, частково надприродними якостями: “The Enemy still lacks one thing to give him strength and knowledge to beat down all resistance, break the last defences, and cover all the lands in a second darkness. He lacks the One Ring.” [9, с. 60].

5. **Таємниці**, вербалізовані лексемами *secret, puzzle, secrecy* та *riddle*. Сюжет, який розвивається навколо якоїсь таємниці, невідомого походження, зникнення та інших нез'ясованих подій, додає твору містичної атмосфери: “Riddles in the Dark” [8, с. 81]; “Keep your hoards and your *secrets* hidden in the Accursed Years!” [11, с. 61]; “Many men learned the crafts of the *Entwives* and honoured them greatly; but we were only a legend to them, a *secret* in the heart of the forest” [10, с. 79].

6. Перехід до **потойбічного, астрального або паралельного світів**, актуалізованих *wraith-world, phantom world, world of sight, world of mist* та *underworld*: “You were in gravest peril while you wore the Ring, for then you were half in the wraith-world yourself, and they might have seized you.” [9, с. 234]; “Long had it been forging in the dark smithies of Mordor, and its hideous head, founded of black steel, was shaped in the likeness of a ravening wolf; on it spells of ruin lay. Grond they named it, in memory of the Hammer of the Underworld of old.” [11, с. 102].

Оброблений ґрунтовним арсеналом мовних засобів увиразнення таємничості, небезпеки та надприродного для створення містичних обставин та уведення готичних елементів до своїх творів Дж. Р. Р. Толкін використовує наступні слова та словосполучення: *gathering darkness* [9, с. 92], *light approaching* [9, с. 332], *moans* [10, с. 20], *eerie noises / sounds, shrill cries, wild howls of laughter* [9, с. 302], *echoing paths* [8, с. 199], *whispering* [9, с. 121], *footsteps approaching* [11, с. 185], *characters trapped* [9, с. 129], *the grey light grows suddenly more full* [8, с. 280], *baying of distant dogs (or wolves)* [8, с. 169], *dead silence* [8, с. 179], *thunder and lightning* [8, с. 67], та цілі речення на зразок “*Barrow-wights walked in the hollow places with a clink of rings on cold fingers, and gold chains in the wind.*” [9, с. 141] та ін. Загалом постійне використання відповідного набору слів створює атмосферу містичного. Важливим складником містичного виступають якісні прикметники зі спільною семою “містика”, які формують шар домінуючої лексики. Далі, як приклад, деякі із слів (у декількох лексико-семантичних групах, характеристика яких обумовлена особливостями категорій-образів творів Дж. Р. Р. Толкіна: таємничість (*mystery*): *secret, unknown, mysterious, furtive* та ін.; неординарність (*extraordinariness*): *strange, curious*, та ін.; замішання (*confusion*): *puzzling, confusing, bewildering* та ін.; примарність (*illusion*): *unclear, unseen, obscure* та ін.; прихованість (*concealment*): *unrevealed, hidden, veiled* та ін.; винятковість (*exclusivity*): *ominous, significant, sacred* та ін. Предикати тематичної групи вербалізаторів містичного відображають реакцію на містику та представлені наступними лексичними одиницями: *confuse, bewilder, puzzle, mix up, flummox, confound, baffle, signify* та ін.

Отже, аналіз творів Дж. Р. Р. Толкіна дає змогу стверджувати, що у розглянутих творах, які вважаються класикою фентезі, є елементи готичного роману. Позаяк побутує думка, що саме цим романом був започаткований такий жанр, як фентезі, то можна сміливо стверджувати, що у всіх наступних творах, автори яких наслідували Дж. Р. Р. Толкіна, теж наявні елементи готичного.

Перспективним вважається подальший аналіз синтезу літературних жанрів та особливості його реалізації в художніх творах.

Література

1. Губайловский В. Обоснование счастья. О природе фэнтези и первооткрывателе жанра / В. Губайловский // Новый мир : Лит.-худ. обществ.-полит. журнал. – 2002. – № 3. – С.174-185.
2. Кошелев С. Л. Жанровая природа "Повелителя колец" Дж. Р. Р. Толкина / С. Л. Кошелев // Жанровое своеобразие литературы Англии и США XX в. – 1985. – С.39-58.
3. Мамаева Н. Н. Это не фэнтези! (К вопросу о жанре произведений Дж. Р. Р. Толкина) / Н. Н. Мамаева // Известия Уральского государственного университета, 2001. – № 21.
4. Черхава О. О. Поняття профетизму та деякі особливості профетичного тексту / О. О. Черхава // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Випуск 75(3). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 177-179.
5. Kocher P. H. Master of Middle-earth. – Boston, 1972.
6. The Handbook to Gothic Literature / Ed. M. Roberts-Mulbey. – London: Macmillan Press Ltd., 1998.
7. Stimpson K.R. J.R.R. Tolkien. – L., 1969.
8. Tolkien J. R. R. The Hobbit. – London: Harper Collins Publishers, 2006. – 390 p.
9. Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Ring. – Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. – 424 pp.
10. Tolkien J.R.R. The Two Towers. – Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. – 352 pp.
11. Tolkien J.R.R. The Return of the King. – Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. – 440 pp.

УДК 811.111'271

СУЧАСНИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ПОНЯТТЯ “КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ”

Човганюк М. М.

У статті окреслено наукові підходи до осмислення поняття “комунікативна стратегія” та узагальнено основні класифікації комунікативно-дискурсивних стратегій у сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: комунікативна стратегія, прагматичний підхід, психолінгвістичний підхід, когнітивний підхід.

В статье рассматриваются научные подходы в осмыслении понятия “коммуникативная стратегия” и обобщены существующие классификации коммуникативно-дискурсивных стратегий в современной лингвистике.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, прагматический подход, психолингвистический подход, когнитивный подход.

The article gives a broad outline of scientific approaches to defining the notion “communicative strategy” as well as analyzes classifications of communicative-discursive strategies in modern linguistics.

Key words: communicative strategy, pragmatic approach, psycholinguistic approach, cognitive approach.

Починаючи з 1990-х років комунікативна стратегія стає предметом жвавого наукового інтересу лінгвістів вітчизняного, пострадянського та зарубіжного простору і набуває оновленого концептуального наповнення в сучасних наукових розвідках (І. Гулакова, Т. Ван Дейк, І. Вілкінсон В. Дем'янков, О. Іссерс, Д. Кіпніс, А. Корольова, М. Макаров, І. Пєвнева, Г. Почепцов, М. Рахім, С. Сухих, І. Тарасова, К. Фейбл, Т. Янко та ін.), акумулюючи провідні концептуальні положення прагматики, когнітології, психолінгвістики, риторики, соціолінгвістики, теорії мовної особистості.

Репрезентація цієї наукової теми має власну традицію, відзначена безсумнівними досягненнями дослідників і знаходить зрілість наприкінці ХХ ст. разом із тими теоретичними уявленнями, які накопичує ідея комунікативної стратегії в лінгвістиці. Зважаючи на це, метою даного дослідження є окреслення проблеми комунікативної стратегії в різних дослідницьких аспектах, що реалізується у виконанні наступних завдань: висвітлити основні підходи до осмислення поняття “комунікативна стратегія” та узагальнити існуючі класифікації комунікативно-дискурсивних стратегій у сучасній лінгвістиці.

Слід зазначити, що термін “стратегія” не є суто лінгвістичним і, в першу чергу, асоціюється з військовою наукою, політикою, економікою, де семантичний об'єм термінологічної одиниці “стратегія” включає структуру цілей, розробку планів їх досягнення, коригування цих планів у процесі їх реалізації тощо [10, с. 9–24]. У широкому розумінні – це “спосіб дій, лінії поведінки” [13, с.751].

Незважаючи на спроби ряду науковців, спрямовані на пошуки розгорненого осмислення й глибокого розуміння термінологічної одиниці “стратегія”, однозначного визначення поняття досі не існує. В процесі пояснення одного із базових наукових понять спеціалісти з різних сфер філологічного знання відчують певні складнощі, внаслідок чого вчені воліють обмежуватися студіюванням терміну в практичній площині або ідентифікацією тих ознак, які диференціюють його від суміжних з ним понять, зокрема “тактика”. Ключовими характеристиками, що формують семантичний об'єм терміну “стратегія”, на думку В. Залевської, є віднесеність до ментального плану, цілеспрямованість та орієнтованість на досягнення певного результату. Проте ці ознаки, як зауважує дослідниця, є радше “родовими”, внаслідок чого їх недостатньо для формулювання більш-менш точного визначення стратегії [6, с. 320 – 322].

Важливими в дослідженні комунікативної стратегії з позицій теорії мовленнєвих жанрів та поведінки індивідуума в конфліктній комунікативній ситуації є роботи М. Бахтіна, С. Ілленко, М. Димарського, К. Седова, В. Третьякова та ін. Новий ракурс вивчення комунікативної стратегії – взаємодія людини й соціуму, а також врахування при виборі комунікативних стратегій соціальної позиції партнера, виявляють дослідження комунікативної стратегії у соціолінгвістичному аспекті (О. Земська, В. Карасік, Т. Ніколаєва). Не менш значущим є вивчення комунікативної стратегії в контексті теорії мовної особистості (Г. Богін, Ю. Караулов, Ю. Апресян, Н. Арутюнова та ін.), яке спирається на реальну або віртуальну мовну особистість, уможлиблюючи отримання вичерпної інформації щодо мотиваційно-прагматичного рівня її структури.

Перспективним напрямом у розробці положень теорії комунікативних стратегій є прагматика, оскільки її основні проблеми – суб'єкт мовлення, адресат мовлення та інтенції й структура висловлення, є також фокусом дослідницької оптики наукових розвідок, що займаються розробкою проблеми комунікативної стратегії. У рамках прагматичного підходу розглядається діяльнісна складова комунікативної стратегії, основу якої складає категорія результативності/ефективності й окреслення стратегії як “ефективних шляхів досягнення комунікативних цілей” [11], “сукупності запланованих мовцем і реалізованих в ході комунікативного акту теоретичних ходів, спрямованих на досягнення комунікативної цілі” [8, с. 18].

Діяльнісний аспект превалює у визначенні комунікативної стратегії О. Сквороднікова: “Мовна (комунікативна) стратегія – це загальний план або “вектор” мовної поведінки, який виражається у виборі системи продуманих мовцем поетапних мовних дій; лінія мовної поведінки, що прийнята на основі усвідомлення комунікативної ситуації в цілому й спрямована на досягнення кінцевої комунікативної мети в процесі спілкування” [12, с. 6].

Дослідники С. Сухих та В. Зеленська також акцентують увагу на організації мовних дій з метою певного впливу на співрозмовника в ході циклу або фази спілкування таким чином, щоб їх результатом була зміна значень його релевантних параметрів в потрібному напрямі [14, с. 42]. Суголосною з науковцями є думка М. Макарова, що розкриває поліфункціональну природу мовного спілкування в аспекті дій комуніканта: “... під стратегією розуміють ланцюжок рішень мовця, його виборів певних комунікативних дій та мовних засобів” [9, с. 193].

Поширеною в сучасній дискурсології є процедура наукового тлумачення поняття “комунікативна стратегія” з позицій психолінгвістичного підходу, який враховує інтенційний стан комуніканта, тобто його наміри, стратегічну програму та усвідомлення плану мовленнєвих дій адресанта, зумовлюючи виникнення психологічної основи впливу в процесі комунікації. Так, в інтенційному аспекті Ф.Бацевич визначає стратегію як “оптимальну реалізацію інтенцій мовця з метою досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх відозміни в конкретній ситуації” [1, с. 133]; І.Борисова стверджує, що стратегія є способом “організації мовної поведінки у відповідності до замислу, інтенції мовця” [2, с. 21]; Л.Веретенкіна асоціює стратегію з “усвідомленням ситуації в цілому, визначенням напрямку розвитку й організації впливу”, “розгорнутою в часі установкою суб'єкта на спілкування” [3, с. 178].

Зорієнтованість зазначеної програми адресата на результативність процесу комунікації нерозривно поєднується з когнітивним підходом у тлумаченні комунікативної стратегії, оскільки ефективність в певній мірі має своїм наслідком вплив одного із комунікантів на модель світосприйняття іншого. Г.Воронкова акцентує увагу на значній поширеності терміну “стратегія” у когнітивістиці, де він набуває різних смислових відтінків і живається на позначення широкого спектру ментальних дій та процесів, про що свідчить різноманіття наступних сполучень – “стратегії виконання”, “стратегії сприйняття”, “стратегії інтерпретації”, “стратегії обробки інформації”, “стратегії використання репрезентацій”, “стратегії породження мовлення”, “стратегії вибору необхідного слова, його пошуку в пам'яті”, “стратегії номінації” тощо [4].

Т. ван Дейк пропонує розглядати стратегію як властивість когнітивного плану та засіб активації різних видів знання, що являє собою загальну

організацію певної послідовності дій та включає мету взаємодії. Керуючись стратегією досягнення мети комунікації, мовець відповідно узгоджує з нею свої мовленнєві ходи в процесі спілкування, при цьому на кожній стадії мовлення він відбирає ті засоби, які спрямовані на максимальний внесок у здійснення стратегічного плану. Стратегії, на відміну від правил та принципів комунікації, є достатньо гнучкими, що зумовлюється необхідністю враховувати наслідки попередніх ходів і відповідно планувати та здійснювати наступні [5, с. 112]. Отже, вони контролюють найбільш ефективно вирішення системи завдань на кожному етапі комунікації, при цьому “кінцевою метою будь-якої мовленнєвої стратегії є корекція моделі світу адресата” [5, с. 116].

У руслі когнітивного підходу також осмислюють стратегію Дж. Гамперц і Д. Теннон, репрезентуючи останню як “особливий підхід до інтерпретації дискурсу, орієнтований на мовця, що керує використанням лексичного, граматичного, соціолінгвістичного та іншого знання під час відтворення та інтерпретації повідомлень у контексті” [17]. Поділяє погляди дослідників вчений Д. Леві, який стверджує, що “стратегія – це когнітивний процес, де мовець співвідносить свою комунікативну ціль з конкретним мовленнєвим виразом” [18, с. 197].

Тарасова І. ґрунтує власну версію бачення стратегії на критерії прогнозу ситуації й поведінки учасників спілкування, вважаючи, що комунікативна стратегія включає “планування побудови процесу мовленнєвого впливу й реалізацію плану” [15, с. 274]. Її визначення збігається зі словниковими статтями в “The Oxford Advanced Learner’s Dictionary”: strategy – 1. “a plan that is intended to achieve a particular purpose” (план, спроектований для досягнення певної мети); 2. the process of planning something or putting a plan into operation in a skilful way (процес планування чого-небудь та майстерного втілення плану) [19].

Ідея планування в тлумаченні окресленого поняття зберігається в науковій інтерпретації О. Іссерс, яка визначає комунікативну стратегію як “комплекс мовних дій, спрямованих на досягнення комунікативних цілей, що включає в себе планування процесу мовної комунікації в залежності від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану” [7, с. 54]. Стратегії й тактики мовної поведінки, на її думку, безпосередньо корелюють з основними етапами мовленнєвої діяльності – плануванням й контролем, внаслідок чого стратегія визначається як “когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне рішення комунікативних завдань мовця в умовах недостатньої інформації про дії партнера” [7, с. 100]. Як бачимо, у межах теоретичних положень когнітивного підходу О.Іссерс комунікативна стратегія виступає як засіб впливу на сферу світобачення співрозмовника мовними засобами і являє собою свого роду “насилля” над адресатом, спрямоване на зміну його моделі світу, на трансформацію його концептуальної свідомості [7, с. 102].

Плідною, на наш погляд, є спроба українського дослідника А. Юшковця, який об’єднує прагматичний, психолінгвістичний та когнітивний підходи у визначенні поняття стратегії і стверджує, що комунікативна стратегія – “це оптимальна реалізація інтенцій мовця, спрямована на досягнення конкретної мети спілкування, узгоджена з особистісними (статусно-рольовими) і психологічними характеристиками учасників комунікаційного процесу, що зумовлено комунікативним досвідом, який передбачає підкорення законам і нормам у відповідній сфері комунікації та конкретно змодельованій ситуації спілкування” [16, с. 5].

У наукових роботах ряду дослідників висвітлюються не тільки критерії розуміння категорії комунікативної стратегії, а й наявна настанова на прагнення її системного осмислення. Як зазначалось вище, вирішальним критерієм для Т. ван Дейка є когнітивна природа стратегії та її тлумачення як сукупності цілеспрямованих дій у розгортанні дискурсу. Відповідно до ієрархії, лінгвіст виокремлює глобальні, локальні та мовленнєві стратегії [5, с. 273–274, 277]. У зазначеній ієрархічній організації глобальною виступає загальна стратегія комуніканта (наприклад, бути ввічливим), яка здійснює контроль і зумовлює спрямованість локальних стратегій на досягнення конкретних цілей (наприклад, пом’якшити акт, що загрожує “обличчю”). Мовленнєва ж стратегія визначається Дейком як “функціональна одиниця послідовності дій, що сприяє вирішенню локальної або глобальної задачі” [5, с. 274].

Дослідник М. Макаров диференціює схематичні, сценарні, стилістичні та розмовні стратегії [9, с. 193].

Іссерс О. ґрунтує власну класифікацію на інтенційно-жанровому типі комунікативної дії та виокремлює головні (семантичні/когнітивні), що є найбільш значущими на певному етапі комунікативної взаємодії з точки зору ієрархії мотивів та цілей і переважно пов'язані з впливом на адресата, його модель світу, систему цінностей та поведінку, а також допоміжні стратегії, які сприяють ефективній організації діалогової взаємодії, оптимальному впливу на адресата [7, с. 106–109].

Як бачимо, питання класифікації комунікативних стратегій в умовах сьогодення є предметом серйозної теоретичної рефлексії, проте окреслена проблема залишається далекою від рішення, і, ймовірно, у найближчі роки зусилля вчених будуть спрямовані на створення універсальної типології комунікативних стратегій як цілісного наукового проекту.

Література

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. / Ф. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2009. – 376 с.
2. Борисова И. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге / И. Борисова // Русская разговорная речь как явление городской культуры. – Екатеринбург : АРГО, 1996. – С. 21–48.
3. Веретенкина Л. Стратегия, тактика и приемы манипулирования / Л. Веретенкина // Лингвокультурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – С. 177–179.
4. Воронкова А. Стратегии когнитивной обработки дискурсивной анафоры пропозитивно-именного типа: дис. кандидат филол. наук: спец. 10.02.01, 10.02.19 “Теория языка” / А. Воронкова. – Орел, 2003. – 276 с.
5. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; пер. с англ. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Залевская А. Введение в психолінгвістику / А. Залевская. – М. : Росийск. гос. гуманит. ун-т, 1999. – 382 с.
7. Іссерс О. Комунікативні стратегії та тактики російської мови / О. Іссерс. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
8. Ключев Е. Речевая коммуникация: успешность речевого взаимодействия. / Е. Ключев – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
9. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
10. Почепцов Г. Стратегия / Г. Почепцов. – М., К. : Релф-бук, Ваклер, 2005. – 377 с.
11. Почепцов Г. Теория коммуникации / Г. Почепцов. – М., К. : Релф-бук, Ваклер, 2001. – 651 с.
12. Сковородников А. О необходимости разграничения понятий “риторический прием”, “стилистическая фигура”, “речевая тактика”, “речевой жанр” в практике терминологической лексикографии / А. Сковородников // Риторика ↔ Лингвистика: сборник статей. – Смоленск: СГПУ. – 2004. – Вып. 5. – С. 5–12.
13. Словник української мови. [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела:
<http://sum.in.ua/s/strateghija>.
14. Сухих С. Прагмалінгвістическе моделювання комунікативного процесу / С. Сухих, В. Зеленская. – Краснодар: Кубанск. гос. ун-т, 1998. – 159 с.
15. Тарасова Е. Речевая системность в терминах лингвопрагматики. / Е. Тарасова // Вісник Харківського нац. ун-ту. – 2000. – № 471. – С. 273–279.
16. Юшковець І. Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І. Юшковець. – Донецьк, 2008. – 23 с.
17. Gumperz J., Tannen D. Individual and social differences in language use. / J. Gumperz, D. Tannen // Individual differences in language ability and language behaviour. – L.; N. Y. : Acad. Press, 1979. – P. 303–326.

18. Levy D. Communicative goals and strategies: Between discourse and syntax / D. Levy // Syntax and Semantics. – Vol. 12: Discourse and Syntax. – N. Y., 1979. – P. 183–210.

19. The Oxford Advanced Learner's Dictionary.[Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела:

<http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/strategy>.

УДК 811.111:81'42

ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИКИ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Швайко Д. С.

У статті розглядається поняття семантики заперечення, здійснена спроба осягнути засоби виокремлення семантики та функцій заперечення у дискурсі через звернення до понять традиційної логіки та аналіз їх відображень у лінгвістиці на основі теоретичних положень наукових праць Т. Гівона, Л. Даунінг та ін. у напрямку дискурсивно-прагматичного підходу до вивчення синтаксису.

Ключові слова: заперечення, судження, контекст, ілокутивна мета, дискурс, заперечне висловлення, синтаксична конструкція.

В статье рассматривается понятие семантики отрицания, осуществлена попытка постичь средства выделения семантики и функций отрицания в дискурсе через обращение к понятиям традиционной логики и анализ их отражений в лингвистике на основе теоретических положений научных трудов Т. Гивон, Л. Даунинг и др. в направлении дискурсивно-прагматического подхода к изучению синтаксиса.

Ключевые слова: отрицание, суждение, контекст, илокутивная цель, дискурс, отрицательное высказывание, синтаксическая конструкция.

The article considers the notion of negation semantics, the attempt is made to grasp the means of singling out the meaning and functions of the negation in discourse applying to notions of traditional logic and analysis of their representation in the linguistics based on the theoretical claims in the scientific papers of T. Givon, L. Downing and others in the field of discourse-pragmatic approach to syntax study.

Key words: negation, proposition, context, illocutionary force, discourse, negative utterance, syntactic construction.

Заперечення та визначення його статусу у різних науках залишається проблемним та до нашого часу невизначеним питанням, що привертає увагу філософів, логіків, психологів та лінгвістів. Дана стаття має за мету окреслити декілька підходів до трактування заперечення у царині традиційної логіки та семантики, показати необ'єктивність застосування загальноприйнятих методик для розуміння та виокремлення значення та функції заперечення у дискурсі.

Актуальність дослідження обумовлена універсальним характером категорії заперечення, недостатньою вивченістю прояву заперечного значення на рівні мови. Категорія заперечення в мові характеризується розгорнутою, складною системою засобів вираження й неоднорідністю семантики, що продовжує привертати увагу дослідників, незважаючи на багатолітню традицію вивчення (Е. Кліма, Е. Шендельс, Е. Падучева, А. Бахарев, В. Бондаренко, Л. Бархударов, Д. Штелінг, В. Комісаров, Г. Левітова та багато інших). Проте до цих пір в науковій літературі немає єдності думок відносно категоріальної приналежності заперечення. Воно визначається як логіко-граматична (В. Бондаренко), граматична (Е. Шендельс), синтаксична (Б. Мамедов, Е. Шендельс), понятійна (О. Есперсен) категорія. Більшість наукових праць, присвячених дослідженню семантики заперечення, стосується розгляду з позицій філософії та логіки тих синтаксичних конструкцій, в яких міститься заперечення. Спроби вивчати властивості заперечення у мовленні були здійснені вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема Захарчук І. О. (розглядає синхронну площину заперечення та описує парадигму вираження заперечення в англійській мові), Комарницька І. (вивчає основні засоби вираження заперечення в англійській мові), Москаленко С. М. (аналізує особливості вживання конструкцій із запереченням в англійській мові), Татаровська О. В. (критично вивчає традиції дослідження множинного заперечення в англійській мові), Діброва В. А. (встановлює прагматичні

характеристики висловлювань із запереченням у діловій англійській мові), Т. Гівон (вивчає поняття заперечення у якості пропозиційної модальності), Г. Тотті (наукові інтереси зосереджені на детальному комп'ютеризованому вивченні варіантів заперечення в англійському усному та письмовому мовленні), але кількість таких робіт є невеликою.

Заперечення – елемент значення речення, який вказує, що зв'язок, встановлений між компонентами речення, за думкою мовця, реально не існує або те, що відповідне стверджувальне речення заперечується мовцем як неправдиве. Переважно заперечення висловлюється в ситуації, коли відповідне ствердження було зроблене раніше або входить в загальне припущення мовця.

У відповідності до теорії Б. Рассела розрізняють зовнішнє, поширене або позначене заперечення – різновид заперечення, що акцентує семантику висловлювання на запереченні будь-яких припущень щодо достовірності судження, та внутрішнє, непоширене, непозначене заперечення. Семантичне втілення першого виду заперечення міститься у типових судженнях, котрі були встановлені у такій якості власне самим автором теорії та подаються у ролі узагальнених ілюстративних типів:

(а) *The King of France is bald.*

(б) *The King of France is not bald – because there is no king of France.*

Багато лінгвістів та філософів вважали висловлювання типу (а) “прогалиною” по відношенню до визначення істинності [2, с. 51]. Деякі дослідники, зокрема Р. Кемпсон та ін., відмічають, що у розгляді питання, вираженого абстрактним поняттям, легше послуговуватися реченням у контексті, тобто застосовувати прагматичний підхід. Талмі Гівон стверджує, що висловлювання на зразок *The king of France is not bald*, як у (б), зазвичай не вживається для об'єктивації заперечення серед носіїв мови у природньому мовленні, тому що це саме значення виражають інші, однозначні конструкції, наприклад, іменні групи підмета [3, с. 196-197]. За спостереженнями дослідників дієслівна група стає загальним типом актуалізації заперечення, яке “типово виключає підмет, а тому стосується дієслівної групи (присудка)” [3, с. 197; 6, с. 46]. Причини такого явища полягають у тому, що у людському спілкуванні конкретні підмети не вживаються задля ствердження про їхнє існування, колективне знання про їх дійсний характер є припустимим та загальноновизнаним.

У логіці заперечення має статус оператора, який утворює складносурядне речення із модусом істинності, що є протилежним до модусу істинності речення-джерела [1, с. 30]. Якщо у лінгвістичних термінах судження *It's raining* є істинним, тоді заперечувальне судження *It's not raining* є хибним. Дослідники наголошують на тому, що логіка не в змозі пояснити функціональні розбіжності заперечення у дискурсі, наприклад, виразити різницю між ствердженням заперечення та відхиленням, як запевнює вчений Lyons [4, с. 29].

Даунінг Л. також підкреслює, що заперечення у природній мові потребує більш розширеного аналізу, ніж той, що може запропонувати пропозиційна логіка. Дослідження заперечення у прагматиці та споріднених їй дисциплінах сприяло визнанню його таким елементом, який визначає появу характерних дискурсивно-прагматичних функцій, наприклад, спростування.

Висловлювання з негативною семою значення може належати до будь-якої функціональної або прагматичної класифікації так само, як стверджувальне, поки беруться до уваги їх різноманітні властивості. Наприклад, у наукових роботах дослідника Д. Вандервекена знаходимо класифікацію мовленнєвих актів, де аналізуються заперечні висловлювання. У якості прикладів до його категорій наводяться відповідні стверджувальні та заперечні висловлювання. Д. Вандервекен вводить класифікацію мовних актів із семантичним обґрунтуванням, яка охоплює 5 основних груп: асертиви (assertives), комісиви (commissives), директиви (directives), експресиви (expresives) та декларативи (declaratives). У наведеному переліку категорія асертивів заміщує репрезентативи (representatives) Дж. Серля. Слідом за Дж. Серлем Д. Вандервекен також вважає, що існують дієслова, які виконують більш ніж одну іллокутивну мету, та ті, що є відповідно омонімічними щодо двох форм [7, с. 168]. Заперечення є компонентом

іллокутивного акту, його семантика актуалізується дослідником засобами заперечного речення у наступних прикладах:

1. До групи асертивів, Д. Вандервекен включає такі заперечні акти: *negate, deny, correct, disclaim, disagree, dissent, and object*;
2. Серед комісивів: *reject, refuse, and renounce*;
3. У директивах: *forbid, prohibit, and interdict*;
4. Серед декларативів: *renounce, deny, and disapprove*;
5. З експреси вів: *disapprove* [7, с. 169-181].

Дана класифікація демонструє перевагу асертивів над іншими типами мовленнєвих актів, включно з категоріями, котрі найчастіше згадуються іншими лінгвістами, а саме: заперечне висловлення, спростування та зауваження. Вона також виявляє неоднозначність певних дієслів, таких як *deny* (спростовувати) and *disapprove* (засуджувати). Відмінності між дієсловами “заперечувати” та “спростовувати”, піднімають питання про те, чи є два іллокутивні акти варіантами однієї категорії, або складають окремі категорії. Незважаючи на те, що деякі дослідники, зокрема Р. Браун, Р. А. ван дер Сандт, Д. Вандервекен, вважають заперечне висловлення та спростування самостійними категоріями, в інших дослідженнях систематичною є тенденція до їх врахування у якості варіантів однієї прагматичної функції.

Особливо важливо відзначити, що заперечні висловлюваннями не обов'язково заперечують або руйнують іллокутивний акт, на відміну від точки зору Т. Гівона [3, с. 188]: “заперечення є мовленнєвим актом зіткнення, сумніву”. Вчені відмічають, що заперечення іноді має ввічливу заперечну конотацію [4, с. 56-57; 3, с. 195]: 1. *I really can't say ...* (ввічливе ухиляння); 2. *Wouldn't it be better if ...* (ввічлива порада).

До речі, незважаючи на те, що заперечні висловлювання зазвичай представляють відповідні іллокутивні акти, зокрема спростування та зауваження, це не означає, що всі ці іллокутивні акти виражаються лише за допомогою висловлень з виразною заперечною семою. Так, Г. Кларк зауважує, що іллокутивні функції узгодження та спростування можуть об'єктуватися як стверджувальними, так і заперечувальними реченнями [4, с. 57].

Більшість дослідників, серед яких Р. Квірк та його однодумці, погоджуються, що висловлювання з заперечною семантикою зазвичай вживаються для функціонування заперечних тверджень, проте, виокремлюють також інші функції, такі як запитування тактовних запитань, вираження вигуків або віддання наказів. Дослідники Даунінг та Локк у свою чергу відмічають наступні іллокутивні акти, які можуть виражатися конструкціями з заперечною семантикою: заперечне висловлення, питання (позначене заперечним висловленням із висхідною інтонацією), прохання, вигук, вказівка, обіцянка та ввічливе ухиляння. Переносне заперечення трапляється у вживанні конкретних дієслів на позначення ментальних процесів [4, с. 57]. Лінгвіст Хорн підкреслює розходження між логічною симетрією та функціональною асиметрією ствердження та заперечення, та відмічає, що зауваження та спростування – основні функції заперечних речень. Проте у дослідженнях Хорн не торкається функціональних аспектів конструкцій з семантикою заперечення у дискурсі, його приклади не є контекстуалізованими.

Дослідження семантики заперечення у синтаксичних конструкціях сучасного художнього дискурсу дозволило виокремити приклади з американської літератури, які зумовлюють потребу розширення теоретичної бази сприйняття заперечного значення. У творі Чарльза Бакстера “The Cousins” спостерігаємо спростування в іменній групі, а також прихована семантика заперечення була виявлена в іменній частині присудка наступного речення як спосіб віддзеркалення читацького сприйняття культурного компоненту значення фрагменту: *I was no longer an inhabitant of New York. I had become a family man and a tourist* [5, с. 225-232]. Особливе перенесення значення заперечення передає американська письменниця Дженіфер Еган: *She hates Mindy, but Mindy doesn't take it personally – it's a structural hatred, ...; Structural resentment: The adolescence daughter of a twice-divorced male will be unable to tolerate the presence of his new girlfriend, and will do everything in her limited power to distract him from said girlfriend's presence, ...; Structural affection: A twice-divorced male's preadolescent*

son (and favorite child) will embrace and accept his father's new girlfriend because he hasn't yet learned to separate his father's loves and desires from his own. In a sense, he, too, will love and desire her, and she will feel maternal toward him, though she isn't old enough to be his mother; Structural incompatibility: A powerful twice-divorced male will be unable to acknowledge, much less sanction, the ambitions of a much younger female mate. By definition, their relationship will be temporary; Structural desire: The much younger temporary female mate of a powerful male will be inexorably drawn to the single male within range who disdains her mate's power; ... Structural fixation: a collective, contextually induced obsession that becomes a temporary locus of greed, competition, and envy; ... His indulgence of these women in their seventies (strangers to him before this trip) intrigues Mindy; she can find no structural reason for it [5, с. 95-102]. Увесь фрагмент при аналізі виділених синтаксичних конструкцій та їх елементів (речень та словосполучень) у загальному сенсі несе сему заперечення (тимчасовість = непостійність; несумісність людей і т.ін.), у контексті словосполучення з номінативною одиницею “structural” створюють негативне асоціативне поле “негармонічний, неправильний сучасний світ”.

Отже, наша наукова розвідка встановила, що логіка та традиційна семантика не здатні пояснити функціональні розбіжності заперечення у дискурсі. Було окреслено декілька підходів до трактування значення категорії заперечення на рівні мови, виявлено її неоднорідність. Подальше дослідження семантики заперечення стосуватиметься з'ясування критеріїв прагматичної прийнятності заперечних висловлень у контексті.

Література

1. Allwood J., Anderson L.G., & Östen D. Logic in linguistics. – Cambridge : Cambridge University Press, 1974. – 280 p.
2. Austin J.K. How to do things with words. – Oxford : Oxford University Press, 1962. – 127 p.
3. Givón T. English grammar: A function-based approach. – Amsterdam : John Benjamins, 1993. – P. 187-208.
4. Hidalgo Downing L. Negation, Text Worlds and Discourse: The Pragmatics of Fiction. – Stanford: Ablex, 2000. – 225 p.
5. The Best American Short Stories (edited by Richard Russo). – New York : Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2010. – 421 p.
6. Tottie G. Negation in English speech and writing: A study in variation. – San Diego : Academic Press, 1991. – 197 p.
7. Vanderveken D. Meaning and speech acts. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – P. 123-127.

УДК 811.111:81'27/42

ДИСКУРСИВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПАРОДІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ В АМЕРИКАНСЬКІЙ КІНОКОМЕДІЇ

Шведова Д. С.

У статті аналізуються особливості конструювання мовної особистості афроамериканця в дискурсі американської кінокомедії, що тлумачиться сучасними дослідниками як нео-менестрельний виступ. Продемонстровано, що ключову роль у конструюванні особистості цього типу в поданому дискурсивному середовищі відіграє мовна пародія, що залучає процеси деаутентифікації, максимізації інтертекстуальних відмінностей та індексності.

Ключові слова: дискурс, американська кінокомедія, нео-менестрельний виступ, конструювання мовної особистості, мовна пародія.

В статье анализируются особенности конструирования языковой личности афроамериканца в дискурсе американской кинокомедии, которая описывается современными исследователями как нео-менестрельное выступление. Показано, что ключевую роль в конструировании личности такого типа в представленной дискурсивной среде играет языковая пародия, основывающаяся на процессах деаутентификации, максимизации интертекстуальных различий и индексности.

Ключевые слова: дискурс, американская кинокомедия, нео-менестрельное выступление, конструирование языковой личности, языковая пародия.

This article analyses the ways in which the linguistic identity of an African-American is construed in the discourse of American comedy film which is characterized by modern researchers as neo-minstrelsy. It is shown that in this type of discourse, identity construal involves the processes of deauthentication, maximization of intertextual gaps and indexicality.

Key words: discourse, American comedy film, neo-minstrelsy, construal of linguistic identity, linguistic parody.

Дослідження мовної особистості є одним із магістральних напрямів розвитку сучасних лінгвістичних студій, адже саме особистість, як наголошують М. Бакхольтц та К. Холл, є найголовнішим питанням мовного продукування культури [3, с. 586]. У світлі настанов дискурсивної лінгвістики особистість мовця постає як сукупність його культурно специфічних суб'єктних позицій, виражених у мовленні, тобто є результатом дискурсивного конструювання ідентичності (identity construction) – “соціального позиціонування себе та інших” [там само].

Природна мова, своєю чергою, є найбільш потужним та гнучким з-поміж інших знакових систем знаряддям конструювання мовної особистості, під час якого мовні знаки взаємодіють зі знаками інших семіотичних систем, створюючи дискурсивне середовище, що є надзвичайно насиченим інформаційно. Таким чином, особистість формується у процесі застосування мовних та інших семіотичних практик, а отже, є соціокультурним явищем. Усе вищезазначене зумовлює актуальність порушеної проблематики.

Об'єктом аналізу в поданому дослідженні є пародійна мовна особистість афро-американця, що конструюється у дискурсі міжрасового спілкування, представленому в голлівудській кінокомедії, де ролі чорношкірих грають білошкірі актори – європейці або американці. Для цього ними застосовується афро-американський різновид американського варіанту англійської мови – ебонікс (ebonics), що іноді називають діалектом, етнолектом, або соціолектом. Ці комедії є складною формою мовного менестрельного пародіювання – так званого блекфейсу (blackface) [15]. Предметом розгляду у статті є соціолінгвістичні процеси, які відбуваються під час конструювання пародійної особистості афро-американця у дискурсі цього типу. Мета статті, таким чином, полягає у виявленні

особливостей конструювання пародійної мовної особистості афро-американця в дискурсі американських кінокомедій.

Мовна пародія в аналізованих кінофільмах скерована як на відтворення, так і на підрив символічного домінування керівної ролі білої маскулінності. Її підґрунтям є соціолінгвістичні процеси деаутентифікації, максимізації інтертекстуальних відмінностей та індексності мови виконання.

Індексність є фундаментальним процесом, під час якого мовні форми використовуються у конструюванні позицій особистостей. У лінгвістиці та філософії мови “індексність” (indexicality) висловлення означає символічне вказування на щось [14; 16; 17; 18]. Поняття індексу було введено в обіг гуманітарних наук філософом Ч. Пірсом і є частиною його трихотомії знаків (index – індекс, icon – ікона, symbol – символ) [2, с. 200–222]. Згідно його семіотичній теорії, все може конструюватися як знак, що вказує на щось (як дим вказує на вогонь, флюгер на напрям вітру і т.п.), тож поняття індексу виходить за рамки мови. У житті людини соціальна індексність включає будь-який знак (одяг, мова, етикет тощо), що вказує на соціальну ідентичність та формує її (соціальна ідентифікація). Це дозволяє припустити, що значення мовних знаків не є чіткими та визначеними, а радше складають поле потенційних значень – індексне поле (англ. *indexical field*), або ряд ідеологічно пов'язаних значень, будь-яке з котрих актуалізується у ситуації [10, с. 454]. Так, наприклад, широкий потенціал значень індексного поля ідеологічно звужується до більш обмеженого та стереотипного ряду індексних значень у голлівудському відтворенні, де афро-американська субкультура хіп-хопу звузилась до клоунади та расової фальшивості [5, с. 257].

В аналізованих кінокомедіях дискурсивна стратегія використання діалектів, соціолектів, етнолектів, що притаманні певним соціальними та етнічним групам, до яких суб'єкт не належить, зумовлює належність цих кінокомедій до менестрелю нового типу (neo-minstrelsy) – пародійної вистави, в якій беруть участь білі актори у чорному гримі (блекфейсі) [4, с. 681]. Ці пародії викликають багато полеміки, адже, залучаючи до виконання ключових ролей білих акторів та співаків, вони презентують образливий карикатурно-стереотипний погляд на чорну расу. Білі актори, які розмовляють на ебонікс (або з його елементами), здійснюють мовне пародіювання, тобто фактично вдаються до мови глузування, водночас беручи участь у практиках привласнювання культурних форм чорношкірих, що є давнім суперечливим шаблоном [там само]. На відміну від менестрельного виступу (minstrelsy) ранньої форми, що не торкався суспільних проблем, сучасний вид менестрелю (neo-minstrelsy) у голлівудських фільмах є трансгресією ідеології расової виключності [там само], а фактичне ігнорування чорного гриму в них “імітує так звану культуру без перетинання межі образливості” [11, с. 204].

Фільми нео-менестрельного характеру було знято у 1990-х – на початку 2000-х років, тобто у той самий період, коли афро-американська молодіжна субкультура хіп-хопу заповнила національну свідомість американської молоді, незважаючи на расу, етнічність та походження молодих людей (наприклад, картини *Bulworth* 1998, *Bringing Down the House* 2003, *Malibu's Most Wanted* 2003, *Black and White* 1999, *Can't Hardly Wait* 1998). Часто у таких фільмах зустрічається чоловіча фігура хіп-хоп шанувальника – *wigger* (дерогативний термін, утворений шляхом контамінації складників образливого сполучення *white nigger*), походження та расова забарвленість якого робить його чужорідним елементом для хіп-хоп субкультури. Голлівудський продукт, націлений на молодіжну публіку, робить соціодискурсивний типаж “білого негра” надто стереотипним та сміховинно фальшивим (inauthentic), висміюючи сильну ідеологічну спрямованість вуличної хіп-хоп культури до справжності (authenticity), що так ретельно закарбовано у фразі *keep it real* [5, с. 257].

Зазвичай у таких картинах чоловічі персонажі привласнюють стереотипні риси молодого афро-американця з робітничого класу, які останнім часом дуже цінуються у всьому світі. Вони включають категорії “крутість” (*coolness* – суто афро-американська категорія, культурна цінність якої для африканської діаспори є набагато більшою, ніж для європейців і має навіть містичний ореол, будучи

невід'ємним аспектом чорної маскулінності) [6, с. 86; 13, с. 253], фізичну міцність, сексуальну впевненість— ті риси, яких бракує білим чоловікам.

Використання мови чорношкірих білими у фільмах необов'язково є пародією на афро-американців: навпаки, використання аутентичної мови як частини молодіжного стилю може бути звичною стильовою практикою, націленою на прояв прихильності до аспектів чорної культури [12, с. 144], що є явищем *узгодженості ідентичності (identity alignment)* [4, с. 684]. Відбувається присвоєння тих форм, які втрачають, але не остаточно, расову забарвленість. Це відрізняється від стилізованого виступу [1, с. 88–89], що є тимчасовим явищем, спрямованим на вияв розбіжностей, або *неузгодженості ідентичності (disalignment)* пародійної особистості [4, с. 685]. Такі виступи зазвичай не позначаються як належні до чорної раси, а інші семіотичні ознаки не використовуються в них так само, як у випадку менестрельної пародії.

Розвиток аудіо- та відеотехнологій уможливив передачу вербальних та невербальних символів, включаючи акцент, інтонацію, голос. У той самий час стає важливим автентичність проєктованого голосу по відношенню до статі, класу, раси, етнічності та інших параметрів соціальної значущості, тобто невід'ємний зв'язок між “правильним” тілом та “правильним” голосом [5, с. 255]. Таким чином, на противагу до аутентичного виступу, **деаутентифікований** виступ сприймається глядачем як фальшивий і виражає невідповідність між суб'єктом та тим, що він представляє (*неузгодженість/disalignment*) [4, с. 684–685]. Часто деаутентифікація трапляється у результаті відмінностей у статусі, тобто використання менш престижної мови суб'єктами, які не належать до групи, може бути семіотично фреймоване як деаутентифіковане (*deauthenticated*) [7, с. 20; 8, с. 347] або нецира позиція, а отже ідеологічно інтерпретуватися як мова висміювання або пародіювання.

Усі виступи базуються на загальних та стилістичних конвенціях, а отже на інтертекстуальних зв'язках між змістом виступу та джерелом. У фільмах із мовною менестрельною пародією здійснення культурних та мовних практик чорних білим персонажем визнається пародією через значну розбіжність між джерелом та виступом, однак саме виконання білим актором стає метапародією [9, с. 183]: білий персонаж як актор намагається зобразити чорного, у той час як сам актор намагається показати неспроможність білої раси імітувати чорну.

Розгляд структурних компонентів мовної пародії (у цьому випадку афро-американська англійська мова / ебонікс) вказує на те, що таке виконання бере свій початок з обмеженого ряду мовних засобів, які виступають характерними ідеологічними показниками, що відносять суб'єктів до чорної раси, особливо у випадку хіп-хоп субкультури, яка у таких фільмах має відмітну расову забарвленість “чорний” або “не-білий”. Ці ідеологічні показники також підкріплюються й іншими семіотичними знаками, такими як одяг, рухи тіла, а також тим, що суб'єкти беруть участь у культурно визначених дискурсивних практиках.

Основою обраних фільмів є гіперболізовані репрезентації належності до чорної та білої рас для створення гумористичного ефекту. Так, у комедії *Bringing Down the House* контраст між стандартизованою англійською, афро-американським соціолектом та використанням сленгу стає засобом конструювання головних персонажів: дуже правильний юрист Пітер, розмірене нудне життя якого порушує афро-американська жінка Шарлін, яка звертається до нього по допомогу, аби її виправдали за злочин, якого вона не скоїла. Із самого початку фільму демонструється мовна диференціація цих персонажів. Надзвичайно маркований тюремний сленг Шарлін (***I kicked it off the heezy and bounced. For real, though***) є складним для розуміння для Пітера. Шарлін розуміє його реакцію як фізичну неспроможність добре чути, однак відразу виправляється і переходить до стандартизованої англійської (*What, don't you hear good? All right. Let's see. How can I put this? I was recently liberated from a correctional facility...*). У такий спосіб підкреслюється віддаленість головного персонажу від афро-американського соціолекту та культури, водночас стають очевидними як ієрархічні соціальні відмінності (класові та освітні) між білим та чорним персонажем, так і відмінності між стандартизованою мовою та соціолектом. Далі ці

герої неодноразово сперечаються щодо цінності афро-американської англійської, як у фрагменті нижче, де Пітер спонукає Шарлін говорити інакше.

(1) PETER: *I mean, you obviously have pockets of intelligence. So, why do you walk and talk and act the way you do?*

HOWARD: *Because it's sexy.*

CHARLENE: (SCOFFS) *It ain't actin'! This is who I am. I mean, you think I can't talk like you? (IN REFINED ACCENT) Oh, Peter, I absolutely love what you've done with the place! It's so sterile, so bland, so wonderful!*

PETER: *See? You can do it.*

CHARLENE: (IN NORMAL ACCENT) *Oh, you like that, huh? Well, you can kiss my natural black ass, because I don't need your approval (Bringing Down the House, 2003, 00:37:20 – 00:37:53).*

Тут афро-американська англійська подається як справжня, як контраст до звичної англійської, де Шарлін промовляє: *It ain't actin'!* – граматичні елементи вернакулярної англійської *ain't – isn't; This is who I am.* – стандартизована мова, аби донести свою думку до слухача. Далі Шарлін переходить до стилізованої стандартної мови з метою критики мови та культури білого середнього класу (висміювання пишності демонструють такі епітети, як *sterile, bland, wonderful*). Однак Пітеру не вдається розпізнати сатиру за цим висловленням, і він виражає схвалення щодо її можливості говорити стандартною мовою. Ця сцена демонструє важливий зв'язок між мовою та расою, де Шарлін порушує ідеологічне розділення між стандартною англійською та афро-американською, доказуючи, що може гарно володіти обома. У той самий час, коментар другорядного персонажа Говарда виражає сексуальну зацікавленість у Шарлін через те, як вона розмовляє. Тож фрагмент перекидає конвенційну мовну ідеологію і ставить афро-американський соціолект вищим за стандартний американський варіант англійської мови, що стає підґрунтям до подальшої трансформації мовної особистості Пітера.

Такі фільми, де фігурує пародія, демонструють неспроможність європейсько-американського чоловічого персонажу успішно долати мовні бар'єри. У наступній сцені персонаж Пітер, невпевнений білий чоловік середнього класу, приймає на себе хіп-хоп образ аби потрапити до чорного нічного клубу. Він хоче отримати визнання від небезпечного афро-американця на ім'я Відоу, який підтасував докази, аби Шарлін звинуватили у пограбуванні банку, за що її і було ув'язнено. Сцена починається з того, що Пітер спостерігає за клубом із вулиці, далі пропонує гроші двом чорним хлопцям за їхній хіповий одяг, аби ввійти до клубу. Придбавши новий одяг, він підходить до клубу, звертається до здоровили біля входу. Жести та мова Пітера змінюються, новий костюм дає йому можливість вийти за межі своєї звичної особистості пригнобленого білого юриста (коли зазвичай він представлений у костюмі з краваткою) і стати тим, як він сам у клубі зазначає, хто є *'from the hood and mizunderstood'* (хіп-хоп стиль одягу на ньому тут джинси, спортивна футболка та шапка).

(2) PETER: *Excuse me. Homeboys Say yo, you got a bathroom in there?(вже у клубі) Say yo, what's the dealio? Umm, who's your daddy? Back that booty up and put it on a glass. Anybody else dig what I'm sayin? Say, any of you homies holdin"extra Jimmy High? (Bringing Down the House, 2003, 01:23:35 – 01:25:17).*

У своїй грі Пітер (Стів Мартін) тимчасово привласнює безліч мовних та втілених рис, аби показати пародію на чорну расу (менестрель). Для конструювання своєї версії пародійного афро-американця, актор звертається до цілого ряду лексичних, фонологічних та граматичних засобів. Мовні засоби маркування расової належності у грі актора включають надзвичайно стереотипну фонологію афро-американського діалекту (*bathroom* [bʌɪfɹ̩ːʊm] – посилення фрикативного звуку; *you* [jʊ] – поствокальне вилучення звуку (r)/вокалізація; *holdin' /sayin' /crunchin'* – реалізація кінцевого велярного назального звуку (ŋ) як альвеолярного назального (n)). Виступ Пітера містить стереотипну лексику чорношкірих, однак використовує її він не завжди коректно. Інтрагрупове звертання *homeboys, homies* ставить його нарівні із чорними, *Say yo* – вставна фраза аби привернути увагу, – все це виражає прихильність, спорідненість з афро-американцями, тобто використання характерних для них елементів робить Пітера схожим на них.

Стереотипне представлення афро-американця відображає гіперсексуальність (*who's your daddy?*) – виражає сексуальне захоплення, якщо залишити поза увагою моральний зміст таких виразів. Абсурдність презентації Пітера демонструє неспроможність білого персонажа правильно використовувати сленг (*Say, any of you homies holdin' extra Jimmy High?; Anybody else dig what I'm sayin?*). Тож глядач розуміє всю фальшивість представленої ситуації.

У таких випадках чоловічі персонажі вдаються до мови пародіювання поряд із перевдяганням у вуличний стиль як хіп-хоп маскування. Хоча така практика спрямована на посилення автентичності, насправді ж вона робить представлення фальшивим (деаутентифікація): суть гумору тут у неправдоподібності ситуації, де білий заможний чоловік середнього віку за допомогою вербальних та невербальних засобів намагається видати себе за шанувальника хіп-хопу серед групи переважно молодих афро-американців робітничого класу. Аби довести це глядачеві у сцені представлено реакцію чорних та білих, і вони дуже різняться: від здивування до збентеження та обурення. Незважаючи на те, що деякі чорні у фільмах сприймають такі презентації як щось звичне та нормальне, що загалом малоімовірно, надмірна інтертекстуальна розбіжність все-таки залишається.

Підбиваючи підсумки, наголосимо, що особистість є дискурсивним конструктом, що виникає під час інтеракції учасників.

В аналізованих фільмах американські персонажі спершу позиціонуються як представники крайньої форми білої раси, далі вони привласнюють собі специфічні аспекти “чорної” мови та культури, що у фільмі напряду протиставляються білим. Надзвичайна інтертекстуальна розбіжність між білим персонажем з його деаутентифікованим мовленням і фізичним представленням та практикою хіп-хопу, що слугує джерелом пародії, у таких фільмах позиціонує персонажів не просто білими, а “гіпербілими”. Культурна різниця між чорними та білими підкреслюється, а афро-американський соціолект постає нижчим за стандартизовану англійську мову, хоча й слугує для білого чоловіка засобом самопізнання. У менестрельній пародії білі персонажі отримують привілеї, коли використовують мовні риси, марковані як чорні, не отримуючи при цьому негативних соціальних наслідків такої практики. Після тимчасової репрезентації чорного, білі персонажі повертаються до своєї звичної особистості, залишаючи пануючий расовий порядок поза увагою. На ідеологічному рівні фільми виокремлюють найголовніші риси чорної та білої рас як немінуче різних та віддалених одна від одної, незважаючи на те, що білі персонажі отримують перевагу від тимчасового позиціонування себе як чорного.

Література

1. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин ; [5-е изд, доп.]. – К. : “NEXT”, 1994 – 509 с.
2. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения. / Ч. Пирс ; [пер. с англ.]. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
3. Bucholtz M. Identity and interaction: A sociocultural linguistic approach / Mary Bucholtz, Kira Hall // *Discourse Studies*. – 2005. – № 7. – P. 585–614.
4. Bucholtz M. Performing blackness, forming whiteness: Linguistic minstrelsy in Hollywood film / Mary Bucholtz, Qiuana Lopez // *Journal of Sociolinguistics*. – 2011. – № 15/5– P. 680–706.
5. Bucholtz M. Race and the re-embodied voice in American film / Mary Bucholtz // *Language and Communication*. – 2011. – № 31. – P. 255–265.
6. Bucholtz M. The whiteness of nerds / Mary Bucholtz // *Journal of Linguistic Anthropology American Anthropological Association*. – 2001. – № 11(1). – P. 84–100.
7. Chun E. Speaking like Asian immigrants: Intersections of accommodation and mocking at a U.S. high school / Elaine Chun // *Pragmatics*. – 2009. – № 19. – P. 17–38.
8. Coupland N. Dialect stylization in radio talk / Nikolas Coupland // *Language in Society*. – 2001. – №30. – P. 345–375.
9. Coupland N. *Style: Language Variation and Identity* / Nikolas Coupland. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 224 p.
10. Eckert P. Variation and the indexical field / Penelope Eckert // *Journal of Sociolinguistics*. – 2008. – № 12. – P. 453–476.

11. Green L. African American English: A Linguistic Introduction / Lisa J. Green. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 285 p.
12. Hewitt R. White Talk Black Talk: Inter-Racial Friendship and Communication amongst Adolescents / Roger Hewitt. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 253 p.
13. Morgan M. More than a Mood or an Attitude: Discourse and Verbal Genre in African American Culture / Marcyliena Morgan // The Structure of African American English / [eds. S. Mufwene, J. R. Rickford, G. Bailey, J. Baugh]. – N.Y. : Routledge, 1998. – P. 251–281.
14. Ochs E. Indexing Gender / Eleanor Ochs // Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon / [eds. A. Duranti, C. Goodwin]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – P. 335–358.
15. Richards J. Whites in blackface, blacks in whiteface: racial fluidities and national identities / Jason Richards // A dissertation presented to the graduate school of the University of Florida in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. – University of Florida. – 2005. – 191 p.
16. Silverstein M. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life / Michael Silverstein // Language and Communication. – 2003. – №23. – P. 193–229.
17. Silverstein M. Language and the Culture of Gender: At the Intersection of Structure, Usage, and Ideology / Michael Silverstein // Semiotic Mediation: Sociocultural and Psychological Perspectives / [eds. E. Mertz, R.J. Parmentier]. – Orlando : Academic Press. – 1985. – P. 219–259.
18. Silverstein M. Shifters, Linguistic Categories, and Cultural Description / M. Silverstein // K.H. Basso and H.A. Selby (eds) Meaning in Anthropology. – Albuquerque : University of New Mexico Press, 1976. – P. 11–55.

Джерела ілюстративного матеріалу

- Bringing Down the House: Bringing Down the House (2003) Adam Shankman
Black and White: Black and White (1999) James Toback
Bulworth: Bulworth (1998) Warren Beatty
Can't Hardly Wait: Can't Hardly Wait (1998) Harry Elfont, Deborah Kaplan
Malibu's Most Wanted: Malibu's Most Wanted (2003) John Whitesell

УДК 811.161

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ “ДИСКУРС” І “ТЕКСТ” У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Шевченко І. В.

Стаття присвячена проблемі дослідження понять “дискурс” і “текст” у сучасній лінгвістиці. Розглядаються різні погляди науковців щодо понять, які досліджуються.

Ключові слова: дискурс, текст, сучасна лінгвістика, дослідження.

Статья посвящена проблеме изучения понятий “дискурс” и “текст” в современной лингвистике. Рассматриваются различные точки зрения ученых, касающихся объяснения исследуемых понятий.

Ключевые слова: дискурс, текст, современная лингвистика, исследование.

The article is devoted to the study of the concepts “discourse” and “text” in modern linguistics. Different points of view of the scientists are represented.

Keywords: discourse, text, modern linguistics, research.

Поняття “дискурс” є одним із основних понять сучасної лінгвістики та лінгвістики тексту. Він з’явився завдяки головуючим для когнітивного мовознавства другої половини ХХ століття так званого “діалогічного”, або комунікативного підходу до мовлення.

Вчений Д. Штеллінг вказував, що “спроба опису і вивчення мови при ігноруванні самих комунікантів у мовленнєвій діяльності та різної ролі того, хто говорить, і того, хто слухає, а також при недостатній увазі до семантичної структури мови, яка відбиває особливості розумової діяльності людей, не може бути достатньо успішною” [10, с. 6].

Таке розуміння тексту як наслідку потенційної діалогічності було у новітніх гілках сучасного мовознавства названо “дискурсом” (від фр. *discorre* або італ. *discorso*, лат. *discurrere* – “безцільно бігати туди-сюди”) на відміну від справжнього діалогу як тематичного зв’язку реплік співбесідників.

Термін “дискурс” є давнім, але, водночас і найскладнішим у новітній лінгвістиці. У багатьох тлумачних, етимологічних, енциклопедичних словниках цей термін пояснювався як “жвава бесіда”. Однак, нові дослідження вчених вносили свої пояснення та доповнення у термін “дискурс”.

Так, З. Херріс, який одним із перших використав цей термін, запропонував розуміти його зміст, як послідовність висловлень, відрізок тексту, який є більшим ніж речення.

Пайк К. вжив термін “дискурс” для його позначення наслідку спілкування у соціокультурному контексті.

Науковці Дж. Браун і Дж. Юл бачили у терміні “дискурс” такий тип тексту, який приготовлено мовцем для слухача [9, с. 51].

Але багато філологів того часу навіть тоді не розмежували поняття і термін “текст” та “дискурс”, розглядаючи їх як синоніми.

Розмежування понять “дискурс” і “текст” ввела французька школа дискурсу, представниками якої були вчені Е. Бенвеніст, П. Шарадо, М. Пешо, П. Серіо та ін.

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, який надав слову *дискурс* термінологічне значення і пояснив його як “мовлення, привласнюється” [2, с. 296].

Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє “усіляке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника”.

Дослідники А. Греймас и Ж. Куртэ протиставляють текст дискурсу, який є, на їх думку, висловлюванням, актуалізованим у дискурсі, як продукт, як матерія з точки зору мови, тоді як дискурс є процесом [12, с. 389].

Куртэ Ж. уточнює, що дискурс є багатокомпонентним цілим, яке утворюється великою кількістю спеціально відібраних ... мовних одиниць, які слугують будівельним матеріалом для “мовленнєвих актів, які є актами комунікації...” [11, с. 28].

Розуміння тексту і дискурсу як результативної і процесуальної сторін мовленнєвої діяльності має відбиток у дослідженнях П. Шародо.

На думку науковця, текст – це втілення, зорове зображення іншого мовлення; це неповторний, поодинокий результат процесу, який залежить від того, хто говорить та від умов мововиробництва. Також, П. Шародо вказує, що текст перетинається з великою кількістю дискурсів, кожний з яких у свою чергу, належить до будь-якого жанру та співвідноситься з певною ситуацією [12, с. 69].

Слід зауважити, що дискурсивні дослідження французької та англо-американської шкіл стали важливим поштовхом для нового погляду на поняття “дискурс” у сучасному мовознавстві, який вступає у певне протиріччя зі сталою однозначністю, притаманної термінологічній лексиці.

Так, дослідник В. Карасик, вважає, що “дискурс” – це логічно обумовлена думка, тобто суворий перехід від одного твердження до іншого, що прослідковується у мисленні за допомогою логічних правил, що має за мету послідовне і систематичне розгортання думки [7, с. 5–6].

Шифрін Д. наголошував, що дискурс – це утворення цілком систематизоване і впорядковане, регульоване конкретними правилами та нормами, хоча природним є і відхилення від цих норм [14, с. 29].

За висловом Н. Арутюнової, дискурс є “зв'язним текстом у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами; це – текст, узятий в аспекті подій; мовлення, що розглядається як цілеспрямоване соціальне явище, дія, як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми і механізмах їх свідомості. Дискурс – це мовлення, занурення у життя” [1, с. 136-137].

Науковець В. Звєгінцев розуміє дискурс як елементарну одиницю тексту, тобто складне ціле, або змістовну єдність, що вирізняється на рівні мови і, як правило реалізується у вигляді речень, пов'язаних між собою смисловими зв'язками [5, с. 15].

На думку ж вченого А. Бєлих, дискурс визначається через текст або текст через дискурс, він розуміється як когнітивний процес, пов'язаний із творенням мовленнєвої поведінки; розглядається як послідовність взаємопов'язаних висловлювань, об'єднаних спільністю цільового завдання; визначається як засіб бесіди та мислення, які, як і жанри, можуть ставати ритуалізованими; тлумачиться як мовленнєве творення, одиниця вищого, ніж речення, рівня; дискурс розглядається як форма мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв'язок між мовцем і слухачем, як міжособистісна діяльність; розуміється як складна комунікативна подія, тлумачиться як соціолінгвістична структура, яка твориться адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях [3, с. 8].

Зільберт Б. вважає, що “дискурс” це – текст, що містить роздуми, тобто текст, у якому фіксується деякий хід думок. Більше того, дискурс можна уявити як таке складне комунікативне ціле, у якому мовлення – осмисленні роздуми, представлені у вигляді тексту і звернення до іншого, виступає у єдності об'єктивних та суб'єктивних сторін. У цьому значенні дискурс може бути охарактеризованим як витвір мовлення і як знакове утворення, план вираження якого включає, у крайньому випадку, два шари: трансфастичний, що реалізується як впорядкована та інтегрована в єдине ціле послідовність утворюючих полотно тексту висловлювань, синтаксис і семантика яких залежить від синтаксису і семантики сусідніх висловлювань, і текстономічний. Останній реалізується через семантичні і формально-граматичні відносини і зв'язки між словами чи сукупностями слів як компонентів тексту, в основі співвідношення яких лежить

загальність їх функціонально-семантичної значимості у рамках дискурсу [6, с. 129].

Отже, аналізуючи все вищесказане, ми можемо зробити наступний висновок: хоча теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується і досліджується вченими-лінгвістами, загальновизнаного підходу та універсального визначення поняття “дискурс” ще не існує. Поняття “дискурс” розглядається з точки зору найрізноманітніших аспектів: і як комунікативний процес, і як текст, і як система, і як комунікативна подія. Але, не дивлячись на те, що всі ці підходи базуються на різноманітних рисах та характеристиках, вони не виключають одне одного.

Відтак дискурс – це текст, що містить роздуми, тобто текст у якому фіксується певний хід думок. Більш цього, дискурс можна уявити як таке складне комунікативне ціле, в якому мовлення – осмислені роздуми, представлені у вигляді тексту і звернене до іншого та виступає в єдності об’єктивних та суб’єктивних сторін.

В протилежність поняттю “дискурс” науковець Б. Зільберт стверджує, що текст – одиниця мовлення, явище системи комунікації, тобто явище соціально-мовленнєвого рівня. Фактично, текст ототожнюється з дискурсом і розглядається як комунікативна одиниця, де мовні елементи і структури використовуються для реалізації певних комунікативних цілей, задач і установок [6, с. 145].

Дослідник В. Красних вважає, що текст “є елементарною (тобто базовою, мінімальною та основною) одиницею дискурсу” – явищем не тільки лінгвістичним, а й екстралінгвістичним. Текст володіє формально-змістовою структурою, яка допомагає вичленити його в дискурсі. Текст є продуктом як мовлення, так і мислення, продуктом який вперше з’являється у момент породження його автором і може переживати наступні переродження при сприйнятті його реципієнтом. На формування концепту тексту здійснюють вплив два фактори: ситуація та індивідуальний мовний простір автора [8, с. 123].

Науковець І. Гальперін вважає, що текст – це твір мовотворчого процесу, що володіє завершеністю у вигляді письмового документа, літературно оброблене відповідно до типу цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) і ряду особливих одиниць, об’єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного зв’язку, що має певну цілеспрямованість і прагматичну установку [4, с. 89].

Для лінгвіста текст являє собою, в першу чергу, фіксований у письмовій формі мовний матеріал, використовуючи який можливо встановити ті чи інші закономірності в розгортанні дискурсивного процесу, в устрої мовної системи, а також виявити різноманітні властивості мовних одиниць. Залежно від теоретичної установки текст може розглядатися як послідовність одиниць будь-якого рівня – слів і словосполучень, морфем і фонем, а зовсім не тільки як послідовність речень. Не всякий текст містить у собі дискурс.

Отже, поняття “текст” цілком правомірно використовувати як для позначення будь-якого лінгвістичного матеріалу в його письмовій формі, так і в якості синоніма для дискурсу, якщо даний текст є його письмовим поданням, враховуючи широке використання терміну текст у лінгвістичних роботах саме в останньому значенні. Мова, повернувшись у дискурсі своєю динамічною стороною, набуває вигляду абсолютно нового, надзвичайно складного об’єкта.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2009. – 448 с.
3. Белых А. В. Реализация прагматических установок монографического предисловия (на материале английского языка) [Текст] : автореф. дисс. канд. филол. наук : 10.02.04 / А. В. Белых. – Л., 1991. – 16 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин – М., 1981. – 263 с.

5. Звегинцев В. А. О цельнооформленности единиц текста / В. А. Звегинцев // Известия АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1980. – Т. 39. – № 1. – С. 13–21.
6. Зильберт Б. А. Тексты массовой информации / Б. А. Зильберт. – Саратов, 1991. – 220 с.
7. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000 (а). – С. 5–20.
8. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: Курс лекцій / В. Красных. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2002. – 284 с.
9. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. М. Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 416 с.
10. Штеллинг Д. А. Грамматическая семантика английского языка: Фактор человека в языке / Д. Штеллинг. – М., 1966. – С. 6.
11. Courtes, J. La grande traque des valeurs textuelles: Quelques principes liminaires pour comprendre la GT / J. Courtes // Le français dans le monde. – 1985. – № 192. – P. 28–34.
12. Charaudeau, P. Langage et discours / P. Charaudeau. – Paris : Hachette, 1983. – 176 p.
13. Greimas, A. Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage / A. Greimas, J. Courtes. – Paris : Hachette, 1979. – 389 p.
14. Schiffrin D. Approaches to Discourse. / D. Schiffrin. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1997. – 470 p.

УДК 811.111:811.161

ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ЕНТОНІ БЕРДЖЕРСА НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ “МЕХАНІЧНИЙ АПЕЛЬСИН”

Шеремета К. Ю.

Статтю присвячено визначенню особливостей ідіостилю автора на прикладі роману Ентоні Берджеса “Механічний апельсин”. Звертається увага на передумови створення сленгу “надсат”. Також в статті розглядаються граматичні, лексичні та лексико-семантичні особливості мови “надсат”.

Ключові слова: ідіостиль, художня література, стиль, надсат.

Статья посвящается определению особенностей идиостиля автора на примере романа Энтони Бёрджесса “Заводной апельсин”. Обращается внимание на предпосылки создания сленга “надсат”. Также в статье рассматриваются грамматические, лексические и лексико-семантические особенности языка “надсат”.

Ключевые слова: идиостиль, художественная литература, стиль, надсат.

The article is devoted to the determination of peculiarities of Antony Burgess’s individual style through the example of the novel “A Clockwork Orange”. Special attention is paid to the backgrounds of creation of “nadsat” slang. Also the article deals with the grammatical, lexical and lexical-semantic characteristics of the “nadsat” language.

Key words: individual style, fiction, style, nadsat.

Сучасне визначення художнього тексту, як правило, містить вказівку на значущість особистості його творця. Художній текст розглядається лінгвістами як твір, який є реалізацією концепції автора, картиною світу, що створена його творчою уявою і втілена в тканині художнього тексту за допомогою спеціально відібраних засобів у відповідності до задуму. Саме відтворення цих “спеціально відібраних засобів” виявляється найскладнішим завданням для галузі художнього перекладу, вирішення якого неможливе без розуміння важливості поняття ідіостилю письменника, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Значний розвиток у дослідження ідіостилю вносять праці М. М. Бахтіна, Б. М. Ейхенбаума, В. М. Жирмунського, Р. О. Якобсона. Це свідчить про те, що ця тема є однією з найцікавіших та не досить вивчених, і на наш погляд є досить актуальною.

Наше дослідження полягає у встановленні особливостей ідіостилю Ентоні Берджеса на прикладі роману “Механічний апельсин”.

Перш ніж почати розглядати особливості ідіостилю Ентоні Берджеса слід розтлумачити значення певних понять, якими ми будемо оперувати у нашому дослідженні.

Досліджуючи стиль певного письменника, виділяють стильову доміную. Стиль – це сукупність художніх особливостей літературного твору. В ширшому розумінні стилем також називають систему художніх засобів і прийомів у творчості окремого письменника, групи письменників (течії або напряму), цілої літературної доби [1, с. 60].

Авторський стиль може видозмінюватися у зв'язку зі зміною тематики, проблематики і ідеології твору.

Стиль автора – це сукупність особливостей творчості, яка відрізняє його твори від творів інших письменників. Сукупність зображально- виражальних засобів митця є ефективною, коли закономірно поєднується в художню мотивовану систему. Носіями стилю є елементи форми художнього твору – від композиції до мовних виразових форм.

Незважаючи на схожість назв, ідіостиль та ідеостиль – це різні поняття. Вони навіть і етимологічно різні. Перше походить від слова “ідіома” (грец.

“*idioma*” – своєрідність, самобутність), що означає своєрідний мовний зворот, специфічне словосполучення, зміст якого нееквівалентний змісту складових його слів. Друге – похідне від слова “ідеограма” (грец. “*idea*” – поняття + ... грама) – неподільний письмовий знак, що позначає ціле, іноді вельми широке поняття [2, с. 124]. У нашому дослідженні ми будемо розглядати саме ідіостиль автора.

Поет, прозаїк, літературознавець, композитор, лінгвіст, журналіст, перекладач, сценарист. Джон Ентоні Берджес Уїлсон народився 25 лютого 1917 року в Манчестері, в католицькій родині.

Освіту Ентоні Берджес отримав в коледжі Ксаверіан і в університеті Манчестера, який закінчив у 1940 році і там же став читати курс лекцій з історії англійської мови і літератури. У ході Другої світової війни Е. Берджес служив у сухопутних військах.

У 1942 році він одружився на Луелле Ішервуд Джонс, яка в 1968 році померла від цирозу печінки. З 1946 по 1950 рік Ентоні Берджес займався викладанням в університеті Бірмінгема, працював у Міністерстві освіти і в школі Бенбарі.

У 1959 році у, тоді ще вчителя, Ентоні Берджеса після того, як він втратив свідомість на уроці, була виявлена пухлина мозку і, на думку лікаря, йому залишилося жити не більше року. Ця подія послужила для Е. Берджеса поштовхом до початку письменницької діяльності. З тих пір він опублікував понад 50 книг, у тому числі найбільш відомі “Тетралогію Ендербі” і “Механічний апельсин”. Ентоні Берджес писав не тільки під своїм ім'ям, але й під різними псевдонімами, які йому пропонувала дружина. Одного разу Е. Берджес написав рецензію для газети “Йоркшир Пост” на свій же роман “Всередині містера Ендербі” (1963) за побажанням головного редактора газети – роман було написано під псевдонімом Джозеф Келл, про приналежність якого Ентоні Берджесу головний редактор не знав. Також Е. Берджес відправляв листи в “Дейлі Мейл” за підписом “Мухамед Алі” [3, с. 16].

Романи початку 60-х рр. були написані в період, коли у Ентоні Берджеса знайшли пухлину мозку і він очікував швидкої смерті. У них відбився досвід військової та колоніальної служби автора і отримав розвиток мотив конфлікту двох різних систем (Заходу і Сходу, лібералізму і автократії). Під приціл критики Е. Берджеса потрапляє сучасна Великобританія, що йде по шляху комерціалізації і духовного занепаду. Після того як лікарський діагноз не виправдався, Ентоні Берджес відходить від безпосереднього зображення сучасності й пише низку романів з елементами антиутопії. Це дозволяє акцентувати проблему вибору між добром і злом. Найбільш гостро вона поставлена в “Механічному апельсині” (“*A Clockwork Orange*”, 1962) – роман, що отримав популярність після нашумілої екранізації Стенлі Кубрика (1971). Насильницьке перетворення юного героя з садиста в слухняного хлопчика представлено Е. Берджесом як неприйнятний спосіб боротьби з насильством і жорстокістю. Можливість вибору є правом не тільки живої вільної людини, але і вільної держави. Ентоні Берджес вказує на нерозривний зв'язок насильства і тоталітаризму як у педагогічній практиці (у державній програмі виховання, спрямованої на перетворення людини на керований механізм), так і в мові [4, с. 55].

Ентоні Берджес володів багатьма мовами: російською, німецькою, іспанською, італійською, валлійським, японським і звичайно рідною для нього англійською. Ці знання знадобилися йому у створенні штучної мови “надсат”, якою користувалися герої його книжки.

Ентоні Берджес згодом не подобалося, коли його розглядали як автора тільки одного “Механічного апельсина”. Це зрозуміло, якщо врахувати, що спектр його творчості був неймовірно широкий.

На початку 60-х років Е. Берджес відвідав Радянський Союз, багато часу провівши в Ленінграді спілкуючись зі стилягами.

Ентоні Берджес написав свій роман відразу після того, як лікарі поставили йому діагноз пухлина мозку і заявили, що жити йому залишилося близько року.

Назву “Механічний апельсин” (“*A Clockwork Orange*”) роман отримав від виразу, який колись широко застосовувався у лондонських кокні – мешканців

робочих шарів Іст-Енду. Кокні старшого покоління про речі незвичайні або дивні кажуть, що вони “криві, як механічний апельсин” (“as queer as a clockwork orange”), тобто це речі самого що ні на є химерного і незрозумілого толку. Ентоні Берджес сім років прожив в Малайзії, а малайською мовою слово “orang” означає “людина”, а англійською “orange” – “апельсин”.

Ентоні Берджес, бажаючи оживити свій роман, насичує його жаргонними словами з так званого “надсату”, взятими з російської і циганської мови. У той час, коли Ентоні Берджес думав про мову роману, він опинився в Ленінграді, де і вирішив створити якусь інтернаціональну мову, якою і стала мова “надсат”.

В антиутопії “Механічний апельсин” Ентоні Берджес вклав в уста героїв-підлітків вигаданий ним жаргон під назвою “надсат”. Більшість слів надсату мали російське походження – наприклад, “droog” – “друє”, “litso” – “обличчя”, “viddy” – “бачити”. Саме слово “nadsat” утворено від закінчення російських числівників від 11 до 19, його зміст той самий, що й у слова “teenager” (“надцятилітник”). Про “надсат” або “надцять” не можна говорити як про повноцінну вигадану мову. У своєму експерименті Е. Берджес зачіпає тільки лексику, не приводячи впорядкованої граматичної системи. “Надсат” – це близько 250 слів і виразів, утворених в переважній більшості випадків від російських коренів. Можна виявити і декілька прикладів сленгових одиниць німецького, французького, малайського і циганського походження. В “Механічному апельсині” “надсат” описується як “off bits of rhyming slang – but most of the roots are Slav Propaganda. Subliminal penetration” [5, с. 163]. (“окремі елементи римованого сленгу – але більшість коренів слов’янського походження, проникнення на рівні підсвідомості”). Для європейців використання російських елементів “надсат” ув’язується із загрозою поширення комунізму і радянських порядків у Європі. До кінця роману читач виявляє, що вільно володіє невеликим запасом російської лексики. Саме так працює технологія ідеологічної обробки. Завдяки використанню “надсат”, “Механічний апельсин” “перетворюється на ребус, в закодоване послання. Він створює ефект відсторонення звичного світу. Навчившись розуміти мову Алекса, головного героя роману, читач неминуче розуміє, про який світі пише Е. Берджес. К. Дікс пише, що, хоча ніде не говориться про історії цього товариства, зображена держава виникла, очевидно, в результаті російсько-американського втручання, якщо не вторгнення [3, с. 120]. Ентоні Берджес досить докладно розробляє вигаданий сленг “надсат”, якому відведена в тексті зовсім не допоміжна роль.

Серед безлічі прикладів штучних мов особливий інтерес представляє мовний експеримент Ентоні Берджеса в романі “Механічний апельсин”. Експеримент полягав у створенні і включенні в постмодерністський текст штучного сленгу. На відміну від реалістичного роману Дж. Оруелла, де використання вигаданої мови підпорядковане вирішенню політичного надзавдання автора, в “Механічному апельсині” завдяки “надсат” або “надцять” демонструється ігрова природа постмодерністського тексту.

На прикладі роману “Механічний апельсин” є можливість розглянути випадок, коли використання штучної мови (в даному випадку – сленгу) стає основним фактором, що визначає переклад в поезії художнього тексту і його вплив на читача.

Вже на самому початку твору, на його першій сторінці, читач, знайомлячись з характеристикою власників бару “Корова”, занурюється в стихію оповіді, що володіє зовнішньою схожістю з англійською мовою, але в значній мірі складається з okazionalnih слів не англійського походження. Їх розмаїття робить на читача воістину шокуючий ефект: “(They) had no licence for selling liquor, but there was no law yet against prodding some of the new vesches which they used to put into the old moloko, and you could peet it with vellocet or synthemes or drencrom or one or two other vesches which would give you a nice quiet horrors how fifteen minutes admiring Bog And All His Holy Angels And Saints in your left shoe with lights bursting all over your mozg...” [5, с. 3].

У своєму відомому дослідженні постмодерністської літератури Б. Макхейл виділяє використання вигаданої мови як один із прийомів конструювання художнього тексту. Вигадана мова (за термінологією дослідника, “антимова”) характеризується наступним чином: “Антимова – це спеціалізований дискурс окремої

групи, яка демонструє відмінності від норми – відмінності від норми в звичному негативному сенсі (наприклад, кримінальна або тюремна субкультура) або в силу престижності роду діяльності (вищі армійські чини, релігійні містики, можливо, навіть поети). Мова такої групи відрізняється від стандартної в тій же мірі, в якій поведінка даної групи відрізняється від соціальної норми. Антимова розвивається шляхом систематичних трансформацій стандартної / нормативної мови, особливо яскраво це проявляється в лексичних процесах “релексиколізації” (адаптації стандартного слова до специфічного, нестандартного вживання всередині групи) та “сверхлексиколізації” (надлишку повних і неповних синонімів понять, особливо важливих для даної групи). Але справа навіть не тільки в цьому: “Антимова створює ефект “протилежної” точки зору на світ, “контрреальність”, діалектично пов’язану з “дійсною”, “офіційною” реальністю...” [7, с. 406]. Діалог між мовою і антимовою, реальністю і антиреальністю генерує справжню поліфонію.

Всі елементи “надсат” передаються латинськими літерами, однак Е. Берджес не дотримується виключно транскрипційного або транслітераційного принципу передачі російських слів, а поєднує їх. Це дозволяє нам виділити ряд відповідностей в письмовому позначенні звуків російської мови латиницею.

и – ee: “ <i>peet</i> ”, “ <i>scoteena</i> ”	х – k: “ <i>ooko</i> ”, “ <i>chepooka</i> ”
у – oo: “ <i>minoota</i> ”, “ <i>bezoomny</i> ”	ч – tch: “ <i>otchikies</i> ”
ю – ew: “ <i>lewdies</i> ”	ш – sh: “ <i>pooshka</i> ”
к – c, k, ck: “ <i>moloko</i> ”, “ <i>tolchock</i> ”	щ – shch: “ <i>veshches</i> ”
с – ss: “ <i>goloss</i> ”	

Помітно, що іноді автор навмисно спотворює на письмі транскрипцію слова, стилізуючи іншомовні елементи під англійські: передає російську літеру “к” у кінці слова за допомогою диграфу “ck”, а замість однієї літери “с” в слові “*goloss*” пише “ss”, так як подібне написання слів більш характерно для англійської мови.

Своєрідність граматики “надсат” визначається дією наступного чинника. У мові, лексична система якого складається на 90% з слів російського походження, автор зберігає англійські граматичні форми і додає до чужорідних для англійської мови коренів англійські суфікси. Таким чином, створюючи форму множини “*zoob*”, Е. Берджес додає до основи англійське закінчення -ies і одержує в підсумку “*zoobies*”, а не транскрибовану форму множини російського слова “*zooby*”. Показник множини закінчення -s, характерне для англійських іменників, зустрічається, наприклад, у таких словах: “*veshehes*”, “*rassoodocks*”, “*lewdis*”, “*platties*”, “*carmains*”, “*shlemmies*”: Подивомось, як це виглядає у тексті: “*Billyboy was something that made me want to sick just to vidy his fat grinning litso, and he always had this von of very stale oil that’s been used for frying over and over, even when he was dressed in his best platties, like now*” [5, с. 13]. Аналогічний принцип Е. Берджес застосовує для зображення минулого часу дієслова, приєднуючи до його основи суфікс -ed, як, наприклад, у дієсловах “*skvatted*”, “*viddied*”, “*rabbited*”, “*slooshied*”, “*ookadeeted*”, “*interessovatted*”, “*loveted*”. Наприклад: “*They viddied us just as we viddied them, and there was like a very quiet kind of watching each other now*” [5, с. 15]. Неособисті форми дієслова – герундій і дієприкметник теперішнього часу – в “надсат” утворюються за тими ж правилами, що і форми теперішнього часу англійської мови – за допомогою суфікса -ing, як у наступних прикладах: “*kuppeting*”, “*smotting*”, “*slooshying*”, “*vareeting*”, “*crasting*”, “*govoreeting*”, “*peeting*”, “*smecking*”. Наприклад: “*He was a working-man type veck, very ugly, about thirty or forty, and he sat now with his rot open at me, not govoreeting one single slovo*” [5, с. 100].

Лексична система вигаданого сленгу “надсат” розроблена незрівнянно докладніше. “Надсат” – мова предметна, матеріальна. Її вокабуляр, як і в більшості сленгів, становлять назви не абстрактних ідей і понять, а речових, фізичних предметів і конкретних дій. Пропонується класифікація елементів вигаданого сленгу, заснована на принципах семантики, етимології і словотвору.

Лексико-семантична класифікація: що стосується семантики складових елементів “надсат”, то в ньому збережений набір семантичних груп, які традиційно виділяються в мовах різних молодіжних субкультур (в кількісному

відношенні зазвичай переважають лексичні та фразеологічні одиниці, пов'язані з органами чуття людини, особливо зі смаком і дотиком): їжа, гроші, алкоголь і наркотики, секс, люди, побутові та повсякденні ситуації, кримінальний світ, частини тіла. Однак кількість цих груп в "надсат" відрізняється від реального сленгу. У "надсат" переважають слова і вирази, що використовуються для позначення побутових ситуацій, повсякденних предметів і явищ.

Побутові ситуації, повсякденні предмети і явища: іменники: "biblio" – "бібліотека", "collocoll" – "дзвін", "shoom" – "шум", "slovo" – "слово", "okno" – "вікно", "lomtick" – "скибочка", "kнопка" – "кнопка", "gazetta" – "газета", "zvonock" – "дзвінок", "smeck" – "сміх", "cantora" – "контора", "shoom" – "шум", "raskazz" – "розповідь", "otchkies" – "окуляри", "minoota" – "хвилина", "veshches" – "печі" і т. д. дієслова: "slooshy" – "слухати", "vareet" – "варити", "pony" – "розуміти", "itty" – "їти", "rabbit" – "працювати", "sloochat" – "траплятися", "відбуватися", "interessovat" – "цікавити" і т. д. прикметники: "malenky" – "маленький", "skorry" – "швидкий", "starry" – "старий", "polezny" – "корисний", "gromky" – "голосний" і т. д.

Люди та їх характеристики: іменники: "millicent" – "міліціонер", "chelloveck" – "людина", "Iewdies" – "люди", "zheena" – "дружина", "ptitsa" – "птиця" (про жінку), "babooschka" – "бабуся", "droog" – "друг", "ded" – "дід", "devotchka" – "дівчинка", "cheena" – "жінка", "veck" – "людина", "malchick" – "хлопчик" і т. д. прикметники: "nagoу" – "голий", "bezootny" – "божевільний", "grahzny" – "брудний", "bugatty" – "багатий", "bolshy" – "великий" і т. д. Частина тіла: іменники: "ooko" – "вухо", "goobers" – "зуби", "krowy" – "кров", "gulliver" – "голова", "yahzick" – "моє", "rooker" – "рука", "rot" – "рот", "goloss" – "голос", "zoobies" – "зуби", "pletcho" – "плече", "noga" – "нога", "groodies" – "грудей", "litso" – "особа" і т. д.

Кримінальний світ: іменники: "pooshka" – "пістолет", "noz" – "ніж", "banda" – "банда", "groopa" – "група", "shaika" – "шайка", "bitva" – "бумба", "prestoornick" – "злочинець" і т. д. дієслова: "tolchock" – "штовхати", "oobivat" – "вбивати", "crast" – "красити" і т. д. Їжа: іменники: "kartoffel" – "картопля", "maslo" – "масло", "kleb" – "хліб", "moloko" – "молоко", "chai" – "чай", "pishcha" – "їжа", "lomtick" – "скибочку" і т. д.

Предмети гардеробу: іменники: "cravat" – "краватка", "shlem" – "шолом", "sabog" – "чобіт", "neezhnies" – "нижня білизна", "plattie" – "одяг", "shlapa" – "капелюх", "toofles" – "туфлі", "carman" – "кишеню" і т. д.

Вигаданий сленг "надсат" розроблений Е. Берджес досить докладно. Письменник, однак, не ставить перед собою завдання продумати всі аспекти мовної практики того молодіжного угруповання, до якого належить головний герой Алекс. Його в більшій мірі цікавить, з одного боку, досягнення загальної стилістичного ефекту (додання тексту художньої, естетичної неповторності), з іншого – рішення принципового поетологічного завдання.

Отже, ідіостиль – це складна багатогранна система, яка є не просто системою засобів, що ними користується автор для вираження своїх ідей, а способом відображення реальності такою, як її бачить автор. Оскільки в перекладі твору головним є збереження єдності форми і змісту, то важливо визначити ті принципи, які лежать в основі конструювання саме такої моделі світу і саме в такий спосіб, як ми це бачимо в конкретному художньому творі.

Підсумовуючи, слід зазначити, що всі ці складові ідіостилію Ентоні Берджеса в поєднанні виконують найголовнішу функцію – вони залучають читача в ігрові відносини з мовною оболонкою даного тексту. Розгадуючи ті чи інші мовні ребуси, зіставляючи комбінації мовних ефектів, які отримує автор на мовному рівні, читач прямує до осягнення його художніх таємниць. Роман "Механічний апельсин" свідомо відструктурований таким чином, щоб осягнення специфіки його мовної оболонки могло стати передумовою для повноцінного розуміння структурної організації тексту, використаної в ньому нарротивної стратегії, зашифрованих в ньому авторських тез.

Література

1. Григорьев В. П. Грамматика идиостиля: В. Хлебников / В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1983. – 225 с.

2. Рильський М. Т. Статті про літературу / М. Т. Рильський. – К. : Дніпро, 1980. – 509 с.
3. Aggeler G. Anthony Burgess: The Artist as Novelist / G. Aggeler. – Alabama: Alabama Univ. Press, 1979. – 156 p.
4. Lewis R. Anthony Burgess / Roger Lewis. – London: Faber a. Faber, – 2002. – 79 p.
5. Burgess A. A Clockwork Orange / A. A Burgess. – UK: Penguin Books Ltd, 2001. – 176 p.
6. Evans Robert O. Nadsat: The Argot and its Implications in Anthony Burgess' a Clockwork Orange // Journal of Modern Literature. – 1971. – Vol. 1, No. 3. – pp. 406-410.

УДК 81'42

ДИСКУРС І ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТИ ЛІНГВІСТИКИ

Щербакова О. Л.

У статті зроблено огляд різних підходів до терміна "дискурс" та "текст" з погляду зарубіжних та вітчизняних лінгвістів. Встановлюється, що при будь-якому підході до розгляду терміна "дискурс" мова йде про характер його взаємин з таким усталеним лінгвістичним поняттям як "текст".

Ключові слова: дискурс, текст, дискурсний аналіз, мовна одиниця, комунікативне середовище.

В статье сделан обзор различных подходов к термину "дискурс" и "текст" с точки зрения зарубежных и отечественных лингвистов. Утверждается, что при любом подходе к рассмотрению термина "дискурс" речь идет о характере его взаимоотношений с таким устоявшимся лингвистическим понятием как "текст".

Ключевые слова: дискурс, текст, дискурсивный анализ, языковая единица, коммуникативная среда.

The article deals with the overview of different foreign and Ukrainian scholars' approaches to the terms "discourse" and "text". The author states that the linguistic term "discourse" is closely related to the nature of its interaction with such a well-established linguistic term as "text".

Key words: discourse, text, discourse analysis, linguistic unit, communicative environment.

Вступ. Дискурс є багатозначним терміном цілої низки гуманітарних наук, предмет яких прямо чи опосередковано передбачає вивчення функціонування мови: лінгвістики, літературознавства, семіотики, соціології, філософії, етнології та антропології. Чіткого і загально визнаного визначення "дискурсу", який охоплює всі випадки його вживання, не існує, і не виключено, що саме цим пояснюється чимала зацікавленість цєю проблемою як зарубіжними так і вітчизняними лінгвістами.

Аналіз досліджень і публікацій. "Дискурс" є найпоширенішим терміном, який зустрічається у більшості лінгвістичних публікацій. Ретельне вивчення наукових джерел з окресленої проблеми засвідчило: на теренах науки за останні роки з'явилася низка праць, в яких їх автори: 1) визначають поняття тексту, дискурсу (В. Андреева, Р. Барт, Ф. Бацевич, Л. Новиков); 2) окреслюють коло загальних питань дискурсу (В. Карасик, М. Кожина); 3) вивчають проблеми тексту в лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках (М. Бахтін, В. Різун); 4) описують дискурс як когнітивно-комунікативний феномен (Л. Безугла, Є. Бондаренко, П. Донець); 5) актуалізують питання кореляції понять "дискурс" і "текст" (Н. Вовк, О. Єрофеева, В. Чернявская). Натомість відсутні розвідки, в яких водночас зіставлялися б поняття тексту та дискурсу.

Постановка задачі. Характеризуючись різноманіттям підходів та трактувань, дискурс вважається одним з найбільш складних понять сучасних досліджень. Насамперед, це пов'язано зі спробами знайти однозначну дефініцію даного терміна та протипоставити його поняттю "текст". У зв'язку з цим на меті даного дослідження стояло вирішення наступного завдання, а саме проаналізувати різні підходи до терміна "дискурс" з точки зору зарубіжних та вітчизняних лінгвістів та охарактеризувати його взаємини з таким усталеним лінгвістичним поняттям, як "текст".

Виклад основного матеріалу. Найбільш чітко виділяються три основні класи вживання терміна "дискурс", що співвідносяться з різними національними традиціями і внесками конкретних дослідників:

1. Дискурс як лінгвістичний термін уперше було використано в назві статті американського лінгвіста З. Харріса ще у 1952. Повною мірою цей термін був

затребуваний в лінгвістиці приблизно двома десятиліттями пізніше. Вчені цього напрямку розглядали дискурс як поняття “мова, текст, діалог”, які вписані в комунікативну ситуацію. З їх точки зору, дискурс повинен розглядати закономірності руху інформації в рамках комунікації ситуацій. Дискурс в цьому розумінні протиставляється тексту як динамічне статистичному. Саме в цьому розумінні використовується дискурс в англомовній традиції.

2. Дискурс як об'єкт лінгвістики тісно пов'язаний з французькими структуралістами і постструктуралістами, насамперед, М. Фуко, який вважається родоначальником дискурсного аналізу, хоча вагомий внесок у вивчення дискурсу належить також його послідовникам А. Греймас, Ж. Дерріді, М. Пеше та ін. Публікація французького перекладу згаданої роботи З. Харріса (1952) істотно вплинула на формування французької школи аналізу дискурсу 1970-х років.

Фуко М. і його однодумці вказували на відсутність чіткого визначення поняття “дискурс” і підкреслювали існування безлічі відмінностей в його інтерпретації як у французькому, так і в англо-саксонському варіантах. Вчені розглядають специфіку дискурсу в тому, що він подається після мови, але до висловлення, тобто розташовується по ту сторону мови, але по цей бік висловлювання. Крім цього М. Фуко у своїх роботах визначає дискурс як безліч висловлювань, що належать одній системі формацій. Сам вислів є результатом специфічної дискурсивної практики, що представляє собою набір правил, які роблять можливим формування дискурсу як великої кількості сформульованих мовних послідовностей. Ці правила визначають розташування предметів, позиції суб'єкта, які можуть бути охоплені дискурсом, поняття, які в ньому вживаються і стратегії, які його формують.

На думку представників цього напрямку, у публіцистиці дискурс майже прирівнюється стилю. Він уточнює поняття стилю та індивідуальної мови (мова Пушкіна, дискурс Достоєвського, політичний дискурс, дискурс юриста). У цьому розумінні дискурс відображає своєрідність об'єкта соціальної дії [9, с. 67].

3. Третє вживання терміна “дискурс” пов'язане, насамперед, з іменем німецького філософа і соціолога Ю. Хабермаса. Дискурсом називається особливий ідеальний вид комунікації, який здійснюється з максимально можливим відстороненням від соціальної реальності, і має на меті критичне обговорення та обґрунтування поглядів і дій учасників комунікації. Тобто мова йде про порівняння дискурсу з дискусією.

Термін “дискурс”, як він розуміється в сучасній лінгвістиці, близький за змістом до поняття “текст”, однак підкреслює динамічний характер мовного спілкування. На протиставу цьому, текст мислиться переважно як статичний об'єкт, результат мовної діяльності. Іноді дискурс розуміється як взаємодія одночасно двох компонентів: динамічний процес мовної діяльності, вписаною в її соціальний контекст, і її результат (тобто текст).

Вчені різних напрямів лінгвістики у різні часи відстоювали своє бачення дискурсу. Як вказує Р. Барт, під дискурсом розуміється сукупність пропозицій. У його трактуванні дискурс є одне велике речення, складові одиниці якого не обов'язково є самі речення, а речення є, відповідно, невеликий дискурс [2].

На думку П. Серіо, основний метод дискурсного аналізу має на меті привести до позиційної єдності безліч висловлювань, де головним є ставлення до місця акту висловлювання, що дозволяє виявити те, що отримало назву “дискурсна формація” [7, с. 551 - 552].

Відсутність єдності в інтерпретації поняття “дискурс” навіть в рамках французького структуралізму не вносить ясності в суть досліджуваного питання. Саме тому П. Серіо, узагальнюючи існуючі підходи до проблеми, приводить вісім значень терміна “дискурс”, що співвідносяться з поняттями “мова”, “вислів”, “бесіда” та ін. [7, с. 549 - 550].

У численних дискурсивних дослідженнях російських та українських науковців також існує певне розмаїття думок і позицій по даному питанню. Згідно самому поширеному визначенню, поданому в “Лінгвістичному енциклопедичному словнику” Н. Арутюнової, поняття “дискурс” зводиться до трьох основних трактувань, де дискурс розуміється як: а) зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними-прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факто-

рами; б) текст, узятий в подієвому аспекті; в) мова, розглянута як цілеспрямована соціальна дія. Дискурс – це мовлення, занурене в життя [5, с. 136 - 137].

Виходячи з викладеного, при будь-якому підході до розгляду терміна “дискурс” мова йде про характер його взаємин з таким усталеним лінгвістичним поняттям як “текст”. Лише частково порушуються у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці загальнотеоретичні питання функціонування дискурсу, класифікації його різновидів. Такі ж аспекти, як моделювання дискурсу, виявлення в ньому семантичної повторюваності ще майже зовсім не з’ясовані. З огляду на те, що дискурс, образно кажучи, є “зануреним у життя текстом” (Ю. Степанов), він розглядається разом із самими “формами життя” (інтерв’ю, репортажі, конференції, мітинги, бесіди тощо) [8, с. 325-332].

Вчена В. Чернявська, наприклад, виділяє два основних напрямки: з одного боку, дискурс позначає конкретну комунікативну подію, що фіксується у письмовому та усному мовленні та здійснюється в певному когнітивно і типологічно обумовленому комунікативному просторі, з іншого під дискурсом розуміється сукупність тематично співвіднесених текстів; причому, зміст дискурсу розкривається не одним окремим текстом, а інтертекстуальність, у комплексній взаємодії багатьох окремих текстів [10, с. 14–17].

Руберт І. вважає, що існує три основних підходи до вирішення термінологічної проблеми “текст – дискурс”: 1) отожднення обох понять, 2) повне їх розмежування по параметру “статика об’єкта” (текст) / “динаміка комунікації” (дискурс), 3) включення тексту в поняття дискурсу [6, с. 23].

Андреева В. також говорить про існування трьох, але інших варіантів інтерпретації характеру взаємовідносин понять “текст” і “дискурс”: а) текст – спосіб передачі інформації, дискурс – генератор сенсу; б) дискурс – спосіб передачі інформації, текст – генератор сенсу; в) дискурс – текст у розвитку [1, с. 24-27].

Що стосується розгляду проблеми рядом вчених з позицій отожднення понять “текст” і “дискурс”, то, на думку М. Кожині, воно стало можливим у зв’язку з появою лінгвістики тексту: саме тоді номінація “дискурс” починає використовуватися паралельно з терміном “текст”, хоча, як додає дослідник, дискурси – це не тільки тексти [4, с. 21]. Зокрема, Ю. Степанов говорить про зв’язний і досить довгий текст у його динаміці - дискурс у співвідношенні з людиною, яка утворює текст. У даному сенсі слід розуміти і твердження про те, що дискурс є текст, занурений у ситуацію спілкування [8].

В останні роки спостерігається соціальний інтерес до знань закономірностей людського спілкування. При цьому виокремилася потреба не в очищених від конкретних мовленнєвих ситуацій формулах та інструкціях, а в інформації, що максимально враховує феномен життя людини. Сьогодні сфера вживання терміна “дискурс” є настільки широкою (філософія, соціологія, логіка, семіотика, теорія комунікації, лінгвістика тощо), що доводиться говорити про полісемію цієї термінологічної одиниці. Її поширення можливо простежити як у горизонтальному напрямі, тобто в різних науках, так і у вертикальному – тобто на різних лінгвістичних рівнях.

Висновки. Отже, під дискурсом слід розуміти текст в нерозривному зв’язку з ситуативним контекстом: у сукупності з соціальними, культурно-історичними, ідеологічними, психологічними та іншими факторами, що обумовлює особливу впорядкованість мовних одиниць різного рівня при втіленні в тексті. Дискурс характеризує комунікативний процес, що призводить до утворення певної формальної структури – тексту. В силу своєї ємності і досить глобального характеру він буде і далі залишатися в фокусі дослідницьких інтересів сучасної лінгвістики, збагачуючись додатковими інтерпретаційними нюансами, але зберігаючи свій тісний і безпосередній зв’язок з таким класичним мовним феноменом як “текст”.

Література

1. Андреева В. А. Литературный нарратив: дискурс и текст: Монография. / В. А. Андреева– СПб.: Норма, 2006. – 182 с.
2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С. 387–422.

3. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5-20.
4. Кожина М. Н. Дискурсивный анализ и функциональная стилистика с речеведческих позиций./ М. Н. Кожина– СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2004. – С. 9-33.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
6. Руберт И. Б. Текст и дискурс: к определению понятий – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 23-37.
7. Серю П. Анализ дискурса во Французской школе / П. Серю // – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 702 с.
8. Степанов Ю. С. В поисках прагматики (проблема субъекта) // Известия АН СССР. Сер. лит. и языка. – 1981. – № 4. – Т. 40. – С. 325-332.
9. Фуко М. Археология знания / М. Фуко – К.: Основа, 2003. – 326 с.
10. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В. Е. Чернявская – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 14–17.

УДК 821.111.09'38

ФОРМАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ АЛЮЗИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Ярема О. Б.

У статті розглядаються способи модифікацій алюзії, яких вони зазнають у тексті-реципієнті. Головним чином у роботі представлено дослідження формальних видозмін алюзивних елементів. Також висвітлено роль та функціонування репрезентантів і трансформантів як основних складових алюзивних одиниць. Відповідно визначено, що основними формальними трансформантами алюзій можуть виступати лексичні, комунікативні та синтаксичні параметри досліджуваних одиниць.

Ключові слова: алюзія, репрезентанти, трансформанти, формальні трансформації.

В статье рассматриваются способы модификаций аллюзии, которым они подвергаются в тексте-реципиенте. Главным образом в работе представлено исследование формальных видоизменений аллюзивных элементов. Также освещены роль и функционирования репрезентантов и трансформантов как основных составляющих аллюзивных единиц. Соответственно определено, что основными формальными трансформантами аллюзий могут выступать лексические, коммуникативные и синтаксические параметры исследуемых единиц.

Ключевые слова: аллюзия, репрезентанты, трансформанты, формальные трансформации.

Ways of allusive modifications which can be traced in the recipient text are described in the article. In general, the study of the formal variations of allusive elements is presented in the work. Also the role and functioning of representants and transformants as main components of allusive units is highlighted. Accordingly, lexical, syntactic and communicative parameters of the units can be stated as the main formal allusive transformants.

Key words: allusion, representant, transformant, formal transformation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із основних напрямів сучасної лінгвістики є її інтертекстуальна площина дослідження текстів, що взаємодіють, загалом, та вербальних елементів, які відображають цей зв'язок та перевтілення смислів, зокрема. Враховуючи семантичні трансформації, яких зазнають алюзивні елементи, лінгвістика розробляє різні підходи до визначення діалогічних, інтертекстуальних зв'язків у тексті. Проте феномен трансформації алюзивних вкраплень, способів їх інтеграції у нові тексти, особливості функціонування алюзивної інформації у тексті, а також шляхи її декодування, залишаються маловивченими проблемами.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Достатня кількість праць із дослідження явища алюзії присвячена різним її аспектам: структурно-функціональному [6; 8; 15], інтертекстуальному [16; 17], функціонально-генетичному [1; 12] та герменевтичному [2; 3]. Зокрема, питанням трансформацій та актуалізації алюзії займалися такі науковці як [5; 7; 13; 16].

Зазначені дослідження лише поверхнево або одинично відображають зміни, що відбуваються у трансформуванні алюзивних елементів. Тому метою нашого дослідження є аналіз різних способів алюзивних формальних трансформацій у текстах-реципієнтах та представлення ролі таких її елементів, як репрезентанти і трансформанти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Очевидно, що для виявлення семантичних змін, яких зазнає алюзивна одиниця у тексті-реципієнті, дослідник або читач підсвідомо виокремлює первинні та нові елементи цієї одиниці з метою ідентифікації першоджерельного та

набутого смислу, їх переважання чи протиставлення. Автори можуть запозичувати іншотекстові фрагменти у їх незмінній, частково видозміненій та повністю трансформованій формі. Однак, завжди існує “ядро” алюзії, що слугує ключем чи містком для розкриття свого походження та спрямування читача до вихідного джерела алюзивного вкраплення.

Зміни, що відбуваються у структурі алюзивних одиниць ми називаємо *формальними*, адже змінюється, перш за все, їх форма. Окрім структурних перетворень формальної сторони, алюзії зазнають і змін у значенні, під якими ми у своїй роботі розумітимемо *семантичні трансформації* алюзивних елементів.

Базис для своїх міркувань ми знаходимо у класичному розмежуванні форми і змісту мови, співвідношення яких досліджували Потебня О. О., Кочерган М. П., В. ф. Гумбольдт, Ф. де Соссюр, Л. Єльмслев та ін. Форма і зміст у мові є сторонами єдиного мовного об'єкта. До форми в мові належать ті її вияви, що безпосередньо сприймаються органами чуття, а також приховані структурні властивості, які можна виявити шляхом певних наукових, зокрема експериментальних, досліджень. Формою є матеріальний бік мови, насамперед зовнішня оболонка мовних одиниць, а також зв'язки з іншими одиницями, що служать способом вираження та вияву змісту, і принцип організації (структура) змісту, який одним боком звернений до плану вираження (граматичні показники, словотвір, морфологічні, синтаксичні форми і структури тощо), а іншим проникає у мовний зміст, організуючи його в різноманітні семантичні структури. Мовний зміст – це та інформація, що виражається у мові за допомогою її одиниць, тому навіть у випадку зовнішнього збігу мовних форм, вони можуть виражати різний зміст в залежності від контексту, що їх оточує [9; с. 704].

Застосовуючи ці твердження для дослідження алюзивної одиниці, відповідно розрізняємо зміни, які вони можуть зазнавати у плані форми, тобто читач помічає зміни візуально чи на слух, та які ідентифікуються значно легше, аніж внутрішні (контекстуальні, семантичні) зміни змісту алюзивного елемента.

Початковою точкою класифікації формальних змін алюзивних одиниць є поділ алюзій на прямі (цитатні) та непрямі (опосередковані) [6; 13; 16]. При прямій алюзії відношення між алюзією і текстом-першоджерелом базуються на дослівному повторі, й алюзія співпадає з елементами тексту-першоджерела:

- у випадку однослівної алюзії (коли номінантом є топонім, антропонім, фітонім, теонім, зоонім і т.д.):

“I have kept mine. I can still sit upon it.” She added surprisingly, “Rapunzel, Rapunzel, let down your hair. Not that I could have ever let it down from a second-floor flat.” (G. Greene, *Travels with my Aunt*)

У реченні вжита алюзія на персонаж *Rapunzel* із казки братів Грімм, дівчини, яка мала шикарне довге волосся, з якою і порівнює себе тітонька Августа у творі Г. Гріна.

Everyone seemed eager to talk at once, and the result was Babel. (Invisible Man, G. Wells)

What is the good of the love of woman when her name must needs be Delilah? (Invisible Man, G. Wells)

У Г. Уелса зустрічаємо приклади однослівних біблійних алюзій *Babel*, тобто згадка міста Вавилону, а точніше – Вавилонської вежі із однойменної притчі; а також алюзію на ще один біблійний персонаж *Delilah* (Делайлу) – зрадницю силача Самсона.

У вищенаведених прикладах алюзії-оніми є основними, цілісними, невидозміненими маркерами, що маніфестують зв'язну ланку інтертекстуальності. Ці алюзії є однозначними [7, с. 69] і відсилають читача лише до єдиного тексту чи персонажа, що містить набір неповторних, унікальних якостей, на яких робить наголос автор, що їх використовує, у своєму новому художньому тексті.

- у випадку алюзивної фрази/словосполучення / речення (інша назва – алюзивна цитата [11; 14]:

The lights had been lowered and from where she sat it looked more than ever like a scene in a play. All the world's a stage, and all the men and women merely players. (Theatre, S. Maugham)

Моем С. у творі "Theatre" використовує алюзію на вислів класика драматичних творів і п'єс В. Шекспіра *All the world's a stage, and all the men and women merely players*, що є прямою цитатою перших рядків вірша В. Шекспіра "All the world's a stage".

Ще одну шекспірівську алюзію із п'єси "Макбет" зустрічаємо в епіграфі та періодично у детективі "Hercule Poirot's Christmas" А. Крісті "Yet who would have thought the old man to have had so much blood in him?".

Або ж алюзивні цитати із вірша Т.С. Еліота "The Waste Land": 1) на оперу "Трістан та Ізольда" Р. Вагнера:

Looking into the heart of light, the silence.

Od' und leer das Meer.

2) на вірш "Квіти зла" Ш. Бодлера:

"Oh keep the Dog far hence, that's friend to men,

"Or with his nails he'll dig it up again!

"You! hypocrite lecteur!— mon semblable,— mon frere!"

В епіграфі до вірша "The Waste Land" якнайповніше відображено поєднання іншомовних алюзивних вплетень, походження яких читач віднаходить у різних джерелах, що є історично віддаленими один від одного, але утворюють у цих рядках єдиний зміст, але з формальної сторони вони вжиті у своєму первинному вигляді на латинській, грецькій, англійській та італійській мовах:

"Nam Sibylam quidem Cumis ego ipse

oculis meis vidi in ampulla pendere, et cum

illi pueri dicerent: Σιβυλλα τι θελεις;

respondebat illa: απο θανειν θελω."

For Ezra Pound

il miglior fabbro"

На англійській переклад цього епіграфу звучить як "I saw with my own eyes the Sibyl of Cumae hanging in a jar, and when the boys said to her, Sibyl, what do you want? she replied I want to die." For Ezra Pound, the better craftsman.

Перші чотири строфи є алюзивною цитатою із давньоримського роману А. Петронія "Сатирикон", гл. 48, що символізують подію, коли бог Аполлон подарував Сивілі вічне життя, не давши їй, однак, вічної юності, і її тіло зморщилось і стало таким крихітним, що його з легкістю можна було помістити у пляшку, а тому найбільшим бажанням Сивілі після таких мук була смерть.

Алюзивна цитата останнього рядка взята із розділу "Чистилище" твору "Божественна комедія" А. Данте, де йдеться про відповідь поета Гвідо Гвініцеллі на схвальний відгук Данте щодо його віршів. Гвідо твердить, що все-таки вірші Арнальда Данієля кращі і він є кращим митцем, тобто *il miglior fabbro*. У цьому ж вірші Т. С. Еліот титул *il miglior fabbro* призначає Е. Паунду.

Алюзії на латинські вислови і приказки у літературі 20 століття знаходимо у назві вірша В. Оуена "Dulce et Decorum Est [pro patria mori]" (англ. варіант: "Sweet and proper it is [to die for one's country]"), що є алюзією на оду 3.2. римського поета Горация і у цій назві носить іронічний характер, адже заголовок вірша не відповідає його наповненню, сповненому опису кривавих подій війни.

Інші зразки вживання прямих алюзій на античні вирази представлені у текстах О. Уайльда "The Picture of Dorian Grey" та Дж. Джойса "Ulysses":

...yet in his inmost heart he desired to be something more than a mere **arbiter elegantiarum**, to be consulted on the wearing of a jewel, or the knotting of a necktie, or the conduct of a cane. (O. Wilde, The Picture of Dorian Grey). *Arbiter elegantiarum* є латинським виразом, який відноситься до поета-сатирика Петронія, що здобув у свій час звання "законодавця мод".

The snotgreen sea. The scrotumtightening sea. Epi oinopa ponton. (Дж. Джойс, "Ulysses")

Слова *Epi oinopa ponton* (англ. варіант "Over the wine-dark sea"), беруть свій початок у Гомеровій "Одіссеї".

Як бачимо, з формальної сторони вищеперелічені алюзії повністю співпадають із першоджерелом, оскільки з'являються у новому тексті без видозмін та без перекладу. З одного боку, вони можуть бути незрозумілими для адресата, який не володіє німецькою чи французькою мовами, а з іншого – унікальне

маркування та первозданна форма привертає увагу і полегшує пошук асоціативного зв'язку із денотатом. Хоча, до прикладу, Т. С. Еліот подає коментарі до своїх алюзій укінці вірша "The Waste Land".

Існують також алюзії, які є перекладами із інших мов (переважно давньої латинської), які ми також віднесемо до алюзивних цитат, адже фактично зміни, які з ними відбуваються зумовлені лише синтаксичною та лексичною будовами вихідної та цільової мов і не є зумисним авторським перетворенням, що має на меті модифікацію змісту.

Окремої уваги потребує ще один вид прямої алюзивної одиниці – еліптична алюзія [4], яка характеризується теж прямим посиланням на своє джерело, але за своєю формою є усіченою. Еліптичні алюзії на прислів'я або інші твори, як наприклад, назва художнього твору "A Friend in Need" У. С. Моєма, де пропущено другу частину прислів'я "A friend in need is a friend indeed". Схожий приклад такого варіанту алюзії знаходимо і у творі А. Крісті "Where There's a Will", назва якого є скороченою від прислів'я "Where there's a will, there's a way".

У випадку, коли алюзія не співпадає з елементом тексту – першоджерела, а є його трансформованим варіантом, і відношення між алюзією і текстом-першоджерелом базуються на їх частковій подібності і частковій розбіжності, мова йде про непрямий вид алюзії.

У структурі непрямой алюзії, утвореної в результаті трансформації тексту-першоджерела, виділяють два типи елементів – репрезентанти і трансформанти [10].

Репрезентантами називаються елементи алюзії, які співпадають з елементами тексту-першоджерела, і, за рахунок цього, відсилають адресата до тексту-першоджерела. Наприклад, у заголовках пародій на вірш Т. С. Еліота "The Love Song of J. Alfred Prufrock", назва яких і є алюзією на цей твір, містяться репрезентанти, що допомагають нам співставити два тексти: "The Love Song of J. Random Hacker" (Jeff Duntemann), "The Love Song of Bret Easton Ellis" (Dennis Woo), "The Love Song of J. Alfred Hotrock" (Glenn Baker). Репрезентантами алюзії тут є лексеми, що містяться на початку назви *love, song, J. Alfred*, а також їх відповідна синтаксична структура у заголовках – усі починаються *The Love Song of...*, що й допомагає читачеві легко відгадати натяк.

Виконувати роль репрезентантів алюзії можуть не тільки слова, але й синтаксична і ритмічна структури словосполучення/речення, а також комунікативний тип речення:

"Arms and the Boy" – заголовок одного із віршів В. Оуєна, що є алюзією на вірші Б. Шоу "Arms and the Man", у якому репрезентантами алюзії є не тільки лексеми "arms" та "and", але й сама структура словосполучення, оскільки порядок слів повторює першоджерело.

Окрім репрезентантів в структурі алюзії виділяють також трансформанти – елементи тексту, які змінюють текст-першоджерело і створюють додатковий сенс, властивий тільки цьому контексту. У заголовках пародій на вірш Т. С. Еліота "The Love Song of J. Random Hacker" (Jeff Duntemann), "The Love Song of Bret Easton Ellis" (Dennis Woo), "The Love Song of J. Alfred Hotrock" (Glenn Baker), які ми розглянули вище, трансформантами алюзії тут є *Random Hacker, Bret Easton Ellis, Hotrock*.

Трансформантами можуть бути не лише додані або змінені слова, але і зміни у синтаксичній структурі речення або зміна комунікативного типу речення. До прикладу, вираз із твору О. Хакслі "Brave New World" "Do you see that damned spot?" відсилає читача до шекспірівського доробку "Macbeth", у якому зустрічаємо відповідне речення-репліку Леді Макбет, яка намагається позбутися плям крові, що, начебто, вкривають її руки. Епізод стосується допомоги Леді Макбет своєму чоловікові у вчинення вбивства короля: "Out, damned spot! Out, I say!". Протиставляючи алюзивне речення із першоджерелом, виділяємо лексичні репрезентанти, такі як "damned" і "spot". Зміна структурної побудови та комунікативного типу речення – із окличного на питальне – у цьому випадку виконують роль трансформантів алюзії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, із вищенаведених результатів можемо зазначити, що в залежності від точності відтворення

першоджерела алюзії поділяють на прямі та непрямі. Прямі алюзії фактично є формальною копією свого денотату, хоча у семантичному плані зазнають змін. Щодо непрямих алюзій, то зміни, яких вони зазнають, головним чином відображені співвідношенням репрезентантів і трансформантів алюзивної одиниці. Серед основних способів формальних змін, за які відповідають трансформанти алюзії є зміни лексичного наповнення, синтаксичної структури або комунікативного типу речення. Однак, визначення основних параметрів формальних змін дає підстави для детальнішого дослідження способів модифікацій алюзії не лише у формальному, але й у семантичному плані. Саме у розв'язанні цих питань ми вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Література

1. Абрамова О. Ю. Алюзія у ліриці: функціональний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.19 "Теорія мови" / О. Ю. Абрамова. – Одеса, 1994. – 16 с.
2. Арнольд И. В. Проблемы диалогизма, интертекстуальности и герменевтики / И. В. Арнольд. – М.: СПб., 1995. – 60с.
3. Ахманова О. С. "Вертикальный контекст" как филологическая проблема / О. С. Ахманова, И. В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – № 3. – 1977. – С. 47–54.
4. Велика А. М. Еліптична структура фразеологізмів, прислів'їв та алюзій у художньому тексті [Електронний ресурс] / А. М. Велика // Режим доступу до ресурсу: <http://studentam.net.ua/content/view/8395/95/>.
5. Дронова Е. М. Проблемы перевода стилистического приема аллюзии в англо-ирландской литературе первой половины XX века / Е. М. Дронова // Вестник ВГУ. – 2004. – № 1. – С. 83-86.
6. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Д. Дюришин. – М.: Прогресс, 1979. – 318 с.
7. Коваленко Е. Н. Когнитивные аспекты сказочной аллюзии: диссертация... кандидата филологических наук : 10.02.04 / Е. Н. Коваленко. – Томск, 2007. – 180 с.
8. Комарова К. О. Алюзія як засіб реалізації інформаційного та супровідного аспектів висловлення / К. О. Комарова // Мовознавство. – 1986. – №5. – С.32-36
9. Кочерган М. П. Форма і зміст у мові // Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С.704-705.
10. Кузнецова К. Обучение навыкам идентификации, интерпретации и формирования аллюзий русского языка студентов-иностранцев высокого продвинутого уровня [Електронний ресурс] / К. Кузнецова – Режим доступу до ресурсу: http://www.distinguishedlanguagecenters.org/other/Book_1_Sociocultural_Competence_Part_Two_Allusions.pdf.
11. Мамаева А. Г. Лингвистическая природа и стилистические функции аллюзии (на материале английского языка) : автореф. дис на соискание уч. степ. канд. филол. наук. : спец. 10.02.04 "Германские языки" / А. Г. Мамаева. – М., 1977. – 24 с.
12. Новохачева Н. Ю. Стилистический прием литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX-начала XXI веков: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. Ю. Новохачева. – М.: РГБ, 2006. – 31 с.
13. Папкина Д. С. Типы литературных аллюзий / Д. С. Папкина // Вестник Новгородского государственного университета. – 2003. – № 25. – С. 78-82.
14. Тухарели М. Д. Аллюзия в системе художественного произведения : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.08 "Теория литературы. Текстология" / М. Д. Тухарели. – Тбилиси, 1984. – 28 с.
15. Тютенко А. А. Структура і функції алюзії у пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А. А. Тютенко. – Харків, 2000. – 20 с.
16. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. / Н. А. Фатеева. – М.: Академия, 2000. – 200 с.
17. Шаповал М. О. Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.06 / М. О. Шаповал ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 36 с.

НАШІ АВТОРИ

1. **Білик Ольга Ігорівна**, аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
2. **Бобкова Тетяна Вадимівна**, кандидат філологічних наук, доцент Київського національного лінгвістичного університету.
3. **Бондарчук Олена Юріївна**, аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
4. **Брухаль Ярина Богданівна**, аспірант кафедри англійської філології факультету іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
5. **Буніна Лариса Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка.
6. **Войцехівська Наталія Костянтинівна**, кандидат філологічних наук, докторант Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України.
7. **Галуцьких Ірина Анатоліївна**, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри англійської філології Запорізького національного університету.
8. **Гнедько Тетяна Миколаївна**, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу Херсонського національного технічного університету.
9. **Губа Лариса Василівна**, аспірант Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
10. **Гуменюк Наталя Григорівна**, кандидат філологічних наук, доцент Донбаського державного технічного університету.
11. **Даниленко Оксана Сергіївна**, асистент кафедри німецької філології Маріупольського державного університету.
12. **Демідов Денис Валерійович**, кандидат педагогічних наук, доцент ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.
13. **Дем’яненко Ольга Євгенівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
14. **Єфименко Вікторія Антонівна**, кандидат філологічних наук, докторант кафедри англійської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
15. **Заполовський Микола Володимирович**, аспірант, асистент кафедри теорії та практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
16. **Касіян Ганна Вадимівна**, аспірант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.
17. **Кащишин Наталія Євгенівна**, кандидат філологічних наук, асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету ім. Івана Франка.
18. **Ковбасюк Лариса Анатоліївна**, кандидат філологічних наук, доцент Херсонського державного університету.
19. **Козак Надія Ігорівна**, кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземної філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
20. **Козоріз Ірина Сергіївна**, асистент кафедри теорії та практики перекладу Херсонського національного технічного університету.
21. **Корнєва Наталя Анатоліївна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та німецької філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
22. **Кудрявцева Наталя Сергіївна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Херсонського національного технічного університету.
23. **Кузнєцов Микола Іванович**, кандидат філологічних наук, доцент Української академії друкарства.
24. **Кузьміна Ірина Володимирівна**, викладач кафедри англійської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

25. **Луньова Ольга Володимирівна**, аспірант кафедри ТПП з англійської мови Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.
26. **Лучит Любов Володимирівна**, старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету "Львівська політехніка".
27. **Лютянська Наталя Іванівна**, аспірант кафедри ТПП з англійської мови Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.
28. **Макарук Лариса Леонідівна**, кандидат філологічних наук, асистент кафедри Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
29. **Мініна Олена Володимирівна**, викладач Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет".
30. **Міхальцо Анастасія Олександрівна**, кандидат філологічних наук, старший викладач Міжнародного гуманітарного університету.
31. **Миرونенко Тетяна Платонівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
32. **Михайленко Валерій Васильович**, доктор філологічних наук, професор кафедри сучасних європейських мов Буковинського державного фінансово-економічного університету.
33. **Найдюнова Анастасія Юріївна**, викладач кафедри теорії та практики перекладу Херсонського національного технічного університету.
34. **Острецова Ірина Володимирівна**, кандидат філологічних наук, доцент Дніпропетровської національної металургійної академії України.
35. **Пивоварчик Тамара Анатоліївна**, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри журналістики Гродненського державного університету імені Янки Купали, Білорусь.
36. **Подвойська Оксана Володимирівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, завідувач кафедри іноземних мов Херсонського національного технічного університету.
37. **Просяннікова Яна Миколаївна**, викладач кафедри англійської та турецької мов Херсонського державного університету.
38. **Радецька Світлана Валеріївна**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Херсонського національного технічного університету.
39. **Решетарова Ірина Володимирівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та практики мовлення Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет".
40. **Рибалко Мирослава-Марія Олександрівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики Національного авіаційного університету.
41. **Романова Наталя Василівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Херсонського державного університету.
42. **Савельєва Наталія Олександрівна**, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри англійської філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
43. **Саляк Юлія Михайлівна**, асистент кафедри іноземної філології та методики викладання РВНЗ "Кримський гуманітарний університет".
44. **Семенюк Ірина Сергіївна**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.
45. **Семенюк Тетяна Петрівна**, асистент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
46. **Свєточева Світлана Миколаївна**, викладач кафедри англійської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
47. **Сіденко Наталя Григорівна**, старший викладач кафедри іноземних мов Херсонського національного технічного університету.
48. **Стрельченко Наталія Сергіївна**, аспірант кафедри германської і фінно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

49. **Сутуліна Лариса Григорівна**, викладач Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.
50. **Тимошенко Катерина Сергіївна**, магістр з англійської філології, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка.
51. **Тихоновська Ганна Сергіївна**, аспірант Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
52. **Томащук Юлія Олександрівна**, аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
53. **Тулєнінова Лариса Володимирівна**, кандидат філологічних наук, доцент Луганської державної академії культури і мистецтв.
54. **Філатенко Ірина Олександрівна**, кандидат філологічних наук, докторант кафедри російської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
55. **Хорошун Ольга Олександрівна**, викладач кафедри англійської мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.
56. **Четова Наталія Йосипівна**, викладач кафедри іноземних мов Національного університету "Львівська політехніка".
57. **Човганюк Мирослава Миколаївна**, аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.
58. **Швайко Дар'я Сергіївна**, аспірант, асистент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету.
59. **Шведова Дар'я Сергіївна**, пошукач Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
60. **Шевченко Ірина Вікторівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
61. **Шеремета Катерина Юріївна**, викладач англійської мови Херсонського національного технічного університету.
62. **Щербакова Олена Леонідівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
63. **Ярема Оксана Богданівна**, аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

При поданні рукописів у наступні випуски журналу

"Наукові записки" Ніжинського державного університету ім. М.Гоголя

просимо дотримуватися ПРАВИЛ оформлення та подання рукописів до журналу

До опублікування у журналі приймаються наукові статті, що раніше не друкувалися. Матеріали подаються українською, російською, англійською, німецькою мовами у **друкованому** та **електронному** виглядах. Друкуються на одному боці аркушів білого паперу формату А4 (210 x 297 мм) у форматі Word 97 або пізнішої версії, шрифт Times New Roman, кегль 14, з 1,5 інтервалом та розмірами полів: верхнє – 20 мм, лівє – 30 мм, правє – 15 мм, нижнє – 25 мм.

Обсяг статті – від 7 до 17 сторінок.

До рукопису додаються:

– **рецензія**, підписана спеціалістом вищої кваліфікації в тій галузі науково-технічного знання, до якої належить стаття за своїм змістом (для осіб, що не мають наукового ступеня);

– **витяг із протоколу** засідання кафедри чи іншого наукового підрозділу, де ця стаття обговорювалася, з ухвалою про рекомендацію її до друку в "Наукових записках" (для осіб, що не мають наукового ступеня);

– **дані про автора** (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, науковий ступінь, вчені звання, посада, місце роботи, службовий та домашній телефони, e-mail), із котрим редакція матиме справу щодо опублікування рукопису;

– **квитанція про оплату** за друк статті – **17,00 грн за 1 стандартну сторінку**.

До друку приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

СТРУКТУРА РУКОПISУ

- 1) Рукопис починається з **індексу УДК** у верхньому лівому куті першої сторінки тексту.
- 2) **Назва** друкується великими літерами по центру.
- 3) **Прізвище та ініціали автора** – під заголовком малими літерами.
- 4) **Короткі анотації українською, російською та англійською мовами** (до 6 речень).
- 5) **Ключові слова** українською, російською та англійською мовами.
- 6) **Основний текст** статті може розбиватися на розділи. Посилання в тексті подаються у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та сторінки ([7, с. 64]) у підзаголовку "Література".
- 7) **Перед списком використаних джерел**, який подається у порядку посилання, пишеться підзаголовок "Література".

У кінці статті подаються прізвища та назва статті англійською мовою.

Усі значення фізичних величин подаються в одиницях Міжнародної системи СІ.

У тексті використовується науковий та науково-популярний стиль, за винятком звертання до попередніх робіт або якщо інше зумовлене змістом статті.

Усі малюнки подаються на електронних носіях в одному зі стандартних форматів (jpeg, tiff). Усі малюнки і таблиці потрібно послідовно пронумерувати арабськими цифрами (**Рис. 1., Таблиця 1**). До кожного малюнка подають короткий підпис, а до таблиці – заголовок. Необхідно уникати дублювання графічного матеріалу і довгих заголовків таблиць.

Формули у статті подаються тільки в електронному варіанті й набираються через стандартний редактор формул Microsoft Equation, що входить до складу Microsoft Office.

Нумерація формул подається в круглих дужках. Нумеруються лише ті формули, на котрі у статті є посилання.

Рішення про публікацію статті приймає редколегія. Вона має право направити статтю на додаткову рецензію або експертизу, а також на літературну правку статті без погодження з автором. **Без попередньої оплати стаття до друку не допускається.**

Авторам надається коректура статті. Ніякі зміни верстки, за винятком помилок під час набору, не допускаються. Виправлену і підписану автором коректуру слід протягом трьох днів повернути в редакцію.

Думка редколегії не завжди збігається з думкою автора статті.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікації.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Матеріали направляти за адресою:

м. Ніжин, вул. Кропив'янського, 2 (кафедра світової літератури та історії культури)

E-mail: svit.lit@mail.ru

Самойленко Григорій Васильович (тел. робочий: (04631)7-19-77; дом.: (04631)2-41-10)

У разі недотримання авторами усіх вищезазначених умов редакція має право повернути статтю на доопрацювання чи відмовити в її друкуванні

Зразок заяви

В редколегію журналу

"Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя"

ЗАЯВА

Я (Ми) _____

автор (співавтор) статті _____

прошу (просимо) опублікувати її в журналі "Наукові записки..."

Заявляю (заявляємо), що стаття написана спеціально для журналу, раніше ніде не публікувалась і не направлена для публікації в інші видання.

З чинним законодавством про друковані засоби інформації ознайомлений(ні) і за його порушення несу (несемо) персональну відповідальність.

" _____ " _____ 201 ____ р.

Підпис